KADİR MISIROĞLU

Kurtuluş Savaşında

SARIKLI MÜCÂHİDLER

Bu Bir Selbil Yayınıdır

GENİŞLETİLMİŞ 14. BASKI

DEĞERLİ OKUYUCU!..

DİN, MİLLETLERİN MÂRUZ KALDIĞI FELÂKET ZAMANLARINDA ÂDETA İNSİYÂKÎ OLARAK DEVREYE GİREN BİR SİGORTA GİBİDİR.

BUNUN EN DÂSİTÂNÎ ÖRNEĞİ TÜRK KURTULUŞ SAVAŞI'DIR. ELİNİZDE TUTTUĞUNUZ ESERDE, TANZÎMAT'TAN İTİBÂREN SÜRÜKLENDİĞİMİZ YIKILIŞ VETÎRESİNİN SONUNDA ZUHÛRA GELEN TÜRK-YUNAN SAVAŞI FELÂKETİNİN ANCAK VE ANCAK MİLLETİMİZİN ÎMÂNINA MÜRÂCAAT VE HAMİYETLİ DİN ADAMLARININ HİMMETLERİ SÂYESİNDE KAZANILDIĞI İSBÂT OLUNMAKTADIR.

BUNA RAĞMEN ZAFER SONRASI GİRİŞİLEN VE HÂLÂ DEVÂM EDEGELEN, İSLÂM'A KARŞI TAVRIN BİR TAKIM ÇİRKİN TEZAHÜRLERİNİN DE ANLATILDIĞI BU ESERİ OKUYANLAR DÜŞÜNMELİDİRLER Kİ; -ALLAH GÖSTERMESİN- GELECEKTE BAŞKA BİR MİLLÎ FELÂKETLE KARŞILAŞIRSAK ONU DA SÂDECE DÎNİN BU BİR NEVÎ SİGORTA FONKSİYONU İLE ATLATABİLİRİZ. ÇÜNKÜ O (İSLÂM) BİZİM YEGÂNE BEKA ŞARTIMIZDIR.

SEBİL YAYINEVİ

THG
0013846
HPG

ISBN 978-975-7480-00-6

www.sebilyayinevi.com
/Sebilyayinevi
/sebilyayinevi
/sebilyayinevi

-KURTULUŞ SAVAŞI'NDA **SARIKLI MÜCÂHİDLER-**

SEBİL YAYINLARI Nu : 253
DİZGİ : Mus'ab CAN
SAYFA TERTİBİ : Sebil
BASKI-CİLD : İhlas Gazetecilik A.Ş.
Tel: 0212.454 30 00
KAPAK TASARIM : Murat DİRLİK
YAYINA HAZIRLAYAN : Ali İhsan BAHADIR

BİRİNCİ BASIM: 1967

©Copyright **SEBİL YAYINEVİ**
ISBN 978-975-7480-00-6

İSTANBUL
2018

Kadir MISIROĞLU

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA
SARIKLI MÜCÂHİDLER

GENİŞLETİLMİŞ
ONDÖRDÜNCÜ BASIM

SEBİL YAYINEVİ
Tunusbağı cad. Nu: 2/10 Doğancılar
ÜSKÜDAR-İSTANBUL
Tel: 0216 553 51 51 Faks: 0216 492 76 74
irtibat@sebilyayinevi.com
www.sebilyayinevi.com

- OSMANLI TÂRİHİ c.III (20 7)
- BENDEN TARİHE HABERLER (2016)
- ÖZLÜ SÖZLER (2016)
- CHP'NİN GÜNAH GALERİSİNDEN SAYFALAR (2015)
- ERMENİ MESELESİ VE ZULÜMLER (2015)
- OSMANLI TÂRİHİ c.II (2013)
- OSMANLI TÂRİHİ c.I (2013)
- PİRÎ REİS (Târihî Roman) (2012)
- TARİHTEN GÜNÜMÜZE TAHRİF HAREKETLERİ, C.III (2012)
- ZORAKI ÂSİ, ŞEHZÂDE BÂYEZÎD (Târihî Roman) (2012)
- TARİHTEN GÜNÜMÜZE TAHRİF HAREKETLERİ, C. II (2011)
- MİMAR SİNAN (Târihî Roman) (2011)
- MUHTASAR İSLÂM TARİHİ, C. II (2010)
- TARİHTEN GÜNÜMÜZE TAHRİF HAREKETLERİ, C. I (2010)
- MUHTASAR İSLÂM TARİHİ, C. I (2009)
- SOKOLLU MEHMED PAŞA (Târihî Roman) (2009)
- BARBAROS HAYREDDİN PAŞA (Târihî Roman) (2009)
- İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ (2008)
- MAKBUL VE MAKTUL İBRAHİM PAŞA (Târihî Roman) (2008)
- VELİ BÂYEZİD'İN BEDDUÂSI (Târihî Roman) (2008)
- BİR MAZLÛM PADİŞAH SULTAN ABDÜLHAMİD (2007)
- MALKOÇOĞLU KARDEŞLER (Târihî Roman) (2007)
- CEM SULTAN'IN PAPAĞANI (Târihî Roman) (2006)
- BİR MAZLÛM PADİŞAH SULTAN ABDÜLAZİZ (2006)
- ZAĞANOS PAŞA (Târihî Roman) (2006)
- BİR MAZLÛM PADİŞAH SULTAN VAHİDEDDİN (2005)
- HAYAT FELSEFESİ YAHUD YAŞAMAK SANATI (2005)
- DÜZMECE MUSTAFA (Târihî Roman) (2005)
- KAVUKLU İHTİLÂLCİ (Târihî Roman) (2005)
- İTHAFLI FIKRALAR (2005)
- FİLİSTİN DRAMI'NIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ (2004)
- GURBET İÇİNDE GURBET (2004)
- ÜÇ HİLÂFETÇİ ŞAHSİYET (1995)
- ÂŞIKLAR ÖLMEZ!.. (1994)
- GEÇMİŞ GÜNÜ ELERKEN C. I (Hâtırât) (1993)
- GEÇMİŞ GÜNÜ ELERKEN C. II (Hâtırât) (1995)
- BİN UYDURMA KELİMEYİ BOYKOT (1993)
- İSLÂM YAZISINA DÂİR (1993)
- ÜSTÂD NECİP FÂZIL'A DÂİR (1993)
- GEÇMİŞİ VE GELECEĞİ İLE HİLÂFET (1993)
- CEMRE (Şiir) (1992)
- HİCRET (Hâtırât) (1990)
- İSLÂMCI GENÇLİĞİN EL KİTABI (1981)
- KANLI DÜĞÜN (Târihî Roman) (1972)
- UZUNCA SEVİNDİK (Târihî Roman) (1973)
- KIRIK KILIÇ (Târihî Roman) (1973)
- ALİ ŞÜKRÜ BEY (1978)
- LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. I (1965)
- LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. II (1974)
- LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. III (1977)
- OSMANOĞULLARI'NIN DRAMI (1974)
- MUSUL MES'ELESİ ve IRAK TÜRKLERİ (1972)
- PERİLİ KÖŞK (Masal) (1972)
- OF LALA (Masal) (1972)
- MOSKOF MEZÂLİMİ (1970)
- AMERİKA'DA ZENCİ MÜSLÜMANLIK HAREKETİ (1967)
- KURTULUŞ SAVAŞI'NDA SARIKLI MÜCÂHİDLER (1967)
- YUNAN MEZÂLİMİ (TÜRK'ÜN SİYAH KİTABI) (1966)
- MACAR İHTİLÂLİ (1966)

İTHAF :

İlâhiyât Fakülteleri, İmam-Hatip Mektepleri ve Kur'ân-ı Kerîm dershânelerinin millî şahsiyet ve meſkûremize dönüşü sağlayacak müstakbel mücâhidleri, nûr yüzlü gençlerine...

Kadir Mısıroğlu

(1967)

KISALTMALAR

sh.	: sahife
c.	: cild
p.	: page (sahife)
v.	: volume (cild)
s.	: sayı
a.g.e.	: adı geçen eser
v.d.	: ve devamı
müt.	: müteâkip
a.y.	: aynı yerde
a.g.t.	: adı geçen tefrika
a.g.m.	: adı geçen makale
bkz.	: bakınız
a.g.d.	: adı geçen dergi

İÇİNDEKİLER

ONUNCU BASIMIN TAKDİMİ 9
BİR İSTİDRAD: 15
İKİNCİ BASIMIN TAKDİMİ 21
ÖNSÖZ 23

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ
Bir Kehânet 29
Tâlihsiz Padişah 45

İKİNCİ BÖLÜM
İZMİR'İN İŞGÂLİNDEN, ANKARA'DA MİLLÎ MECLİSİN AÇILIŞINA KADAR
I-MİTİNGLER VE KONGRELER 118
A- İzmir Mitingi ve Ege Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Bazı Sarıklı Mücâhidler 118
a- İzmir Mitingi 118
b- Ege Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Bazı Sarıklı Mücâhidler 124
B- İstanbul Mitingleri 141
C- Erzurum Kongresi 147
D- Balıkesir Kongresi 166
E- Sivas Kongresi 177
II-CEPHELER VE BAZI SARIKLI MÜCÂHİDLER
a- Aydın Cephesi ve Denizli Müftüsü Ahmed Hulûsî Efendi 185
b- Çal Müftüsü Ahmed İzzet Efendi 198

c- Güney Cephesi 206
d- Vezir Hoca 212
III-BAZI ŞEHÂDETLER 219

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANKARA'DA MİLLÎ MECLİSİN AÇILIŞINDAN ZAFERE KADAR

I-MECLİSİN AÇILIŞI 245
a- Hâfız İbrahim Demiralay 266
b- Şükrü Çelikalay 271
c- Hüseyin Bayık Efendi 280
d- Özbekler Tekkesi 291
e- Hâtuniye Dergâhı 303
f- En Büyük Mânevî Destek: Fetevâ-yı Şerîfe 310
g- Bediüzzaman Said Nursî 324
ı- Abdülhakim Arvâsî 331
i- Nurşinli Şeyh Ziyâuddin Efendi 338
j- Mehmed Âkif Ersoy 341
k- Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Sünûsî 359
l- Kurtuluş Savaşı ve İslâm Âlemi 373
m- Esat İleri Hoca 379
n- Ali Rıza Acara 388
o- Hâfız Şevket Özalp 393
ö- Diğerleri 395

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ZAFER VE SONRASI

I- ARAYIŞLAR VE TEREDDÜTLER DEVRİ 411
a-İlk Tavırlar 411
b-Lozan'ın Getirdiği Dar Geçit 437
II-İNKILÂPLAR DEVRİ 439
ŞAHIS İSİMLERİ İNDEKSİ 489

ONUNCU BASIMIN TAKDİMİ

Mevzuunda ilk olan bu eserin birinci basımı (1967) üzerinden tam kırk senelik bir zaman geçmiş bulunduğu hâlde, ondaki değerlendirmelerin bekâret ve ehemmiyeti hâlâ devam etmektedir. Bu eserin ilk basımında muhterem okuyucularımızı aradan uzun zaman geçmiş olması dolayısıyla ulemânın unutulmuş bulunan değerli hizmetlerini tesbit için bir vazifeye dâvet etmiştik. Bu hatırlatma sebebiyle eserimizin neşrinden sonra bize gönderilen bilgiler böyle bir cilt daha teşkil edebilecek vüs'atte olduğu hâlde onları değerlendirme imkânını bugüne kadar maalesef bulamadık. Her defasında on bin adet basılan, biz gurbetteyken korsan baskısı dahî yapılmış olan bu eser, Anadolu'ya yüzbin adetten ziyâde dağılmış olduğu hâlde zikrettiğimiz mükemmelleştirmeyi ancak bugün yapabildiğimiz için üzgünüz.

Bununla beraber eserimizin gördüğü sıcak alâka sebebiyle bu vâdide bizim yazdıklarımıza ciddî bir ilâve teşkil etmeyecek mâhiyette de olsa, birkaç eser daha yayınlanmıştır. Fakat ne yazık ki, bunlardan bazıları bu hizmetleri takdir üslubunun arkasına menfî ve menhus bir emel saklamışlardır. Bu tutum, aslında eserimizin aslî tezine -gûyâ- bir cevap ver-

me ihtiyacının eseri olmuştur. Hizmetleri inkâr edememek keyfiyeti yüzünden, gâye hakkında bir çarpıtma yoluna gidilmiştir. Bunun en tipik misâli, müteveffâ **Cemal Kutay**'ın, Diyânet İşleri Başkanlığı'nca yayınlanan **"Kurtuluşun ve Cumhuriyet'in Mânevî Mimarları"** (Ankara, 1973) isimli eserdir. Bu tâlihsiz eserin adından bile anlaşılacağı üzere, gûyâ İslâm âlimleri o büyük hizmetlerini **"lâik cumhuriyet"**i gâye ittihaz ederek îfâ etmişlerdir. Halbuki başı sarıklı hocalar arasında en mübâlâtsızı olan ve bundan dolayı arkadaşlarınca **"Parsik Efendi"** lâkabıyla istihfaf edilen Antalya milletvekili **Rasih Hoca (Kaplan)** bile **M. Kemal Paşa**'ya hilâfeti yıkma yerine kendisinin halife olmasını teklif etmiştir. Bu durum **"Nutuk"**ta şöyle anlatılır:

*"Seyahat ettiği memleketlerden ehl-i İslâm, benim halife olmamı istiyormuş. Sâhib-i selâhiyet İslâm heyetleri **Rasih Efendi**'yi bana bu husûsu tevdî etmek için tevkîl etmiş. **Rasih Efendi**'ye verdiğim cevapta, İslâmlar'ın bana olan teveccüh ve muhabbetlerine teşekkür ettikten sonra..."*[1]

Cemal Kutay gibilerinin iddiaları fiilî vâkıalar önünde kaabil-i müdâfaa değildir. Zira hocalar, *"Cumhuriyet'i gâye edinerek çalışmışlarsa"* **M. Kemal Paşa**, saltanatı ilgâ ettirebilmek için onları neden ölümle tehdid etmek mecburiyetinde kalmıştır.[2]

1 **M. Kemal Paşa**- Nutuk, Ankara, 1927, sh: 515.

2 *"Üç Encümen bir odada içtimâ etti. Riyâsetine **Hoca Müfid Efendi**'yi intihab eyledi. Meseleyi müzâkere etmeye başladılar. Şer'iye encümenine mensup hocaefendiler, Hilâfet'in saltanattan münfek (ayrılmış) olamayacağını, mâruf safsatalara istinad ettirerek iddia ettiler. Bu müddeiyâtın cerh ve nakzında serbest idare-i kelâm edenler, ortaya çıkar görünmediler.*

Biz, çok kalabalık olan aynı odanın bir köşesinde münakaşayı dinliyorduk. Bu tarzda müzâkerenin maksud neticeye iktiranına intizar etmek, beyhûdeydi. Bunu anladık. Nihayet müşterek encümen riyâsetinden söz aldım. Önümdeki sıranın üstüne çıktım. Yüksek sesle şu beyânatta bulundum:

"-Efendim!.." dedim. "Hâkimiyet ve saltanat, hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim icabıdır diye, müzâkere ile, münâkaşa ile verilmez. Hâkimiyet, saltanat, kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zor-

Denilebilir ki, müslüman olmadığını kendi ağzıyla itiraf etmiş olan bir kimseden[3] başka ne beklenebilir?!.. Doğru, ama -hiç olmazsa- böyle işlere karışmamasını istemek de bizim hakkımız değil midir?!.. Ne yaparsın ki, uhrevî mesûliyetten korkmayanlarda hakşinaslık aramak beyhûdedir!.

Bunun dışında bazı eserler de akademisyenler tarafından yazıldığından hiç gereği yokken **"M. Kemal Paşa"** medihkârlığı ile malûl bulunmaktadır. Bu itibarla eserimiz kırk yıl sonra dahî gerek muhtevasının zenginliği ve gerekse din âlimlerinin maksatlarını doğru aksettirmek ve resmî makamların başlangıçtaki tutumlarıyla zaferden sonraki tavırları arasındaki mevcud olan korkunç tezadı aksettirmek bakımından hâlâ ilk ve son eser olmak vasfını muhâfaza etmektedir.

Tekrar edelim ki, bu eser, Kurtuluş Savaşı'nın dînî he-

---

la Türk Milleti'nin hâkimiyet ve saltanatına vâzıu'l-yed olmuşlardır. Bu tasallutlarını altı asırdan beri idâme eylemişlerdi. Şimdi de Türk Milleti, bu mütecâvizlerin hadlerini ihtar ederek hâkimiyet ve saltanatını isyan ederek kendi eline bilfiil, almış bulunuyor. Bu bir emr-i vâkîdir. Mevzuubahs olan, millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız meselesi değildir. Mesele zaten emr-i vâkî olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu behemehal olacaktır!.. Burada içtima edenler, meclis ve herkes, meseleyi tabiî görürse, fikrimce muvâfık olur. Aksi takdirde yine hakikat usûl-i dâiresinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir!.. " (Bkz: **M. Kemal Paşa**, a.g.e., sh: 422)

3 **Dr. Süleyman Doğan, Cemal Kutay**'la Mart-2000'de bir röportaj yapmıştır. Bu röportaj, Tarih ve Düşünce Dergisi'nin 5 numaralı sayısında **"Ben Şaman'ım"** başlığı altında yayınlanmıştır. Bu röportajdan dikkatlerinize arz edeceğimiz şu birkaç cümle, "Müteveffâ **Cemal Kutay**'ın müslüman olmadığı" yolundaki iddiamızı te'yide kâfidir:

"Hâlâ Arab'ın tarihine asr-ı saadet deniyor. Hangi asr-ı saadet?! Arab'ın dinini atalım!.." (a.g.dergi, sh: 20)

"Türk'ün dini İslâm'dır diye bir kayıt yok!.. Biz, Arab'ın yolunu takip edecek değiliz!.. Ben, İslâm'a ve yüce Peygamberine karşı değilim. Ancak Araplar'a karşıyım. Ben Şaman'ım. Atatürk de Şaman'dı." (a.g.d., sh: 17)

"İbâdetin Arapça yapılmasına karşıyım. İmam-Hatip okulları başımızın belâsı olmuştur. Bunların faydadan çok zararı vardır. İhtiyaç fazlası imam-hatipler kapatılmalıdır." (a.g.d., sh: 20)

yecan ve onu tuğyan ettiren mübârek din adamlarının gayret ve himmetleri sayesinde başarılabildiğini ispat için yazılmıştır. Bizim ispatına çalıştığımız bu keyfiyet:

"-Benim dinim yok!.." diyen **Dr. Rıza Nur**[4] ve otuz üç dereceli mason **Celâl Bayar**[5] ve âhir ömründe dinde reform yapmaya kalkışmış bulunan **Fahreddin Altay**[6] gibi dine uzak

---

4 *"Sahife 273'de (Nutuk'ta), Meclisin açıldığına dâr bir tamimi var. Bu tamimi dikkatle okunmaya lâyık ve ibretli bir şeydir. Bütün dini ele alarak siyasete âlet etmiş, ona sığınmıştır. Bunu kendi yazmıştır. Sonra dini, siyasete âlet etti diye patır oatır adamlar asacaktır. Halbuki kendi yaptığı şey!.. Asıl bunda şu nokta mühimdir: Demek bu millet dindardır. Hâlâ yine tamamıyla öyledir. Bir millet, bir günde din değiştiremez!.. hem bir millete din ve itikad, behemehal lâzımdır. Böyle bir buhranda ona sığınması, onun ne büyük kuvvet olduğunu kendi de itiraf ediyor demektir. O halde üç-beş yıldır bu adam, bir düziye bu dini nasıl tepeledi? Ya bir gün lâzım olursa, ki olacaktır, ne yapılacak? Bu millet, harbi de din kuvvetiyle yapıyordu. Bir harb zuhurunda ne olacak!.."* (Bkz: **Dr. Rıza Nur**, Hayat ve Hâtıratım, Frankfurt, 1982, sh: 528)

*"Şimdi tuttuğumuz siyaset, elimizdeki düstur şudur: Padişah-Halife, Hükümet istanbul'da düşmanlar elinde esirdir. Biz vekilleriyiz. Onları, dini, milleti, devleti kurtaracağız. Ey Millet!.. Yunan gibi asırlardan beri kölemiz olan bir millete nasıl boyun eğeceksiniz?!.. Bu millet buna dayanamaz!. Gayrete geliniz!.. Din gayreti lâzımdır!.. çünkü bütün millet, âdeta istisnâsız Padişah'a mûtî, dine merbut, "Padişah, din" diyor, başka şey bilmiyor!.. Harpten de yorulmuş, bitmiş, parasız, sefâlette... Bu hâldeki bir milleti kolay kolay yeni bir harbe hazırlamak da mümkün değil!.. Bunun için Rumlar ile izzet-i nefsini gıcıklıyoruz. "**Bakkal Yorgi**, başımıza vâli-mutasarrıf, **Vasil**, jandarma zabiti olacak, nasıl dayanacaksınız?" diyoruz. Hakikaten Türk buna tahammül edemiyor; Anadolu'da bu esnadaki seyahatlerimde bizzat böyle propaganda yaparken bu sözlerin her şeyden müessir olduğunu görüyordum. Aynı zamanda dini de ele alıyorduk:*

*"-Kur'ân'ı abdesthâne kağıdı yapacaklar; size şapka giydirecekler!..." diyorduk. Bu da pek müessir oluyordu. Talihe bak ki, şapkayı sonunda **M. Kemal**'in eliyle giydiler."* (**Dr. Rıza Nur**-a.g.e., sh: 528-529)

5 Bkz: **Celâl Bayar**- Ben de Yazdım, c: 3, İstanbul, 1997, sh: 20-21.

6 *"Milli hareket henüz Padişahı reddetmemiş ve halkın O'na bağlılığı kuvvetli olduğundan bizim de Padişah ve Halife'ye bağlılığımızın devam ettiğine halkı inandırmak mecburiyetindeydik."* (**Fahreddin Altay**, On yıl Savaş ve Sonrası, İstanbul, 1970, sh: 202)

şahsiyetlerin itiraflarıyla dahî sabittir. **M. Kemal Paşa**'nın bu hususta beyânları ise, sayısız olup bunların pek çoğu bu eserde çeşitli vesilelerle naklolunmuştur.

Din sâyesinde kurtarılmış olan vatanda zaferden sonra girişilen inkılâplarla dînin korkunç bir sûrette tahrip edilişi arasındaki tezada işaret etmek de eserimizin diğer bir gâyesi olmuştur. Asıl ehemmiyetli olan ve bir kısım insanları rahatsız eden de –kanaatimizce- budur. Unutmamak gerektir ki, vatanın selâmeti ve hepimizin hayatı için din, yegâne bir sigortadır. Bugün onunla mücâdele hâlinde bulunan ve onun kitleler üzerindeki tesirini izâleye çalışan bedbahtlar, aslında bu hareketleriyle kendi geleceklerini de tehlikeye atmaktadırlar!.

Vatanının kurtuluşunda din faktörünün rolü izah edilirken, Hilâfet ve **Sultan Vahideddin** ile ilgili ilk bölümü genişletmek ihtiyacını hissetmedik. Bu hususta yeni bir çok kaynak ve vesâik ortaya çıkmış olmasına rağmen, buna lüzum görmedik. Çünkü **Sultan Vahideddin**'i, müstakil bir eser hâlinde yazmış bulunduğumuzdan[7], daha fazla tafsilât isteyenlerin oraya bakabileceklerini düşündük.

Diğer taraftan bu eser, ilk yayın tarihinden itibaren pek çok alâka görmüş ve hakkında sayısız tanıtım yazısı yayınlanmıştır. Bunların bazılarını daha evvelki basımlarda iktibas edip eserin baş tarafına koymuştuk. Fakat onlar gitgide çoğalarak âdeta bir kitap teşkil edecek hacme ulaştığından bu defa onları iktibas edip eserimize dercetmekten sarf-ı nazar ettik. Çünkü bu eserin, böyle takdirlerden müstağnî kalabileceğimiz derecede büyük bir alâka görmüş olduğu herkesin mâlumudur.

Bununla beraber **Turgut Özakman** adlı tiyatrocu ve derin devlet güdümlü bir şahsın, bütün eserlerimizle birlikte bu esere karşı da vâkî itiraz ve isnadlarına daha önce yayınladığımız **"Gurbet İçinde Gurbet"** isimli eserimizde[8] vermiş oldu-

---

7 **Kadir Mısıroğlu**-Bir Mazlum Padişah: **Sultan Vahideddin**, İstanbul, 2005.

8 **Kadir Mısıroğlu**-Gurbet İçinde Gurbet, İstanbul, 2004, sh: 374 vd.

gumuz bir prensip cevabını -bu eserle şiddetli alâkası sebebiyle- "**Bir İstidrad**" başlığı altında iktibas etmiş bulunmaktayız. O cevabın muhtevâsında serdedilmiş olan sebeplerle şimdilik bu kadarla iktifa etmeyi doğru bulduk.

Pek çok şahsın mevzubahs olduğu bu esere bu defa bir şahıs isimleri indeksi ilâve ederek aranan bir kimsenin kolayca bulunmasına imkân vermek istedik.

Diğer taraftan eserin bu genişletilmiş olan basımında elimize geçmiş olan malzemeyi tamamen kullandığımız da sanılmamalıdır. Zira bunların pek çoğu bir kitapçık teşkil edecek hacimdedir. Böyle beyânlardan kısmî bir iktibasla iktifa etmeyi doğru bulduk. Muhataplarımız daha ziyâde –mâlî imkânları mahdud olan- talebe hüviyetinde kimseler olduğundan eserin hacmini alabildiğince genişletmeyi, hem okuma ve hem de satın alma kolaylığını ihlâl edeceği düşüncesiyle doğru bulmadık. Esâsen pek çoğu kaybolup unutulmuş bulunan din adamlarının hizmetleri hakkında, ummandan bir katre olan bizim bu naklettiklerimizin de gerçeği kavramaya kifayet edebileceğini düşündük.

Burada aslolan hocaların niyet ve gâyeleri ile zafer sonrası tezadı belirtmek ve din sâyesinde elde edilmiş olan siyâsî makamların, sonradan tavır değiştiren birtakım adamlarca din aleyhine nasıl kullanıldığı hususundaki dehşet verici gerçekler üzerinde okuyucularımızı düşünmeye dâvet etmektir.

Eser, bu muhtevâ ile bunu gerçekleştirebilirse, kendimizi bahtiyar addedeceğiz.

Ve minellâhittevfîk
Kadir MISIROĞLU
24 Ocak 2007

BİR İSTİDRAD:

Turgut Özakman'ın mâhud eserinde[9] bizi hem yazdıklarımızdan ve hem de 5816 sayılı kanun sebebiyle yazamadıklarımızdan dolayı kınaması üzerine **"Gurbet İçinde Gurbet"** (İstanbul, 2004) isimli eserimizde verdiğimiz prensip cevabını (bkz: sh: 374 vd.) buraya aynen dercediyoruz:

Bu kınama keyfiyeti, başlıca iki sebeple vâkî olmaktadır:

a- Söylemediklerimden dolayı vâkî olan kınama:

Bunu yapanlar iki kategori insandır:

1- Uydurulagelmiş yalanların iğne batırılmış bir balon gibi patlayıp mahvolmasından korkan bir kısım İslâm düşmanları, komünistler, kemalistler ilh...

2- İslâmî mücâdelenin metoduna âid sâlim bir fikir sâhibi olmayan ve **"cihad"** mefhûmunun mâhiyet ve şumûlüne vâkıf bulunmayan bir kısım müslümanlar.

b- Söylediklerimden dolayı kınayanlar:

Bunlar da ekseriyetle **"cinnet"** ile **"cesâret"**in farkına ilâveten bir de islâmî tefekkürde **"maslahat"**ın rolünü takdirden âciz olanlardır.

Bugüne kadar emsâliyle pek çok karşılaşmış bulunduğum bu gibi kınamalara şimdi bir yenisi eklenmiş bulunuyor. Hem yazdıklarımdan ve hemde yazamadıklarımdan dolayı beni kınayanlar. Bu keyfiyetin en tipik misâli **Turgut Özak-**

9 **Turgut Özakman- Vahideddin, M. Kemal** ve Millî Mücâdele, Ankara, 1997.

man isimli tiyatrocu bir şahsın yazmış bulunduğu **"Vahideddin, M. Kemal ve Millî Mücâdele"** isimli hacimli bir eserdir.

Köpeksiz köy bulup, değneksiz gezen bu kemalist rejim hâhişkârı kalemden sâdır olan bin sâhifeye yakın kitap benim öteden beri **M. Kemal Paşa** ve yakın tarihimizle ilgili beyanlarımı çürütmüş (!) olduğunu iddia ederek kitabını bitirmiş. Lâkin defâatle, 5816 sayılı kaanundan bahsederek bizim yazamadıklarımız için bu kaanunu bir bahâne olmak üzere ileri sürdüğümüzü iddiâ etmiştir. Bu iddiâya rağmen de ele aldığı fikirlerimizi mevzubahs ederken hemen her defâsında:

"Bak işte bu kaanuna rağmen doğru-yanlış her bildiklerini söyleyebiliyorlar. Öyleyse bu bahânenin bir hükmü olamaz!" meâlinde (Bkz: a.g.e., sh: 728 vd.) ifâdelere yer vermektedir. Her kemalist gibi hakîkat sevgisini şahısperestliğe gâlib olarak benimsemiş bulunan bu kemalist yazar eser te'lifini bir kemmiyyet mes'elesi sanmakta ve bizim 5816 sayılı kaanundan vâkî olan mağdûriyet ve mazlûmiyetimizin bilançosundan habersiz görünmektedir. Evet ben bu kaanuna rağmen -riske girerek- pek çok şey söylemiş ve yazmışımdır. Ancak bu yüzden ödediğim bedel hesaba katılırsa daha fazla riske girmekten ictinâb etmemi mâkul addetmeyecek bir vicdan sahibi tasavvur olunamaz!..

Kendisi bütün beyanlarında resmî görüşe müvâzî ve tasvibkâr bir ifâdede bulunmuş olmaktan dolayı ömründe bir gün bile hapis yatmamış olan bu gibi kimselerin şu tavrı "bekâra karı boşamak kolaydır" darb-ı meselini hatırlatan bir keyfiyettir. Kendisi benim, **M. Kemal Paşa** hakkındaki fikirlerimi güyâ red ve cerh ederken hiç mi o devre âid bir yanlışa veya tenkîdi mücib bir keyfiyete rastlamamıştır. Bu şüphesiz imkânsız bir keyfiyettir. O kadar karışık bir devirde bütün yapılanların doğru olduğunu iddiâ etmek akıl, mantık ve maslahat müvâcehesinde kabul edilebilir bir keyfiyet değildir. Kendisi de yiğitse bu kadar medhiyenin arkasından böyle tenkid mâhiyetinde bir iki şey söyleyebilmiş olsaydı, o zaman günü-

nü görür, savcıların bu kaanunu nasıl anlayıp tatbik ettiklerine bizzat şâhid olurdu.

Bunun tipik misâli **Kâzım Karabekir Paşa**'nın dâmadı **Faruk Özerengin**'dir. Bu zat kemalist bir kafa yapısına sahip olduğu hâlde kayınpederinden öğrendiği bir iki doğruyu ifâde etmiş olmaktan dolayı bu kaanundan bir buçuk yıla mahkûm olmuştur. Bir diğer misâl de merhum **Tahsin Demiray**'dır. O da 1960 yılında **Kâzım Karabekir Paşa**'nın **"İstiklâl Harbimiz"** isimli eserini yayınlamaktan dolayı mâhud 5816 sayılı kaanuna istinâden taht-ı muhâkemeye alınmış, bundan ancak teşriî masuniyet (dokunulmazlık) sâyesinde ve uzun yıllar sonra paçayı kurtarabilmiştir.

Gariptir ki, **M. Kemal Paşa** hakkında boyuna medhiye va'z eden ve bütün fikirlerini rejime müvâzî bir muhtevâ ile takdim eden bu yazarcık, eserinin sonlarına doğru bütün yazdıklarını iptâle mahkûm eden bir beyanda bulunmaktadır. Şöyle ki: Şahsî ahlâkı itibari ile tahammül edilmez ve hoş görülmez bir şahsiyyet olarak mûsikîşinas **Richard Vagner**'e âid olmak üzere **Fâlih Rıfkı**'dan bir yazı iktibâs ettikten sonra, şimdi bu şahsın bütün kötülük ve çirkinliklerinin unutulduğunu çünkü arkada devâsa mûsikî eserleri bıraktığını ve kendisinin hep onlarla yâd edileceğini beyanla **M. Kemal Paşa**'nın da **Türk-Yunan Harbi**'ndeki başarısı (!) ve inkılaplarıyla anılacağını ifade etmektedir. (Bakınız: a.g.e. sh. 743) Şu keyfiyet bizim bütün tenkidlerimizi kabul mânâsına gelmez mi? Bu sûretle yuvarlandığı tezadın farkına varmayan bu adam bana bir de ahlâk dersi vermek üzere **Ömer Nasuhi Bilmen**'den naklen kitabının sonuna bir de **"İslâm Ahlâkı"** diye (Bkz: a.g.e., sh. 748) bir bahis açarak bize kendi hayatında zerresi bulunmayan İslâm ahlâkının temel esaslarını hatırlatmak yoluna gitmiş.

Bu vesîleyle şunu da ifâde etmek isterim ki, bu eserin benden beklediği cevaplar 5816 sayılı kaanun müvâcehesinde verilemez. Çünkü bunun yazarı ile benim şartlarım aynı değildir. **M. Kemal Paşa**'yı medhetmekte bir beis yoktur. Ona ilâh

bile diyebilirsiniz! Nitekim çok da denmiş olduğu hâlde burada bir dipnotun hacmi içerisinde bunları tâdât eylemeye gerek ve imkân yoktur. Ama tenkid edemezsiniz. Gerçi kaanun tenkidi değil hakareti suç saymaktadır. Lâkin tatbikatta, tenkidin şumûlüne bile girmeyecek hâdiseler dahi tecrim (cürüm sayma) mantığıyla yürütülegelmiştir. Bunun tipik misâli merhum **Necip Fâzıl Bey**'in, **"Vahideddin"** isimli kitabıdır. Bu kitap muhtevada hiçbir değişiklik olmadığı halde üçüncü baskısında toplatılmış ve 5816 sayılı kaanuna istinâden açılan davada üstad bir buçuk seneye mahkûm olmuştur. Eğer **Prof. Dr. Ayhan Songar Bey**'in imdâda yetişip, verdiği rapor olmasaydı Üstad hayatını hapishânede tamamlamış olacaktı. Şu cezalandırışın mâhiyetini kavramak için O'nun gerekçesine bakmak lâzımdır ki, o gerekçe de şudur: **Necip Fâzıl Bey Mustafa Kemal Paşa**'nın zemmettiği **Sultan Vahideddin**'i medhetmiş olmakla bu kaanunu ihlâl etmiş ve cazalandırılmayı hak etmiş telâkkî olunmuştur. Buna ilâveten Temyiz mahkemesinin şu hükmü de dikkate alınırsa mâhud kaanunun tatbikatının ne derecede çirkin ve zoraki te'villerle yürütülmekte olduğu anlaşılır. Temyiz mahkemesine göre **M. Kemal Paşa**'yı îmâ yoluyla tenkid dahî bu kaanunun şumûlüne giren bir suçtur. Şimdi sen gel de bu hukuk anlayışı karşısında **M. Kemal Paşa** ve O'nun yaptıklarını objektif bir sûrette tahlil et bakalım![10]

10 Bu vesile ile şu cevabın verilmesinden sonra ortaya çıkan bir tek hâdiseye işâret edelim:

İpek Çalışlar adında bir kadın yazar, **"Lâtife Hanım"** isimli bir eser (2006) yazmıştır. Bu eserde **Lâtife Hanım**'ın kız kardeşi **Vecihe Hanım**'dan naklen:

*"**Topal Osman**'ın sûikasd teşebbüsüni haber alan **M. Kemal Paşa**'nın **Lâtife Hanım**'ın çarşafını giyerek Çankaya Köşkü'nden uzaklaştığını"* yazmıştır. Aslında bu beyân doğru değildir!.. Fakat işin o noktasına aldırış eden mi var?!.

Yazar, burada "kaçtı!" değil, "uzaklaştı!" diyor. Buna rağmen eser, 5816 sayılı kanuna istinâden toplattırılmış ve yazar hakkında dâvâ açılmıştır. Bu da gösteriyor ki, mâhud kanunun tatbikindeki insafsızlık, ölçüsüzlük hâlâ devam etmektedir. Bazılarının kendi zehaplarınca:

Bu hususta tebârüz ettirilecek bir gerçek de şudur: Bu çarpık rejimin hâhişkâr taraftarları sadece mâhud kaanunun derpîş ettiği cezaları vermekle iktifâ etmemektedirler. Mal ve hatta can emniyyetini selbedecek bir sûrette -derin devlet mârifetiyle- bir takım çirkin icraatlara tevessül etmektedirler. Bu keyfiyetin lâyıkıyla anlaşılabilmesi için **Geçmiş Günü Elerken** isimli hâtırât mâhiyetindeki eserime sathî bir sûrette göz atmak kâfîdir. Esâsen **Turgut Özakman** da, 5816 sayılı

"-Bin yıl sürecek!.." dedikleri bu taassub ve darkafalılık olsa gerek!..

Bu kanunun ne ölçüde mutaasıbâne tatbik edilegeldiğinin lâyıkıyla anlaşılabilmesi için en yeni bir örneği bir gazete haberi ile dikkatlerinize arz edelim:

"Sincan 3. Asliye Ceza Mahkemesi, Sincan'da bazı okullardaki Atatürk büstlerine boya dökerek kirlettiği için sanık Murat Vural'ı, 5 ayrı eylemi nedeniyle Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun uyarınca toplam 22 yıl 6 ay hapis cezasına çarptırdı.

Sincan Cumhuriyet Başsavcılığı, Sincan'daki bazı okullarda bulunan Atatürk büstlerinin boya dökülerek kirletilmesinin ardından yakalanan Murat Vural hakkında 5 ayrı eylemi nedeniyle 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun uyarınca dava açtı.

Davaya bakan Sincan 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nin gerekçeli kararında, sanığın Atatürk'ü temsil eden büstlere sevgisizliğini ya da işsiz kalışını bahane ederek 5 kez üzerlerine baştan aşağıya doğru yağlı boya dökmek suretiyle kirlettiği kaydedildi.

Kararda, sanığın cezasının tayininde suçları işleme şekli, eylemi işlediği yerlerin niteliği ve yakalanmadığını görünce eylemlerine devam etmesi nedeniyle 1 ila 5 yıl arasında ceza öngören ilgili yasa hükmünün alt haddinden uzaklaşılarak ceza belirlemesi yapıldığı belirtildi.

Sanığın mahkeme önünde pişmanlığını dile getirdiği ifade edilen kararda, "Sanığın eylemlerinin süreklilik arzettiği, hiçbirinde pişmanlık emaresinin bulunmadığı, bu konuda samimi olmadığı için hakkında takdiri indirim maddesinin uygulanmadığı" vurgulandı.

Sincan 3. Asliye Ceza Mahkemesi, Vural'ı 28 Mart 2005, 6 Mayıs 2005 8 Temmuz 2005 ve 12 Eylül 2005 tarihlerindeki 5 ayrı eylemi nedeniyle 5816 sayılı yasa uyarınca önce 3 yıl hapis cezasını çarptırdı.

Sanığın eylemi umumi mahalde bulunan okulun bahçesindeki Atatürk büstüne karşı işlendiği için cezada yarı oranda artırım yapan mahkeme, sanık Murat Vural'ı 5 ayrı eylem için 4 yıl 6'şar ay olmak üzere toplam 22

kaanunun derpîş ettiği cezalarla iktifâ etmeye niyetli olmayıp, bundan daha ağır müeyyideler gerektirdiği husûsundaki görüşünü eserinin 742. sâhifesinde **"Son Söz"** isimli başlık altında açıkca ortaya koymuş bulunmaktadır.

Netice olarak zikrettiğim eseri görüp de benim bu güne kadar buna cevap vermekteki gecikmemi bir tekâsül (ağırdan alma) veya aczin eseri sananlar şimdilik onu benim kitaplarımla mukâyeseli bir sûrette okumalıdırlar. Zira bu kitaba verilecek cevap için 5816 sayılı kaanunun ilgâsını beklemekten başka bir çâre yoktur. Bu da Avrupa Birliği'ne girmeye hazırlanan Türkiye için en şiddetli bir lâzımedir. Ömrüm öyle bir günü görmeye kifâyet ederse bu yazarcık hakettiği cevabı alacaktır! Fakat ne yazık ki; demokratikleşmekte ilk esaslı adım sayılması lâzım gelen **"kemalizmin tenkide açılması"** keyfiyetini -şimdilik- telâffuz etmeye bile cür'et eden bir kimse ortalıkta görünmemektedir.

---

yıl 6 ay hapis cezasına çarptırdı.

Sanığın tutukluluk halinin devamını da karar veren Mahkeme, sanığın sürekli olarak kamu görevi üstlenmesinden, bu kapsamda TBMM üyeliğinden veya diğer seçimle gelinen görevlerden, seçme ve seçilme ehliyetinden, velayet hakkından, vesayet ve kayınlığa ait bir hizmette bulunmaktan, vakıf, dernek, sendika, şirket, kooperatif veya siyasi partinin yöneticisi ve denetçisi olmaktan, bir kamu kurumunun veya kurumu niteliğindeki meslek kuruluşunun iznini tabi bir meslek veya sanatı kendi sorumluluğu altında serbest meslek erbabı veya tacir olarak icra etmekten işlediği suç dolayısıyla mahkum olduğu hapis cezasının infazı tamamlanıncaya kadar yoksun bırakılmasını da kararlaştırdı.

Bu arada, Sincan Cumhuriyet Başsavcısı Erkan Boyacı yaptığı basın açıklamasında, davanın tek celsede karara bağlandığını, temyiz edilen dosyanın Yargıtay'a gönderileceğini ifade etti." (Bkz. 02.11.2005 tarihli Hürriyet Gazetesi)

İKİNCİ BASIMIN TAKDİMİ

Yakın tarihimizin gerçeklerini girift bir bilmece hâline getiren, yalan ve tezvir kampanyasının resmî ve husûsî âmilleri, dehşetli bir hüsranla karşılaşmak üzeredirler. Hakikaten elli yıldan beri devlet imkânlarının kullanılması sûretiyle nisyan ve karanlığa boğdurulan gerçeklerin şafağı sökmek üzeredir.

Bu keyfiyetin en aldatmaz delillerinden biri de bu nâçiz eserin gördüğü muazzam alâkadır. Gerçekten **"Sultan Vahideddin"**, **"Kurtuluş Savaşı"** ve bu savaşın kazanılmasında **"dinin rolü"** etrafındaki hakikatleri çok eksik bir sûrette ifâde eden **"Sarıklı Mücâhidler"**in birinci tab'ı dört ay gibi çok kısa bir zamanda tamamen tükenmiştir. Ne yazık ki; yayınevimizin mahdud mâlî imkânlara sahip olması sebebiyle vâkî ısrarlı taleplere rağmen ikinci tab'ı birçok ilâvelerle birlikte ancak şimdi yapılabilmektedir.

Birinci tab'ından bugüne kadar geçen zaman zarfında ele geçen birçok yeni ve ehemmiyetli vesika bile bu eseri eksiksiz bir hâle getirmeye kifayet etmemiştir. Çünkü aradan oldukça uzun bir zaman geçtikten sonra yapılan bu tesbit ve araştırma birçok canlı şâhidin, artık silinmeye yüz tutan zayıf izleri üzerinde yürünerek ortaya çıkarılmıştır. Zaferden sonra dine ve din adamlarına karşı takınılan yakışıksız ve zalimâne menfi tavrın tabiî bir neticesi olarak, evlerin basıldığı ve Kur'ân-ı Kerîm'lere kadar dinî temayüllerle ilgili her şeyin suç sayıldığı inkâr mevsiminde hiç bir hoca efendi, ortaya çıkarak hizmet ve fedakârlıklarından bahsedemediği gibi, çoğu tavan araları

nev'inden izbe köşelerde saklanan birçok vesâik de mahvolup gitmiştir. Hizmetlerini sırf Cenab-ı Hakk'ın rızasını elde etmek için îfâ etmiş bulunan din adamlarının şiar ittihaz ettikleri tevâzu ve istiğnaları da bu neticeyi kolaylaştıran mühim bir âmil olmuştur. Bu itibarla okuyucularımızdan bu eseri itmam ve ikmale yarayacak vasıfta olmak üzere karşılaşacakları vesaik ve hatıraları adresimize postalamaları hususunda birinci tab'da vâki ricalarımızı bir kere daha tekrarlamak isteriz.

Bu vesile ile bütün okuyucularımıza en candan teşekkürlerimizi takdim eder, Cenab-ı Haktan, idrak etmekte olduğumuz uyanışı, İslâm'ı ebedî pâyidar kılacak hizmetlere âmil olabilecek vüs'at ve kuvvete iblâğ buyurmasını niyaz eylerim.

Kadir MISIROĞLU
20 Ağustos 1969
Serencebey- İSTANBUL

ÖNSÖZ

Cibril'in mübârek Hira Dağı'na kadar sonsuz bir mesafeyi tarayan tül kanatları, Kâinatın Fahr-i Ebedîsiyle, Rabb'in mutlak varlığı arasında en saltanatlı esrar ve gerçeklerin akımını sağlayacak nûrânî bir şerâre teşkil eylemişti. Bu mecradan, O'nun muazzez varlığında bütün insanlığa lütfedilen, nasiplerin en büyüğü KUR'ÂN'dı. Müteâl'in "kelâm"la zarflandırılarak beşerî idrake yaklaştırılan esrar ve irâdesinin ummanı olan KUR'ÂN... O esrar ve irade ki; topraktan halkedilmiş bulunan insanın gitgide arınıp şeffaflaşarak Rabb'e ulaşmasının, bütün insanlığa şâmil mes'ud usûl ve esasıyla kurtarıcı dâvetini ihtivâ etmektedir. İnsan için şereflerin en büyüğü, önce bu dâvete bütün mevcudiyetiyle icabet etmek, sonra da iman armasını taşıyan temsilciler kadrosuna katılmakdır.

Mâverâünnehir'in yeşil vadilerini kuşatan bembeyaz çadırlarda ilk büyük metafizik ihtilâçlarını yaşayarak İslâm'ın ebediyete varacak olan mücâhidler kafilesine katılan büyük Türk Milleti, millî tarihinin bin yılını bu şerefli dâvete tahsis etmek gibi müstesnâ bir mazhariyete nâil olmuştur. Bu mazhariyetin şanlı gâzileri, İslâm'ı şahıslarında en derin ve asîl bir seviyede yaşayıp temsil etmek sûretiyle gaza meydanlarına **"i'lâ-yı kelîmetullâh"** davasının aşk ve heyecanıyla atılmışlardır.

Bizi, İslâm'ı böylesine temsil ve muhâfaza mevkiinden uzaklaştırmak için müşterek bir **"Cihan-ı husûmet"** hâlinde hareket eden Hıristiyanlık Dünyası, Birinci Cihan Harbi'ni müteakiben en son ve kudretli darbeyi vurmak için büyük bir fırsat elde etmişti. Çünkü, tarihin yenilmez Türk'ü yeni bir hâdise olan **"sanayi inkılâbı"**nı zamanında gerçekleştirememek yüzünden perişan bir hâlde idi. "Cihan-ı Husûmet" bu neticeyi elde edebilmek için içeriden ve dışarıdan asırlarca çalışmış ve bu sûretle, bir birine eklenen düşmanlık ve hıyanetlerin semeresini toplamak mevsimine gelmişti.

Türk Kurtuluş Savaşı, İslâm temsilcisi Türk'ü bu mevkiden uzaklaştırmak gayesini güden saldırışların bu en son ve en önemlisine milletçe canhıraş bir karşı koyma hareketidir. Millet, bu mücâdeleyi büyük imkânsızlıklar içinde bulunmasına rağmen emsalsiz bir zaferle sonuçlandırabilmiştir. Fakat mânevî rehberlerden mahrum bulunduğu için bu kavganın iç maksadını kavrayarak ona karşı gerekli tedbirleri alamadığından düşmanın menfur emellerine kendi iradesiyle râm olmuş ve bu sûretle İslâm temsilciliğinden âdeta istifa eylemiştir. Daha doğrusu, zafer sarhoşu bir kadronun millet adına icra ettiği bu istifaya karşı çıkılamamış, dehşetli bir inkâr siyasetinin tedhiş ve hengâmesi içinde Türkün kudret kaynağı olan bütün hasletler tahrip ve imha olunmuştur. Çünkü bu eserde hizmet ve fedakârlıkları nakledilen **"Sarıklı Mücâhidler"** asıl zaferi bir mânevî cidâle bağlamak ve onu gerçekleştirmekte

maalesef kısır kalmışlar, düşmana karşı gösterdikleri celâdeti, memleketin gitgide İslâm ahlâk ve inanışından uzaklaştırılması karşısında yeniden ortaya koyamamışlardır.

O kadar ki; Birinci Büyük Millet Meclisi'ni bir papatya tarlası gibi süsleyen bembeyaz sarıklılardan bazıları çeşitli ifsad ve ihânetlere âlet olmak mevkiine düşmekten dahî kurtulamamıştır. Yetişme şartları, tarih muhâsebesinden mahrum bulunmaları ve teknik terakkî karşısında esaslı bir tavır alarak amme vicdanını tatmin edecek doğru bir izah ve değerlendirme yapmaya muktedir olamamaları gibi çeşitli sebepler yüzünden onların kuramadıkları bu cephe, Türk Milleti tarafından -kısmen pasif ve kısmen de aktif bir sûrette- kurulmuş ve bugüne kadar devam ederek **"İslâm'a karşı"** bütün taarruz ve tahrip hamlelerini akamete uğratmıştır. Bugün, her tarih ve din şuuruna bağlı vatanseverin katılmaya mecbur bulunduğu bu mânevî savaş, onların birçoğunun kavrayamadığı, bazılarının da darağaçlarında veya çekildikleri uzlet köşelerinde mağlûbiyetini temsil ettikleri; Türk'ün kendine dönme, millî şahsiyet ve mefkûresini devam ettirme savaşıdır. Bu, aynı zamanda İslâm'ın, Rabb'in kefâleti altında bulunan temâdîsine ve büyük Türk Milleti'nin **"i'lâyı kelîmetullâh"** dâvâsından vazgeçirilemeyeceğine dâir mucizevî bir tecellî ve delildir.

Kara günlerin ağır badirelerini atlatabilmek için gerekli olan azim, teselli ve ümidin yegâne kaynağı dindir. Tarihen sâbittir ki; büyük ve harikulâde şahlanışlar sadece bu menba'dan fışkırabilmektedir. Maddî ve aklî hesaplar, iradeye ister istemez bir tutukluk verirler. Din ise; kitleleri mânevî mükâfatların câzibesiyle sihirleyip coşturarak milyonların, büyük bir iştiyakla ateş ve ölümleri kucaklamasını sağlar. Esasen maddî ölüme meydan okunmadıkça mânevî ölümden de kurtuluş imkânı yoktur. Bu yüzden milletlerin hayat-memat bâdirelerinde yegâne istinadgâhları, azim ve fedakârlıklarının kaynağı olan dindir. Bu âmili harekete getirerek onun

"te'minat fonksiyonu"nu gerçekleştirenler din adamlarıdır. Gerçi böyle fevkalâde hâllerde dinî bir sıfatı hâiz olmayan, hatta şahsî hayatlarında dindârane yaşamayan sâir liderler bile halk psikolojisinin tuğyanı için bir din adamı gibi hareket ederler. Türk Kurtuluş Savaşında da böyle olmuştur. Bu mevzuda kumandanların birçok dualı merâsim ve beyannâmelerinden, **Bayar**'ın başına bir sarık sararak **Gâlip Hoca** adıyla ortaya çıkmasına kadar birçok vak'a zikrolunabilir. Fakat halk, öteden beri bu vasıfla tanımadığı kimseleri önce çok yadırgamış ve bu tereddüd, mûteber din adamlarını onların yanında görünceye kadar devam etmiştir. Bu gerçeği zamanında ve çok iyi bir sûrette gören **Mustafa Kemal**'in Samsun'dan Ankara'ya kadar her adımım attığı yerde ilk uğrağı müftülük dâireleri ve câmiler olmuştur. Onun gibi diğer birçok kuvâ-yı milliyecinin de böyle hareket ettiklerine dâir kitabımızda pek çok vak'a zikredilmiştir.

Vatan sevgisi ve cihadı, bir iman vecîbesi olarak benimsemiş bulunan halk ve hak rehberi din adamları, her yerde millî kurtuluş hareketinin ilk tatbikatçıları olmuşlardır. Bu yüzden doğrudan doğruya imanın eseri olan **"zafer"**de en büyük hisse onlarındır. Kurtuluş Savaşı'nın gayesini halka anlatarak herkesi dâvaya ve kumandanlara inandırıp harekete geçirebilecek olanlar gerçekten, dinî heyecana alemdarlık eden sarıklılardı. Fakat, bizi bin yıllık mefkûremizden uzaklaştırmak isteyenler, sarıklıların şahsında İslâm'ı itibardan düşürmek için bu gerçeği tamamen tersine çevirmişlerdir. Bu maksatla yakın tarihimizde resmî ve husûsî her vasıta kullanılarak ulemâ hâin ilân edilmiş ve bu hususta insafsız bir iftira kampanyası açılmıştır. Hâlbuki, onlardan bir çoğunun, düşmanın asıl maksadının bizi madden değil fakat daha ziyade tabiî görünen bir gelişme ile mânen işgal etmek olduğunu kavrayamayarak, askerî zaferlerden sonra bu harekâtı mânevî istikametlere tevcih edememek ve tarih şuurunu yok edici davranışları önleyememekten başka hiçbir kusurları yoktur. Buna mukabil maddî ve fiilî sahada en

büyük fedakârlık ve kahramanlıklar onlar tarafından gösterilmiştir. Bu, henüz canlı şâhidleri tamamen kaybolmamış bulunan tarihî bir gerçektir.

Büyük bir haknâşinaslık teşkil etmek üzere bu gerçeğin genç nesillere naklinde çok geç kalındığını esefle belirtmek gerekir. Elimizdeki kitapta ulemânın muazzam hizmet ve fedakârlıklarından ummanda bir katre nev'inden nakledilenler bile, onlara reva görülmüş olan haksızlığın anlaşılmasına kâfi gelse gerektir. Balkan Harbi'nden itibaren on yıla yakın bir müddetle devam etmiş, maddî ve mânevî kıymet ve kuvvetlerin iflâsına müncer olmuş çetin bir mücâdeleden sonra kitlenin yek-vücûd bir hâlde yeniden şahlandırılması ve bu sûretle vatanın kurtarılması bin yıllık alışkanlıklar sebebiyle ancak onlar sâyesinde mümkün olabildiği hâlde **"Vurun Kahpeye"** ve **"Gâvur İmam"** gibi sefil iftiralar, bugüne kadar maalesef cevapsız kalmıştır.

Maddî başarıları mânevî zaferlerle taçlandırmadıkça neticenin gerektiği şekilde tecellî edemiyeceğini, bu sarıklı mücâhidlerin hikâyeleri dolayısiyle bir kere daha kavrayıp değerlendirmek fırsatını buluyoruz. Hakîkatte maddî ve askerî zafere rağmen ruhları kemirmekte bulunan aşağılık duygusu yenilememiş ve bu yüzden işgal ve istilâ kuvvetlerinin dahi cesaret edemiyeceği ölçüde İslâm'ın tahribine şahid olunmuştur.

Bizi millî ve tarihî şahsiyet ve mefkûremizden koparmak maksadını güden dahilî ve haricî düşmanlıkların şimdi şekil ve kılık değiştirmiş olan tasallutundan korunmak için bir hayat-memat mücâdelesi içinde bulunmaktayız. Bu mücâdelenin sarıklı sarıksız bütün mücâhidleri bu kitapta hikâye edilenleri basiret ve ibretle mütalea etmeli ve aynı hatâlara düşmekten korunmalıdırlar. Aksi hâlde düşmana karşı kazanılan başarılar, başka kimse ve dâvâlara hukukî ve mânevî bir müstenidat olmakta ve ters neticeler vermektedir.

Cenâb-ı Hak'tan bu yeni cidalin savaşçılarına büyük ve

şerefli başarılar dilerken ancak bir kısmının hizmet ve kahramanlıklarını ibret nazarlarınıza sunabildiğimiz Kurtuluş Savaşı Sarıklı Mücâhidlerin'den hayatta olanlarına sıhhat ve selâmet, vefat etmiş bulunanlarına da rahmet ve mağfiret niyaz ederim.

Kadir MISIROĞLU
9 Ağustos 1967
Serencebey-İSTANBUL

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

BİR KEHÂNET

Gök ve deniz yan açılmış bir midyenin iki kabuğu gibi masmavi yarımküreler hâlinde ufukta birleşiyordu. Gelip geçen bembeyaz yelkenliler ise, onlar arasında parıldayan incileri andırıyordu. Kışı, hemen hemen hiç hissetmeyen bu şehirde, taze bir yeşillik coşkun bir akış hâlinde sahile vurarak denizin koyu mavisi ile kucaklaşıyordu. Tabiat, insanı her türlü meşgale ve sıkıntılarından alarak sihirli güzellikleriyle oyalayıp dinlendirmek için bu şehirdeki kadar belki de hiçbir yerde câzibeli değildi. Fakat **"Zeytinlik İlk Mektebi"**nin bitişiğindeki çalışma odasının penceresinden Karadeniz'in ürpertici güzelliklerine dalan genç miralayın (albayın) zihni, karşısındaki manzaranın sihrinden uzak bir âlemde dolaşıyordu. Hakikaten, gayet gamlı ve düşünceli gözüküyordu. Bakıyor, fakat görmüyordu. Bu şehir vaktiyle, bütün İslâm Dünyası'nı Türk'ün liderliği altında toplayıp birleştiren, Büyük Cihangir **Yavuz Sultan Selim Han**'ın şehzâdeliğini geçirdiği Trabzon'du. Kaç gündür, burada onun devâsâ hayalleri tarafından kovalanıyormuşcasına ürpertiler içinde dolaşıyordu. Sanki her sokağın döneme-

cinde onunla karşılaşacak ve hesaba çekilecekti. İmparatorluğun **"ebed-müddet"** namlı tahtına oturunca bütün Dünyâ'yı iktidarına az görecek kadar coşkun bir cihangirlik meyli gösteren bu celâdetli padişahla bir karşılaşsa, ona ne cevap verebilirdi. Dört cephede dövüşen ordular artık yorgun ve perişandılar. Din, vatan ve milletin müşterek ve mübârek varlıkları ile birlikte Türk'ün tarih sahnesindeki itibarını da korumak için elden gelen her gayret sarfedilmişli. Yalnız **"Çanakkale"**nin çorak sırtlarında bu emelin gerçekleşmesi için dörtyüz bin yetişmiş vatan evlâdı, şehâdet şerbetini içmiş bulunuyordu.

Ne yazık ki; İttihatçı güruh, devleti hakikaten çok fena idare ediyorlardı. Tamamen gizli ve korkunç kuvvet **"yahudi"**ye tâbî idiler. Bunu, Gâzi **Sultan Abdülhamid Han**'ı tahttan indiren heyete safkan yahudi ve fitne kumkuması olan **Emanuel Karasu Efendi**'yi dâhil etmekle açığa vurmakta hiç bir beis görmemişlerdi. İlk icraat olarak da Yıldız Sarayı'nı **"yağma"** etmekle işe başlamışlardı.[11]

Genç miralay:

"-Bu resmî soygundan itibaren İttihatçı güruhunun icraatı hep aynı gaflet ve şekavetle yürüyor" diye düşündü.

Zihni, yakın hâdiselerin ibret kesimleri üzerinde gezinmeğe başladı. Hakikaten, herşey İttihatçılar'ın destanlaşan ahmaklığını göstermekteydi. Bunun en ibretli misali de muhakkak ki, Birinci Cihan Harbine girişleriydi. Günün birinde iki alman harb gemisi, **"Goben"** ve **"Breslav"** İstanbul Limanı'na sığınarak bizim için tehlikeli bir durum meydana getirmişlerdi.

---

11 Bu resmî soygunun tafsilâtı için bkz. İkdam Gazetesi Nu: 7929 17 Nisan 1335 (1919) tarihli nüsha.

Gerçekten bu o kadar aşırı ve çirkin bir hareketti ki, kendilerini o güne kadar bütün mevcûdiyetiyle desteklemiş bulunan **Tevfik Fikret** bile:

Yiyin, efendiler, yiyin bu hân-ı iştiha sizin.
Yiyin, yemezsiniz bugün, yarın kalır mı kimbilir
Bu hakkıdır gazanızın evet o hak da elde bir!
Doyunca, tıksırmca, çatlayıncaya kadar yiyin!..

diyerek isyana mecbur kalmıştı.

Buna, dâhi (!) İttihatçı liderler, şahane bir çare bulmuşlardı. Bu gemiler, güya geçici olarak bizim tarafımızdan kiralanmıştı. Başlarına birer fes giydirilen zabitân ve mürettebât da Osmanlı hizmetine girmişlerdi (?!..) Rus, Fransız ve İngiliz sefirlerinin birçok müracaat ve protestoları hiç bir netice vermemişti. Hâlbuki bunlar, savaş sonuna kadar tarafsız kalmamız şartı ile mülkî tamamiyetimiz için garanti vermişlerdi.

Bu vak'a, Alman Erkân-ı Harbiyesi'nin bir tertibi idi. Gaye, bir emrivaki ile Osmanlı Devleti'ni harbe sokarak Almanya'nın yükünü hafifletmekti. Bu sırada İttihatçı liderlerden **Enver Paşa**, Balkanlardaki kayıplarımızı telâfi için Rusya'dan emin olarak harekete geçebilmek maksadıyle Rus sefiriyle temastaydı.[12] Alman entelijansı bunu haber aldığı içindi ki; derhal bir emrivaki ile bizi kendi safında savaşa sokmak çarelerini aramış ve bu taktiği bulmuştu.

Pek tabiî olarak Alman millî menfaatlerine göre hareket etmekle mükellef bulunan bu gemilerin mürettebat ve zabitanının başlarındaki festen başka her şeyleri Alman'dı. Gemi kumandanı **Suşon (Souchon) Paşa** güya manevra yapmak maksadı ile Karadeniz'e açılmıştı. İlk hareket olarak bir Rus nakliye gemisine hücum etmiş, sonra da Sivastopol'u bombalamıştı. Gemiler, altıyüz elli yıldan beri Cihan ufuklarında şerefle dalgalanmış **"Osmanlı Sancağı"**nı taşıyorlardı. Bu sebeple artık ok yaydan çıkmış ve Türkiye bu emrivaki ile Almanya safında harbe girmişti.

Osmanlı Devleti gibi yüzyıllardan beri yerleşmiş idare ve siyâset an'aneleri bulunan bir devlete, bu derece basit emrivakilere imkân verebilecek kadar hesapsız ve tedbirsiz bir kadronun hâkim olabilmesi, şimdiye kadar asla görülmemişti. Bu öyle gözü kara ve hesapsız bir harbe girişti ki; İttihatçıların her biri Alman Amiralinin emrivakisini öğrendikleri zaman çılgına dönmüşlerdi. Başkumandan Vekili **Enver Paşa**, Har-

12 **Albay Hüsâmeddin Ertürk** - İki Devrin Perde Arkası, İstanbul 1957, sh. 121.

biye Nezaretinin büyük ve tantanalı salonlarını çınlatırcasına:

"-Bu bir alçaklıktır!..."[13] diye bağırıyor, sadrazam **Prens Said Halim Paşa**, aczinden hüngür hüngür ağlıyordu.

Fakat artık iş işten geçmişti. Herşeyleri ile Alman olan ve başlarına fes giydirmekle Osmanlı-Türk menfaatlerini düşünür hâle getirilemeyecekleri muhakkak bulunan bu gemilerin mürettebatının Alman menfaatine göre hareket etmeleri en tabiî olan bir şeydi. Bunu bile hesap etmekten âciz olan İttihat ve Terakkî kodamanları, artık hâdiselerin akıntılarında yalpalayan dümensiz bir gemi gibi mukadderata boyun eğmek mecburiyetindeydiler. Fakat ne yazık ki, kendileri ile birlikte bütün bir milleti de bu bâdireye sürüklemiş oldular. İhtimal ki; kendisine yabancı bir milletin kaderi üzerinde bu ölçüde tehlikeli bir kumar oynamak imkânı, bugüne kadar aslen bir Yahudi olan bu Alman Amirali **Şuşon**'dan başka hiç bir ecnebiye nasip olmamıştır.

Millet, herşeye rağmen yedi cephede dokuz ordusu ile tarihinin en büyük fedakârlıklarını yapmak sûretiyle varlığını koruyabilmek için canhıraş kahramanlıklar gösteriyordu. O güne kadar bütün savaşlarda başı sarıklı, eli tesbihli, mübârek ve pîr-i fânî ihtiyar din adamları, sırf ordu-yı Hümâyun'un hareketinden evvel **"zafer"** için, zaferden sonra da **"şükür"** için gâzilerin önüne geçer ve riyazatla süzülüp incelmiş ellerini semaya kaldırarak duâ ederlerdi. Hattâ ordu, İslâm Hayat Nizamı'nın yayılması ve korunması için kurulmuş en müessir bir müessese olduğundan, temelinde de bu mübârek din adamlarının duâ ve müjdeleri bulunmaktaydı. Bütün millî tarih boyunca Allah'ın yüce namını duyurup tanıtmak için girişilmiş bulunan cihadın kaynağı ve kuvveti, dinî heyecandı. Bu yüzden, Büyük İmparatorluğumuzun en kudretli askerî teşkilâtı olan **"Yeniçerilik"**in kuruluşunda, devrin mânevî sultanı, **Hacı Bektaş-ı Veli Hazretleri**'nin, -umûmiyetle kabul edilen

13 Gerçekte ise, bu emri **Amiral Şuson**'a bizzat **Enver Paşa** gizli olarak vermişti.

bir görüşe nazaran- bu yeni teşkilât askerlerinin sırtlarını sıvazlıyarak: **"Bunların ismi yeniçeri olsun, Allah yüzlerini ak etsin! Kollarını güçlü, kılıçlarını keskin, oklarını delici, kendilerini üstün kılsın!.."** şeklinde duâ ettiğine inanılıyordu.

Genç Miralay, "Hâlbuki bu gün öyle mi?" diye düşündü. Artık başı sarıklı, eli tesbihli insanlar bile, vatanın karşılaştığı bu büyük felâketten kurtulabilmesi için kılıca sarılmış bulunuyorlar. Bugün din adamına düşen vazife; sadece zafer için

Ney üfleyerek cepheye giden "Mevlevîler"
-Resimli Münih Mecmuası-

Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı Kumandan Vekili **Abdülbâki Efendi** (sağda) arkadaşlarıyla

veya zaferden sonra şükür için el açıp dua etmek değil, Mehmetçiğin önünde şehâdet şerbetini içmeğe büyük bir iştiyakla atılmak sûretiyle O'nun ruhundaki iman vecdini coşturup galeyana getirmektir.

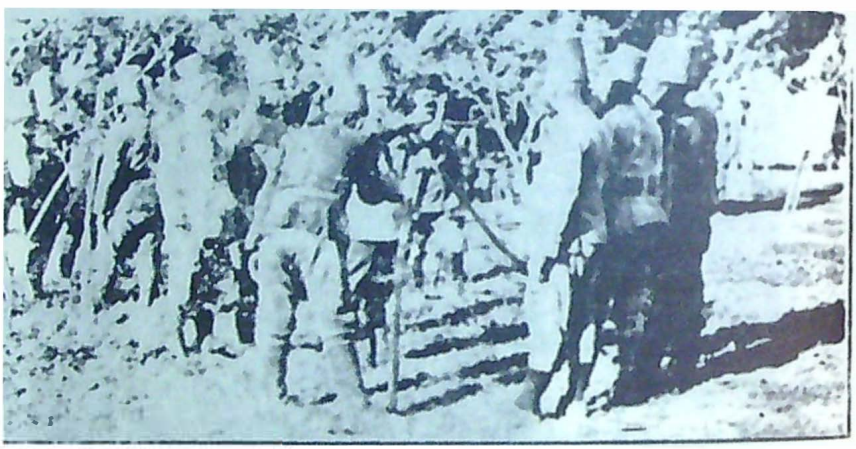
İstanbul'dan ayrılmadan önce bu maksadla Harbiye Nezareti'nin kapısında yapılmış bir merasim gözünün önüne geldi. Nüvesini İstanbul'un muhtelif semtlerindeki **"Mevlevî Tekkeleri"** mensuplarının teşkil ettiği bir **"Mücâhidîn-i Mevleviye Alayı"** kurulmuştu. Bu alaya mevlevî şeyh ve dervişlerden başka hemen hemen bütün tarîkatların mensupları da

Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı Kumandanı
Veled Çelebi (İzbudak) Efendi

katılmışlardı. Fakat çoğunluk mevlevî olanlarda idi. Vatanı ateşle kuşatan Cihan Harbi'nin getirdiği büyük felâketin anlatılabilmesi için, yıllarca sükûnet ve tevekkülle kehribar tesbihler üzerinde gezinmiş bulunan bu mübârek eller, birer kılıç kabzasına yapışmış olarak **"Harbiye Nezareti"** önünde toplanmışlardı. Hepsinin başında Mevlevî sikkesi, sırtlarında derviş cübbesi vardı. Kurtarılmış ve sükûneti tesis edilmiş vatan üstünde derinleştirmeğe memur bulundukları iman, aşk ve tefekkürünün canlı timsalleri olan bu mânâ erleri, iş başa düşünce birer delikanlı azim ve kararı ile cepheye gönderilmek üzere bu alayı teşkil etmişlerdi. Alayın sancağı, Alay Kumandan Vekili Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi **Abdülbakî Efendi**'ye merâsimle tevdi edilmişti. Alayın kumandanı ise, Konya'da oturan ve Mevlevîleri en büyüğü sayılan **Veled Çelebi (İzbudak) Hazretleri** idi. Alay Nezareti kapısında (şimdiki İstanbul Üniversitesi merkez binası önünde) yapılan bu merâsimden sonra yola çıkarılmıştı.

Yol boyunca diğer zaviye ve tekke mensuplarının da kendilerine iltihâkıyla Konya'ya kadar alabildiğine genişleyip kalabalıklaşan Mevlevîye Alayı, **Hazret-i Mevlânâ**'nın

Dördüncü Ordu emrine verilen Mevlevîler bir tâlim esnâsında
(Harb Mecmuası sh. 10)

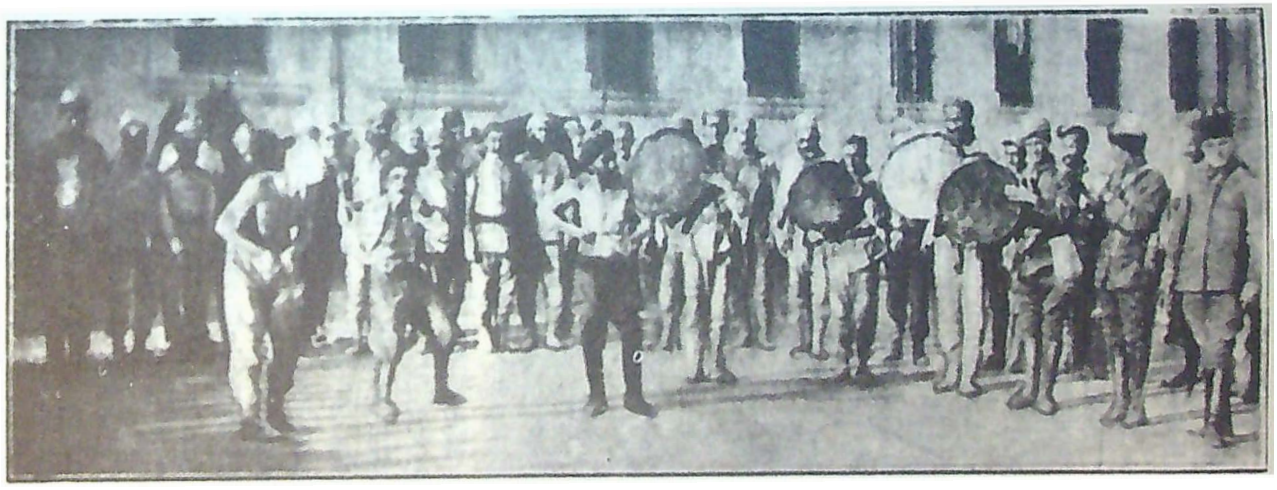

Mevlevî Alayı'nın "Kadirî Bölüğü" harbe giderken

türbesi önüne varınca durmuştu. Burada bütün Konya halkının da iştirakiyle yeniden bir merâsim yapılmıştı. Fetih Sûresi okunmuş, Hazret-i Mevlânâ'nın ve bütün mânevîyat kahramanlarının himmetleri niyaz olunduktan sonra, alayın zafer âyetleri ile donatılmış sancağı, Alay Kumandanı **Veled Çelebi Hazretleri**'ne teslim edilmişti. O'nun kumandası altında yola çıkan Mücâhidîn-i Mevlevîye Alayı, karargâhı Şam'da bulunan Dördüncü Ordu emrine verilmişti. Fakat muntazam bir askerî talim görmemiş olan bu alay, mecburen diğer birliklere birer ikişer dağıtılmak sûretiyle savaş hattına sokulmuşlardı. Esâsen onların asıl vazifeleri, askerlerin dinî heyecanlarını galeyana getirerek celâdetlerini arttırmaktı.

Milletin loş tekke köşelerinde Allah aşk ve muhabbetiyle ferden derinleşme yolunu tutan bu en sakin ve kendi dünyalarında tevekkülle yaşayan fertlerini dahi, savaş saflarına koşturan bu korkunç bâdire acaba atlatılabilecek miydi? Artık harbin son demleri yaklaşmış gözükmekteydi. İttihatçı kodamanların her biri, ihtimâl nereye kaçacaklarını hesaplamakla meşguldüler. Altıyüz elli yıllık büyük ve azametli imparatorluk, temellerinden sarsılıyor ve gösterilen ölçüsüz fedakârlıklara rağmen ufukta müthiş bir tehlike beliriyordu.

Genç Miralay aklına gelen kötü ihtimâllerle mağmumlaşan yüzünü önündeki yarı açık pencerenin bir ayna gibi şeffaf camında seyrediyor, fahrî yâver sırmalara ve birçok madalyanın parlak renklerini solmuş ve matlaşmış gibi görüyordu. Eğer misafir bulunduğu evin bitişiğindeki **"Zeytinlik İlk Mektebi"**nin küçük çocukları büyük bir âvâze ile sınıflardan boşalarak onu, derin ve sıkıntılı düşüncelerinden alıkoymasalardı, kim bilir daha neler düşünecek ve ne hayaller kuracaktı. Fakat bu çocuklar da gerçekten çok yaramaz ve gürültücü idiler. Sarayın altı yüz yıldan beri süzülüp incelen zarif ve asîl üslûbu içinde yetişen genç miralaya bu halk çocuklarının birbirlerine karışan vâveylâları, tahammül edilmez bir asabiyet ve sıkıntı veriyordu. Eline kalemi alarak mektebin müdürüne

-ZAFERE BÖYLE GİDİLDİ!.-

Sâdece **"Mevlevîler"** değil, diğer tarikat mensupları da cephelere koşmuşlardı. Bunlardan biri olan **"Rufâîler"** de bir alay teşkîl etmişler ve **"Dördüncü Ordu"** emrine verilmişlerdi.
Yukarıdaki resimde bu **"Rufâî Alayı"** mensuplarının bir tâlim sonrası dînî âyinlerini icrâ edişlerini görüyorsunuz.

iki satırlık bir tezkere yazdı:

"Mektebinizin, yahudi havrasından farkı yok. Bu gürültü istikbalde sine-i vatanda kopacak isyanın mukaddeme-i ihzârâtı mıdır?"

Fahrî Yâver-i Hazret-i Şehriyârî
Şehzâde Miralay Cemaleddin[14]

Bu, âdeta bir kehânetti. Çünkü 30 Ekim 1918'de imzalanan **"Mondros Mütarekenâmesi"** Türk'ün tarihî düşmanlarının kolayca kötüye kullanılabilecekleri pek çok tehlikeli hükümler ihtiva etmekteydi.

Bilhassa yedinci maddesi: **"Müttefikler emniyetlerini tehdid edecek vaziyet zuhurunda herhangi bir sevkulceyş noktasını işgal hakkını hâiz olacaklardır."** tarzında kötüye kullanılmaya gayet müsâid bir ifâde taşıyordu.

Uzun süren Birinci Cihan Harbi boyunca pek çok insanüstü fedakârlıklara katlanmış bulunan Türk Milleti, sulh olacak diye sevinirken vatanı, harimine kadar kuşatacak olan asıl büyük felâket ve yangın meğer yeni başlamaktaydı.

Bu maddeye istinaden 13 Kasım 1918'de **"İtilâf Devletleri"**nin donanmaları savaşarak geçemedikleri Çanakkale'yi masa başında elde ettikleri böyle hileye müsâid bir imkânla geçip üç grup halinde İstanbul Limanı'na girdiler. **"Dolmabahçe Sarayı"**nın karşısına gelip toplarını saraya doğru çevirdiler. Burada önemle belirtilmesi gereken tarihî bir hakikat vardır ki, o da, bir ihânete kurban gittiğimiz **"Filistin Cephesi"** hariç tutulursa, her tarafta başarılı müdafaalarla vatanımızı koruyabilmiş olmamızdır. Yani, harb, Türk ordularının yenilmesi ile değil müttefiklerinin daha evvel silâh bırakması sebebiyle sona ermişti. Ordularımızın gösterdikleri insanüstü kahramanlık ve fedakârlıklara rağmen harbe tek başımıza devama imkân olmadığı için mütâreke istenmişti.

Gerçekten Bulgarlar, henüz harb devam etmekte iken 28 Eylül 1918'de müttefiklerle bir mütarekenâme imzalayarak

14 **Kâzım Karabekir** - İstiklâl Harbimiz - İstanbul 1960, sh. 21

-Hissiyat birliği zamanları-

Zaferden sonra, fakat henüz hâkim-i mutlak kesilmeden
Konya'yı ziyâret eden **M. Kemal Paşa,**
Konya Mevlevîleri arasında...
Bu tavır, zaferi müteâkıb **"halife"** olmak istediği devreye âiddir.
Eserimizin son sayfalarında "Libya" kıyâfeti ile ve hocalar arasındaki
resim gibi... O'nun üzerine de kendi el yazısı ile
"Mefkûre hatırası" ibâresi yazılı olduğu mâlumdur.
Acaba bu "mefkûre" şu mâhud "lâiklik" mi idi?!.

cephe dışına çekilmişlerdi. Bu durumda Osmanlı Orduları'nın, Alman ve Avusturya kuvvetleri ile irtibatı kesilmişti. 8 Ekim 1918'de hükümet çekilerek Millet'i harbe sokmuş olan İttihatçı liderler başlarının çâresine bakmağa koyulmuşlardı. Sadrazamlığa getirilen **Tevfik Paşa**, kabine kurmağa muvaffak olamadı. Daha sonra 14 Ekim 1918'de **"Filistin Hezimeti"** dönüşü Adana'nın **"Bahçe Kasabası"**ndan **M. Kemal**'in Saray'a çektiği telgrafla teklif ettiği eşhasla kurulan **İzzet Paşa** kabinesi de işte bu tehlikeli mütârekenâmeyi imzalamaya mecbur olmuştu. Tahtta, Osmanoğulları âilesinin en büyük fakat en talihsizlerinden biri oturmakta idi: **Sultan Vahideddin**!..

Bu eserde maksadımız Türk Kurtuluş Savaşı'nın tarihini yazmak değildir. Bu yüzden bütün vak'aları teferruatıyle nakletmeğe girişmeyeceğiz. Üç buçuk yıl süren ve topyekûn bir milletin mücâdelesi olan **"Kurtuluş Savaşı"**nın bir numaralı âmili olan, dinî heyecânın ve bunu harekete geçiren başı sarıklı kahraman din adamlarının müessir ve müstesna rollerini belirtmekle iktifa edeceğiz. Fakat bu mücâdele, yapıcılarına sağladığı itibarla, sonraları içtimaî hayatımızda meydana getirilen değişiklikler için âdeta bir sermaye olarak kullanıldığından pek çok hakikat, bu yeni ve milletin hissiyâtına ters siyâsetin icabı değiştirilmiş veya saklanmıştır.

Bu içtimaî değişikliklerin yerleşip oturmasını temin için hakikate kıyılmış ve Kurtuluş Savaşının gerçek yüzünü örten şal, aradan elli yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen hâlâ bir türlü kaldırılamamıştır. O kadar ki; kurtuluştan sonra memleketin mukadderatına hâkim olanlar, **Kâzım Karabekir Paşa** gibi menkûp olan bir çok silâh arkadaşının bile, bu mevzudaki neşriyat ve beyanlarına tahammül edememişlerdir. O'nun, *İstiklâl Harbimiz* isimli değerli eserinin ilk defa gün yüzüne çıkması demek olan 1930'lardaki iptidaî (muhtasar) tab'ı toplatılıp yakılmış, çok sonra ve asıl hüviyetiyle ortaya konan yeni tab'ı hakkında da toplanma kararı verilmiş olması, bu yöndeki muannid ve hakikate saygısız tatbikatı gösteren tipik bir misaldir.[15] Ne o, ne başkaları ve ne de bu satırların nâçiz muharriri, Türk Kurtuluş Savaşı'nın gerçek veçhesi üze-

15 Mezkûr eserin on seneye yakın bir müddetle devam eden bir muhakeme safahatından sonra nasıl çetin bir mücâdele ile serbest bıraktırılabildiğini öğrenmek için bakınız: **Tahsin Demiray** - İstiklâl Harbimizin Müdafaası - İstanbul, 1969.

rine resmen çekilmiş bulunan örtüyü kaldırmağa muktedir değildir. Kanunlar, bugün için böyle bir şeye aslâ imkân vermemektedir. Buna rağmen, biz kimseyi tahkir etmeden ve kanunların cevaz hududlarının azamisi içinde bu örtüyü aralamaya çalışarak birçok müphem noktanın okuyucularımız tarafından anlaşılmasını temin edecek ipuçları vereceğiz. Bu ipuçları Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve O'nu takiben girişilmiş bulunan inkılâp hamlelerinin anlaşılabilmesi için birer nirengi noktalarıdır. Bunların mümkün olduğu kadar belirtilmesini, mücerred hakikate sevgi bakımından olduğu kadar, yarınki Türkiye'nin emin bir istikâmete tevcihi için de son derece lüzumlu saymaktayız.

Kanaatimizce Türk Kurtuluş Savaşı'nın böyle nirengi noktalarının başında **Sultan Vahideddin**'in durumu gelir. Hâlâ mektep kitaplarında **"Vatan satan bir alçak (!)"** olarak anlatılan bu büyük Osmanlı sultanının, **"Sevr Sulh Projesi"** teklifi alınınca buna karşı ilk tedbirleri düşünüp plânlayan, bunun için **M. Kemâl Paşa**'yı fevkalâde selâhiyetlerle donatıp Anadolu'ya gönderen, hadiseler gelişerek **"Türk-Yunan Harbi"**ne müncer olunca ortaya çıkan Türk Kurtuluş Savaşı'nın temeline böylece ilk harcı koymuş bulunan, başarıya ulaşabilmesi için de **"Hilâfet"** ve **"Saltanat"**ın kendisine sağladığı bütün selâhiyet ve imkânları kullanarak tepesindeki işgal kuvvetlerinin üç yıl süren baskılarına göğüs geren büyük bir vatansever olduğunu, ne yazık ki, Türk çocuklarına söyleyip öğretmekten hâlâ korkuyor ve yalan tarih okutmayı mubah sayıyoruz.

Rejimin henüz oturmamış bulunduğu yenilik zamanlarında bu tutum hoş görülebilse dahî bugüne kadar devam edip gelmesini izah etmeye imkân olmadığı meydandadır. O derecede ki; aradan bunca zaman geçtikten ve ortaya bir yığın vesika çıktıktan sonra her nasılsa **Sultan Vahideddin** hakkında nispeten müspet bir ifâde kullanan **Türk Ansiklopedisi**'ne karşı yaylım ateşine geçilmiştir. Gerçekten mezkûr ansiklopedinin **"Ferid Paşa"** maddesinde **Sultan Vahideddin**'e **"zekî ve nâmuslu"** denmesine sinirlenen bir devrimbaz[16] resmen neşredilen böyle bir ansiklopedide bu ifadenin nasıl yer alabildiğine bir hayli hayıflandıktan sonra **"belgeler"** diye malûm

16 Bkz: **Sâmi N. Özerdim** - Türk Ansiklopedisi **ve Sultan Vahideddin** - Milliyet Gazetesi, 9 Haziran 1960 tarihli nüsha.

vesikaları tekrarlıyor. Bunlar; **M. Kemal** ve arkadaşları için malûm idam kararları, fetvalar vs.dir ki bunların mâhiyetleri hakkında ileride bilgi verilecektir.

Bir başka solcu yazar da **Sultan Vahideddin** etrafındaki gerçeklerin ortaya çıkmasına karşı duyduğu öfkede o kadar ileri gidiyor ki; Suudi Arabistan'dan Amerika'ya kadar tezvirine had-hudud tanımıyor.[17] Hâlbuki mantığını bu derece zorlayacağı yerde, biraz ciddî araştırmaya yönelse belki gülünç duruma düşmekten kurtulabilirdi. Biri çıkıp da, bu yazarcıklara biraz tarih, biraz da hakikat sevgisi dersi verse acaba faydası olur mu? Ne dersiniz!..

Ne gezer!. Günün birinde solcu-kemalist karışımı bir kafa yapısına sahib bir siyâset erbâbının (**Ecevit**) **"Sultan Vahideddin'in hâin olmadığı"** yolundaki beyânı karşısında gösterilen infiâlin[18] akisleri hâlâ herkesin hâfızasındadır.

Bu vesile ile **"Hilâfet"** gibi dinî bir müessesenin rolünün belirtilmesini de mevzuumuz bakımından lüzumlu saymaktayız. Bu da böyle bir dinî müessesenin iktidarını elinde tutan şahsın, Türk Kurtuluş Savaşı karşısındaki durumunu belirtmeyi icap ettirir. Ancak yakın tarihimizi en câlib-i dikkat ve ibretli noktalariyle alâkadar eden bu meseleyi ileride müstakil olarak ele almayı düşündüğümüz için[19], burada hulâsa olarak ve sırf asıl mevzuumuzla alâkalı hususları kaydetmekle iktifa edeceğiz.

---

17 Bkz: **İlhan Selçuk**- Dünkü Peyam-ı Sabahtan Bugünkü Peyâm-ı Sabahlara - Cumhuriyet Gazetesi 15 Aralık 1968 tarihli nüsha ve aynı yazarın, aynı gazetede 15 Aralık 1965'de yayınlanan **"AP ile Vah-dettinciler İttifak Hâlindedir"** isimli makalesi.

18 Tafsilât için bkz. **Kadir Mısıroğlu**, Bir Mazlum Padişah: **Sultan Vahideddin**, Sebil Yayınevi, İstanbul 2005, sh. 308 vd.

19 Hamdolsun, bu vaadi yerine getirebilmiş ve **"Bir Mazlûm Padişah: SULTAN VAHİDEDDİN"** isimli eserimizi, imanlı ve hakşinâs gençliğimizin istifâdesine sunmuş bulunmaktayız. (İstanbul, 2005)

Böylece **Sultan Vahideddin**'i tafsîlâtıyla yazmış olmamızdan dolayı bu eserin daha önceki baskılarında, O'nun hakkında ilk defa olarak verilmiş bulunan bilgiler -bu defa- kısaltılmıştır.

Diğer taraftan Hilâfet'in Millî Mücâdele'deki müessiriyeti de "Geçmişi ve Geleceği İle Hilâfet" isimli eserimizde (İstanbul 1993) tafsîlâtıyla anlatılmıştır.

TALİHSİZ BİR PADİŞAH

"BU BİR FELÂKET!..."

Sultan Vahideddin 25 Ramazan 1336 (4 Temmuz 1918)'de tahta çıkmıştır. O zaman harbin bitmesine sadece birkaç ay kalmıştı. Bu durumda O'nu uğranılan felâketlerden mes'ul tutmağa mantıken imkân yoktur. Devrin her türlü musibetinden, devlet idaresini bir mâcera hevesiyle yürüten İttihatçılar mes'uldürler. Bunların her biri, büyük ve azametli Türk İmparatorluğu'nu batırdıktan sonra, uzak bir ülkeye kaçarak orada kendilerinin eski silâhları olan komiteci usullerine kurban gitmek sûretiyle, hayat ve mâceralarını tamamlamışlardır. **Sultan Vahideddin** ise, kendinden evvel devlet dizginlerini bir baskınla[20] ele geçirmiş bulunan bu gürûhun mes'ûliyeti ge-

20 İttihadçı güruhun sebep olduğu **"Balkan Harbi"** aleyhimize gelişmiş ve domuz çobanı Bulgar sürüleri, **"Çatalca İstihkamları"**na dayanmıştı. Kötü hava şartlarına ilâveten siyâsete bulaşmış subayların birbirlerini baltalamaları ve kolera salgını dolayısıyla ortaya çıkan felâketlerden kendini mes'ul addederek istifâ eden **Gâzi Ahmed Muhtar Paşa**'nın yerine **Kâmil Paşa** sadrazam olmuştu. (29 Ekim 1912)

Bu sırada etrafı düşmanla kuşatılmış olan Edirne, kahramanca direniyordu. Buradaki bir avuç Osmanlı askerinin kumandanı kahraman **Şükrü Paşa**, asker, ağaç kabuklarını yemek mecbûriyetinde kaldığı hâlde aslâ teslim olmuyordu.

Kâmil Paşa, büyük devletlerle diplomatik faaliyetlerde bulunarak bu

rektiren hiç bir yanlışına katılmış değildir. Vak'aların kısa ve mantıkî tahlili bunu riyazî bir kat'iyyetle ortaya koyar.

Tahta çıktığı gün, **"Biat Merâsimi"** için mâiyet erkânı ile birlikte **"Topkapı Sarayı"**na gitmişti. O esnada elli sekiz yaşında ve romatizmadan muzdarip bulunuyordu. Bu yüzden sarayın kapısından ilk adımını atmıştı ki; mâiyet erkânından bastonunu istedi. Etrafta telâşlı koşuşmalar oldu. Göğüsleri parıltılı yâver sırmaları ile süslü paşalar, acz ve telâş içinde bastonun **"Çengelköyü"**nde unutulmuş olduğunu haber verdiler. Müzmin romatizmanın verdiği ıstırapla yürümekte gayet güçlük çeken padişah:

"-Bu bir felâket(!)" diyerek yoluna devam etti.[21]

Bu, O'nun padişah sıfatiyle **"Topkapı Sarayı"**na adımını attıktan sonra söylediği ilk söz olmuştur. Öyle bir söz ki; âdeta, devrinin en yakışan bir ifadeyle tavsifidir. Fakat Cihan tarihinin en büyük imparatorluğunun tahtına oturan, altıyüz elli yıllık saltanat hanedanının mensubu ve o andan itibaren de hükümdarı olan bir şahsın, bu hadisede bir kusur payı ola-

---

felâketi atlatmaya çalışıyordu.

16 Aralık 1912 tarihinde toplanan **"Londra Konferansı"**nda Batılılar, Osmanlı'nın Trakya'daki hududunun Midye-Enez hattı olmasını teklif ettiler. Bunun kabulü Edirne'yi terk etmek demekti.

İttihadçılar, kaybettikleri iktidarı tekrar ele geçirmek maksadıyla her tarafta Edirne'nin Bulgarlar'a terk edildiği yolunda propaganda yapıyorlardı. Halbuki böyle bir şey aslâ vârid değildi.

Bunun üzerine **Binbaşı Enver (Paşa)** ile **Talat Paşa** baş başa vererek bir taklîb-i hükümet, yani hükümeti devirme plânı yaptılar. Bunun için **Enver Bey** yanına **Ömer Nâci** ve **Yakub Cemil** gibi sekiz-on ittihadçı sergerdeyi alarak 23 Ocak 1913'te Bâb-ı Âli'yi bastı. Harbiye Nâzın **Nâzım Paşa**'yı öldürdüken sonra **Kâmil Paşa**'yı zorla sadrazamlıktan istifâ ettirdiler. İstifânâmesine yazdığı **"cihet-i askeriyenin isteği üzerine"** ibâresine, zorla **"ve ahâlî"** kelimelerini eklettiler.

Bunun üzerine kendi adamları olan **Mahmud Şevket Paşa** sadrazam oldu. İşte **"Bâb-ı Âlî Baskını"** denilen bu hâdise üzerine, İttihadçıların o uğursuz saltanatları başlamış oldu.

21 **Ali Fuad Türkgeldi,** Görüp İşittiklerim, Ankara 1951, sh. 138

bilir miydi? Elbette bastonunu kendisi düşünüp hatırlayacak değildi. Bundan; azametli tahtının etrafında, Dolmabahçe Sarayı'ndan vatan topraklarına kadar derece derece halkalanan **"alâkalı etraf"**tan başkası mes'ul olabilir mi? Bu vak'anın bir kusur olarak bütün bu alâkalılara nispeti mümkündür, fakat padişaha asla!. İşte bu hususiaki bütün bu işler de böyledir.

O'nun durumu sadece bir şeref temsilciliğidir. Herşeyi hazır bulur ve sırf devleti temsil eder. Padişahlığın icabı ve mânâsı budur. İşte bu baston hâdisesi öyle bir "tip hadise"dir ki; **Sultan Vahideddin**'i ve onun etrafındakileri anlayıp tanımaya son derece yarar. **Yavuz** devrinde öyle bir ihmal, ihtimal ki birçok kelleye mal olabilirdi. Bu yüzden de belki böyle bir unutkanlık zaten ortaya çıkmazdı. **Sultan Vahideddin**, dâima bu ilk bîat merasiminde bastonunu unutmuş olan **"etraf"**ın kurbanı olmuştur. Fakat aradan aşağı yukarı altmış-yetmiş yıl[22] gibi uzun bir müddet geçtikten sonra da gerçekler böylesine gizli kalmış olmalı mıydı? Rejimlerin hatır ve icabı için şahısların harcanabileceğini kabul etsek bile bu işin zaman ve zemin bakımından bir sınırı yok mudur?

Tarihî gerçekleri şöyle bir hatırlayarak insaf ile düşünelim; şu Osmanoğulları âilesi bizim yüzümüzden neler çekmemiştir: İçlerinde normal bir ecel ile vefat edebilenleri parmakla sayılabilecek kadar azdır. Bir kısmı **"Hikmet-i Hükümet"**in garip bir cilvesine kurban giderek nizâmu'l-âlem endişesi ile hayatlarının baharında, hatta bazıları da kundakta iken öldürülmüşlerdir!.. O kadar ki; tahta oturanların bile başı musibetten ekseriya kurtulamamıştır. Sırası gelmişken şu husûsu da belirtelim ki; **"evlât ve kardeş katli"** öyle ulu-orta tenkid edildiği gibi bu ailenin bir kusuru değil, bilâkis millet için katlanılmış büyük fedakârlıklarından biridir. İnsanlık icabı ortaya çıkması mümkün olan taht ihtirasları sebebiyle millet ferdlerinin ikiye ayrılmaları ve birbirlerine silâh çekmeleri ihtimâline karşı zararın asgarîde kalması, ancak ve mümkün mertebe bu yolla

22 Şimdi doksan yıl!..

önlenebilmiştir. Bu yüzden bizim tarihimizde başka milletlerde olduğu gibi yaygın ve derin iç harpler veya hânedânlar arası kavgalar görülmemiştir. Eğer böyle bir taht kavgası zuhur edip de, millet ikiye bölünerek birbirlerine silâh çekmiş olsalardı, ihtimal evlât ve kardeş katli cevazına istinaden öldürülmüş bulunan şehzadelerin adedini milyon kere aşan mâsum insan ölebilirdi.

Muhakkak ki; her kaide gibi bunun da sû-i istimal edilmiş olması mümkündür. Fakat yine de muhtemel büyük ve derin ihtilâfları önlemesi bakımından bu kaide şerlerin en ehveni olduğu gibi Osmanoğulları âilesinin millet yerine fedakârlığı kendi sinelerine çekmelerinden başka bir mânâ ifade etmez. Bu itibarla, bu kaideden olsa olsa **"Osmanoğulları âilesi"** müştekî olabilir. Hâlbuki onlar bugüne kadar her fedakârlığı din ve vatan için şeref telâkki ederek, hiç bir şikâyette bulunmamışlardır. Böyle olduğu hâlde biz bir taraftan onları kötülerken, bir taraftan da millete gelecek zararı bertaraf etmek için âile olarak katlandıkları bu fedakârlığı sanki onları müdafaa etmek maksadını taşıyormuşuz gibi aleyhlerine kullanmak gibi iki katlı bir haksızlık içinde bulunmaktayız.

Tabiatiyle bizi bu tarzda düşünmeğe sevk eden telkinler, ustalıkla körpe dimağlara zerkedilerek, milletimizde tarih şuur ve mirasından kopma gibi devası pek güç bir illetin zuhûruna âmil olmuştur. Bu evlât ve kardeş katlinin hakiki mânâ ve ehemmiyetini sokak adamı hâline gelen bugünün yarı münevveri anlayamaz ve anlayamamaktadır. Çünkü onun sakat tarih görüşü ve devlet telâkkisi buna mânidir.

Şu bir gerçektir ki, büyük Türk Milleti'nin tarihî devamlılığının temini için hemen daima en büyük fedakârlıkları bu âile göstermiştir. Ve ne hazindir ki: kendilerine kusur olarak izafe edilen hemen her şey onların misilsiz faziletlerini göstermektedir. Bunlardan biri de, onlar'ın rejim ve post kavgalarını önlemek için ekseriya yabancı âilelerden kız almaları, yerli âilelere sadece kız vermiş olmalarıdır. Üstelik de taht üzerinde

iddiaya medar olabilecek bir maddî ve mânevî kuvvet ve tavır kazanmalarını önlemek için aynı âileye üst üste bir kaç kere kız vermemeye de son derece dikkat etmişlerdir. İhtimal ki, bu tedbir olmasaydı tarihimizde bir istisnâ olan **Kavalalı Mehmed Ali Paşa**'nın pek çok emsali bulunacak ve devlet çok daha evvel parçalanıp dağılacaktı.

Bu âilenin durumunu en realist bir şekilde ifâde etmek üzere **Sultan Vahideddin**:

"-Bizim hânedânımızdan her türlüsü gelmiştir; sarhoşu gelmiştir; zâlimi gelmiştir, delisi gelmiştir; aptalı gelmiştir; fakat dinsizi gelmemiştir. İçimizde en mübalâtsızı olan **Sultan Abdülaziz** bile son nefesinde Kur'ân'a sarılarak öyle teslîm-i ruh etmiştir. Kanı ile mülemmâ olan Mushaf-ı Şerif'i Yıldız Kütüphanesi'nde siz de gözlerinizle gördünüz."[23] demiştir.

Üstelik, **Sultan Aziz** merhum da din bakımından padişahların en mübalâtsızı değil, bilâkis en dindarlarındandır.

Sultan Aziz merhûmun muârız ve hasımları, **Sultan Vahideddin**'in hasımlarının yani Kemalistler'in bir nevî mübeşşirleriydiler. Böyle olduğu hâlde O'nun da bir takım kasdî telkin ve propagandaların zehirli tesir çemberi dışına çıkamadığı için merhum **Sultan Abdülaziz** hakkında böyle yanlış bir değerlendirmede bulunduğu anlaşılmaktadır.[24] Ama neyse bahsi değiştirmeyelim.

Bizim elimizden en çok ezâ ve cefâ çeken ve haksız ithamlara uğratılan Osmanoğullarından biri de **Sultan Vahideddin**'dir. Onun devrine âid birçok vak'aların canlı şâhidleri henüz aramızda mevcud bulunmaktadır. Buna rağmen onun hakkında hakikati ters çevirmek sûretiyle korkaklıktan, vatan satıcılığına kadar uydurulmadık yalanlar, yapılmadık iftiralar bırakılmamıştır. Bu görgü şâhidlerinden pek çoğu sükûtu tercih ederek rejim endişesi ile konuşmamış ve

23 **Ali Fuad Türkgeldi** - a.g.e., sh. 278.

24 Bu hususta gerçeğe vukûf için, "Bir Mazlum Padişah: **Sultan Abdülaziz**" (İstanbul, 2006) isimli eserimize bakılabilir.

yazmamış ise de; konuşup yazanlar, O'nun vatanseverliği ve hakkındaki ithamların yersizliği hususlarında birleşmektedirler. Ancak uzaktan ve yeni rejimin müdafaasını üzerine almış bulunan bazı kalemler ona hücum etmekte, fakat gerçeğe saygılı hâtırat sahipleri, büyüklüğü üzerinde ittifak etmektedirler. **Sultan Vahideddin**'in başkâtipliğinde bulunmuş ve hâtıratı da yarı resmî bir müessese olan Tarih Kurumu tarafından bastırılmış olan **Ali Fuad Türkgeldi**, O'nu, tarih önünde beraat ettirmiştir. **Ali Fuad Türkgeldi**'nin müşahedeye istinad eden *"Görüp İşittiklerim"* isimli kitabında **Sultan Vahideddin**'in gerçek hüviyetine âid beyanlar cerh edilmedikçe hâlâ onu hâin ve korkak gibi sıfatlarla tavsif etmek ilmî düşünceye de, edep ve insanlığa da aykırıdır.

Ali Fuad Türkgeldi, onu **Sultan Reşad** ile karşılaştırırken şu câlib-i dikkat bilgiyi vermektedir:

*"...**Sultan Vahideddin** ise, bilâkis cin fikirli ve serîülintikâl olup yanına girince ruhundaki inbisat (genişleme) ve inkıbazı (daralmayı) gözlerinden hisseder ve bugün sizin canınızın bir sıkıntısı var derdi."*[25]

Birçok kereler Dâhiliye Nâzırlığı'nda bulunmuş olan **A. Reşid Rey**'in hâtıratında da aynı şekilde O'nun zekâ ve dirâyetine şehâdet edilmektedir:

"Tab'an oldukça zekî, fakat fazla müteennî ve müteredditti. Diyebilirim ki, zihni idrak ve intikalde serî, karar ve harekette batî (durgun) idi."[26]

Ali Fuad Türkgeldi gibi hem **Sultan Reşad**'ın ve hem de **Sultan Vahideddin**'in başkâtipliğinde bulunmuş olan **Lütfi Simâvi Bey** de, onun dirâyet ve zekâsına dâir çeşitli örnekler vermektedir. Değerli tarihçi **İsmail Hami Danişmend, Sultan Vahideddin**'in şehzadeliği zamanında Almanya'ya yaptığı seyahat dolayısıyla **Lütfi Simâvi Bey**'den şu bilgiyi nakletmek-

25 **Ali Fuad Türkgeldi**- a.g.e., sh. 274.

26 **Ahmed Reşid Rey (H. Nazım)**- Gördüklerim, Yaptıklarım, İstanbul, 1945, sh. 256

tedir:

"Bu seyahat hakkında **Lütfi Bey** Sadaret Makamı'na gönderdiği bir raporda da Müşarünileyh Hazretleri'nin Viyana'ya vuku bulan memuriyetlerinde Devlet ve Millet'in şân ü şeref ve haysiyetini i'lâ buyurduklarını ve kendileriyle temasta bulunanlara kıymetli bir hatıra bıraktıklarını arzetmeyi bir vecibe-i vicdâniyye addettiğinden bahsetmektedir. İşte, bu **"vicdanî"** te'minattan dolayı, **Lütfi Simâvi Bey,** İstanbul'a geldiği zaman Dâhiliye Nâzırı **Talat Bey**, kendisine:

"-Size bütün memleketin emniyet ve itimadı vardır. Bu satırları başkası yazmış olsaydı inanmazdım. Demek ki **Vahideddin Efendi** tahminimiz gibi değilmiş!" diye, İttihatçıların O'nu kendileri gibi dirâyetsiz ve zekâsız bir şey zannetmiş olduklarını itiraf etmiştir. Gene **Lütfi Bey**, Veliahd **Vahideddin Efendi**'nin Almanya seyahatinden bahsederken:

"Müşarünileyh Hazretleri'nin meftûn (hayran) oldukları nezâket, akl u kiyâset ve evsâf-ı bergüzîde (seçkin sıfatlar) ise, İmparator Hazretleri'nden bed (başlayarak) ile kendileriyle temasla bulunanlarca fevkalâde takdir olunmuştur." demiştir.[27]

Devrine âid kusurların hemen hepsi etrafına âiddir, demiştik. Bu etraf içinde en mes'ul ve hatalı olanlardan biri **Damad Ferid**'tir. Gerçekten gayet bilgili ve kuvvetli bir şahsiyete sahip olan **Damad Ferid Paşa** kat'iyyen hâin olmamakla beraber burada izahı imkânsız olan çeşitli sebeplerle çok hatalı bir siyaset takip etmiştir.

O devrin pek buhranlı olan şartlarının getirdiği şaşkınlık ve mecburiyetlerin tahlil ve münâkaşasına bu eserde imkân yoktur. Ancak şu kadarını belirtmekle iktifa edelim ki, **Sultan Vahideddin**'in O'nu birkaç kere arka arkaya sadrazamlığa getirmiş olmasını ulu orta tenkid edenler, İstanbul'da herşeye hâkim olan işgal kuvvetlerinin baskısını unutmakta veya bil-

27 **İsmail Hami Danişmend**- İzâhlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul, 1961, c: IV, sh. 441.

memezlikten gelmektedirler. **Ali Fuad Türkgeldi** bu noktayı da aydınlatacak bir vesika vermektedir. Onun şehzâdeliğinde **Damad Ferid** için şu beyanda bulunduğunu bildirmektedir:

*"Dünyada üç melûn vardır. Bunlar sacayağıdır: biri bizim hemşire, biri zevci olan **Ferid Paşa**, diğeri de oğlu **Sâmi**!.."*[28]

Hakkında böyle bir kıymet hükmüne sahip bulunduğu bir insanı birkaç kere Sadrazamlık makamına getirmiş olması elbette sebepsiz değildir. O zaman hükümet, işgal kuvvetleri elinde bir nevi kukla durumundaydı. Hükümeti bu duruma getiren de ne **Sultan Vahideddin**, hatta ne de **Damad Ferid Paşa** idi.

Bugün kabahati bunlara yıkan kalemşör ve politikacıların üstadları olan İttihatçılardı. **Sultan Vahideddin, Damad Ferid**'i bilhassa İngilizler'in zoruyla işbaşında tutmuştur. Birçok kereler O'nu bu makamdan uzaklaştırmışsa da işgal kuvvetlerinin icbârı ile hâsıl olan şartlar itibariyle yeniden tâyine mecbur kalmıştır. **Damad Ferid Paşa** da her nasılsa İngilizler'e inanmış, onların asıl maksadlarının: **"Ankara Hükûmeti"**ni değil, **"İstanbul Hükûmeti"**ni suçlu duruma sokarak **"Hilâfet"**in yıkılmasını temin etmek olduğunu anlamakta çok geç kalmıştır. Hükümet merkezi işgal edilmiş ve elinden her türlü selâhiyet ve iktidarı fiilen alınmış bulunan bir

---

28 **Ali Fuad Türkgeldi** - a.g.e., sh. 273.

Nâmuslu bir adam olan **Ali Fuad Türkgeldi**'nin naklettiği bu beyanın **Sâmi Bey** ve annesi **Mediha Sultan** hakkında doğru olmasına imkân yoktur. Zira **Sultan Vahideddin** merhumun gurbette ölene kadar beraber bulunduğu kızkardeşi **Mediha Sultan** ve O'nun oğlu **Sâmi Bey**'le yakınlık ve bağlılığı burada izahı imkânsız bir tafsilâtı gerektirir.

Sultanzâde **Sâmi Bey**'in de dayısı **Sultan Vahideddin** gibi şedid bir **"İttihadçı düşmanı"** olmasından doğmuş bulunması muhtemel olan bu sözün ayrıca uzun uzun tahlili gerekir. Esasen **Ali Fuad Bey** de, *"**Refik Bey'den işittiğine nazaran**"* diyerek rivâyetin kaynağını açıklamaktadır.

Bu söz, olsa olsa, **Sultan Vahideddin**'in **Ferid Paşa** hakkındaki hissiyâtı itibariyle doğru olabilir.

حرب مجموعه‌سی

فیاتی : ۳ غروش

اون بشنجی یوز یدی عسکری محاربه‌دن عبارت رساله‌مصوره

بیل — ۳ — سایی — ۲۷

رمضان ۱۳۳۶ — مذبراه ۱۳۳۴

خلافت و سلطنت تختنده نصرت مفهم : اولو سلطان محمد وحیدالدین خان حضرتلری

Tâlihsiz bir padişah:
SULTAN VAHİDEDDİN

hükümdar, böyle bir cebir altında **Ferid Paşa**'yı sadrazamlığa getirmiş bulunmaktan dolayı kınanamaz. Üstelik O, **Damad Ferid Paşa** riyâsetindeki hükûmet'in birçok icraatına icabında karşı çıkmak sûretiyle şahsiyet ve vatanseverliğini mümkün olduğu kadar göstermekten de geri kalmamıştır. Bu davranışların başında **"Sevr Muâhedenâme Projesi"**nin tasdiki mâhiyetinde olan imza edilmesine karşı gösterdiği direnme gelir.

Bugüne kadar üzerinde durulup hakkı verilmemiş olan bu hareket, özene bezene meydana getirilen **"Sevr Sulh Muâhede Teklifi"**nin kuvveden fiile çıkmasını önlemiş ve onu **"Proje"** hâlinde bırakmıştır.[29] Bu muahedenâmenin tek başına bir tarafını teşkil eden Türkiye'nin bu sûretle tasdikten imtina etmesi sebebiyle diğer devletler de bunun tek taraflı olarak,

---

29 **Prof. Dr. Charles Grozat** - Devletler Umûmî Hukûku İstanbul 1950, C. I. sh. 399'da:

"Sevr Muâhedesi'nin hiçbir zaman tasdik edilmemesine ve binâenaleyh hiçbir zaman mer'iyyete girmemiş olmasına rağmen..." demektedir.

Sevr'in normal bir "muâhedenâme" olmayıp teklif safhasında kalmış bir **"proje"**den ibâret kaldığı; hem **M. Kemal Paşa** ve hem de İnönü tarafından da kabul ve ifâde edilmiştir. Şöyle ki:

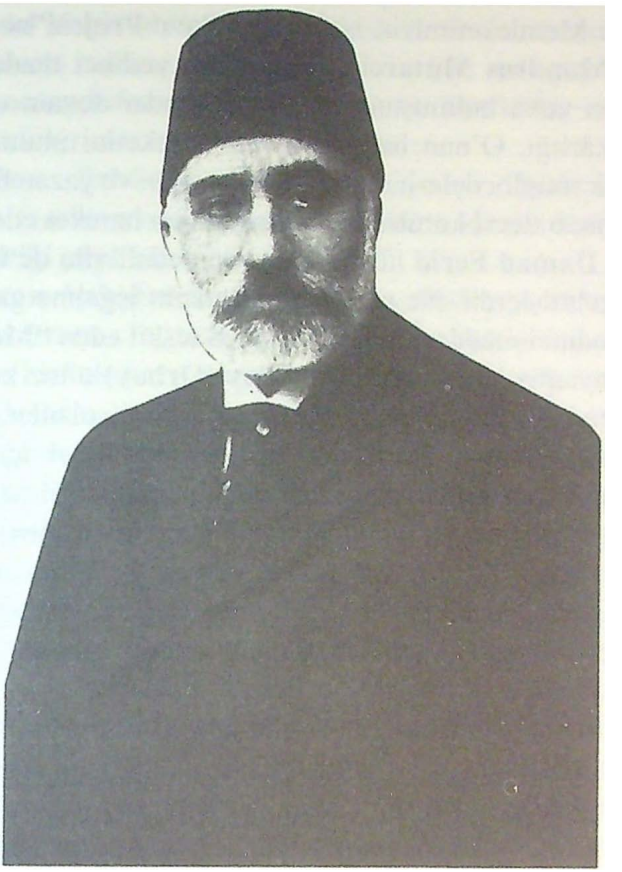
M. Kemal Paşa'nın **"Nutuk"** (Ankara, 1927) isimli eserinin 453 ve 454. sahifelerinde **"Sevr"**den **"proje"** olarak bahsedilmektedir:

"Efendiler!..

*Mondros Mütârekesi'nden sonra Türkiye'ye muhâsım devletler tarafından dört defa sulh şerâiti **teklif** edilmiştir. Bunların birincisi Sevr Projesi'dir. Bu proje, hiçbir müzâkerenin mahsûlü olmayıp Düvel-i İtilâfiye tarafından Yunan Başvekili **Mösyö Venizelos**'un da iştirâkiyle tanzim ve **Vahideddin**'in hükümeti tarafından* (Dikkat!.. **"Vahideddin** değil, O'nun hükümeti tarafından" diyor. Doğrusu, o hükümetin murahhasları tarafından.) *10 Ağustos 1920'de imza edilmiştir. Bu proje, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce bir zemin-i münâkaşa bile addedilmemiştir."*

Hatta **İnönü** bile hâtıralarının yayınlandığı Ulus Gazetesi'nde (bkz: 24 temmuz 1968 tarihli nüsha) aynen şöyle demektedir:

*"Birinci Dünya Harbi'nden sonra Türkiye ile barış yapmak için **teklif olunan projelerden** birincisi 10 Ağustos 1920'de Sevr'de imzalanmış, 22 mart 1921 tarihli proje ile 22 Mart 1922 tarihli proje Ankara Hükümeti tarafından reddedilmiştir."*

Nâmuskârâne beyanlarıyla **Sultan Vahideddin**'i tarih sahnesinde beraat ettiren en yakın bir müşâhid:

Mâbeyn Başkâtibi

Ali Fuad TÜRKGELDİ

imzalanmış olsa bile bir hüküm ifade etmeyeceğini mülâhaza ederek tasdik etmemişlerdir. Bu yüzden Yunanistan, Sevr Muahedenâmesi'ni tasdik eden yegâne devlet olarak yapayalnız kalmıştır.

Hukûken muteber bir vesika haline getirilemiyen Sevr Muahedenâmesi'ni böylece **Sultan Vahideddin** bertaraf etmiştir. Memleketimizin işgali ise **"Sevr Projesi"**ne göre değil, **"Mondros Mütarekenâmesi"**nin yedinci maddesine istinaden vuku bulmuştur. Günümüze kadar devam eden tarih tahrifkârlığı, O'nun bu vatansever hareketini unutturmuştur. Üstelik müşâhedelerine istinaden konuşan ve yazan birkaç kişi hilâfına, o devri kötülemek maksadından hareket eden kalemşörler **Damad Ferid** hükümetlerinin veballerini de O'na yükleye gelmişlerdir. Ne gariptir ki; vatanın işgaline gayet tehlikeli yedinci maddesi hukukî mesned teşkil eden **"Mondros"**u imzalayanlardan meselâ **Rauf Bey (Orbay)**'e toz kondurmayıp kendisini Başvekilliğe kadar yükseltmiş olanlar, bu işgallere esas olmayan Sevr'i üstelik tasdik etmemek için direnen **Sultan Vahideddin**'i hâin ilân etmekten geri kalmamışlardır. Felâkete asıl sebep olan mütarekenâmeyi imza edeni suçlamadıkları halde hiç bir fiilî netice vermeyen bir muâhede projesini, hem de tasdik etmeyenin hıyânetine hükmeylemeleri ne ölçüde hissî ve kasdî hareket ettiklerini gösteren tipik bir misâldir.

Sırası gelmişken şunu da belirtmek isteriz ki, **"Sevr"**den dolayı **Ferid Paşa** ve hükümetinin de ittihamı pek öyle sanıldığı kadar haklı bir tenkid değildir. Bu mevzuda gelgeç siyâsetin husûsî maksadlar ve hisler üzerine kurulmuş kıymet hükümleri ve telkinlerinden âzâde kalarak düşünürsek görürüz ki, bu kötü sulh projesi istiklâl savaşına zaman kazandırarak imkân vermiştir. Şöyle ki, İngiliz, Fransız ve İtalyanları saf dışı ederek bizi sırf Yunan'dan ibaret bir hasımla uğraşmak gibi bir imkâna nâil etmiştir.

Sultan Vahideddin ise, İttihatçı hükümet erkânının bas-

kı ve ısrarlarına rağmen muhakkak ki, iyi bir diplomasi vesikası olmıyan Sevr Muahedenâmesi'ni tasvip etmemekte ısrar etmiştir. Buna dâir red ve cerhi imkânsız bir delil zikredelim. O devrin Dâhiliye Nâzırlarından **Ahmed Reşid Rey Bey**, 1945 yılında İstanbul'da hatıralarını *"Gördüklerim, Yaptıklarım"* ismiyle yayınlamıştır. Bu kitapta en selâhiyetli bir müşâhid sıfatıyla **Sultan Vahideddin**'in Sevr Muahedesini imza etmemek için hükümete rağmen direndiği belirtilmiştir. Adı geçen eserin 299'uncu sahifesinde bu husus hiç bir tereddüde meydan vermeyecek bir sûrette ortaya konmuştur:

"Zât-ı Şahânenin bu muâhedeyi Sadrazamın ibrâmına (zorlamasına) **rağmen tasdikten sûret-i kat'iyede ictinâb ettiği şüpheden beridir."**[30]

Sultan Vahideddin'in bu muâhedenâmeyi üstelik de hükümetin ısrarına rağmen, tasdikten imtina etmesi hiç mi takdire değer bir hareket ve hizmet değildir? Buna rağmen yeni rejimi yerleştirmek vazifesini üzerine alanlar, bilerek veya bilmeyerek gerçekleri tahrifle tersyüz edip onu kötülemektedirler. Vak'alar hakikaten vahim ve ıstırap vericidir. Fakat **Sultan Vahideddin** vatansever bir insan olarak dâima yapılabilecek olanı yapmaktan geri kalmamıştır.

Mondros Mütârekesi ve Sevr Sulh Projesinden dolayı birileri itham edilecekse, o da başta **"Yıldırım Ordular Cephesi"** kumandanları olması gerekirken –bugüne kadar hiç kimse çıkıp da askerî hezimetlerin âmil ve fâillerini itham etmek cesâretini gösterememiştir. Orduları, çeşitli iç ve dış ihânetlerle yenilmiş olan bir devletin mâruz kalacağı mütâreke ve sulh şartları başka türlü olabilir miydi?!..

Bütün bu izahlar, vatanın düşman işgal ve istilâsından kurtarılışında din, hilâfet ve halifenin rolünü ortaya koyuyor.

Gerçekten bu hususta en ehemmiyetli rolü **Sultan Vahideddin** ve sayısız din adamı oynamıştır.

Sultan Vahideddin, tahta çıktığı gün, **Ebû Eyyüb-**

30 **A. Reşid Rey**- a.g.e., sh. 299.

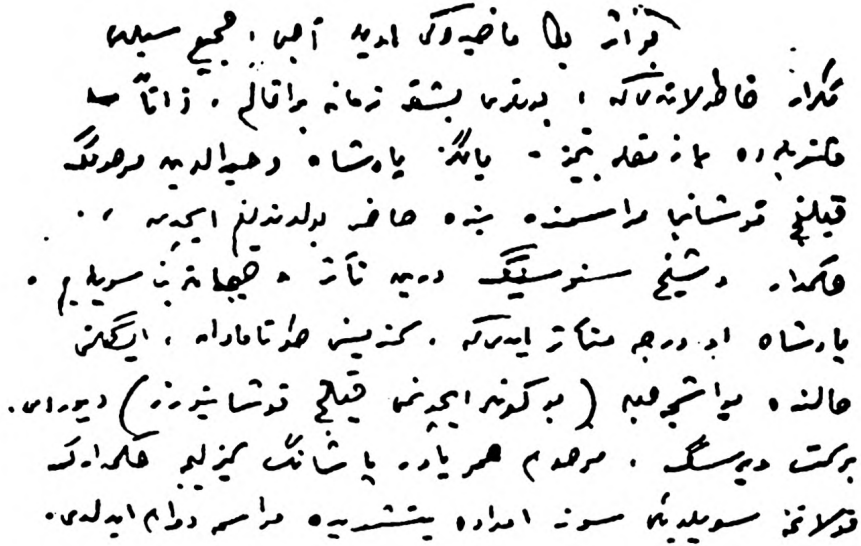
el Ensarî Hazretleri'nin türbesinde yapılan an'anevî **"kılıç kuşanma merasimi"**nde o merâsimin vekar ve icabını unutarak hüngür hüngür ağlıyordu. Vatan hududlarından gelen mağlûbiyet haberlerinin derin ıstırabı ile kıvranarak:

"-Bu günler için mi kılıç kuşanıyoruz?" diyordu.

Devrin büyük din âlimi, seyyid ve **Şeyh Sünusî Hazretleri** tarafından yapılan bir duâ ile kendisine **Hazret-i Ömer**'in kılıcı takılırken o, ağlamaktan merâsimi takip edemez bir hâle gelmiş ve **Yâver Ömer Paşa**'nın, bu tavrın padişahlık vekar ve mehâbetine yakışmıyacağı hususundaki niyazını kulağına fısıldaması sûretiyle kendine gelebilmişti.

Fakat O'nun saltanatı müddetince ağlaması, yalnız bu güne inhisar etmiş değildir. İzmir'in Yunan orduları tarafından işgalinden sonra vatanın selâmetini temin etmek üzere lüzumlu tedbirleri ittihaz için memleketin ileri gelenlerini **"Yıldız Sarayı"**na dâvet etmişti. **"Saltanat Şûrâsı"** adı verilen bu toplantıda yaptığı kederli konuşmadan sonra da hüngür hüngür ağlamış ve ancak son halife **Abdülmecid Efendi**'nin koluna girmesi sûreti ile salondan güçlükle çıkabilmişti. Bu hâdise **Ali Fuad Türkgeldi**'nin hatıratında şöyle anlatılmaktadır:

"Yunanlıların İzmir'i işgal ve Anadolu içerisine tecâvüze ibtidar etmeleri (başlamaları) üzerine Zât-ı Şâhâne ahval hakkında teâti-i efkâr ve ittihaz-ı karar edilmek üzere Sarayda bir Şûrâ-yı Saltanat akdini irâde etmişti. Heyet 26 Mayıs 1336 tarihinde Yıldız Sarayı'nın üst katındaki büyük salonda içtimâ etti. İçtimadan evvel hey'et-i vükelâ, Sarayda Vükelâ odasında toplanmışlardı. Bazı hanımların ezcümle **Halide Edip Hanım**'ın içtimada bulunacağını haber almış olduklarından bunun cevaz ve adem-i cevazı hakkında beyinlerinde münakaşat cereyan eyledi. Meclis-i vükelâya memur, **Reşid Âkif Paşa**, kadınların meclise iştiraklarının adem-i cevazından bahsetmekte, **Çürüksulu Mahmud Paşa**, bunda beis görmemekte idi. Nihayet kadınların gelmiyeceği anlaşılınca münâkaşaya nihayet verildi. Hünkâr, refakatinde Veliahd **Abdülmecid**

Bir görgü şâhidinin, **Sultan Vahideddin**'in kılıç kuşanırken ağladığını anlatan satırları
(**Şehzâde Mahmud Şevket Efendi**'nin husûsî arşivimizdeki mektuplarından)

Efendi olduğu halde bizzat hazır olarak âtideki nutukla meclisi küşâd eylemiştir.

"Devletin duçar olduğu vaziyet-i hâzıraya dâir müşâvere edilmek üzere vükelâ, âyân ve mütehayyizân-ı memleketi dâvet ettim. Devlet-i Osmaniyyemizin mâruz kaldığı müşkilât hakkında âcilen lâzım gelen tedâbiri (tedbirleri) ittihaz eylemeleri ve huzzâr-ı kiramın her birerlerinin lâyih-i hâtırı olacak fikirlerini ve re'y-ü mütaleâlarını beyan etmeleri itibariyle bu içtimaî müteyemmen ve mes'ud addediyorum. Bu meclisi, cümlemiz hakkında bâis-i intibah ve hidâyet buyurmasını Cenâb-ı Vâhibü'l-atayâ'dan niyaz ederim. Riyaseti, Sadr-ı âzam Paşa'ya havale ettim."

Ben meclis salonunda olmadığımdan nutk-ı hümâyunu ve müzâkerât-ı vâkıayı bizzat istimâ edemeyip (duymayıp) ertesi günki gazetelerin neşriyatından ıttıla hasıl eyledim. **"Bu mebhasi dercden maksadım ise, nutkun iradını müteakip Hünkârın, meclisi terk ettiği sırada re'yül-ayn** (gözümle) **görmüş olduğum bir hâlini tasvirdir: Müşârünileyh meclisten çıkarak Abdülmecid Efendi de koltuğuna girerek, orta kattaki dâire-i hususiyyelerine avdet etmek üzere melûl ve mahzun bir halde servis merdiveninden inerken, iki gözünden yaş akıp "Karılar gibi ağlıyorum!.." diyordu."**[31]

Muhakkak ki **Sultan Vahideddin** vatanın içine düştüğü felâketler karşısında sadece böyle ağlamakla iktifâ etmiş değildir. O, tepesindeki işgal kuvvetleri kumandanlarının tahakkümlerine rağmen milletin işgal ve istilâlara karşı birleşip kendisini kurtarabilmesi için elden gelen herşeyi yapmıştır. Bu güne kadar, Anadolu'da millî bir kıyam hazırlayarak vatanın kurtuluşunu temin eden kadronun başında gözüken **M. Kemal Paşa**'yı bu harekete memur eden insanın **Sultan Vahideddin** olduğu pek yazılıp söylenmiyordu. Bu da rejim bakımından şimdilik açıklanmaması gereken nâzik bir nokta telâkkî edil-

31 **Ali Fuad Türkgeldi**- a.g.e., sh. 215.

mekte idi.[32]

Bu durumu, **M. Kemal Paşa**, Amerikan büyükelçisi **H. Sherril**'e anlatmış[33] ve fazladan olarak da Padişah ile görüşmesinin krokisini bir sigara paketi arkasına çizip vermiştir. Bunun bir diğer kaynağı da **Fâlih Rıfkı Atay**'dır.[34] Bu esnada Padişah, O'na:

"-Paşa!.. Paşa!.. Devleti kurtarabilirsin!.." demiştir.

Tabiatiyle her rejim, kendini oturtup yerleştirmek için evvelki idareyi usûl ve kadro itibariyle kötüleyip batırmak mevkiindedir. Bu işte, çok kere ifrata gidilmesi de tabiîdir. Zira eski rejimin doğru veya yanlış yerleşmiş alışkanlıklarını yıkmak elbette kolay değildir. **Sultan Vahideddin**'in tâlihsizliği de buradan doğmaktadır. Yoksa Türkiye'de **"Saltanat"** kaldırılıp, yerine **"Cumhuriyet"** kurulacak olmasa veya diğer bilinen inkılâplar gerçekleştirilecek bulunmasaydı, hiç kimse çıkıp da **Sultan Vahideddin**'i kötülemek ihtiyacını duymayacaktı.

Evvelâ, şunu belirtelim ki, veliahdlığı zamanından beri tanıdığı **M. Kemal Paşa**'ya itimad etmek ve işgal kuvvetlerini aldatıp, gözlerini boyayacak sun'î bir memuriyet ihdâs eylemek sûretiyle onu Anadolu'ya bizzat **Sultan Vahideddin** göndermiştir. Artık bu durum, münâkaşasız kabul olunmakta, sadece maksad yönünden farklı değerlendirilmektedir.

---

32 Halbuki bizzat **M. Kemal Paşa** bile Nutuk'ta:

"Bu vâsî (geniş) selâhiyetin beni İstanbul'dan nefî (sürgün) ve teb'îd (uzaklaştırma) maksadıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından...." demektedir. (Bkz: Nutuk, sh: 7)

Halbuki bunun sürgün ve uzaklaştırma sebebiyle olmadığı, eline verilen selâhiyet vesikasının şümûlü ile dahî sâbittir.

Üstelik bazı Kemalistler bile bu noktada **M. Kemal Paşa**'yı yalanlamaktadır. Bir misal olmak üzere, Bkz: Dr. **Ahmed Mumcu**-Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, İstanbul, 1983, sh: 33.

33 Bkz: **Charles H. Sherril**-Bir Elçiden **Gâzi Mustafa Kemal**, İstanbul, 1978, sh: 11.

34 **Fâlih Rıfkı Atay**- 19 Mayıs, sh: 28-29; Çankaya, sh: 175.

M. Kemal Paşa bu sırada Anadolu'ya gitmeyi değil, kabineye girmeği düşünüyor ve bunun için çalışıyordu.[35] **İzzet Paşa**'nın sadrazam, kendisinin de Harbiye Nâzırı olmasını temin için harekete geçmiş bulunuyordu.[36] Bu durumda onu Anadolu'ya gitmeye razı etmek için **Sultan Vahideddin**'in güçlük çektiğini, yâverlerinden **Ali Nuri Bey** bize sarahaten ifade ettiği gibi **N. Fazıl Kısakürek** Bey'e de tekrarlamış ve bu gerçek, onun **"Vahidüddin"** adıyla yayınlanan eserinde şu şekilde yer almıştır:

*"...**Mustafa Kemal Paşa**'nın huzûruna kabul edilişinden bir iki saat sonra Başyâver **Nâci Paşa (Nâci Eldeniz)** yâverler odasına geldi ve haykırdı:*

*"-Hünkâr **Mustafa Kemal Paşa**'yı iknâ edebildi!... Bu haykırış kelimesi kelimesine kulaklarımdadır. " İknâ" tabiri yerindedir."*[37]

Sultan Vahideddin'in **Mustafa Kemal Paşa**'yı Anadolu'ya göndermek için çok uğraştığını ve "ısrarla ikna edebildiğini" o zaman kabinede bulunan Şeyhülislâm **Mustafa Sabri Efendi** de sarâhaten te'yid ve ifade etmektedir.[38]

Ancak unutmamak gerektir ki; bu **"ikna ediş"**, Millî Mücâdele için değil, "Sevr"in ishahını temin edebilecek birtakım protesto hareketleri içindi. Yunan'ın İzmir'e çıkartılması ve bundan dolayı bir **"Millî Mücâdele"** ihtiyacının doğması, **M. Kemâl**'e bu vazife verildikten sonra Perapalas'ta olan birtakım gizli pazarlıkların eseridir ki, bunun izah edileceği yer burası değildir..

---

35 **Kâzım Karabekir** - İstiklâl Harbimiz - İstanbul 1960, sh.18

36 **Sultan Vahideddin** merhumun yâverliğinde bulunmuş olan **Ali Nuri Bey (Sadrazam Tevfik Paşa**'nın oğlu) **Mustafa Kemal**'in bu sırada Harbiye Nâzırı değil sadrazam olmak için faaliyet gösterdiğini söylüyor ki, bu aslâ doğru değildir. Bkz: **N. Fazıl Kısakürek - Vahidüddin**, İstanbul, 1968, sh.154

37 **Necip F. Kısakürek**- a.g.e., sh. 154

38 Şeyhülislâm **Mustafa Sabri Efendi**-Mevkuf-ul Akli ve'l-ilmi ve Âlim min Rabbilâlemiyn ve ibadihil Murseliyn, Kâhire, 1950, c.1, sh. 468

Sultan Vahideddin bununla kalmamış "bu iş için lüzûmlu parayı da şahsî atlarını satarak" temin etmiştir. Çok iyi bir binici olan **Sultan Vahideddin**, gâyet kıymetli yarış atları beslerdi. Bu sûretle elde edilen kırk bin altını **M. Kemal Paşa**'ya vererek,[39] onu Millî Mücâdele'nin başında mâ'nen olduğu kadar madden de teçhiz etmiştir. Bu kadar büyük bir meblâğın normal bir harcırâh veya müfettişlik vazifesiyle alâkalı herhangi bir tahsisât telâkkî edilmesine de imkân yoktur. Üstelik hâlen Fransa'da ikamet etmekte bulunan **"Osmanlı Hânedânı"**nın çok değerli bir ferdi: **Mahmud Şevket Efendi**[40] bu meblâğın müteaddid yardımlarla "Dörtyüz bin altın"a yükseldiğini ifşa etmiştir.[41]

Dörtyüz bin altın lira ne demektir, düşününüz... Üstelik bir başka dörtyüz bin lira mes'elesi daha var. Onu da **M. Kemal Paşa** bizzat itiraf ediyor. Aydın Cephesinin ihtiyacı için kullanılmak üzere "Donanma Cemiyeti'nin elinde bulunan paralardan dörtyüz bin lira" talep etmiş, İstanbul Hükümeti de bu

---

39 **Atsız** - Türk Ülkesi - İstanbul 1956, sh. 86

40 **Mahmud Şevket Efendi, Sultan Abdülaziz Han**'ın evlâtlarından **Seyfeddin Efendi**'nin oğludur. Gurbette geçen ıstıraplı hayatında dâima millî duygularla meşbû olarak Türkiye ve Türkler için çırpınmış vatansever bir Osmanoğlu'dur. Mısır'da bulunduğu sıralarda oradaki Türk talebelerine karşı sahip olduğu imkânlarla kıyaslanamayacak derecede maddî ve manevî müzâheret gösterdiği bu talebelerin ifadeleri ile sabittir. Bu muhterem şehzade çeşitli hastalık ve sıkıntılara musab olan biricik evlâdı **Nermin Sultan Efendi** ile birlikte Fransa'da ikamet etmekte ve millî asabiyeti yüzünden Fransız tabiiyetini kabul etmediği için her türlü iş ve sâir imkânlardan mahrum bulunduğundan sıkıntı içinde yaşamaktadır. Son günlerde öğrendiğimize nazaran da evinde resim yapıp satmak suretiyle hayatını idame ettirmeğe çalışmaktadır ki, bu durumun Türk Milleti hesabına ecnebilere karşı cidden yüz kızartıcı bir keyfiyet olduğunu söylemeye hacet yoktur. (Kırk yıl önceki nota şimdi şunu ilâve edelim: Bu değerli şehzademiz ne yazık ki, aziz vatanına kavuşamadan 31 Ocak 1973 tarihinde vefat etmiş ve Bangols Sur Ceze Kasabası'nın mezarlığına defnolunmuştur. Kızı **Nermin Sultan** da 1999 yılında vefât ederek aynı mezarlığa gömülmüştür. Mevlâ her ikisine de rahmet eyleye!..)

41 Tercüman Gazetesi - 5 Temmuz 1967 tarihli nüsha.

isteği yerine getirmiştir.[42]

Bu kadar parayla neler olmaz?!. Buna bir de biraz ileride naklettiğimiz **"Ferman-ı Hümâyûn"**u eklerseniz, kurtuluş savaşının asıl desteğini kavramış olursunuz. Bırakın **M. Kemal Paşa** ve arkadaşları hakkındaki idam kararını da[43], el altından işleyen desteğe bakın[44]. **Sultan Vahideddin** zâhirde Kurtuluş Savaşı'nın aleyhinde gözükmese ve öyle hareket etmeseydi, işgal kuvvetleri bunu kendisine neye mal ederlerdi, hesap edebilir misiniz? Size bu hususta Türkiye'de ilk olarak **M. Kemal Paşa**'ya **Sultan Vahideddin**'in emriyle verilen bu paralardan birine âid olup **Mustafa Kemal** tarafından tanzim ve imza edilmiş muvakkat bir makbuzu sunuyoruz:

DÂHİLİYE NEZARETİ
HUSÛSÎ

Adet
1.000
Yalnız bin liradır

Âsayiş-i dâhiliyyede görülecek lüzum üzerine sarf edilmek ve ba'dehu teferruatlı hesap ile tebdil olunmak üzere işbu bâlâda muharrer bin lirâ-yı Osmanînin Dâhiliye Nezâret-i Celile'sinden alındığını mübeyyin makbuzdur.

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi
Mirlivâ
Mustafa Kemal

Anlaşıldığına göre hangi vekâlette ne kadar para varsa toplayıp kendisine vermişlerdir. Zira sağdan-soldan başka

---

42 **Mustafa Kemal**: Nutuk - Ankara 1927, sh. 206

43 Üstelik bu kararlar, yakalandıklarında yeniden muhâkeme edilmeleri şartını ihtivâ etmekte ve bu hâliyle de hiç şüphesiz işgal kuvvetlerine karşı bir göz boyamadan ibâretti.

44 Bir böyle destek de İstanbul'dan İnebolu'ya silâh kaçırmakla sağlanmıştır ki, buna burada sadece işâret etmekle iktifâ ediyoruz.

makbuzlar da ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birini daha zikredelim:

M. Kemal Paşa Anadolu'ya giderken kendisine makbuz mukabili olarak Dâhiliye Nezareti, tahsisât-ı mestûresinden yirmi beş bin lira vermiş bulunan o zamanın Dâhiliye Nâzırı **Mehmed Ali Bey** sonradan **"yüzellilikler"** listesine dâhil edilmiştir. Fransa'da yaşamaya başlayan **Mehmed Ali Bey** orada *"Zincire Vurulmuş Cumhuriyet"* (République Enchainée) isimli bir gazete çıkardı. Bu gazetede birçok vesika meyânında mezkûr meblâğa âid makbuzun fotokopisini neşretmiştir.[45]

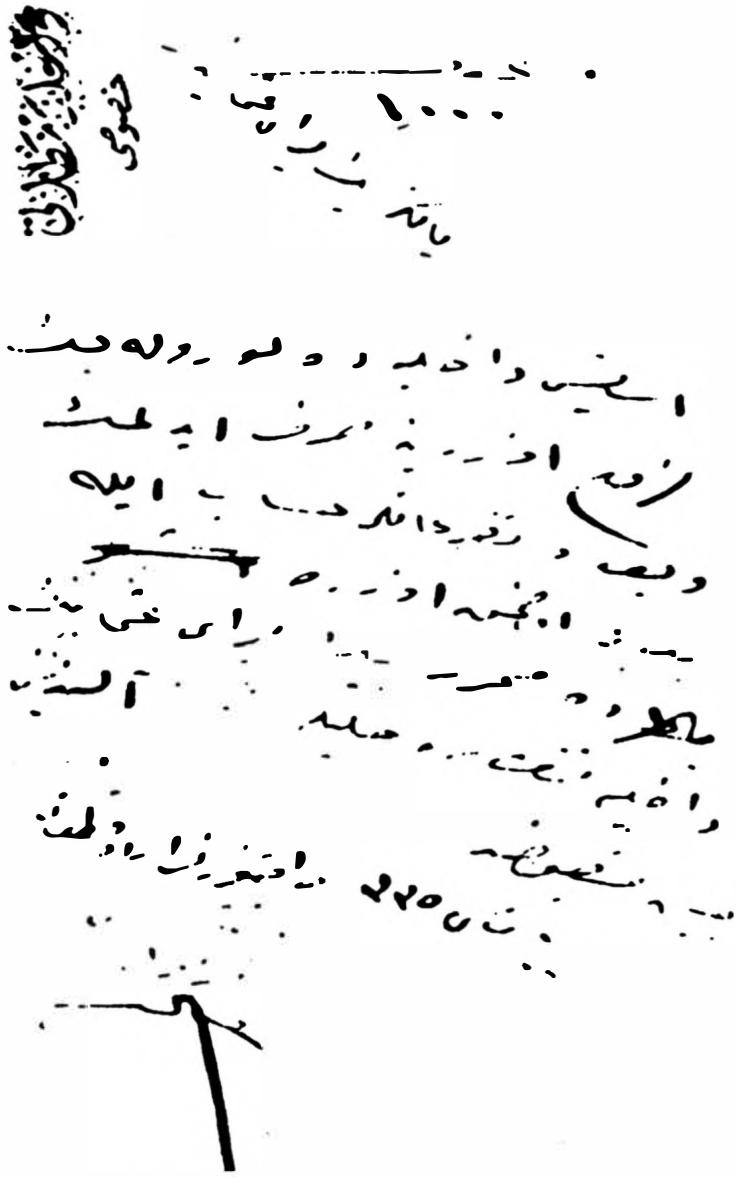
M. Kemal Paşa'yı Anadolu'ya gönderen hükümette Şeyhülislâm sıfatıyle vazifeli bulunan **Mustafa Sabri Efendi** de onun para, ferman, geniş imtiyaz ve selâhiyetler verilerek gönderildiğini, eline verilen bu fermanın Mondros Mütârekesi muvâcehesinde gâyet gizli tutulduğunu sarâhaten te'yid eylemektedir.[46]

Mahmud Şevket Efendi, kendisiyle röportaj yapan gazeteci **Murat Sertoğlu**'na[47] bu hususta ehemmiyetli iki vesika tevdî etmiş, bunlar Tercüman Gazetesinin 5-6 Temmuz 1967 tarihli sayılarında yayınlanmıştır. Bunlardan biri **Sultan Vahideddin**'in **Mustafa Kemâl**'e verdiği ve düşmana karşı "asker", "memur" ve "halk"ın yekvücud olarak mücâdele

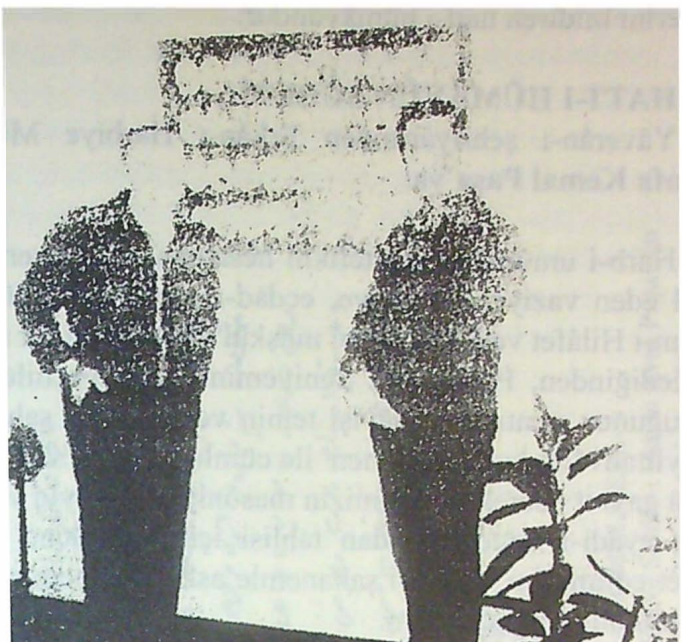
45 Bkz: **Sabahaddin Selek**- Anadolu İhtilâli, İstanbul, 1966, sh. 127.

46 Bkz: **Şeyhülislâm Mustafa Sabri**- Mevkifu'l-Akli ve'l-ilmi ve'l-Âlim min-Rabbilâlemiyn ve İbadihi'l-Mürseliyn, Kahire,1950, c. I., sh. 469

47 Bu röportaj **"Gurbette bir Şehzâde"** adıyla Tercüman Gazetesinde 27 Haziran- 4 Temmuz 1967 tarihleri arasında yayınlanmıştır. **Murat Sertoğlu,** ilk defa burada Türk umumî efkârına açıklanmış bulunan vesikaların **Mustafa Kemal** ve **Sultan Vahideddin** hakkında alışılmış kanaatler muvâcehesinde hazmedilip hoş görülebilmelerini temin için Şehzadeye **Mustafa Kemal** mevzûunda söylemediklerini de söyletmek mecbûriyetinde kalmıştır. Bu hususta muhterem **Mahmud Şevket Efendi**'nin Türkiye'deki bir dostuna yazdığı, mektup mahfuzumuzdur. Hâla "geç yiğidim geç!.." üslûbuna mahkûm oluşumuz memleket fikir hayatı bakımından elem verici bir keyfiyettir.

M. Kemal'in Anadolu'ya gönderilirken Dâhiliye Vekâleti'nden aldığı paraya kendi el yazısıyla tanzîm edip verdiği makbuz

GURBETZEDE BİR BÜYÜK ŞEHZÂDEYLE (MAHMUD ŞEVKET) YÂDELLERDE HASBİHAL

Efendinin, bu resmin arkasına kendi el yazısıyla düştüğü not:

"Çok kıymetli **Kadir Mısıroğlu** evlâdıma...

2 Kânûn-i Sânî 1968 târihinde (Banyol) kasabasındaki evimizde birlikte çıkardığımız fotoğrafımız... Acaba o mes'ud gün bir daha gelecek mi?!

28.12.1968
(İmzâ)

En güzîde Osmanlı şehzâdelerinden biri olan **Mahmud Şevket Efendi** (1903-1973) Hazretleri ile bu eserin müellifi **Kadir Mısıroğlu**'nu Güney Fransa'da küçük bir kasaba olan Bagnols Sur Cezé'de vâki mülâkatları esnâsında tesbît eden bu resim 1968 yılı Ocak ayının ikinci günü çekilmiştir.

etmelerini bildiren hatt-ı hümâyundur:

HATT-I HÜMÂYÛN SÛRETİ:

Yâverân-ı şehriyârimden Erkân-ı Harbiye Mirlivası **Mustafa Kemal Paşa**'ya:

Harb-i umûmînin müttefikîn hesabına ziyâı üzerine tahassül eden vaziyet-i siyâsiye, ecdad-ı izamım mülkünü ve Makâm-ı Hilâfet ve Saltanatımı müşkül ve tehlikeli bir sahaya sürüklediğinden, Hükümet-i Seniyemin kararı veçhile tâyin olunduğunuz mıntıkada âsâyişi temin ve maraza-i şahaneme mugayir ahvâlin hudusunu men' ile cümleten def-i sâile bezl-i cehd ü gayret ederek milletimizin masûniyetini te'yid ve mülkünün eyâdi-i mütearrızından tahlisi için yekvücud olarak hareket edilmesini, selâm-ı şahanemle asker ve memurîne ve ahaliye tebliğini irâde ettim.

Mehmed Vahideddin

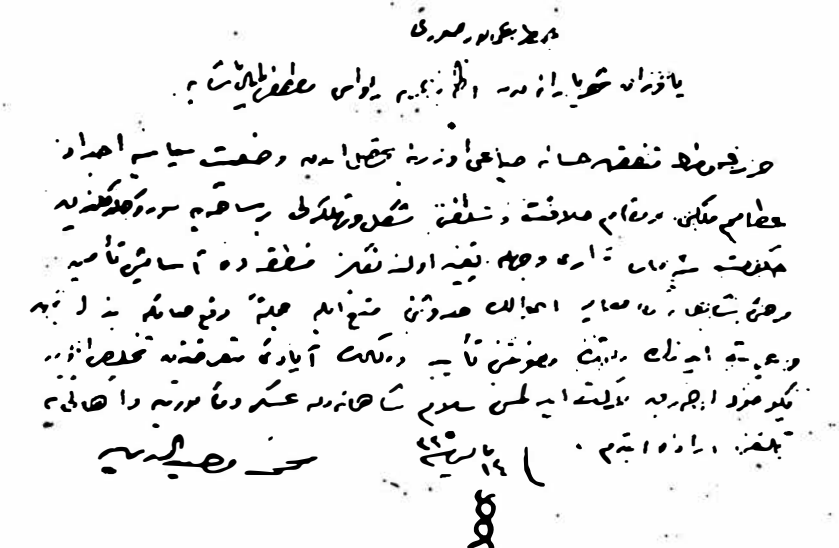
Bu vesikanın tarihi 14 Mayıs 1335 (1919)'tir. Yani İzmir'in işgalinden bir, **Mustafa Kemal**'in hareketinden iki gün öncesinin tarihidir.

Bilhassa gençlerin, bir bu "Hatt-ı Hümâyun"daki "... millet ve memleketin saldırıcı ellerden, yani düşmandan korunması için yekvücud olarak hareket edilmesinin, selâm-ı şahânemle birlikte askere, memurlara ve halka tebliğini irade ettim." ibaresini, bir de mektepte okudukları yalanları hatırlayıp karşılaştırmaları hayli alâka çekici olsa gerektir!...

Bu tarihî vesikanın doğru olup olmadığı mevzuunda tereddüdler izhar eden bir devrimbaz kalemşör[48] ve onunla birlikte bütün okuyuculara kısa bir izahatta bulunmak istiyoruz:

Bu fermanın yayınladığımız sûreti, Bahriye Nâzırı ve bir zaman da yâver-i ekrem olan **Avni Paşa**'nın el yazısıdır. Bunu istinsah etmesinin sebebi de şudur:

48 **Sabahaddin Selek**- Anadolu İhtilâli, İstanbul, 1966, sh. 209.

-HAKÎKAT TOPRAĞA GÖMÜLMEZ!.-
Sultan Vahideddin'in **M. Kemal**'e verdiği ve Serdâr-ı Ekrem **Avni Paşa**'nın el yazısı ile istinsah ettiği **Fermân-ı Hümâyun**'un sûreti

M. Kemal Paşa kendisini Anadolu'ya götürecek geminin kumandanına gereken emirleri verebilmek için **Avni Paşa**'dan gemi kaptanına hitaben yazılı bir emir istemiştir. **Avni Paşa** da bu emri yazıp vermekle beraber bir ihtiyat olmak üzere **M. Kemal Paşa**'nın elindeki fermanın bir sûretini alıp hıfzetmiştir. Sonradan gurbette **Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi**'ye verdiği bu ferman sûreti nihayet bizim elimize kadar gelmiştir.

Esasen **Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi**'nin bu fermanının varlığını ve gizli tutulmuş olduğunu beyân etmiş bulunduğundan da evvelce bahsetmiştik[49]

İleride **Sultan Vahideddin** etrafındaki bütün gerçekleri müdellel bir sûrettte ortaya koymak üzere neşredeceğimiz eserde görüleceği üzere[50] **M. Kemal** ile saray arasında ehemmiyetli rolü oynayan **Avni Paşa** olmuştur. Gâyet dürüst bir insan olan **Avni Paşa**'nın bu iş için **M. Kemal Paşa**'yı seçmesi, padişah ve sadrazama takdim etmesi, birçok tesir altında ortaya çıkmış hikâyesi uzun bir vak'a olarak o eserde yer alacaktır. Yine orada neşredileceği üzere, son güne kadar aldığı ferman ve paralara rağmen Anadolu'ya gitmemek için direnen **M. Kemal Paşa**'nın İngilizlerin kendisini tevkif edecekleri hususunda şâyî olan bir yalan haber üzerine gitmeye râzı olmasına ve bu bâbda **Avni Paşa**'nın gayret ve faaliyetleri ile İngilizler, **M. Kemal Paşa** ve Saray arasındaki üçüzlü muammaya dair birçok bâkir hakikatler tarafımızdan tespit edilmiştir.

Yalnız **Sultan Vahideddin**'in değil, aynı zamanda veliahd (son halife) **Abdülmecid Efendi**'nin bile Kurtuluş Savaşı ile ne ölçüde ilgilenmiş bulunduğunu teyid eden şu satırları da ibret nazarına sunmak isterim:

"Veliaht **Abdülmecid Efendi**, muhakkak ki; işgale tahammül edemiyordu. Başka bir yazımızda tafsilâtını naklede-

49 **Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi**- a.g.e., sh. 469 vd.

50 Hamdolsun, bu eser "Bir Mazlûm Padişah: **Sultan Vahideddin**" ismiyle 2005 yılında yayınlanmış bulunmaktadır.

ceğimiz veçhile, Darülfünun Konferans Salonu'nda İzmir'in işgalini protesto eden büyük bir kalabalığın muvâcehesinde ateşli hatip **Süleyman Nazif**'in hitabesini dinlediği zaman, ayağa kalkarak hatibe hak verir mâhiyette konuşması, bütün işgal orduları kumandanlarının hayretini mûcip olmuş, **Sultan Vahideddin** de veliahdini ondan sonra tam mânâsiyle herkesten ve herşeyden "mecbûren" tecrid eylemişti. Yalnız **Abdülmecid Efendi**'nin Anadolu'ya geçmek arzusu da samimî idi. Topkapı ve Şehremini semtlerinde ilk millî teşkilâtı kurmuş olan arkadaşım piyade yüzbaşısı **Emin Ali Bey**' e müracaat eden **Ruşen Eşref Bey,** veliahdın bu isteğini açıklamış, fakat Anadolu ile yapılan muhabere neticesinde **Mustafa Kemal Paşa** daha Havza'da iken hanedanın kaldırılacağını beyan etmiş olduğundan bu hususta verilecek cevabın menfi olarak tecelli eyleyeceğini biliyorduk. **Emin Ali Bey** arkadaşım bana gelerek **Ruşen Eşref** Beyefendi'nin bu müracaatını söylemiş, ben de kendisine:

"-**Mustafa Kemâl**'in fikirleri aşikârdır. Bu malum iken Veliahdi Anadolu'ya geçirmeğe kalkarsak memleketi ikiye ayırmış olacağız." diyerek bu teklifin müspet neticelenmeyeceğini söylemiştim.

Bunlardan başka Veliaht **Abdülmecid Efendi**'nin Seccâdecibaşı **Zeki Bey,** gizli teşkilâtımıza dâhildi. Bana müteaddid defalar, Veliahdin Anadolu'ya geçmek istediğini söylemiş her defasında kendisini, bu arzunun tahakkukuna imkân olmadığı yolunda ikna eylemiştim. Bundan başka **İsmail Hâmi Danişmend** Beyefendi'nin gizlice tabettirerek İstanbul halkına tevzî ettirdiği *Memleket* gazetesinde Veliahd **Abdülmecid Efendi**'nin Padişah **Vahideddin**' e takdim etmiş olduğu lâyihanın sûreti vardı. Burada Veliahd, Millî Mücâdele hareketine açıkça taraftar olduğunu bildirmekte idi."[51]

Sultan Vahideddin'in vatanın kurtuluşuna memur ettiği

51 **Albay Hüsâmeddin Ertürk**- İki Devrin Perde Arkası, İstanbul, 1957, sh. 318

Mustafa Kemal'e karşı gözüken sonraki tavır ve hareketlerini nasıl izah edebileceğimiz sorulabilir. Bu hususun en doğru ifâde ve izahı şudur:

30 Eylül 1920 tarihli Öğüt Gazetesi, **Sultan Vahideddin**'in fotoğrafının altına şöyle yazmıştı:

"İngiliz ve Yunan toplarının tehdidi altında görüşlerini belirtmesi yasaklanmış olan sevgili Padişahımız!.. "

Buna belki, *"Bazen de aksine görüşler izhârına mecbur bırakılan"* ibâresini ilâve etmek gerekir.[52]

---

52 **Sultan Vahideddin** merhumun, bu ikili oynamak mecbûriyetini anlamak için **M. Kemal Paşa**'nın has adamlarından biri olan **Mazhar Müfit Kansu**'nun binbir tezvîrât ile naklettiği şu satırlar kâfidir:

*"Sarayın denize nâzır, mükellef bir odasında Padişah pencere önünde ayakta duruyordu. **Yâver Paşa** önde içeri girdi:*

*"-**Mazhar Müfit Bey** kulunuz!.. " dedi.*

*Kendi kendilerine beni Padişah'ın kulu yapıyorlardı. **Vahideddin** pencere önünde, sağ tarafı denize doğru olarak bir küçük masanın kenarına oturdu ve bu masanın karşısında bir iskemleye oturmamı işaret etti.*

İlk söze başlayarak mürâîce:

*"-Heyet-i Temsiliye benim tâc u saltanatımın pırlantalarıdır. Allah sizden râzı olsun. Vatan ve milleti ve saltanatı ve hilâfeti kurtardınız. **Mustafa Kemal Paşa** hazretleri inşallâh âfiyettedirler, İstanbul'u teşrif etmeyecekler mi? Kendisiyle mülâkâta hasretim!.. " dedi.*

*Şaşırdım. Heyet-i Temsiliye tâcının pırlantası mı imiş? **Paşa** ile mülâkâta hasretmiş!.. Onun için mi hurûç alessultan, âsî, bâğî diye idamımıza fetvalar çıkartmış ve Kuvvâ-yı Milliye'nin imhâsı için elinden gelen bütün mel'aneti icrâ etmişti!..*

Şöyle-böyle bir cevap ile mukabelede bulundum. Fakat bu derece mürâî ve yalancı bir padişahın karşısında bulunmak doğrusu nefret ve istikrâhımı bir kat daha arttırmıştı. Nihâyet:

"-Beyefendi!.. Düşmandan memleketimizi kurtarmak için ne gibi çâre düşünüyorsunuz?!" dedi. O zaman Bursa henüz Yunanlılar tarafından işgal edilmemişti. Ben de:

"-Efendimizin Anadolu'ya ve hatta Bursa'ya teşrifleriyle mesele hallolunur. " dedim.

Buna cevâben:

"-Ne sûretle? " dedi.

"-Çünkü halk, padişahlarını başlarında görürse bir kıyam-ı umûmî

Evvelâ şu husus bilinmelidir ki; **Sultan Vahideddin, M. Kemal Paşa**'nın **"Saltanat"** ve **"hilâfet"**e bağlılık ifade eden beyanlarına önceleri tamamen inanmıştı. Hâlbuki o, bu vazife ile Anadolu'ya gönderilmeden çok evvel Saltanatın da, Hilâfetin de aleyhinde bir hissiyat taşımaktaydı. Bu husûsu, eski teşkilât-ı mahsusacılardan **Albay Hüsâmeddin Ertürk**'e çok daha önce Akaretlerdeki evinde açıklamış bulunmaktaydı.[53] Ayrıca **M. Kemâl Paşa**'nın Samsun'a muvasalatından sonra Rus heyeti ile Havza'da yaptığı görüşmeyi de nakleden **Albay Hüsâmeddin Ertürk**, bu görüşmelerde de O'nun o gün için mevcud olan rejime karşı düşünceler taşıdığını ve Rus heyeti ile bu hususta anlaşmalar yaptığını beyan etmektedir.[54]

Havza, O'nun Anadolu'ya ilk ayak bastığı yer demektir. Daha ilk adımında hilâfet ve Saltanat aleyhtarlığını -zımnî de olsa- ortaya koyunca, **Sultan Vahideddin** elbette kendisine cephe alacaktı. Onun sırf şahsına karşı olan bu tavır ve hissiyatında da kendi açısından haklı sayılması gerekir. İş bu şekle gi-

---

olur ki, düşman buna mukavemet edemez." dedim.

*Fakat bu sözüm **Vahideddin**'in hiddetini mûcip oldu, sert bir tavırla ayağa kalktı:*

"-Beyefendi!.. Ecdâd-ı izamımın pâyitahtından bana firar mı teklif ediyorsunuz?" demesi üzerine:

"-Hayır!.. Milletin ve vatanın bu sıkışık ve zor zamanında ecdâd-ı izamınız gibi milletin başına geçmenizi teklif ediyorum." dedim.

*Ben de bunu gâliba biraz sert söylemiş olacağım ki, **Vahideddin** cevap vermeyerek başını sağa doğru çevirdi ve denize bakmaya başladı, ben de kapı hizasında duran **Yâver Paşa**'ya baktım; bir işâretle mülâkâtın hitam bulduğunu, odadan çıkmak lâzım geldiğini anlattı."* (**Mazhar Müfit Kansu**-Erzurum'dan Ölümüne Kadar **Atatürk**'le Beraber, c. II, İstanbul, 1986, sh: 539-540.

Mazhar Müfit Bey, bu vak'ayı etrafındakilere kimbilir nasıl anlatmıştır. Sonra da işte böyle anlatıyor!.. Olsun, yine de **Sultan Vahideddin** merhumun söylediği sözleri doğru olarak naklediyor ya, o yeter!.. Yaptığı tefsir ve değerlendirmeler, icab-ı zamana göre olduğu ve bunun hiçbir kıymet-i harbiyesi bulunmadığı muhakkaktır.

53 **Albay Hüsâmeddin Ertürk**- a.g.e., sh.79

54 a.y.

rince, O, millî hareketin başına Hânedândan birinin geçmesini arzu etmiş ve bu maksadla Şehzâde ve **Sultan Vahideddin**'in damadı olan **Ömer Fâruk Efendi**'yi Anadolu'ya göndermiştir. Veyahut da **Ömer Fâruk Efendi**'nin re'sen Anadolu'ya gitmiş olduğu kabul edilse bile **Sultan Vahideddin**'in en azından bu harekete muvafakat etmiş olduğu kabul edilmesi gerekir. Çünkü **M. Kemal Paşa** tarafından geri çevrilerek İstanbul'a gönderilen **Ömer Fâruk Efendi**'yi huzuruna çağıran **Sultan Vahideddin**'in ona cevabı şu olmuştur:

"-Seni kabul etmeyeceğini biliyordum, oğlum!.. Fakat **M. Kemal Paşa**'nın Saltanat ve Hilâfet'e karşı kötü emeller beslediği bir kere daha teeyyüd etti." [55] demekle iktifa etmiştir. İzni veya muvafakati haricinde gitmiş olsaydı ona ceza vermesi icab etmez miydi? Böyle buhranlı bir zamanda hanedana mensup ve Padişah'ın damadı olan bir şehzâdenin Anadolu'ya gitmesi, elbetteki birçok tefsir ve hadiselere yol açabilirdi. Düşünüp taşınmadan yapılabilecek basit bir iş değildi.

Yukarıda bahsi geçen ve **Şehzâde Mahmud Şevket Efendi** tarafından tevdî edilen ikinci vesika da bu husûsu aydınlatmaktadır. **Sultan Vahideddin**'in **"Millî Hareket"**in, başına geçmesi maksadıyla Anadolu'ya gönderdiği **Şehzâde Ömer Faruk Efendi** İnebolu'dan geri dönmüştü. Bunun sebebi de **M. Kemal Paşa**'dan aldığı şu siyasî (!...) telgraftı:

---

55 **Şehzâde Ömer Faruk Efendi** tarafından Mısır'da **Şehzâde Mahmud Şevket Efendi**'ye bizzat nakledilen ve onun tarafından da Fransa'nın Bağnols sur-ceze şehrinde bize anlatılan bu vak'a **Sultan Vahideddin**'in **M. Kemal Paşa**'nın istikbalde, yapacağı işleri doğru olarak tahmin edebildiğini ve bu sebeple O'nun şahsına karşı itimadını kaybettiğini göstermektedir. Bu durum, **Vahideddin**'in Kurtuluş Savaşına **"karşı"** görünen hareketlerinin daha doğru bir sûrette anlaşılmasında oldukça mühimdir. Demek ki, **Sultan Vahideddin** harekete değil; **M. Kemal Paşa**'ya karşı olmuştur. Nasıl harekete karşı olabilirdi ki, başından beri onu bizzat tedbir ve tensik eylemişti.

6/497 Makine başında

İnebolu'da şehzâde-i necâbetpenâh
Ömer Fâruk Efendi Hazretlerine:

Ankara: Bilâ, 27 Nisan 1337 16/15 Abdi

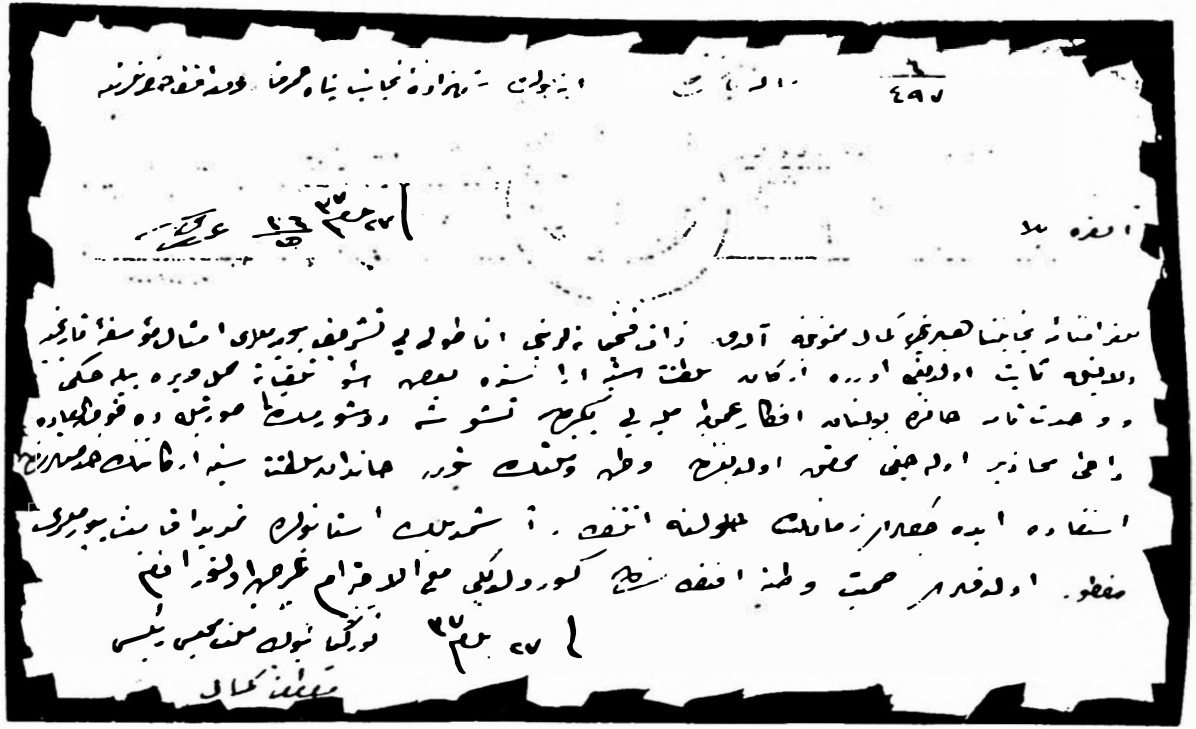
"Telgrafnâme-i necâbetpenahilerini kemâl-i memnuniyetle aldık. Zat-ı fahimânelerinin Anadolu'yu teşrif buyurmaları, emsali müessife-i tarihiyye delâleti ile sabit olduğu üzere erkân-ı saltanat-ı seniyye arasında bazı sû-i telâkkiyata mahal verebileceğine ve vahdet-i milliyeyi yeniden teşevvüşe düşürmek sûretiyle de fevkalâde dâi-i mahâzır olacağı muhakkak olduğundan vatan ve milletin bütün Hanedân-ı Saltanat-ı Seniyye erkânının hizmetlerinden istifade edecekleri zamanın hulûlüne intizaren şimdilik İstanbul'da temdid-i ikâmet buyurmaları meftûr oldukları muhabbet-i vataniyye iktizasından görüldüğü maal-ihtiram arzolunur efendim."

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal
27 Nisan 1337

Bu telgrafın tarihine dikkat edilirse 27 Nisan 1337 (1920) olduğu görülür. Yani henüz hiç bir zafer kazanılmış değildir. Meclis açılalı da sadece 4 gün olmuştur. Aynı gün Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde **M. Kemal Paşa**'nın **"saltanata sadâkat yemini"** yayınlanmış bulunuyordu.[56]

Bu telgraf **M. Kemal Paşa** hakkındaki şüpheleri kuvvetlendirmiş ve **Sultan Vahideddin'i** asla tatmin etmemişti. Hattâ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde **"İkinci Grup"** nâmı ile anılarak muhâfazakârlıklarıyla temayüz etmiş bulunan muha-

56 **Gotthard Jaeschke**-Türk İnkılâbı Tarihi Kronolojisi, İstanbul, 1939, sh: 76.

M. Kemal Paşa'nın Şehzâde Ömer Fâruk Efendi'yi İnebolu'dan geri çeviren telgrafı

lif meb'usların ısrar ve sıkıştırması üzerine Meclis adına **Mustafa Kemal** imzâsı ile bütün millete hitaben bir beyannâme dağıtılmıştı.[57] Diğer birçok tarihî vesikalarda olduğu gibi, bun-

57 O beyannâme şudur:

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN BEYANNAMESİ

Anadolu'nun her köşesinden gelen vekillerinizin teşkil ettiği Büyük Millet Meclisi, olanı biteni dinleyip anladıktan sonra millete hakikati söylemeğe lüzum gördü. İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek maksadını güden bazı hâinler sizi aldatmak için türlü yalanlar söylüyorlar. İzmir Vilâyeti'nin, Antalya'nın, Adana'nın, Ayıntap ve Maraş ve Urfa havalisinin düşmanlar tarafından işgali üzerine silâhına sarılan milletdaş ve dindaşlarınızı yine size mahvettirmek için Padişah ve Halife'ye isyan sözünü ortaya atıyorlar. Millet Meclisi Halife ve Padişahımızı düşman tazyikinden kurtarmak, Anadolu'nun parça parça şunun bunun elinde kalmasına mani olmak, payitahtımızı yine Anavatana bağlamak için çalışıyor.

Biz vekilleriniz, Cenâb-ı Hak ve Resül-i Ekremi nâmına yemin ederiz ki: Padişaha, Halifeye isyan sözü bir yalandan ibârettir ve bundan maksad vatanı müdafaa eden kuvvetleri, aldatılan Müslümanlar'ın elleriyle mahvetmek ve memleketi sahipsiz müdâfaasız bırakarak elde etmektir. Hind'in, Mısır'ın başına gelen halden mübarek vatanımızı kurtarmak için İngiliz casuslarına, sizi aldatmak üzere uydurdukları yalana inanmayın! İzmir'ini, Adana'sını, Urfa ve Maraş'ını, velhâsıl vatanın düşman istilâsına uğramış kısımlarını müdafaa edenleri, din ve milletlerinin şerefi için kan döken kardeşlerinizi arkadan size vurdurmak isteyen alçakları dinlemeyin ve onları Millet Meclisi'nin kararı üzerine cezalandıracak olanlara yardım edin, tâ ki din, son yurdunu kaybetmesin tâ ki milletimiz köle olmasın!.

Biz birlik oldukça düşman üzerimize gelmeyeceğini resmen ilân etti. Onun candan özlediği aramızda nifak ve şikaktır. Allah'ın lâneti düşmana yadım eden hâinlerin üzerine olsun ve rahmet ve tevfiki, Halife ve Padişahımızı, Millet ve Vatanı kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın!.

Büyük Millet Meclisi emriyle
Reis
MUSTAFA KEMAL

(Zabıt ceridesi c.I, 6 celse, Ankara 1940, sh. 60)

Bir de Meclis tarafından **Sultan Vahideddin**'e arz edilmek üzere tanzim ve Meclis Kürsüsü'nden okunan şu mânidâr arîzayı dikkatlerinize sunalım ki; başta **Kemal Paşa** olduğu halde bütün meb'usların Padişah'a nasıl iltica etmekte oldukları daha iyi anlaşılsın:

da da Hilâfet ve Saltanat'a bağlılık açıkça teyid olunuyor ve bu hususta millete karşı **"Allah ve Resulü adına yemin"** dahî ediliyordu. Esasen tâ **"Erzurum Kongresi"**nden beri her tür-

---

REİS - Efendim, ekseriyetimiz hâsıl oldu. Celseyi küşad ediyorum.

3 - Meclis nâmına hâk-i pâ-yi şahâneye çekilen telgraf:

REİS - Müsaadenizle dördüncü madde kıraat edilmeden evvel meclis-i Âlinizin bir kararı var idi. Hâk-i pây-i şahaneye arzedilmek üzere bir ariza takdimi emredilmişti. Divân-i Riyâset yazdı. Müsaadenizle **Hamdullah Subhi Bey** tarafından okunacak.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) - Meclis-i Âli bu telgrafnâmenin yazılıp Hâk-i pây-i Hümâyun'a arzı için Divan-i Riyâsete salâhiyet vermişti. Mezkûr telgraf yazıldı. Meclis-i Âlice malumat husûlü zımnında okunacaktır.

HAMDULLAH SUBHİ B. (Antalya) - Halife ve Hakan-ı Akdesimiz Efendimiz!..

İstanbul'un işgali ve bunu takib eden fecâyi üzerine vaziyeti tetkik ve hukuk-i saltanat-ı seniyyelerini ve istiklâl-i millîmizi müdafaa ve temin etmek maksadıyle bu defa Ankara'da Büyük Millet Meclisi halinde içtima ettik. Anadolu'nun düşman istilâsı altında olmayan her köşesinden gelen ve Millet tarafından salâhiyet-i fevkalâde ile teçhiz edilen meb'uslar müttefikan ittihaz ettikleri bir karar ile südde-i seniyelerine bazı hakayıkı arzetmeyi kendilerine bir vecibe-i sadâkat ve ubudiyet bildiler.

Padişahımız: Mâlûm-i seniyyeleridir. ki, Hanedan-ı saltanat-ı hümâyunlarının cedd-i mübârek-i mübecceli olan **Sultan Osman**, tarih-i millîmizin mes'ud ve müteyemmen bir gecesinde hâtırası nesillerden nesillere intikal eden bir rüya görmüştü. O rüyanın, üç kıta üstüne gölgesini salan ve altında yüz milyonluk bir âlem barındıran kudsî ağacından artık büyük dallar kesilmiş ve ortada yalnız muazzam bir gövde kalmıştır. O gövde Anadolu'dur ve onun kökleri çok derine gitmek üzere bizim kalblerimizin içindedir. Ecdad-ı kiramın Rumeli'de kendi başına bir cihan olan kıt'aları fetih ve istilâ ederken ordularını bu Anadolu topraklarından dâvet eder ve uzak memleketlerin büyük ana hatlarını, askerî yollarını muhâfaza ettirmek üzere yine Anadolu'dan ahali celbeder ve en mühim noktalarda iskân ederlerdi. Bu halk kütleleri Bosna Hersek ve Mora içlerine kadar indirildi. Suriye ve Filistin yollarında taraf taraf yerleştirildi.

Padişahımız!.. Tahtgâh-ı saltanat-ı seniyyelerinin şeref ve bekası için Anadolu halkı asırlardan beri baba ve ocaklarından çok uzak harb yerlerinde ifna-yi hayat etmeyi kendine en kudsî bir borç bilmiştir. Anadolu boşaldı. Anadolu vîran oldu, Fakat iklimlerden iklimlere uzayan hakanlığınızın

lü teminat verilmek sûretiyle Makam-ı Hilâfet ve Saltanat'a bağlılık izhar edilmekteydi. Erzurum Kongresi'nin **"maksad"** matlâblı ikinci maddesinde bu husus şu şekilde ifade edilmiş-

şevket ve kudreti için her mihneti, her felâketi cana minnet bildi. O bir topraktı ki; Macaristan içlerinden Yemen çöllerine kadar, Kafkas eteklerinden Basra yalılarına kadar kuşak kuşak uzayıp giden nâmütenahi meşhedlerle muhattır (kuşatılmıştır) ve meşhedlerini her yerden fazla şimdi hürriyet ve istiklâli için yeni bir halk mücâhedesi yapan bu eski Anadolu verdi.

Şevketlü Padişahımız!.. İslâm'ın her tarafta duçâr-ı hezimet olan bayrakları gelip onun ufuklarında toplandı. Onun ufuklarında kendine en son penâhı ve necâtı aradı. İzmir istilâsı üzerine memâlik-i şahanelerinin en mâmur ve en mes'ud bir kısmı nasıl ateşle yağma ve katlile baştan başa harab oldu bilirsiniz. Hiç bir hakka istinad etmeyen ve milletimizi son yurdunda dûçar-ı esaret etmeyi emel edinen bu vahşi akın üzerine kalb-i hümâyunlarının duyduğu acı teessürleri cihan-ı matbuata bizzat tevdi buyurmuştunuz.

İzmir işgalini, Adana fecâyii; fecâyi-i Maraş Anteb kıtalleri ve onu da felâketlerimizin en büyüğü olmak üzere istanbul işgali takib etti. Soyundan yetiştiğimiz millet; binlerce seneden beri, Cihan'ın en muhteşem tahtlarına Sultanlar yetiştirmiş ve hür yaşamış olan bir millet sıfatiyle bu hal karşısında ne yapabiliyordu? Padişahını elim bir harb neticesinde ordularını kullanmaktan memnû ve mahrum gördüğü için kendi kendine silâha sarıldı ve nerede anavatanı tecâvüze uğramış ise, oraya dini ve milliyeti ve namusunu kurtarmak için koştu.

Padişahımız !.. Kafkasya'nın İslâm kahramanları, babalarının ocaklarını kendilerinden yüz kere kavi bir düşmana karşı otuz sene, kadın ve erkek müdafaa ettiler. Zavallı Fas on senedir ki; Fransız işgalini tanımıyor ve silâhını teslim etmiyor. Trablus bir avuç toprağıyle kahramanıyle aynı cidal içindedir. Bu gün İslâm Âlemi'nin her köşesi silâhtan tamamiyle mahrum bir halde iken, zulüm ve hiyanetin boyunduruğunu atmak için kıyam ve isyan ederken Abbasî ve Fatımî Hilâfetleri'nden, Selçuk Türkleri'nden beri hemen bin yüz seneyi mütecâviz bir zamandır istiklâl ve hürriyet ve din için gazâ eden büyük milletiniz, Asya'nın İslâm'ın alemdârı diye cihanşümul bir şöhreti olan milletiniz halâsını canına susamış düşmanlarının merhametinden bekler mi?

(Alkışlar)

Şevketpenah Efendimiz!.. Millî müdafaamızı mübârek Makam-ı Hümâyunlarına karşı bir isyan suretinde göstermek ve halkı iğfal etmek için mütemâdi çalışan hâinler var. Onlar, milleti birbirine kırdırmak ve düşman fütuhatına yolu açık bırakmak istiyorlar. Hâlbuki vuran da vurulan da

tir. "Osmanlı Vatanı'nın tamamiyeti ve Makam-ı Hilâfet ve Saltanatın ve İstiklâl-i milliyenin masûniyetini temin zımnında kuvâ-yı milliyeyi âmil ve irâde-i milliyeyi hâkim kılmaktır."[58]

Aynı ifâde Sivas Kongresi'nde biraz daha Makam-ı Hilâfet ve Saltanat'ın lehine takviye edilerek gene kongre beyannamesinin ikinci maddesinde yer almıştır. Burada Makam-ı Hilâfet sözü "Makam-ı Muallâ-yı Hilâfet ve Saltanat" olarak değiştirilmiştir. Aynı beyannamenin beşinci maddesinde ise, daha sarih davranılarak: **"Hükûmet-i Osmaniyye bir tazyik-i hârici karşısında memleketimizin herhangi bir cüz'ünü terk ve ihmal etmek ıztırannda bulunduğu takdirde, Makam-ı Muallâ'yı Hilâfet ve Saltanatla vatan ve milletin masuniyyet ve tamamiyyetini kâfil türlü tedâbir ve mukarrerat ittihâz olunmuştur."** denmiştir.[59]

---

hepsi sizindir. Hepsi aynı derecede sâdık evlâdınızdır. Millî müdâfaamızı, düşmanların bayrakları, babalarımızın ocakları üstünden çekilinceye kadar terkedemeyiz. Her yeri bir büyük hakanımızın, aşkı, din-i ilâhisine mutantan ve mehib bir delil olan İstanbul mabedleri etrafında düşman askeri gezdikçe biz mücâdelemizde devam etmeğe mecburuz.

(Alkışlar)

Cenâb-ı Hak, atalarımızın yurdunu koruyan, Halife ve Hakanının şeref ve istiklâli için uğraşan evlâdınızla beraberdir. Kendi hükümetimizin idaresi altında bedbaht ve hakir yaşamak ecnebi esareti bahâsına nâil olacağımız huzur ve saadete bin kere müreccahtır. (Alkışlar)

Padişahımız!... Kalbimiz hiss-i sadâkat ve ubûdiyetle dolu, tahtınızın etrafında her zamandan ziyade daha sıkı bir râbıta ile toplanmış bulunuyoruz. İçtimâının ilk sözü Halife ve Padişahına sadakat olan Büyük Millet Meclisi, son sözünün yine bundan ibaret olacağını südde-i seniyelerine en büyük tazim ve huşu ile arz eder (Alkışlar).

27 Nisan 1336

(Zabıt Ceridesi C. I, Ankara 1940, sh. 123)

Burada böyle söylendi, ama son sözün de yine aynı mâhiyette olmayıp aksi bir istikamette tecellî ettiği, bu eserin sonlarına doğru açıkça görülecektir.

58 Tarih Vesikaları, (Millî Eğitim Bakanlığı), Ankara 1941. Sayı 2, sh. 87

59 a.g.e. sh. 7

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kabul etmiş olduğu 1920 tarihli ilk hükümet programının **"Mevadd-ı Siyâsiyye"** başlıklı beşinci maddesinde: **"Hilâfet ve saltanat Makamı'nın tahlisine (kurtarılmasına) muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra Padişah ve Halife-i müslimîn, kavânin-i esasiyye dairesinde mevki-i muhterem ve mübeccelini ahzeder."**[60] denmiştir.

Hilâfet mes'elesinin inkişâfı ve zafere kadar nasıl müessir bir koz olarak kullanıldığına dâir başka bir eserimizde[61] tafsîlât verilmiş olduğu cihetle burada sözü daha fazla uzatmıyoruz. Şu kadarını söyleyim ki, Kuvâ-yı Milliyecilere halk nezdinde en ziyade itibar sağlayan, bu Hilâfet ve Saltanata bağlılık beyanları olmuştur. Muhakkak ki, böyle her vesile ile Makam-ı Saltanat ve Hilâfet'e bağlılığı tesbit ve ilân etmek sebepsiz değildi. Halk, dinî bir makam olan Hilâfet'e ve asırları dolduran tatbikat ve alışkanlıkları sebebiyle de Makam-ı Saltanat'a bağlıydı.[62] Bu

---

60 **Kemal Arıburnu**-Millî Mücâdele ve İnkılâplarla İlgili Kanunlar (Esbâb-ı Mûcibeleri ve Meclis Görüşmeleriyle), Ankara, 1957, sh.13.

61 Bkz: **Kadir Mısıroğlu**- Geçmişi ve Geleceği ile Hilâfet-İstanbul, 1994.

62 Halkta ve halk içinden seçilip gelen meb'uslarda bu bağlılığın ne ölçüde mevcud bulunduğunu anlamak için onların yeminlerini hatırlamak kâfidir. Bu hususta 28 Nisan 1920 tarihli zabıt ceridesinden aynen iktibas ettiğimiz şu satırları birlikte okuyalım:

REİS - Efendim, rüfekadan (arkadaşlardan) bazıları, âzâ-yı muhteremenin ifâ-yı vazife edebilmesi için yemin etmelerini muvafık görüyorlar. Bunun için de bazı yemin suretleri teklif ediyorlar.

Riyâset-i Celîleye:

"Makam-ı Muallâ-yı Hilâfet ve Zat-ı Akdes-i Hazret-i Padişahî ile vatanın istiklâl ve istihlâsından ve âmâl-i meşrua-i milliye dâiresinden hareketden başka bir gâye tâkip etmiyeceğime ve bu mecliste hiç bir fırka ve zümre-i siyasiyenin efkâr ve amaline hâdim olmayacağıma..." suretinde âzâ-yı kirâmın tahliflerini (yemin etmelerini) teklif eyleriz."

Yozgat	Kırşehir	Ankara
Hulusi	**Müfid**	**Şemseddin**

sebeple ileride mâhiyeti ve ortaya çıkış sebepleri izah edilecek olan Dürrîzade'nin **"Huruç ale's-Sultan Fetvası"** (Sultan'a karşı isyan) Anadolu'da geniş akisler uyandırmış ve ancak yüzden fazla taşra müftüsünün imzası ile yayınlanan mukabil fetva ile tesiri ortadan kaldırılabilmişti.

Sultan Vahideddin'in **Mustafa Kemal**'i bizzat vazifelendirerek teşkilât kurması için Anadolu'ya gönderdiği vakıası onun meşhur nutkunda da–evvelce temas edilmiş olduğu üzere- îfade edilmiştir:

"Bu vâsi (geniş) selâhiyetin beni İstanbul'dan nefi ve teb'id maksadiyle **Anadolu'ya gönderenler** tarafından bana nasıl tevdi edildiği mûcib-i istiğrâbımız olabilir! Derhal ifade etmeliyim ki; bana bu selâhiyeti onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Hercibâdâbad benim İstanbul'dan uzaklaşmamı arzu edenlerin icâd ettikleri sebep, Samsun havalisindeki asâyişsizliği mahallinde görüp tedbir almak için Samsun'a kadar gitmek idi."[63]

Hâlbuki **Sultan Vahideddin**, eğer millî bir mukavemet hareketini arzu etmemiş olsaydı, onu ne sebeple olursa olsun Anadolu'ya göndermezdi. Çünkü işgal altındaki İstanbul'da

---

REİS- Diğer bir takrir... Afyon Karahisar azasından **Şükrü Bey** tarafından veriliyor.

- Karahisar-ı Sahip Meb'usu **Şükrü Bey**'in meb'usların yemin şekline dâir takriri:

"Makam-ı Saltanat ve Hilâfet-i Kübra'ya ve vatana sadakata adem-i riâyetten ve millet tarafından uhdeme tevdî kılınan vazife-i meb'usiyet ve vekâleti, milletin nef'i aleyhine istimalden tevakkî ile (tevakkî) vatan ve istiklâlimizin tahlis ve muhâfazasına ve memlekette kavânini hâkim kılmağa bilâ amel-i husûsî azim ve iman ile çalışmaktan fâriğ olmıyacağıma ve bunların hilâfından mücânebet eyleyeceğime vallâhi billâhi..."

Selâhiyet-i fevkalâde ile bu kere millet tarafından intihap edilen meb'us arkadaşlarımızla evvelce intihap edilip İstanbul'un işgali üzerine İstanbul'dan firar ile buraya gelen milletvekillerinin bâlâdaki yemin ile tahliflerinden sonra işe mübâşeret edilmesini teklif ederim.

(Zabıt Cerîdesi C. I. 6. İçtima Birinci celse, Ankara 1940, sh. 114)

63 **Mustafa Kemal** - Nutuk Ankara 1928, sh. 7

varlığı hiç bir tehlike teşkil etmeyeceği cihetle **"nefyi"** ve **"teb'idi"** yani sürgün edilmesi ve uzaklaştırılması da bahis mevzuu olamazdı. Esâsen İstanbul'da herhangi bir kıpırdanış, işgal kuvvetlerinin asla gözünden kaçmaz, O da pek çok emsali gibi Malta'ya sürgün edilirdi. Şu halde **M. Kemal Paşa**'nın bu sözü de, diğer birçok beyanları gibi rejim kaygusuyla izah edilmek lâzım gelir. Çünkü kendisinden, işgal kuvvetlerinin arzu etmeyeceği bir hareketin sâdır olması Sarayca istenmese ve Saray işgal kuvvetleriyle birlikte hareket etseydi, onu daha serbest bir sûrette rol oynayabileceği Anadolu'ya hiçbir sûrette göndermezlerdi. Hâlbuki kendi beyânı ile de sabittir ki; Anadolu'ya kaçarak geçmiş değil, Padişahın düşman kuvvetlerinin gözünü boyayıp dikkatlerini celbe mâni olan memuriyeti ile gitmiştir.

Mes'eleleri o korkunç medrese mantığı ile ele alıp tahlil eden **Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, M. Kemal Paşa**'nın nutkunda Anadolu'ya gönderilmesi hakkında kullandığı **"nefy ve teb'id"** (sürgün ve uzaklaştırma) tâbirleri için bugünkü kanunlarımıza göre suç olan bir sıfat kullandıktan sonra :

"Nefy ve teb'id edilmesi, kendisinden korkulmakta olması mânâsını ifade eder ki, bu takdirde kendisinden korkulduğu için daha fazla korkulacak bir hâle getirilmek üzere avuçlarının içindeyken serbest hareket edebileceği uzak bir yere gönderilmesi üstelik de onu daha kuvvetli kılan, sıfat, selâhiyet ve imkânlarla techîz edilmesi idrak ve iz'an dışı bir hareket olur. Binâenaleyh, kendisine verilen sıfat ve selâhiyetler nazar-ı itibare alındığı takdirde gösterilen sebeplerin vârid olamıyacağı sarahaten ortaya çıkar." [64] demektedir.

Bu durum, O'nun işgal kuvvetlerinin baskısı ile[65] Sa-

64 **Şeyhülislâm Mustafa Sabri**- a.g.e., sh: 468.

65 **M. Kemal Paşa**'nın tam Samsun'a ayak bastığı gün, İngilizler harekete geçtiler. Karadeniz ordusu kumandanı **General F. Milne** Harbiye Nezâreti'ne bir yazı (Bu yazının İngilizce aslı için bak: Harb Tarihî Vesikaları Dergisi - Ankara 1952. Sayı 1 de yer alan 15 numaralı vesika) göndere-

ray tarafından sûretâ İstanbul'a çağrılmasiyle alâkalı olarak Erzurum'dan padişaha etrafını şikâyet mâhiyetinde çekmiş olduğu şu telgraftan sarahatle anlaşılmaktadır:

Mâbeyn-i Hümâyun-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi vasıtasiyle Atebe-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Padişâhîye:

Büyük milletin ve mukaddes Hilâfet'in imad-ı sahih ve yegânesi bulunan saltanat-ı hümâyunlarını Cenab-ı Hak

---

rek bu hususta izahat istemiştir. Harbiye Nezâreti buna 24 Mayısla idareten bir cevap vermişse de (bkz: aynı dergi 16 numaralı vesika) **General Milne** tatmin olmıyarak Harbiye Nezâreti'ne yeni bir yazı (aynı dergi 17 numaralı vesika) göndererek 6 Haziran tarihli bu yazıyla **M. Kemal** ve mâiyetinin **"derhal"** İstanbul'a çağrılmalarını talep etmiştir. Hükümet buna karşı da oyalama siyâsetine devam için 8 Haziran tarihiyle bir cevap vermişse de İngiliz kumandanının ısrar ve baskıları devam ettiğinden mecbûrî olarak geri çağrılmıştır.

Aynı mecmuada yeralan 21 numaralı vesika davetin İngiliz baskısından ileri geldiğini bildiren bir telgraf sûretidir ki, çekilmemiş, müsvedde halinde kalmıştır. 22 numaralı vesikada ise, dâvetin hükümet kararı olduğu bildirilmektedir. Harbiye Nâzırı **Şevket Turgut Paşa**'nın bizzat elyazısıdır ve imzasını taşımaktadır. Hükümet vekarı için İngiliz baskısı gizlenmiştir.

Peki şu vesikalar görüldükten sonra sormak gerekmez mi ki, **M. Kemal** ve mâiyyetine vize verip İstanbul'dan çıkıp gitmelerine göz yuman İngilizler'in sonradan mı akılları başlarına gelmiştir?! Elbetteki hayır!.. O hâlde neden İstanbul Hükümeti'ne **M. Kemal Paşa**'yı geri getirttirmek üzere baskı yapıyorlar?! Hiç şüphesiz iki tarafı karşı karşıya getirmek ve İstanbul Hükümeti ile **Sultan Vahideddin**'i töhmet altına sokmak, halk nezdindeki itibarını sarsmak için!..

Bu zikzakların kâmil bir izahı için kanunî imkânların müsait olmadığını söylemekle yetiniyoruz. bununla beraber şu bir tek delili dikkatlerinize arz etmek istiyoruz:

M. Kemal, bundan çok önce 17 Kasım 1918'de **"Minber"** Gazetesi'nde İngilizleri öven bir yazı yazmış, ertesi gün (18 Kasım 1918) Vakit Gazetesi'ne verdiği beyânâtta ise şunları söylemişti:

"Kalbimde İngilizler için buğz ve adâvet hissi yer bulmamıştır. İngilizler'in Osmanlı Milleti'nin hürriyetine riâyette gösterdikleri hürriyet ve insaniyet karşısında yalnız benim değil, bütün Osmanlı Milleti'nin İngilizler'den hayırhâh bir dost olamayacağı kanaatiyle mütehassis olmaları pek tabiîdir." (Bkz: **Gotthard Jaeschke**- Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara, 1986, sh: 99)

masûn-ı âfât buyursun! Şevketpenâhım! Memleketin bugün uğradığı âfât-ı tazyik ve tehlike-i inkısam karşısında ancak Zât-ı Hümâyunları başta olmak üzere, millî ve mukaddes bir kudretin sayha-i mevcudiyeti, vatanı ve istiklâl-i devlet ve milleti ve hânedan-ı celilü-ş-şânınızın altı buçuk asırlık mübeccel tarihini kurtarabilir. Her tarafça bu içtihad ve kanaat yektadır. En son huzur-ı şahanelerinde şeref müsûle mazhar buyurulduğumda İzmir vekâyi-i müellimesinden pek mahzun olan kalb-i hümâyunlarının bu nokta-i necata âid ilhâmatı bu anda dahi hâfıza-âra-yı intibâhımdır.

Bu ilhâmatı izah etmek isterim. İstanbul'dan en son müfârakat edeceğim gün şeref müsûle nâil olmuştum. Bu esnada zâtı Hazret-i Padişahî, Boğaziçi'nde bulunan İngiliz zırhlılarının saraya müteveccih olan toplarını göstererek: "Görüyorsun dedi, ben artık memleket ve milleti nasıl kurtarmak lâzım geleceğini tasavvurda tereddüde dûçâr oluyorum ve ellerini kaldırarak, İnşallah millet mütenebbih ve müteyakkız olur. Bu vaziyet-i elîmeden gerek beni ve gerekse kendisini tahlis eder" buyurmuşlardı. Binâenaleyh mâruzâtımda arz etmek istediğim bu ifâde-i hümâyunlarıdır.

Dilhâh-ı mikdârîlerinden mülhem azim ve îmân ile vazîfe-i âcizanemde müdâvim bulunuyorum. İrade-i mülûkâneleri veçhile Sadrazam Paşa kulunuzu dâima mehâm-ı umurda tenvir ve icâbatını arz ve tatbik etmekteyim. Şu bir ay zarfında hemen tekmil Anadolu-yi Şahânelerinin vilâyât, elviye ve kazalarına ve hudud boylarına kadar olan efkâr ve âmal-i millete ve tekmil kumandanların ve tabaka-i memurinin hissiyat ve icrââtına vukuf ve nüfuz hâsıl ettim. Binnetice bâriz bir sûrette tahakkuk ediyor ki: Millet baştan aşağı uyanık olup istiklâl-i devlet ve milleti ve hukuk-i âliye-i Saltanat ve Hilâfeti teyid için kavî bir azîm ve îman ile mücehhez bulunuyor. İstanbul'da iken milletin bu kadar kuvvetli ve az vakitte felâketlerden bu derece müteyakkız olduğunu tahayyül edemezdim.

Şevketpenâhım! Bu evsaf ve vaziyette ve zât-ı akdes-i hümâyunlarına revâbıt-ı lâyezâl olan millet-i necîbelerine tamâmiyle istinat ve bilmukabele bütün mânâsiyle bu millî ve vicdanî kuvvete müzâheret olunur. Son hattı hümâyunları umum milletin azim ve celâdetini arttırmıştır.

Yalnız şâyân-ı dikkat ve teessürdür ki; bu nezih Anadolu halkı, bugünkü hassas devirde bile İstanbul'da câri tehâlüf ve münâferet-i efkârdan ve ihtirâsât-ı fitnekârîden pek müteezzi bulunuyorlar. Filhakika İstanbul muhitinin tefessuha müsâid ahlâkı ve bundan istifâdeyi bilen ecnebiler, devlet ve milletin imhası ve devlet ve millete ve padişahına sadâkat ve fedakârîyle hizmet kabiliyetinde olanların ortadan kaldırılması için pek ileri gitmek cür'etini gösteriyorlar.

Şevketmeâbım! Hâtır-ı nişân-ı milkdârîleri olacaktır ki; vezâif-i mevdûamın ifâsı sırasında ecnebilerin ve bazı erbâb-ı mefsedetin mutlaka tezvîrat ve mümânaat ihtimâlini daha Dersaadet'te cezm ile bunu mâruzâtım meyânında ihsasa çalışmış ve bilhassa Sadrazam Paşa ile bâzı ricâl-i mühimme-i devlete, çok açık olarak teşrih ve böyle vaziyetler karşısında Ali İhsan ve Yakup Şevki Paşa'ların âkıbetine giremiyeceğimi ilâve eylemiştim. İşte vicdan-ı millîdeki intibâhat-ı ciddiye ve tecelliyât-ı cedîdeyi menfaat-i istilâcûyânelerine münâfi gören İngilizler ve vatanın zararına da olsa İngilizlere mümâşaatı meslek edinen zayıf seciyeler bu kere âcizlerini biliğfal İstanbul'a celbe teşebbüs ediyorlar. Hâkan-ı celîl-üş şanına, milletine, vatanına sâdık ve bu uğurda ölümleri istihkar ile me'lûf kulları gibi bir kumandandan elbette hukuk-i saltanat-ı hümâyunlarının ve milletin beka ve mevcudiyetinin düşmanı olanlara mümâşatkârlık beklenemezdi. Binâenaleyh abd-i memlûkleri bittabî Malta'ya gitmek veyahud en hafif olarak hal-i atâlete mahkûm edilmek gibi ihtimaller karşısında bırakıldım ve bittabi buna muvafakatte mâzurum ve eğer icbar edilirsem memuriyet-i âcizânemden istifa

ederek kemakân, Anadolu'da ve sine-i millette kalacağım ve vezâif-i vataniyeme bu kere daha sarih hatvelerle devam edeceğim. Tâ ki, millet mazhar-ı istiklâl ve Saltanat ve Hilâfet-i muazzama-i hümâyunları masun-i indirâs olsun. Sadâkat-i âbidânemin dâima mütezâyid olduğuna itimâd-ı şahanelerini arz ve istirhama mücâseret eylerim."

Üçüncü Ordu Müfettişi
Fahrî Yâver-i Hazret-i Şehriyârî
M. Kemal[66]

Bir müddet sonra da (14.1.1920 de) Padişahın vâkî rahatsızlığı sebebiyle kendisine sıhhat ve afiyet temennisinde bulunmak üzere şu telgrafı çekmişti:

Atebe-i Seniyye-i Hazret-i Hilâfetpenâhiye:

Meclis-i Millî'yi teşrif-i şahânelerinden mahrum bırakan rahatsızlık bütün tebaa-yı hümâyunları meyânında, Heyeti Temsiliyemizi de pek ziyâde duçâr-ı teessür etti. Cenâb-ı Hâfız-ı hakiki, vücud-i hümâyunlarını afât-ı kevniye ve semâviyeden masun (korunmuş) buyursun, âmin.

Anadolu ve Rumeli
Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliye nâmına
Mustafa Kemal[67]

Bu bağlılık vesikaları zafere kadar her vesile ile temâdî etmişse de **Sultan Vahideddin**, artık onun şahsına karşı bütün itimadını kaybetmişti.

Ok yaydan çıktıktan, yani **M. Kemal Paşa**, her türlü imkân ve selâhiyetle teçhiz olunarak Anadolu'ya gönderildikten sonra onun Saltanat'a da Hilâfet'e de karşı olduğu **Sultan Vahîdeddin** tarafından kat'î olarak öğrenilmişti. Bu yüzden o, tehlikeli gördüğü bu durumu bertaraf etmek için daha birçok teşebbüslerde bulunmuştur. Bu teşebbüsler cümlesinden olmak üzere son Harbiye Nâzırı **Fevzi Paşa (Çakmak)** ve bize bir

66 **Atatürk**'ün Söylev ve Demeçleri: İstanbul, 1945, c: I, s. 15.

67 20 Ocak 1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi.

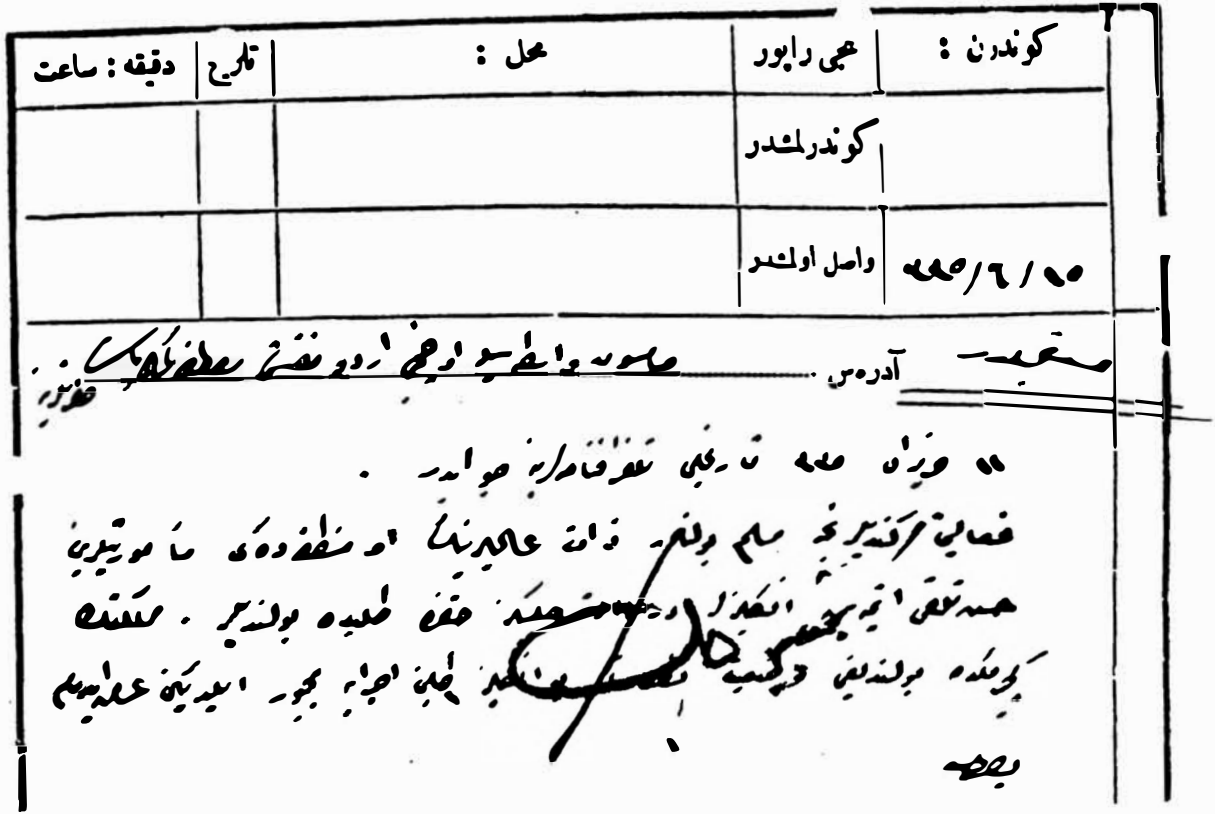
ordu kadar hizmet etmiş bulunan **Şeyh Sünusî Hazretleri**'ni de Ankara'ya göndermişti. Bilhassa **Fevzi Paşa** Ankara'ya varışında, Meclis kürsüsünden yapmış olduğu konuşma ile işgal altında bulunan İstanbul'da Zât-ı Şahanenin ne ağır şartlar içinde olduğunu bâriz bir sûrette anlatmıştır:

"**Celâleddin Ârif Bey** (Erzurum) - Müsaade buyurulur mu? **Fevzi Paşa Hazretleri** vekâyii re'yül-ayn görmüşlerdir. İhtisasâtını tamâmiyle bize bildirmeleri için kendilerinden istirham edelim. İhtisâsatını bildirsinler. Ondan sonra bu takriri müzâkereye vaz edelim.

Reis Paşa - Fevzi Paşa Hazretleri'ni beş-on dakika evvel istikbâl ettik. Yeni vâsıl olmuşlardır. İstanbul ahvâlinden, Zât-ı Şâhâne'nin zâtından, muhitinden, yakınından malûmattâr bulunuyorlar. (Hay hay rica ederiz sedaları.) **Fevzi Paşa**, alkışlar arasında kürsü-i hitaba geldi.

Fevzi Paşa - Evvelemirde İstanbul'un esâret muhitinden kurtularak Ankara'nın hür muhitine geldiğimden dolayı Cenab-ı Hakka hamd ü şükürler ederim. (Alkışlar) ve beni karşılayan arkadaşlarıma amîk (derin) şükranımı takdim ederim.

Efendiler! Gerek Pâdişâhımız Hazretleri, gerek bendeniz beş yüz senelik bâkir payitahtımızın ilk defa âdâ (düşmanlar) tarafından işgali fâciasını görmek bedbahtlığına uğramış felâketzedelerdeniz. Üç gün evvel İstanbul'un işgal edileceği haber alındı. Ve bunda bilhass İslâm kanı dökmek ve dökülen İslâm kanlarıyle yine İslâmları mahkûm etmek cihet-i hâinânesi düşmanlarımızca teemmül edilmişti. Bunun için lâzım gelen evâmir ve tebligat yapıldı. Ve ben bizzat Harbiye Nezâreti'nde gece, gündüz mevcud bulundum. O gece, İngilizler, otomobillerle İstanbul, Üsküdar, Beyoğlu muhitine bahriye efradı çıkararak lâzım gelen nukâtı (noktaları) tuttular. Ve sırf fesat başlangıcı olmak üzere Şehzâdebaşı'nda Onuncu Kafkas Fırkası Karargâhı'nda bulunan karargâh efradı üzerine hücum ederek muzikacı efradını, efendiler! şehid ettiler. (Kahrolsun! sedaları) Ve muzikacı efradını meydana çıkararak,

کوندرن :	جهی رابور	محل :	تاریخ	دقیقه : ساعت
	کوندرلمشدر			
۱۳۳۵/۶/۱۵	واصل اولمشدر			

مستعجل — آدرس: ... حضور

" وزارت ... تلغرافخانه‌یه حواله‌در .

... عرض ایدرم سلم ولنمز . ذات عالیلرینک اعضاسنده ... مساعدتیله بعض انتظار ... حقه طلبده بولنیر . مکتوبه بولندیغی ... اجرا بجون ... عرض ایدرم

M. Kemal Paşa'nın Erzurum'a vâsıl olmuşken geri çağrılmasının aslında İngilizler'in isteği ile olduğunu açıklayan ve çekilmeyen telgraf. (bkz. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 17 numaralı vesika)

birer birer öldürdüler. Bir kısmı pencereden aşağı atladı. Bir kısmı yataklarında öldü. Bunların resimlerini Fransızlar çıkarıp Avrupa'ya gönderdiler. ("Allah rahmet etsin!.." sedâları.) Ancak evvelce verilen talimat ve bilâhare yapılan tebligat sayesinde askerler müsellâh sokaklarda bulunmadı. Kışlalarına çekildi. Hiçbir tarafta kimsenin burnu kanamaksızın İngilizler'in fesâdâmiz olan tertibatı, teşebbüsâtı bihamdillahi teâlâ yalnız beş on neferimizin hâinâne şehâdeti ile neticelendi.

O sırada İngilizler, Harbiye Nezareti'ni işgal ederek benim nezâret odasına kadar süngülü neferlerini soktular. Lâzım gelen emirleri vermekliğimizi tebliğ ettiler. Zaten evvelce emirler verildiği için ben kendilerini kemâl-i sükûnetle karşıladım. Ancak göğsüne düşman süngüleri dayanmış bir Harbiye Nâzırı, İstanbul'un artık hür ve Makam-ı Hilâfet olmak meziyetini kaybettiğini görmüş bir Harbiye Nâzırı sıfatiyle pek meyus bulunuyordum. Derakap Sadrazama malûmat verdim. Kabinenin içtimâını emretti. O sırada dört yüzü mütecaviz iki sıra dizilmiş süngülü İngiliz efrâdı arasından geçerek, kapılara birikmiş bir takım Ermeni, Rum ahâlinin enzâr-ı tahkiri arasından ("Kahrolsun!.." sedâları) geçerek sükûnetle Babıâli'ye gittim. Hükümet lâzım gelen protestoyu her halde milletin şerefine lâyık bir sûrette yazmakta kusur etmedi. Ve o sırada gerek Meclis-i Millîye'ye karşı yapılmış ahvâli, gerek askerlerimiz uyurken öldürülmesini protesto etti. Bilhassa gerekse bilâ lüzum Harbiye Nezareti'ne karşı yapılmış tecâvüzü protesto etti.

Ancak İngilizler'in maksadı efradı tedhiş etmek olduğu için nezâret makamında bulunmuş bir takım zevatı ellerine kelepçe vurarak yalınayak, başı kabak yük otomobillerine atarak hakaretle şuradan, buradan toplattıklarını haber aldım. Esbabını sual ettiğimizde hiç bir cevap alamadık. Mesele efkâr-ı münevvereye karşı büyük bir tehdid ikâ ederek herkesi sindirmek ve İstanbul'da hâkim-i münferid kesilmek istendiği anlaşılıyordu.

"Cuma Selâmlığı"na gittiğim sırada Zât-ı Şâhâne'nin selâmlığa çıkıp çıkamamasını İngilizler'den sormağa mecbur olduk. Çünkü efendiler! Silâhlı bir neferin dışarı çıkmasına müsaade etmiyorlardı. Hâlbuki Zât-ı Şahâne ve Makam-ı Hilâfet şimdiye kadar tabiî kuvve-i cismaniyye gösteren silâhlı askerler arasından, teamül veçhile câmii şerife teşrif buyurmaları lâzım geldiğinden biz buna şüphesiz cesaret edemedik. Böyle bir vaziyette İngilizler'in gelip silâhları toplaması sûretiyle Makam-ı Hilâfet'in büsbütün hakaret mevkiine düşmesini istemedik. Tecviz etmedik. Mecbur olduk asker göndermeye. Askerler gidemedi, yalnız bahriyeden elli kişilik bir müfreze gitti. Bilâhere İngilizler müsâade ettiler. Sırf mâiyet-i seniyede bulunan biraz asker geldi. Onlar arasından Zât-ı şâhâne kemâl-i meyusiyetle geçerek câmi-i şerife teşrif buyurdular...

Fâzıl Paşa (Yozgat) - Hangi câmie paşam?

Fevzi Paşa (devamla) – Yıldız'da **"Hâmidiye Câmii"**ne efendim! Namazdan evvel bendenizi kabul ettiler. Fevkalâde müteheyyiç bulunuyorlardı. Buyurdular ki, "Ben bugün böyle azab-ı elim içinde câmie gelmek istemiyordum, fakat bir vazife-i diniyyeyi geri bırakmayı münâsib görmedim. Cenab-ı Hakk'a karşı bir ibâdettir. Ancak elli senelik mevâsinin, gerek benim ve gerekse sizin kabinenin üzerine yıkıldığını görmekle fevkalâde dilhûnum. Enkazın altında ezildik." diyerek teessüf buyurdular. Ayağa kalktılar. Birkaç defa kemal-i hüzün ile bendenize hitâb ettiler. Tesellî verecek hiçbir şey yoktu. Birkaç defa İngilizler dritnavtlannın toplarını çevirmişler, güya uzaktan atılmazmış gibi köprüye kadar sokarak, her türlü tehdidâtı yapmakta kusur etmemişlerdir. Oradan çekildik. Her gün yeni tevkifat ve tehdidâta mâruz kalıyorduk. **Zât-ı şahâne ertesi gün selâmlıkta bendenizi tekrar kabul ile buyurdular ki:**

"-Aman Anadolu ile irtibatı temin ediniz."

Bendeniz dedim ki:

"-İrtibat müheyyadır. Ancak ingilizler mâni oluyorlar. Herbir telgrafımızı kontrola tâbi bulunduruyorlar.

Şüphesiz herbir suhuleti gösteriyoruz. Ancak ingilizler tarafından düçâr olduğumuz müşkülât bizi büyük bir tazyik içinde bulunduruyor."

Bu mâruzâtım üzerine:

"-Aman zinhar siz çekilmeyiniz. Ve Anadolu ile irtibat tesis ediniz!.." buyurdular.

Bendeniz bu ferman üzerine yâverimi göndermek hususuna teşebbüs ettiğim gibi kabinede bâzı zevâtın gönderilmesine de teşebbüs ettim. İngilizler muvafakat ettiler. Gönderildiğini ve bir taraftan da bâzı kolordularla irtibatımızı arzettiğim vakit fevkalâde memnun oldular. Ve bu sûretle mes'elenin hüsn-i sûretle hallolunacağı ve İstanbul işgalinden İngilizler'in beklediği gayenin artık kaybolmak üzere bulunduğu hissolunuyordu. Biz de memnun idik.

Bu sırada efendiler! Bendeniz üzerine vâki olan tazyikat ref olundu; çünkü samimiyetle İngilizler'e diyordum ki:

"-Tehdid ile bir şey yapamazsınız. Tatmin ediniz bizi!.. Siz tatmin ederseniz, hakk-ı hayât bahşederseniz; biz her şeyi yapmaya hazırız. Ve bu tatmin de benimle olmaz. Belki kabineyi tatmin ediniz!.."

Bu ricâmız, aksi tesir ederek her gün kabineye nota bombardımanı oldu. Gece gündüz, şu şöyle olmuş, bu böyle olmuş, en ufak şeylerle kabineyi taciz ederek çekilmeğe icbar ettiler. Filhakika kabine de bir, iki hafta müddet tazyika tahammül etti. Bu tazyikin esâsını efendiler! Kuvâ-yı Milliye'nin red ve takbihi teşkil ediyordu. Kuvâ-yı Milliye'yi reddediniz, diyorlardı. Bizce, Kuvâ-yı Milliye'nin haksız işgallerden zuhur ettiğini, İzmir'in işgalinde Yunanlılar'm bir çok mezâlimi Avrupa'nın bîtaraf devletleri tarafından tasdik olunduğu malûm ve müberhen (delilli) iken bizim Kuvâ-yı Milliye'yi ve bu tazyikten doğmuş olan cepheyi reddetmemiz doğrudan doğruya milletimize karşı bir ihânet olurdu. Biz bunu yapamayız. (Alkışlar)

İzmir'in, bununla beraber vilâyât-ı şarkiyyenin düçâr-ı

tecâvüz olacağına dâir sık sık rivayetlerin şüyuu ve bir **"Pontus"** hükümetinin Trabzon, Samsun havâlisinde, Karadeniz sahilinde zuhur etmek üzere bulunduğuna dâir pek sıkı havadislerin deveranı büsbütün milleti heyecana getirdi. Ve bu sûretle Kuvâ-yı Milliye teşekkül etmiştir. Bu teşekkülden maksad milletin bigayr-ı hakkın dûçâr olduğu tecâvüzlere karşı ırz ve namusunu meşru bir sûrette müdafaa ve muhâfaza etmek istiyor. Orduyu kullanamıyoruz. Millet bunu görüyor. Tabiî müdafaa-i meşrua-i nefsiyede bulunuyor. Milletin bazı harekâtı vardır. Biz bunu reddedemeyiz. Ancak şunları reddederiz. Kuvâ-yı Milliye nâmına bazı ifratkârların harekâtı vardır. Millete bazı yerlerde fenalık yaparlar. Bâzısını öldürür, bâzısını kaldırır. Bu gibi harekât milletin arzusu dâhilinde değildir. Keyfî bir takım icrâât yapanları reddetmek istiyoruz. Fakat umumiyet itibariyle Kuvâ-yı Milliye nâmına bir reddiye yazmak, doğrudan doğruya kendisini ıskat etmek, demektir. Hükümet ancak milletin arzûsiyla ve milletin nef i için mevki-i iktidara gelir. Milletin mazarratı için mevki-i iktidarda duramaz. Bizim bu nota teâtisi esnasında tekrar bir hâl hadis oldu. Dediler ki nerede Kuvâ-yı milliyye köprüleri bozduysa oradan İstanbul'a erzak gelmiyor, İstanbul aç kalırsa Kuvâ-yı Milliye'yi reddetmediniz. Ve şu asrî insaniyyette şunu da söylemekten çekinmediler ki, biz Amerika'dan un getireceğiz, fakat bunu Hıristiyanlara vereceğiz. İslâmları düşünmiyeceğiz. ("Kahrolsun!.." sedaları) Maksad bizi tazyik edip Kuvâ-yı Milliye'yi red ve tefin ettirmektir.[68]

Tekrar bendeniz bunun üzerine telgraflar yazdım. Aman köprüleri bozmayınız. Erzak gönderiniz buraya. Biliyorum

68 Bu hususta **Kâzım Karabekir Paşa** şu bilgiyi vermektedir:

"Meclis'i Ingilizler'in nasıl bastıkları ve Meclis'in ne yaptığı hakkında vak'ada bulunan meb'uslardan sonraları şöyle dinledim: İngilizler ***Rıza Paşa*** *kabinesini tazyik ediyorlar ki; Anadolu harekâtına iştirak edenlere âsi densin.* ***Rıza Paşa*** *kabul etmiyor, sonra gelen* ***Salih Paşa*** *kabinesi de kabul etmiyor, bunun üzerine 16 Mart vak'ası hadis oluyor..."* (**Kâzım Karabekir**- İstiklal Harbimiz, İstanbul 1960, sh. 550 de dipnot.)

bunların te'siri olamazdı. Nihayet efendiler! Bir nota yazdık. Şimdiye kadar arzettiğim husûsâtı ber-tafsil hikâye ettik. Çünkü bu arzettiğim mevaddın bir kısmını da Hâriciye Nâzırı gidiyor, şifahî notalarla, şifahî takrirlerle anlatıyordu. Bunlar sahife-i tarihe geçemiyecek ve inkâr edecekler diye bunları bertafsil hikâye-i hâl ederek yazdım. Bir nota yazdık. Ve bu notada dedik ki; bizim maksadımız sulhu temin etmektir. Ve bu sulh ile biz bizzat Osmanlılar'ın memleketini kurtarmak değil, sulh-i cihanı te'min edeceğiz. Siz bize hakk-ı hayâtı verirseniz biz bunu kabul edeceğiz. Millete kabul ettireceğiz. Ve sizin bahşedeceğiniz âdilâne şerâit-i sulhiyyeyi yapaçağız. Ve millette ayrılık, gayrılık olmamak hissini bizim kabine tekeffül ediyor. Vâ bu kadar sulha teşne ve kendisini ileri alan bir kabineyi ne yolda telâkki edecektir. Düşmanlarımıza bunu anlatmak istiyorduk.

Madem ki, Avrupa sulh istiyor, mademki sulh teessüs ettikten sonra tavazzuh edecektir. Biz de bunu tekefful ediyoruz. Biz yapacağız diyoruz. Bu gayet ağır, belki altından çıkamıyacağız. Müşkilâta vatan aşkiyle giriyoruz. Fakat acaba İngilizler'in fikri nedir? İngilizler'in teklifi nedir? Bunu anlamak istiyorduk. Efendiler! Bu teklifimizi İngilizler kabul etmediler ve bunun üzerine bir mazbata yazdık. Babıâli'de kabinenin siyâset-i muslihânesi İngilizlerce kabul olunmuyor ve İngilizler'in maksadı bizim dâhilimizi nifak ile birbirimize düşürmektir. ("Kahrolsun!.." sedaları). Maalesef bir hey'et de bulmuşlar, harb istiyorlar. Fakat öyle bir harb ki; kendilerinin burnu kanamaksızın birbirimize düşürmek ve harb etmek istiyorlar. **Maatteessüf Zât-ı Şâhâne tazyik içinde bulunduğu için biz durduk. Tahammülün fevkinde, tazyike dûçâr olduk.** En nihayet bize dediler ki:

"-Efendiler! Gayet ağır muâmeleye dûçâr olacaksınız."

Yani bizi Bâbıâli'den süngü ile atacaklar. Bunu ihsas ettiler. Biz buna tahammül edecektik: Ancak o zaman payitahtlık İstanbul'da kalamazdı. Biz çekildik. Bizden sonraki kabine bir

iki gün teessüs edemedi. Ancak tabiî malûmatınız var, bu kabinenin teşekkülü ile beraber, benim temasa geldiğim gerek o kabine erkânından zevâtın, gerekse Harbiye Nezareti'nde bulunan bazı arkadaşlardan aldığım malûmata nazaran o kabineyi tazyik ettiler:

"-Fetvâyı veriniz!" diye. Nihayet o fetvayı aldılar. **Malûmunuz veçhile o fetva İngiliz süngüsü ile alınmış, İslâm'ı sinesinden birbirine düşürmek için... İlk defa yazılmış acı bir vesikadır. Milletin hiss-i hakikat-bîni ümid ederim ki; bundaki fecaati görecek ve bunun ehemmiyeti sıfıra inecektir.** ("Şüphesiz!.." sedaları)..."[69]

Cumhuriyet rejiminin kurucuları arasında çok ehemmiyetli bir mevkii bulunan **Fevzi Paşa (Çakmak)** gibi bir zâtın Türkiye Büyük Millet Meclisi Kürsüsü'nden yaptığı konuşmadan yukarıya aldığımız satırlar, birçok hususları aydınlatmaktaydı.[70]

a) **Sultan Vahideddin**, işgal kuvvetlerinin ağır baskısı altında eli kolu bağlı bir durumdadır. Bu hâlin verdiği elem ve kederle bîtap ve perişandır.

b) Bu duruma rağmen kabinede inandığı kimselere dâima Ankara'yla teması kesmemeleri hususunda emirler vermektedir.

c) Muârızlarının her vesile ile aleyhine kullandıkları **Şeyhülislâm Dürrizâde**'nin fetvası padişah tarafından veya onun emir ve rızası ile değil İngiliz tazyiki ile ortaya çıkmıştır. Esâsen kendisinden evvel Şeyhülislâmlık makamını işgal eden **Haydarîzâde** düşman baskısına mukavemet edemeyerek istenilen fetvayı vermemek için makamını terketmişti. **Dürrizâde**

---

69 Zabıt Ceridesi C. I, Ankara 1940, sh. 90 ve devamı.

70 **Fevzi Paşa (Çakmak)**'nın bu konuşmasının özü tebliğ haline getirilerek **"Mustafa Kemal"** imzâsı ile her tarafa ta'mim edilmiştir. Bunda daha ziyâde halifeye, mâhud fetvaya ve İngilizlerin tazyiklerine ait kısımların yer almış olduğu görülmektedir. (Bkz. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 367 ve 368 numaralı vesikalar.)

ise, kabinenin tensibi ile İngiliz tazyikinden kurtulmak için bu fetvayı vermek üzere aranıp bulunmuş ve o makama getirilmişti. Padişahın Kuvâ-yı Milliyeciler aleyhindeki bu fetva ile hiçbir alâkası yoktur.

d- İngilizler, sanki **M. Kemal**'in Anadolu'ya gidişi kendi mâlûmatları ve hatta müsaadeleri hâricinde olmuş gibi güyâ O'na mâni olmak yoluna gitmeleri ve bu maksatla İstanbul Hükümeti'nce Kuva-yı Milliye'nin takbihini istemeleri mer'î kanunlar önünde izahı imkânsız bir muammadır. Bu tarz hareketle İngilizler, iki tarafı karşı karşıya getirmek ve İstanbul Hükümeti ile Halife'yi millî gâye aleyhinde göstererek halkın gözünden düşürmek maksadını gütmüşlerdir. Peki ama niçin?!. Bu niçine cevap vermek için bugün sahip olabildiğimiz nisbî fikir hürriyeti maalesef kâfi değildir?!..

Bakalım, buna benzer kördüğümleri çözmek ne zaman nasib olacak?!...

Böylesine selâhiyetli bir ağızdan milletvekilleri önünde ifade edilen bu gerçekler, bugün maalesef unuttturulmuştur. **Sultan Vahideddin** işgalin başladığı andan itibaren çok ağır şartlar içinde dâima vatan ve milletini düşünerek her türlü eza ve cefaya göğüs germişti. Fakat kabul etmek gerekir ki; en nihayet O da bir insan olduğu cihetle tahammül ve mukavemetinin bir hududu olacaktı. Üstelik yukarıda da bir vesile ile belirttiğimiz gibi tahta geçtiği andan itibaren çeşitli hastalıklarla muzdarip bulunmakta idi. Devrini dolduran elemli vak'aların, onun zaten bozuk olan sıhhati üzerinde nasıl bir tesir meydana getirebileceğini hesab etmek zor olmasa gerektir. Nitekim kendisi ile beraber memleketi terkederek **"San Remo"**da intihar eden husûsî doktoru **Reşat Paşa** bir Fransız gazetesinde yayınlanan hâtıratında bu durumu şöyle ifade etmiştir:

"Padişah çok asabî ve sinirleri vehme mütemayil olacak kadar zayıftı. Saltanatı devrinin ağır buhranlarla geçmiş olması kadar, mizacı da bu sıhhî arızasında âmil olmuştu. Kendisi mühim anlarda birkaç defa baygınlık geçirmiş ve derhal

müdâhaleye lüzum hâsıl olmuştu. Bunlardan bir tanesi Sevr Muâhedesi şerâitini ve metnini tetkik için teşkil edilen Şûrâ-yı Saltanata riyâset etmek üzere ***"Muayede Salonu"****na girecekleri anda vukua gelmişti. Sadrazam* ***Damad Ferid Paşa****, uzun süren ve telâşı mûcip olan baygınlıktan sonra içtimâın te'hirini istemiş, fakat padişah muvafakat etmemişti.*

Diğer bir baygınlık da, ***General Harington****'u dâvet ederek bir gece içinde Malaya zırhlısı ile İstanbul'dan mufarakat (ayrılma) kararının İngiltere Devleti'nce kabul edildiğinin* ***Yâver Hamdi Paşa*** *tarafından arzı sırasında vukua gelmişti."*[71]

Bu beyân O'nun vatandan ayrılırken tırnağın etten sökülüşü gibi derin ve sarsıcı ızdırâbını ne güzel dile getirmektedir.

Bir de bunlara; uzun bir müddet emrinde çalışarak her hâline vâkıf olan **Ali Fuad Türkgeldi**'nin bahsi geçen eserinden alınmış şu satırları eklersek onun ne ölçüde vatansever bir insan olduğunu ve kendisine vatan satan bir alçak (!) yaftasını yapıştıran hakikate saygısız birçok inkılâp dalkavuk ve yobazına karşı gerçek hüviyetini daha ziyade belirtmiş oluruz:

"19 Kânun-i Sânî 1335 Pazar günü Başmâbeyinci ile beraber huzura dâvet olunduk. Bolşevizme karşı Rusya'da harekât-ı seferiye icrası için Fransa'dan bir general ile dört yüz kadar zabit vürud edeceğinden ve İstanbul'da karargâh-ı umûmî tesis olunacağından bunların ikâmeti için Ortaköy'de şehzade ve sultanlara mahsus **"Fer'iye Dâireleri"** ile **Fehime Sultan** Yalısı'nın ve Çırağan'da **Osman Fuad Efendi**'nin dairesi civarında mektep ve muzika kışlası ittihaz edilen mebâninin (binaların) ve **Enver Paşa**'nın zevcesi **Nâciye Sultan** sahilhânesinin tahliyesini Sadr-ı azama gönderdikleri ültimatom ile taleb eylemiş olduklarını ve o dâirelerde ikâmet eden bu kadar âzâ-yı hanedanın nakil ve iskânları emrindeki müşkilâtı mütehayyirâne dermeyan eyliyerek bunlara mukabil **"Beylerbeyi Sarayı"** terk ve tahsis edilmek üzere kendilerini

71 **Cemal Kutay**-Tarih Konuşuyor, İstanbul, 1966, sh. 2445.

ikna için **Refik Bey**'i Sadr-ı azama gönderdiğini söyledi.

Beylerbeyi Sarayı gibi memleketin mefâhirinden olan muhteşem bir sarayın ecnebî askeri tarafından işgali beni müteessir ederek:

"-Aman Efendim! Beylerbeyi Sarayı Makam-ı Saltanata mahsus bir saraydır. Bunun terkine müsaade buyurulmasın; bâri ona bedel **"Validebağı"** ile "Kâğıthane Kasrı'nın verilmesi teklif edilsin" diyerek huzurda ağlamaya başladım.

Çünkü bunu Saltanat-ı Osmaniyye'nin alâim-i inkırazından addeyledim. Zat-ı şâhâne zaten müteheyyiç bir hâlde bulunduğundan bunun üzerine büsbütün sinirlenerek:

"-Canımsız nasıl kafa taşıyorsunuz? Biz hâl-i esâretteyiz; Dolmabahçe Sarayı'nı da isterlerse ne yapacağız? "Ihlamur", "Göksu" ve "Beykoz" köşklerini teklif ettim, onları kabul etmiyorlar." dedi ve cereyan-ı hâli Veliahd **Abdülmecid Efendi**'ye anlatmasını ve iş, hanedana müteallik olduğundan onun da mütâleasını sormasını Başmâbeyinciye emretti.

Veliahd:

"-Taraf-ı şâhâneden ne sûretle tensip ve irâde buyuruluyorsa o veçhile yapılmak münâsip olur. Fakat evvel ve âhir arz etmiş olduğum veçhile bu hey'et-i vükelâ ve bâhusus Hâriciye Nâzırı **Reşid Paşa**, bu gibi mesâil-i müşkileyi hall ü tesviyeden âcizdir. Zât-ı şâhâne ayan ve sâir itimad eyledikleri zevatı celb ile istişare buyursunlar." yolunda arz-ı mütaleat ettiğini **Lütfi Bey** beyân eyledi. Hünkâr:

"-Canım, âyânı toplayıp müzâkereye vakit var mı? Perşembe gününe kadar behemehal bu dairelerin tahliyesini istiyorlar; eğer bunu yapmaz isek, bizzat tahliyeye kıyam ile daha ziyade muhill-i hürmet harekete tesaddi ederler..."

Ba'dehu vükelânın aczi bahsine nakl-i kelâm ederek:

"-Bunların kifayetsizliğini ben de görüyorum; lâkin yerlerine kimi yapacağız? Memlekette iş görebilecek beş altı kişi varsa onları İttihatçı diye istemiyorlar." dedi.

Bu sırada **Refik Bey** avdet edip **Enver Paşa**'nın yalı-

sı ile peder ve hemşiresine âid Ortaköy'deki hanelerin behemehal tahliyesini talep etmekte olduklarını ve Sadr-ı âzam **"Beylerbeyi Sarayı"** için teklifte bulunmuşsa da Anadolu tarafından olduğu için kabul etmedikleri ve Feriye dâireleri hakkında Sadr-ı âzamin teşebbüste bulunacağını ve İngilizlerin de Bebek'te Vâlide-i Hidivî'nin sahilhânesini istemekte oldukları cevabını getirdi.

Ertesi gün huzura kabulümde Zat-ı şâhâne:

"-Dün siz pek müteessir olup ağladınız." dedi. Ben de:

"-Saltanata mahsus bir saray-ı âliyi ecnebi askerinin işgal etmesinden müteessir olmaklığım tabiîdir efendim." dedim.

Zât-ı şâhâne:

"-Bence Âl-i Osman'ın mülküne girdikten sonra, hududda bir kulübeye girmekle benim sarayıma girmek beyninde fark yoktur." cevabını verdi.

Bunun üzerine:

"-Zât-ı Şâhâneniz, Pâdişâh sıfatiyle umûm mülkleri düşünmekle mükellef bulunduğunuzdan mütâleât-ı hümâyununuzda haklı olduğunuz gibi kulunuz da tâbi sıfatiyle metbuumun sarayını ecnebî askerin işgâli altında görmek istememekteki mütalâamda min-gayr-i had haklıyım." dedim.

21 Kânun-ı sânî 1335 Salı günü mâruzât-ı resmiyye için huzura celb olundum. Ma'ruzât çıkarıldıktan sonra müstediyat (istidâlar) meyânında hâiz-i ehemmiyet olan üç kıt'a telgrafnâmeyi ayırıp sûret-i mahsusada kıraat ettim:

Biri **"Bosna Hersek"** ahâlisinden üç yüz bin Müslümanın hukuk-ı milliyelerinin siyâneti için taraf-ı şahaneden istimdâd, diğeri **"Urla"**da Rumlar'ın ahâli-i İslâmiyyeye karşı ikâ eyledikleri mezâlim ve tecâvüzâttan bahisle istîtafı, üçüncüsü de **"Van"** ahâlisinden olup hükümetçe **"Burdur"** sancağına nakil ve Ermeni hanelerinde iskân edilmiş olan altı bin müslümanın sekiz aydır yevmiyeleri kesilip ve ikâmet edildikleri haneler dahi sâhib-i aslîlerine iade olunmak üzere tahli-

ye ettirilip aç ve bî-ilâç sokak ortalarında kaldıkları beyâniyle merhamet-i seniyyeyi isticlâbı hâvi idi. Bu üçüncü telgrafı okur okumaz Zât-ı Şahanenin gözlerinden yaş gelerek:

"-Dün siz ağlıyordunuz (Beylerbeyi Sarayı'nın işgâli keyfiyetinden dolayı); bu gün de ben ağlıyorum, ne yapayım? Buna beşeriyet kuvveti, hattâ nübüvvet kuvveti bile kâfi gelmez. Ancak ulûhiyyet kuvvetine muhtaç!" dedi.

Ben de pek ziyâde müteessir olarak:

"-Hakîkaten ulûhiyyet kuvvetine muhtacız, ancak Cenab-ı Erhamü'r-Râhimîn o kuvveti, zât-ı hümâyununuza ihsan buyurarak yine ulûhiyyet kuvvetiyle bu işlerin kâffesini tesviyeye inşallah efendimiz muvaffak olursunuz." dedim.

Hünkâr:

"-Telgrafları bana verin, bu akşam Dâhiliye Nâzır Vekili gelecek, onunla Sadr-ı azama gönderip icabeden ihtârâtı icra edeyim" dedi.

Bunun üzerine tevakkuf etmeyerek huzûr-i hümâyundan çıktım."[72]

Aynı eserin şu satırlarını da dikkat ve ibretle okuyalım:

"Sadr-ı âzamın azimetini müteakip sarayda bir facia zuhûr etti. Ramazan içinde bir sabah Nişantaşı'nda kâin ikâmetgâhımda henüz yatakta iken uykudan uyandırılıp **"Yıldız Sarayı"**nın yanmakta olduğunu haber verdiler. Derhal giyinerek ve komşumuz Serkârîn **Yâver Paşa** ile birleşerek yaya olmak üzere Ihlamur tarikiyle yola revân olduk. Saray'a vürûdumuzda Harem-i Hümâyun'da **Sultan Reşad** merhumun vefat ettiği fevkanî ahşap dâirede sabaha karşı elektrikten harîk (yangın) zuhûr ve Hünkâr'ın beytutet (ikamet) eylediği alt kattaki daireye de sirayet ederek az zamanda o cihette bulunan dâireler yanıp kül olmuştur.[73]

---

72 **Ali Fuad Türkgeldi**- Görüp İşittiklerim, Ankara, 1951, sh. 176.

73 Aslında bu bir sûikast idi. Saraya elektrikçi olarak giren bir subayın işi idi. Bkz: **Enver Behnan Şapolyo- Kemal Atatürk** ve Millî Mücâdele Tarihi, İstanbul, 1958, sh. 328.

İngiliz Donanması'nın itfaiye takımı sevk edilerek külliyet miktarda su sıkılmak sûretiyle harikin devâir-i sâireye men-i sirayetine çalışılmakta idi. Vükelâdan ve memurîn-i zabıta ve belediyeden henüz gelen olmamıştı. Karşıdan harikin zuhurunu görüp en evvel yetişen Harbiye Nâzırı **Şevket Turgut Paşa** oldu. Zât-ı Şâhâne'nin nerede bulunduğunu sual ettiğimizde Harem bahçesinin nihayetinde **"Cihannûmâ Köşkü"**nde olduklarını haber verdiklerinden **Yâver Paşa** ile birlikte yanlarına giderek resm-i taziyeti îfâ ettik.

Küçük mabeynin ak sakallı kalleş bir bekçibaşısı vardı; o da gecelik kıyafetiyle arkamıza takıldı. Zât-ı Şâhane arkasında gecelik entarisi ve üzerinde pardesü olduğu halde köşkün önünde ayakta duruyor ve eser-i telâş izhar etmiyordu. Bekçibaşı hizmet ve fedakârlığının derecesini göstermek maksadiyle hüngür hüngür ağlayarak câli teessürler ibraz eylemeye başlayınca Hünkâr:

"-Benim milletimin ocağı yanıyor; ben onu düşünüyorum; kendi evim yanmış, ne ehemmiyeti var?" dedi.[74]

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde **"Batum"** meb'usu olarak vazife görmüş olan Kurtuluş Savaşının sarıklı kahramanlarından **Ali Rıza Acara** da bize **Sultan Vahideddin**'e dair bizzat şâhid olduğu şu vak'ayı nakletmiştir:

"1878 de Ruslara bırakılan elviye-i selâse (Kars, Ardahan ve Batum) 1918 de Brest Litovsk andlaşması ile anavatana kavuşmuştu. Bu münasebetle **Temur Paşa** riyâseti altında bir elviye-i selâse heyeti İstanbul'a dâvet edilmişti. **Sultan Vahideddin** bu heyete Yıldız'da yemek vermiş ve kendilerine son derece iltifat eyleyerek yemekte şu konuşmayı yapmıştır:

"-Bir baba düşününüz ki, evlâtlarını kaybetmiştir. Kırk yıl onların yokluklarının ıstırabıyla yaşadıktan sonra bir gün evine dönünce onları çıkıp gelmiş ve yemek masası etrafında toplanmış bir hâlde görse nasıl heyecan ve sevinç duyar, tasavvur edebilir misiniz? İşte ben o sevinç ve heyecan içindeyim."

74 **Ali Fuad Türkgeldi**, a.g.e., sh. 227.

1921'de Londra'da sulh konferansına hem **"İstanbul Hükümeti"** ve hem de Ankara Hükümeti dâvet edilmişti. Azılı Türk düşmanı İngiliz baş murahhası **Lloyd George**, Kuvâ-yı Milliyecilere:

"-Haydutlar!..." diye hücum edince İstanbul Hükûmeti'nin murahhası Sadr-ı âzam **Tevfik Paşa**:

"-Gerçi ben burada Osmanlı murahhası olarak bulunuyorum, amma memleketin asıl mümessili ve söz sahibi onlardır. Bizim kalbimiz de onlarla beraberdir." diyerek bu Türk düşmanını susturmuşdur. Unutmamak gerekir ki, **Tevfik Paşa** orada **Sultan Vahideddin**'i temsil ediyordu. Kendisine bir ceza mı verilmiştir?

Aziz okuyucu; başını iki elinin arasına al da, ibret ve dehşetle düşün! Vatanın felâketi karşısında böylesine vatanperverâne hareket eden bu insan mı vatan hâinidir? Yakın tarihimize âid bütün gayr-i ciddî ve gayr-i ilmî eserlerde taç ve tahtıyla şahsından başka hiç bir şey düşünmediği iddia edilen **Sultan Vahîdeddin** buraya sıraladığımız şu hâtıralarda nasıl âbideleşmektedir, görüyor musun? Şâhidlerin verdikleri bu bilgiler karşısında artık o yalan ve iftiraların devamına imkân var mıdır?

Sultan Vahideddin'in birçok meziyetleri yanında bir de efsanevî dürüstlüğünü belirtmek icap eder. Bir zamanlar **"Altıncı Mehmed"** sözündeki **"altıncı"** kelimesinden kinaye olarak altın seven bir adam mânâsı çıkarılmak sûretiyle itham edilmiştir. Hâlbuki gerçek, bugüne kadar yazılıp söylenilenlerin tamamen aksinedir. Memleketten, biraz aşağıda anlatacağımız sebepler altında ve pek haklı olarak ayrılırken, şahsî mirası, mahiyetinde babasından kendisine intikal eden herşeyi bile **"Hazine-i Hümâyun"**a göndermiştir.

Bu arada kendisinde bulunan musanna ve murassa bir altın çekmeceyi de hazineye iade etmiş olduğu çok sonra yapılan tahkikatla meydana çıkmıştır. Padişahlar resmen bir makbuz vermek sûretiyle Hazine-i Hümâyûndaki her şeyi

getirttirip yanlarında alıkoyabilirlerdi. **Sultan Vahideddin** isteseydi bu usûlü tatbik etmek sûretiyle bütün Hazine-i Hümâyunu beraberinde götürebilirdi. O böyle yapmadığı gibi nezdindeki kıymetli eşyaları da oraya teslim edip daha evvel bunlar için verdiği makbuzu geri almak yolunu tutmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce daha sonra kurulan Hesaplar İnceleme Komisyonu'nun Reisi **Salih Keçeci**'nin Haziran 1951 tarihli Vatan Gazetesi'nde yayınlanan beyanatı **Sultan Vahideddin**'in dâsitânî nâmuskârlığına bir hüccettir.

Kızı **Sabiha Sultan**, babasının sadece 50 bin Türk lirası kâğıt paraya mâlik olduğu halde yurtdışına çıktığını bildirmiştir.[75]

Sultan Vahideddin'in maddî bakımdan gayet sıkıntılı geçen gurbet yıllarında bile ne kadar müstağni davrandığını gösteren şu vak'ayı da dikkatinize arzedelim:

"Pakistan'ın çok basan aynı zamanda çok sahifeli (30 sahife) günlük gazetelerinden biri **"Sindhi Hürriyet"** gazetesinin 22 Cemaziyelevvel 1388 tarihli ilaveli nüshasının 15'inci sahifesinde, Hindistan'ın Sind ülkesinin basın tarihine âid mufassal bir yazı vardı. Bu ülkede ilk gazetecilik nasıl başladığından bahisle, İngilizlerin Türkiye'ye baskı yaptıkları ve **"Hilâfet Meselesi"** bahis mevzuu olduğu zaman Haydarabad (Sind Haydarabad'ıdır. Nizam Devletinin Haydarabad'ı değildir. Bugün Pakistan'dadır. Meşhur Sind Üniversitesi de bu şehirdedir) şehrinde merhum **Vahidüddin Han**'ın hakkını korumak ve İngilizler'in baskısına karşı koymak maksadiyle **"el-Vâhid-Müslüman"** isimli Sind dilinde bir gazete çıkmıştır. Onun arkasından Karaçi'de yine Sind dilinde başka bir zatın teşebbüsü ile yine aym maksadı güden **"Halifetü'l-Müslimin Vâhid"** ismiyle başka bir gazete daha neşredilmeğe başlamıştı. Birincisinin baş yazarı ve sahibi **Kadı Abdurrahman Sindî**

75 **İsmail Hâmi Danişmend** - İzahlı Osmanlı Tarihi Kronoloji, İstanbul, 1961, c. IV, sh. 44.

Thattaî idi. Bu gazete 1956 senesine kadar devam etmiştir. İkincisinin baş yazarı ve sahibi **Şeyh Abdülmecid** isimli Karaçi ulemasından ve ashab-ı servetten bir zattı. Bu gazete de 1939 Harb başına kadar devam etmiştir. Tabiî ki gazetenin ikisi de sonradan asıl gayeden ayrılmışlardı.

Burada asıl daha mühim bir mesele öğreniyoruz. Bu ülkede bazı müteşebbis zevatın himmetiyle, bir heyet teşkil edilip, merhum **Vahidüddin Han**, Avrupa'da sıkıntı içinde bulunduğu zaman, külliyetli bir miktar para toplanıp, **Ağa Muhammed Nûreddin Cafer** isminde bir zât vâsıtasiyle kendisine gönderilmiştir. Fakat râvinin belirttiğine göre, Merhum **Vahidüddin Han**, bu parayı kabul etmemiş ve:

"-Hamd olsun şimdi ihtiyacım yoktur." demiş.

Parayı götüren zât ise:

"-Bu parayı Müslümanlar İslâmî bir hizmete sarf etmeniz için göndermişlerdir." diye, Halifenin gönlünü almak sûretiyle parayı almasını temin etmek istemişti.

O zaman Halife parayı getiren zâta:

"-Sizin ülkenizde İslâmî bir medrese veya buna benzer bir müessese var mıdır?" diye sormuş.

Zât-ı Muhterem de **"Sind İslâmiye"** medresesinden ve diğer bir iki medreseden bahsetmiş.

Merhum Halife:

"-Madem ki, bu parayı benim bir İslâmî işe sarf etmem için getirdiniz, ben de Halife sıfatiyle sizi nâib tayin ettim. Bu parayı alıp götürün, Sind İslâmiye Medresesi ile onun yanındaki diğer medreselere Halife'nin namına sarf edin." demiştir.

Râvi'nin anlattığına göre:

"-Halife bu sözü söylediği zaman, Halife'nin huzurunda ağlamamak için kendimizi zor tuttuk. Zira ihtiyacı olduğunu biliyorduk. Huzurundan ayrıldık ve bu parayı dediği yerde sarf eyledik. Fakat geri gelip Hindistan'a vardığımız zaman Halife'nin vefat etmiş olduğu haberini aldık." demişlerdir. [76]

76 **Ali Genceli- Sultan Vahideddin**'e Dâir Bir Hâtıra, 5 Ekim 1968

Yine bu sıkıntılı gurbet günlerinde böyle bir yardım teklifinde bulunan İtalya Kralı'na karşı aldığı asil tavra **Refi Cevad Ulunay** şahadet etmektedir.[77]

Sultan Vahideddin'in vatandan ayrılışından sonra hazine dairesinde yapılan tespitler herşeyin yerli yerinde olduğunu, kıymetli bir iğnenin dahi onun tarafından götürülmediğini göstermiştir. Buna dâir o zaman tutulan zabıt Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde 35 numarada kayıtlı **"Daire-i Hazine-i Hümâyun'un İlmühaber ve Kuyûdat-ı Saire Defteri"**nde mahfuzdur. Hâlbuki kendisi 1926 yılında San Remo'da vefat ettiği zaman 120 bin lira borcu çıktığı için alacaklıları tarafından tabutuna haciz konulmuştur. Tahnit edilmiş cesedi mutfak kapısından kaçırılarak (sandık içinde) Şam'a naklolunup **Yavuz Sultan** Camii Şerifi'nin avlusuna defnolunabilmiştir.

Yurt dışına çıkışını korkaklık ve ihânet olarak tavsif edenler de ya hakikati görmemekte veyahud da ona kasden iftira eylemektedir. Çünkü **Sultan Vahideddin**, asla korkak değildi. Bunun pek çok delilinden bir ikisini zikredelim:

Henüz veliahd bulunduğu sırada Almanya'ya gitmişti. O zaman harb içinde bulunuluyordu. Siperleri dolaşırken umulmadık bir tehlikeye karşı başını eğmesi ihtar edildiği zaman cevabı şu olmuştu:

"-Türk başı düşman karşısında eğilmez!.."[78]

Mabeyn Başkâtibi **Ali Fuad Türkgeldi** de onun cesâreti hakkında **"Cülûs Merasimi"**nde geçen şu vak'ayı nakletmektedir:

"-Eyüp'te arabalara binileceği sırada **Talât Paşa**, Boğaz'dan düşman tayyare filoları geçmiş olduğuna dâir telgraf aldığını haber vermişse de Hünkâr:

---

tarihli Bugün Gazetesi.

77 Bkz: **Refi Cevad Ulunay** – "Bu Gözler Neler Gördü?", Tercüman Gazetesi 18 Kasım 1969 tarihli ve müt. nüshalar veya bunların kitap hâlinde ve aynı adla neşri. (Sebil Yayınevi, İstanbul, 2004, sh. 43)

78 **Adsız**- Türk Ülküsü, İstanbul, 1956, sh. 85.

"-Onlar mütemeddin adamlardır, böyle dînî merâsim esnâsında taarruz etmezler." diyerek eser-i telâş göstermedi."[79]

Şehzâdeliğinden beri onun gayet cesur bir insan olduğunu gösteren pek çok vak'a vardır. Bunlardan birini daha nakledelim:

İttihad ve Terakki'nin zulüm ve istibdâdını tenkid ettiği için Babıâli Baskını'nı müteakip takibe mâruz kalan Mülâzım **Şaban Efendi**, **Şehzade Vahidedin Efendi**'nin Çengelköyü'ndeki köşküne sığınmıştı. **Mahmud Şevket Paşa**'nın emriyle bu zatı yakalamak için gelen polisler **Vahiddeddin Efendi**'den şu cevabı almışlardı:

"-Bana mensup olan, sarayıma iltica eden, mâsumiyeti de bence malûm olan bir adamı garezkâr düşmanlarına teslim edemem. Cebren içeri girmek isteyenleri vururum. Beni öldürmedikçe **Şaban Efendi**'yi alamazlar!"[80]

Bütün bunlar onun korkak bir insan olmadığını gösteren müspet ve müşahedeye dayanan delillerdir. Böyle iken acaba neden yurt dışına çıkmak lüzum ve ihtiyacını hissetmiştir? Bu husus oldukça mühimdir. Bugüne kadar herkes bunu, onun korkaklığı ile izah etmek gibi kolay ve ucuz bir yol tutmuştur. Naklettiğimiz vak'alar onun asla korkak bir insan olmadığını gösteren müspet delillerdir.

Sultan Vahideddin, muvaffak oluncaya kadar kendisine bağlılık telgrafları çekip vaziyeti idare etmeğe çalışanların gerçek niyetlerini öğrenmişti. Onu lâalettayin bir insan gibi Ankara'ya götürüp muhakeme edecek ve muhtemelen asacaklardı. O bu neticeyi göze alamadığı için vatanı terketmiş değildir. Gurbette daima tekrarladığı sebep şu idi:

"-Halife sıfatı ile hakarete mâruz kalmak, "Peygamber Vekilliği" olan bu sıfatın kudsiyyeti muvacehesinde bana çok acı geldi. Yok, yok!... Şahsımda bu sıfat ve ma-

79 **Ali Fuad Türkgeldi**; a.g.e., sh. 146.

80 **Ahmed Reşid Rey (H. Hazım)**- Gördüklerim Yaptıklarım, İstanbul, 1945, sh. 263.

kamın böyle en âdi bir tecâvüze mâruz kalmasına asla razı olamazdım.

Bir de bu takdirde milletin ikiye ayrılarak birbirine düşmesi ihtimali vardı. Çünkü elbet bu makamın tecâvüzüne razı olmayanlar çıkacaktı. Henüz düşmandan kurtulan vatanım için yeni bir ihtilâf unsuru olmak istemedim. Ayrıca böyle bir hareketle âlem-i İslâm'a karşı sâdece bu cürmü irtikâp edenler değil, Türk Milleti de ayıplanacaktı. Şahsen bunlara sebep olmaya gönlüm razı olmadı."[81]

Çünkü Saltanat ve Hilafet'in kaldırılmasını düşünenlerin onun şahsında bu makamları suçlu göstererek, gözden düşürmek isteyecekleri tabiî idi. Nitekim daha sonraki vak'alar böyle cereyan etmiş ve **Sultan Vahideddin**'in doğru düşündüğünü göstermiştir.[82] Hatta bu meselede kendisine bağlı (!...)

---

81 Bu sözleri bize nakleden, merhûmun kız kardeşi **Mediha Sultan**'ın torunu **Fethi Sâmi Bey**, 23 Aralık 2006 târihinde Londra'da vefât etmiştir.

82 Bu kanaati bizimle paylaşması imkânsız olanlara şu iki husûsu hatırlatmak isteriz:

Önceleri **Sultan Vahideddin** hakkında evvelce birkaç misâlini zikretmiş olduğumuz üzere âdetâ taabbudkârâne beyanlarda bulunmuş olan **M. Kemal Paşa**'nın bilâhere O'nun hakkında söylediği şu sözler hatırlanmalıdır:

"Sakîm bir tevârüs usûlü netîcesi olarak büyük bir makam tantanalı bir unvan ihrâz edebilmiş olan bir sefîlin, izzet-i nefsi çok yüksek, asîl bir milleti nasıl hacîl bir vaziyete düşürebileceği o zaman daha tabiî bir sûrette anlaşılır.

Filhakîka her ne sebeb ve sûretle olursa olsun **Vahideddin** gibi hürriyet ve hayâtını, milleti içinde tehlikede görebilecek kadar, âdî bir mahlûkun bir dakîka dahî olsa, bir milletin re's-i kârında bulunduğunu düşünmek ne hazîndir! Şâyân-ı teşekkürdür ki, bu alçak, mevrûs saltanat makamından, millet tarafından ıskat olunduktan sonra denâetini itmâm etmiş bulunuyor. Türk Milleti'nin bu takaddümü elbette takdîre lâyıkdır.

Âciz, âdî, his ve idrâkten mahrûm bir mahlûk, kabûl eden herhangi bir ecnebînin himâyesine girebilir. Fakat böyle bir mahlûkun, bütün islâmların halîfesi sıfatını hâiz bulunduğunu ifâde etmek elbette muvâfık değildir." (Nutuk sh. 423-424)

İkincisi ise, devletin bir memuru olan **Nûreddin Paşa**'nın O'nun hakkında aynı **Ali Kemal** misâlinde olduğu gibi bir sûikasd düşünmekte olduğuna dâir daha önce görgü şâhidlerinden aktardığımız bilgilerdir.

kimselerden haber alındığına nazaran daha gözükara ve âdice davranılarak onu, İzmit'te polis ve jandarmaya linç ettirip halkın infialine kurban etmiş gibi gösterilen **Ali Kemâl** gibi bir tertibe mâruz kılmak isteyenler de vardı. Hükümet ve kumandanlar arasında **Sultan Vahideddin** hakkında böylesine kötü düşünenlerin mevcud olduğunu, imparatorluğumuzun hicranını ölümsüz mısralarıyla terennüm eden büyük şâir **Yahya Kemal Beyatlı**'dan öğreniyoruz. O Lozan'a gitmekte iken **Nûreddin Paşa**'nın kendilerine heyet hâlinde verdiği bir yemekte **Ali Kemâl** etrafında cereyan eden bir konuşmayı naklederken şu bilgiyi vermektedir:

"Vakıa, o sofrada hazır bulunan üç vekil ve birçok meb'uslar, bu linç vak'asını tasvip etmiyor, hattâ içlerinden **Nûreddin Paşa**'yı takbih ediyorlardı. Daha doğrusu **Nûreddin Paşa**'nın bu hareketinde tebellür etmeğe başlayan mülkiye ve adliye teşkilâtımıza bir müdâhale görüyorlardı. **Nûreddin Paşa**'nın Ankara üzerinde şahsî bir tesir hâsıl etmek siyasetini de seziyorlardı. Yalnız mevki müşkildi, **Ali Kemâl**'in ihaneti hakkında bütün milletin ittifakı, bir nevî icmâ-ı ümmet vardı. Muzafferiyetin meşru tedbirleri de henüz taze idi. Askerlikle hükûmet-i mülkiyenin selâhiyetleri birçok mıntıkalarda henüz ayrılmamıştı.

İzmit ise, o günlerde İstanbul'a hücum edecek ordunun merkeziydi. Halk, muzafferiyetin neşvesi içinde bütün nükteleri farketmiyordu. Bütün bu düşüncelerin şevkiyle oradaki hükümet mümessilleri bir müşâhid vaziyetinde susuyorlardı. Lâkin yemek esnasında **Nûreddin Paşa** bahse devam ederek:

"-İnşallah yakında Vahideddin'i de getirip cezasını vereceğim." derken ikinci murahhas **Rıza Nur Bey**'in sabrı tükendi, önüne bakarak lâkin **Nûreddin Paşa**'ya hitaben:

"-O'nu İnebolu'dan yola çıkaracağız, çünkü Ankara'ya

Bu iki husus herhalde iknâ olmamak kastıyla hareket etmeyenler için kâfîdir sanırız.

gelip mahkeme karşısında hesap vermesi lâzımdır." dedi.[83]

83 Bkz.: **Yahya Kemal Beyatlı- Ali Kemal**, Meydan Dergisi, İstanbul, 16 Şubat 1965, Sayı 5 veya Siyâsî ve Edebî Portreler, İstanbul, 1968, sh. 95.

Vatanı terk etmeseydi, **Sultan Vahideddin** merhuma da, **Ali Kemal Bey**'e yaptıklarının aynısını yapmaya kalkacakları şüphesizdi. Bu durumun ise, kumandanlar arasında ciddî ihtilâfa sebep olacağı muhakkaktı.

Bu hususta **Dr. Rıza Nur** diyor ki:

"Akşam üzeri İzmit'e vardık. Ortalık kararıyordu. **Nûreddin Paşa**'nın karargâhı İzmit'te idi. Bizi istasyonda istikbâl etti. Bir tarafında **İsmet**, bir tarafında ben gidiyoruz. **Ali Kemal**'in geldiğini Ankara'da telgrafla İstanbul'dan öğrenmiştik. **Ali Kemal**'i görmek istiyordum. "-Kaç yıldır iddiasını, dediklerini ve ona rağmen muzaffer olunduğunu" söylemek ve sormak istiyordum. **Nûreddin**'e **Ali Kemal**'i sordum:

"-Şimdi görürsünüz." dedi.

"-Nerede?"dedim. Yine:

"-Şimdi görürsünüz." dedi. Tuhaf bir cevap...

Gittik, gittik. Yanımızda **Miralay Mojen** de var. Bir meydan, her tarafta maşalalar (meş'ale). Yine **Nûreddin**'e:

"-Bu ne?" dedim. Yine:

"-Şimdi görürsünüz." dedi.

Daha yaklaştık.. Yerde petrol ile yoğrulup yakılmış kül toplarının alevleri ortasında bir sehpa. Bir adam asılmış. Uzun beyaz gömlek giydirilmiş. Göğsünde de büyük bir yazı ile **"Artin Kemal"** yazılı. Anlaşıldı. **Nûreddin** sanki büyük bir mârifet yapmış, bizi doğru bu şenliğe götürdü. Fakat benim de tepem attı. Daha yaklaştım. İyice baktım. **Ali Kemal**. Bir ayağında kundura var. Diğer ayağında kundura da, çorap da yok. Yüzü kan içinde. Kafası âdeta yandan yassılmış. Demek sopa ve taş ile öldürülmüş. Başını ezmişler. Sonra asmışlar. Fransız Miralayı bana soruyor:

"-Öldürdükten sonra mı asmışlar?" diyor. Adamdan utandım. Elbet öldürülmüş birini asmak âdîliktir. Hem kanunsuz öldürmek de... Dedim ki:

"-Miralay Efendi, öyle olur mu? Divan-ı Harb hüküm vermiş, asıp idam etmişler"

Ne yapayım?!..

Şimdi merak ediyordum. Nasıl öldürülmüş, ben Anadolu'ya gittikten sonra **Ali Kemal** benim çok aleyhimde yazdı. Bu bir şey değil, millî dâvâ aleyhine yazdı. Ve fiil ile elinden gelen her şeyi yaptı. Hakikaten millî hareketin güçleşmesine, bu hareketi ittihadçı hareketi göstermesinden halkın bir kısmının iştirak etmemesine, isyanlara sebep oldu. hatta bu hizmetlerin hâtırası olmak üzere, **Ferid Paşa, Ali Kemal**'e bir altın kalem hediye etti. Bunlar vahim, fakat manzara fecî... Çok bakamadım. Çekildim. Yemek hazırlamışlar. Oraya gidiyoruz. Fransız Miralayı da beraber... **Nûreddin**'e nasıl olduğunu sordum. Kemâl-i fahr ile yüksek perdeden, göğsünü kabartarak hikâye etti:

"-İzmit'e getirdiler. Aldım. İstintak ettim. Hakaret ettim, sonra da asker

Bu satırlar, **Nûreddin Paşa** gibi nüfuzlu bir kumandanın **Sultan Vahideddin**'i **Ali Kemal**'e reva görülen bir tarzda sokak ortasında linç ettirmeyi düşündüğünü **Dr. Rıza Nur**'un ise hükümet otoritesini, askerî şahıslara karşı siyânet maksadı ile ve en hafif bir şekilde olmak üzere, onu Ankara'ya getirtip muhâkeme etmek istediklerini göstermektedir.

Bu durumda **Sultan Vahideddin**'in şahsında, altı yüz elli yıllık bir Hânedân'a böylesine hakaret edilmesini önlemek maksadıyle memleketten ayrılışını tabiî karşılamaktan daha normal birşey olamaz. O, eğer memleket için hakikaten kötülük düşüneydi İstanbul'da kalıp Ankara Hükûmeti'ne karşı bilfarz İngilizler'in desteği ile fiilî mücâdeleye girişebilirdi. Onun şahsı ve tahtından başka birşey düşünmediğini söyleyip yazanlar, bunu olsun kabule mecbur değiller midir? O hâlde ya İngilizlerle beraber değildi veya da sırf taht ve tacını dü-

---

ve ahalîden bir kalabalık toplamalarını emirberlerime emrettim. Topladılar. Beklesinler, **Ali Kemal**'i çıkartacağım, hemen üstüne üşüşsünler, sopa ile, taşla, yumruk ile gebertsinler!.." dedim. Öyle yaptılar. Sonra da oraya astım." dedi.

Ooo!.. Bu, bir cinâyet idi. Hem de bunu bir ordu kumandanı yapıyordu. Bir kumandanın Türk askerliğine böyle bir leke sürmesini bir türlü çekemedim. Bu iş bana pek acı geldi. Düşünüyorum... Sofraya oturduk. Baktım bana anlattığı gibi Fransız Miralayı'na da anlatmıyor mu? Hepsini ve geberttikten sonra astığını da anlattı. Baktım bu adam bununla iftihar ediyor. Hikâye etmesinden bile keyif duyuyor. Cinâyet olduğunun farkında değil!.. Fransızcası da kıt. Yarım yırtık olarak ve fakat büyük bir mârifet yapmış tavrıyla anlatıyor. Bâri bu rezâleti şu ecnebîden sakla!.. Gördüm ki, aşağı bir adamdır. Hem de güyâ dindar, bir mutaassıptır. Bunu nasıl yapar?!

Açtım ağzımı yumdum gözümü. Dedim ki:

"-Be **Nûreddin Paşa**!.. **Ali Kemal**'i buraya Ankara'ya gönderilsin diye yolladılar. Bu bir mevkuftur. Ankara'da muhâkeme edilecekti. Orası hükümettir. Sen hiç hükümet var mı, yok mu, kaâle alma!.. Herifi tut, adam topla, öldürt!.. Sen bir kumandansın, bu senin vazifen mi? Cellât mısın? Bu bir cinâyettir. Ankara'da muhâkeme edilecekti. Belki beraat edecekti. Belki idam cezası yeyip idam edilecekti. Mahkeme hüküm verir, idam edilir. Fakat siz burada insan öldüremezsiniz. Siz bir cinâyet işlediniz. Hem hükümete âsîsiniz. Hükümet'in tevkif ettiği bir adamı öldürüyorsunuz, hükümete haber bile vermiyorsunuz. Bari, böyle çirkin bir cinâyeti bir ecnebî zâbitinden saklayınız!.."

Pek sert ve bunu sofrada herkesin içinde söyledim. Sofrada otuz kişi ka-

şünmüyordu. O böyle bir şey yapmadıktan başka yâd ellerde ve binbir mahrumiyet içinde can verinceye kadar, yardımları ile muvaffak olduktan sonra kendisine en kötü isnat ve iftiraları yapmakta beis görmeyenler hakkında bile en küçük bir ta'rizkâr beyânda bulunmamış, saltanat ve iktidar hırsı ile her hangi bir fırsattan istifâde ederek hatalı ve ihtiraslı bir davranış göstermemiştir.

Asıl tafsilâtı onun hakkında neşretmiş olduğumuz eserde vermiş olduğumuz cihetle burada sözü daha fazla uzatmak istemiyoruz. Ancak şu kadarını söyleyelim ki, acaba **Sultan Vahideddin**'in vatanından ayrılmasını gerektirecek ölçüde hayatına karşı ciddî bir tehlike var mıydı? Doğrusu isterseniz, hem vardı, hem de yoktu. Şöyle ki, ona fenâlık yapmak isleyen fertler hakikaten mevcut idi. Bu bakımdan tehlike vardı. Fakat bunlar böyle bir emeli gerçekleştirebilirler miydi? İşte burası çok şüphelidir. Fakat hâdiseyi hem Saray'daki ve hem de Ankara'daki adamları vasıtasiyle başından beri çok mükemmel bir sûrette plânlayan İngiliz entelicansı **Sultan Vahideddin**'in tehlikeyi ciddî kabul etmesini gerektiren, bir hava ihdas eylemişti. Hergün saraya yeni bir ihbar yapılıyor ve Padişah'ın bir sûikasde uğrayacağı bildiriliyordu. Bu haberlerin asıl kaynağı İngiliz entelicansı idi. Muhbirler ise, çoğu Padişah'ın itimadını kazanmış resmî şahıslardı. Bir kısmı sarayda diğer bir kısmı da Ankara'da bulunan ve İngiliz entelicansı ile irtibatları olan bu adamlar sûreti haktan görünerek Padişah'ı, bu harekete sevk için çok mâhirane bir rol oynadılar.

İngilizler, o zaman **"Yahudilik"**le çok haşir-neşir olduklarından bu zevat da "mason"lardan seçilmişti. Meselâ vefatına kadar **Sultan Vahideddin**'in yanından ayrılmayan husûsî

---

dar vardı. O azametinden havalarda uçan **Nûreddin**, kül gibi oldu ve hiçbir lâkırdı söylemedi. Eğer iyi bir hükümet olsaydı, elbet bu adamı câni olarak tevkif ve idam ederdi. Yazık ki, bizde böyle hükümetler iş başına gelememiştir. Soframızda İstanbul'dan gelmiş gazeteciler de vardı. İşittim, bunlar bu işi herkese söylemişler." (**Dr. Rıza Nur**, Hayat ve Hâtırâtım, c: III, Frankfurt, 1982, sh: 853-854)

doktoru **Reşad Paşa** bunlardan biri idi. Hem masondu ve hem de İngilizler hesabına Sultan'ı muayyen istikâmetlere sevk etmeye memurdu. Meşhur **"Kuvâ-yi İnzibatiye"** Kumandanı **Süleyman Şefik Paşa** da onlardandı. O Kuvâ-yı inzibatiye ki; Sultan'ın İngilizleri oyalamak için başvurduğu güya bir **"muvazaa"** silâhıydı. Hâlbuki İngilizler **"Hilâfet Makamı"** ve **"Halife"**yi gözden düşürerek yıkabilmek için bunun tesis ve teşkili zımnında saraya yapmadık baskı bırakmamışlardı.

Velhasıl başından sonuna kadar İngilizler'in hakiki niyet ve faaliyetleri tespit edilmeden ne **M. Kemal Paşa**, ne **Sultan Vahideddin** ve ne de Kurtuluş Savaşı'nın yazılmasına imkân yoktur. Böyle bir şeyin yapılabilmesine imkân vermeyen bir çok kanunî fiil ve mânîin mevcud olduğu da malûmdur.

Bu üçüzlü muammayı bir **"muvazaa"** olarak tavsif eden ve o zamanki hükümette Şeyhülislâm sıfatıyle bulunan **Mustafa Sabri Efendi** diyor ki:

"-İngilizlerle **Mustafa Kemal** muvazaasının âsârını, Lozan müzakerâtı zamanına kadar te'hir etmeyerek Mudanya Mütarekesi'nden ve Yunan inhizamından evvelki, yani İngilizler'in Anadolu'da zuhur eden kemalî kuyamını bastırmak üzere hem İstanbul'daki Halife Hükümeti'ne cebir ve tazyik icra ettikleri, hem de müşkilât îkaından hâlî kalmadıkları zamanlarda bile bulmak mümkündür. İstanbul'un ve Halife'nin ecnebî işgâl-i askerîsi altında serbest harekâttan mahrum vaziyeti, Anadolu'yu Halife aleyhine ayaklandıran **Mustafa Kemal**'i mücâdelede gâlip getirmeye sebep olduğu gibi mebdeinden itibaren üç sene süren **Mustafa Kemal** harekâtının Yunanlılar'a karşı yüz ağartamıyarak mağlûbiyetle ve Anadolu dâhilinde şehirden şehre çekilmekle geçen birinci, ikinci ve kısmen de üçüncü senelerinde bile müdâfaa-i memleket nâmına yine bu hareketten hayır ve menfaat husûlü ihtimâlini hatırından çıkarmayan ve esasen **Mustafa Kemal**'i Anadolu'ya husûsî bir sıfat ve mâhiyette gönderen Padişah'ın hiç bir zaman bu kıyâmı tam bir ciddiyetle bastırmak mesleği-

ni iltizâm etmeyerek[84] İngilizleri savsaklamakla vakit geçirdiği ve **Mustafa Kemal**'le onlara oyun oynamağa çalıştığı esnada, İngilizler de aynı adamla Padişah'a ve Makam-ı Hilâfet'e oyun etmek fırsatını kaçırmamışlardır. Harb-i Umûmî neticesinde İzmir'i velev muvakkaten olsun İstanbul'daki Hilâfet Hükûmeti'nin elinden alarak Yunanlılar'a veren ve sonra bunu Ankara'nın lâik hükümetine iade eden İngilizler, kasden kabahatli vaziyete düşürdükleri Hilâfet'i, bu alışveriş içinde âlem-i İslâm'a sezdirmeden komisyon olarak aldılar."[85]

Zamanının benâm gazetecilerinden **Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu** da bir yazısında şöyle demektedir:

"**Vahidüddin Han**'ın siyasî cephesi ne olursa olsun, kendisine şu iki hakkı tanımamak insafsızlık olur.

1-Anadolu'ya karşı İngiltere'den silâh ve askerî yardım aramamıştır.

2-Tahttan ayrıldıktan sonra, memleket dışında Türkiye'ye karşı hiç bir komplo yapmamıştır.

Tarihçi, ileride yapacağı bir tahlilde, **Vahideddin Han**'ın 1922 şartları içinde memleketten gidişini haksız bulmayacaktır.

Siyasî şartlar işaret ettiği anda firar, bir politika faktörüdür. On altıncı **Lui**, Fransız ihtilâline kafa tutmak kahramanlı-

---

84 **Mustafa Kemal** üzerine İstanbul'dan ordu şevki, seneler geçtiği halde Yunan ordusuna karşı kendisinin bir iş göremediği ve bil'akis Anadolu'nun pek çok yerlerini Yunan ordusuna harben işgal ettirerek devlete **"Sevr"** Muahedesindeki ağır şeraitin tahmiline sebep olduğu zamana müsadiftir. Yunan ordusuna karşı eser-i hayat göstermeğe başladıktan sonra ise, **Mustafa Kemal**'in sarahataen Makam-ı Hilâfet'e isyan edecek derecede şımarması bile padişah tarafından ciddi bir mukabeleyi dâvet etmemiştir. Şâyân-ı dikkkattir ki, **Mustafa Kemal** ilk perdebi-rünâne telgrafını kendisi hakkında mülâyim ve müsâid bir meslek takip etmesinden dolayı vatanperver vezir namını verdiği **Tevfik Paşa**'nın zaman-ı hükümetinde çekti. Padişah da ondan sonra bu hükümeti nihayete kadar değiştirmedi, değiştirmek için vuku bulan vesâyayı (tavsiyeleri) da dinlemedi. (Şeyhülislâm **Mustafa Sabri Efendi**, a.g.e.).

85 **Şeyhülislâm Mustafa Sabri** - İslâmda İmamet-i Kübra, Yarın Gazetesi, 1 Teşrin-i Sâni 1929, Gümülcine.

ğını gösterdiği için mi kellesinden olmuştur?

Hayır; kaçarken enayice yakalandığı için... Rusya'nın ikinci **Nikola**'sı da kaçamadığı için yok olmuştur.

Fakat Almanya'nın mağrur Kayzeri **İkinci Vilhelm,** Hollanda'ya kaçmış ve kurtulmuştur.

Avusturya-Macaristan'm genç imparatoru **Şarl,** kaçmış ve kurtulmuştur.

İspanya Kralı Onüçüncü **Alfons,** kaçmış ve kurtulmuştur.

Yunanistan Kralı **Birinci Kostantin,** kaçmış ve kurtulmuştur.

Afganistan Kralı **Emânullah Han** kaçmış ve kurtulmuştur.

Romanya Kralı **İkinci Karol,** kaçmış ve kurtulmuştur.

İran Şehinşahı Alâhazret-i Hümâyun **Muhammed Rıza Han Pehlevî,** kaçmış ve kurtulmuştur."[86]

Sultan Vahideddin İstanbul'da oturmayarak Anadolu'daki millî harekâtın başına geçseydi, hiç şüphesiz müstevliler, İstanbul'a bir daha çıkmamak üzere tamamen yerleşirlerdi. Onların tahammül edilmez baskılarına rağmen cephelerden son zafer müjdeleri gelinceye ve **Refet Paşa** kumandasında bir kısım millî kuvvet vaziyete hâkim oluncaya kadar İstanbul'da acı ve elemli günleri, gözyaşlarını içine akıtarak geçirmek sûretiyle İstanbul'un elimizde kalmasını temin etmiştir. Anadolu'dan zafer müjdeleri gelmeye başlayınca **"Selâtin Câmileri"**nde mevlütler okutarak Rabbine hamd ü senalar eden **Sultan Vahideddin,** içinde bulunduğu şartlar muvacehesinde hemen dâima elinden gelen hizmeti ifâ etmiştir. Onun hakkında en doğru kıymet hükmünü yine bir tarihçi vermektedir:

"Altıncı Sultan Mehmed Vahideddin için **"vatan hâini"** derler, ben küçük bir ilâve yapacağım: Vatanına ihânet ile idama mahkûm olup, yaşının çok ilerlemiş olması, Fransa'ya eski hizmetlerinin hatırlanması ve Fransa'yı sevdiğinden şüphe edilmemesi dolayısiyle ölüm cezası, müebbet

86 **Nizâmeddin Nazif Tepedelenlioğlu**- Hânedan ve Son Sultan, Yeni İstiklal, s. 277 - 30 Kasım 1966.

kalebentliğe çevrilen **Mareşal Peten** gibi, diyeceğim.

Mâzîleri çok temiz olan ve memleketleri felâket girdabına düştükten sonra işbaşına geçen, ağır mes'uliyetler yüklenen, yenik milletlerini daha fazla çiğnetmemek için nefret edilen, galip düşmanlara dostâne el uzatmak durumunda kalan, o kara bahtlı insanlar, milletlerin tarihlerinde sigorta lâmbalarına (teline) benzerler. Kendilerinin yanması büyük tesislerin kurtulmasını temin eder.

Altıncı Sultan Mehmed Vahideddin'in tuttuğu yol, başta Topkapı Sarayı hazinesi ile, müzelerimizde ve millî kütüphânelerimizdeki kıymetlerine baha biçilmez, en küçük bir parçası yerine konulmaz hazinelerimizin kahhar düşmanlar tarafından yağmasını önledi."[87]

Tuhafı şu ki, bu ifade bizzat **Sultan Vahideddin**'in San Remo'da bir sohbette yakınlarına ifade ettiği ve **Mediha Sultanzâde Sâmi Bey**'in Londra'da ikamet eden oğlu **Rükneddin Sâmi Bey** tarafından bize nakledilen ifadenin hemen hemen aynıdır. Bu sohbette **Sultan Vahideddin** demiştir ki:

"Biz devlet ve milleti koruyan bir paratonerdik. Bir gün geldi, devlet ve milletin varlığına yıldırım düşecek oldu. Onu biz üzerimize çektik. Biz yandık, fakat devlet ve millet kurtuldu. Mühim olan da buydu. Ben neticeden yine de memnunum!..."

Millî Harekâtın başına şehzâdelerinden birisini geçirseydi bu takdirde **M. Kemal**'e -gûya- karşı olan İngilizler'in kendisine ve âilesine hududsuz bir sûrette zulmedecekleri muhakkaktı. Buna rağmen onun **Şehzâde Ömer Fâruk Efendi**'yi Anadolu'ya gönderdiğini şehzâdenin İnebolu'dan geri döndürülmüş bulunduğunu daha evvel belirtmiştik.

Zaferi kazanıncaya kadar kendisine her türlü bağlılığı gösteren kadronun zaferden sonra hakkındaki niyetlerini de öğrenince, memleketi kendi kaderine terkederek yâd ellere

87 **Reşad Ekrem Koçu**- Osmanlı Padişahları, İstanbul, 1981, sh. 439.

gitmekten başka ne yapabilirdi? Burada kalıp ölüme razı olsa veya millî kuvvetlere karşı her hangi bir yerden yardım temin edip savaşsa, memleket için daha iyi mi olurdu?

Bu hususta O'nun hakkındaki mufassal eserimizde söylemiş olduklarımızdan pek az bir kısmını buraya nakledersek mesele lâyıkıyla anlaşılır:

"San Remo'da **Şerif Paşa**'ya yazdırdığı notlardan anlıyoruz ki, Ankara'daki hava kendi aleyhine dönmeye başladığı sırada **Avni Paşa**'nın iknâ etmesiyle O da Anadolu'ya geçmeyi düşünmüştür. Bunu İngilizler'e sezdirmeden, önce gemiyle küçük tenezzühler sûretiyle gösterip sonra da deniz yoluyla Anadolu'ya kaçacakmış!. **Sultan Vahideddin**, bu fikrini **Tevfik Paşa**'ya açması üzerine, O'nun kendisini caydırdığını bizzat anlatmaktadır.[88]

Gerçekten bu yanlış olur, hem İstanbul elimizden gider ve hem de **M. Kemal Paşa** ve taraftarlarıyla Hilâfet taraftarları arasında bir ihtilâf çıkar ve ülke bir iç harbe sürüklenirdi.

Sultan Vahideddin'in vatandan ayrılışı için bütün devrimbazlar **"kaçma"** kelimesini kullanmaktadırlar. Halbuki kaçma, bir yerden ayrılmanın **"gizli"** olanıdır. Eğer **Sultan Vahideddin** zikri geçen hatıralarında geçtiği gibi İngilizler'e sezdirmeden Anadolu'ya geçmiş olsaydı bu bir kaçış olurdu. Halbuki o elini kolunu sallayarak ülkesinden ayrılmıştır. Bu

88 **M. Bardakçı**- a.g.e., sh. 441.

Yeğeni **Fethi Sâmi Bey**'in Londra'da bize anlattığına nazaran:

Sultan Vahideddin'e San Remo'da "Niçin Anadolu'ya geçip işleri eline almadığı" yolunda bir sual soran hemşiresi **Mediha Sultan**'a şöyle cevab vermiştir:

" Hemşire, ben İstanbul'u terkedip Anadolu'ya geçseydim, müstevlîler(İngilizler) İstanbul'u elimizden alır Rumlar'a verirlerdi. **M.Kemal Paşa**'nın binnetice ne yapacağı belli olduktan sonra bile, ben hep bu endişe ile hareketsiz kaldım!. İstanbul elimizden gitse daha mı iyi olurdu?..."

Bu gayet haklı endişeyi bütün tarafsız tarihçiler, aynen ve ittifakla kabul etmektedirler.

ayrılışı temin için İngilizler'le, O'nun vatandan ayrılmasını isteyen Anadolu'dakiler akortlu bir şekilde çalışmışlardır. Bunu anlamak için bîtaraf bir yazar olan **Goothard Jaeschke**'nin şu satırlarına dikkat etmek lâzımdır:

*"Huzûra kabul edilmeyi ilk isteyen **Refet Paşa** olmuştur. Sultan'ın da O'nu dâvet için herhangi bir sebebi yoktur."* dedikten sonra:

*"**Refet Paşa**'nın bir hafta sonra fiilen başardığı mâhiyette bir emr-i vâkiin (yani **Sultan**'ın ayrılışını kasdediyor) bizzat **Sultan** tarafından yaratılması fikrini onda uyandırmak istemiş olabilir.... **Refet Paşa** giderken **Sultan**'ın yeniden buluşmak imkânından bahsetmesi üzerine:*

"-Paşa, Ankara'daki düşmanlarının kendisine karşı hücuma zemin bulmak için bir çâreye başvuracaklarını söyleyerek bunu dikkate almak istememiştir."

Refet Paşa*'nın bu son beyânı, Sultan'ın vereceği kararı kolaylaştırmak için üzerine aldığı vazifeyi kolaylaştırmak..... "* demektedir.[89]

Kimdi bu Ankara'daki düşmanlar? Ve neydi Ankara'dakilerin **Sultan Vahideddin**'e karşı hissiyâtı? Bunu anlamak için şu bir tek misal bile kâfîdir:

*"TBMM'nin burada zikredilen kararı **Hacı Şükrü** (Diyarbekir)'nün 30 Ekim tarihli takririnin ta kendisidir ki, şöyledir: "Şeytandan, **Lord George**'dan, daha şenî, alçak olan ... **Vahideddin**'in... besmele ile taşlanmasını teklif ederim. Başkan vekili **Musa Kâzım Efendi** bu takriri oya koydu. "Padişah'ın hakkında muâmele-yi kanunîye yapmayı kabul edenler, lütfen ellerini kaldırsınlar; kabul edilmiştir; Efendim, nasıl yapılacağını ayrıca mevzuu bahsetmek lâzımdır. Esâs itibariyle haklarında muâmele-i kanuniyyenin tatbikini kabul buyurdunuz."*[90][91]

---

89 **Goothard Jaeschke**- a.g.e., sh. 246-247.

90 **Goothard Jaeschke**- a.g.e., sh. 251.

91 **Kadir Mısıroğlu**, Bir Mazlum Padişah: **Sultan Vahideddin**, İstan-

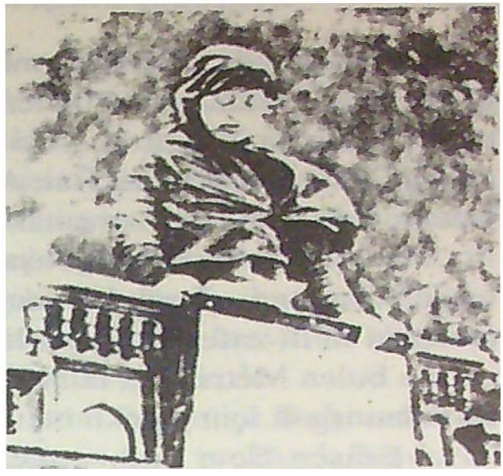
Demek ki **Vahideddin**'in vatan hasretini göze alarak yâd ellere gidişi de vatanseverlikten başka bir sâikin eseri değildir. Altı yüz elli sene Türk Milleti'ni zaferden zafere koşturmuş bu büyük ailenin bugün, vatancüdâ olarak çeşitli felâket ve musibetler içinde kıvranan birkaç mensubunun Türk vatandaşı sıfatiyle vatana kabulleri istikâmetinde ortaya konulan arzu ve temennilerin lâyıkı veçhile alâka görmemiş olması hazindir.

Kabul etmek gerekir ki; bu onlara bizim bir ihsanımız değil, en tabiî haklarını -o da binbir yanlış hareketten sonra- teslim etmek olacaktır. İnşallah -hiç olmazsa Cumhuriyetin ellinci yıldönümünün yaklaştığı şu sırada- Büyük Millet Meclisimiz, bu hatayı tamir edecek mes'ud kanunu çıkaracak, bu sûretle bize bir tarih mirası ve ecdâd yadigârı olan **Osmanoğulları**'nın berhayat olan muhterem ferdleri, mübarek vatanlarına kavuşmak gibi en tabiî haklarını elde edeceklerdir.[92]

---

bul 2005, sh. 300-302.

92 Bu eserin evvelki basımları sırasında izhar edilmiş bulunan bu halisane temenni bugün -Allah'a şükür ki- gerçekleşmiş bulunmaktadır. Hakikaten -mâceralı bir sûrette kabul edilmiş bulunan af kanunu vesilesiyle de olsa- nihayet Osmanoğulları'nın vatanlarına avdetlerini önleyen 431 sayılı kanunla ihdas edilmiş olan mâni ilga edilmiş ve hazin bir tarih sahifesi de bu sûretle kapatılmıştır. Ancak yeniden vatandaşlığa geçmenin yıllar süren meşakkati ile talan edilen şahsî mallarının istirdadı için açılan davaların yıllardır sürüncemede kalmasından doğan eziyet ve zulümler hâlâ bakidir. Bu hususta tafsilât için *"Osmanoğulları'nın Dramı"* isimli nâçiz eserimize bakılabilir.

(Hâlide Edip, Sultanahmed Mitingi'nde)

İKİNCİ BÖLÜM

İZMİR'İN İŞGALİNDEN, ANKARA'DA MİLLÎ MECLİSİN AÇILIŞINA KADAR

I- MİTİNGLER VE KONGRELER

A- İZMİR MİTİNGİ VE EGE BÖLGESİ'NDE FAALİYET GÖSTEREN BAZI SARIKLI MÜCÂHİDLER

a- İZMİR MİTİNGİ

Mondros Mütarekenâmesi'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmasından sonra, vatanın işgal felâketine mâruz kalacağı ihtimalleri belirmeğe başlamıştı. **"Pontus"** [93] eşkiyaları,

---

93 Pontus'u bir Rum Devleti gibi göstermek ve O'nu ihyâ etmek maksadıyla kıyama teşebbüs, Yunan şarlatanlık ve yalancılığının tipik bir tezâhürüdür. Zira Pontus M.Ö. 63 yılında ortadan kalkmış bulunan bir İran satraplığı (eyâleti)dir. En meşhur hükümdarları **Mihridâd**'dır. Bu isim Farsça **"adâlet güneşi"** demektir. Sonradan istiklâlini ilân eden Pontus'un ilk başşehri Amasya idi. Sonradan Sinop olmuştur.

Trabzon Rum Devleti ise, Pontus'tan takrîben 1300 sene sonra (M.S. 1204) kurulmuştur. Kurucusu, Haçlılar'ın İstanbul'da Ortodoksları katliâm edip şehri yağmalamaları üzerine kaçıp Trabzon'a gelen **Aleksi Kommenos**'tur. Bu devlet, 1461 yılında **Fâtih** tarafından ortadan kaldırılmıştır.

"patrikhâne" ve **"Yerli Rumlar"**ın şımarıklıkları ile ecnebî gazetelerde çıkan bazı haberler, bu ihtimali kuvvetlendirmekteydi. Bilhassa Yunan Başvekili **Venizelos**'un gâlip devletler nezdindeki teşebbüsleri, Batı Anadolu'nun Yunanlılar'a verileceğine dâir şayiâları artırmakta idi.

Bu sırada **Nûreddin Paşa** İzmir'de vâli vekili ve 17. Kolordu Komutanı olarak bulunuyordu. Yerli Rumlar ve bunlar arasında millî zaferden sonra linç edilmek sûretiyle hak ettiği cezayı bulan Metropolit **Hirisostomos**, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali için gerekli bütün hazırlıkları tamamlamışlardı.

Esâsen Sevr sulh projesi hazırlanırken İzmir'in Yunanlılara verilmesi hususunda ittifakla bir karara varılmış olduğu da basına sızmıştı. 18 Ocak 1919'da paris'te toplanan İtilâf Devletleri mümessilleri Sevr Sulh Projesi'nin bir nevî hazırlık hareketi olmak üzere Aydın ve Balıkesir'i içine alacak şekilde Batı Anadolu'yu Yunanlılar'a vaad etmişlerdi.[94] **Dr. Ronald Burrovs**'un Times Gazetesi'nde çıkan bir makalesi, Batı Anadolu'dan daha önce göç etmeğe mecbur edilenlerin yerlerine dönmeleri halinde Rumlar'ın bu bölgede ekseriyet teşkil edebilecekleri fikrini ileri sürüyordu. Yunan **"Megalo İdea"**sının hayalperest ve mâceracı elemanları tarafından bütün garp ülkelerini içine alan bir propaganda ve telkin şebekesi kurulmuştu.[95] Onların tesirlerine kapılan birçok diplomat ve yazarın, bazı gazetelerde Yunanlılar'a Anadolu'dan toprak verilmesi lehinde hayalî istatistiklere istinad eden böyle beyanat ve makalelerinin artık hergün bir yenisi çıkmağa başlamıştı.

---

94 **Dr. Selâhaddin Tansel**-Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c. I, İstanbul, 1991, sh: 155-162.

95 Bu propagandanın mâhiyet ve şümûlü hakkında bir fikir edinmek isteyenler şu esere bakabilirler: **Dimitri Kitsikis**-Yunan Propagandası, (İstanbul, tarihsiz.)

Tercüme esnâsında kanûnî mahzurlar dolayısıyla pek çok eksiltilmiş olan bu eserin orjinali için bkz. **Dimitri KITSIKIS**, Propagande at Prossions en Politique İnternationale, Paris, 1963.

Bütün bu haberler İzmir ve mülhakatı ahâlisi tarafından endişe ile takip edilmekte ve çâreler aranmaktaydı. Vali vekili **Nûreddin Paşa** işgal ihtimali karşısında direnmeyi göze almış ve gerekli teşkilâtı da kurmuştu. Bu bakımdan Anadolu'da ecnebi işgal ve istilâsına karşı mukavemete ilk teşebbüs eden kumandanın **Nûreddin Paşa** olduğu tarihî bir gerçektir. O da, daha sonraki teşebbüsler gibi ilk güç ve kuvveti, halkın imânına hitap edip onu coşturabilecek bir mevkide bulunan din adamlarından sağlamıştır. Kendisi, zaferden sonra sarıklı kahraman ve mücâhidlerden İzmir Müftüsü **Rahmetullah Efendi**'ye hitâben yayınlamış olduğu açık mektupla bu durumu şöyle ifade etmektedir:

"Mütârekenin ilânı ile Düvel-i Müttefika sefâin-i harbiyesinin (harp gemilerinin) İzmir Limanı'na duhulleri (girişleri) gününden itibâren lüzûmunu hissettiğim ber-vech-i mâruz teşkilât-ı milliyenin âcilen vücûda getirilmesine derakap teşebbüs, tatbik ve icrasına da Üç yüz otuz dört senesi (1918) Teşrinisânî'sinin iptidalarında **"müsteniden ilâllah"** mübâşeret ettik. Hemen İzmir Şehri'nde mahalleler ve **"cevâmi-i şerife"den bilistifade teşkilât-ı iptidaiyyeye başlanıldı.** Mevcud ve kabil-i istifade müessesat-ı milliye vesaire takviye ve tevsî olunarak perderpey tekmil Garbî Anadolu'ya şâmil olan teşkilât vücûda getirildi ki; işbu teşebbüsât-ı âcizânemizin millî, dinî ve tedâfüî şuabât (müdâfaa şûbeleri) ve aksamı muhtevî ve lüzumlu esâsâta müstenid bulunduğu alâkadarânca malûmdur.

"Müdafaâ-i Millîye", "Türk Ocağı", "Cemiyet-i İlmiye", "Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti", "İstihlâs-ı Vatan Cemiyeti" gibi müessesât ve cemiyât ânifü'l-beyan (beyân olunduğu üzere) mesâiyi-i âcizânemin kısmen mevlidi ve ekseriyetle müvellidi olmuştur. Bütün Garbî Anadolu'nun âzâları ve müftüleri hâzerâtını dâvet ve cem ve teşrikleri ile İzmir'de akdetmiş olduğumuz ve ilk millî kongremiz olan **"Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Kongresi"**nin İzmir'de ini-

kadı 17 Mart 1335 (1919) tarihine müsâdiftir."[96]

Nûreddin Paşa'nın bu ifâdesi, kendisinin dâveti ile toplanan Garbî Anadolu müftülerinin; Türk Kurtuluş Savaşı târihinde ilk kongreyi teşkil ettiklerini ve millî mukavemetin temelini atmış olduklarını göstermektedir. Esasen bu yalnız Garbî Anadolu'da değil, her tarafta böyle cereyan etmiş ve ulema sınıfı vatanın kurtuluşunda halka rehberlik ederek gerekli teşkilâtı kurmuştur.

Ne yazık ki; bu değerli çalışmalar, zaferden sonra dine ve din adamlarına karşı takınılan menfî tavır yüzünden ele alınıp lâyıkıyla incelenmemiş ve çoğu unutulup gitmiştir.[97]

---

96 Ferik **Nûreddin Paşa Hazretleri**'nin İzmir Müftüsü **Rahmetullah Efendi Hazretleri**'ne yazdıkları mektup. Matbaa-i Osmaniye - İstanbul 1341, sh. 6.

"Bu maksadla Vâli **Nûreddin Paşa**'nın muvâfakat ve yardımıyla İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa ve Balıkesir vilâyetlerini temsil edecek murahhaslardan İzmir'de bir kongrenin toplanması kararlaştı. Ege'nin bütün **"müftü"** ve belediye reisleriyle her kazadan iki ve livadan üç delege İzmir'e geldiler. Millî Kütüphâne'nin Beyler Sokağı'ndaki sinemasında toplandılar. Müdâfaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti'nin kongresi bu sûretle 17 Mart 1919 tarihinde müzâkerelerine başlamış oldu. (**Celâl Bayar**- Ben de Yazdım, İstanbul 1967, c: 5, sh: 1930.

97 Bizim 1967 yılında yaptığımız bu değerlendirme, hâlâ geçerliliğini muhâfaza etmektedir.

Gerçi o günden bu yana Diyanet Dergisi ile bazı mahallî yayınlarda ulemânın Millî Mücâdele'deki hizmetleri ile ilgili olarak kısmî bilgiler verilmişse de, bir hayli gecikilmiş bulunulduğundan bunlar sadra şifâ değildir.

Burada Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, işbu eserimizin gördüğü alâkadan münfâil olarak tarih ilmini masallaştırmanın üstâdı **Cemal Kutay**'a ısmarlayıp yazdırdığı **"Kurtuluşumuz ve Cumhûriyet'in Mânevî Mimarları"** (Ankara, 1973) isimli esere temas etmek isteriz. Bu eser, muhtevasındaki zengin malzemeyi –kasden- yanlış değerlendirerek o mübârek insanların ruhlarını tâ'ciz etmiştir.

Gerçekten adı geçen eser, tamamen gayret-i diniyye ile hareket etmiş olan o mücâhid âlimleri, "Lâik Türkiye" ideali uğruna çalışmış gibi göstermesi itibariyle mel'ûnânedir. Bu kasdî ve yanlış değerlendirme, o insanlara yapılabilecek en çirkin bir iftirâ ve bühtandır.

Buna mukabil **Dr. Recep Çelik**'in iki cildlik **"Millî Mücâdele'de Din**

Ulemânın bir çoğu da an'anevî tevâzuları sebebiyle şerefli hizmetlerini hâtırat halinde yazıp bırakmamışlardır. Onlar, **"cihad"** farizasına koşmak sûretiyle sırf Cenab-ı Hakk'ın rızâsını elde etmek maksadını güttüklerinden; zaferden sonra parsa toplama yarışına girişen sahte kahramanları uzlet köşelerinden ibretle seyretmek yolunu tutmuşlardır.

Fakat onlar için gerçek bir fazilet olan bu tavır; bizim için dehşet verici bir haknâşinaslık ve yüzkarasıdır. Bin yıldır İslâm'ın bayraktarlığını yapan bu milletin, yenilmez kuvvetinin kaynağını teşkil eden imandan soğutulmasını temine çalışan şebeke, yazı, resim, tiyatro, film ve karikatür gibi her türlü telkin vasıtasını bu maksada tahsis edip gerçeği ters yüz ettiği halde biri çıkıp da, ulemanın büyük hizmetlerini ortaya koyarak onları susturmamıştır. Hâlâ **"Vurun Kahpeye!.."** adını taşıyan ve din adamlarını Kurtuluş Savaşı'nın aleyhinde gösteren bir esere cevap mâhiyetinde hiçbir şey yazılıp söylenmemiş olması şâyân-ı teessüftür!...

Bu bizim yaptığımız da, kahraman din adamlarının berhayat oldukları zaman yapılmalıydı. Bu gün onların birçoğu, bu mevzuda hiç bir şey bırakmadan ölmüşlerdir. Bu bakımdan kitabımız maalesef, çok geç kalmış olmaktan dolayı pek çok din adamının hizmetini nakil ve hikâye edemiyecektir.

Millî Mukavemetin ilk adımını teşkil eden, az evvel adını ettiğimiz **"Müdâfaa-i Hukuk- ı Osmaniye Kongresi"**ne katılan muhterem müftülerimizin tam kadrosu ve çalışmaları hakkında da geniş bir bilgiye sahip değiliz. Ancak bu kongrenin tesis ettiği şuur ve heyecanla daha sonra fiilî mücâdeleye atılıp vatan çapında büyük ve şerefli hizmetler ifâ etmiş olanlarından birkaçını zikredelim.

Adamları" isimli eseri (İstanbul,1999) oldukça dürüst yazılmıştır. Bu ve **Doç.Dr.Ali Sarıkoyuncu**'nun aynı isimle yani **"Millî Mücâdele'de Din Adamları"** adıyla yazdığı eser de akademik bir mâhiyettedir. Böylesi de gerekli olmakla beraber meselelerin halka intikal ettirilebilmesi ve asıl önemlisi din sayesinde elde edilebilen siyâsî otoritenin bilâhare ne korkunç bir şekilde din aleyhine kullanılmış olduğunun belirtilmesidir. Bunu ise, akademisyenlerden beklemek,bugünkü şartlarda elbette mümkün değildir.

b- EGE BÖLGESİ'NDE FAALİYET GÖSTEREN BAZI SARIKLI MÜCÂHİDLER

İZMİR MÜFTÜSÜ RAHMETULLAH EFENDİ (Hacı Yavaşzâde)

Nûreddin Paşa'nın İzmir'in işgalini silâhla karşılayacağı anlaşılmakta olduğundan İzmir Metropoliti **Hiristsostomos**'un ikazı ile **Venizelos** harekete geçti. İngilizler Babıâli üzerinde baskıyı artırarak, O'nun İzmir valiliğinden alınmasını temin ettiler. Yerine, vâliliğe kambur lâkabiyle tanınan **Ahmed İzzet Bey**'i, Kolordu Kumandanlığı'na da evvelce tekâüd olmuşken, yeniden vazifeye alınan **Nâdir Paşa**'yı tâyin ettiler. Tamamen düşman arzusu ile gerçekleşen bu tâyinler, bunların her ikisinin de düşmanın işine yarayacak cinsten korkak ve âciz kimseler olduklarında şüphe bırakmaz. Nitekim şehrin Yunanlılar tarafından işgal edileceği kat'î olarak tahakkuk edince vâli, vilâyette bütün ileri gelenleri toplayarak kimsenin en küçük bir mukavemete teşebbüs etmemesini, Yunanlılar'ın İtilâf Devletleri nâmına geldiklerini söylemesi üzerine İzmir Müftüsü **Rahmetullah Efendi** ayağa kalktı. Eliyle heybetli beyaz sakalını sıvazlayıp göstererek:

"-Vâli bey! Bu, kanımla kırmızıya boyanabilir. Fakat alnımda Yunan alçağını sükûnet ve tevekkülle karşılamış olmanın karası olduğu hâlde huzûr-i ilâhîye çıkamam!." diye bağırarak vâlinin cevabını beklemeden toplantıyı terketti. Aradan yarım saat geçmemişti ki; İzmir'in bütün câmilerinde selâ veriliyor, halka ahvâlin fevkalâdeliği ilân ediliyordu. İşte bu sûretle Yunan işgaline ilk isyan bayrağını çeken kahraman İzmir Müftüsü **Rahmetullah Efendi** olmuştur. Vilâyette vâli ve kolordu kumandanlarının tertiplemiş oldukları toplantıya katılan şehrin ileri gelenleri henüz dağılmadan, bütün câmilerden yükselen hazin **"selâ"** sesleri yıllar sürecek bir isyanın ilk ve azametli ifadesiydi.

Müftü **Rahmetullah Efendi** vâlinin toplantısını protesto

ederek makamına dönünce ilk iş olarak, camilerde selâ verilmesini emretmiş bir taraftan da adamlarını sağa sola koştura-

NÛREDDİN PAŞA

Millî mücâdelenin gerçek kahramanlarından biri. **Ali Kemal Bey**'in âdî bir tertible linç edilmesi gibi şerefine yakışmayan bir vak'anın cezâsını en çok güvendiği silâh arkadaşlarının vefâsızlık ve husûmetine uğramak sûretiyle çekmiştir.

rak halkı **"maşatlık"**[98] denen mahalde yapılacak mitinge katılmağa dâvet etmişti. **"Redd-i İlhak Cemiyeti"** de duvarlara alelacele hazırlanmış miting afişleri asmıştı.

Gece yarılarına kadar devam eden **"Maşatlık Mitingi"**nde ilk sözü kendisi alarak halkı galeyana getiren heyecanlı bir nutuk îrâd eyledi. Zaman zaman heybetli beyaz sakalını ıslatan göz yaşları ve hıçkırıklarla kesilen hitabesinde, vatan muhabbetinin imândan olduğunu, İzmir'in asırlardır **"ezan sesleri"** yükselen semalarında kulakları tırmalayan **"Çan sesleri"**ne katlanmaktansa şerefle ölmek üzere şehâdet şerbetini içmeye halkı dâvet etti. Sabaha kadar devam eden bu mitingde ileri gelen birçok vatanseverle birlikte birkaç din adamı daha konuştu.

Ne yazık ki; mitingin dağılmasını müteakip gün ışırken işgal kuvvetlerinin gemileri limana girmiş bulunuyorlardı. Kolordu, aldığı emir gereğince hiçbir mukavemet göstermemek üzere kışlasına çekilmişti. İşgal anında rıhtımda cereyan eden mezâlimi başka bir eserimizde tafsil etmiş bulunduğumuzdan[99] burada bu mevzua girmiyoruz.

Rahmetullah Efendi, işgalden sonra da hizmetlerine devam etmiştir. Şehirde Yunan resmî makamları nezdinde her haksız fiili protesto etmiş ve Yunan mezâlimini bütün Dünya'ya duyurmak için gayret ve cesaretle çalışmıştır. Yakalanan Türk çetelerini kurtarmak, onlara kefil ve nafaka temin etmek, erkekleri millî kuvvetlerle çete savaşlarına katılan evlerin iâşe ve her türlü ihtiyaçlarına koşmak gibi gerçek bir karagün dostu olarak her yere hızır gibi yetişmişti. Bugün (1967'de) İzmir'de **"Hâtuniye Câmii"**nin yanındaki evi, hâlâ o günkü hatıralariyle olduğu gibi durmaktadır. Hayatta sadece yarı meczûbe bir kızı vardır. Her Ramazan bu evi bir defa açarak bütün din adamlarını dâvet edip babasının ruhu için mevlid-i şerif okut-

98 "Maşatlık", gayr-i müslim mezarlığı demektir.

99 Bkz: **Kadir Mısıroğlu** - Türk'ün Siyah Kitabı (Yunan Mezâlimi)- İstanbul 1966, (Onidördüncü baskı 1992)

makta ve ziyâfet vermektedir.

İzmir **"Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Kongresi"**ne katılan kahraman din adamlarımızdan biri de Denizli Müftüsü **Ahmed Hulûsî Efendi**'dir. Kongrenin en faal murahhaslarından biri olan bu mübarek din adamının kongreden sonra da devam eden bu bölgenin en önemli çalışmasını teşkil eden hizmetlerini müstakil bir bahis halinde biraz ileride nakletmiş bulunduğumuzdan burada ayrıca üzerinde durmuyoruz. Sadece şu kadarını söyliyelim ki; 15 Mayıs 1919'da vâki Yunan işgali üzerine, düşman kuvvetlerinin üstünlüğü mevzuubahis olmaksızın vatan müdâfaasının farz olduğu hususunda bir **"Fetva"** tanzim ederek Anadolu'nun her tarafına ulaştırılmıştır. Bu, Türk kurtuluş savaşının ilk fetvasıdır.

BURHANİYE MÜFTÜSÜ MEHMED MUHİP BEY

Mehmed Bey adıyla tanınmış olmasından da anlaşılacağı üzere ilim ve irfan kadar âile nüfuzu bakımından da **"Burhaniye"**nin ileri gelenlerinden biriydi. Bu yüzden ulemâ için kullanılması an'ane olan **"Efendi"** lâkabı yerine **"Bey"** diye anılıyordu. İzmir Kongresi'ne katılarak en heyecanlı konuşmaları yapan sarıklılardan biri de bu zattı.

Kongrede alınan kararlar gereğince, Burhaniye'ye döner dönmez Kuvâ-yı Milliye Teşkilâtı'nı kurarak muhitten asker toplamaya başladı. Zengin bir insan olduğu için bu askerlerin silâh ve iâşelerini de ekseriyetle şahsî kesesinden karşılıyordu. Bu sûretle kurduğu silâhlı müfreze ile Havran, Edremit ve Ayvalık havâlisinde Yunan kuvvetlerine karşı başarılı çete muharebeleri vermiştir. Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sona erişine kadar silâhı elinden bırakmayan Burhaniye Müftüsü, Hoca **Mehmed Muhib Bey**, civar halkını ve askerleri galeyana getiren coşkun vaazları ve bir delikanlı çevikliğiyle en ön safta düşmana saldırışıyle gerçek bir kahraman olduğunu ispat etmiş mübârek bir ilim adamıydı.

Ege Bölgesi'ndeki Kuvâ-yı Milliye heyetlerinin mahallî

BURHANİYE MÜFTÜSÜ MEHMED BEY (TARHAN)

müftüler, vâizler ve ileri gelenler tarafından kurulup harekete geçmesinde irşad ve ikazları kadar maddî yardımlarıyla da âmil olmuştur. İzmir Kongresi'nden başka Ege'de toplanan diğer kongrelerde de **"Burhaniye Murahhası"** sıfatıyla bulunmuş ve çok ehemmiyetli bir rol îfâ eylemiştir. Bilhassa Balıkesir ve Alaşehir kongrelerinde en faal ve heyecanlı murahhaslardan biri olarak temâyüz etmiştir.[100]

EDREMİT MÜFTÜSÜ HÂFIZ CEMAL EFENDİ

İzmir **"Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Kongresi"**ne katılan din adamları arasında en heyecanlı ve yol gösterici konuşmalardan birini yapan diğer bir murahhas da merhum Edremit Müftüsü **Hâfız Cemal Efendi** idi. Kongrenin dağılmasından sonra Edremit'e gelmiş, mahallî Müdafaa-i Hukuk-i millîye teşkilâtını kurarak harekete geçmişti.

---

100 Fazla bilgi için, Bkz. Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri **ve Hacim Muhiddin Çarıklı**'nın Kuvâ-yı Milliye Hatıraları - Ankara 1967.

Edremit ve havâlisinde tesirli vaaz ve irşadlarıyla topladığı Kuvâ-yı Milliyecilerle bir müddet **"çetecilik"** yaparak Yunan eşkiyalarını durdurmaya çalışmıştı. İşgal sırasında yaralı olduğu için kaçamamış, Edremit'te kalmıştı. Orası da işgâle uğrayınca mahallî Rumlar'dan O'nun daha önceki faaliyetlerini öğrenmiş bulunan düşman askerleri kendisini işkence altında şehid etmişlerdir.

TİRE MÜFTÜSÜ SUN'ULLAH EFENDİ

Tire Müdafa-i Hukuk-i Milliye teşkilâtının kurucusudur. İşgalden evvel halkı mukavemete sevkeden vaazlar vermiştir.

Tire'nin işgali esnasında esir edilerek sürgüne gönderilmiştir. Zaferden sonra esirler mübadele edildiği zaman kendisinin iâde edilen esirler arasında mevcud olmadığı görülmüştür. Yunan palikaryalarının esirlere nasıl muâmele ettiğini bilenler için bu normal bir şeydir. Kimbilir merhum, hangi esir kafilesini sadist hislerinin tatmini için cânice doğrayan bir Yunan palikaryasının ezâ ve cefalarıyla şehâdet şerbetini içmiştir.

MANİSA MÜFTÜSÜ ÂLİM EFENDİ

Manisa müderrislerinden **Mehmed Ârif Efendi**'nin oğlu olduğundan muhitince **"Hocâzâde"** lâkabıyla anılmıştır. İmparatorluk zamanında yüksek bir ilim ve kültür merkezi olan Manisa'da muhtelif hocalardan ilim tahsil eyledikten sonra 1328 tarihinde imtihanla müftü olmuştur.

Yunan palikaryalarının mâmur Ege şehirlerini yağma, nâmusa tecâvüz sûretiyle işgalleri sırasında da Manisa Müftüsü idi. Manisa ve kazalarına şâmil olmak üzere **"Cemiyet-i İslâmiye"** adıyla bir cemiyet kurarak faaliyete geçmiştir. Birçok yerlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nden önce aynı maksadla böyle cemiyetler kurulmuştur. Bunlar daha ziyade Erzurum Kongresi'nden sonra **"Müdafaa-i Hukuk-i Milliye"** ismini almışlardı. Bütün bu cemiyetler Sivas Kongresi'nden sonra ise, **"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-i Millîye**

Cemiyeti"ne inkılâp etmiş ve bu sûretle daha doğru bir tâbirle bir nam ve merkez altında birleşmişlerdir. Ancak bundan sonradır ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi safhasına geçilebilmiştir.

Bu mahallî mukavemet cemiyetleri Türk kurtuluş savaşının temel taşları olup hemen her yerde böyle müftü ve vâizler tarafından kurulmuşlardır. Manisa Cemiyet-i İslâmiyesi'nin başında da Manisa Müftüsü **Âlim Efendi** bulunuyordu. Ayrıca mülhakattaki şubeleri tesis ve idâre edenler de buraların müftüleriydi.

Bunlar, biraz evvel hizmetleri nakledilen **Rahmetullah Efendi**'nin reisliği altında toplandılar. Hepsi dokuz müftüydü. Heyecanlı bir müzâkere ile işgali **"Şeriat"** muvâcehesinde bir hükme bağlayan bir **"Fetvâ"** hazırladılar. Bu fetvada Yunan işgal ve mezâliminin haksızlığı belirtildikten sonra buna karşı fiilî mukavemetin, yani **"cihad"**ın farz olduğu bildirilmekte idi. Hattâ Yunan eşkiyalariyle birlikte bu işgal ve mezâlime karşı acz içinde yüzen **Ferid Paşa** Hükümeti de tel'in edilmekteydi.

İzmir Müftüsü **Rahmetullah Efendi** tamamen mutâbık olduğu bu fetvayı arkadaşları ile anlaşmalı olarak imza etmemişti. Çünkü işgal makamlarıyla her gün temas sûretiyle her başı derde girenin imdadına yetişiyordu. Bu yüzden muhitte kendisini itham edenler de olmuştu. Fakat zaferden sonra, İzmir'e ilk giren **Nûreddin Paşa**'nın şahâdetiyle onun el altından Kuvâ-yı Milliye ile temasta olduğu ve çok fedakârâne ve tehlikeli bir millî hizmet ifâ eylediği anlaşılmıştır.

Nitekim başta Manisa Müftüsü **Âlim Efendi** olmak üzere bu fetvayı imzalayan dokuz müftünün hepsi de Yunan makamları tarafından idama mahkûm edildiler. O güne kadar mahallî Fransız tren memurları vasıtasıyla Yunan mezâlimini bütün Dünya'ya duyurmak ve işgal kuvvetleri nezdindeki cesûrâne protestolarıyla mezâlimi önlemeye çalışmak gibi cidden vatanperverâne hizmetler ifâ eden **Âlim Efendi** artık Manisa'da barınamayacağını anlamıştı. Fransızlar birgün

MANİSA MÜFTÜSÜ ÂLİM EFENDİ

kendisine haber göndererek onu ancak bir saat daha muhâfaza edebileceklerini, bu müddet içinde mutlaka kaçmasını bildirmişlerdir.

Fransızlar, Yunan eşkiyâlarının akıllara durgunluk verecek derecedeki vahşetlerinden nefret etmekte olduklarından böyle vatansever kimseleri icâb ettikçe koruyorlardı. Onların yardımıyla önce Akhisar'a daha sonra da Balıkesir'e giden merhum, oralardaki Kuvâ-yı Milliye faaliyetlerinde de canla başla çalışmıştır. Daha sonra İstanbul'a giden **Âlim Efendi** bir dostunun evinde saklanmış ve ancak **Ferid Paşa**'nın Sadâret'ten ayrılmasından sonra çıkan aftan istifade ederek ortaya çıkabilmiştir.

Değerli bir ilim ve mücâdele adamı olduğu kadar da san'atkâr ruhlu bir insandı. **M. Çağatay Ulusoy**'un **"Manisa Ünlüleri"** isimli eserinde çok kudretli bir şâir ve bestekâr ol-

duğu bildirilmekte ve eserlerinden misâller verilmektedir.

İbnülemin Mahmud Kemal Bey merhum da böyle kıymetli bir san'atkârın eserlerini dinleyememiş olmasını esefle ifade etmektedir.[101]

Zaferden sonra Manisa'ya gelerek tekrar müftülük makamına oturmuş ve bu vazifede iken 1345 (1929)'da vefat etmiştir. Çok kıymetli kitaplarını **"Muradiye Kütüphânesi"**ne vakfetmiştir.

KIRKAĞAÇ MÜFTÜSÜ HACI RİFAT EFENDİ

Manisa Müftüsü **Âlim Efendi**'nin fetvasını imza edenlerdendir. Ayvalık Cephesi'nde fiilen harbe katılmış ve esir düşmüştür. Esirler ile birlikte **"Atina"**ya götürülmüş ve hapsedilmiştir. Gâyet zeki bir insan olan Müftü **Hacı Rifat Efendi** hapishânede esirlerin Rumca bilenlerinden bu dili kısa zamanda öğrenmiş ve bu sûretle saf bir gardiyanı kendisinin aslen Rum olduğu hâlde yanlışlıkla hapsedildiği beyanıyla kandırmak sûretiyle kaçmağa muvaffak olmuştur.

Papaz kıyafetine girerek önce **"Tire"**ye oradan da memleketine dönebilmiştir. Tire'ye gelir gelmez, gönüllüler toplayarak tekrar cepheye gitmiş ve kurtuluşa kadar hizmetine devam etmiştir. Vefat eylediği 1939 senesine kadar Tire Müftülüğünde bulunmuştur. Aslen Akseki'liydi.

TURGUTLU MÜFTÜSÜ HASAN BASRİ EFENDİ

Manisa Cemiyeti İslâmiye'sinin Turgutlu Şubesini kurarak faaliyete geçmiştir. Heyecanlı vaazlarıyla halkı Kuvâyı Milliye etrafında birlik ve beraberliğe sevketmiştir. Müftü **Âlim Efendi** ve arkadaşlarının tanzim etmiş oldukları fetvaya imza koyanlardandır. Aslen Serezliydi. Zafere kadar Ege Bölgesi'ndeki fiilî mücâdelede vazife almış ve canla başla çalışmıştır.

---

101 **İbnülemin Mahmud Kemal İnal**- Hoş Sadâ, sh. 64

HAVRAN MÜFTÜSÜ HAKKI EFENDİ

Fâtih dersiâmlarındandır. İşgal sırasında müftü değildi. Vâizlik ve müderrislikle meşguldü. Yunan işgali üzerine **"Ayvalık Cephesi"**nde başlayan ilk millî harekete[102] katılmış hal-

---

102 Millî Mücâdele tarihinde gerektiği şekilde anlatılmayan bir husus şudur:

15 Mayıs 1919'da İzmir'e askerî çıkarma yapan Yunanlılar, ileri harekâta devam ederken ilk ciddî silâhlı karşı koyma ile Ayvalık Cephesi'nde karşılaşmışlardır.

Burada 172. Piyade Alayı bulunmaktaydı. Bu alayın kumandanı **Ali Bey (Çetinkaya)**, 29 Mayıs 1919 günü sabaha karşı başlayan Yunan çıkarmasına şiddetle karşı koymuş, üstelik hâin denilen **Damad Ferid Paşa** da Harbiye Nâzırı'na danışmadan re'sen:

"... Yunanlılar tarafından asker çıkarılmasına ve işgâle müsaade edilmemesi ve iktizâ ederse her türlü kuvvetlerle mukavemet olunması lüzumunu bildirmişti." (Harb Tarihi Dairesi, Arşiv No: 5/2548, Dosya No: 1; Tafsîlât için bkz: Türk İstiklâl Harbi, c: II, Kısım I, Ankara, 1963, sh: 95 **vd.**, Genelkurmay Başkanlığı Yayını)

Bu gerçeği başkaca itiraf ve ifâde edenler de vardır. Misâl olarak **Tayyib Gökbilgin**'in **"Millî Mücâdele Başlarken"** (Ankara, 1959) isimli eserinin 125 ve devamına bakılabilir. Bir diğeri ise, **Dr. Selahaddin Tansel**'dir. O diyor ki:

*"Türk askerî birlikleri tarafından Yunanlılar'a karşı ilk direnme hareketi Ayvalık'ta başlamıştır. Çünkü 28 Mayıs 1919 günü öğleden sonra Ayvalık Limanı'na bir İngiliz torpidosu geldi. Arkadan bir Yunan torpidosu ile içi asker dolu bir Yunan vapuru aynı limana girdi ve hemen karaya asker çıkarmaya başladı. fakat bu civarda yerleşmiş bulunan 172. Türk Alayı, komutanları **Ali Bey**'in **(Ali Çetinkaya)** emri ile, Yunanlılar'a ateş açmıştı. İşte Yunan kuvvetleri, bu sebepten dolayı bir kilometreden fazla ilerleyemediler. Halbuki onlar 12 km içlere kadar girmek için emir almışlardı. Durumdan haberdâr edilen İstanbul Hükümeti bile, alışık olmadığımız yeni bir karar verdi ve Türk kuvvetlerinin bulundukları Rum zeytinliklerinde müdafaaya devam etmelerini kabul etti. İşte bu direnme Türkler'in ilk savunma hareketi olması bakımından pek büyük bir önem taşıdığı gibi daha sonra Soma'da, Akhisar ve Salihli'de millî cephelerin kurulmasına yardım etmişti. Ancak bu cepheler «mütecânis ve devamlı bir mukâvemet hattı mânâsını ifade etmiyordu.» Bununla beraber bir savunma hareketi başlamış demekti. Hatta sadece savunma değil, daha ileriye gidilerek, Türkler'in taarruza bile geçtiği söylenebilirdi. Çünkü **Ali Bey**,*

ka ve askerlere karşı vaaz ve irşatlarıyla teşviklerde bulunmuştur. Havran'ın yerlisiydi. İstiklâl madalyasıyla taltif edilmiş olan sarıklı kahramanlardandır. Zaferden sonra da uzun yıllar muammer olmuş ve 1963 senesinde vefat etmiştir.

17 Mart 1335 (1919) tarihinde İzmir'de toplanan **"Müdâfaa-i Hukuk-i Osmaniye Kongresi"**ne katılan din adamlarının bu hizmetleri naklettiklerimizden ibaret değildir. İzmir'in civarındaki bütün kaza ve vilâyetlerindeki müftü, vâiz ve müderrislerin katıldığı bu kongre **Nûreddin Paşa**'nın yukarıda zikredilen beyanından anlaşılacağı üzere fârik vasfı itibariyle bir **"Din Adamları Kongresi"** sayılabilecek bir mahiyet taşıyordu. Binâenaleyh bunların hepsinin tespiti mümkün olamadığı gibi hizmetlerinin hikâyesi de pek tabiî imkânsızdır. Bu sebeple Kurtuluş Savaşının en hareketli geçtiği bölge olan Ege'de faaliyet gösteren din adamlarından örnek olarak bir kaçını daha zikredelim:

BİR KAÇ ÖRNEK DAHA:
MÜDERRİS GÖZLÜKLÜ HÂFIZ ALİ EFENDİ

Bu zat Yunan işgaline tekaddüm eden günlerde İzmir'de talebe okutmakla meşguldü. İşgal sırasında **"Eşrefpaşa"** semtinde bizzat teşkil eylediği bir çete ile büyük hizmetler îfâ eylemiştir. Kuvâ-yı Milliyecilerden sık sık esir düşenlere nafaka ve kefil te'min etmek ve evlerinin erkeği Yunan palikaryaları ile savaşan çetelere katılmış bulunan âilelerin geçim, hastalık vesâir işleriyle meşgul olmak gibi büyük bir karagün dostu

---

Ayvalık civarını müdafaa etmekle kalmamış, 15/16 Haziran gecesi Bergama'daki Yunan birliklerini basarak onları Menemen'e çekilmeye mecbur etmişti." (Bkz: **Dr. Selahattin Tansel, Atatürk** ve Kurtuluş Savaşı, **Ankara**, 1945, sh: 32)

Bu hususta daha fazla bilgi edinmek isteyenlerşu eserlere bakabilirler:

1- Emekli Alb. **Şefik**, İstiklâl Harb'inde 57. Tümen ve Aydın M. Millî Cidâli (104 sayılı Askerî Mecmua'ya ek) Ankara 1937.

2- **Ali Çetinkaya**'nın Millî Mücâdele dönemi hatıraları, **Atatürk** Kültür Merkezi, Ankara, 1993.

olarak İzmir Müftüsü **Rahmetullah Efendi**'nin emrinde sayısız hizmetler ifâ eylemiştir.

MÜDERRİS HOCA ŞÜKRÜ EFENDİ

Bu zat da Burhaniye'de talebe okutmak ve halkı irşad etmekle meşgulken vatanın Yunan işgali tehlikesine ma'ruz bulunduğunu görünce rahlesini terkederek silâhını alıp harekete geçmiştir.

Martini omuzunda çapraz bir sûrette asılı olduğu halde Ayvalık câmilerinde heyecanlı vaazlar ve halkı ağlatan telkinlerle asker toplayarak cepheye gitmiştir. Yunan işgaline karşı ilk defa Ayvalık cephesinde elde edilmiş bulunan muvaffakiyetlerde bu merhûm hocaefendinin çok büyük bir hissesi bulunduğunu kaydetmek lâzımdır.

Gerçekten ihtiyarlığına rağmen büyük bir enerji ile düşman kuvvetlerinin içine kadar sarkan akınları idare ediyor, yaşı ve mehâbetli sakalı ile etrafındaki genç çetecileri coşturuyordu. Ne yazık ki; bu tehlikeli alanlardan birinde esir olmak talihsizliğine uğramıştı. Yunan palikaryaları doğup büyüdüğü öz vatanını müdafaa etmekten başka bir günahı olmayan bu mübârek ve pirifâni ihtiyar din adamına, akıl ve havsala almayacak ölçüde ezâ ve cefâ ettiler. Nihayet kendisine reva görülen ağır hakaretlere tahammül edemeyerek Yunan eşkiyaları tarafından tıkıldığı zindanda kendisine inme inmek sûretiyle şehadet şerbetini içmiştir.

MÜFTÜ ABDÜLHAMİD EFENDİ

Fâtih dersiâmlarındandı. Manisa müftüsü **Âlim Efendi**'nin hakkındaki idam kararı sebebiyle kaçmasından sonra onun yerine müftü olmuştur. Daha önce asıl memleketi olan **"Manastır"**da müftülük yapmaktaydı. Kendisi orada ilim ve ahlâkıyla müslim ve gâyr-ı müslim herkesin hürmet ve itimadını kazanmıştı. Hemşerilerinin naklettiklerine nazaran Sırp kralı, Manastır'a geldiğinde hiç bir Hıristiyan dostunun

evinde kalmaz, Müftü **Abdülhamid Efendi**'nin evinde misafir olurmuş.

Bu derece sayılıp sevilmesine rağmen, düşman bayrağı altında yaşamaya tahammül edemeyen **Abdülhamid Efendi**, hür Türkiye'ye hicret ederek Manisa'da yerleşmişti. Talihe bakınız ki; aradan birkaç yıl geçmeden burası da işgale mâruz kalmıştır. İşgal sırasında Darü'l-Hilâfe Medresesi'nde talebe yetiştirmekle meşgul bulunuyordu. Manisa Müftüsü **Âlim Efendi**'nin yukarıdaki bahsi geçen faaliyetleri dolayısiyle kaçması üzerine O'nun yerine geçince, aynen selefinin yolunda yürümüştür. Bu sırada mahallî mukavemet teşkilâtları hâlinde başlayarak, bölge kongreleriyle gitgide umûmîleşen Kuvâ-yı Milliye teşebbüsleri lehinde vaaz ve irşadlarla halkı tenvir etmiştir.

Müftülüğü zamanında cereyan etmiş bir hâdise vardır ki, O'nun cidden son derece cesur bir insan olduğunu göstermektedir, İzmir Rumları'nın fitne kumkuması ve azılı Türk düşmanı reisleri Metropolit **Hirisostomos**, Ege Bölgesi'nde belli başlı câmileri kiliseye çevirmek için harekete geçmişti. Yunan işgalinin henüz devam edip etmeyeceği bile belli değilken alelacele birçok câmiin yakılıp yıkılması kâfi değilmiş gibi, bir de bunların en ehemmiyetlilerinin kiliseye çevrilmeye teşebbüs edilmesi gibi alçakça bir işe teşebbüs edilmişti. Onun Manisa'daki vekili de aynı adı taşıyordu.

Bir gün Manisa Rumları, Ulu Camii bu Metropolit vekili **Hirisostomos** nezâretinde tahliyeye başlayıp kilise haline getirmeye girişmişlerdi. Bunu kendisine haber verdikleri zaman Müftü **Abdülhamid Efendi**, talebelerine ders okutmakla meşguldü. Bu durumu öğrenince yüzü imân asabiyetinden kıpkırmızı oldu. Derhal dersi kesti ve yanındaki 30-40 mollasını da alarak bir nümâyiş havasıyla Ulu Cami'e yollandı. Etraftan görenler de durumun fevkalâdeliğini hissederek kendisine katılmış ve gitgide kalabalıklaşan bu kaafile bir protesto yürüyüşü manzarası kazanmıştı. Câmie gelindiği zaman Metropolit

Vekili'nin nezâretinde birkaç Yunan askerinin murdar ayaklarıyla halı ve kilimlerin üzerinde dolaşmakta ve duvarlardan ecdat yadigârı, hat san'atının nefis örnekleri olan âyet-i celile levhalarını indirmekte olduklarını gördüler. Müftü Efendi avazı çıktığı kadar bağırarak yaralı bir kaplan gibi kükredi:

" -Utanmaz mısın be adam! Yıllardır adâlet ve semâhatı sâyesinde huzur içinde yaşadığın bu millete karşı böylesine bir nankörlük ve hıyanetin cezasız mı kalır zannediyorsun. Yazık ki; bir din adamısın. Bu zulüm ve şenaatin öncülüğünü yapmak ruhanîliğin şanından mıdır? Dünya'nın neresinde Müslümanlar'ın İncil'e hakaret ettiğini gördün? Bütün Dünya'ya hükmederken bile size ve dinînize karşı gösterdiğimiz adâlet ve müsâmahaya mukabeleniz bu mudur? Fakat şunu iyi bil! Allah sana öyle bir belâ verecek, öyle bir belâ verecek ki, cesedin sokaklarda kokacak ve ona hiç kimse yaklaşamıyacak..."

Abdülhamid Efendi, söylendikçe coştu, coştukça söyledi. Metropolitin eli ayağı titremeğe başladı. Nihayet bu işten vazgeçerek câmii terketti.

Gerçekten bu hâin metropolit vekili birkaç gün sonra normal bir ecel ile geberdi. Yunan işgal makamları aralarında geçen bu hâdise dolayısiyle müftünün de cenazede bulunması için tazyik ve ısrar ettiler. Müftü de gitmemek için diretti. Yunanlılar onu razı etmek için halka zulümlerini arttırdılar.

Bu sûretle cenaze üç gün bekledi. Artık kokmaya başlamıştı. Yunan işgal makamlarının maksadları müftüyü de cenaze merasimine iştirak ettirmek sûretiyle resimler çekmek ve hayatın artık normale döndüğü hususunu ispat için bunları propaganda vasıtası olarak kullanmaktı. Halka eziyeti arttırmaları üzerine cenazeye katılmağa kerhen karar veren Müftü **Abdülhamid Efendi** bir şart ileri sürmüştür: Cenazeye bir heyet hâlinde katılacak ve bu heyet hristiyanlardan otuz adım önde gidecektir. İşgal halinde bile izzet-i islâmiyeyi korumadaki hassasiyete bakınız? İşgâl kuvvetleri bu teklifi mecburî

olarak kabul ettiler. Çünkü Müftü Efendi'nin ihtar ettiği gibi artık Metropolit Vekili'nin cesedi iyice kokmaya başlamıştı.

Müftü **Abdülhamid Efendi** hergün biraz daha artan Yunan tazyikleri karşısında çalışamaz hâle gelmişti. Buradan kaçarak önce İstanbul'a oradan da asıl memleketi olan Manastır'a gitti ve orada vefat etti.

MÜDERRİS HACI HİLMİ EFENDİ

Manisa'da müderrislik etmekle meşgul bulunan **Hacı Hilmi Efendi** de, millî kuvvetler lehinde ve Yunan işgali aleyhinde heyecanlı vaazlar verdi. Bu maksadla Ege şehir ve kasabalarında dolaştı.

Nihayet katıldığı askerî harekâtta esir düşerek Atina'ya sürgün edildi. Burada esirler kampında iken Yunan resmî makamlarıyle temas imkânı buldu. Çünkü ana dili gibi Rumca biliyordu. Onlara âteşin bir nutuk irad ederek hapishanede gördüğü mezâlimi bütün dehşetiyle hikâye etti. Kadim Yunan medeniyeti ile bu zulüm ve işkencelerin nasıl telif edilebileceğini sordu. Bu sûretle Yunan idarecilerini mahcub eden **Hacı Hilmi Efendi**'nin hatırına birçok sivil mevkuf serbest bırakılmıştır.

Kurtulur kurtulmaz Manisa'ya gelen ve tekrar mücâdeleye başlayan **Hacı Hilmi Efendi**, zafere kadar hizmet ve faaliyetlerine devam etmişti.

İşbu eserin birinci basımından sonra o günleri yaşamış biri olarak Manisa'dan bize bir çok takdirkâr mektuplar yazan **Seyyid Ahmed Nûri Birincioğlu** 26 Şubat 1968 tarihli mektubunda **Hacı Hilmi Efendi** hakkında şu mütemmim bilgiyi vermektedir:

"...Son okuduğum eserlerinizden **"Sarıklı Mücâhidler"** kitabında **Hacı Hilmi Efendi**'ye âit mâlumâtı çok noksan gördüm. Çocukları arasında uygun kimse olmadığından daha ziyâde mâlumât edinemedimse de bildiğim kadarını yazıyorum.

Üç sınıflı Süleymaniye Mektebi'nden sonra Dâru'l-

Hilâfetü'l-Aliyye'ye devama başladığımda ilk iki sene Arapça ve Fıkıh hocalığımı yapan merhum ve muhterem **Hacı Hilmi Efendi**, varlığı ile iftihar edilecek şahsiyetlerden biri idi.

Muhterem hocam, bu mektepte "Baş Muallim" olarak bulunuyordu. Âlim, fâzıl, zekî, umûr-ı hâriciyeye vâkıf, dirâyetli ve cesur bir zât idi. Uzuna yakın boyu, dolgunca vücudu, değirmi ve kırmızı çehresi, geniş ve uzunca beyaz sakalı, secde yeri işâretli geniş ve açık alnının üzerinde biraz geriye itilmiş büyükçe sarığı ile olduğundan daha heybetli görünüşü vardı. Biz talebelere karşı sert tutumu meşhur olduğundan, bazen talebeler birbirini korkutmak için:

"-**Hacı Hilmi Efendi** geliyor!.." derlerdi.

Haylaz talebelere kat'iyyen müsamaha etmez ve talebeleri üzerinde son derece gayret gösterir idi.

Bu zât Arapça ve Rumca'yı çok iyi bilirdi. Rumca bilmesinden istifâde edilir diye Yunan işgali sırasında boş kalan Müftülük makamın vekâlet ettiği günlerde bir Yunan zâbiti hakaret vesilesi yapmak maksadıyla **Hacı Hilmi Efendi**'yi yanına alarak girdiği câmide, Kur'ân-ı Kerîm'i yere atmasına tahammül edemeyen **Hacı Hilmi Efendi**, Yunanlının üzerine atılıyor. Yunanlılar, tevkif edebilmeleri için:

"-Haydi evine gidip yoklama yapacağız!.." diyerek Hocaefendinin evine giriyorlar. Arama sırasında bir yunanlı kömürler içine birkaç fişenk saklamış. Gûyâ bunu sonra ararken buluyorlar ve bu bahane ile tevkif edip karakola götürüyorlar. Karakolda dayak vesâire gibi bir çok işkenceler yapıldıktan sonra:

"-Haydi git!.." diyorlar.

Hocaefendi karakoldan ayrıldıktan biraz sonra arkasından iki silâhlı asker gönderip Hocaefendi'nin itile kakıla getirilmesini bekliyorlar. Askerler, Hocaefendi'ye yaklaşıp hakaret yollu muâmeleye başladıklarında bizim muhterem, gâvurları silâhları ile birlikte altına alıyor ve her bir eli bir askerin gırtlağında, onları gebertmek üzere olduğu sırada evdeki çocukları

gözünün önüne geliyor ve bundan sonra bir de çocuklarımı mahvederler diye düşünüp gâvurları serbest bırakıyor.

Bu sırada diğer gâvurlar da yetişerek Hocaefendi'yi yine karakola götürüyor ve sarığını boynuna dolayarak her türlü işkenceyi yapmaktan kalmıyorlar.

Nihayet Yunan Divan Harbi'ne çıkarılıyor ve iki askerin ifadesini dinleyen Kumandan:

"-Siz hiç utanmadınız mı, iki genç silâhlı olduğunuz hâlde bu ihtiyar sizi böyle yapmış!.. Yazıklar olsun size!.." diyerek askerlerin yüzlerine tükürmüş.

O günlerde Hocam'a yapılan zulümleri işittikçe durduğum yerde duramıyor ve çocuk aklımla karakola gidip:

"-Onu bırakın, ne yapacaksanız bana yapın!.." diye Yunanlılar'a müracaat etmek istiyor idim.

Nihayet Yunanlılar denize döküldü, Türk idâresi kuruldu ve ben de memur olmuş idim. Bir gün hocam dâireme geldi ve hoş beşten sonra bana hitâben:

"-Görüyorsun ya, Kur'ân için çalışanı Cenâb-ı Hak, daha Dünya'da bile mükâfatlandırıyor. Ben Kur'ân muallimi olmadığım hâlde Kur'ân muallimi olarak tekâütlüğüm (emekliliğim) geldi. Mâliyeden aylığımı aldım, oradan geliyorum!.." demişti.

Merhumu her zaman minnet ve rahmetle anarım. Allah ondan râzı olsun."[103]

MÜDERRİS HOCA OSMAN EFENDİ

Yunan işgali başladığı zaman Havran'da talebe yetiştirmekle meşguldü. Düşmanın işgal ve mezâlimi karşısında dersi

---

103 Aslı husûsî arşivimizde mahfuz mektuptan sonra gönderdiği diğer bir mektupta (7 Mayıs 1968) bu muhterem zât, eserimiz hakkındaki takdirlerine şu cümlelerle başlamaktadır:

"...«Sarıklı Mücâhidler» isimli şu eserin bahsettiği devri yaşamış bir kimse olmama rağmen, bugüne kadar bilmediğim bir çok hakîkatleri bu kitap sâyesinde öğrenmiş bulunmaktayım..."

terkederek fiilî mücâdeleye girişmiş ve Kuvâ-yı Milliye lehinde heyecanlı vaazlar vermişti.

MÜDERRİS ALİ EFENDİ

Nûreddin Paşa'nın İzmir'de topladığı kongreye İzmir murahhası olarak katılan din adamlarından biri de bu zattır. İzmir'de **Fâik Paşa** Medresesi müderrislerinden olup, ders okutmakla meşguldü.

İzmir'in vâki olan işgali üzerine dersi, talebeyi terkederek çetelerle birlikte silâh kuşanıp muhârebelere iştirak etmiş ve hizmetlerine zafere kadar devam etmiştir.

B-İSTANBUL MİTİNGLERİ

İzmir'in işgali Türk Milleti'nde dehşetli bir şok tesiri hâsıl etmişti. Bütün vilâyet ve kazalara telgraflarla doyurulan acı haber her yerde halkı galeyana getirmişti. Mondros Mütarekenâmesi'ni sûistimale müsâid bir üslûpla tanzîm etmek sûretiyle Paris'te kararlaştırılmış bulunan Anadolu'nun taksimi emeline hile ile ulaşmak isteyen nâmerd ve sözde büyük garp devletleri şımarık Yunan palikaryalarını bu maksad için maşa olarak kullanmaya başlıyorlardı. Fakat ezelden tiyneti bozuk olan Yunan eşkiyaları murdar ayaklarını İzmir'de mübârek vatan toprağına bastıkları andan itibaren âdi çapulculuk ve sadist işkence ve katliamlarda akıllara durgunluk verecek kadar ileri gittiler. Bu zulümlerin ekserisi kendi dindaş ve hâmileri tarafından raporlar hâlinde tespit edilen fecî tablolarını yukarıda da bahsi geçmiş olan bir başka kitabımızda tafsilâtıyla yazmış bulunduğumuzdan burada bu zulüm ve hıyânetler üzerinde durmuyoruz.

Mühim olan bir cihet varsa, İzmir'in işgaliyle aynı anda başlayan **"Yunan Mezâlimi"**nin millî ruh ve heyecanımızı kabartıp taşırarak bizi birlik ve kurtuluş hamlelerine doğru sevketmiş olmasıdır. Bu sebeple İzmir'in işgalini takibeden

günlerde her tarafta miting ve protesto gösterileri tertiplenerek işgale karşı mukavemet ve birlik fikri telkin edilmiştir.

Yunan palikaryalarının, zulüm ve vahşetleri, memleket dâhilinde o kadar derin akisler uyandırmıştı ki, Kütahya'da bu protesto mitinglerinden biri icra edilirken gayr-i müslim tebaanın bile kudurgan Yunan sürülerine lânetler yağdırmak sûretiyle nefretlerini izhar ve ifadeye mecbur oldukları görülmüştür.[104]

17 Mayıs'ta Üniversite ve Yüksek Mektebler'in talebeleri derslerini boykot ederek Üniversite salonunda toplandılar. Bu toplantıda bir protesto mitingine karar verildi.

İlk miting 19 Mayıs'ta Fâtih'de Belediye'nin önünde yapıldı. Bütün esnaf dükkânlarını kapayarak miting meydanına koştu. İstanbul'un genç ve kültürlü hanımları, siyah çarşaflarını giyerek, yüzlerine peçelerini örtüp, yakalarına da siyah yazılarla **"İzmir Türk Kalacaktır"** ibâresi yazılı bir rozet takıp miting sahasını doldurdular. Bazı kuş beyinlilerin kadının mestûre olduğu takdirde, medenî cesaret sahibi olamıyacağını söyleyip yazmaları karşısında bu, gerçekten hanımefendi Müslüman-Türk kadınlarını rahmet ve minnetle hatırlamak ve yâd etmek isterim.

Şâir **Mehmed Emîn Bey**, **Prof. Selâhaddin Bey**, **Hüseyin Râgıp** ve **Halide Edip Hanım** gibi kimselerin konuştuğu bu miting İstanbul protesto mitinglerinin en mühimlerinden biridir. Sadece bu mitingde değil, İstanbul'da yapılan diğer protesto mitinglerinde de halkı harekete geçirmek ve şuurlandırmak için kullanılan en müessir unsur dinî heyecandı.

Bundan başka matbuâtta çıkan vatansever Türk yazarlarının makaleleri de dinî heyecan ve şuura istinad ediyordu. **Süleyman Nazif Bey**, bir makalesinde:

"Dört yüz yıldan beri Ezân-ı Muhammedî ve Türk topundan başka bir şey duymayan İstanbul, uykudan uyan!.."

104 Bkz: **Prof. Tayyip Gökbilgin**, - Millî Mücâdele Başlarken, Ankara, 1959, sh. 88

diye feryad ediyordu.

Bu mitingler İstanbul'da üç yerde yapılmıştır: **"Fâtih", "Kadıköy" ve "Sultanahmed"**. Bunların hepsinde de, hatipler dinî heyecanı kullanmak ve halkın inancına hitap etmek sûretiyle konuştular. Hatta dinle fazla alâkası bulunmayan veya böyle oldukları sonradan anlaşılmış bulunan kimseler bile böyle hareket etmişlerdir.[105] Bunların en fazla alkış topla-

105 Bunun pek çok misâlinden sadece bir tekini arz edelim:

Millî Mücâdele sonrası yayınlarıyla komünistliği, dolayısıyla ateistliği münakaşa edilmez bir kimse olan **Sabiha Zekeriya Sertel** bile o gün kendini dînî heyecanı kullanmak mecbûriyetinde hissediyor ve şöyle yazıyordu:

"Allah'ım!..

Ak saçlı ihtiyarlar, bağrı yanık analar, gönlü yaralanmış yetimler, bütün Türk ve Müslüman kulların, hep birden duâya geldik. Sesimiz sana, minâreleri memleketin bütün müslüman dünyasına ses veren mâbetlerinden yükseliyor. Kalbimizi sana açtık, gözlerimizde senin nûrun, kalbimizde senin vecdin, ruhumuzda senin aşkın var. Mâbetlerinde ağlayan, surların üzerinde feryad eden, bütün müslüman iklimlerinde matem tutan yeisli Türk sedâsını işiten Allah'ım!.. Bizi de dinle!.. Ruhumuzda kopan feryatlara acı ve bizi koru Allah'ım!.. Günahlarımıza tevbe ederek, şehitlerimizin ruhundaki kudsiyete sığınarak sana secde ediyoruz.

Müslüman ruhunu temsil eden câmilerine haç diktirme Allah'ım!.. yediyüz seneden beri minarelerinde okunan ezân sesine bizi hasret etme Allah'ım!.. Topraklar altında millet için ölen şehitlerini mezarlarında ağlatma ya Rabbi!.. Yediyüz seneden beri denizlerin hâkimi, Şark'ın hükümdarı olduk, bizi düşmanlarımıza esir eyleme ya Rabbi!..

Asırlarca hükümrân olan Türk'ün bugün bütün milletlerin tel'în edeceği bir zulüm ile mukaddesâtı, istiklâli, hayatı, her şeyi mahvoluyor.

Biz, Allah'ın senin adâletine sığındık. Hükümetlerin adâletini, milletlerin adâlet sesi henüz boğmadı. Bizim her adâletin fevkinde, her kavmin üstünde en büyük kuvvetimiz olan Allah'ım, seksen milyon Türk'ün kalbinde senin vecdin, senin aşkın var ve biz bu aşk ile Türk'ün hakkını bütün cihana, bütün cihanın milletlerine bağıracak, anlatacağız!.. Türkler ancak Türk Sultanı'nın, Halîfesi'nin hükmünde yaşar... Ve biz, hürriyetimiz için seksen milyon Türk, genç, ihtiyar, kadın, çocuk sesimizi işittirinceye kadar, hakkımızı tanıttırıncaya kadar bağıracağız. Cihâdımıza sen zâhir ol yâ Rabbi!..

Sesini sana ilâhî mâbetlerinden tekbirler, tehlillerle yükselten Türk'ün sesini işit ve bizi kurtar Allah'ım!. Huzurunda diz çöktük, sana bütün vicdanımız, bütün imanımızla yalvarıyoruz, imdad dileyen yaşlı gözlerimiz, mer-

yan heyecan kasırgaları yaratan ifâdeleri, dinî bir muhteva taşıyan cümleleriydi. Gerçekten bu miting için dağıtılan el ilânı bunun aldatmaz bir delili olarak aynen şöyleydi:

"Müslüman!..

Önümüzde Cuma resmî duâ günüdür. Yevm-i mezkûrda Fâtih, Sultanahmed, Beyazid câmilerinde Cuma namazından sonra müslüman ve Türk yurtlarının halâsı için duâ edilecektir. Vatanını seven her müslümanın bu içtimâlarda bulunması vecîbe-i diniyedir. Câmilerde, evlerde tazarrû et!.. Duâdan sonra Allah'a yükselen kalbinle Sultanahmed'e, bütün Türk ve Müslümanların koşacağı büyük ve umûmî içtimaa gel!.. Sevgili vatanın parçalanıyor. Öldürücü felâketler yağıyor! Câmilerini, mukaddesâtını çiğneyecekler!.. Gözlerini aç, düşmanlarını, milletini düşün!.. İzmir fâciâlarını öğren! Anadolu senin de kararını bekliyor. Haksızlıklara karşı feryâd et!.. Âlemin vicdânına hitap eden heyecanlarla hakkını müdâfaaya ve parçalanan vatanının imdadına koş!

Bu mitingde kurtarıcı kararlarını ver ve halâsın için çalışmaya yemin et!.. Müslüman!.."

Bu mitinglerde aşağı yukarı baş rolde görülen **Hâlide Edip (Adıvar)** daha sonra dönmeliğinin icâbı olarak din adamlarına en çirkin bir iftira olan *"Vurun Kahpeye"* isimli eseri yazmak sûretiyle bu mevzudaki hakikati tersyüz etmiş olmasına rağmen kendisi de müessir bir silâh olarak tamamen dinî heyecanı kullanmıştı. Bunu, onun ağzından dinlemek, *"Vurun*

---

hametine sığınan mâtemli kalplerimiz, hicran dolu ruhumuzla sana ibâdet ediyor ve yalvarıyoruz.

Hükümran olduğumuz toprakalrda bizi süründürme Allah'ım!..

Câmilerimizde yanan din ve iman kandillerini söndürme Allah'ım!..

Yüz milyon müslüman halîfesi, Hazret-i Peygamber'in vekilini zâlimlere esir etme ya Rabbi!..

Fâtihlerin, büyük hakanların şan ve şeref ülkesinden, Türkler'in mukaddes yurdundan hilâlini eksik etme Allah'ım!.. Düşmanlara Hakk'ın kuvvetini tanıt ve bizi kurtar Allah'ım!.." (Bkz: 5 Haziran 1919 tarihli "Büyük Mecmua")

Kahpeye"deki iftirayı kendisine çürüttürmek bakımından yerinde olsa gerektir:

"...Bu miting de, Fâtih mitinginin hemen tekrarından ibâretti. Bu aylar benim için daima açıkta konuşmakla geçti. Fakat o ayın daha sonraki cuma günü Sultanahmed Mitingi oldu.

Bu, 6 Haziran 1919'a rastlar. Sultanahmed Meydanı'na ***Fuad Paşa*** *Türbesi sokağından girdim. Yanımda kaç kişi vardı, beni kim götürüyordu, bilemiyorum. Kalbim o kadar atıyordu ki, yürürken sallanıyordum. Fakat meydanın başına gelip de kalabalığı görünce, bana sükûnet geldi. Sultanahmed Câmii'nin minareleri mâvi boşluğa yükselen ilâhî bir sanatkârın elinden çıkmış beyaz ney'ler gibiydi.*

Minârelerin dar şerefelerinden siyah bayraklar havada dalgalanıyordu. Câmiin önünde, yerde, yüksek bir kürsü vardı. O da siyah bir örtüyle kaplıydı. Kürsünün önünde ***Wilson****'un onikinci prensibini temsil eden bir yazı vardı. Sâde meydan değil, tâ Ayasofya'ya kadar insan doluydu. Halk o kadar sıkışmıştı ki, hareket edemiyecek bir halde idi. Askerler, kalabalığın iki yüzbin kişi olduğunu söylüyorlardı.*

Bu kımıldanamıyacak kadar sıkı olan kalabalıktan başka, câmiin demir parmaklıkları, damlar, câmi kubbeleri dahî insanla doluydu. Nasıl o kürsüye yaklaşabildim farkında değilim. İki yanımda, iki önümde dört süngülü asker, bana yol açıyordu. Bunların gösterdiği bir kardeş sevgi ve itinasını ömrüm oldukça unutmayacağım. Acaba, bunların beni oraya götürmeleri istenmiş miydi? Yoksa, kendi kendilerine mi gelmişlerdi, bilmiyorum. Kürsünün önüne geldiğim zaman hayatımın en önemli dakikalarından birini yaşadığımı hissettim. Vücudumun her zerresi elektriklenmiş gibiydi. Bu hâl herhangi bir zamanda beni derhal öldürebilecek kudretteydi. Fakat o an benim için unutulmaz bir tecrübedir. Çünkü hiç sesi çıkmayan bu iki yüz bin kişinin ıstırabını bana aşılamıştı.

İnanıyordum ki, Sultanahmed'deki ***Hâlide****, hergünkü*

Hâlide değildi. Bazan en mütevâzi ve tanınmamış bir insanın büyük bir milletin büyük ideâlini temsil edebileceğine inanıyordum. O günkü Hâlide'nin kalbi bütün Türk kalblerinden gelen hisle atıyor ve Hâlide'ye gelecek yılların faciasını duyuruyordu.

Minârelerden gelen seslere, kalabalık arasındaki yüzlerce ulemâ, Müslümanlığın bir nakaratı olan "Allahü Ekber, Lâilâhe İllallahu Allahu Ekber, Allahü Ekber Velillâhilhamd" ile bu seslere katılıyordu. Hâlide, *bu hârikulâde terâneyi dinlerken, kendi kendine şunları söylüyordu:*

İnsanların kardeşliğini ve barışını ifade eden İslâmiyet ebedîdir. *Bâtıl inançlar ve dar görüşler İslâmiyeti değil, Allah'tan gelen gerçek İslâmiyet. Ben bugün onun en yüksek noktasını ifade etmeğe mecburum. Türkiye, benim zulme uğramış milletim de ebedîdir. O, öteki milletlerde olan kusur ve faziletlere sahip olmakla beraber, hiç bir maddî kuvvetin yok edemiyeceği mânevî bir kudrete de sahiptir. Ben bugün onun zirvesini anlatmalı, insanlığın kardeşliğini ifade eden ruhunu vermeğe çalışmalıyım."*[106]

"...Burada hâtıratımı tekrar birinci şahsa çeviriyorum:

Kürsünün merdivenlerinde yeşil sarıklı bir adam oturuyordu. Alelâde, Anadolulu bir hocaydı. Top sakallarından aşağıya doğru gözyaşları akıyordu.

"-Hâlide Hanım, Hâlide hanım, kızım..." diye ağlıyarak ellerimden yakaladı. Ben onu kürsünün merdivenine oturtarak, yanına iliştim. İhtiyar, başı ellerimin üstünde, ağlamağa devam etti. Ben de ağlıyordum. Fakat arkasını okşayarak yukarısını gösterdim:

"-Git duâ et!.." dedim. O da yukarı çıkarak, kürsüden Türkçe olarak memlekete duâ etti ve bu sûretle miting sona erdi.[107]

---

106 **Hâlide Edip Adıvar** - Türk'ün Ateşle İmtihanı - İstanbul 1962, sh. 26

107 **Hâlide Edip Adıvar**: a.g.e. sh. 32

İstanbul gibi diğer birçok vilâyetlerde de böyle mitingler ve protesto gösterileri tertiplenmişti. Bu mitinglerde şuurlandırılan halk her tarafta taarruza uğrayan vatanın kurtarılması için fiilî mücâdeleye girişmiştir. Bu mücâdelelere Ankara'da Millî Meclis'in açılışından sonra kurulan muntazam ordu birliklerine kadar her cephede devam edilmiş ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın, **"Kuvâ-yı Milliye Devri"** dediğimiz, bir nevi destan devri yaşanmıştır. Bu miting ve protesto hareketlerinden, mahallî mukavemet teşkilâtları, bunlardan da Erzurum, Balıkesir ve Sivas Kongreleri doğmuştur. Bu kongreler Ankara'daki fiilî mücâdelenin temelini teşkil ederek vatanın kurtuluşunda en müessir bir âmil olmuşlardır.

İzmir'in Yunan palikaryalarınca işgalini, İtilâf Devletleri nezdinde bir nota ile protesto eden **Damad Ferid Paşa** Hükümeti istifâ etmişti. Fakat istifadan önce İngilizler'in tahammül edilemez baskıları sebebiyle bu mitingleri yasaklamak mecburiyetinde kalmıştı. Fakat o hükümetin bütün nâzırları İstanbul'daki bu mitinglere bizzat katılarak kendi yasaklarını, yine kendileri ihlâl etmiş ve geçersiz kılmışlardı.

C- ERZURUM KONGRESİ

Vatanın işgali tehlikesi karşısında başlayan mahallî mukavemet hareketlerinin en önemlilerinden biri **Erzurum Kongresi**'dir. Bu kongreyi tertipleyen **"Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-i Millîye Cemiyeti"**dir.

Bu cemiyet, önce **Süleyman Nazif** ve arkadaşları tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Erzurum Şubesi 10 Mart 1919 tarihinde açılmıştır. Ancak bu cemiyetin kuruluşundan önce de Erzurum'da bir takım hazırlık çalışmaları vardı. Bunu *Albayrak Gazetesi* Sahibi **Necati** ile Alay Müftüsü **Hoca Nüsret Efendi** yürütüyorlardı.[108] Kurucular arasında daha sonra Cemiyet'in

108 **Cevat Dursunoğlu** - Millî Mücâdele'de Erzurum, Ankara, 1946, sh. 27.

reisliğine seçilen ve Kurtuluş Savaşında müthiş bir gayretle çalışmış bulunan **Raif Efendi** (eski meb'us, kadı) yoktu. Fakat O'nun yerine vilâyetin o zamanki müftüsü **Solakzâde Sâdık Efendi** vardı. Cemiyetin ilk reisi de Mârifetnâme müellifi **İbrahim Hakkı Hazretleri**'nin ahfadından ve ulemadan **Hacı Fehim Efendi** idi. Fazla yaşlı olduğundan gereken enerji ile çalışamadığı için yerini bu işlerde daha tecrübeli bulunan **Hoca Raif Efendi**'ye bırakmıştı.

Erzurum Kongresi'nin toplanacağı sırada cemiyetin başında **Raif Efendi** bulunuyordu. Şark vilayetlerinin karşılaştığı tehlikeyi birinci derecede **"Ermeni Mes'elesi"** teşkil etmekteydi. Çünkü Cihan Harbi'nin gâlipleri Ermeniler'e Şark vilâyetlerimizi içine alan müstakil bir devlet vaad etmişlerdi. Bu mefrûz Ermenistan, Erzurum, Erzincan, Van, Trabzon ve hatta kısmen Sivas'ı da içine almaktaydı.

Önce Nisan ayı sonunda Erzurum'a münhasır bir kongre toplanarak mes'ele müzakere edildi. Erzurum Vilâyeti çapındaki bu kongreye ulemâdan şu zatlar katılmışlardır: Vilâyet Müftüsü **Solakzâde Sâdık Efendi, Hakkızâde Hacı Efendi,** eski Meb'us **Hoca Râif Efendi,** Müftü nâibi **Hacı Hâfız Efendi,** Gümrük Mütevellisi **Kâzım Efendi**, Deremahalleli **Hâfız Osman Efendi, Hacı Tâlip Efendi, Hocazâde Ahmed Efendi, Hâfız Cihan Efendi.**[109]

Bu kongrede şark vilâyetlerinden murahhaslar dâvet ederek daha muazzam bir kongre akdi kararlaştırıldı. Dâvet edilecek vilâyetler tespit edilerek buralara tamimler gönderildi. Erzurum, Beyazıt, Erzincan, Rize, Trabzon, Giresun, Şarkî Karahisar, Tokat, Amasya, Van, Gümüşhane, Bitlis ve Siirt vilâyetleri dâvet olundu.

Ancak Amasya'da iken bu tamimlerden birini görerek böyle bir kongre aktinden haberdar olan **M. Kemal Paşa,** bu sıralarda henüz ortada yoktu. Hâlbuki birçok dalkavuk yavelerinde Erzurum Kongresini tasarlayıp toplayan insan olarak

109 **Cevat Dursunoğlu**- a.g.e., sh. 50

o gösterilir. **Prof. Cemil Bilsel** gibi Üniversite Rektörlüğüne kadar yükselebilmiş bir insan bile esası olmıyan bu dalkavuk görüşüne katılmak hatasından kurtulamamıştır. Onun *"Lozan"* adlı eserinde:

"....ve daha evvel Erzurum'da da bir Şark vilâyetleri kongresi toplamayı düşündü."[110] denmektedir.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın Kuvâ-yı Milliye devrini oldukça iyi incelemiş bulunan diğer bir kemalist yazar, **Enver Behnan Şapolyo** ise:

*"....Bu sırada Erzurum'da bir kongre toplanacağına dâir tamimler geldi. **Atatürk** bu haberi alınca Erzurum'a gitmeğe hazırlandı."*[111] diyerek gerçeği ifade etmiştir.

Esâsen bu hususdaki gerçek, **Kâzım Karabekir Paşa**'nın Erzurum kongresi hakkında 15. Kolordu Kumandanı sıfatıyla Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifreli raporda açıkça ortaya konulmuştur. "Harp Tarihi Vesikaları Dergisi"nin 8'nci sayısında yer alan bu rapor, hem Erzurum Kongresi'ni ve hem de **M. Kemal Paşa**'nın o kongredeki rolünü çok iyi belirttiğinden aynen sayfalarımıza alıyoruz:

Erzurum'dan

Harbiye Nezâretine mevrud şifredir

Kısım 2 Mahrem olmalı

9 Ağustos / 35

Erzurum Kongresi hakkındaki son mâruzâtımızla ahval ve vaziyeti âcizâne tenvîre müsâreat ve bununla büyük bir vazife ifâ etmiş olduğumu zannediyorum. Bu münasebetle de tekrar arzediyorum ki, Vilâyât-ı Şarkiyye Erzurum Kongresi şarkî eyâlâtın milletini toplamıştır. Elyevm yetmiş kadar âzâ-yı millîye **Erzurum'da hâl-i içtimada bulunan Kongre, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey henüz İstanbul'da iken ve hattâ buraca isimleri bile işitilmemişken büyük bir hûnîn** (kanlı) **tehlikelerin vukua geleceği-**

110 **Prof. M. Cemil**- Lozan, İstanbul 1933, c. I, sh. 355.

111 **Enver Behnan Şapolyo- Kemal Atatürk** ve Millî Mücâdele Tarihi, 3. Basım, İstanbul, 1958, sh. 316

ni muhakkak addeden şarkî eyâlâtın halkının karar ve teşebbüsleriyle vukua gelmiştir. Bu toplanışta siyasî veya şahsî hiç bir te'sirin mevcud olmadığı kat'iyyetle anlaşılmıştır. İntibahını sûret-i kat'iyyede felâketten alan milletin ruhundan kopan bir heyecan ve kuvveti, ecânip (ecnebîler) bir-iki şahsa atfetmek sûretiyle milletin ruh-i mevcûdiyetini setr ü inkâr tarikini iltizâm ile kendi milletini iğfal ve bu sûretle menâfiini tevsi ve te'mine çalışıyor. Vatan ve milletimiz için telâfisi gayr-i mümkün zararları bâdi olan bu tarz-ı telâkkinin bizzat hükümetimiz tarafından dahî bilinmiyerek kabul ve ısrar ile âmâl-i ecânibin teshil edildiğini görmek umûmu me'yus ve dağdâr etmektedir.

Şark Vilâyatmda endişe-i hayattan doğmuş olan bu cereyan-ı millînin inkişafına ve hâlihazırına Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in zerre kadar tesirleri olmadığı ve ahîren kongreye herkes tarafından bir hürmet ve tazimle kabul edilen bu iki zatın mevki-i siyasîmizi daha ziyade müdrik olmalarından, bilâkis hükümetimizin mevkiini düşünerek mevcud Kuvâ-yı Milliyeyi daha sakin ve müdebbirâne bir şekle irca'la hüsnü idare ettikleri alenen görülmektedir. Binâenaleyh, gerek kongrenin heyet-i umûmiyesi ve gerekse Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey hakkında Dâhiliye Nezâreti'nden vilâyetlere yazılan tamimler efkârı umûmiyede hüsn-i tesir yapmamıştır. Endişe-i namus ve hayattan mütevellit cereyan-ı millî, hâl-i galeyanda olup teskini ve efkârın tatmini için yegâne çare, ancak Meclis-i Millînin hemen ve bilfiil toplanmasının te'mini olduğu ve batî (yavaş) davranıldığı takdirde vekayi-i milliyenin kendi kendine bu gayeye varacağını nazar-ı fahîmânelerine arzeylemeği lâzime-i vazîfe addederim. Çünkü burada meşhud ve mahsûs olan efkâr-ı umûmiye milletvekillerinin kanaat ve tasdikine iktiran etmeyecek herhangi bir siyâset ve mukarreratın şâyân-ı kabul ve payidar olmıyacağı ve bu azîm ve târihî mes'uliyetin mahdud birkaç zatın dûş-i hamiyyetine tahmilinden (omuzlarına yüklenmesinden) efkâr ve arzu-yi millîye istinat ettirilmesi merkezindedir. Ve hattâ eğer şerâit-i hâzıra içinde Meclisi Millî'nin Dersaadet'te kuvâ-yı ecnebiye karşısında toplanmasını mahzurlu görmek yüzünden bu mühimme-i meşrua şimdiye kadar tehir buyrulmuş ise, Anadolu'nun Bâbıâlice tasvip ve Nezd-i Ulyâyi Cenab-ı Şehriyârî'de irâde buyrulacak bir mahalde toplanmasına

söz verildiğinden bile söylenmekte olduğu sırf sâika-i vatanperverî ve vazife-i mevkiam dolayısıyle arzediyorum.

6 / Ağustos / 35
Üçüncü Ordu Müfettiş Vekili
Kâzım Karabekir[112]

Erzurum'daki çalışmalar bir sarıklı kahramanın riyâseti altında hayli ilerlemişken 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkan **M. Kemal Paşa**, tâ Erzurum'a mülâki oluncaya kadar her gittiği yerde en evvel din adamları ile temas etmiş, onların fikirlerini yoklamıştır. Bu husûsu, kongrenin aktine kadar güzergâhtaki faaliyetlerine bir göz atarsak açıkça görürüz. O günkü vakıalara şâhid olanların konuşturulmaları sûretiyle tespit edilen bu hakikatlere âid bir iki pasajı dikkatlerinize sunuyoruz:

"... Hasta olan mutasarrıf evinden çıkamadığı için Dokuzuncu Ordu Müfettişi'ni karşılamaya gelememiştir. Belediye reisi yok... Vekâlet eden zat da Çarşamba'da arazisinin bulunduğu köydedir. Belediye meclisinden bir zat, ***Hacı Molla, Atatürk****'e şehir nâmına:*

"-Hoşgeldiniz" diyor. ***Hacı Molla*** *bugün hayatta değildir..."*[113]

"...25 Mayıs 1919 akşamüstü Havza'ya geldi. Ertesi günü, başlarında ulemadan ***Hacı Mustafa Efendi****'nin bulunduğu bir heyet kendisini ziyaret ederek memleket meseleleri hakkında görüşmelerde bulundular. Bu zâtlar, diğer bir gece Belediye Reisi'nin evinde toplanarak Müdafaa-i Hukûk heyetini teşkil ettiler. Ertesi günü (13 Haziran Cuma) câmide toplanarak mevlid okudular, halka kuru üzüm dağıttılar.* ***M. Kemal*** *de mâiyetiyle birlikte bu merâsimde bulundu. Müteâkiben Belediye önünde miting yapıldı.*

---

112 Harp Tarihi Vesîkaları Dergisi, s: 8, Ankara, 1954, 179 numaralı vesîka; **Kâzım Karabekir Paşa**- İstiklal Harbimiz, İstanbul 1960, sh. 103

113 Bkz: Millet Mecmuâsı- İstanbul, 1949, s: 171 veya **Enver Behnan Şapolyo**- a.g.e., sh. 312.

Havza'ya ilk geldiği günlerde câmide böyle bir merâsim tertip etmişti. Fakat her ne sebepten ise, hocanın gelmemesi yüzünden bu toplantı o kadar müessir olamamıştı."[114]

"...30 Mayıs Cuma günü, sık sık kendilerini ziyaret eden ***Havzalı Bayram Con*** *ve belediye reisi* ***İbrahim Cebeci*** *vasıtasiyle halk ve köylerden de üçer, dörder aklı başında sözü dinlenebilenleri* ***Yorgiç Paşa*** *Câmii'nde toplattırıyor... Kendileri de bu içtimada bulunuyorlar. Bu toplantıda mevlûd okutturulacak, ondan sonra da bir hoca halka vaziyeti anlatan bir vaaz verecektir.*

Mevlûd bitiyor. Hoca meydanda yok... Herkes bekliyor... Bu sırada ***Atatürk****'ün işareti ile yâverleri ayağa kalkarak* ***Bayram*** *ve* ***İbrahim Efendi****'lere:*

"- Neye bekliyoruz? Hani hocaefendi?" [115]

Demek ki, hocasız hiçbir şey yapılamıyormuş!..

"...Ertesi Cuma günü büyük câmide halkı toplattırarak ihtiyar mütekaid müftüye kendisinin de hazır bulunduğu bir vaaz verdiriyor...

İhtiyar müftü efendiyi evinde ziyâret ettim. Hatırlarını yokladım, bana:

"- O vakit ben ihtiyarın omuzlarına düşen vazîfe bu idi, yaptım... Karınca kararınca... Bugün gene onun göstereceği yolda yürümek için hepinizden daha gencim..."[116]

M. Kemal Paşa, yoluna devamla 12 Haziran 1919'da Amasya'ya geldi. Başta **Müftü Hacı Tevfik Efendi** olmak üzere vâiz **Hâfız Kâmil Efendi, Şeyh Cemâleddin Efendi, Hoca Bahâeddin Efendi, Kadı Ali Himmet (Berki) Efendi** v.s. gibi şehrin en seçkin din âlimleriyle ileri gelir memurlarından müteşekkil büyük bir kalabalık tarafından harâretle karşılandı.

Zira Amasya kendini bıçak sırtında hissediyordu. Bunun

114 **Enver Behnan Şapolyo** - a.g.e., sh: 315
115 a.g. dergi
116 a.g. dergi

sebebi de şuydu:

Mondros Mütârekenâmesi'nin tehlikeli 7. maddesine istinâden 24 Aralık 1918'de Batum'u işgal eden İngilizler, Karadeniz'de bununla iktifâ etmeyerek 9 mart 1919'da Samsun'u işgal etmişler ve bu işgali Merzifon'a kadar teşmil eylemişlerdi. Gariptir ki, çok az bir zaman sonra:

"-**Mustafa Kemal Paşa**'yı çağırın!.." diyerek İstanbul Hükümeti'ni tazyik edecek olan İngilizler, O, bu havâlîde böyle faaliyet gösterirken kendisine aslâ dokunmadılar!..

İngilizler, **Mustafa Kemal**'in muvâsalatından önce Amasya'nın işgâli maksadıyla bir yoklama yapmışlar, bir müfreze ile gelip saat kulesine İngiliz bayrağı çekmişlerdi. Amasya âlimlerinin önderliğinde şiddetli bir mukavemet ve protesto ile karşılaşınca da başarısızlıkla çekilip gitmişlerdi. Bu sebepledir ki, Amasya diken üstündeydi, diyoruz.

M. Kemal Paşa'nın gelişi ve O'nun da teşviki ile **"Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti"** kurulmuş, **Müftü Hacı Tevfik Efendi**'nin riyâseti altında zafere kadar her türlü maddî ve mânevî destek sağlamak yolunda takdire şâyân hizmetler îfâ edilmiştir.

Amasya'nın başta **Müftü Hacı Tevfik Efendi** ile vâiz **Kâmil Efendi**'nin delâleti ile kendisine sağladığı desteği **M. Kemal Paşa** da beyân ve ifâde etmiştir:

*"...Efendiler! Bundan beş sene evvel buraya geldiğim zaman bu şehir halkı da bütün millet gibi, hakikî vaziyeti almışlardı. Fikirlerde karışıklık vardı. Dimağlar âdeta durgun bir hâldeydi. Ben burada birçok zevatla beraber **Kâmil Efendi Hazretleri**'yle de görüştüm. Bir câmi-i şerifte hakikati halka izah ettiler. **Efendi Hazretleri** halka dediler ki:*

Milletin şerefi, haysiyeti, hürriyeti, istiklâli hakikaten tehlikeye düşmüştür. Bu felâketten kurtulmak îcab ederse vatanın son ferdine kadar ölmeyi göze almak lâzımdır. Hiçbir şahıs ve makamın mevcudiyeti kalmamıştır. Tek kurtuluş çaresi, halkın doğrudan doğruya hâkimiyeti ele alması ve iradesini

kullanmasıdır.

İşte Efendi Hazretleri'nin bu yolu gösteren vaaz ve nasihatinden sonra herkes çalışmaya başladı. Bu münasebetle ***Müftü Kâmil Efendi Hazretleri****'ni takdirle yad ediyorum. Ve genç Cumhuriyetimiz bu gibi bilginlerle iftihar eder."*[117]

"O zaman şehir dışında karşılıyanlardan ve mihmandarlık yapan ***Lütfü Türker*** *hâtıralarını şöyle anlattı:*

Paşa'yı, Gezirlik mevkiinde bekledik. Otomobil ile geldi. Önümüzde durdu. Hepimizi selâmladı. Ve ellerimizi sıktı. Arkasında liva üniforması vardı. Hükümete getirdik. Eşraf ve ulemâyı istedi. Orada kendileri kısaca:

Birçok deliller göstererek memleketin âkıbetinin vahim olduğunu İstanbul hükümetinin bunun önüne geçemeyeceğini söyledi. Türkler'in kendi namus ve şereflerini muhâfaza edeceklerinden emin olduğunu anlattı ve ilâve etti:

- İçinizden bir heyet seçiniz. Gece uzun uzun konuşalım."[118]

"25 Haziran günü öğleden sonra hiç bir merâsim yapılmaksızın, Tokat'a geliyor ve doğruca askerlik dâiresine iniyor. Bu habersiz gelişi duyan Belediye Reisi ve âzâlariyle bazı ileri gelenler, kendilerini burada ziyaret ederek:

"-Hoşgeldiniz!" diyorlar.

Bir parça oturduktan ve bazı hasbihallerde bulunduktan sonra müsaadelerini rica ediyorlar. Ayrılırken:

- Yarın belediyede bir içtima yapınız. Memleketin ulemâ ve eşrâfını toplayınız. Ben de geleceğim. Kendileriyle hasbihâl yapmak istiyorum diyor..."[119]

Böyle canlı şâhidlerinin, **M. Kemal Paşa**'ya her gittiği yerde ilk ve müessir desteği din âlimlerinin sağlamış bulunduğunu aksettiren beyânları sayfaya dökmekle biter gibi değildir.

---

117 Tarih Dünyası Mecmuası: 15 Haziran 1965 - Sayı: 7

118 Millet Mecmuası Nu. 171 veya **Enver Behnan Şapolyo-** a.g.e., sh. 318.

119 a.g. dergi.

Bundan dolayı bu kadarla iktifâ ediyoruz.

Amasya'dan Sivas'a geçen **M. Kemal Paşa**, Sivas'ta hiç uyumadan yoluna devamla Erzurum'a hareket etti. Zira kongreye yetişmek için acele ediyordu.

Erzurum'a varmadan Ilıca'da bir heyet tarafından karşılandı. Bu heyetin başında Erzurum'daki mücâdeleyi idare eden Müdafaa-i Hukuk Reisi **Raif Hoca Efendi** vardı.

Gerek **M. Kemal Paşa** ve gerekse **Rauf Bey** murahhas olmadıkları için kongreye alınmaları mesele oldu.[120] Bu yüzden **Cevad Dursunoğlu** ile **Binbaşı Kâzım Bey** murahhaslıktan istifa ederek yerlerini onlara bıraktılar. **Cevad Dursunoğlu**'nun yerine **M. Kemal Paşa, Kâzım Bey**'in yerine **Rauf Bey** murahhas seçilmişlerdir. Bu zatlar da sonradan başka kazalardan murahhas seçilerek kongreye katıldılar.[121]

M. Kemal Paşa'ya karşı Erzurum Kongresi'nde gösterilen muhâlefetin fâillerini *"düşman", "casus"* gibi kelimelerle tavsif ettiği ***"Ömer Fevzi Bey (Sürmene Murahhası) ve rüfekası"***[122] ibâresiyle tesbit eden Nutuk, hakîki ve müthiş

120 **Kâzım Karabekir**- a.g.e., sh. 75.

121 Bkz: **Mustafa Kemal Paşa**- Nutuk, Ankara, 1927, sh. 38.

122 **M. Kemal Paşa**, Nutuk adlı eserinde (sh. 40):

*"...Benim bu Erzurum Kongresi'ne âzâ olarak girip girmemekliğim şâyân-ı teemmül görüldüğü gibi Kongre'ye dâhil olduktan sonra da reis olup olmamaklığımı üzerinde izhâr-ı tereddüt edenler bulunmuştur. Bu tereddüdü izhâr edenlerden bir kısmının mülâhazâtını hüsn-i niyet ve samimiyetlerine atfetmek câiz olduğu hâlde, diğer bazı kimselerin bu hususta tamamen samimiyetten uzak, bilakis maksad-ı mel'anet takip ettiklerine daha o zaman şüphem kalmamıştı. Meselâ düşman casus olup her nasılsa Trabzon Vilâyeti dâhilinde bir yerden kendini kongreye murahhas tâyin ettirip gelen **Ömer Fevzi** ve bunun rüfekâsı (arkadaşları) gibi..."* diyor.

Fakat **Ömer Fevzi**, O'nun ifade ettiği gibi sıradan bir adam değildir. Sürmene delegesi olup Trabzon Belediye Reisi **Abonozzâde Hüseyin Efendi**'nin damadıdır. Paris'te tahsil görmüş hukukçu ve gazeteci olan seçkin bir şahsiyettir. Sonradan **"Yüzellilikler"** listesine dâhil edilmiş olduğundan Fransa'da yaşamaya mecbur kalmıştır. Burada **"Rehber-i İnkılap"** adıyla muhâlif bir dergi çıkarmıştır.

muârızı meskût geçiyor. Bu muârız Erzurum Kongresi'ne, Gümüşhâne Murahhası olarak katılan **Kadirbeyoğlu Zeki Bey**'dir. Kendisi bu muhalefetini şöyle anlatmaktadır:

"Tam o sırada camekânlı kapı açılır açılmaz bütün ihtişamıyla, büyük üniformasıyla, püsküllü apoletleriyle, umum nişanlarıyla ve Yâverân-ı Hazret-i Şehriyarî Kordonu ile arkasında da **Yüzbaşı Cevad** ve diğeri **Mülâzım Zühdü** ile **Mustafa Kemal Paşa** içeri girdi.

Ben arkadaki bir sırada **Rauf Bey**'le yanyana oturuyordum. Derhal ve yüksek sesle itiraz ettim. **Mustafa Kemal Paşa** bana dönerek:

"-Sivil elbisem olmadığı için bunlarla gelmeye mecbur kaldım." dedi ve hemen geriye dönerek gitti. Toplantıya yarım saat ara verildi.

Çalınan bir çıngırakla tekrar içeriye girdik. **Mustafa Kemal Paşa** da sivil olarak gelip, bizim sıranın yanındaki sıranın başında oturdu ve elimi sıkarak, elbiseyi Vâli **Münir Bey**'den aldığını söyledi."[123]

Bu muhâlefetin sebebi, **M. Kemal Paşa**'nın yâverlik sıfatına karşı duyulan menfî bir his değil, belki kongre üzerinde ölçüsüz bir otorite kurması tehlikesi idi. Diğer taraftan **Sultan Vahideddin**'in de işgalcilere karşı müşkül duruma sokulması istenmemiş olabilir. Çünkü daha sonra ikinci B.M.M.'ne müstakil meb'us olarak seçilen **Kadirbeyoğlu Zeki Bey "Hilâfet'in ilgâsı"** sırasında tek başına ve müthiş bir müdafaa ile **M. Kemal** ve onun re'sen seçtiği meb'uslardan kurulu Meclise karşı yiğitçe durmuş, fakat Erzurum'da başlayarak Hilâfet'in müdafaasına kadar süren bu muhalefet, O'nun siyasî hayatının sonu olmuştur. Hatta bu muhalefet kendisine o derece pahalıya mâl olmuştur ki, hiç bir alâkası olmayan **"İzmir Suikasdı"** hadisesinde bile kellesini güçlükle kurtarabilmiştir.[124]

123 Bkz. **Mahmud Goloğlu**- Erzurum Kongresi, Ankara 1968, sh. 181'de yer alan **Kadir Beyoğlu Zeki Bey** merhumun notları

124 Bkz: **Kâzım Karabekir Paşa**- a.g.e., sh. 67.

Kongrenin 10 Temmuzda açılması kararlıştırılmıştı. Fakat murahhaslar geciktiğinden 2 Ağustos'ta açılmış ve 14 gün devam etmiştir. İşte bu sırada **General Milne**'nin Babıâli nezdindeki yukarıda anlatmış bulunduğumuz tazyiki yüzünden Hükümet, **M. Kemal Paşa**'yı mecbûren geri çağırmıştır.[125]

Bu kritik durumda **Kâzım Karabekir Paşa**'nın müzâhereti ve Erzurum Kongresi murahhaslarının azim ve kararları karşısında ümid ve cesareti artan **M. Kemal Paşa**, askerlikten istifâ etmiş ve sivil olarak bu işe devama karar vermiştir. Esâsen evvelce bahsi geçen **"Hatt-ı Hümâyun"**da ahalî, memur ve askerin yek-vücud olarak kendisini desteklemeleri, **"Padişah"** ve **"Halife"** sıfatlariyle **Sultan Vahideddin** tarafından bütün teb'asına emredilmiş olduğundan sivil olarak da muvaffakiyet pekâlâ mümkün görünmekte idi.

Kongre'nin cereyan şekliyle çalışmaları hakkında bu kongreye Sivas Murahhası olarak katılmış ve Türk kurtuluş Savaşı'nın büyük sarıklı mücâhidlerinden olan **Fazlullah Moral Hoca**'yı dinleyelim:

"İstanbul'dan çıkıp, 8 Mayıs 1335 de Sivas'a vâsıl olduğum zaman, bu şube teşekkül etmiş ve fakat bütün faaliyeti topu topu, iki defa içtima etmekten ibâret kalmıştı. Hatırımda kaldığına göre reisi ve âzâsı şunlardı: **Müftü Rauf Efendi**...

Haziran içinde **Gâzi Mustafa Kemal Paşa**, Erzurum Kongresi'ni akdetmek üzere Sivas'tan geçerken, bir aralık vâli vekâletinde bulunan **Kadı Hasbi Efendi**'ye kapalı zarf içinde bir kâğıt verdiğini ve onun münderecâtı Sivas ahâlisine anlatılmak üzere halkı Câmi-i Kebir'e topladıklarını ve mazmununu halka anlatıldıktan sonra, eşraf ve âyan-ı memleketten 25 kişinin bu uğurda çalışmak üzere intihap edildiklerini ve onlar da merkezî vilâyetten iki ve kazalardan birer kişinin bi'l-intihap

125 İngilizlerin bu baskısını **M. Kemal Paşa** bile zikrediyor. Bkz: Nutuk, sh. 35'de:

"Benim istanbul'a celbim için İngilizler'in sûret-i resmiyede İstanbul'u tazyik etmeleri çok muhtemeldir!.." demektedir.

Erzurum Kongresi'ne göndermelerini haber aldım.

Bana müteaddid tezkere ve husûsî adamlar göndererek **Muhasebecizâde Tevfik Efendi** hânesinde hayırlı bir iş hakkında müzâkere edileceğinden bu cemiyette benim de bulunmam taleb olunuyordu. Taleb olunan gecede ben de dâvetlerine icâbet ederek mezkûr içtimada bulundum. Netice-i müzâkerede **"Erzurum Kongresi"**ne iştirak edilmesi zarûrî olduğu anlaşıldı. Orada mevcud olan zatların hepsi bu vazifeyi îfâya muktedir oldukları hâlde kimi memuriyetini, kimi ticâretini, kimi efrâd-ı âilesini, kimi arazi ve emlâkini, kimisi vücudça ârızasını, bazıları da mesafenin uzaklığını, müntehâyı hudud bulunmasını, hâsılı her biri bin türlü bahâneler ve mâniler dermeyan ederek, Erzurum'a gitmekten imtinâ ettiler. Yalnız bana, gerek şahsım ve gerek efrâd-ı âilem hakkında her türlü muâvenet ve müzâherette bulunacaklarını kaviyyen vaadederek gitmem için çok ricâ ve ısrarda bulundular.

Ne için gidileceği, Erzurum'da ne kadar müddet kalınacağı, görülecek hizmet ve vazife nelerden ibâret bulunacağı; hepsi meçhul olduğundan gayr-i muayyen bir iş için, veche-i azimet gayr-i mâlûm bir semt-i meçhule hareket muvâfık-ı akıl ve mantık olmadığını dermeyan ederek itiraz eyledimse de, yine ısrar ve ricâlarına binâen, Maraş'ta yaptığım fedakârlıklara, hamiyyetime, vatan ve millet uğrunda bu fedakârlığı da katmağa söz verdim.

Evkaf Başkâtibi **Ziya Bey** arkadaşımız da aynı vaziyete düşerek nihayet bana refâkat edeceğini bildirdi. Bu mes'ele Sivas'ta şüyû' bulunca kazalara da bittabî aksettiğinden Hafik'ten, Zara'dan, Suşehri'nden, Karahisar-ı Şarkî'den nâmıma telgraflar yağmaya başladı. Bu telgraflar hemen hemen aynı mealde idi. Beni kendi kazalarından "Erzurum Kongresi'ne mümessil intihap ettiklerini ve ne kadar paraya ihtiyaç varsa bildirmemi rica ediyorlardı. Ben Sivas'a kurbiyeti hasebiyle Hafık'ın da mümessili olduğumu bildirdim. Arkadaşımla beraber Sivas'ta tedârik edilen yol parası ve mesârif-i

sâire bedellerini ve intihap mazbatasını alarak, Erzurum'a kadar tutulan arabaya atlayarak Sivas'tan müfarakat ettik."

"...Erzurum mümessillerinden **Kadı Raif Efendi** kürsüye çıkarak:

"-Efendiler, kongreyi açıyorum." dedi.

Bunu müteakip Trabzonlulardan birisi de:

"-Biz İttihatçıların makam-ı riyâsete geçmelerini istemiyoruz, in aşağı!" hitâbiyle karşılanan, **Hoca Raif Efendi**, kürsüden indi. O gün daha başka kimse çıkmadığı için dağıldık.

Ertesi gün de diğer biri kürsüye gelerek:

"-Muhterem Beyler!.. Kongre açıldı, dedi. Bunu da tanıyanlardan biri:

"-Bizim İtilâfçılarla alâkamız yoktur. Sen de aşağıya buyur." dediler.

O gün de öyle geçti.

Ben kendi kendime düşündüm. Burada içtimâ eden zevâtın herhalde ya İttihatçı, ya İtilâfçı olması muhakkaktır. Bîtaraf bir kimsenin bulunmaması îcâb eder. Kıymetli günlerimizin bu sûretle heder olmasına canım sıkılıyordu. Ben de Erzurum Mümessili **Hüseyin Avni Bey**'le, elyevm Yüksek Tedrisat Müdürü (Meb'us) **Cevad Bey**'in arasında oturuyordum. Üçüncü gün oldu, yine herkes yerli yerinde oturuyordu. Yalnız **Mustafa Kemal Paşa** ile **Rauf Bey**, en geri sırada bulunuyorlardı. Kürsüye çıkan kimse olmadı.

Ben hiç olmazsa bir gün kazanmak ve diğer boş geçen günler gibi, o günü de kaybetmemek ümidiyle kürsüye çıkmayı bir ve diğer arkadaşlarım gibi bir harekete mâruz kalarak kürsüden inmeyi iki ayıp telâkki ederek, oturduğum yerden ayağa kalktım ve:

"-Muhterem Beyler! Aziz arkadaşlar!" hitâbesiyle söze başlayarak dedim ki:

"-Vatanın ücrâ köşelerinden mühtehâ-yi hudud olan Erzurum'a kadar geldik. Ne için geldik? Millî ve vatanî vazifemizi îfâ için geldik değil mi? O vazifeyi birbirimizin izzeti

nefsini kırmak, hissiyatını rencide etmek sûretiyle mi îfâ edeceğiz? Bugün üçüncü gün oluyor ki az kalsın bunu da diğer günler gibi heder edecektik. Hepiniz o makama lâyık zevat bulunmamış olsaydınız memleketinizden murahhas, mümessil intihap olunarak buraya gönderilmezdiniz. Vatanımız ve necip milletimiz, hâin ve zâlim düşmanların yırtıcı pençeleri altında ezilip dururken bizim hâlâ riyâset davasiyle İttihatçılık ve İtilâfçılık gayeleri peşinde dolaşmamız ve bu sûretle yekdiğerimizi rencide etmemiz hakikaten şâyân-ı teessür hâllerdendir. Eğer aramızda tesânüd husule gelmemiş vatan ve millet düşüncesi yoksa, buraya kadar beyhûde zahmet çekmişiz.

Efendiler!.. Geçirdiğimiz felâketlerden ibret dersi almıyorsak, bize çok yazık. Vakit zıyk (dar), mânâ dakıyktır (incedir). Hepimiz de vatan aşkı millet sevgisiyle dertliyiz, içimizde bu aşkı daha fazla taşıyan, bu dert ile daha ziyâde elemnâk olan, hükümet işlerinde daha çok çalışan simalar da mevcuttur. Vahdet-i milliyeyi meydana getirmek için kongrenin açılması zarurîdir. Yine heyet-i âliyeniz içerisinden velev muvakkat olsun bir reis seçelim ve müzâkerâta devam eyleyelim. İşte ben sizinle beraber tanımakta olduğumuz iki şahsiyet var ki, biri **Mustafa Kemal Paşa**, diğeri **Rauf Bey**'dir. Bu iki zâttan birini ve ezcümle **Mustafa Kemal Paşa**'yı kendi nâmıma reis intihap ediyorum. Siz de muvafık görürseniz Paşa, makam-ı riyâsete geçsin."[126]

Bu sûretle riyaset makamına geçen **M. Kemal Paşa**, bir nutuk îrad ederek sözlerini şöyle bitirmiştir:

"-... En son olarak niyâzım şudur ki, Cenâb-ı Vâcibü'l-Âmâl Hazretleri Habib-i Ekrem'i hürmetine bu mübârek vatanın sâhip ve müdâfii ve Diyânet-i Celîle-i Ahmediye'nin ilâ-yevmi'l-kıyam haris-i esdakı olan millet-i necîbemizi ve Makam-ı Saltanat ve Hilâfet-i Kübra'yı masun ve mukadderatımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvaffak

126 **Vehbi Cem Aşkun**- Sivas Kongresi, Sivas, 1945, sh: 73 vd.

FAZLULLAH MORAL EFENDİ

buyursun. Âmin..."[127]

Bundan sonra çalışmalara başlayan kongrede uzun müzâkere ve münâkaşalar cereyân etmiştir. Bunların en alâka çekici olanı, **"Hilâfet"** ve **"Halife"**nin durumuna dâirdir. Bu hususta da **Fazlullah Moral** şu bilgiyi vermektedir:

"...Cuma tâtilinden bi'l-istifâde arkadaşım **Ziya Bey'le Gâzi Paşa**'yı ziyârete gittik. Bize İstanbul'un Müttefik Devletler'in işgâl-i askerîsi altında bulunduğunu ve **Padişah'ın âdeta esir olduğunu ve onlar orada bulundukça; idâresi nâfiz olmadığından, buna nihâyet vermek üzere kendisini gizlice dâvet ederek, bu hizmeti îfâ etmek için Anadolu'ya gönderdiğini ve iki ellerini açarak:**

"-Aman oğlum! Milletimin yüksek sesini işitmeliyim!.." dediğini yana yakıla anlattı.

Harbiye Nezâretinden aldığı şifre ve telgrafları okuyarak

127 **Atatürk**'ün Söylev ve Demeçleri- İstanbul, 1945, sh: 7.

bütün askerî kumandanlar kendisiyle hem-efkâr ve müttefik olduğundan yalnız Kuvâ-yı Milliye'nin birleştirilmesi mevzuundan ve sâireden bahsetmişti.

Ertesi gün de Mecliste, Makam-ı Hilâfet'in muhâfazası mevzu-i bahs olmuştur. Ben bu hususta mâruzâtta bulunmak üzere söz alarak ayağa kalktım:

"-Muhterem Arkadaşlar!.. Hepiniz bilirsiniz ki, Makam-ı Hilâfet'in biri İslâmî, diğeri insanî olmak üzere iki vazifesi vardır. Osmanlı Padişahı **"Halife"** olduğu için bütün Dünya'da mevcûd müslümanlar üzerinde hak ve Hilâfet hâkimiyeti vardır. Osmanlı Padişahı bulunduğu için de, Osmanlı câmiası altında mevcûd bilumum anâsır-ı müslime ve gayri müslimeye hakk-ı hükümrânîsi bulunmaktadır. Gerek dinî, gerek insanî olsun, binâenaleyh her iki sûretle de îfâ-yı vazife etmekte bulunduğundan Hilafet-i Penâhî'yi hepimizin muhâfaza ve madafaası zarurîdir." dedim.

Bu da itiraz edilmeyerek heyet-i umûmiyece kabul edildi."[128]

Kongreye yetmiş kadar delege katılmıştı. Bunlar arasında ilmiyeye mensup sarıklılar şunlardır:

1 - Müftü Hacı **Hâfız Mehmed Cemil Efendi** (Siirt Murahhası)

2 - Ulemâdan **Hâfız Cemil Efendi** (Siirt Murahhası)

3 - Eski Meb'us **Hoca Raif Efendi** (Erzurum Murahhası)

4 - Meşâyihtan **Hacı Fevzi Efendi** (Erzincan Murahhası)

5 - Müftü **Şevki Efendi** (Kuruçay Murahhası)

6 - İdâdî Müdürü **Fazlullah Efendi** (Sivas Murahhası)

7 - Müderris **Yunus Efendi** (Of Murahhası)

8 - Müftü **Osman Efendi** (Kelkit Murahhası)

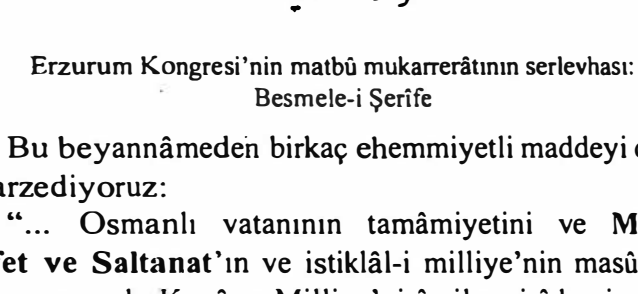
9 - Müftü **Hasan Efendi** (Şiran Murahhası)

10 - Hoca **Necâti Efendi** (Rize Murahhası ve Batum'da *"Sada-yı Millet"* Gazetesi müdürü)

Bunlardan başka meslek itibariyle ilmiyeyi seçmiş ol-

128 **Vehbi Cem Aşkun**- a.g.e., sh. 80.

madığı hâlde bu meslektekiler kadar dinî bilgisi olan kalpaklı ve fesli insanlar da vardır. Esasen o günkü münevverlerin hepsi de belki bugünkü din adamları kadar dinî bilgilerle mücehhezdiler. Bu sebeple kongre müzâkerelerinde en çok dinî his ve düşünceler izhar edilmiş ve vatanın selâmeti için yegâne istinadgâh olarak dinî heyecan kullanılmıştı. Kongre müzâkerelerinin neticesi olarak kaleme alınan ve Erzurum'da tab edilen beyanname de **"Besmele"**yle başlamaktaydı.[129]

بسم الله الرحمن الرحيم

شرق آناطولينك اتفاق تامله ١٠ — ٢٣ تموز سنه ١٣٣٥ تاريخنده
ارضروم ده عقد اولنان ايلك قونغره‌نك مقرراتيدر

• مواد أساسيه •

Erzurum Kongresi'nin matbû mukarrerâtının serlevhası:
Besmele-i Şerîfe

Bu beyannâmeden birkaç ehemmiyetli maddeyi dikkatinize arzediyoruz:

"... Osmanlı vatanının tamâmiyetini ve **Makam-ı Hilâfet ve Saltanat**'ın ve istiklâl-i milliye'nin masûniyetini temin zımnında Kuvâ-yı Milliye'yi âmil ve irâde-yi milliyeyi hâkim kılmaktadır." (Maksad matlaplı 2. madde).[130]

"- Hükümet-i Osmaniye'nin tehlike-i inhilâline karşı, **"Saltanat ve Hilâfet-i Osmaniye'nin bekası"** esas maksadı teşkil ettiği cihetle... (Madde 3.)[131]

Kongreyi temsil etmek üzere idare heyeti mâhiyetinde

129 Bkz: Tarih Vesikaları- Maarif Vekâleti - Ankara 1941, Sayı 2
130 Bkz: a.g. dergi
131 Bkz: a.g. dergi

Şeyh SERVET EFENDİ

bir heyet seçilmişti. Buna **"Heyet-i Temsiliye"** adı verildi. Birinci B.M.M'nin sonuna kadar çok ehemmiyetli bir rol ifa etmiş olan bu heyet, şu kimselerden müteşekkildi:

Mustafa Kemal: Sâbık üçüncü ordu müfettişi, askerlikten müstâfî.

Rauf Bey: Sâbık Bahriye Nâzırı.

Hoca Raif Efendi: Sâbık Erzurum Meb'usu

İzzet Bey: Sâbık Trabzon Meb'usu.

Servet Bey: Sâbık Trabzon Meb'usu.

Şeyh Fevzi Efendi: Erzincan'da Nakşî Şeyhi.

Bekir Sâmi Bey: Sâbık Beyrut Vâlisi.

Sâdullah Efedi: Sâbık Bitlis Meb'usu.

Hacı Musa Bey: Mutki Aşîret Reisi.

Kongre kapanırken **M. Kemal Paşa**, şu konuşmayı yapmıştır:

"Muhterem Efendiler!..

Milletimizin ümmid-i necat ile çırpındığı en heyecanlı bir zamanda, fedakâr hey'et-i muhteremeniz her türlü mezâhime (zahmetlere) katlanarak burada, Erzurum'da toplandı. Hassas ve necip bir ruh ve salâbetli bir iman ile vatan ve milletimizin halâsına âid esaslı mukarrererât (kararlar) ittihâz etti. Bilhas-

Hey'et-i Temsiliyye âzâlarından biri:
Erzincan Murahhası (sonra meb'usu)
ŞEYH HACI FEVZİ EFENDİ

sa, bütün Cihan'a karşı milletimizin mevcûdiyetini ve birliğini gösterdi. Tarih bu kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir. Heyet-i muhteremenizin, rüfeka-yı kiramın hakkımda samimi muhabbet ve itimat âsârına buradan alenen teşekkür etmeyi bir **vecibe addederim. Bu felâh-pîrâ içtimaımız hitam-pezîr olurken, Cenâb-ı Vâcibü'l-Âmâl Hazretleri'nden avn-i hidâyet ve Peygamber-i Zîşân'ımızın ruh-i pür-fütûhundan feyz-i şefaat niyaziyle vatan ve milletimize ve devlet-i ebed-müddetimize mes'ud âkıbetler temenni ederim."**

Siirt Murahhası **Hâfız Mehmed Cemil Efendi** tarafın-

dan bir **"aşr-ı şerif"** okunmasını müteakiben[132] Şiran Murahhası **Müftü Hasan Efendi**'nin veciz bir **"duâ"**sı ile 17 Ağustos 1919'da kongre nihâyet bulmuştur.

D- BALIKESİR KONGRESİ

Yukarıda da bilvesile ifâde etmiş olduğumuz üzere İzmir'in işgali hadisesinden sonra vatanın her tarafında mahallî mukavemet cemiyetleri kurulmuştu. **"Cemiyet-i İslâmiye"**, **"Müdafaa-i Hukuk"**, **"Muhâfaza-i Hukuk"**, **"Redd-i İlhak"** gibi çeşitli namlar altında mahallî müftü, vâiz ve eşraf tarafından kurulan bu cemiyetlerin faâliyetlerini birleştirip genişletmek için birçok teşebbüsler yapılmıştır. Bu teşebbüslerin en dikkat çekici olanı, Doğu Vilâyetleri için **"Erzurum Kongresi"** Batı vilâyetleri için de **"Balıkesir Kongresi"**dir.

Bunların her ikisi de, üç-dört gün ara ile toplanarak Şark ve Garp bölgelerindeki münferid çalışmaları bütünleştirmek husûsunda âmil olmuşlardır. Daha sonra toplanan **"Sivas Kongresi"** ise, bu iki kongrenin attığı bölgevî adımları daha da umûmîleştirilmek istenmiştir. Bununla beraber Erzurum Kongresi'nden sonra Sivas'ta ikinci bir kongre akdini gereksiz görenler ve bunu hem boykot ve hem de telgraflarla protesto edenler olmuştu. Bunlar, Sivas Kongresi'nin **M. Kemal Paşa**'nın mevkiini kuvvetlendirmek için toplandığını iddia eylemişlerdir ki, bu görüş, pek de yanlış sayılmaz!..

Bu vesile ile şunu belirtmek yerinde olur ki, **M. Kemal Paşa** gibi askerlerin rolü Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak değil, başlamış olan bir hareketi birleştirip, idare etmek olmuştur. Silâhlı mücâdelenin bile **M. Kemal**'in Anadolu'ya geçmesinden önce **"Ayvalık"** civarında başlamış bulunduğuna evvelce bir nebze temas etmiştik.

Ayrıca şunu söyleyelim ki, **"Türk-Yunan Harbi"**ne sonradan yaygınlaştırıldığı üzere **"İstiklâl Harbi"** demek de yanlıştır. Bundan önce istiklâli selb eden (ortadan kaldıran)

132 **Mahmud Goloğlu**- a.g.e., sh. 182.

bir muâhede imzâ ve kabul edilmiş olmadığı cihetle bu harbe **"İstiklâl Harbi"** denilmesi fiilen ve mantîken yanlıştır. Bu gibi saptırmalar, bilâhare **M. Kemal Paşa**'ya münâkaşasız bir otorite (şükûh) kazandırmak gareziyle ortaya konulmuştur. Bu da dine vurulacak darbenin şiddet ve müessiriyetini takviye için ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Bu vesile ile şunu da ifade etmek gerektir ki, **"Türk Kurtuluş Savaşı"**nda iki temel ve başlangıç harekâtı vardır. Bunlardan biri; Şark'ta **Kâzım Karabekir Paşa**'nın Ermeniler'e karşı giriştiği ve kısa zamanda muvaffakiyete ulaştırdığı harekât, diğeri de Ege Bölgesinde, Yunan'ın İzmir'e çıkışıyla başlayan silâhlı çetecilik şeklindeki **"Milis Harekâtı"**dır.

Bunları yok farzederek başarının şerefini bir tek şahsa hamletmek, yukarıda izah edilmiş olan kötü bir maksada mebnîdir.

Bunlardan **"Milis Harekâtı"**, bugüne kadar üzerinde gerektiği kadar durulmamış olan **"Balıkesir Kongresi"**nden doğmuştur.[133]

Erzurum Kongresi'nde olduğu gibi bu kongreye bir takım askerî şahısların iştirak etmemiş olduğundan bu tam mânâsı ile bir **"Halk Hareketi"** karakteri göstermektedir. Yani bugünkü tâbirle tam bir "sivil toplum hareketi"dir ve bu kongre Ege'de silâhlı mukavemetin başlaması için ciddi bir merhale teşkil etmiştir.

Bu mahallî cemiyetlerin ve fiilî mukavemet teşebbüsle-

---

133 Tafsilât için bkz: Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve **Hacim Muhiddin Çarıklı**'nın Kuvâ-yı Milliye Hatıraları - Ankara 1967.

Bu esere yazılan önsözde müellifin:

"Bugün saat 10 da Halk Fırkası'nın Umumî Kongresi açıldı ve Gâzi Paşa, uzun zamandan beri mevzuubahis edilen Nutku'nu irada başladı. Gâzi, bütün kendi bulunduğu vaziyetlere dâir izahat veriyor ve diğer cepheleri birer cümleyle geçiyor. Bunda maksadının, yalnız kendi bulunduğu hususatın bahsinden ibâret olup diğer Kuva-yı Milliye ve Hareket-i Milliye cepheleri tarihinin oralarda bulunan arkadaşlar tarafından yazılması icap edeceğini **Necâti** hikâye ediyordu." dediği görülmektedir. (a.g.e. sh. 7)

rinin tahlili göstermektedir ki, her tarafta ilk harekete geçen ve kurtuluşu temin edecek teşkilâtları kuranlar mahallî din adamları olmuştur. Hatta bu gibi teşebbüslerde ehemmiyetli bir rol oynayanlardan ilmiyeye mensup bulunmayanlar bile muvaffak olabilmek için her gittikleri yerde, din adamlarının önlerine katmak mecburiyeti ile karşılaşıyorlardı. Çünkü üst üste gelen harb ve sefaletlerin bî-tab düşürdüğü halkı, başka bir müessirle harekete getirmeğe imkân yoktu.

Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri gibi Ege Bölgesi'nin en dikkate değer çalışmalarını idare etmiş bulunan **Hacim Muhiddin (Çarıklı)** da Mülkiye mezunu idi. Yani sarıklı değildi. Onun günü gününe tuttuğu notlardan edindiğimiz mâlûmat, dolaştığı her yerde mahallî müftü, vâiz ve dersiamların te'sirlerini belirtmek bakımından cidden câlib-i dikkattir.

14 Haziran 1919 tarihli nottan:

"Bire yirmi kala, Mürvetler'den hareket ve yedide Bandırma'ya vâsıl olduk. Akşam ***"Cemaat-i İslâmiye"de*** *müzâkere ettik. Hayli hayırlı kararlar ittihaz ettik."*[134]

17 Haziran 1919 tarihli nottan:

"Biraz sonra ***Esad Bey*** *ve akşam da* ***Mirza Bey*** *Manyas'a geldiler. Terâvihden sonra Müftü Efendi'nin makamında toplanacak idik.."*[135]

18 Haziran 1919 tarihli nottan:

"... Bu akşam üzeri toplanmak üzere Müftü Efendi söz vermiş idi. Hâlbuki bilâhare vazgeçmiş. Güya Hürriyet ve İtilâf'tan bazıları müftüyü balta ile tehdid etmiş! Sonra Müftü Efendi'ye bilvasıta haber gönderdim. Terâvihten sonra yirmi otuz kişi kadar toplandık. Yarın akşam daha kalabalık Plevne Câmii'nde toplanacağız."[136]

23 Haziran 1919 tarihli nottan:

---

134 **Hacim Muhiddin Çarıklı**- a.g.e., sh.18.

135 a.y.

136 **Hacim Muhiddin Çarıklı**- a.g.e., sh. 18, 19

"Cemaat-i İslâmiye'ye gittim ve biraz hasbihal ettik."[137]

27 Haziran 1919 tarihli nottan:

"... Dün ***Nasuh Bey****'e bir karakol nizâmnâmesi verdim. Okuyup sonra Balıkesir'de* ***Abdülgafur Efendi****'ye teslim edecek."*[138]

29 Haziran 1919 tarihli nottan:

"...Bergamalıları ***Yeşilli Câmii****'ne dâvet ettim. Ve seksen kişilik birlik teşekkül etti."*[139]

22 Temmuz 1919 tarihli nottan:

"... Soma'nın Kızılhisar karyesinden ***Hacı Muharrem Efendi*** *ile görüştüm... Soma'da Balıkesirli* ***Tevfik Bey*** *isminde hamiyetli bir kadı var. Müftü de Sakızlı imiş."*[140]

23 Temmuz 1919 tarihli nottan:

"Bu sabah ***Fetvahâne****'de içtimâ ile teşkilât mâliye ve levâzım heyetlerini teşkil ettik.* ***Hacı Reşid Efendi*** *Harekât-i Milliye Reisi oldu."*[141]

"... Soma'dan Kırkağaç'a geldim. Kırkağaç'ta teşkilât yapılmış ve müderrislerden ***Bülbülzâde Mehmed Efendi*** *reis olmuş."*[142]

25 Temmuz 1919 tarihli nottan:

"Bundan sonra müderrisinden Müftü-i Esbak ***Ayanzâde Hacı Süleyman Efendi****'yi ziyâret ettim."*[143] ve hâtırat bu minval üzerine devam edip gitmektedir.

İstanbul'da bulunan İzmirliler, vilâyetlerinin Yunan askerleri tarafından işgali üzerine heyecana kapılarak 20 Mayıs 1919 da Sirkeci'deki, **Ali Efendi** Tiyatrosu'nda toplandılar. **"Aydın Vilâyeti Muâvenet-i Hayriye Cemiyeti"** adıyla bir cemiyet kurarak faâliyete geçtiler. Fakat bu cemiyetin çalış-

137 **Hacim Muhiddin Çarıklı**- a.g.e., sh. 20
138 **Hacim Muhiddin Çarıklı**- a.g.e., sh. 21
139 **Hacim Muhiddin Çarıklı**- a.g.e., sh. 22
140 **Hacim Muhiddin Çarıklı**- a.g.e., sh. 25
141 a.y.
142 a.y.
143 a.y.

malarından iyi bir netice alınamayınca cemiyet idarecilerinden **Hacim Muhiddin Bey,** 11 Haziran 1919'da Bandırma'ya hareket etti. Buradan Balıkesir'e geçerek her tarafı dolaştı. Onun bu dolaşmalarına âid teferruattan sarf-ı nazar ederek, gittiği yerlerde din adamlarıyla yaptığı temaslarını yukarıda naklet-miştik.

Bu çalışmalardan sonra 26 Temmuz'da Balıkesir'de bir kongre akdine muvaffak olunmuştur. Civar kaza ve köylerde heyecan hâlinde bulunan halkın mevzîî çalışmalarını birleştirmek gayesini güden bu kongre 30 Temmuz'a kadar beş gün devam etmiştir. Balıkesir'de **"Harekât-ı Milliye Kongresi"** adıyla toplanan bu kongre **"Erzurum Kongresi"**nin bir benzeridir. Balıkesir, Bandırma, Burhaniye, Edremit, Gönen, Balya, Soma, Sındırgı, Akhisar, Kırkağaç kazaları ile Fart, Kepsut, Giresun, Şamlı, İvrindi ve Konakpınarı nahiyelerinden 48 murahhasın katıldığı bu kongrenin de en gayretli azaları, mahallî müftü ve müderrislerdi. Bunlar:

1- **Keçecizâde Hâfız Mehmed Emin Efendi** (Bahkesir Murahhası)

2- **Arabacızâde Hacı Hâfız Mehmed Efendi** (Bahkesir Murahhası)

3- **Beypazarızâde Hâfız Mehmed Efendi** (Balıkesir Murahhası)

4- **Keşkekzâde Hacı Bahâeddin Efendi** (Balıkesir Murahhası)

5- **Müftü Hoca Mehmed Bey** (Burhaniye Murahhası)

6- **Soma Müfti-i Sâbıkı Osman Efendi** (Soma Murahhası)

7- **Soma Müftüsü İsmail Hakkı Efendi** (Soma Murahhası)

8- **Müderris Hüseyin Efendi** (Kırkağaç Murahhası)

9- **Müderris İbrahim Efendi** (Fart Nâhiyesi Murahhası)

10- **Hâfız Ârif Efendi** (Kepsut Murahhası)

11- **Abdülgafur Efendi** (Giresun Murahhası)

12- **Hâfız Mehmed Efendi** (Şamlı Murahhası)

13- **Hâfız Hamid Efendi** (İvrindi Murahhası) v.s.dir.[144]

"Harekât-ı Millîye" ve **"Redd-i İlhak"** adını alan cemiyete altı kişilik bir **"Heyet-i Merkeziye"** seçildi. Gâyenin, vatanın kurtuluşu olduğu kabul edilerek bunun için gerekli teşkilât kuruldu. Bu anda 1300-1309 doğumluların silâh altına alınması sûretiyle umûmî bir seferberlik ilânı kararlaşürıldı. "Akhisar", "Soma" ve **"Ayvalık"** olarak üç cephe tespit edildi. Buraları için birer menzil müfettişliği meydana getirildi. Hareketin yürütülmesini sağlayacak maddî imkânların temini için de **"Teşkilât-ı Mâliye ve Levâzım Heyetleri"** kuruldu.

Kongrenin hitâmında, kongrenin ne maksadla teşekkül ettiği hakkında kongre tabiri ile **"Hâk-i Pây-i Şâhâne"**ye, **"Makâm-ı Sadaret"**e ve **"İtilâf Mümessil-i Siyâsîleri"**ne birer ariza-yi telgrafiye yazılması takarrür etti.

Halîfe'ye çekilen telgraf şuydu:

ATABE-İ FELEK-MERTEBE-İ CENÂB-I HİLÂFETPENÂHÎ'YE

On asırdan beri Türk'ün zafer terânelerine bir ma'kes olan sevgili Anadolu'muzun aziz kalbgâhına saldıran sefil düşmanın vahşiyâne savletleri yurdumuzun matemdar âfakında derin bir velvele-i heyecan husûle getirdi. Tarihin sîne-i hâdisatına en muazzam bir âbide-i saltanat rekzeden büyük Osman Gâzi'nin ruh-ı giryânı bir hâle-i nur içinde Türk'e en büyük vazifesini ihtar ediyor. Bu semâvî dâvete icâbet eden biz Garbî Anadolu mümessilleri, büyük Hakanımızın hep iclâl ve necâlete bir timsal-i nevin olan tahtgâh-ı saltanatı etrafında müttehiden toplanarak kudsî vatanımızın halâsını temin için bir Millî Kongre halinde içtimâ ettik. Zafer ve şan için dökülen Türk ve İslâm kanlarının bir ma'kes-i lâ'l gûnu olan hilâlimizi ebediyyen çiğnemek isteyen Yunanlılar'ı memleketten tard edinceye kadar mücâdele etmeye ahd-ü peymân ile küşad

144 **Hacim Muhiddin Çarıklı**- a.g.e., sh. 118-19

edilen Kongremiz herşeyden evvel Zât-ı Akdes-i Hilâfetpenâhî'ye fart-ı ubûdiyet ve sadâkati, bir şiâr-ı esas olarak kabul etmiş ve şanlı Fâtih'in bir vedia-i kıymettarı olan İstanbul tacgâh-i Saltanatını sernigûn ettirmemek için millî düşmanlarımızla sonuna kadar muhârebeye karar vermiştir.

Vâlidelerimizi parçalayan, zümrüdîn ovalarımızı harabezâra çeviren, hemşirelerimizin bikr ve ismetlerini çiğneyen Yunan süngüleri, ecdadımızın kudsî mezarlarını inletirken bizlerin bî-hareket kalmasına imkân olmadığını bütün âlem-i beşeriyete karşı fiilen isbat edeceğiz.

Bu âteşîn karar-ı millîyi, ruhlarımızdan kopan sâdâ-yı ubûdiyetimize terdifen südde-i seniyye-i hazreti tâcdâriye arzına mücâseret ve "Padişahım, devletinle, milletinle, iclâlinle çok vaşa!" duâ-yı halisânesini ref-i bârigâh-ı ahâdiyet eyleriz. Ferman."[145]

Ayrıca İngiltere, Amerika, Fransa ve İtalya siyasî mümessillerine çekilen uzun bir telgraf 48 murahhasın imzasını taşımakta ve Yunan işgalinin haksızlığı sebebiyle silâhlı mücâdeleye karar verilmiş olduğunu belirtmekte idi.[146]

Balıkesir Kongresi'yle birleştirilen mahallî mukavemet hareketlerini daha da umûmîleştirerek bütün Ege vilâyetlerine şâmil bir hâle koymak için de teşebbüsler yapılmıştır. Bunların en ehemmiyetlilerinden biri 16 Ağustos 1919'da toplanan **"Alaşehir Millî Kongresi"**dir. On gün devam eden kongreye bütün Ege'yi temsil eden murahhaslar katılmışlardı. Bu murahhaslar arasındaki sarıklılardan birkaçını zikredelim:

1- Müftü **Hacı Nazif Efendi** (Eşme Murahhası)

2- Müftizâde **Abdülgafûr Hoca** (Balıkesir Murahhası ve Kongre kâtibi)

3- Müderris **Mustafa Efendi** (Demirci Murahhası)

4- Müftü **Ahmed Efendi** (Sarayköy Murahhası)

145 **Hacim Muhiddin Çarıklı**- a.g.e., sh. 115 vd.

146 **Hacim Muhiddin Çarıklı**- a.g.e., sh. 117.

Ege Bölgesi'ndeki Kuvâ-yı Milliye çalışmalarında dâima baş rolde olan ve Birinci B.M.M.'de Balıkesir Meb'usu olarak hizmet eden:

ABDÜLGAFUR HOCA

5- Sâbık Müftü **Mehmed Lütfi Efendi** (Sâlihli Murahhası)

6- Sâbık Müftü **İsmail Hakkı Efendi** (Gördes Murahhası.)[147]

Bu kongreye katılanlar arasında **Gâlip Hoca** müstear adıyla, Ege Kuvâ-yı Milliye hareketlerinden sarıklı olarak şöhret yapmış bulunan **Celâl Bayar** da vardı. O da diğer murahhaslar gibi halkın birlik ve şuurlu hareketini temin için dine istinâd ediyordu[148]:

147 **Hacim Muhiddin Çarıklı**- a.g.e., sh. 148.

148 **Celâl Bayar**, Kayseri Cezâevi'nden çıktıktan sonra, **Nazif**

" Din düşmanlarımıza karşı koymak vâcibdir. Cümlemiz şehid oluncaya kadar harbe devam edeceğiz. Bu bizler için bir farîzadır. Târih sahifelerini çevirdiğiniz zaman, Türk Milleti'nin düşmandan yüz çevirdiği vâki değildir!.." diye bir hitâbede bulunmuş, halkı Millî Mücâdeleye teşvik eylemiş ve hepsini heyecana getirmişti. **Celâl Beyefendi**, dînin de bu dâvâda büyük yardımı dokunacağını takdir etmiş, konuşmalarında dînî fıkralar, ehemmiyetli âyetler zikrederek, halkın mânevîyatına hitap eylemiştir."[149]

Çelebi'nin Süleymaniye'deki evinde bizim de içinde bulunduğumuz kalabalık bir topluluğa karşı şöyle demiştir:"-İzmir'den kaçarak Ankara'ya iltihâk kararı verdiğim zaman hem tanınmamak ve hem de güzergâhta karşılaşacağım insanlara karşı yapacağım ikaz ve irşadların müessiriyeti için hoca kılığına girdim. Başıma sarık, sırtıma da bir cübbe giydim.

O köyden bu köye, halkla hasbihâller yapıp onları Kuvâ-yı Milliye taraftarlığına imâle etmeye çalıştım.

Bir gün yine böyle bir köy kahvehânesinde sohbet ederken bitişikteki câminin minâresinden akşam ezânı okundu. Sohbeti kestim. Hep birlikte câmi-i şerife girdik. Köylülerden birisi:

"-E hocaefendi!.. Akşam namazında seferî olan bir kimse için bir değişiklik olmadığına göre mihraba geçip bu namazı bize sen kıldırmalısın!.." dedi.

Şaşırdım. Bu işi daha önce hiç yapmamıştım. Kendime güvenemiyordum. Ona dedim ki:

"-Kardeş!.. Hocalık iki kısımdır. Biri hâfızların hocalığıdır. Onların umûmiyetle sesleri güzel olur. Kur'ân-ı Kerîm'i de ezbere bilirler. İkinci kısım hocalar ise, arabiyât okumuş kimselerdir. Onlar da güzel vaaz ve nasihatta bulunurlar. Ben, bu ikinci kısım hocalardanım. Namazı, sizin hocanız kıldırsın!.."

Bu sefer de adam:

"-Hiç olmazsa müezzinlik yap!.." diye ısrar etti. Bunu yapmaya mecbur kaldım. Kamet getirdim. Fakat imam selâm verdiğinde duâyı hatırlayamadım. (*"Allâhümme entesselâm ve minkesselâm..."* diyemedim.) Neyse ki, cemaatten biri atılganlık gösterip bunu okudu. Ben de büyük bir mahcubiyetten kurtuldum!.."

C. Bayar, o zaman henüz **"Ben de Yazdım"** isimli hâtıratını kaleme almış değildi.

149 İki Devrin Perde Arkası- (**Hüsâmeddin Ertürk**'ün Hâtıratı) İstan-

GALİP HOCA yani **CELÂL BAYAR!.**
Milleti birleştirip hareketlendirebilmek için
lâik kafalı masonlar bile dini kullandılar.
İşte bir örnek!.

Bu kongrede de Balıkesir Kongresi'ndeki gibi Halife'ye

---

bul 1957, sh. 349.

Celâl Bayar, dînî bir kisveye bürünme mecbûriyetini şöyle anlatmaktadır:

"...Söylediklerimin iç yüzüne pekâlâ nüfuz ettiklerini; dinledikleri millî menkıbelerden gurur duyduklarını hâllerinden anlıyordum.

Köylüler, aşîretler Osmanlılığı bizim anladığımızdan başka mânâda kabul ediyorlardı. Osmanlı dedikleri zaman âdeta bir yabancıya hitap etmiş gibi oluyorlardı. Osmanlı'yı kendilerinden saymıyorlardı. Eski **«zabtiyelere»** yeni jandarmalara **«Osmanlı»** diyorlardı. Osmanlılık, onlarca «haksızlık» demekti. Osmanlı padişahı ve temsil ettiği saltanat müessesesi, asırlık propagandanın tesiriyle bu çerçevenin dışında idi. hürmetleri vardı. henüz kimse buraya kadar dil uzatamıyordu. Ben de bu duyguya uymaya saygı gösteriyor, dokunmuyordum. **Sultan Vahideddin**'in oynadığı rolleri olduğu gibi açıklayamıyordum. Kabahat hep Padişah'ın çevresindeki vezirlerindi. Telkinlerimi netice olarak şu esas üzerinde topluyordum:

«Buraları Türk toprağıdır, bizimdir. Her zaman silâhla müdafaa etmeliyiz.»

Geceleri efe ve adamları ile böyle konuşarak vakit kolay geçiyordu. Gündüzleri yalnız kaldığım için en sıkıntılı zamanlarımızdı. Samimi dostumuz kitaplardan da mahrum idik. Çocukken okulda ezberlettikleri, hatta tecvit üzere «tilâvet» edilmesini bildiğim Kur'ân'dan bazı sûreleri, kendi kendime okurdum.

Bir gün bana **Edib**:

"-Yine okusana!" dedi.

Sebebini sordum, **Fadime Hanım**'ın hoşlandığını söyledi. Evinde Kur'ân okunduğu için «bereket ve meymenet» hâsıl olacaktı. İyi kalpli kadının yanında itibarımız artmıştı.

Bir gün **Deşteban Paşa** ile Ödemiş'e doğru yolculuk ediyordum. Yanımıza bir köylü sokuldu. Ben ilerledim. İkisini yalnız bıraktım. Deşteban, bana yetiştiği zaman, aralarındaki görüşmeyi anlattı. Hatırımda kaldığı gibi kaydediyorum:

"-Bu kim?"

"-Efenin misafiri."

"-Zeybek elbisesini yeni giymiş veya hapisten yeni çıkmış olmalı..."

"-Neden, bildin?"

"-Görmüyor musun, baldırları gün görmemiş bembeyaz!.."

"-Hayır, uzun giyiyormuş da, ondan baldırları beyaz, kendisi **kasaptır.** Aydın'dan yeni geldi. Efeden hayvan satın alacak."

Paşa Deşteban'ın bana naklettiği bu konuşma, gözümü açtı. Ne de olsa

bağlılıklar izhar edilmiştir.[150]

Balıkesir Kongresi'nde alınan kararlar burada daha da şümûlendirilip sara-hatlendirilmiştir.

Bu kongrelere daha sonra **"Sâlihli"**, **"Akhisar"** ve tekrar **"Balıkesir"**de devam edilmiştir. Bilâhare Sivas Kongresi'ne murahhas göndermek sûretiyle fikir ve çalışmalarını orada temsil ettirmişlerdir.

E- SİVAS KONGRESİ

Sivas Kongresi, evvelce de belirtilmiş olduğumuz gibi şark ve garptaki **"Kuvâ-yı Milliye"** çalışmalarını birleştirerek T.B.M.M. devresine geçişi sağlayan ehemmiyetli bir merhale olmakla beraber hakikatte bu iş, **"Erzurum Kongresi"**nde temin edilmiş sayılabilirdi. Fakat bu kongrede hâkimiyet, (insiyatif) tam mânâsıyla **M. Kemal Paşa**'nın elinde değildi. Hattâ O'nun kongreye dâhil edilebilmesi bile mesele olmuştu. Bu yüzden o sırf kendi hâkimiyet ve idaresinde bir kongre toplayarak **"Erzurum Kongresi"**ne nazaran daha kuvvetli bir duruma geçmek istiyordu. İşte Erzurum Kongresi gibi gaye ve hedefleri vuzuha kavuşturan bir merhaleden sonra Sivas'ta yeni bir kongre akdi, bu sebebe dayanıyordu. Fakat bunu farkeden ve itiraz seslerini yükseltenler oldu.[151] Bunlardan meselâ yukarıda bahsi geçen **Kadirbeyoğlu Zeki Bey**, **Kâzım Karabekir Paşa**'ya yazdığı bir mektupta **"Erzurum Kongresi"**nin mürekkebi kurumadan silinmesi, âti için endişelerimizi mucip oluyor."[152] diyordu.

---

lisânımla, beyaz baldırımla, hatta kafamla zeybek elbisesinin içine sığamayacağımı anlamış oldum. Kadının Kur'ân'dan hoşlanması, bu vak'a da bende hoca kıyafetine girmek fikrini uyandırdı. Lügat mânâsı rehberim olur ümidiyle kendime «Gâlip» takma adını seçtim. İlk fırsatta hoca kıyâfetine girecektim." (Bkz: **Celâl Bayar**- Ben de yazdım, c: VI, İstanbul, 1997, sh: 20-21)

150 **Hâcim Muhiddin Çarıklı**, a.g.e., sh. 149

151 **Mahmud Goloğlu**-Sivas Kongresi, Ankara, 1969, sh. 244'te yer alan **Kadirbeyoğlu Zeki Bey**'in notları.

152 **Kâzım Karabekir**- İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1960, sh. 679.

Trabzon'dan **"Sivas Kongresi"**ni protesto eden bir telgraf çeken **Ali Şükrü** ve **Eyubzâde İzzet Beyler** -evvelce temas edilmiş olduğu üzere- bu hatalarını (!) bilâhere hayatları ile ödemişlerdir.

Erzurum Kongresi kararlarının **"mahallî"** ifadelerini **"millî"**leştiren Sivas Kongresi kararları da muhteva itibariyle Erzurum Kongresi'nin aynıdır. Bu kongrede 4 Eylül 1919'da Sivas'ta, Sivas Lisesi'nde toplanmıştır. Kongreden evvelki hazırlık çalışmalarında en büyük yük, Sivas'ın iki sarıklı kahramanının omuzunda idi; **Hasbî Kadı** ve **Fazlullah Moral, Hasbî Kadı**, Vâli Vekili'ydi. Aslen Batumlu olan bu hoca efendi ihtiyarlığına rağmen belinde çifte silâh taşıyor ve adetâ **M. Kemal Paşa**'nın husûsî muhâfızı gibi hareket ediyordu.

Sivas Vâlisi **Reşid Paşa**, Kuvâ-yı Milliye çalışmalariyle, İngilizler'in baskıları karşısında mecbûren menfî bir tavır alan İstanbul Hükümeti muvâcehesinde müteredddid bulunuyordu.[153] Hattâ bu tereddüdler daha **M. Kemal Paşa**'nın Erzurum'a gitmek üzere Sivas'tan geçeceği zaman bile mevcuttu.[154]

Bu durumda olan **Reşid Paşa**, Sivas için melhûz tehlikeler ileri sürerek, kongrenin orada toplanmasını önlemeye çalıştı.[155]

Bunu bilen **M. Kemal Paşa**, kendisinin hükümet ve Padişah'a bağlılığını ihsas maksadıyla şu telgrafı çekti:

Sivas Vilâyetine

4 Temmuz 1335

Cülûs-i Hümâyûn-i Cenâb-ı Padişahî münâsebet-i celîlesiyle Erzurum'da makamât-ı mülkiye ve askeriyenin tebrikâtını kabul ve idrâk ile mübâhîyim. Bu vesile-i mübeccele ile devlet ve milletin giriftar olduğu vaziyetten tecelliyât-ı hasene

153 Fazla bilgi için Bkz: Sivas Vâlisi **Reşid Paşa**'nın Hâtıraları- İstanbul, 1940, sh. 38.

154 **Mustafa Kemal Paşa**- Nutuk, Ankara, 1927, sh. 25.

155 Bkz: **M. Kemal Paşa**- a.g.e., sh. 37; **Reşid Paşa**'nın Hatıraları, İstanbul, 1940, sh. 60 vd.

Kongre sırasında kongre binası önünde çektirilen hatıra fotoğrafı

ile halâs ve encam-ı mes'ûde ile mazhar-ı feyz ü felâh olmasını temenni eyleyerek, arz-ı tebrikât eylerim.

Üçüncü Ordu Müfettişi
Fahri Yâver-i Hazret-i Şehriyâri
Mustafa Kemal[156]

Karşılıklı uzun muhaberelerden ve Sivas Müdafaa-i Hukuk-i Milliye mensuplarının tazyiklerinden sonra Sivas Kongresi'nin toplanması takarrür edince gelecek murahhaslar için hummalı bir hazırlık başladı. Bu hususta Sivas Vâlisi **Reşid Paşa** şu bilgiyi vermektedir:

"Kolordu kumandanı, **Miralay İbrahim Tâli Bey**, sâbık meb'us **Râsim Bey**, **Müftü Abdurrauf**, **Emir Paşa** gibi zevat, bu sırada bilhassa meşgul görülüyorlardı. Bunlardan bir kısmı, kongre heyetinin emniyet altında çalışmasını temin için son hazırlıklarını yapmağa uğraşıyorlardı. Müftü Efendi Erzurum yolcularına parlak bir istikbal merâsimi yapmak vazifesini almıştı. Cübbesinin eteklerini toplayarak, ev ev, dükkân dükkân dolaşıyordu."[157]

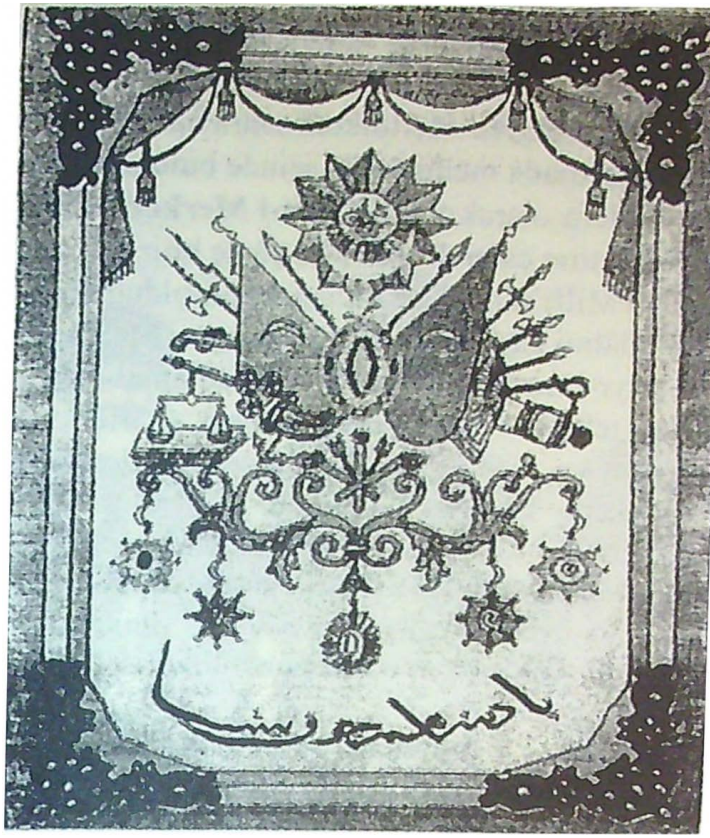
Vâli Reşid Paşa daha önce vilâyetteki Kuvâ-yı Milliye çalışmaları hakkında izahat isterken de teşkilât mensuplarından şu cevabı almıştı:

"... O kadar kalabalık değiliz. Fakat başta müftü olmak üzere ulemâ takımı hemen hemen bizimle beraberdir..."[158]

Hakikaten ulemâ bu faaliyette baş rolde idi. Nitekim **M. Kemal Paşa**'nın Sivas'a girişini anlatan bir görgü şahidi: "... sür'atle bize doğru yaklaşıyordu. Tam tepede durdu. Herkes koşuştu. Yanında **Hoca Fevzi Efendi**, **Raif Efendi** ve **Rauf Bey**'le otomobilden indiler..."[159] demektedir.

Kongre'nin açıldığı salon Türk bayraklarıyla donatıl-

156 **Reşid Paşa**'nın Hâtıraları, İstanbul, 1940, sh. 65.
157 **Reşid Paşa**'nın Hâtıraları- a.g.e. sh. 123
158 **Reşid Paşa**'nın Hâtıraları- a.g.e. sh. 37
159 **Vehbi Cem Aşkun**- Sivas Kongresi, Sivas, 1945, sh. 109.

Kongre salonunda bulunan halı ("Padişahım çok yaşa!" yazılı)

mıştı. Reis kürsüsünün üstünde de **"Tuğra-yı Hümâyun"** bulunuyordu.[160]

Daha ilk gün riyâset meselesinde kulis başladı. **M. Kemal Paşa**'ya göre bu kulisi **Rauf Bey** idare ediyordu.[161] Murahhaslardan bir kısmı **İsmail Fâzıl Paşa**'nın reis olmasını istiyorlardı. Çünkü oğlu **Ali Fuad Paşa (Cebesoy)** Ankara'da bulunan **"Yirminci Kolordu"**nun kumandanı idi. Babası reis olduğu takdirde O'nun da müzâhareti sağlanabilir düşüncesi hâkimdi. Bu mevzuda bir hayli münakaşadan sonra gizli reyle seçim yapıldı. **M. Kemal Paşa**, üç rey müstesna olmak

160 **Enver Behnan Şapolyo- Kemal Atatürk** ve Millî Mücâdele Tarihi, İstanbul, 1958, sh. 332.

161 **Mustafa Kemal**- Nutuk, sh. 51.

üzere reis seçildi.[162] **Rauf Bey** açıkça **İsmail Fâzıl Paşa**'yı tutmuştu.

M. Kemal Paşa, reis seçildikten sonra bir açış konuşması yaptı. Bu konuşmada memleketin içinde bulunduğu şartları izah etti ve ilk defa olarak **"Hükûmet-i Merkeziye"**ye, yâni İstanbul Hükümetine çatarak sözlerini şöyle bitirdi:

"Meclis-i Millî'nin henüz toplanmamış olduğu bir sırada mahsur ve istiklâlini kaybetmiş olan Hükûmet-i Merkeziye'nin münferit ve gayr-i meşru bir kararı veyahud âmâl-i millîyeye muhalif bazı tekâlif-i hâriciyeye inkiyad (hâricî tekliflere boyun eğme) ve serfürû etmek gibi emrivakilerin ihtimali zuhurâtına karşı Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin ruh-i millîyi temsilen ve birbirlerini tâkiben içtimaî, muhakkak bir faal-i hayır ve selâmettir. **Mâruzâtım hitâm bulurken vatan ve milletin feyz ü halâsı gayesine merbut olan heyetimizin muvaffakun bilhayır olması temenniyâtını Bârigâh-ı İlâhîye ref eylerim."**[163]

Bu kongreye 25 murahhas iştirak etmiştir. Her ne kadar etrafta büyük bir kalabalık mevcud idiyse de, bunlardan bir çoğu murahhas sıfatını hâiz değildi. Ezcümle **M. Kemal Paşa**'nın etrafında böylece murahhas olmayan pek çok kimse mevcuttu. Sivas kongresine **Hoca Raif Efendi** (Erzurum Murahhası), **Şeyh Hacı Fevzi Efendi** (Erzincan Murahhası), **Müftü Tevfik Efendi** (Çorum Murahhası) gibi birçok sarıklı kahraman katılmıştır.

Sivas kongresinin ilk üç günü siyaset münakaşaları, murahhasların İttihatçı olmadıkları hususunda **"Vallahi, billahi"** lâfızlarıyla yemin etmeleri, gelen tebrik telgraflarını cevaplandırma ve bilhassa **"Padişah'a sadâkat"** ve ubûdiyet arizaları yazmakla geçti. Dördüncü gün Erzurum Kongresi'nin nizâmnâmesi müzâkere edilerek kullanılmış olan mahallî ifadeler umûmîleştirildi:

162 **Mustafa Kemal**- a.g.e., sh. 52

163 **Vehbi Cem Aşkun**- Sivas Kongresi, Sivas, 1945, sh. 119.

ZAFERE GİDEN YOL
MUSTAFA KEMAL İki sarıklı mücâhid arasında:
ARAB ŞEYH ve **HASBİ KADI**

a) Cemiyet Unvanı: **"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"** oldu.

b) Heyet-i Temsiliye'nin vatanın bütününü temsil edeceği kabul edildi. Mevcûd azalara altı kişi daha ilâve olundu.

c) Her türlü işgal ve müdahalenin reddedileceği belirtilerek bu hususdaki ifâde **"Mülkümüzün her hangi bir cüz'ünü terk ve ihmal etmek..."** şeklinde umûmîleştirildi. Bunun yerine, Erzurum Kongresi'nde **"buraları"**, yâni şark vilâyetleri lâfzı vardı.

Beşinci gün, Padişaha bir telgraf çekilerek hükümetin tutumu kendisine şikâyet edildi.

Altıncı gün yemin merâsimi oldu.

Yedinci gün **"Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"**nin resmen kuruluş formaliteleri ikmâl olundu.

Sekizinci gün **"Manda Meselesi"** müzâkere edilerek bu hususdaki teklifler reddedildi. Ne gariptir ki, asker olan **Fâzıl İsmail Paşa** manda fikrini müdafaa ederken kendisine en evvel ve en müessir cevabı sarıklı bir kahraman; Erzurum Murahhası **Hoca Râif Efendi** verdi.[164] Hatta **Fâzıl İsmail Paşa**, bir asker olarak bu işte yalnız da değildi. İlk manda fikrini ortaya atanın da yine asker olan **İsmet Paşa** olduğu malûmdur.[165] O, bu kanaatini, Erzurum'da bulunan **Kâzım Karabekir Paşa**'ya yazdığı zaman[166] daha ortada ne Erzurum ve ne de Sivas Kongresi vardı. Ayrıca İstanbul'da **Müşir İzzet Paşa**, Sivas Kongresi'nde de **Bekir Sâmi Bey, Kara Vasıf Bey** gibi mandacı birçok asker daha vardı.

Kongre, 12 Eylül'de sona erdi.

Kongre umûmî beyannâmesinin iki maddesini dikkatlerinize sunuyoruz:

"Câmia-i Osmâniyenin tamamiyeti ve istiklâl-i milliyemizin temini ve **«Makam-ı muallâ-yı Hilâfet ve Saltanatın**

164 **Mahmud Goloğlu**- Sivas Kongresi, Ankara, 1969, sh. 95.

165 **Mahmud Goloğlu**- a.g.e. sh. 88.

166 **Kâzım Karabekir**- İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1960, sh. 175.

masuniyeti için» Kuvâ-yı Milliye'yi âmil ve irâde-i milliyeyi hâkim kılmak esastır."[167]

"Hükûmet-i Osmaniye bir tazyik-i hâricî karşısında memleketimizin herhangi bir cüzünü terk ve ihmal etmek ıztırarında bulunduğu takdirde Makam-ı Hilâfet ve Saltanatla vatan ve milletin masûniyet ve tamamiyetini kâfil" her türlü tedâbir ve mukarrerat ittihaz olunmuştur.[168]

II- CEPHELER VE BAZI SARIKLI MÜCÂHİDLER:

Kurtuluş Savaşı'nın muntazam askerî teşkilât kuruluncaya kadar devam eden devresine **"Kuvâ-yı Milliye Devri"** denilmesi âdet olmuştur. Bu devreyi dolduran mücâdeleler düşmanı kısmen püskürtmüş, kısmen de oyalayıp meşgul etmek sûretiyle ordumuzun hazırlanmasına zaman kazandırmıştı. Vatanın uğradığı haksız işgallere karşı, her tarafta bir merkezden emir verilmişçesine kurulan Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri bu silâhlı mücâdeleyi başarıyla yürüterek hareketi muntazam orduya intikal ettirmişlerdir. Bunların şerefli mücâdeleleri Meclis'in açılışından sonra da devam etmiştir. Fakat henüz Meclis ortada yokken başlamış olan bu mücâdelelerin bir kısmını ve bunlara dâir şahadetleri bu bölümde belirtmeyi münasip bulduk. Bu sûretle Kuvâ-yı Milliye devresinde hizmet etmiş sarıklı mücâhidlerin bir kısmının hikâyesini de Meclis'in açılışından sonraki temadîsini nazarı itibare almak sûretiyle Meclis ve onu takip eden faaliyetlere âid bölümde bulacaksınız.

AYDIN CEPHESİ VE DENİZLİ MÜFTÜSÜ AHMED HULÛSÎ EFENDİ

İzmir'in işgali ihtimalleri belirdiği sırada vâli bulunan **Nûreddin Paşa**'nın hazırlıksız yakalanmamak için **"millî ve mahallî bir mukavemet cephesi"** kurmayı düşündüğünü

167 Umûmî Kongre Beyannâmesi, Madde: 2- Sivas, 11 Eylül 1335
168 Umûmî Kongre Beyannâmesi, Madde: 5- Sivas, 11 Eylül 1335

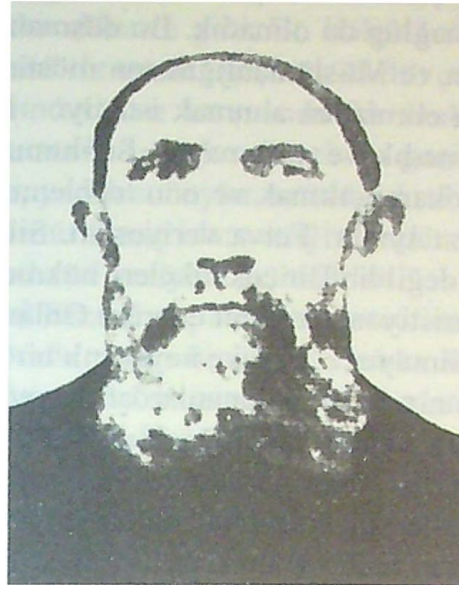
evvelce belirtmiştik. Bu iş için ilk akla gelen müteşebbisler şüphesiz mahallin **"Müftü"**, **"Vâiz"** ve **"Müderris"** gibi din adamları olacaktı. Evvelce, anlatıldığı üzere, bu maksatla civar vilâyetlerin din adamları dâvet edilerek 1919 yılı Mart ayı içinde İzmir'de bir kongre aktedildi. Bu bölgenin Yunan'a ilhakına karşı gerekli teşebbüslere girişmek üzere toplanan bu kongreye Vâli ve Kolordu Kumandanı **Nûreddin Paşa** başkanlık etmiş ve ilhak tahakkuk ettiği takdirde, mukavemet edebilmek için teşkilât yapılması kararlaştırılmıştı. Paşa, İzmir'in Yunanistan'a verilmesi hâlinde silâhlı bir müdafaaya kalkışılacağını söylediği sırada Denizli Müftüsü **Ahmed Hulûsî Efendi**, büyük bir uzak görüşlülük eseri olarak kendisine şöyle demişti:

"-Paşa, İstanbul işgal altındadır. İşgal kuvvetleri İstanbul Hükümeti üzerinde tazyiklerde bulunarak sizi terfian veya memuriyetinizi nakil sûretiyle İzmir'den uzaklaştırırlar. Çünkü buradaki, Hıristiyan unsurlar işgal kuvvetleriyle temas hâlindedirler. Sizin burada fiilî mukavemet için girişeceğiniz her hareketi onlara bildirirler. Onlar da, hükümete tesir ederek bu teşebbüsü akim bırakırlar. Bakınız Rum papazlarından Metropolit **Hrisostomos** daha şimdiden bu şehrin fahrî vâlisi gibi hareket etmeğe başlamış ve Yunan işgalinin hazırlıklarına girişmiş bulunmaktadır."[169]

Bu söylenenler doğru çıkmış ve **Nûreddin Paşa** azledilerek yerine vâliliğe **Kanbur İzzet**, kumandanlığa da, mütekâid paşalardan **Nâdir Paşa** tâyin edilmişti.

İzmir **"Redd-i İlhak Kongresi"**nden döndükten sonra memleketin elim bir âkıbete sürüklenmekte olduğunu gören Denizli Müftüsü **Ahmed Hulûsî Efendi** merhum, derhal teşebbüse girişerek teşkilât kurmaya koyuldu. Tam bu sıralarda İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmiş olduğu haberi bütün vatan ufuklarında derin akisler uyandı-

169 **Dr. Lütfi Müftüler**- Din Gücüyle Kazanılan Savaş, Yeni İstiklâl Gazetesi, 1 Şubat 1965 tarihli nüsha.

ZAFERİN TEMELLERİNE İMAN HARCINI KOYANLARDAN
Denizli Müftüsü **AHMED HULUSİ EFENDİ**

ran acı bir haber olarak yayıldı. Bunun üzerine **Ahmed Hulûsî Efendi** telgrafhâneye giderek o zaman Denizli mutasarrıfı bulunan **Fâik (Öztrak) Bey** ile birlikte hâdiseyi tahkik etti.

Vaziyeti bütün dehşet ve vahâmetiyle öğrendikten sonra ilk iş olarak bir protesto mitingi tertipledi. Müftülük dâiresinin yakınındaki bir câmide bulunan sancak-ı şerifi asılı bulunduğu yerden **"tekbir"**ler ve **"salât ü selâmlar"**la indirdi. Etrafında şehrin ileri gelen şeyh ve imamları olduğu halde câmiin etrafında bekleşen kalabalığın önüne geçti. Kalabalık, Belediye Meydanı'na doğru yürümeye başladı. Büyük bir felâketin hazin bir melodisi halinde şehre yayılmakta bulunan tekbir seslerini işiten halk, işini gücünü bırakarak Belediye Meydanı'na koşuyordu. Ağlamaklı bir perdeden tekbir getirerek meydanı doldurmuş bulunan Denizliler'e hitaben Merhum **Müftü**

Hulûsî Efendi:

"-Hemşehrilerim!...

Karşımıza çıkarılan düşman daha dünkü uşaklarımızdır. Biz onlara mağlûp da olmadık. Bu düşman her kim olursa olsun Türk'ün ve Müslümanlığın son müstakil yurdu olan topraklarımız da elimizden alınmak isteniyor. Bizler şimdiye kadar esir yaşamadık ve yaşamayız. Silâhımız yoksa sapan taşıyla düşmana karşı çıkmak ve onu tepelemek her Türk ve müslümana farz-ı ayndır. Fetva veriyorum. Silâh azlığı veya çokluğu mühim değildir. Bir çok ülkelere hükmetmiş fâtihlerin torunlarıyız. (Hıristiyanları işaret ederek) Onlar bize vediadırlar. Onlara dokunmayın..."[170] diye heyecanlı bir nutuk irad etti.

Bundan sonra hazır bulunanlardan heyecana gelen birkaç kişi daha halka hitap edip, işgali protesto eden konuşma yaptılar. Bu miting halkın, kurulacak bir teşkilât için hazır bulunduğunu göstermiş ve şehrin muhterem müftüsü **Ahmed Hulûsî Efendi**'nin emir ve direktiflerine uyacağı anlaşılmıştı.

Fakat **Müftü Hulûsî Efendi** yalnız Denizli için değil, bütün civar vilâyet ve kazaları da içine alan bir millî mukavemet hareketi meydana getirmek istiyordu. Bu yüzden önce henüz işgal edilmemiş bulunan **"Aydın"**a emin adamlarından birkaçını göndermek sûretiyle onlarla temasa geçti. Aydınlılar, ümitsiz ve gayet bedbindiler. Mütevekkilâne bir sûrette Yunan işgalini beklemekte idiler. İşgal kuvvetlerinin asayiş ve emniyet hususunda yaptığı propaganda tamimlerine çaresiz inanmış görünüyorlardı.

Bundan sonra **"Nazilli"**ye mürâcaat eden müftü **Ahmed Hulûsî Efendi**, oradan da aynı cevabı aldı.

Bu yüzden **"Afyonkarahisar"** ve **"Dinar"** havâlisi ile temasa geçti. Müftü Efendi'nin faaliyetlerini yakînen takip eden Denizli Rumları:

"-Onun sarığını başına dolayacağız!" diye haber gön-

170 **Dr. Lütfü Müftüler-** Denizli Hey'et-i Milliyesi, Balıkesir, 1947, sh. 5.

dermekteydiler.

Fakat kahraman Denizli Müftüsü korkacak ve vatan müdafaasından yüzgeri edecek bir insan değildi. Müftü bizzat, Dinar'a Afyonkarahisar'a gitti. Bu bölgelerdeki diğer müftü, vâiz ve müderrislerle temasa geçerek silâhlı çeteler teşkil edip, ilerleyen Yunan kıt'aları karşısında bir mukavemet cephesi teşkil etmek hususunda onları harekete geçirdi. Bu bölgede efeler, köylüler, yedek subaylar, mütekâid subaylar ve halktan herkes mahallî müftülerin idare ettiği teşkilâta kaydolarak kısa zamanda harbe hazır vaziyete getirildiler.

A. Hulûsî Efendi, toplanan bu çetecilerle **"Sarayköy"**e hareket etti. Orada topçu binbaşısı **Hakkı Bey**'den elindeki topları istedi. Sarayköy'de istasyon memurlarından biri Rumdu. Denizli müftüsü **Hulûsî Efendi**'nin idare ettiği bu halk hareketini ve halkın vatan müdafaasındaki azim ve kararını gören bu Rum, derhal Nazilli'deki Yunan kumandanına bir telgraf çekti. Bu telgrafla üç-beş bin kişilik bir kuvvetin Nazilli'ye doğru harekete geçtiğini bir bu kadarının daha da Denizli'den yola çıkmak üzere bulunduğunu bildirmesi üzerine az bir kuvvetle Nazilli'yi tutmakta bulunan Yunan kumandanı mevziini terk ederek, Aydın istikametine çekildi.

Sarayköy'den hareket eden Müftü **Hulûsî Efendi** kumandasındaki Milis kuvvetler, Nazilli'yi kolaylıkla istirdat ettiler. Fakat burada durmayarak Aydın'a doğru gerilemiş bulunan Yunan kuvvetlerinin takibine başladılar. Yol boyunca uğranılan her köyde toplanan halka, heyecanlı nutuklar irad eden Müftü Efendi'nin emrindeki kalabalık gitgide artıyordu. Bu nur yüzlü din adamının oldukça yaygın bir şöhreti vardı. Kendisini şahsen görmemiş olanlar bile, hiç olmazsa ismini duymuş olmaktan dolayı büyük hürmet, itimad ve muhabbet besliyorlardı. Bu yüzden kendisinin kerâmet ve dirâyetine inanılıyor, Yunanlılara karşı giriştiği bu mücâdelede mutlak gâlip geleceği kabul ediliyordu. Bu sebeple her gidilen yerde çoluk çocuk yedisinden yetmişine herkes üzerine düşen vazifeyi

yapmak ve **Müftü Efendi**'nin emirlerini yerine getirmek hususunda büyük bir tehâlük gösteriyorlardı. Geri çekilen Yunan kuvvetleriyle çarpışa çarpışa Aydın'a kadar varılarak düşman, devamlı sûretle geriletildi.

Bu sırada o bölgede **Yörük Ali Efe** ve **Kıllı Efe**'ler de kızanları ile düşmanı sıkıştırmakta idiler. 37'nci tümen de **"Çine"**den taarruza girişmişti. Bütün bu müşterek mukavemet sonunda Aydın, Yunanlılar'dan geri alındı. Fakat şehre giren millî kuvvetler, topluca düşmanı imha hareketine girişmek yerine etrafa dağıldıklarından şehrin kurtarılmasıyla kalınmış, Yunan Kuvvetlerinin tam mânâsiyle imha edilemeden ricat edebilmelerine imkân verilmiş oldu.

Bu yüzden tam mânâsiyle muntazam bir askerî şekil ve muharebe düzeni kazanamamış bulunan bu kuvvetlerin elde ettikleri muvaffakiyetle sermest oldukları bir sırada takip edilmediğini gören Yunan kuvvetleri, aldıkları yeni takviyelerle birlikte tekrar hücum ederek Aydın'ı yeniden işgal ettiler. İşte o zaman büyük bir hırs ve hınçla şehre giren Yunan askerleri, tarihte misli görülmedik kanlı bir zulüm ve vahşet icra ettiler.[171]

Müftü **Ahmed Hulûsî Efendi**, meslek itibariyle asker olmadığı cihetle daha ziyade hareketin malî ve mânevî idaresini ele alarak bu kuvvetin başına **Demirci Mehmed Efe**'yi geçirdi. Sistemli bir idareyi gerçekleştirebilmek için de Denizli'de Heyet-i Milliye adıyla bir heyet kurdu. Bunun başına geçerek mücâdelenin erzak ve mühimmâtını temin edecek muntazam bir teşkilât vücuda getirdi. Bunun 6 şubesi vardı. Bu şubeler şu şekilde vazife taksimi yapmışlardı:

"... **1'nci Şube:** (Mâlî Şube)
Reis: **Müftüzâde Kâzım Efendi**
Azâ: **Osmanoğlu Emin Efendi**
Muhasip: **Tahsin Bey**
Veznedar: Sıra ile **Hamamcızâde Mustafa, Süleyman**

171 Bkz: **Kadir Mısıroğlu**- Yunan Mezâlimi, İstanbul, 1968, sh. 173.

Efendioğlu, Hacı Ahmed, Ahmed Bâki Efendiler, Millî Heyetin vâridâtını toplamak ve masraflarını yapmak ve yazmakla uğraşıyordu.

2'nci Şube: İstihbarat ve propaganda şubesi:

Dalamanlıoğlu Şükrü, Küçükzâde Necip, Müftüzâde Feyzi[172], **Baytar Râgıp Bey**'lerden teşekkül etmiştir. Tercümanlığını mülâzım **Refik oğlu Remzi,** Aydın Osmanlı bankası müdürü iken, Denizli'ye hicret eden **İstimat Zihni Bey**'ler yapmıştır.

Bu şûbe düşmanın durumu ve işgâle uğrayan yerlerdeki fâcialar hakkında malûmat ve vesikalar toplayarak medeniyet âleminin gözleri önüne koymak için lüzumlu yerlere gönderdiği gibi etraftaki vilâyetlerde propaganda yapmakta ve millî harekete yardım maksadiyle teşvik ve nasihatlarda bulunmak üzere heyetler göndermekteydi.

3'ncü Şube: Askerlik Şûbesi:

Reis: **Tavsalı oğlu Mustafa Bey**

Muâvin: **Kapancızâde Hulûsî Bey**

Bir de bir yüzbaşıdan ibâretti. Bunlar cepheye gidecek askerlerin sevk ve idâresiyle uğraşıyorlardı.

4'üncü Şube:

Muhâcirîn Şubesi: **Dr. Mazhar Germen, Dr. Kâzım Ali (Samanlı)** ve diğer bir kişiden ibâretti. Bu şûbe memlekete gelen Müslüman muhâcirleri iskân ve iâşe etmekle meşguldü.

5'nci Şube:

Levâzım Şubesi: **Reis Küçükzâde Ali Bey** (âzâları öğ-

172 Bu eserin ilk tab'ı esnasında hayatta ve Denizli'de mukim Bulunan **Fevzi Müftüler, Müftü Ahmed Hulûsî Efendi**'nin oğludur. Kendi bilfiil içinde bulunduğu Denizli Harekât-ı milliyesini gayet berrak bir sûrette hatırlamakta ve anlatmaktaydı. Bu hizmet ve faaliyetin teferruatını bizzat dinleyip zaptetmiş olduğumuz gibi, bazı noktaları aydınlatıcı mektupları da husûsî arşivimizde saklı bulunmaktadır.

Ayrıca bu hususta teferruatlı bilgi edinmek isteyenler şu esere bakabilirler: **Doç. Dr. Ali Sarıkoyuncu**-Millî Mücâdele'de Din Adamları, c: I, Ankara, 1995, sh: 73 vd.

renilememiştir.)

Bu şubeye bağlı bir de depo vardı ki, müdürü **Baytar Ahmed Cevdet Bey** idi. Şu şûbe cephenin iâşe ve giyimiyle meşgûl idi."[173]

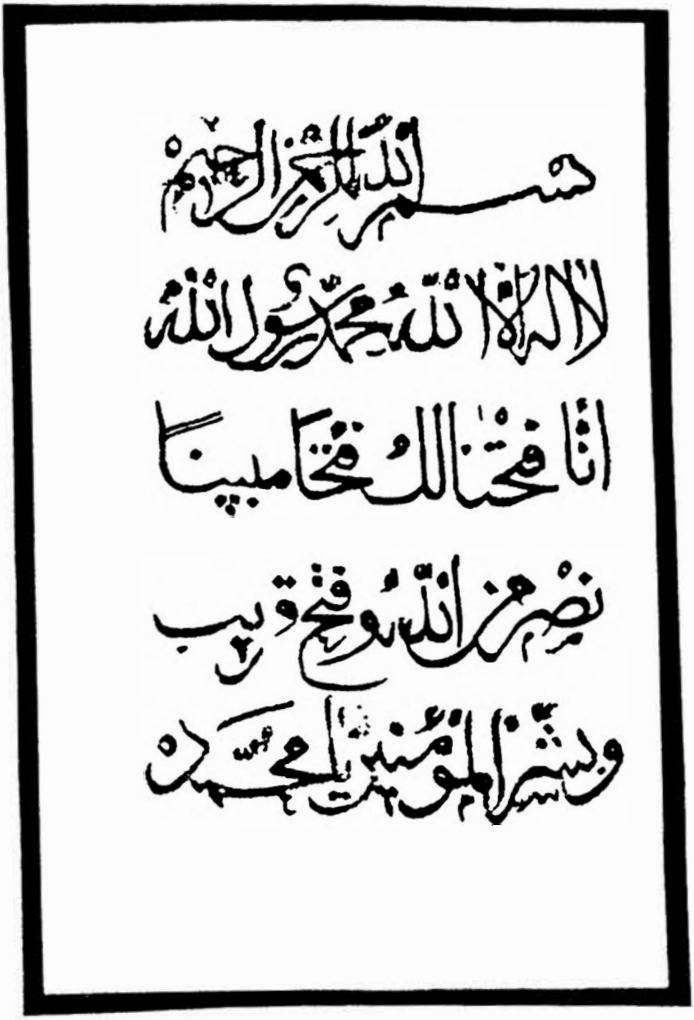
Bir de inzibat işleri ile uğraşan 6'ncı şube vardı. Bu teşkilâtta **"hey'et-i nâsiha"** denen halkı dinî hislerine hitap etmek sûretiyle cepheye sevkeden bir heyet vardı. Bunlar civar vilâyet ve köyleri dolaşarak câmilerde toplanan halka memleketin içinde bulunduğu buhranlı vaziyeti anlatıyor ve kurulan millî kuvvetler cephesine şahsen katılmak veya silâh ve para yardımı yapmak sûretiyle iştirak etmelerini temin ediyordu. Bu heyette **Zennecizâde Tevfik**, Karatova Müftüsü **Ahmed Hamdi**, **Gerâlizâde Esad Efendi** bulunuyordu.

Her tarafta millî heyetler teşekkül edinceye kadar bunların câmi câmi dolaşarak yaptıkları telkin ve vaazlar pek çok gönüllünün toplanmasını temin etmiştir.

Denizli'nin elebaşılık ettiği bu millî kuvvetler hakikaten çok büyük ve fâideli hizmetler îfâ etmişlerdir. Yunan ordusunun içlerine kadar sokulan teşkilât mensupları işgal altındaki yerlerde cereyan eden **"Yunan Mezâlimi"**ni tespit edip, Denizli'ye bildiriyorlardı. Toplanan bilgiler muntazaman İstanbul Hükûmeti'ne duyurulmakta idi. Hattâ bu iş için İstanbul'a bir heyet de gönderilmişti. Millî kuvvetlerin yaralılarını tedâvi için **"Millî Hastahâne"** denen bir hastahâne bile kurulmuştu. Civar vilâyet ve kazalarda teşekkül etmiş bulunan Heyet-i Milliye'ler bir birlik hâline getirilmek üzere hepsinden talep edilen murahhaslar vâsıtasiyle Denizli'de bir **"merkez hey'eti"** teşekkül ettirilmişti.

1920 senesi Temmuz'una kadar ufak tefek müsâdemelerle işler, aşağı yukarı sükûnetle yürütülmüştü. Fakat Temmuz 1920'de Yunan kıt'aları takviyeli olarak harekete geçmiş bulunduğundan millî kuvvetler püskürtülmüştü. Cephe kumandanı **Demirci Mehmed Efe**, 5 Temmuz 1920'de bütün kuv-

173 **Dr. Lütfü Müftüler**- a.g.e., sh. 11.

Denizli müftüsünün zafer âyetleri ile süslü sancağı

vetlerin Sarayköy'de toplanmasını emretmişti. Durum kritikleşmişti. Merkezdeki jandarmalar buraya sevkedildikten sonra Müftü **Ahmed Hulûsî Efendi** halkı **"Delikliçınar"** denilen mevkide toplayarak, kendilerinin din ve vatan duygularına hitâb etmek sûretiyle onları gönüllü yazılıp cepheye gitmeye teşvik etti. Bu sûretle toplanan gönüllülere **"Millî İntikam Bölüğü"** adı verildi.[174]

Buldan'ın **"Derbent Boğazı"**na bir miktar kuvvet sevketmek sûretiyle tehlike durdurulmak isteniyordu. Burada ismini yazdıran gençler, kendilerine hemen gerekli silâhlar verilerek Derbent'e gönderildiler. Fakat düşmanın hâkim kuvvetleri onların burada tutulmasına imkân vermedi. Düşman hızla ilerlemeye başlamıştı.

Demirci Efe karargâhını **"Goncalı"**ya nakletmişti. Halk Denizli'de de ric'ate başlamıştı. Denizli Müftüsü de Tavas'a gitmişti. Bu sırada Denizli'de **"Demirci Vak'ası"**[175] vukû bul-

---

174 Celâl Bayar- a.g.e., c: VIII, sh. 5'te:

*"Yunan kuvvetleri, Sarayköy'e yaklaşınca, başıboş kalan Denizli'de işgâl endişesiyle bir telâş baş göstermişti. **Demirci Mehmed Efe**, halkın şehri boşaltması için gereken emri vermişti. Öteden beri şahıslarından takdirle, sevgi ile bahsettiğim Heyet-i Milliye Reisi Müftü **Ahmed Hulûsî Efendi** de kendine göre durumun icap ettirdiği tedbiri almakta gecikmemişti.*

Müftü Efendi, 1 Temmuz 1920 günü Denizli'nin Delikliçınar semtinde tertiplediği bir mitingde söz alarak yaratılan heyecanı yatıştırmaya çalışmakla beraber başka mahalle göç etmenin daha doğru olmayacağı fikrini müdafaa etmiş, halkı düşmana karşı mukavemet için gönüllü kayıt olmaya dâvet eylemişti.

*115 kişi hemen gönüllü yazıldı. Bunlara **"Millî İntikam Bölüğü" adı verildi."*** demektedir.

175 **"Demirci Vak'ası"** denilen vak'a, hulâsaen şudur:

Düşmanın Denizli'ye yaklaştığı hengâmda şehrin boşaltılmasını isteyen **Demirci Mehmed Efe**'nin adamları arasında bazı ihtilâflar zuhûr etmiş ve O'nun sağ kolu mevkiindeki **Sökeli Ali Efe** ile bazı adamları öldürülmüştü.

Bunun üzerine **Demirci Mehmed Efe**, intikam almak maksadıyla Denizli'yi yakmaya karar verdi.

Bundan sonrası için **Celâl Bayar**'ı dinleyelim:

*"**Demirci Efe**, nihayet emir verdi. Mahalle muhtarlarını bulup getirmelerini ve bu yoldan asıl suçluların ele başlarını ele geçirmeyi düşün-*

Sancağın diğer yüzü
Üst tarafta "Yaşasın Vatan!." altta "Denizli çarşısında Un Pazarı Camii Serifi'nde alay 67, tabur 12, yirmi dört kurrasının yâdigârıdır" yazılı.

muştur. Bu yüzden başsız kalan Denizli harekâtına Ankara'da teşekkül etmiş bulunan Millî Hükümet tarafından, muntazam kuvvetler gönderilmiştir.

---

dü ve istedi. Güvendiği zeybekler bu işle meşgul iken bazıları da Belediye Gazhânesi'ne depo edilmiş gazları şehri ateşe vermek için bulundukları mahalle nakil ediyorlardı. (9 Temmuz 1920) Cephedeki zeybek süvariler takım takım şehre girmiş, Goncalı'dan getirtilen bölük ve top mevzîlerine girmişti. Artık yeni icraata girişmek ve şehri yakmak için mâni kalmamıştı.

Suçlu aramaya memur edilen zeybekler, iki yüz kadar vatandaşı Efe'nin huzuruna getirmiş bulunuyorlardı. Albay Şefik Bey'in ısrarlı ricâsı üzerine toplanan bu kuvvetten gerçek suçluların seçilip meydana çıkarılması kabul olundu.

Zeybekler, bunlara kurbanlık koyun ayırır gibi birer birer bakıyorlar:

"-Bu da işe karışmıştı!." dediler mi, bunlar bir tarafa, hükümet konağı karşısında ve eczâhanenin bitişiğindeki evin avlusunda toplanıyorlardı. Albay Şefik Bey'i tatmin için gûyâ ifadeleri alınacaktı. Gerçekte bu tâlihsizler boğazlanıyordu.

*Bu arada yukarıda bahsettiğim heyetin reisi ve Vâli vekîli **Kadı Kahraman Seyfi Efendi**, heyete dâhil üyelerden bazıları ile Tabakhâne'de **Sökeli Ali Efe** ve arkadaşlarına sûikast edenlerden ele geçenler öldürülüyordu. Bunların sayısı bir rivâyete göre yirmi oranında idi. Diğer bir rivâyete göre altmışı bulmuştu. Boğazlananlardan bir zâtın damarları kesildiği için yaralı olarak kalmış, ölmemiş, sonraları tedâvî altına alındığı için hayatı kurtarılmıştı.*

*Denizli'den petrol dökülerek yakılmaktan kurtarılmasını, ölüm hâdisesinin durdurulmasını Sarayköylü **Şeyh Tâhir Efendi** sağladı. Şeyh Efendi'yi ben de tanırım; orta boylu, etine dolgun, kırmızı çehresi, beyaz keçe külâhı üzerine sarılı yeşil sarığı, dervişlere mahsus abadan kısa cübbesi ve belinde kemeri ile başkalarına benzemeyen özel hayatı ve kıyâfeti vardı. Ara sıra cephede görünür, herkesle çabuk dost olur, sevimli bir zâttı. Fazla bir kültürü olduğunu sanmam, fakat tarîkat ehlinin bilgisine sahip olduğuna şüphe yoktu. benimle de dost olmuştu. **Şeyh Efendi**, vak'ayı haber alınca **Demirci Efe**'nin yanına koşmuş, O'nun kendisini kaybetmiş bir hâlde icraatını görünce ciddî bir tavırla yanına sokulmuş, **Efe**'ye:*

"-Seni din nâmına, Allah'ın emrini yerine getirmeye dâvet ediyorum. Yaptığın Cenâb-ı Hakk'ın rızâsına aykırıdır. Fazla oluyorsun!.." demişti.

"Din nâmına, Allah'ın emri" sözü, Demirci üzerinde beklenen etkiyi yaratmıştı. Demirci:

"-Şeyh Efendi, ben yeminimi yerine getirmek isterim. Şehri yakmaya,

Esâsen o vakte kadar devam eden **"Denizli Harekât-ı Milliyesi"**, Sivas Kongresi'ne delege göndererek **M. Kemal Paşa**'nın -Padişah emriyle- başlattığı harekete iltihak etmişti. Bu münâsebetle **M. Kemal Paşa**, Denizli delegelerine:

"-İstanbul'da, şurada burada mitingler yapıldı. Yunan işgâli protesto edildi. Fakat sizin Aydın **"Kuvâ-yı Milliye"** cephesinde patlattığınız silâhların sesleri Versay (Versailles) Sarayı'nı çınlattı. Şu hareketinizle vatan ve millete iyi hizmetler yaptınız." diyerek **"Denizli Harekât-ı Milliyesi"**nin hizmetlerini takdir etmişti.[176]

M. Kemal Paşa, daha önce de **"Denizli Harekât-ı Milliyesi"** ile muhâbere ediyordu.

Gerçekten Denizli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı **Ahmed Hulûsî Efendi**'ye gönderdiği 1919 tarihli yazıda:

"06.10.1919 tarihli telgrafınız şükrân ve iftiharla okundu. Millet ideallerinin gerçekleştirilmesi uğrunda böyle yekvücut bir hâlde vatan düşmanlarına karşı mukaddes mücâdeleye devam eyledikçe elbette Cenâb-ı Hakk'ın mazhar-ı inâyeti olacaktır.

Muhterem mücâhidîne selâm ve hürmetler eder, muvaffakiyetlerinizi dileriz." diyordu.[177]

Denizlilileri cezâlandırmaya yemin etmiştim."

"-Oğlum, şeriatte zorluk yoktur, her şeyin kolayı bulunur. Denizli'nin mezarlığı da şehir sayılır. Oranın sâkinleri, şehirde bulunanlardan çoktur. Burasını ateşlediğiniz takdirde yemininiz yerine gelmiş olur!.."

Taraflar bu tedbiri beğendi ve kıtal durdu. Gaz tenekeleri Denizli'nin büyük mezarlığına nakil olunarak, yaş-kuru otlar, ne var ise ateşe verildi ve böylelikle Efe 'nin yemini yerine getirilmiş, kendisi vebâlden kurtarılmış oldu.

*Bundan sonra Efe, Ankara'ya **M. Kemal Paşa**'ya bir telgraf çekerek:*

"-Denizliler isyan etmişti. Gereken tedbir alındı. Asayiş ve emniyet temin olundu." dedi." (Bkz: **Celâl Bayar**- a.g.e., c: VIII, sh: 14-15.)

176 **Tarhan Toker**- Kuvâ-yı Milliye ve Millî Mücâdele'de Denizli, Denizli, 1983, sh. 61.

177 **Tarhan Toker**- a.g.e, sh. 84.

ÇAL MÜFTÜSÜ AHMED İZZET EFENDİ

Denizli Bölgesi'nde faaliyet gösteren diğer bir muhterem din adamı da Çal Müftüsü **Ahmed İzzet (Çalgüner) Efendi**'dir. Bu kahraman müftünün Denizli Bölgesi'ndeki millî harekâtta Denizli Müftüsü kadar hizmeti geçmişti. Kendisine bu hizmetlerini anlatması için ricada bulunan mütekâid muallim **Orhan Vural**[178] bu kahraman din adamının anlattıklarını şöyle nakletmektedir:

"... Sebilürreşad'ın üçüncü sayısında Millî Mücâdele için kurulan Redd-i İlhak Cemiyeti ve bu münasebetle verilen fetvayı okudum. Orada isminin geçmesi dolayısiyle ilçemiz müftüsü **Ahmed İzzet Çalgüner**'i ziyâret ettim. Bu sevimli ve mütevâzi ihtiyar, millet ve memleket için yaptığı hizmeti küçümseyerek bu hususdaki hâtıratını ve faâliyetini söylemek istemedi. Hâlbuki kendisinin o zamanki hayırlı çalışmaları ve cepheden cepheye koşarak yaptığı hizmetler, bütün Çallılarca malûm ve müsellemdir. Israrım üzerine gayet samimi olarak bazı hâtıralarını nakletti!

Harb-i Umûmî neticesi vâki mağlûbiyet üzerine -Allah böyle günleri biz Müslümanlara bir daha göstermesin- Yunanlılar'ın İzmir'e çıkmasiyle millet karanlıklar içinde kaldı. Ne yapacağını şaşırdı. Halkın kuvve-i mânevîyesini sağlamak için müteaddid defalar Çarşı câmi-i şerifinde, hükümet önünde meydanda dinî nutuklar söyledim.

Halkı mukavemete teşvik ettim. Ye'se düşmeyerek teşkilâtlanmaya sevkettim. Halk sözümüzden müteessir olarak feryat ve figanlar içinde iken o zaman Kaymakamımız bulunan, hâlen Balıkesir valisi, **Fazlı Güleç**:

"-Müftü Efendi, şer'an kendisine düşen vazifeyi yapmıştır. Bu bapta benim de hakk-ı kelâmım vardır. Beni dinlerseniz ordularımız inhilâl etmiş, silâhı elinden alınmıştır. As-

178 Muhterem **Orhan Vural**, Çal'dan gönderdikleri 8.5.969 tarihli , bir mektupla bu hususta mütemmim malumatla birlikte çok kıymetli vesikalar lütfetmişlerdir.

ÇAL MÜFTÜSÜ AHMED İZZET EFENDİ

kerlerimiz cepheleri bırakmıştır. Bu sebeple Müftü Efendi'nin söyledi iklerini yapmak, düşmanı gazaplandırmaktan, binnetice onların ayakları altında perişan olmaktan başka bir işe yaramayacak." mealinde sözler söyledi.

Kaymakamın bu sözlerini Darülfünun mezunlarından Ortaköylü **Emin Efendi** merhum da takviye etti. **Ferid Paşa** Kabinesi'nden:

"-Yunanlılara karşı koymayınız, onların işgalinden korkmayınız" meâlindeki telgraf emirlerinden bahsederek mutavaat lüzûmunu ortaya attı.

Bunlara karşı ben:

"-Gözlerimiz görerek, bedenimizde can varken kendimizi ve mukaddesâtımızı düşmanın yed-i habîsine terk ve vatana ayak basmalarına tahammül edemeyeceğimizi, behemehal

müdafaa tertibatı almamız lâzım geldiğini, silâhsız ve vasıtasız da olsa düşmana karşı koymaklığımızı, evvelâ bizleri sonra evlâd u ıyalimizi şehid etmeden memleketimize düşmanın giremiyeceğini, hattâ hepimizi şehid etse bile, Allah'ın izni olmadan düşmanın bu topraklara ayak basmasının mümkün olamayacağını" söyledim ve bu fikrimde ısrar ettim.

Hazır bulunan kalabalığın reyini sordum. Onlar da:

"-Evvelâ siz üçünüz fikir birliği yapınız, bize bildiriniz. Biz müdafaa için hazırız" dediler.

Bu hareket bu ân için akim kaldı. Ben de köyüm olan "Süller"e gittim. Kendi kendimi hesaba çektim. Kalbim bana:

"-Bu bapta sen haklısın, ısrar et, Cenâb-ı Hakkın vaadi yerini bulacaktır." dedi.

Derhal atıma binerek ilçemize 12 saat mesafedeki Denizli'ye hareket ettim. Yol üzerinde **"Ali Kurt"** Köyü'ne uğradım. Evvelce haber aldığım buralı **Dede Efe** ile temas imkânını temin ettim. **Dede Efe**'nin 25-30 kadar kızanı olan çetesini düşmana karşı harekete ikna ettim. Keza, "Kaklık" Köyü'nde nüfuz sahibi **Ali Bey**'i gördüm. Onu da hazırladım.

Denizli'ye vardım. Orada henüz bir hareket hamlesi yoktu. Müftü **Ahmed Hulûsî Efendi** merhumu gördüm ve fikrimi anlattım. Tasvip etti. Milletin sözümüze bakıp bakmayacağında müterediddid idi. Beş altı kişi müstesna, bütün Çal halkının benimle beraber olduğunu söyleyince gözleri yaşardı. Beni Mutasarrıfa ve Kalem Reisi'ne yolladı. Onlara kendisi ile görüştüğümüzü saklamamı tenbih etti.

O zamanki Mutasarrıf ve Eski Dâhiliye Vekili **Fâik Öztırak**'a vardım. Fikrimi izah ettim. Bana Kaymakamı sordu. Kaymakamın bu dâvadaki muhalefeti dolayısıyle kendisinden memnun kalmadığımı hissetti. Hoşuna gitmedi. Rengi bozuldu. Bana:

"-Müftü Efendi! Sen ne demek istiyorsun? Bu vaziyet karşısında bir kaymakam bir mutasarrıf, bir vâli ne yapabilir?" dedi.

Ben de:

"-Kaymakamlık, mutasarrıflık, vâlilik milletle kaaimdir. Millet cayır cayır yanmağa başladı. Biz buna seyirci kalamayız. Ne yapacaksanız yapınız. Ben kudretim nispetinde bu uğurda bir vazife almağa geldim." deyince tekrar rengi değişti.

Bu kabil bir harekete **Ferid Paşa** kabinesinin râzı olmadığını beyan ile bu mes'ele etrafında Kalem Reisi ve Müftü Efendi ile görüşmemi, bilâhare bir şekil kararlaştırılmasını tavsiye etti.

Kalem Reisi **Tevfik Bey**'i ziyaret ettim. Bu sevimli komutan bana:

"-Ey hocam! Bu iş senin gibi hocalara ve benim gibi ihtiyarlara mı kaldı?" diyerek önce biraz lâtife etti.

Kendisine Müftü Efendi ve Mutasarrıf Bey'le görüştüğümü ve hazırlığımı anlattım. Yapacağımız hareket plânına her ikisinin de râzı olduğunu beyân ettim. Fevkalâde sevindi. Mevzû etrafında bazı esaslar görüşerek, hemen plânımız mucebince harekete geçmek üzere vedâlaştık.

Müftü **Ahmed Hulûsî Efendi** ile de görüştüm, vaziyeti anlattım. O da ferahladı. Çal'daki hazırlığımı da öğrenince:

"-Sen doğru Çal'a git. Hazırlığını şümûllendir! Bir iki güne kadar biz de burada hazırlığımızı tamamlayalım. Sana haber verince hemen yola çık!.." diye beni uğurladı.

Ben de vaziyetten memnundum. Hemen Çal'a geldim. Atımdan inmeden doğru hükümet önüne geldim. Orada merhum **Necip Bey**'le karşılaştım. O da evvelce muhalefetine rağmen benim Denizli seyahatimi uzaktan kritik ettirerek işin ehemmiyetini idrak etmiş olduğu için bana:

"-Emrinize âmâdeyiz. Buyurunuz!" dedi.

Zira muhâlefeti, bilhassa şahsı için zararlı olacaktı. Çünkü ben efelerle de görüşerek bunların muhalefeti hâlinde yapılacak işi tasarlamıştım.

Necip Bey'e samimi olduklarına kanaat getirmek için bana benim istediğim şekilde bir senet vermelerini teklif et-

tim. Kabul etti. Halktan bu uğurda maddî mânevî nüfuz ve varlıklarından istifâde me'mul olan zevatı belediyeye çağırtarak kendileriyle konuştum. Bunlara:

"-Allah'ımız bir, peygamberimiz bir, kitabımız bir, vatanımız bir olduğuna göre muhâfazasına mecbur olduğumuz mukaddesatımızı müdafaa için Allah'ın ve peygamberin emirlerine imtisal etmemenin vehâmetini anlattım. Mukaddesatını düşmana göz göre göre çiğnetenlerin insan ve islâm sayılamıyacağını, çöken Saray Saltanatının yerine milletin kalbinde iman nurunun bir kat daha parlamış olduğunu ve bu davada Allah'ın nusretinin muhakkak bulunduğunu" beyân edince hepsi emre âmâde olduklarını ifade ettiler. Kendilerinden şu senedi aldım. Bu senedin aslı yedimde mahfuzdur.

Senet Sûreti:

"Efendim, bâlâda muharrer esâmi sahipleri ki cümlemiz dinimizi, vatanımızı, namusumuzu vikaye için size iştirak etmeğe söz veriyoruz. Buna dâir her ne emir olunursa ifâsına âmâdeyiz. Eğer muhalif olursak kanımızı katlimizi helâl ederiz. (15 Temmuz 1335) - Yirmi kişinin imzaları.

Bu yirmi kişi ve ilçenin diğer önde gelenleri ile hemen hizmete başladık. Jandarma dâiresinin kapısını kırarak sekiz sandık cephane ile 10-12 adet mavzeri aldık. Bâdehû askerlik şubesinin deposunu kırarak orada mevcud cephane, pala, silâh ne varsa hepsini aldık. Çal Merkez Kasabası eşrafını **"Köşk"** eşraflarına yolladık. Oralardan silâh ve gönüllü asker dercine himmet olundu. Hattâ asker firarilerinin güzergâhları kesilerek silâhları alındı. Bu sûretle hayli silâh ve asker der-colundu.

Bunların topunu alarak **"Köşk Cephesi"**ne hareket ettim. Düşmanın "Omurlu"yu işgali günü biz de cepheye varmıştık. Bilâhare Denizli Müftüsü **Ahmed Hulûsî Efe**ndi merhum da cepheye geldiler. Oradan kazalarımıza ve komşu kazalar bu meyanda **Demirci Mehmed Efe**'ye, Çivril eşrafından Çorbacızâde **Mehmed Ali Ağa**'ya Dinar eşrafından **Osman Bey**'e de haberler ve mektuplar yolladık. Bunların da hayli

yardımlarını aldık.

Bilâhere vaziyet icâbı cephe usul usul geri çekildi. Çal'ın Ortaköy ve Medele köylerinde ve Aydın efeleriyle ayrıca cepheler kurduk. Bu sıralarda Çal merkezine geldim. Bir müddet sonra düşman "Uşak"ı da işgal etmişti. Bu kuvvetlerin bir kısmı kendi köyüm olan Süller'i işgal eylediler. Köyümde beni aramışlar:

"-Hani sizin elleri titreyen müftiniz vardı. Nerede? Bizim kendisine zararımız dokunmazdı" gibi sözlerde bulunmuşlar.

Benim kim olduğumu ve kendilerine müdafaa hattı kuranlar meyanında bulunduğumu öğrenmişler. Hattâ evimi kendilerine karargâh yapmışlar.

"-Biz artık buralardan gitmeyiz, gidersek de bu evin altını üstüne getiririz!.." demişler.

Hakîkaten de dediklerini yapmışlar. Evimi, değirmenlerimi yıkmışlar, 8-10 yük kap kaçak, kitap vesairemi yağma ve mahvetmişler. İstirdattan sonra mahallî hükümet zararımı on bin lira olarak tesbit etmiştir.

Esâsen bu kadar serveti ve hattâ canı feda etmeden dâvayı tahakkuk ettirmenin ve Allah'a tam kulluk etmiş olmanın mümkün olamayacağını takdir ederek bunu çok görmedim ve arkasını bile aramadım. Vatan ve milletimizin namus ve mukaddesâtımızın kurtulmuş olmasında teselli buldum.

Harekâta devam ve müdafaa işini sağlam bir esasa rapt için o sırada Çal'da hava tebdilinde bulunan ondördüncü fırka komutanı Çallı **Miralay Ethem Bey**'in kendi arzusu da munzam olarak merciine müracaatla millî harekâta buradan iştirakini temin ettik. Doğum itibariyle ve askerî usûl ile Çal efradını celp ve dâvet edip bir kısmını **Ethem Bey**'e teslim ettik ve hareketimizi esaslaştırdık. Bu, harbin sonuna kadar uğraşmıştır.

Hemşehrilerimin bu çalışmaları her veçhile takdire sezâdır. Husûsiyle **Necip Bey**, çok güzel hizmetler yapmıştır. **Ethem Bey**'in fiilen işe başlamalarından hayli zaman sonra

Kaymakamımız **Fazlı Bey, Gâzi Mustafa Kemal Paşa**'dan gelen bir telgraf emrini okudu. Bu emirde hükümetin takarrür etmiş olduğu, Kuvâ-yı Milliye'nin **"Müdâfaa-i Hukuk"** nâmını aldığı, yorulmuş olan Kuvâ-yı Milliye reislerinin kendi hizmetlerine bakabilecekleri açıklanmıştı.

Bende esasen müftülük vazifesi de vardı. Bu sebeple reisliği **Necip Bey**'e bırakmak istedim. Razı olmadı. O an için ittifakla **Derviş Bey**'i reis yaparak işleri O'na tevdi ettim. Mukaddesâtımızın muhâfaza ve gayemizin tahakkukunu da hükümete terk etmiş olduk.

Bu çalışmalarımıza; Çal'a, sıra ile ve ara ile teşrif eden **Ali İhsan Paşa, Fevzi Paşa, Fahreddin Paşa, Rafet Paşa**'lar bizzat şâhid olmuşlar ve takdir etmişlerdi. Allah'ın inâyeti ve halkımızın gayreti ile çok şükür dâvâ tahakkuk etmiştir. Yurd ve millet istiklâline ve millî hükümetine kavuşmuştur. Tanrıdan dinimizin ve milletimizin muhâfaza ve vikayesini yalvarırım.

Müftü efendi sözlerini bitirdi. Fakat heyecanından sesi titriyordu. Esasen titreyen elleri büsbütün itidalini kaybetti ve gözleri yaşardı. Kendisini yorduğum için özür dileyerek ayrıldım."[179]

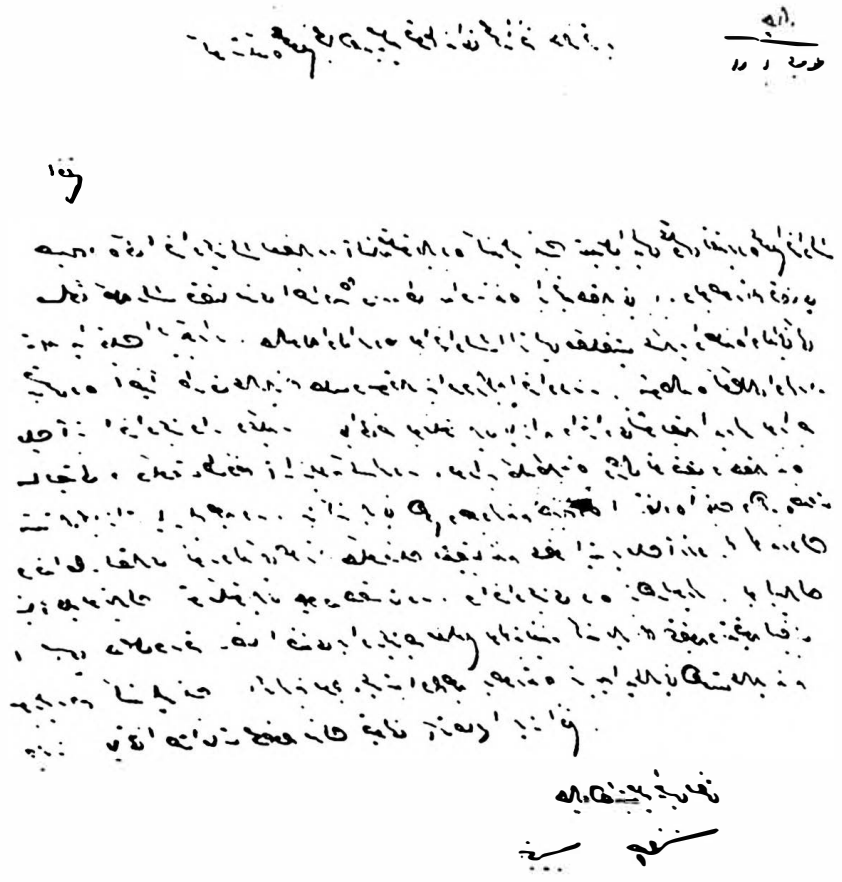
Kurtuluş Savaşına katılanlara ancak bir tek İstiklâl madalyası verilmiş olduğu hâlde merhum **Ahmed İzzet Efendi**'ye biri **"Çal Müftüsü İzzet Efendi"** diğeri de **"Çal Kazası Müdafaa-i Hukuk Heyetinden Müftü İzzet Efendi"** hüviyetleri ile tanzim edilmiş iki madalya verilmiştir.[180]

1952 yılında vefat ettiği zaman, o güne kadar dini ve din adamlarını yaylım ateşine tutmuş bulunan mâhud kadronun naşir-i efkârı olan bir gazetede[181] bile onun burada nakledilen

179 Sebilürreşad Mecmuası- c: I, s: 12, sh. 185; İstiklâl Savaşı'nda Müftülerin Hizmetleri: Çal Müftüsü **Ahmed İzzet Efendi**'nin hâtıraları.

180 Biri 3354 numaralı, diğeri de 3565 numaralı olan bu madalyaların vesikalarının fotokopileri husûsî arşivimizde olup asılları ve madalyalar merhumun Ankara, Meb'us Evleri Nu: 7'de mukim kızı **Emine Çalgüner** nezdindedir.

181 Ulus Gazetesi 1 Temmuz 1952 tarihli nüsha.

Çal Müftüsü **Ahmed İzzet Efendi**'nin
Demirci Mehmed Efe'ye yazdığı bir mektup

hizmet ve fedakârlıklarını tasdik eden bir yazı yer almıştır. Bu yazıda bizden fazla olarak merhuma zaferden sonra meb'usluk teklif edildiği halde onun bu hizmetleri mevki ve mansıp için ifâ etmediğini beyanla bu teklifi reddettiği ifâde edilmiştir.[182]

Ömrünü büyük bir tevâzu ve ferâgat hissi içinde yaşıyarak tüketen merhum Çal Müftüsü **Ahmed İzzet Efendi**, son zamanlarında muhitinin fakir insanlarına karşı bütün varlığını sarf ederek hizmete koşmuş ve birçok kabiliyetli gencin, yardımlariyle okuyup yetişmesini sağlamış, örnek bir müslümandı. Mevlâ rahmet eyleye!..

GÜNEY CEPHESİ

Güney cephesindeki mücâdele Antalya'dan Urfa'ya kadar uzanan bir bölgedeki vilâyetlerin şerefli kurtuluş destanlarını ihtiva eder. Fakat bizim bu eserde takip ettiğimiz gâye, Türk Kurtuluş Savaşı'nın tarihini yazmak değil, bu savaşta dinin rolünü belirtmek olduğundan bu cephenin askerî faaliyetleriyle silâhlı çatışmalarını kısmen ihmâl ederek dinî müessirler üzerinde duracağız.

Güney cephelerimizden Maraş, Antep ve Urfa, düşmana karşı fiilî mukavemete ilk başlayan ve "Kendi kendini kurtaran şehirler" sıfatını hak eden vilâyetlerimizdirler. Bu bölge işgal ve istilâya mâruz kaldığı zaman düşmanın kuvvetleriyle buralarda aniden derlenip toparlanabilen derme çatma çete kuvvetleri arasında şüphesiz hiçbir muvâzene yoktu. Fakat halk, imanı ve bu imanı coşkun bir çağlayan hâlinde galeyana getirip müessir kılan mahallî din adamlarının azm ve cesaret dolu çalışmalarıyla kendisinden kat kat üstün düşman kuvvetlerini püskürtmeye ve şehirlerinin kalelerine bir imân ve istiklâl remzi halinde dikilmiş bulunan bayraklarını dalgalandırmaya muvaffak olmuşlardır.

Düşman kuvvetleriyle mahallî mukavemet grupları arasındaki muvazenesizlik korkunçtu. Bu yüzden, Fransızlar

182 a.g. gazete.

bir cinnet tezâhürü zannederek ehemmiyet vermedikleri bu mahallî mukavemet gruplarından öyle şedîd bir tokat yiyerek gerilemeye ve Türk'ün istiklâl, ve şerefi karşısında saygı ile eğilmeye mecbûr kalmışlardır ki bir Fransız filozofu **Gustav le Bon** takdirini şu şekilde ifadeye mecbur olmuştur:

"Müslümanların bu harpte göstermiş oldukları şecaat ve cesâret bir filozof için ibret alınacak bir derstir. Çünkü şimdiye kadar Dünya'yı idâre etmiş olan din kuvvetinin bugün dahî idare etmekte olduğunun bir delilidir."[183]

Urfa ve Ayıntap havalisi işgal tehlikesi ile karşılaştığı zaman mahallî din adamları ve eşraf tarafından kurulmuş **"Cemiyet-i İslâmiye"** adında bir cemiyet vardı. Fakat 1895'ten beri faaliyette bulunan bu cemiyet askerî bir mâhiyet arzetmeyen bir ilim ve içtimaî yardım cemiyeti idi. Ancak bir işgal tehlikesi belirince derhal mâhiyet değiştirerek askerî ve siyasî bir hüviyete bürünen bu cemiyete bölgede mevcud olan dört ehemmiyetli tarikatın şeyh ve müridleri de dâhil olmuş ve hizmete koşmuşlardı.[184]

Cemiyet-i İslâmiye'den başka işgal ve istilâ tehlikesinin belirmesi üzerine ayrıca bir de her yerde olduğu gibi **"Müdafaa-i Hukuk"** cemiyeti kurulmuştu. Bu cemiyette de ekseriyetle mahallî din adamları bulunuyor ve askerî harekâtı daha ziyade bu cemiyet yürütüyordu. Eskiden beri mevcud olan Cemiyet-i İslâmiye'yi, mahallî protesto hareketlerinden ibaret bir faaliyet içinde göstermek sûretiyle asıl fiilî mücâdeleyi yürüten ve gizli tutulan **"Müdafaa-i Hukuk"**a bir nevî örtü olarak kullanıyorlardı.[185]

İngiliz ve Fransızlar müşterek bir beyannâme yayınlayarak halkı işgale rızâ göstermeye dâvet etmişlerdi. Cemiyet-i İslâmiye buna karşı şiddetli bir protesto mitingi tertipleyip

183 **Hakkı Şenkon**- Mâneviyâtın Yurt Müdafaasındaki Rolü, Sebilürreşad, sh. 367.

184 **Hulusi Yetkin**- Gaziantep Tarihi ve Dâvâları, Gaziantep, 1968, sh. 42.

185 Bkz: **Sahir Özel**- Gaziantep Savaşının İçyüzü, Kayseri, 1946, sh. 8.

düşmana hak ettiği cevabı verdi.

Anteplilerin tertiplediği bu miting Kilis, Nizip, Urfa gibi komşu şehir ve kasabalarda da tekrarlandı. Bu mitingler halkı müstevlîler aleyhine birlik ve beraberlik içinde harekete teşvik ediyordu. Bu faaliyetler sonunda teşekkül eden mahallî mukavemet kuvvetleri, Fransızlar'a karşı iki ay, iki gün devam eden çetin bir mücâdeleden sonra 11 Nisan sabahı "Urfa" müstevlî düşmandan temizlenerek şeref ve istiklâlini çiğnenmekten kurtarmış oldu. Bu mücâdelenin baş rolünde oynayanlar, din adamlarıydı. Bu hususta bir görgü şahidi şunları söylemektedir:

"Din bilgileriyle beraber müspet ilimlere Arapça, Acemce ve Fransızca'ya da hakkiyle vâkıf yüksek bir ahlâka sahip **Hacı Abdullah Efendi** adındaki hocam, Kurtuluş Savaşımızın sarıklı kahramanlarından birisi idi.

Savaşın başından sonuna kadar, başında sarığı, arkasında cübbesi, omuzunda mavzeri, belinde ve göğsünde fişekleri, köşe başlarında, câmi kürsülerinde, siperlerde, dağ başlarında o ilâhî sesiyle vaazler veriyor, hitâbeler irâd ediyordu. Halkı, Allah yoluna ve yurdu kurtarmaya dâvet ediyor ve aynı zamanda bir mücâhid gibi çarpışıyordu. Onun din kisvesi altında siperden sipere koşması, çarpışması, çeteleri coşturuyor ve üstün kahramanlık destanlarına mevzu hazırlanıyordu. Urfa savaşının, zafer hissesinin mühim bir kısmı bu münevver hocamızındır.

Urfa savaşı bitti. "Halep"ten mühim bir düşman kuvveti intikam almak için Urfa'ya geliyor, halk silâhlanıyor, düşman fırkasını yolda karşılayacak, **Abdullah Hoca** silâhı elinde halkın önünde. **"Suruç Ovası"**nda düşmanı karşılıyor. Çetin bir meydan muharabesinden sonra muazzam düşman fırkasını kısmen imha ediyor, kısmen kaçırıyoruz.

On sene evvel Allah'ın rahmetine kavuşan aziz hocamızın o heybetli ve silâhlı kıyafeti hâlâ gözlerimin

önündedir."[186]

"Antep" ve **"Urfa"**daki gibi **"Maraş"**ta da mücâdele tamamen din adamlarının rehberliği altında cereyan etmiş ve cidden emsalsiz bir mukavemet hareketi olan **"Maraş Müdâfaası"** gibi müstesna bir kahramanlık menkıbesi meydana getirilmiştir. Bu dâsitânî kahramanlığın zirve ismi **"Sütçü İmam"**dır. Asıl adı **Ali** olan bu yiğit din adamı **"Uzun Oluk"** semtinin câmi-i şerifinde fahrî imamlık yapmakta, boş zamanlarında da sütçülükle geçimini sağlamaktaydı.[187] Bu sebeple asıl adı unutulup "Sütçü İmam" diye meşhur olmuştur. O'nu meşhur eden hâdise, vâkî olduğu semte izâfeten daha ziyade **"Uzun Oluk Hâdisesi"** diye bilinir. Bu hâdise, 31 Ekim 1919'da şu şekilde meydana gelmiştir:

"...Bu ermeni askerlerinden birisi, içtiği içkinin tesiriyle sarhoş olup hamamdan çıkan bir Türk kadınına saldırdı ve peçesini yırttı:

"-Artık burası Türkler'in değildir, Fransız memleketinde peçe ile gezilmez!.." diyerek kadıncağıza saldırıp ilişmek istedi.

Peçesi yırtılan kadın bayıldı. Hâdiseyi **Kel Hacı**'nın kahvesinde gören Türkler, hemen dışarı çıktılar ve olay yerine geldiler. Ermenilere ihtarda bulunarak yollarına devam etmelerini söyledilerse de, Ermeniler kötü sözlerle karşılık verip silâhla mukabele ettiler. Bu sırada ermeni kurşunları ile **Çakmakçı Said** yaralandı. Bu sırada olayı gören **Sütçü İmam** tabancasını ermeni askerlerine doğrulttu ve bir ermeniyi yere serdi. Silâh seslerine henüz şehri terk etmemiş olan İngiliz as-

186 **Bedri Alpay**- İstiklâl Savaşının Sarıklı Kahramanları, Sebilürreşad, C. II, sh. 366.

187 Bkz: **Hüsâmeddin Karadağ**- İstiklâl Savaşı'nda Maraş, İçel, 1943, sh: 12.

Bu mücâhid imam, son **Halife Abdülmecid Efendi**'nin hilâfet makamına geçmesi dolayısıyla şehrin kalesinden atılacak 101 pâre top için vazifelendirilmişti. Top atışları yarıyı dahî bulmadan barutun ateş alması neticesinde yaralanmış ve iki gün sonra da 25 Kasım 1922 tarihinde vefât etmiştir.

kerleri de geldi. Türk'ün nâmusunu koruyan **Sütçü İmam**, bunun üzerine olay yerinden uzaklaştı. Mütecâviz Ermeniler ise, karargâha götürüldüler.

O zaman 17 yaşında bulunan ve hâdisenin şâhidi olan **Mehmed Ali Kısakürek**'in oğlu **Şahap Kısakürek** olayı anlatırken, 31 Ekim 1919 Cuma günü ikindi ile akşam arası Uzunoluk'ta evlerinin civarındaki çarşıdan gazyağı almak için çıktığını o esnâda Boğazkesen mevkiinden uzunoluk'a doğru iki Fransız askerinin ellerinde bıçak olduğu hâlde sarhoş vaziyette yalpa vurarak geldiklerini gördüğünü, bu sırada uzunoluk Hamamı'ndan çarşaflı bir kadının çıktığını ve yoldan aşağı doğru yürümeye başladığını, askerlerin kadına yaklaşarak onu yakalamaları üzerine bu hâli gören, **Kel Hacı**'nın kahvesindeki mahalle halkının dışarı fırladığını ve Ermeni askerlerin üzerine yürüdüğünü belirterek daha sonra şu bilgileri vermektedir:

"Bu sırada bir ermeni ihtiyarı, durumun kötüye gideceğini anlayarak araya girdi. Halkı teskine, hatta askerleri azarlamaya başladı. İkişer üçer gruplar hâlinde şehirde dolaşmakta olduklarından birkaç Fransız askeri olay yerine geldi. Bunun üzerine sarhoş askerler, yukarı doğru yürüdüler.

*İleride köprübaşında **Sütçü İmam**'a rastgeldiler. **Sütçü İmam**'ın belindeki kamayı almaya çalıştılar. Halk, bu defa o tarafa yürüdü. **Sütçü İmam**, askerlerin çokluğuna ve ellerini dişleriyle kanlar içinde bırakmalarına rağmen kamasını vermeden kurtuldu. Ermeni askerleri tarafından birkaç el silâh atıldı. Sayıları on-on iki kadar olmuştu. Halk dağıldı. Fakat bu esnada ermeni askerlerinin karşısına **Çakmakçı Said** dikildi. O da tabanca ile ateş etmeye başladı. Ancak ermeni askerlerinin kurşunu ile yere yıkıldı. Bu sırada câmiden tabancasını alarak dönmüş olan **Sütçü İmam**, ateş ederek bir Fransız askerini vurdu.*

***Çakmakçı Said** ve ermeni askeri on-onbeş metre arayla yerde yatıyordu. Bu zamana kadar 6 Türk, 6 Fransız ve bir*

otomobil dolusu da İngiliz devriyesi olay mahalline yetişti. ***Sütçü İmam,*** *kargaşalıktan istifade ile elinden kanlar akarak bizim eve girdi ve oradan damdan dama kaçırılarak düşman eline düşmekten kurtuldu."*[188]

Fransızlar **"Maraş Kalesi"**nden Türk sancağını indirmeye teşebbüs ettikleri zaman günlerden Cuma idi. Câmie gelen Maraş'lılar şu beyannâme ile karşılaştılar:

"Ey Millet-i Necibe-i İslâmiye! Vaktine hazır ol!.. Bin üç yüz senedir Allah'ını, Peygamberini, senden memnun ettiğin bir din ölüyor. Yâni ecdadının; kanı pahasına fethettiği bir kalenin burcundaki Alsancağın bugün Fransızlar tarafından indiriliyor.

Şimdi acaba bunu geri yerine koyacak sende birkaç damla İslâm kanı ve gayreti hiç mi yok? İğtişaş arzu etmiyelim. Yalnız, pürvakar ve azamet olarak sâde O, Alsancağımızı geri yerine koyalım. Tekrar kemal-i azamet ve mehabetle yerlerimize avdet edelim. Korkma, seni buradaki birkaç fransız kuvveti kıramaz. Sen mevcudiyetini gösterecek olursan, değil birkaç yüz fransız kuvveti hattâ bütün Fransız Milleti kıramaz!.. Buna emin ol!.."[189]

Türk seciyesinin icâbını yaparak müstevliye hakettiği cevabı vermek için Maraş'ta el altından sessiz bir faaliyet başladı:

"...Kayabaşında faâliyet devam ettiği sırada, Şekerli ve Hatuniye semtinde de bir hey'et teşekkül etmekte idi. Önceleri iki tarafın birbirinden haberi yoktu. Şekerli semtindeki toplantıda âmil olanlar **Hoca Refet, Hoca Ali Sezâî Efendi**'lerdi. Belediye reisi **Hacı Sıtkı, Beşenoğlu Hacı Nuri, Hancıoğlu Hoca Ali, Dede oğlu Mehmed, Kısakürek Mümtaz, Çanak oğlu Hüseyin, Çuhadar Hacı Mehmed, Kilisli oğlu Nedim,**

188 **Hizmet Gazetesi**- 12.2.1957, s: 34-1737'den naklen **Yrd. Doç. Dr. Yaşar Akbıyık**- Millî Mücâdele'de Güney Cephesi (Maraş), Ankara, 1990, sh: 113-114.

189 **Âdil Bağdatlıoğlu**- Uzun Oluk, İstanbul, 1942, sh. 53.

Fatmalı oğlu Derviş, Hüdâyi Tahsin, Kocabaş Hacı Nâci, Karaküçük Hacı Mustafa, Şişman Ârif, Kısakürek Hacı bu hey'ete dâhildi. Bunlar da her gece bir yerde toplanmakta idiler.

Şekerli Medresesi, **Ali Sezâî Hoca**'nın dâiresi, **Hacı Nûri Bey**'in evi çokça toplantı mahalli idi.[190]

Maraş müdafaasının çoğu şeyh, imam ve müderris gibi başı sarıklı din adamı olan kahramanlarından sadece biri üzerinde bir nebze duralım.

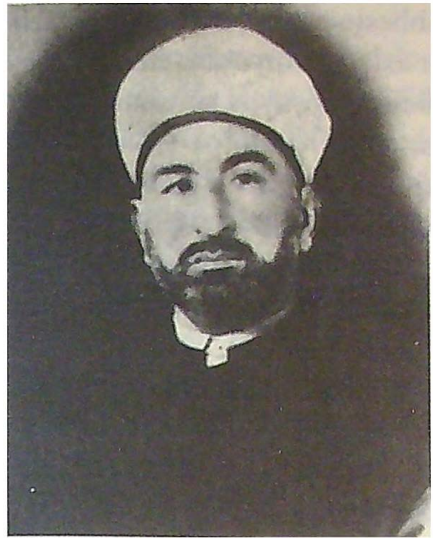
VEZİR HOCA (MEHMED ALPARSLAN)

Kurtuluş Savaşını hazırlayıp, başarıya ulaştıran ilk müessir hareket mahallî "Müdafaa-i Hukuk" cemiyetlerinin kuruluşu olmuştur. Her yerde olduğu gibi Maraş'ta da bu cemiyeti kurarak vatan müdâfaasını hazırlayanlar, din adamları idi. Bunların başında **"Vezir Hoca"** lâkabıyla mâruf olan **Mehmed** (Alparslan) **Efendi** bulunuyordu.

1299 yılında Maraş'ta doğmuş bulunan **Vezir Hoca**, yıllarca önce ta Toprakkale'den Maraş'a gelip yerleşmiş bulunan **"Cerid Aşireti"**ne mensuptur. Rüştiye'den sonra Maraş'ta Bektutiye Medresesi müderrisi **Mehmed Efendi**'den din ilimleri tahsil ettikten sonra Halep'e giderek orada **Urfalı Şeyh Hüseyin Efendi**, büyük fakih **Şeyh Zerga** gibi âlimlerden feyz alarak bilgisini ilerlettirmiş, oradan İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da Fatih dersiamlarından **Serezli Hacı Eyüb Efendi**'den 1328 yılında icazet almıştır. Bundan Mekteb-i Kuzat (kadılar mektebi)'a girerek bir müddet okumuşsa da Birinci Dünya Harbi'nin çıkması üzerine, mektebin kapatılması yüzünden Maraş'a gelerek, Dârülhılâfe Medresesi'nde hocalığa başlamıştır.

İşte **"Maraş Müdâfaası"** sırasında bu medresenin hocalığını yapmakta ve civar kaza ve vilâyetlerden gelmiş talebeleri okutmaktaydı.

190 a.g.e. sh. 63

Güney Cephesi'nde Sarıklı Kahraman Mücâhidlerden
VEZİR HOCA

Başta kendisi olmak üzere, eli altındaki bütün gençlerin iştiraki ile Maraş Müdafaası'nda çok büyük hizmetler ifâ etmiştir. Harbin arifesinde talebeleri arasında kurduğu bir teşkilâtla bütün civar köy ve kazalarda, müdafaa tertibatı aldırmış, **Fatmalıoğlu Derviş Efendi** ve **Ali Sezâî Efendi** gibi muhitin ileri gelen diğer hocaları ile birlikte halkın silâh ve cephâne bakımından sür'atle teçhizini temin etmiştir.

Mücâdele başlayınca da merkezdeki idareci kadronun başında yer almış ve Kayabaşı Mahallesi'nde tesis ve teçhiz ettiği bir cephenin reisliğini ifa etmek sûretiyle fiilen harbe iştirak etmiştir. O derecede ki; mürid ve talebelerinin, ısrar ve yalvarmalarına aldırış etmeyerek siperden baş kaldırmanın imkânsız olduğu bomba ve kurşun sağanağı altında mavzeri elinde bir siperden diğerine atılmış, cesâret ve kahramanlığı ile, mücâhidleri hayret ve dehşet içinde bırakmıştır. Siperden ayrılmaması rica edildiği zaman da:

"-Gâvurun kurşunu bize işlemez" diyerek bir an gayret

ve fedakârlıktan geri kalmayan **Hoca Efendi**'ye hakikaten zaman zaman cübbesinin eteklerini delip geçen veya sarığını sıyıran kurşunlar asla işlemiyordu. Bu durumu onun kerâmetine hamleden talebeleri, coşuyor ve efsânevî bir tarzda müdafaalarda bulunuyorlardı.

Yirmi iki gün ve gece süren **"Maraş Müdafaası"**nın nihâyetinde, şehirdeki Katolik Kilisesi, Kümbet Yetimhânesi ve Abarabaşı Kilisesinde mahsur kalan Ermeni milisleriyle Fransızları esir almak için ileriye atılan çetenin başında bulunuyordu.

Bu esirlerle birlikte elde edilen büyük miktarda silâh ve cephaneyi dağıtmak sûretiyle çetesini takviye eden kahraman **Vezir Hoca**, bu sûretle teşkil eylediği milis taburu ile, **"Haruniye"** ve **"Antep"** mücâdelesine iştirak ederek dokuz ay daha bu civarda yiğitçe, din ve vatan yolunda çarpışmıştır.

Zaferden sonra bir müddet Maraş merkez vaizliği yapan bu kahraman **Hoca Efendi**, 1935 yılında Göksun Kazası müftülüğüne tâyin olunmuş ve yedi yıl bu vazifeyi ifa ettikten sonra tekaüde ayrılmıştır. Maraş müdafaasının birkaç rüknünden biri bulunan **Vezir Hoca**, Maraş'ın Çiçekli mahallesindeki evinde mütevâzi ve iddiasız hayatına devam etmekteyken 15 Mart 1972 târihinde bu fânî âleme gözlerini kapamıştır.

Memlekete pek çok münevver din adamı yetiştirmek sûretiyle ilim vadisinde hizmet ettiği kadar, fiilî mücâdelede de uhdesine düşenden fazlasını yapmıştı. (Allah rahmet eyleye!..)

* * *

Güney cephesinin en dehşetli mücâdelesini veren Antep'teki hareketin birinci derecedeki elemanları arasında din adamlarının bulunduğuna yukarıda bir nebze işaret etmiştik. Bunlar arasındaki müftü **Bulaşıkzâde Arif Efendi**'yi ehemmiyetle belirtmek gerekir. Antep'in hemen her mahallesinde kurulan mukavemet grupları arasında da müftü, hacı, hoca,

şeyh, imam ve vâiz gibi çeşitli vasıfdaki din adamları yer alıyordu. Bunlardan birkaçını zikredelim:

Şehreküstü ve Kocaoğlan semtlerinde **Müftü Rifat Efendi**, Kanaliçi Mahallesi'nde **Hoca Yusuf Efendi**, Türktepe semtinde **Müftüzâde Hacı Mustafa Efendi**, Mağarabaşı semtinde **Hoca Hasan Efendi**, Senkitavil Mahallesi'nde **Hoca Kâzım Efendi** ve Paşa sokağı semtinde **Hoca Abdülkadir Efendi** vs.[191] hizmet ve faâliyette bulunmuşlardır.

Bu semt ve mahalle teşkilâtlarının bir de merkezi sûrette bir hey'et-i merkeziyesi vardı. Bunlar da içlerinde ekseriyeti din adamları olmak üzere şu kimselerdi: "**Hocazâde Ferid Bey, Hacı Ömerzâde Mehmed Ali Efendi, Hacı Halil Ağanın oğlu Sâdık Efendi, Kahraman Hacı Efendi, Dayı Ahmed Ağa, Besim Bey, Kepkep Abdürrezzak Efendi**, Tahrirât Müdürü **Râgıp Bey, Pazarbaşı Nuri Bey, Mahmud Büdeyrî Efendi.**"[192]

Bu merkez heyetine bağlı, bir de iâşe komisyonu vardı. "Bu komisyonda **Hacı Hilmi Efendi, Yüzbaşızâde Hacı Ömer Efendi, Hacı Falcızâde Murtaza Efendi, Hacı Şâkir Ağa, Evliya Hocazâde Tâhir Efendi, Fâzıl oğlu Tâhir Efendi, Dişgören Hocazâde Hacı Şâkir Efendi**[193] olmak üzere yine din adamları ekseriyetteydiler.

Güney cephesindeki mücâdele Urfa Maraş ve Antep'e münhasır değildir. Antalya'ya kadar uzanan bir şerit üzerinde en çetin mücâdelenin geçtiği yerlerden biri de Adana ve Mersin havâlisidir. Bu eserde askerî harekâtı ve bu harekâtla hizmeti geçen din adamlarının faaliyetlerini tafsilâtıyla naklet-mek imkânı olmadığından bir kaç isim etrafında Adana havalisindeki hizmetlerin çok kısa bir izahı ile iktifa etmek istiyoruz.

---

191 **Hulûsî Yetkin**- Gaziantep Savaşı Hâtıralarından Derlemeler, Gaziantep, 1962, sh. 20.

192 **Hulûsî Yetkin**- a.g.e., sh. 22

193 **Hulûsî Yetkin**- a.g.e., sh. 22.

KARAİSALI MÜFTÜSÜ MEHMED EFENDİ (MEHMED ALDATMAZ)

Karaisalı Müftüsü **Mehmed Efendi** de Çukurova'daki çete muharebelerine fiilen iştirak etmiştir. Fakat O'nun asıl hizmeti isminin hâiz olduğu itibar ve nüfuzla cepheye gönüllüler sevketmek ve cephe gerisindeki silâh ve iâşe temini hususunda oynadığı muazzam roldü. Bu bölgede büyük hizmet ve faaliyetler icra eden birinci devre B.M.M. Adana Meb'usu **Damar Arıkoğlu**'nun hatıraları, Karaisalı Müftüsü **Mehmed Efendi**'nin hizmetlerini şu satırlarla tesbit etmektedir.

"Geri hizmetlerde **Halil Polat, Menemenli Âdil,** Karaisalı Müftüsü **Hacı Mehmed Efendi**'ler hizmet ediyorlardı. Müftünün ihtiyar yaşında gece gündüz cephelerde ettiği hizmet sitâyişin üstündedir. Bu meyanda **Halil Polat**'ın ifa ettiği büyük hizmeti zikretmek hakşinaslıktır. "[194]

Karaisalı Müftüsü **Mehmed Efendi**, zaferden sonra da uzun yıllar, Karaisalı'da müftülük ettikten sonra 96 yaşında olduğu halde 17 Ocak 1963 tarihinde Adana'da vefat etmiştir.[195]

ENİS HOCA (ALPAYTAÇ)

Tarsus'da Câmi-i Nur hatibi olan **Enis Hoca** Kurtuluş Savaşının Kuvâ-yı Milliye safhasında büyük hizmetleri geçmiş kahraman din adamlarımızdan biridir. Düşman Adana havâlisinde görününce Câmi-i Nur'un minberinden yaptığı ateşli cihad, vaaz ve irşadları ile cepheye pek çok gönüllü sevk etmiş ve nihayet kendisi de atına atladığı gibi Kuvâ-yı Milliyecilere iltihak etmiştir. Cephede dahi büyük bir maharetle kullandığı silâhı kadar talâkatiyle de hizmet ederek, kurtuluşa kadar dağdan dağa dolaşmıştır.

---

194 **Damar Arıkoğlu**- Hâtıralarım, İstanbul, 1961, sh. 103.

195 Fazla bilgi için bkz: "Kuvâ-yı Milliye Mecmuası"- Adana, s: 37, ayrıca aynı mecmuanın 39, 40 ve 41. ci sayılarında tefrika edilen hâtıratı.

BAHÇE MÜFTÜSÜ ABDÜLMECİD EFENDİ (ABDÜLMECİD ÖZFIRAT)

Kuvâ-yı Milliye zamanında Çukurova'da Bahçe Kazası Müftüsü bulunan **Abdülmecid Efendi** de evvelâ vaaz ve irşadları ile halkı cihada dâvet etmiş, sonra da silâhını eline alarak fiilî mücâdeleye katılmıştır. Zafere kadar hizmet ve faaliyetine devam eden **Abdülmecid Efendi**, bu bölgenin düşmandan temizlenmesine cidden hayret ve takdirle ifade olunacak hizmetler ifa etmiştir.

DİĞERLERİ:

Ayrıca bu bölgede, gerek vaaz ve irşadları ile halkı cihada dâvet etmiş ve gerekse fiilen elinde silâh savaşlara iştirak etmiş din adamlarından zaferden sonra bir ara Maraş Müftülüğü de yapmış olan **Rafet Hoca**'yı, **Tarsuslu Nazif Hoca**'yı Mersin Havâlisinde çalışan Hâdimli **Ahmed Hoca**'yı Antalya Müftüsü **Çil Ahmed Efendi**'yi, Maraş Müdafaasında kahramanlıklar gösteren **Sandal Hoca**'yı, Antep çarpışmalarına iştirak edenlerden, **Hâfız Tevfik Efendi**'yi, **Tarsuslu Hacı Hamza Efendi**'yi, **Antepli Bülbül Hoca** namiyle mâruf **Abdullah Edip Efendi**'yi hiç olmazsa ismen zikredelim.

Bahsi kapamazdan din adamlarının bu bölgedeki hizmetlerine dâir birkaç şahâdeti de nakledelim:

"Ermeniler kimin yanında saklanmış veya İslâm olup evlenmiş ermeni kadını, kimin yanında besleme ermeni çocuğu varsa ağlata, ağlata ve sahibine hakaret ede ede alıp kiliseye kapatıyorlardı. Hattâ birinin yanında bulunan ve süt be süt Türk ve İslâm olup Kilis'in yerli fakirlerinden bir rençberin çocuğu bulunan yetişkin bir kızı saçından sürüye sürüye kiliseye götürüyorlar. Kilis buna tahammül edemiyor, 1335'in ilk günlerindeyiz. Teşkilâtımız güngörmüş ihtiyarları, hocaları mukavemet teşkilâtına yanaştırıyor ve Cemaat-i İslâmiye adıyla yeni bir teşekkül meydana çıkıyor. **Müftü Muharrem Efendi, Hacı Mustafa Efendi, Hâfız Ahmed Mâhir Efendi-**

ler teşebbüse geçiyor ve kızcağızı kurtarıyorlar..."[196]

"Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti reisinden, Merkez bölüğünü teşkil edecek şehir gençlerinin listesini istedik. Reis, **Müftü Hâfız Osman Efendi Hoca**'nın verdiği liste gereğince bölüğü meydana getirdik..."[197]

Bu bölgeye âid şahâdetleri daha fazla uzatmıyarak, umûmî bir sûrette bütün Türkiye'ye âid şahâdetlere geçiyoruz.

MAÇKA MÜFTÜSÜ MEHMED KÂMİL EFENDİ (TANRIKULU)

1871 (1287)'de Trabzon'un Of Kazası'nda doğdu. **Hacı Ahmedzâde Mustafa Efendi**'nin oğludur. 1898'de icâzet alarak müderris oldu.

Önce Maçka Feyziye Medresesi'ne müderris olarak tâyin edildi. Daha sonra 1916'da Maçka Kazası Müftülüğü'ne tâyin olundu. **Mehmed Kâmil Efendi**, Millî Mücâdele'nin ateşli müdâfilerindendi. Maçka ve çevresinde millî harekâtı destekleyen va'zlar vermiştir. Maçka'da Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şubesini kurup başına geçti. Uzun yıllar bu cemiyetin başkanlığını yürüttü. Yer yer Anadolu'nun işgal edilmesini, düzenlediği mitinglerde yaptığı konuşmalarıyla ve ilgililere çektiği telgraflarla protestolarda bulundu.

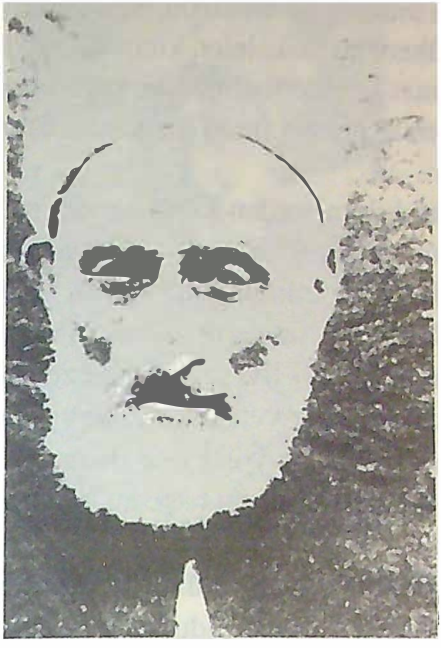
22 Nisan 1920'de yayınlanan fetvâdan haberdar olunca telgrafla tasvibini bildirdi.

Daha sonra "Tanrıkulu" soyadını alan **Mehmed Kâmil Efendi,** 1939'da vefat etmiştir.

---

196 **Hasan Kâmil Demirbaş**- Ana Hatlarıyla Kilis Mücâdelesi. (Kuvâyı Milliye Mecmuası, s: 12, Temmuz 1959, Mersin).

197 **Recep Dalkır**- Yiğitlik Günleri (Millî Mücâdelede Çukurova), 1961, İstanbul, sh: 124'te yer alan Türk Müfrezeleri Kumandanları **Recep Vahyi** ve **Halil Topaloğlu**'nun Hâtıraları.

MEHMED KÂMİL EFENDİ (TANRIKULU)
(MAÇKA MÜFTÜSÜ KÂMİL)

III- BAZI ŞAHÂDETLER:

Din adamları kurtuluştan sonra çeşitli şekilde yerilmişler, fakat insaf sahibi kimseler hâtıralarında münasebet düşdükçe onların vatanın kurtuluşunda son derece müessir olan hizmetlerini belirtmişlerdir. Bütün bu şahâdetleri nakletmek kitabımızın hacmi ile kabil-i telif değildir. Bu sebeple sırf bir nevi hakşinaslık göstererek ulemanın hizmetini ifâde eden bu muhterem zevâtın hatıralarından alınmış birkaç satırı dikkatlerinize arzetmek istiyoruz.

Kurtuluş Savaşı sırasında **"Zonguldak Cephesi"**nin kumandanı bulunan ve zaferden sonra da kaleme aldığı müteaddid eserle, Türk millî şuuruna büyük ölçüde hizmet etmiş olan rahmetli **Milis Generali Cevat Rifat Atilhan Bey,** bulundu-

ğu bölgedeki din adamlarının hizmetlerini muhtelif milliyetçi mecmualarda müessir ve muktedir makaleleriyle nakletmiş olduğu gibi bilâhare bu makaleler, kitap hâline de getirilmiştir.[198] Bu bahse O'nun şahadetlerinden birkaçıyla girmeyi rahmetle anılmasına vesile olması ümid ve temennisiyle muvafık bulmaktayız:

"...Yarım kilometreden fazla bir derinlik tutan bu müfrezeyi yıldırım süratiyle "Bartın" sokaklarına soktum. Ramazan gecesi idi. Kahvelerin önünde akşam keyfi yapan insanlar neye uğradıklarını şaşırmışlardı. Atların arasını açtığım için bu müfreze tıpkı bir süvari livası kadar gözüküyordu. Hükümet Konağına o kadar çabuk yetiştim ki; hiçbir karşı tedbir almak mümkün değildi. Kaza kaymakamı **Durmuş Bey** (Eski Kırklareli vâlisi) ve askerlik şubesi başkanı **Memduh Bey**, kasabayı terk etmişti.

Jandarma Kumandanı **Yüzbaşı İsa Bey**'i çağırdım ve bütün kuvvetlerin emrimde olduğunu ve asayişten kendisini mes'ul tuttuğumu söyledim. Yanıma ilk gelen zat; uzun boylu, arslan gibi vücudu, nuranî yüzü ile Bartın Müftüsü **Rifat Efendi** oldu.

"-Gazânız mübârek olsun oğlum..! Cenâb-ı Hak sizi memleketimizin müşkül saatler geçirdiği bu zamanda hayırlı, mübârek hizmetler ifâsına muvaffak etsin!. Duacıyım. Elimden ne gelirse hepsini yapmağa hazırım. Oğlum **Zühtü** ile birlikte isterseniz bir nefer gibi çalışırım... Yeter ki, din ve vatan düşmanı, bu mübârek topraklardan çekilsin!.." dedi.

Rifat Efendi, sözlerinde çok samimî idi ve bu samimiyeti sonuna kadar isbat etti. Büyük hizmetler yaptı, bize cesaret verdi ve yardımını esirgemedi...

"Bartın Boğazı"na gelmiş olan iki yüz kadar Sürmeneli kahramanı askerime ilhak ederek "Çaycuma'ya doğru ilerledim...

198 **Cevat Rifat Atilhan**- İstiklâl Harbi'ne Sarıklı Kahramanlar, İstanbul, 1967.

Bartın Müftüsü **HACI RİFAT EFENDİ**

Çaycuma'da beni ilk karşılayan ve askerimizin fahrî müftülüğünü kabul eden Erzurum Meb'usu **Nusret Hoca** oldu. Erzurumluların öğünmekle yerden göğe kadar haklı oldukları bu faziletli insanın bir asker gibi müfrezemde çalışması halkın mânevîyatını arttırdı, bize kuvvet ve cesaret verdi. Mevcudum kısa zamanda yedi yüz askeri geçti.

Küçük bir köy olan ve şimdi nahiye merkezi olmuş bulunan "Beycuma"dan **Müderris Hüseyin Efendi,** yanıma geldi:

"-Emrinize âmâdeyiz. Mâlen, cânen, bedenen ne yapmak lâzım gelirse hiç bir fedakârlıktan geri durmayacağız. Yeter ki, düşman bu mübârek topraklardan ayağını çeksin ve vatan sükûn ve selâmete kavuşsun." dedi.

Küçük bir köyde oturan ve orada kendi kendini yetiştirmiş olan bu sarıklı Müderris Efendi'yi, milletimin tanımasını isterim. Türkçe ve Arapça'yı anadili gibi bilirdi. Farsça da okur, yazardı. Fransızcası da mükemmel idi. Bize hizmeti de

ilmi kadar geniş oldu...

İki yüz Sürmeneli kahramanı, baştan aşağı Karadeniz kıyafetleriyle yepyeni elbiselerle süslemiş ve bir gece Çapça Geçitleri'nden Zonguldak'a saldırmıştım. Fransızlar nasıl mukabele edeceklerini şaşırmış, bu emrivâkii pişkinlikle karşılamışlardı.

Ertesi sabah, Zonguldak'ın kahraman Müftüsü **İbrahim Efendi,** mühendisler, yüksek rütbeli memurlarla at üstünde karargâhıma geldiler. Bana duâ ettiler. Para, yardım, asker, hulâsa ne istiyorsam hepsini temine hazır olduklarını söylediler. Askerlerimi bey gibi iaşe ettiler. Ve bu ihtiyar sarıklı at üstünde köy köy, nahiye nahiye dolaştı. Çalıştı, halkı Kuvâ-yı Milliye lehine teşvik etti. Muvaffakiyetimize yardım etti."[199]

"Yedi bin Türk askeri gibi, İstiklâl Mücâdelesi'nin en yüksek rakamını teşkil eden kendi kıt'alarımla da merhum Bartın Müftüsü **Hacı Rifat Efendi,** Zonguldak Müftüsü **İbrahim Efendi**, Erzurum Meb'usu **Hoca Nusret Efendi** ve **Müderris Hüseyin Efendi** gibi sarıklıların bir delikanlı çevikliğiyle saflarımız arasında nasıl dolaştıklarını, Milletin/Türklüğün namus ve şerefi, din-i mübînin siyâneti ve istiklâlimizin kurtarılması için nasıl kahramanca ve asilâne çalıştıklarını da kendi gözlerimle gördüm."[200]

"...Bu hadiselerden bir kaç ay evvel gayretli bazı zevatla beraber Edirne'nin Mevlâna Şeyhi, **Selânikli Rifat** ve **Mithat** biraderler, **Gazeteci Behçet,** isimlerini şimdi hatırlayamadığım daha altı hamiyetli zatla beraber, kendi kendimize bir müdafaa cemiyeti kurmuştuk. Bu on iki kişilik gizli cemiyetimiz içinde en ateşli âzâ **Gazeteci Behçet** olmakla beraber her işte daima kalbur üstü kalarak cemiyete baş olmak hülyasına kapılıyordu. Mevlâna Şeyhi, en ağır başlı hareket ediyor, altı âzâ

199 **Cevat Rifat Atilhan**-Milli Mücâdelenin Dört Sarıklı Kahramanı, Sebilürreşad, c: II, s: 37, Mart, sh. 187.

200 **Cevat Rifat Atilhan**- Vurun Kahpeye, Sebilürreşad, c: II, s: 41, sh. 249.

mâkul kararlara iştirak ediyorlar..."[201]

Son senelerde yayınlanan hatıratların çarpık mevzuatımıza rağmen birçok gizli gerçekleri aksettirmek bakımından en ehemmiyetlilerinden biri de **Albay Hüsâmeddin Ertürk**'ünküdür.[202] Bu zat, Osmanlı Devleti'nin son devirlerinde Teşkilât-ı Mahsusa'da bulunması ve Millî Mücâdele devrinde ise Millî Müdafaa Grupu Reisi olması dolayısıyle, pek çok hadisenin içyüzüne vukuf peyda etmiştir.

İşgal altındaki İstanbul'da teşekkül eden mukavemet yuvalarını ve Anadolu'ya silâh sevkıyatını idare eden vatanperverleri zikrederken şu din adamlarını da saymaktadır: Topkapı'da **Kayyum Ahmed, İmam Necâti** (sh: 222) Kadıköy'de ilk millî teşkilâtı kuran tarikat erbabından ve dergâha bitişik hanede ikâmet eden **Şeyh Muhip Efendi** ile oğlu **Yusuf Efendi**'dir. (sh. 224) Aksaray'da Câmi İmamı **Tevfik Efendi**'nin (sh. 233), Üsküdar taraflarında ise (sh.237) Çamlıca'da ikâmet eden **Hâfız Nûrî** ve Bektaşî Tarikatından **Ali Nutkî Baba,** Sarıyer'de **Hâfız Mehmed Râgıp Bey** (sh. 239) gibi din adamlarının da büyük fedakârlıklar göstererek Millî Mücâdele'ye hizmet ettiklerini canlı bir şâhid olarak kaydetmektedir.

Şurası muhakkaktır ki, İstanbul'daki birçok tekkeler birer silâh deposu olarak kullanılmış, tarikat şeyhleri ve tekke mensupları millî mücâdelenin başarılmasında en büyük rolü oynayan silâh kaçırma hadisesinde fedakârlıklar göstermişlerdir. Fakat bu tekkelerin en çok hizmet edeni muhakkak ki, Üsküdar "Sultan Tepesi"nde bulunan **"Özbekler Tekkesi"**dir. Bu tekke, ileride tafsilâtıyle anlatılmış olduğu üzere, bütün millî mücâdele boyunca Anadolu'ya kaçan vatanperverler için bir toplanma ve harekete geçme merkezi hâlinde çalışmıştır.

Şimdi **Albay Hüsâmeddin Ertürk**'ün bu hâtıratından

---

201 **Albay Şerif Güralp**- İstiklal Savaşının İçyüzü, İstanbul, 1958, sh. 13.

202 **Albay Hüsâmeddin Ertürk**- İki Devrin Perde Arkası, İstanbul, 1958, sh. 13.

din adamlarının hizmetlerini kaydeden satırlardan bir kaçını nakledelim:

"...Bu heyet-i merkeziye, içtima yeri olarak Şehremini civarında Taşkasap Mahallesi'nde Gülşenî Tarikatı'na mensup **"Şeyh Visâlî Dergâhı"**nın tenha bulunan bir mahalde kâin oluşundan ve postnişini bulunan **Şeyh Hüsnü Efendi**'nin de bizden bulunmasından faydalanarak burayı onlara öğretmiştik."[203]

"... Bir de **Ahmed Berzenci Efendi**'nin Berzenci grubu vardı ki, bunlar da millî ordu için mühimmat tedâriki gayesini güdüyorlardı. **Ahmed Berzenci Efendi**, Bahriye imamı idi. Bahriye Nezâreti anbarlarından arkadaşlariyle pek çok silâh ve cephaneyi Anadolu'ya sevketmişti."[204]

Albay Hüsâmeddin Ertürk, böyle münferid isim zikrinden başka ulemânın hizmetlerini şu umûmî mülâhazalarla ayrıca belirtmektedir:

"Mütâreke yıllarının isimsiz kahramanları içinde başı sarıklı din adamlarını, imam ve müezzinleri, kürsü vaizlerini, tekke mensuplarını, medrese hocalarını da ithal etmek mecburiyetindeyiz. Bunlar dinî mefkûreler şevkiyle Millî Mücâdele'nin muvaffakiyetine can ve gönülden çalışmışlar, kavlen ve fiilen bu uğurda ellerinden geleni yapmışlardır.

Bilhassa son Padişah ve Halife **Sultan Vahideddin**'in itimadına mazhar olmuş ve mütâreke yıllarının meş'um baykuşu telâkki edilmiş **Papaz Fro**'nun çevirdiği fırıldakları pek güzel anlamış ve O'na, O'nun tatbik ettiği metodlarla cevap vermiş olan bu din adamlarını burada ölmüşler ise rahmetle, yaşıyorlar ise selâmetle, anmak da bizlere düşen bir vazifedir. **Papaz Fro**, Padişaha, şâyet bir **"İngiliz Muhibler Cemiyeti"** kurulur ve bilhassa sarıklı din adamları buraya ithâl edilirse, İngiltere'nin müzâhareti olacağını ve imzalanacak muahedede, İngiltere'nin müzâhareti sayesinde şartların oldukça hafif

203 **Albay Hüsâmeddin Ertürk**- a.g.e., sh. 482.

204 **Albay Hüsâmeddin Ertürk**- a.g.e., sh. 507.

kaleme alınacağını telkin etmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun encam, İngiliz mandası altında ve bütün İslâm Âlemi'nde hükmeden bir devlet olarak kalabileceğini anlatmıştı.

Bu maksadla kurulmuş olan **"İngiliz Muhibler Cemiyeti"**nin riyâsetine **Sâid Molla** getirilmiş, fakat perde arkasında en büyük rolü **Papaz Fro** almıştı. Papaz çok cömert idi. Zira sarfettiği para, **"İngiliz Entellicens Servisi"**nin mestur tahsisâtı idi. Topkapı Şehremini fukaralarına her hafta bedâva dağıtılan kurban etlerinin sayesinde Türk Milleti'ni midesiyle satın alacağını zanneden bu zavallı Papazın döktüğü paranın, cebinden çıkmadığı mâlûmdu.[205] Mahalle imamları, medrese ve tekke meşâyihi bu bağışlarla İngiliz, Muhibler Cemiyetine sokulmak isteniliyordu.

Fransızlar'a gelince, onlar da mütâreke îcabı işgâl ettikleri Adana, Kilis, Antep ve Maraş'ta yerleşmek emelinde oldukları halde İstanbul halkını iğfal etmek maksadıyla **"Fransız Muhibler Cemiyeti"** kurmuşlardı. Ve gizlice el altından Anadolu'ya gitmek isteyen zabitleri nakletmek üzere bir kruvazörün İstanbul limanında hazır bulunduğunu da etrafa yaymışlardı. Fakat İstanbul'un temiz ve vatanperver halkı, her iki muhib cemiyetine de bir kıymet vermemiş, daha doğrusu millî hislerini her türlü dostlukların üstünde görmüştü.

İstanbul'daki mahallât imamları, müderrisler, kürsü şeyhleri, Tarikat-i Bektaşiye babaları ve muhtelif turûk-ı âliye'ye mensup kimseler zâhiren İngiliz Muhibler Cemiyeti'ne intisap etmiş, fakat el altından bu cemiyeti baltalamağa var kuvvetleriyle mesailerini sarfetmişlerdi.

Bu tarihî ve karanlık günlerden birinde göz doktoru **Esad Paşa**'yı ziyaret etmek maksadiyle Cağaloğlu'ndaki ikâmetgâhına uğramıştım. Tesadüfen orada devrin Sadrazam ve Harbiye Nâzırı **İzzet Paşa** ile Balkan Harbi'nin meşhur

205 **Râhip Fro (Frew)**'un şahsiyeti ve faâliyeti hakkında başka eserlerimizde yer yer gerekli izahâtlar verilmiş olduğu cihetle buradaki yanlışları üzerinde durmak istemiyoruz.

şark orduları kumandanı **Abdullah Paşa**'yı bulmuştum. Her ikisini de tanıyordum:

Onları selâmladıktan ve ellerini sıktıktan sonra oturmuştum. Dördümüz zamanın müşkül şartları üzerinde müdâvele-i efkâr ediyorduk. Onlar böyle konuşurken **Müşir İzzet Paşa** bana dönerek:

"-Sen ne dersin **Enverci**?.." demişti.

"-Bendeniz şuna inanıyorum paşam. **Enver Paşa** daha İstanbul'dan hareket etmeden evvel bir gün, Topkapı Sarayı'nda devletimizin has misafiri bulunan **Şeyh Sünûsî Hazretleri** Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyeti tefsir ederek:

"-Şayet Cihan Harbinin ikinci safhası tazelenirse, müslümanlar için zafer mukadderdir!" sözünü söylemişti.

Bu âyet-i kerimenin müjdesi tahakkuk edecektir. Eğer harbi tazelersek!.."

Müşir İzzet Paşa gülmüş, **Abdullah Paşa** ise şunu sormuştu:

"-Şimdi ne yapıyorsun **Hüsâmeddin**?"

"-Teşkilât-ı Mahsusa'yı tasfiye ediyor, yeni teşekküllerle meşgul oluyorum."

O zaman **Abdullah Paşa**:

"-Aşkolsun koca asker, hâlâ uğraşmaktan bıkmadın!.."

Ben de kendilerine kurulmakta olan yeni cemiyetler ve gruplardan, bilhassa din sınıfının gayretlerinden, imamların, kürsü vaizlerinin, medrese hocalarının, tekke şeyhlerinin millî dâvaya gösterdikleri hassasiyetten bahsettim."[206]

İşte başka şahadetler:

"...Trabzon'da Nemlizâdelerin evinde **Müftü Mâhir Hoca** ile **Barutçuzâde Hacı Ahmed** ve **Hacı Ali Hâfız**'ın, **Hakkı Efendi**ler'in iştirakiyle mühim bir toplantı yapılmış ve bundan sonra mülga İttihat ve Terakki Cemiyeti binâsında da bir kongre aktedilerek, halkın süratle silahlandırılması karar

206 **Albay Hüsâmeddin Ertürk**- a.g.e., sh. 520.

altına alınmıştır."[207]

"... Ziyâret ettiğim Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nde **Barutçuzâde Hacı Ahmed, Hacı Ali Hâfız'ın Hakkı, Müftü Mâhir, Hacı Ali Hâfız'ın Ömer, Abanoszâde Hüseyin Beyler**'i hummalı bir faaliyet içinde buldum."[208]

"...Orada evvelâ motorcu **Giritlioğlu Hacı Şâkir** ile **Hacıoğlu Hâfız Râgıb**'ı buldum. Trabzon'dan geldiğimi söyleyerek, yavaş yavaş açıldım, ağızlarını aramağa başladım. Meğer çoktan hazırmışlar..."[209]

"Silâh ve Cephâne nakliyatını temin edenler:

Rizeli Hacıoğlu Hâfız Mehmed Râgıp Efendi ile **Rizeli Lahana oğlu Kerim Reis, Rizeli Hacı Ömer oğlu Aziz Reis, Rizeli Hâfız Muhiddin, Hâfız Mustafa Reis,** yakın arkadaşlarımızdan **Hacı İbrahim Ak Efendi, Hacı İbrahim Efendi.**"[210]

Millî Mücâdele esnasında Yunan Başkumandanı **Tirikopis**'i esir etmekle meşhur olmuş bulunan **Dadaylı Albay Hâlid Bey**'den[211] de O'nun hayatını kaleme almış olan yeğeni şunları naklediyor:

"... İstiklâl Savaşında, büyük taarruzdan önceki hazırlık devresinde, **İsmet Paşa**'nın da **"mânevîyata tevessülün ehemmiyetini takdir etmiş olduğu"**na dâir bir misâli sırası geldikçe tekrar ederdi: Bir gün, Afyonkarahisar'ın **"Efesultan Köyü"**nde otururken, **"Güzelim Dağlar"**ında ileri karakolda bulundukları sırada arkasındaki bir süvâri neferi ile bir hoca-efendi atla 5'inci Tümen Karargâhına gelmiş. Elinde, cephe komutanı **İsmet Paşa** tarafından fırka komutanlarına yazılmış

---

207 **İlyas Sâmi Kalkavanoğlu**- Millî Mücâdele Hâtıralarım, İstanbul, 1957, sh. 12.

208 **İlyas Sâmi Kalkavanoğlu**- a.g.e., sh. 12.

209 **İlyas Sâmi Kalkavanoğlu**- a.g.e., sh. 13.

210 **İlyas Sâmi Kalkavanoğlu**- a.g.e., sh. 15.

211 **Dadaylı Hâlid Bey** hakkında fazla bilgi edinmek isteyenler **"Üç Hilâfetçi Şahsiyet"** (İstanbul, 1995) isimli eserimizle **Dr. Ziya Göğen**'in müteâkip dipnotta adı geçen eserine bakabilirler.

açık bir emir varmış. Bunda; *"Garp Cephesinin Fahrî Vâizi* ***Giresunlu Hacı Hâfız Mustafa Efendi****, Kıtaât-ı askeriyeye ve efrada dinî nasihatlarda bulunmak üzere memûren gönderilmiştir. Hakkında teshilât ve ihtiramlarda bulunulması tavsiye olunur."* deniliyormuş.

Sıra ile alaylar toplattırılarak, kendisine din nasihatları yapmak ve efradın mânevî kuvvetlerini arttırmak için imkân hazırlanmış. Esasen o:

"-Hangi millet bu yoldan gitmemiş, hele düşman karşısında ve ölümle karşı karşıya bulunduğu anlarda hangi fert, Allah'tan yardım beklememiş ki, biz bundan müstağni olabilelim" derdi.[212]

İstanbul'dan silâh ve cephane kaçırmak için kurulmuş **"M. M. Grubu"**nun faaliyetlerine âid hâtıralardan din adamlarının hizmetlerini tevsik eden bir kaç pasaj nakledelim:

"... **Şeyh Enver**, tekkesini Grup emrine tahsis eden ve gizlenmesi veya kaçırılması icap eden bazı kimseleri âşiyânesinde barındıran bir fedakârdır..."[213]

"... **Kayyum Ahmed**, Kroker zindanındadır. İlk defa ıslatılmıştır!

Elde edilen haberler, doğru çıkmıştı. Muhalif casus şebekesi, rolünü oynamıştı. Bereket versin vapur savuşup gitmişti.

Entellicens Servisinin iki azılı ajanı, iki ahbap çavuşlar, bedbaht bir ocağın türettiği iki soysuz kardeşler. **Boşnak Cemal** ve **Nedim** dişlerini yağlı bir kemiğe saplamışlardı. Bu kâselisler (habîsler), o gece buralarda vazife almış değillerdi. Fakat kapıyı kesmiş, şikâr (av) aramakta idiler. O sırada köprü altından geçen iki mavnayı ve çeken motoru yakalamışlardı.

Kayyum'un gönderdiği bir pusulada kısa bir malûmat vardı.

---

212 **Dr. Ziya Göğem- Daday'lı Hâlid Bey (Akmansü)**, İstanbul, 1954, c. I, sh. 164.

213 Emekli **General Kemal Koçer**- Kurtuluş Savaşlarımızda, İstanbul, 1946, sh. 46.

İki mavnada iki işçi, römorkörde kaptan ve sevgilisi bulunuyorlardı. **Kayyum** da bu son kafilenin vapura şevki vazifesini almıştı.

İkinci gün alınan malûmatta **Kayyum** isticvap edilmiştir. Ve hulâsaten şöyle söylemiştir:

"-Ben bir komisyoncuyum. Balat'ta bu mavnaları bana, Kızkulesi açıklarında karşılayacak olan **Nuri**'ye teslim etmek üzere verdiler. Sandıkların muhteviyâtını bilemem. **Nuri**'yi de tanımam. Bu iş için aldığım para da işte cebimdeki on liradan ibarettir. Ben, ne sorduğunu, teşkilâttan, ne de teşkilâtı idare edenlerden haberdar değilim.

Vaziyet, çapraşıktı. Uzun zamandan beri işlerimiz pürüzsüz devam ediyordu. Bu duraklama, biraz ağırdı. **Kayyum**'u işkence altında inletmek büyük bir azaptı. O büyük kalbli vatanperverin hiç bir şeyi sızdırmıyacağından emindik. Teşkilât uzuvlarını çok az kimseler tanırdı. İdare heyetindekileri tanıyanlardan biri de **Kayyum Ahmed**'di.

Kayyum, metin, vakur, vefakâr semtinde bütün tanıyanların hürmetini celbetmiştir ve bize yürekten bağlıdır. **Kayyum**'un yüksek bir tahsili yoktur, fakat yurttaşlariyle çok ilgilidir. **Kayyum**'un büyüklerine itimadı da bundandır. Şerefli bir insan sıfatiyle söz vermiştir. Özü ve sözü doğru bu insan, yalnız emir alır ve yapardı. Çelimsizdir, itina ile giyinir, millî gayenin en hararetli bir taraftarıdır. Çok ketumdur, kurnazdır. Muhaliflerle de daima temastadır, hattâ onların da hürmetini kazanmıştır.

Bu çok değerli arkadaşı kurtarmalıydı. Mümkünse taşa baş vurmalıydı."[214]

Aynı eserde, Millî Müdafaa Grupu Heyet-i Merkeziyesine bağlı olarak çalışan vatanseverlerin listesinde: **Muallim Hâfız Kemal Bey, Hâfız Besim**[215] ve **Hâfız Tevfik**[216] kayde-

214 **General Kemal Koçer**- a.g.e., sh. 81
215 **General Kemal Koçer**- a.g.e., sh. 114
216 **General Kemal Koçer**- a.g.e., sh. 116

dilmekte ve müteâkiben bu sonuncu şahıs hakkında şu bilgi verilmektedir:

"**Hâfız Tevfik** gençtir, yorulmak bilmez bir elemandır. Soğukkanlı ve fedâkârdır. Teşkilâtın gayr-ı mürâfik bir lâzımı (ayrılmaz bir parçası)dır."[217]

"Bir gün Şehremini'ndeki kahvede münakaşa ilerlemişti. Biz bir iki arkadaş, bermutat muhâlefet tarafında idik. Memleketine bağlılıkta hiç sarsılmayan hoca, iskemle ile cevap vermek istedi. Birkaç arkadaş araya girdiler, tehlikeyi atlattık. Hoca, Millî Müdafaa Teşkilâtına girdikten sonra vaziyeti anlamıştı. Bu kara gün dostu, her görüşte mahcubiyetini ve derin muhabbetini izhar eder, gülüşürüz!"[218]

"O, verilen vazifeyi namus bildiği için, memleketine nâfi olacağından emin bulunduğu için, canla başla yapardı. Fevkalâde metin ve ketumdu. Büyüklerine derin bir saygi ile bağlıdır. Ve bütün arkadaşları tarafından çok sevilirdi. **Hakkı**'ya, çok vakitler, yardımcı olarak verilirdi. **Kayyum**, feragat ve medenî cesaretin bir timsali idi. Hiç bir şahsi menfaat de düşünmeyen bu arkadaş, yalnız ve ancak yurdunun kurtulması için savaşmıştı. **Kayyum**'u tanımayanların, bu yurdun ve o Türk muhitinin yetiştirdiği bu gence derin muhabbetle meşbû olmamaları ne mümkündü. Ben ona, grupun pırlantası derdim. Bilemem, bu kelime ile onu tanıtabilmiş miydim?!

Ruhu şâd olsun!..."[219]

Şeyh Enver, gurubun vefalı bir üyesi idi. Tekkesi Grup emrine daima amadedir. Orada barınmak, orada silâhları saklamak ve ihtiva etmek zarurî bazı arkadaşları da şeyhin cenâh-ı himayesine tevdi etmek mümkün olmuştur..."[220]

"...Taburun imamı da bir fedâi idi..."[221]

---

217 **General Kemal Koçer**- a.g.e., sh. 117
218 **General Kemal Koçer**- a.g.e., sh. 131
219 **General Kemal Koçer**- a.g.e., sh. 173
220 **General Kemal Koçer**- a.g.e., sh. 181
221 **General Kemal Koçer**- a.g.e., sh. 183

"...**Visalî Dergâhı Postnişini Hüsnü**, merkezde çok büyük hizmetler etti. Evi, **"Millî Müdafaa Merkez Hey'eti"**ne daima açıktı. Birçok toplantılar burada yapılmıştı.

Topkapı polis merkezinde **Tayyip**, daima vatanî vazifesini îfaya âmâde bulunmuştu.

Darülfünun müderrislerinden **Mehmed Ali Aynî**'nin hey'et-i merkeziye vakit vakit yüksek vukufundan istifadeler etmişti."[222]

İnebolu ve Kastamonu havalisine dâir birkaç şahadet:

"...1 Haziran 1921 günü câmide **Müftü Ahmed Hamdi** her cuma namazından sonra yaptığı gibi bugün de çarşamba olduğu hâlde öğle namazından sonra kürsüde Kuvâ-yı Milliyeyi övüyor, iskeleye gelen silâh ve cephaneleri boşaltmanın, taşımanın sevabından bahs ile vaaz ediyordu.

İskeleye savaş araçları yığıldıkça mevki, hat, irkâp kumandanları ve liman reisleri harekete geçerek, Yahya Paşa Câmii'nin 40 yıllık kayyumu **Ahmed Efendi**'yi çağırır, halkın yardımını isterlerdi. **Kayyum Ahmed Efendi** çarşı ve meydanlarda:

"-Ey... Ahâli!... Cephâne yüklü gemi geldi. Yalıya buyrun!... Hey!" diye bağırır.

Çarşının kayıkçıları, gençleri, iskeleye gider, boşaltırlardı. Amma daha böylesi gelmemişti. Moloz ve çekek yerleri bu kadar yığılmamıştı. Denk kapakları yüklü ve çekecek yer kalmamıştı.

Kayıklar bir taraftan taşıyorlar ve yanyana bekliyordu, mevki, hat, nokta, irkâp, ihraç, sahil muhâfız kumandanları ile liman reisi, kaymakam seferber olmuşlar telâşlanmışlardı. Mahallelerle yakın köylere çocuklar bekçiler koşturuldu. Tellâllar bağırtıldı. Bu defa **Kayyum Ahmed Efendi** kan ter içinde çarşıya koşuyor, gür sesi ile:

"-Heyy.. Din kardeşleri, iskeleye cephâne yüklü vapurlar geldi. Düşman donanması bastırmadan boşalacak, taşınacak,

222 **General Kemal Koçer**- a.g.e., sh. 194

ne duruyorsunuz. Allah'ını seven yalıya koşsun hey!..." diye bağırmaya başladı.

Sesi duyan **Müftü Hamdi Efendi**, kürsüden yüksek sesle:

"-Ey ahâli çarşıyı kapayın. Câmileri kapayın, haydi peşime düşün!.." deyip câmiden cübbesiz fırlayınca câmilerden, dükkânlardan çıkan halkın koşuştuğu, dükkân, kahve, mağaza kepenklerinin bir gürültü sağanağı hâlinde kapandığı, hastası, sağlamı, eli ayağı tutanın müftünün peşine düşerek, "tekbirler, tehliller"le yalıya yürüdüğü görüldü.

Hamdi Efendi ile ihtiyar kayıkçılar, kâhyalar, dükkâncılar, yanaklarından sakallarından terler akarak çalışıyorlar, peş peşe karınca gibi taşınıyor, sandıklar, denkler omuzdan omuza uçuyor ve bu ateşli iman ve millî gayretle vapurlar, kayıklar, yalılara boşalıyordu.

Bu mûcizeyi seyreden subaylar, kumandanlar, memurlar, İstanbul'dan gelmiş yerli yabancı yolcular, Türk Milleti'nde bu yurtseverlik oldukça dipdiri ayakta duracağına inanıyorlar. Ve yabancılar fotoğrafla resim çekerlerken Türkler de gözyaşları ile yardıma katılıyorlardı.

Artık göz önünde birşey kalmamış, gümrük, banka, telgrafhane ve diğer taş mağazaların denizden görünmeyen yeri istiflenmiş, üzerleri muşambalarla örtülmüştü.

İnebolu merkezinin pek büyük bir tehlike içinde bulunduğuna şüphe yoktu. Gerek kaza, gerekse sabotaj olursa yalnız mal, can kaybı ile kalmayıp Türk Ordusu'na bir zafer sağlayacak kadar bol savaş araçlarının yok olmasına sebep olacaktı.

2 Haziran 1921 sabahı erkenden beş bacalı bir Yunan torpidosu geldi. İnebolu Rumları'nın yaptığı ihbar doğru idi. Ama meydanda bir şey yoktu. Torpido kıyılara, moloz önlerine kadar sokuldu. Yavaş yavaş "Kızılkara Burnu'na doğru çekti gitti.

Bunun üzerine havalî kumandanı **Muhiddin Paşa** tekrar ve kesin emirler vererek asker ve arabalarla **"İki Çay"** mev-

kiine taşınmalarını istedi. Hatipbağı Mahallesinden **Kuru Hüseyin Hâfız**'dan alınarak cephânelik yapılan tarlaların kapalı yerlerine taşındı. Bir kısmı da askerlik şubesi önüne ve yollara yığıldı..."[223]

"Kalkış zırhlısının İnebolu'ya attığı yüze yakın ağır güllelerden bir tanesi Büyük Câmi'in (**Yahya Paşa**) yanına düşerek patlamadan yuvarlanarak olduğu yerde manda gibi kalması eşine ender rastlanır bir mûcize olmuştur.

Bombardıman başlamış olduğu halde, müezzin, öğle namazı için ezan okuyor, eskisi gibi halk câmie geliyordu. Ağır güllelerden kubbeler sarsılıyor, minâreler sallanırken, Yahya Paşa Câmii'nin yanına düşen bir ağır güllenin patlamadan kalışı namaz kılanların cesâret ve soğukkanlılığına mânevî bir saygı sayıldı. Kimse câmiden çıkmadı. Vazifelilerin tekliflerine rağmen namaz ve duânın sonuna kadar halkı câmiden çıkarmak kaabil olmadı. Bu kadar soğukkanlı ve bu kadar imanlı Türk Milleti'nin bu ilâhi metâneti ve millî irâdesi karşısında elbet bir gün gelecek, düşman boyun eğecek ve yere serilecekti."[224]

"... Medenî milletlere yakışır bir olgunlukla tekrarlanan mitinglerin sonuçlarını gerekenlere bildirerek tecâvüzün durdurulması ve "İzmir'in tahliyesi" istenmişti.

Bunda başka köylünün şehirde bulunduğu pazar günleri dinî ihtifaller yapılarak İzmir'de şehid düşenlerin ruhlarına "Fatiha" ve "Mevlid-i Şerif" okutturulmuş ve Ramazan ayına rastlayan ihtifaller ve meylûdler çok yankılı olmuştur. Hattâ Kastamonu'nun başlıca kültür yuvası olan Mekteb-i Sultanî'de (Lise) Müdür **Şâir Behçet Bey**'in (Şair **Behçet Yazar**) Cuma gecesi terâvih namazından sonra okuttuğu **"Mevlid-i Nebevi"** çok heyecanlı olmuştur...."[225]

---

223 **Nûreddin Peker**- İstiklâl Savaşı, İnebolu ve Kastamonu Havâlisi, İstanbul, 1955, sh. 328.

224 **Nûreddin Peker**- a.g.ea, sh. 342

225 a.g.e. sh. 30

"... İzmir işgalinden beri şehrimizde yapılan müteaddid ve muazzam mitingler, dinî ihtifaller İslâm-Türk ruhunun hiç bir vakit öldürülmeyeceğini, İslâm-Türk kalbinin hiç bir vakit parçalanamayacağını ispat etti. Kalplerimiz şimdi her zamankinden ziyâde çarpıyor, asabımız her vakitten daha ziyade müteheyyiç oluyor.

Geçen Cuma akşamı Sultanî Mektebinde mevlûdu şerif münâsebetiyle vuku bulan içtimaa, İslâm-Türk kalbinin bir tane olduğunu, hep bir şeye iman eden kalplerin fikirlerin, ayrı hisleri, başka düşünceleri olamayacağını, velhasıl müslümanların bir kitle hâlinde müttehid bulunduğunu bir defa daha gösterdi.

Terâvihden sonra vâli-i vilâyet **İbrahim Beyefendi** Hazretleri ile ekâbir-i memurin, ulemâ, eşraf ve ehali fevç fevç geliyor, nazarlarda derin bir teheyyücün eserleri beliriyordu. Heyecanâver muhrik sesleri kalplere nurdan bir selsebil gibi dökülmüş ve **Nasrullah** Hatib-i Muhteremi **Hâfız Emin Efendi** bâdehû **Sofuzâde Hoca Tevfik Efendi** üstadımız tarafından Mevlid-i Risâletpenâhî kıraat edildi. Faziletlü **Müftü Hâfız Osman Efendi** Hazretleri'nin beliğ ve veciz ve gayet müessir duaları ile gözler doldu. Hâsıl olan me'sûbat (sevaplar) İzmir şehidlerimizin pâk ve mübarek ruhlarına ithaf olundu.

Müteakiben yaşlı nazarlar kürsü-i hitabette Sultanînin faal müdürü edip **Necip Behçet Beyefendi**'yi gördü. Kalpler derin bir teheyyüçle dinliyordu. İçtimaa hitam vermezden evvel bir vatandaş sıfatıyla vatan ve milletimize âid hasbıhal yapmak istediğini beyân ederek:

"-Harpten mağlûp olarak çıktıktan sonra Türk Milleti'nin hukuku muhâfaza olunacağını zannedip hak ve adaletin tecellisine intizar ettiği bir zamanda ansızın Anadolu'ya düşmanın taarruz ettiğini, birçok İslâm kardeşlerimizin şehid edilip, fesleri yırtılmak, sarıkları çamura atılmak gibi bîpâyân (sonsuz) şenî (çirkin) ve fecî hareketler yapıldığını anlattı. Bunun üzerine milletin büsbütün sıkıldığını her tarafta tezâhürat başla-

dığını ve bu galeyân-ı umûmînin mevcudiyetimizi ispat etmiş olduğunu, binaenaleyh katiyen fütur (bezginlik) getirmeyip meyus olmamaklığımız lâzım, yeis küfürle müsavidir." dedi.

Bâdehû âteşîn hatip sesine daha yüksek bir âhenk ve ihtizaz vererek devam etti:

"-Meramın elinden hiçbir şey kurtulamayacağını ve halâs için dinî ve dünyevî iki yol olduğunu unutmayarak Allaha, Peygambere rapt-ı kalb etmek için tesânüd-i mutlak bir kitle vücûda getirmek lüzumunu ve arkamızda milyonlarca müslüman bulunduğunu söyledi ve bütün bunların tecellisi itibariyle Kastamonu muhitinde iftihar eder ve bu gayesini meydana getirenlere ayrı ayrı teşekkürü bir vazife bilir" diyerek kürsüyü terketti.

Hâzirûnun artık kalpleri coşmuş, gözleri taşmış, müslümanlığın son lem'a-i ümidi olan Türk Hükûmeti'nin söndürülemiyeceğine sarsılmaz bir iman hâsıl olmuştur."[226]

Nûreddin Peker'in adı geçen eserinde ekserisi müşahedeye dayanan böyle pek çok vak'aya rastlanılmaktadır. Yazar, yerinde yaptığı incelemelerle, esasen içinde bulunduğu Kastamonu havalisindeki Müdafaa-i Hukuk kurucularını bildirirken din adamlarından şu isimleri vermektedir:

Kastamonu merkezi:
Şeyh Ziyâeddin Efendi (Reis)
Eski meb'us Hoca Şükrü Efendi (İkinci reis)
Ulemadan Hacı Mü'min Efendi (âzâ)
Sinop:
Müftü Salih Efendi (âzâ)
Eski Müftü İbrahim Hilmi Efendi (âzâ)
İnebolu:
Müftü Ahmed Efendi (Reis)
Araç:
Hâfız İsmail Efendi (Reis)

226 15 Haziran 1919 tarihli **"Açıksöz"** gazetesinden naklen **Nûreddin Peker**, a.g.e., sh. 30.

Müftü Hasan Tahsin Efendi (âzâ)
Küre:
Hâfız Osman Nûri Efendi (Reis)[227]

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayınladığı şu beyannâme, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasına âmil olan en müessir silâhın, halkın imânı olduğunu sarahaten göstermektedir.. Böyle yüzlerce beyanname neşredilmiştir. Hepsi de, milletin imânına hitab ediyordu. Bu onlardan sadece bir örnektir:

"Kastamonu'nun Hamiyetli Müslümanlarına ve Kahraman Delikanlılarına!...

Bismillâhirrahmânirrahîm

"Va'tesimû... (âyet)..."

Türkçesi: "Hepiniz birden Allah'ın kitabına sımsıkı tutununuz. Birbirinizden ayrılmayınız. Düşmanlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayınız." mânâsına gelen âyetten sonra;

Müslüman kardeşler!.. Allah'ın bu emrini yerine getirmek gayesi ile inşallahurrahman bu cuma günü Olukbaşı'nda toplanacağız. Bütün din kardeşler hep bir arada görüşüp danışacak, yekdiğerimize karşı kalplerimizdeki uhuvvet (kardeşlik) ve râbıtalar (bağlar) te'yid olunacak, düşmanlara karşı kuvvet hazırlamak için lâzım gelen kararlar hep birlikte verilecektir.

Yan gelip vakit geçirecek, yahud ye'se düşüp kadınlar gibi ağlayacak zamanda değiliz. İş görecek zamandayız. Nâmerd düşman, her türlü uhûdu (anlaşmaları) ayaklar altına alarak güzel Anadolu'muzun bu sevgili İslâm yurdumuzun kapılarını kırdı. Harîm-i ismetine kirli ayaklarını soktu. Güzel İzmir'imizde, Adana'mızda, tutuşturduğu yangını Balıkesir gibi kıymettar kasabalarımıza, Bursa gibi mukaddes şehirlerimize kadar tevsi-i melânet etti. Gözlerimizi kaldırıp da ufuklara bakacak olsak yıkılan, yakılan islâm ocaklarının kızıl alevlerini siyah dumanlarını göreceğiz, kulaklarımızı verecek olsak,

227 **Nûreddin Peker**, a.g.e., sh. 93

dağlarda inleyen binlerce yetimlerin feryatlarım, eninlerini işiteceğiz.

Müslüman kardeşler! Anadolu'nun kapıları tutuşmuş, yanıyorken biz buralarda âtıl, lâkayıt kalır rahat döşeklerde yatar, derin uykulara dalar da hiç bir hazırlıkta bulunmayız. Hâin düşman memleketimizi parçalamak, İslâm'ın son yurdu olan bu güzel Anadolu'yu baştan başa çiğnemek istiyor. Eğer biz müslümanlar kayıtsızlıkla, ihmalcilikle birbirimizi çekiştirmekle vakit geçirecek olur isek, maazallah bu yangın her tarafa sirâyet eder. Merhametsiz düşman, yağlı kundağını eline almış sokacak tutuşturacak memleket arıyor. Nerede bir zaaf ve gaflet, hangi sahilde bir şikak ve nifak görecek olsa hemen orasını tutuşturmakta ihmâl etmiyor ve etmeyecektir.

Onun için ey müslüman kardeşler!.. Gözlerini açarak habl-i ilâhiye (Kur'ân-ı Kerîm'e) sımsıkı tutunmak, kalplerimizi birleştirmek, kuvvetlerimizi toplamak hepimize farzı ayndır.

Adetleri binlere, milyonlara baliğ olduğu hâlde ölüm korkusundan memleketlerinden çıkanlar zelil milletlerden ibret almamızı Cenab-ı Hak bize ihtar ediyor.

Yaşamayı seven ölümden korkan ümmetlerin sellerin getirip kenara attığı saman çöpleri kadar ehemmiyetleri olmadığını Hazret-i Peygamberimiz Efendimiz, Müslümanlar'ın ibret nazarları önüne koyuyor.

Dünya'da ölümlerin en acısı, düşman istilâsına uğramaktır. Hâkimiyeti elden gidip, esaret boyunduruğuna düşen bir millet günde bin kerre ölüm azapları çeker de yine hayatını sürüklemeğe mecbur kalır. Çünkü yaşamamak da elinde değildir. O zâlimler esaretleri altına aldıkları milletleri hayvanlar gibi kendi hesaplarına işletirler. Dünyanın yedi iklim, dört köşesinde sürü sürü ordularla getirilen renk renk mahkûm milletlerin ne halde bulunduklarını gözlerimizle gördük. Biz sığırlarımızı, beygirlerimizi nasıl kullanır isek, o zâlim devletler de tahtı esaretine aldıklan milletleri öylece kullanırlar.

Bu zilletlere düşmemek, bu esaret boyunduruğuna girmemek için fırsat elde iken düşman daha uzakken hazırlanmak, dağınık kuvvetleri bir araya toplayarak tanzim etmek bütün müslümanlara farz-ı ayndır. Bilirsiniz ki, tâlim görmüş, bin kişilik muntazam bir kuvvetin göreceği işi, tâlimden mahrum nizam ve intizamsız on bin belki yirmi bin kişi göremez. Yarın için hazırlıklı olmayan milletler hiç bir zaman yaşayamaz. Yarınki tehlikeyi bugünden hesap etmek, ona göre o tehlikeye karşı hazırlanmak herkes için farzdır.

Elhamdulillâh, bugün vilâyetimizde bulunan yiğitler, kahramanlar binlere, onbinlere varıyor. Bunları tâlim ve tanzim etsek, düşmanın yüz bin kişisine karşı mükemmel bir ordumuz olur. Ve bunu gören düşman, sahillerimizin hiç birisine adım atmaya cesaret edemez. Cür'et gafletinde bulunsa bile avn-i Hak'la bu nizam ve intizam sayesinde kendisini perişan ederiz.

Onun için ey müslüman kardeşler!... İstiklâl ve saadetimiz için çalışan fedakâr hükümetimizin sözünü üstün etmek memleketimizi düşman şerrinden korumak istiyor isek, elbirliği ile çalışalım. Dağınık kuvvetlerimizi toplayalım, mahalle mahalle, köy köy, müsâid vakitlerde tâlimler edelim. Cuma günleri ise, dükkânlarımızı kapayarak hep birlikte resm-i geçitler yapalım. Cuma günü zaten müminler bayramıdır. O günü vatan ve millet işlerine hasredelim. Silâhlarımızı silelim. Hayvanlarımızı besleyelim. Bölükler, taburlar teşkil edelim. Bütün bu işleri kemal-i intizamla, gürültüsüz müslümancasına yapalım. Bu sûretle bütün muharebelerde şöhret alan biz Kastamonulular'ın müdâfaa-i din ve memleket için millî bir ordu vücüde getirmek hususunda ne kadar ehil ve fedakâr olduğumuzu bütün cihana gösterelim.

Vemâ tevfikî illâ billâh...

5 Ağustos 1920

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti[228]

228 **Nûreddin Peker**- a.g.e., sh. 232.

Sinop Müdâfaa-i Hukuk İdâre Heyeti
-Askerler, hocalar olmadan bir iş yapamıyorlar!.-

Bakınız bütün faaliyetler nasıl yegâne ve en müessir kuvvet olarak iman vecd ve heyecaniyle icra ediliyor:

"... Cuma namazını müteakip bütün dükkânlar kapanmış ahâli fevc fevc "Amedan Çayırı"na şitâp etmiştir. Her mahallenin câmiinden çıkarılan sancak altında toplanan ehli imân ve tevhid önde millî mızıka olduğu halde Amedan Çayırına geliyor ve vatanın rehâ ve istihlâsı uğrunda verilecek bir işârete bakıyordu.

Binlerce halk büyük caddeyi doldurmuş, kadınlar, çocuklar da bu muazzam günü tes'id için içtimâ meydanına koşuşmuştu. Zengin fakir bilûmum halk mahall-i içtimâa koştuğu gibi başta vâli vekili, vilâyet mektupçusu **Fuad** ve **Kumandan Osman Beyefendi**'ler oldukları halde bilumum erkân ve memurîn-i hükümet de bu içtimaa iştirak etmiştir."[229]

229 8 Ağustos 1920 tarihli "Açıkgöz" gazetesinden naklen **Nûreddin Peker**- a.g.e., sh. 233

"... **Müderris Çörekçioğlu Mehmed Emin Efendi**'nin teşebbüsü ile tertiplenen bir gece toplantısında onbeş-yirmi müderris ve hocanın geleceğini ve benim de bu toplantıya gelerek düşman işgali ve kötü emelleri hakkında görüşlerimi söyleyerek bir konferans vermemi rica etmesi üzerine bir hocanın evinde yapılan toplantıya gitmiştim.

İstanbul ve İzmir'in işgalinden büyük teessüre düşen hocalarımıza, gördüğüm ve işittiğim acı hâtıraları anlatarak **M. Kemal**'in etrafında fikir ve işbirliği yaparak kurtuluşun mümkün olduğunu delilleriyle birlikte izah ve isbat ederek tenvir etmiştim.

Müderris Mehmed Efendi'nin de izah ve teklifinden sonra millî ve dinî hisleri kabaran hocaların, millî mücâdeleye hizmet uğrunda yemin ettiklerini söylemek ve bu vesile ile **Mehmed Emin Efendi**'nin açık ve ileri görüşlülüğünü târih huzurunda anmak benim için bir vicdan borcudur. Nitekim büyük zaferin sonuna kadar hizmetten geri kalmamışlardır."[230]

Hemen her tarafta **"Müdafaa-i Hukuk"** Cemiyetlerinin başında mahallî din adamları bulunuyordu. Meselâ:

Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucuları arasında din adamlarından şu kimseler bulunuyordu: **"Müftü Osman Efendi, Arabzâde Ahmed Efendi, Ballızâde Bekir Efendi..."**[231]

Bu şahâdetlerin hangisini nakledelim, sayfalar ve hattâ cildler kâfi gelmez ki...

"Bu muharebat esnasında istihbarât ve iâşemizin pek mükemmel idâre edildiği şu birkaç sahifeden anlaşılıyor:

İâşede: **Müftüzâde Hakkı, Hâfız Kemal, Karaisalı Müftüsü Hacı Mehmed, Kırıklıdan Hacı Mustafa.**

İstihbaratla çalışan: **Hâfız Veyis.**"[232]

---

230 **Nûreddin Peker**- a.g.e., sh. 120'de yer alan Emekli **Albay Mustafa Arslanoba**'nın mektubundan.

231 **Ali Kemâlî**- Erzincan, İstanbul, 1942, sh. 368.

232 **Cemal Efe**- İstiklâl Savaşında Adanalılar'ın Kahramanlık Destan-

Kurtuluş Savaşı ve ona tekaddüm eden günlerde Trakya bölgesinde cereyan eden çalışmaları gayet mufassal bir sûrette yazan **Tevfik Bıyıkoğlu**, bu bölgedeki mahallî din adamlarının hizmet ve faaliyetlerini geniş bir sûrette nakletmektedir. İstanbul'un işgali üzerine 31 Mart 1920'de toplanan Lüleburgaz Kongresi'ne iştirak eden din adamlarını: "**Müftü Mestan Efendi** (Edirne), **Mustafa Âsim Efendi** (Şarköy), **Hâfız Emin Efendi** (Keşan)[233] olarak zikreden yazar, daha sonra 4 Mayıs 1920'de toplanan "Büyük Edirne Kongresi" zabıtalarından Tekirdağ Müftüsü **Hilmi Efendi**, Edirne Müftüsü **Mestan Efendi** ve Saray Müftüsü **Ahmed Efendi**'nin nasıl baş rollerde bulunarak bu bölgedeki mücâdeleyi yürüttüklerine dair çok değerli bilgiler vermektedir. Aslında hiç birinin terk ve ihmaline gönlümüz razı olmamasına rağmen, sayfalarımızın müsaadesizliği yüzünden bunlardan sadece bir ikisini nakletmekle iktifa edeceğiz:

Milliyetçi bir müftünün sözleri:

"Saray Müftüsü **Ahmed Efendi**- ... Üzerimize düşen vazife, memleketimizi muhâfaza ve müdafaa etmektir. Bu hareketimizle, pâdişâhımıza isyan etmiş olmayız. Hâşâ! Ben din kardeşlerime hakikati söylemek isterim. Bir Türk düşünemem ki, cihaddan kaçınsın: Dün bir müftü gücenip çekildi. Onun gönlü alınsın, bütün müftüler bundan memnun olacaklardır. **Düşman istilâ tehlikesi olan bir yerde cihad farz-ı ayndır. Biz mukavemet etmezsek Padişah'ın emrinden ayrılmış oluruz.** Hem biz, taarruza uğramadan muharebe edecek değiliz ki... Hazırlık yapacağız. Hazırlık yapmak, Devlet ve Millet'e, **"Hilâfet Makamı"**na bağlılığı sağlamaktır. Boşu boşuna otururşak miskinlik ve zilleti kabul etmiş oluruz. Elimizde olan mal, mülk, düşmana geçecektir. İçinizde başka türlüsünü iddia edecek var mıdır? Cihadın güzel oluşu, İslâmlığın

---

ları, 1937, sh. 51 ve 52.

233 **Tevfik Bıyıkoğlu**- Trakya'da Millî Mücâdele, c: I, Ankara, 1955, sh.: 136.

şerefini yükseltmesindendir."

Müftü Ahmed Efendi, kongredeki müftülere dönerek sordu:

"-Öyle değil mi hoca efendiler?"

Hepsi birden cevap verdiler:

"-Hay hay, öyledir, Efendi Hazretleri!"

Müftü Ahmed Efendi, sözüne şöyle devam etti:

"-Biz de, sizden rica ederiz, canınızı ve malınızı esirgemeyiniz. Bugün bundan çekinirsek, Yunanlılar hepimizi, zorla askere alırlar ve kardeşlerimize karşı kullanırlar. İzmir'in bir tarafına götürürler, bir şey yapamayız. Ben Makedonyalı bir Türküm; düşman, akrabamdan on beş kişiyi süngüledi, güçlükle kurtuldum. Çalışarak bu tehlikeyi ortadan kaldırmak mümkündür. Sözüm bu kadardır."[234]

"...**Babaeski Müftüsü:** - Müşterek karar, karşılıklı güven demektir. Kararımız, müdafaa, sonra seferberlik, arkasından gerekirse dönüşmektir... Benim aklım pek ermez. Gazetelerde gördüm. Geçenlerde **D'Espere** mi, Vespere mi, buraya bir kumandan gelmiş. İşte o adam demiş ki:

"-Size tebliğ edilecek emirleri, size, zorla kabul ettireceğiz. Siz de kabul edeceksiniz!"

Demek ki biz tehdid altındayız. Bu da müdafaayı icab ettirir, uzun uzadıya düşünmeye lüzum yoktur.

Sözüm bitti.

-Yaşa hocaefendi, sesleri..."[235]

Bir kaç şahâdet daha:

"**Molla Hâlid Pehlivan, Taşköprülü Rıza** (Paksoy), **Gebeş Mustafa, Rifat Hoca** çeteleri kısa süre içinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin görüşüne uygun milis çeteleri oldular..."[236]

"Yunanlılarla onlara yardımcı yerli azınlık çeteleri-

234 **Tevfik Bıyıkoğlu**- a.g.e., sh. 272.

235 **Tevfik Bıyıkoğlu**- a.g.e., sh. 272.

236 **Avni Öztürk**- İzmit Tarihi, İstanbul, 1969, sh. 160.

Trakya'daki mücâdelede büyük ölçüde emeği geçenlerden
Edirne Müftüsü **MESTAN EFENDİ**

nin zorladıkları Geyve Boğazı, Ankara'ya bağlı Millî Birlik Kuvvetleri ve **Hâfız Fuad** milis kuvvetleri ile yenilgiye uğratılmıştır..."[237]

Yukarıdaki nakillerde adı geçen ve İzmir havâlisinde hizmette bulunmuş olan **Hâlid Molla, Rıfat Hoca** (Molla) **ve Geyveli Hâfız Fuad Efendi**ler hakkında bir görgü şahidi olan **"Kocaeli Târihi ve Rehberi"** isimli eserin yazarı[238] daha fazla malûmat vermektedir. Bu eser İzmit'te **Osman Nûri Efendi, Hâfız Mehmed Efendi** (Kara Hâfız), **Hâlid Eşref Efendi, Hacı Maksud Efendi, İmam Mehmed Ali Efendi,**[239] Geyve'den **Hâfız Fuad Çelebi, Hoca Bekir Efendi...**[240] vs.'nin hizmet ve faaliyetlerinden de bahsetmekte ve tafsilât vermektedir.

237 **Avni Öztürk**- a.g.e., sh. 163.

238 Bkz: **Rıfat Yüce**- Kocaeli Tarihi ve Rehberi, İzmit, 1945, sh. 72, 75, 99.

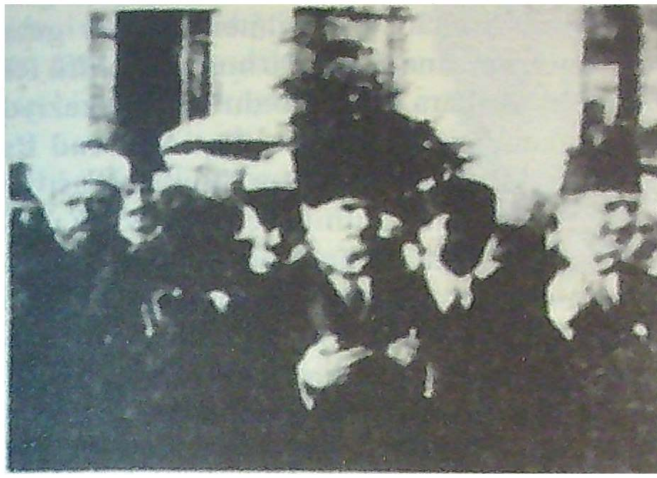
239 Bkz: **Rıfat Yüce**- a.g.e., sh. 108-110

240 Bkz: **Rıfat Yüce**- a.g.e., sh. 99 ve müteâkip.

Of Müdâfaa-i Hukuk Reisi
Müderris **Hasan Tahsin Efendi**

Mahallî târihler ve hâtıraların yukarıda naklettiğimiz bilgiler nevinden din adamlarının hizmetlerini tevsik ve ifâde eden kısımları tamamen nakledilse, cildler tutacağı sebeple, buraya kadar, misal kabilinden iktibas edilmiş olanlarla iktifa ederek bu kısma nihayet veriyoruz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA'DA MİLLÎ MECLİSİN AÇILIŞINDAN ZAFERE KADAR

I - MECLİSİN AÇILIŞI:

Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni Ankara Müftüsü **Hoca Âkif Efendi, Hoca Rıfat Efendi** (Sonra Diyânet İşleri Reisi) ve arkadaşları kurmuşlar, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin kabul ettiği prensipler dahilinde çalışıyorlardı.

Bu sırada Ankara'ya vâli olarak tâyin edilen **Ziyâ Paşa, Müftü Rifat Efendi**'nin kendisini tehdid etmesi üzerine Eskişehir'den geri döndü. Çünkü aradaki yazışmalardan **Ziyâ Paşa**'nın Kuvâ-yı Milliye çalışmalarına imkân vermeyeceği anlaşılıyordu. Bu yüzden düşman tazyiki altındaki İstanbul Hükümeti **Rifat Hoca**'yı gıyaben idama mahkûm etti. Tam İstanbul Meclisi Meb'usânı'nın yeniden toplantıya çağırıldığı zamandı. Seçilen meb'uslar her taraftan İstanbul'a gitmeye başlamışlardı.

M. Kemal Paşa ise, Sivas Kongresi'nden sonra faaliyetine, ne yolda ve nerede devam etmesi lâzım geldiği hususunu düşünüyordu. İşte tam bu sırada İstanbul'a gitmekte olan meb'uslarla temas imkânı bulabilmek için bir güzergâh olan Ankara'ya gitmek hatırına geldi. Bu hususta **Müftü Rifat Efendi** ile muhabere etti. Ankara 20. Kolordu'nun merkeziydi. Kolordu Kumandanı da kendisinin sınıf arkadaşı **Ali Fuad Paşa (Cebesoy)** idi. Esasen **Ali Fuad Paşa**'nın ihtiyar babası **İsmail Fâzıl Paşa**, Sivas Kongresi'ne katılmış ve bu sûretle Kuvâ-yı Milliye safında yer almıştı. Hattâ elinde bir kolordu bulunan oğlunun müzâheretini temin için O'nu Sivas Kongresine reis seçmek isteklerini evvelce belirtmiştik. Bu, gerçekten yerinde bir tedbirdi. Fakat **M. Kemal Paşa**'nın daha ilk adımda başlayan hâkimiyet tavrı, bunu önlemişti. Buna rağmen **Ali Fuad Paşa**'nın (Cebesoy) kendisinin sınıf arkadaşı oluşu ve Ankara'nın güzergâh ve merkezî bir durumda bulunuşu gibi sebepler yüzünden Ankara'yı faaliyet merkezi hâline getirmeyi düşündü.

M. Kemal Paşa, 18 Aralık 1919'da Ankaralılar'dan aldığı müsbet cevaplar üzerine oraya gitmek üzere Sivas'tan ayrıldı. Yolda **"Hacı Bektaş"**a uğrayarak burada ikâmet etmekte bulunan **"Alevî"** ve **"Bektâşî Şeyhleri"**nin yardımlarını sağlamak istedi. O zaman alevîlerin başı **Çelebi Cemâleddin Efendi**, Bektaşîlerinki de **Hacı Bektaş Dede** Postu Vekili **Niyâzi Baba** idi.

M. Kemal Paşa, muvaffakiyet elde edebilmek için ehl-i sünnet uleması yanında onların arzu ve hissiyatlarına uygun bir şekilde hareket ederek namaz ve dualarla gönüllerini kazanma yolunu tuttuğu gibi burada da **"Bektaşî"**lerin üslûplarına uyarak samimi bir hava ihdas etmiştir.

Bunu bir kemalistten nakledelim:

"...**Çelebi**'nin konağına geldikten sonra selâmlığa girdiler. Biraz istirahatten sonra **Çelebi**'nin oğlu **Hamdullah Efendi**'nin dâiresine gittiler. Bu dâirenin muhteşem salonunda muhteşem bir sofra kurulmuş, burada bir **"âyin-i cem"** başlamıştı.

Sofrada adaklar bâkireler sâkîlik ediyorlardı. Bunlar **Çelebi**'ye kendilerini adak etmiş gayet güzel bâkire kızlardı. Âyin-i cem başladığı zaman **Cemâleddin Efendi** başındaki yeşil sarığı çıkarıp bir rahleye koymuştur. **Atatürk**:

"-**Çelebi Efendi** içmez misiniz?"

"-İçmiyorum. Fakat sizin şerefinize zehir de olsa içerim!.." diyerek bir kadeh içti.

Cemâleddin Efendi

Bu gece salonda yenilip içildikten sonra **Mustafa Kemal**'i harem dairesinde misafir ettiler.

Sabahleyin **Çelebi**'nin dâiresinde **Hacı Bektaş Veli**'nin kabrini ziyarete gittiler. Sandukanın üzerinde yeşil ve yazılı bir örtü ve birçok yerlerinde peşkirler bulunuyordu. Örtünün ucu öpülerek tazim ediliyordu. Ziyaretten sonra Has Bahçe'de bulunan bir köşke girildi. Burada nefis mezeler ve taş kadehler içinde içkiler içildi. Canlar hizmet ettiler. Rakıdan sonra meydan evinde bir yemek sofrası kurulmuştu. Yemekler bakır sahanlarda ve bir meşin örtünün üzerine dizilmişti. Burada yemek yendikten sonra **"Kırklar Meydanı"** gezildi. Bir mihrap, mihrabın yanında Selman-ı Pâk kürsüsü, bunun önünde kara post yâni "Dede Babalık Postu" bulunuyordu. Dede Babalık postuna Bektaşîlerin babası oturuyordu. Fakat bu zamanlarda Dede postu boştu. **Sultan İkinci Mahmud** zamanında Yeniçerilerle Bektaşîler de birleşerek isyana iştirak ettiklerinden, kara post sahibi Dede Baba da öldürülmüştü. Bir daha bu posta Baba gelmemiş. Dede Babanın yerine Kiler Evi Babası, Bektaşî Babası tanınıyordu.

Niyâzî Baba da, Dede Babalık, vekilliliğini yapmakta idi. Ancak Hacı Bektaş'a, İstanbul tarafından bir Nakşibendî şeyhi gönderiliyordu. Bu zamanlar bu Nakşibendî şeyhi **Halepli Hâfız Mehmed Efendi** idi. Bu şeyh Bektaşîler'in hiç bir işine

karışmıyor, ne âyin-i ceme ve ne de, diğer, merâsimlere iştirak ediyordu. Yalnız İstanbul Hükûmeti'nin mümessilliğini yapıyordu.

Atatürk, Kırklar Meydanındaki asılı levhaları okudu. Mihrabın iki tarafında **Allah, Muhammed** levhalarından sonra sıra ile **"On iki İmam"**ın adları yazılı idi. Fakat **Ebûbekir, Ömer, Osman**'ın adları yoktu.

Atatürk, Niyâzi Baba'ya dönerek:

"- **Ebûbekir, Ömer, Osman** nerede?" deyince, **Niyâzi Baba** da oniki dilimli tacını aşağı eğerek:

"- Bunların hepsi câmiye namaza gittiler!.." diye cevap verdi.

Çünkü Bektaşîler üç halifeyi sevmiyorlar, **Ali**'yi halîfe tanıyorlardı.

Câmi de Kırklar Meydanı'nın yanında bulunuyordu. **Atatürk,** Kızılbaşların Akyazılı dedikleri rakılarını, Kızıldeli şaraplarını içtikten, **Çelebi Cemâleddin Efendi**, Bektaşî Babası **Sâlih Niyâzi Baba** ile husûsî sûrette görüştükten sonra, onlardan kendisiyle beraber çalışacaklarına söz aldı..."[241]

M. Kemal Paşa, Bektaşî ve Alevîler'den her zaman faydalanmıştır. Bin yıldan beri İslâmî bir idare altında yaşayan memlekette **"lâiklik"** gibi yeni ve yabancı bir umde getirmek üzere bulunmasından dolayı dinî meselelerde yukarıya nakledilen satırlardan da anlaşılacağı üzere mübalâtsız olan Alevî ve Bektaşîlerden bu hususta yardım talep etmiştir. Bu işe memur ettiği **Albay Hüsâmeddin Ertürk** bu meseleyi hatıratında şöyle anlatmaktadır:

"... Din sınıfı mensuplarının bu gayretleri "Lozan Sulhu"nun akdinden sonra da işe yaramıştı. Büyük Millet Meclisi'nin tecdidi sırasında **"Birinci"** ve **"İkinci Grup"** mücâdelesi devam ediyordu. İkinci grup mensupları **M. Kemal Paşa**'ya cephe almış kimselerden mürekkepti. Bunlar Anadolu'nun bazı mıntıkalarında yaşayan Yörüklere, Sofilere,

241 **Enver Behnan Şapolyo**- a.g.e., sh. 355.

bazı yerlerde tahtacılar namı altındakilere, kızılbaşlara, bazı mıntıkalarda **"Abdal"** nâmı verilen zümreler ki, alevîlerdir, bunlara istinad ediyorlardı. Bütün bu gruplar o zamanlar Kırşehir civarında ikâmet eden Hacıbektaş Nâhiyesinde yerleşmiş **Çelebi Cemâleddin Efendi**'ye bağlı idiler. Mumaileyh şahsen, Hürriyet ve İtilâf Fırkasına intisap etmiş ve etrafına kalabalık bir zümre toplamıştı. Bütün etrafındakiler, Anadolu'yu, İtilâf devletlerinden **Mustafa Kemâl**'in değil de **Cemâleddin Efendi**'nin kurtaracağına inanmışlardı.

Bektaşîler de İstanbul ve Anadolu'da İttihat ve Terakki Fırkası'na mensuptular. Bunlar da daha ziyade İstanbul'da toplanmışlar, **Cemâleddin Efendi** zümresine aksi cephe almışlardı. Meclis'in yenileneceği sırada Ankara'da Erkân-ı Harbiye'nin gizli istihbaratında çalışıyordum. **Mustafa Kemal Paşa** Hazretleri, beni Çankaya'daki köşklerine çağırmışlardı.

"-**Hüsâmeddin Bey**!.." diye buyurmuşlardı. "Büyük Millet Meclisi'nde İkinci grupa mensup meb'uslar muhâlefeti artırdılar. Her türlü akıl ve havsalanın almayacağı şeylere kadar dillerini uzatıyorlar. Bu sebeple nâzik devirde Meclisi yenilemeğe karar verdim. Yakında intibahâta (seçimlere) girişeceğiz. Fakat İstanbul'daki din mensuplarını bektaşîleri, medrese hocalarını, kürsü vaizlerini bu Kırşehirli **Cemâleddin Efendi** kandırmış, bütün alevîlerin reylerini ona vereceklerini haber aldım. Sen bektaşîsin. Göreyim senin bektaşîliğini. Hemen kalk İstanbul'a git, bunların arasına gir, bizim maksadımızı anlat, onları bizim tarafa kazan!."

Mustafa Kemal Paşa hazretlerine dedim ki:

"-Paşa hazretleri, emriniz başım üstündedir. Yalnız bu bektaşîleri ve alevîleri kazanmak için, benim evvelâ Kırşehir civarındaki Hacıbektaş Nahiyesi'ne gitmem lâzımdır. Çünkü orada **Hacı Bektaşi Veli Hazretleri**'nin tarikatını idare eden ve dede baba makamında bulunan ve hâlen kiler babası olan **Sâlih Niyâzi Baba Efendi** ile ekmek evi binasında halife mertebesinde bulunan **Kerim** ve aşevi binasındaki halife mertebesinde

Zeynel ve mihman evinde **Muhtar** ve alt evde **Feyzi** ve Kadıncık ana evinde Japon lâkabiyle mâruf **Hasan** ve anbağı denilen evde **Şükrü** ve Dedebağı evinde **Aslan** babaları görmem lâzımdır. Zira Anadolu ve İstanbul, bu Bektaşî babalarına büyük bir kıymet ve ehemmiyet atfeder."

Paşa, fikirlerimi muvâfık bulmuş ve beni Kırşehir'e göndermişti. Orada Bektaşî babalariyle konuşmuş ve bir tarikatın insanları birbirlerini daha iyi anlayacağı için onlarla mutabık kalmıştık. Eski bir İttihatçı olan ve dede baba makamında olan **Sâlih Niyâzi Baba**, **Mustafa Kemal Paşa**'nın listelerini kazandırmağa söz vermişti. Kırşehir civarındaki bektaşi babaları da benden şunu rica etmişlerdi:

"-İstanbul'a Arnavutluk'tan gelmiş, kırka yakın bektaşî babasının Anadolu'ya geçmesine **Mustafa Kemal Paşa** Hazretleri'nin muvâfakatini istihsal eder misiniz?"

Ben de elimden geldiği kadar buna çalışacağımı temin etmiştim. Paşa Hazretleri bu hususta lâzım gelen emri Emniyet Umum Müdürlüğü'ne vermiş ve tedârik edilen vesikalarla babaları, Ankara'ya getirmiştim. Bunların hepsi talika adını taşıyan bir araba katariyle Ankara'ya girmişlerdi. Soranlara:

"-**Mustafa Kemal Paşa** Hazretleri'nin kurduğu millî hükümeti tebrike gelen din mensuplarıdır!" demiştim.

Bunların hepsi o zaman Karaoğlan'daki otel odalarına yerleştirilmişti. Bu bektaşîlerin Anadolu'ya geçmesi **Sâlih Niyâzi Baba**'nın kudretine delâlet etmiş ve **Cemâleddin Efendi** tarafı intihabâtta kaybederek Birinci grupun İstanbul ve Anadolu'da kazanmasına sebep olmuştu. Din mensuplarının iç ve dış politikada oynadığı bu mühim rolü, bunların mevcudiyetlerine inanmak istemeyenler için tarihî bir misâl olarak arzederim."[242]

M. Kemal Paşa'nın tavır, hareket ve fikirleri, din adamlarının sünnî olanlarınca ekseriya ve tabiî olarak tasvip görmemiştir. Fakat bunların birçoğu önceleri düşman tehlikesi karşısında muhâlefetlerini ciddî bir çatışma şekline getirmenin vatan

242 **Albay Hüsâmeddin Ertürk**- a.g.e., sh. 523.

menfaatlerine mügâyeretini mülâhaza ederek onunla -kerhen- beraber olmuşlardır. Fakat bu durum zaferden sonra oldukça değişmiştir. Hâlbuki, Bektaşîlerle O'nun arasında daha Ankara yolunda başlayan bu dostluk ve teşrik-i mesâi sâdece zafere kadar değil, O'nun vefatına kadar devam etmiştir.[243]

Bu alâkanın O'nun hayatında çeşitli tezahürlerini görmek mümkündür. Meselâ: **M. Kemal Paşa**'nın çocukluk arkadaşı ve hemen hemen bütün askerî hayatında O'nunla beraber olan **Dr. Hasan Râgıp (Erensel) Baba**, vefâtına kadar Çankaya Köşkü'nün husûsî doktorluğunu yapmıştır.[244]

Birinci devre meb'usları arasında da bir kaç bektaşî meb'us vardı. Denizli meb'usu **Hüseyin Mazlum Baba** bunlardan biri olarak, daima **M. Kemal Paşa** ile fikir, his ve rey beraberliğinde bulunmuştur.

Meclis açıldığı zaman vatanın birçok köşelerinden tebrik telgrafları gelmişti. Bunlar arasında: **Sâlih Niyâzi Baba** tarafından gönderilen telgraf[245] **Hacı Bektaş Veli** Dergâhı'nda Meclis'in açılışı münâsebetiyle Ankara'ya imtisalen yapılan bir merasimi hikâye ediyordu. Bu tasvip ve beraberlik inkılâplar safhasında da birçok kereler tezahür etmiştir.[246]

Ankara Müdâfaa-i Hukuk mensupları başta **Rifat Efendi** olmak üzere **M. Kemal Paşa**'ya mükemmel bir karşılama merâsimi hazırlamışlardı. Bu program gereğince yapılan hazırlıklardan biri de **"Seymen Alayı"** kurulmasıydı. Bu Oğuz Türkleri'nin islâm'dan önce mevcud olan ve İslâm'dan sonra da islâmîleştirilmek sûretiyle devam ettirilen nevi şahsına münhasır bir an'ane idi. Fevkalâde zamanlarda kurulur ve millî birliği yeniden tesis edecek bir baş etrafında toplanılmak gayesi takib edilirdi. **M. Kemal Paşa** için husûsî olarak kurulmuş bulunan, **"Seymen Alayı"**na katılarak o günü yaşayanlardan **Yağcıoğlu Fehmi Efe** bunu şöyle anlatmaktadır:

243 **Doç. Dr. Bedri Noyan**- İstiklâl Savaşında Bektaşîler, 2 Temmuz 1966 tarihli Yeni Gazete.

244 a.g. gazete

245 Bkz: **Zabıt Ceridesi**- c. 1, Ankara, 1940, sh. 93.

246 **Doç. Dr. Bedri Noyan**- a.g.e.

"...Seymen kızılca günlerde düzülür. Her zaman olmaz. Düğünlerde millî elbise giyilir. Buna da Seymen derler ama bu Seymen Alayı değildir. Seymen Alayında dinî merâsim vardır ve muhakkak kurban kesilir. Kurban kesilmeden Seymen kalkmaz. Bir zamanlar Ankara'da **Hâlid Efe** adında birisi zamanında Seymen düzülür, fakat kurban kesilmeden alay yürüyüşe geçer. Âdetlerden birisi eksik olduğunu gören **Hâlid Efe** kurban kesilmedi mi? diye sorar. Hayır, cevabını alınca, o hâlde Seymenlerin kurbanı benim! diyerek yere düşüp derhal ölür... Bu sebeple biz ata törelerine çok riâyet ederiz, onu aynen yapmaya çalışırız. Esasen eksik bir şey yapacak olursak, ihtiyarlar artık ata töreleri bozuldu, biz yaşayamayız, derlerdi. Bunun için her şeyi tamam yaparız.

Seymenler, Hacıbayram Câmii önüne gelirler. Seymen duâsı Hacıbayram Şeyhi ve imamı tarafından yapılmaz, ancak bu duâyı kayyum dedeler yapardı. O gün kayyum dede duâyı yaptı ve **Hacı Bayram-ı Velî** türbesinin geyik boynuzu asılı kapısı önünde bir de kurban kesildi."[247]

M. Kemal Paşa'yı karşılamaya çıkan Seymen Alayı'nın arkasında tarikat mensupları yer alıyordu. Bunlar, **"Mevlevî", "Sâdî", "Rufâî", "Kâdirî"** ve **"Nakşibendî"** dergâhtan mensupları ile **Hacı Bayram-ı Velî** müridleri ve bir kısım da ahîlerle **"Kızılbaş"** ve **"Bektaşî"**lerdi. Ankara'da en çok mensubu bulunan "Nakşibendî" tarikatı idi. Bunların o zamanki şeyhleri **Topçu Şeyh Efendi**, Sâdîlerin şeyhi **Şâlî Efendi** gibi şeyhler ve diğer tarikatların ileri gelenleri bu kafilenin önünde geliyorlardı.

Bütün Ankara halkı Dikmen sırtlarını tutmuş sabırsızlıkla beklemekte iken, yolcunun gelmekte olduğunu bildiren acı bir koma sesi duyuldu. Alkış, "Yaşa!.. Varol!.." sesleriyle **"Güzel sesli hâfızların okudukları salât ve ezânlar"** birbirlerine karışıyordu.

Halkın bu coşkun galeyanı karşısında **M. Kemal Paşa,**

247 **Enver Behnan Şapolyo**- a.g.e. sh. 363.

Ankara'nın muvaffakıyet elde etmesi, halkın itimad ve teveccühüne bağlıydı. Bu itimad ve teveccühü sağlamak için Birinci B.M.M.'e her mezheb ve tarikatin ileri gelenleri toplanmıştı. Yukarıda bunlardan ikisini görüyorsunuz.
Şemseddin Yeşil'in şeyhi Erzurum Meb'usu
MEHMED SÂLİH EFENDİ (solda)
ve Denizli Meb'usu
MAZLUM BABA EFENDİ (sağda)

çok şaşkın ve heyecanlı idi. Bu karşılamanın diğer teferruatını nakletmeyerek dinî motifler üzerinde durmakla iktifa ediyoruz.

Ankara ulemâsı, şimdiki Dil-Târih Fakültesi'nin bulunduğu yerde topluca bulunmakta idi. **M. Kemal Paşa** yanlarına gelince, hepsinin bir bir ellerini sıktı. Kendisini Ankara'ya dâvet eden **Müftü Rifat Efendi**'ye iltifat etti. O da, arkadaşları adına:

"-Hoş geldiniz!.." diyerek, kendisi ile birlikte çalışmaya

dâir azim ve kararlarını bildirdi.

Müftü Rifat Efendi, bir kaç gün sonra bütün varını yoğunu da **M. Kemal Paşa**'ya vermek sûretiyle O'nu maddî olarak **Sultan Vahîdeddin**'den sonra ilk ciddî sûrette destekleyenlerden biri olmuştur. Bunu, o devrin kulağı delik bir gazetecisi olarak yaşamış bulunan **Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu**'ndan dinleyelim:

"O günlerde bu pek büyük bir para idi. **Mustafa Kemal Paşa,** kendisine böyle bir yardımda bulunmamış olsaydı bile Ankara Müftüsü gibi özellikle birinci Meclis boyunca pek büyük bir siyasî önem ifade edecek olan ve hele **Mustafa Kemal**'in Ankara'ya ilk varışında halk üzerindeki nüfuzu ile oradaki Kolordudan mutlaka daha çok kudretli bir rol oynayan muhterem bir zâtı, getirdiği para çıkınını eline vererek;

"-Git, **Mazhar Müfid**'i gör. Kasa odur. Paranı ona teslim et!" deyip yanından dehlemezdi.

Dehleyemezdi.

Bu sahne, bizzat **Atatürk'ün** anlattığına göre şöyle cereyân etmiştir:

"-Müftü efendi hazretleri hakîkaten tam zamanında imdadımıza geldiler. Hızır gibi imdadımıza yetiştiler. Odaya girdikleri zaman tabakamda iki tane sigaram kalmıştı. **Rifat Efendi Hazretleri**[248] pek şişkin bir meşin torbayı iki elleri ile tuttukları için yardım edeyim dedim. Torbasını vermedi.

"-Selâmün aleyküm Paşa!.." diyerek hasır iskemlelerden birinin üstüne koydu. Ve gözlerimin içine bakarak:

"-Evlâdım!" dedi. "Senin ne yapacağını pek bilmiyorum. Fakat millete ve vatana hizmet etmek istediğine inanı-

248 **Rifat Efendi,** I. Büyük Millet Meclisi'ne Manisa Milletvekili olarak seçilmişse de, 27.10.1920 tarihinde istifâ ederek tekrar Ankara Müftülüğü'ne geçmiştir.

Bilâhare Cumhuriyet tarihinin ilk Diyânet İşleri Reisi olmuş ve 1941'deki vefâtına kadar bu makamda kalmıştır. Ankara Cebeci mezarlığında defnedilmiştir.

Millî Mücâdele'yi mânen ve maddeten en çok destekleyenlerden biri olan Ankara Müftüsü **RIFAT EFENDİ**

(Zaferden sonra ilk Diyânet İşleri Reisi olan RIFAT BÖREKÇİ)

yorum. Paran olmadığı belli oldu. Kötü günlerim için bugüne kadar biriktirdiğim bütün param, bu torbada idi. Bir parçasını ayırdım. Kalanını sana getirdim. Bunları al, âfiyetle kullan. Ben, hayır duâmı senin himmetine karıştıracağım. Allah encamımızı hayır eylesin!.."

Bu sözleri ben kulaklarımla duymuşumdur. Üstünü de benden değil birkaç yıl ötesine kadar hayatta olan **Recep Züh-tü Bey**'den şöyle dinleyebilirsiniz:

"-Ben **Mazhar Müfîd, Memduh, Nizam** masa başında oturmakta idik. Kapı birdenbire açıldı. Paşa, hızla içeri girdi. Elinde bir torba vardı. Önümdeki tozlu masa üstüne başaşağı çevirip boca etti. Baktık bir öbek altın.

"-Çabuk sayınız bunları!" dedi ve çıkıp gitti.

Rüya mı görüyoruz gibilerden bakıştık ve acele acele

saymaya koyulduk:

Tam sekiz yüz üç tane idi.

...Ve hepsi çil çil Reşâdiye."[249]

"Seymen Alayı'nın idârecilerinden **Güveçli İbrahim** bir elinde bayrak, diğer elinde altın işlemeli bir pala olduğu hâlde alayın önünde duruyordu. Göğsünde de hamayıl şeklinde bir **"Kur'ân-ı Kerîm"** asılı idi. **M. Kemal Paşa** kendisine yaklaşarak, **"Kur'ân-ı Kerîm ile bayrağının ucunu öpüp başına koydu."**

Yollarda birikmiş olan halkın coşkun alkış ve tezahüratı arasından geçerek **"Hacı Bayram Câmii"**ne gitti. Türbeyi ziyaretten sonra vilâyet konağına geldi. Halk konağın etrafını sarmıştı. Bu kalabalığa karşı Medreseler Müdürü **Hoca Tahsin Efendi, M. Kemal Paşa**'nın Ankara'ya gelmesinin millet ve memleket için hayırlı olmasını dileyen veciz bir duâ yaptı.

O'nun Ankara'ya gelmekten maksadı, burada bir millî Meclis toplamak değildi. Bu husus **"Nutuk"**ta dahî bellidir.[250]

Asıl maksad, Sivas Kongresi'nde "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adını alan cemiyetin bir nevi merkez idare heyeti olan "Hey'et-i Temsiliye" için burasını merkez (Üssü'l-hareke) yapmaktı. Fakat hâdiseler burada bir meclisin toplanmasını icâb ettirecek bir seyir takib etmiştir.

Hey'et-i Temsiliye'nin Ankara'ya nakledildiği cemiyetin şubeleriyle birlikte Hacı Bektaş'ta **Cemâleddin Efendi** ve Mudki Aşîreti Reisi **Hacı Musa Bey** gibi ileri gelen tarikat şeyhlerine de bir tamimle bildirildi. Her tarafla bu hususta muhabereye girişilerek Ankara'nın merkezi durumundan istifade edildi.

Elde mahdud bir askerî kuvvet vardı. Garp, Şark ve Güney'de Kuvâ-yı Milliyeci çeteler, cepheler teşkil ederek düşmanla boğuşmaktaydılar. Bütün dağınık kuvvetlerin idare-

249 **Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu**- Yeni İstanbul Gazetesi, 12 Kasım 1967 tarihli nüsha.

250 **Mustafa Kemal**- Nutuk, Ankara, 1927, sh. 207.

lerini bir merkeze bağlamak ve bu sûretle muntazam, disiplinli bir askerî teşkilât kurmak gerekiyordu. Tabiatiyle evvelemirde elde mevcud sağlam kolordulardan istifade edilecekti.

O, bunlarla meşgûl iken İstanbul'da 12 Ocak 1920'de Meclis-i Meb'usan açıldı. Bu meclis 28 Ocak'ta mâruf Millî Misakı tanzim ve ilân etmiştir. Millî Misakı tanzim eden Osmanlı Meclis-i Meb'usanı bu misakla direnmenin fiilî ve hukukî ilk adımını atmış ve Türk Kurtuluş Savaşına temel teşkil edecek hedef fedakârlık ve mukavemetin hudud ve şartlarını sarahatle tespit etmiş oldu.

Ne yazık ki, İngilizler'in bu meclisi süngü zoruyla dağıtıp çalışamaz hâle getirmesiyle bu hamle duraklamış[251] ve İstanbul'da çalışmasına imkân kalmayan Meclis-i Meb'usân'ın her türlü tehlikeden sâlim olan Ankara'da toplanması fikri doğmuştur. Bu Meclis, İstanbul'dakinin devamı mâhiyetindedir.

Meclis'in Ankara'da yeniden toplanması düşüncesinin doğması üzerine meb'uslardan kaçabilenler, Ankara'ya gelmeğe başladılar. Meclisin burada toplanabilmesi için gerekli dâvet İstanbul Meclis-i Meb'usanı'nın Reisi **Celâleddin Ârif Bey** tarafından yapılmak gerekiyordu. Kendisi de işgal altındaki İstanbul'dan kaçmış ve birkaç arkadaşiyle birlikte Ankara'ya varmak üzere yollarda bulunmakta idi.

O zaman İstanbul'dan Ankara'ya geçmek öyle kolay değildi. Günlerce süren meşakkatli bir yolculuğa ve birçok düşman tehlikelerini atlatmağa bağlıydı. Bu yüzden **Celâleddin Ârif Bey** ve arkadaşlarıyla ancak 'Düzce'ye vâsıl olmalarından sonra irtibat sağlanıp muhabere edilebildi. Zaman kazanmak için meb'usların **M. Kemal Paşa** tarafından dâveti hususunda ittifak hâsıl oldu. Bu sûretle meclisin Ankara'da toplanması ve

---

251 Aslında İngilizler'i bu meclisi basıp dağıtmaya imale eden bizimkilerdi. Maksad da, siyâsî faâliyet merkezi olmak vasfını İstanbul'un elinden alıp Ankara'ya kazandırmaktı.

Bu gerçeği **Rauf Orbay**, açıkça itiraf etmektedir. (Bkz: **Rauf Orbay-Cehennem** Değirmeni, Siyâsî Hâtıralarım, İstanbul, 2004, sh: 338)

bu toplantıya iştirak edecek meb'usların seçimlerine müteallik hususlarda Meclis'in Ankara'da toplanma maksadını belirten şu tamim bütün vilâyet ve kolordulara gönderilmişti:

...KOLORDU KUMANDANLIĞINA

Makarr-ı Hilâfet-i İslâmiye ve Payitaht-ı Saltanat-ı Osmaniye'nin Düvel-i İ'tilâfiye tarafından resmen işgali kuvve-i teşriiyye ve adliyye ve icrâiyyeden ibâret olan kuvâyı selâse-i devleti muhtel etmiş ve bu vaz'iyyet karşısında ifa-yı vazifeye imkân göremediğini hükümetçe resmen tebliğ edilerek Meclis-i Meb'usan dağılmıştır. Şu hâlde Devlet-i Osmaniyye'nin tahlisini te'min edecek tedâbiri teemmül ve tatbik etmek üzere millet tarafından salâhiyeti hâiz bir meclisin Ankara'da içtimaa dâveti ve dağılmış olan meb'usândan Ankara'ya gelebileceklerin dahî bu meclise iştirak ettirilmesi zarurî görülmüştür. Binâenaleyh zîrde (aşağıda) dercedilen talimat mûcebince intihabâtın icrası hamiyyet ve rü'yet-i vatanperverânelerinden muntazırdır.

Daha sonra seçimin şekli ve şerâitini tadâd eden bu beyannâme hey'et-i temsiliye namına **M. Kemal** imzasını taşımaktaydı.

Celâleddin Arif Bey'le arkadaşlarının bu hususta muvafakatlerinin alınmış olduğu da vilâyet ve kolordulara aynı şekilde tebliğ edilmiştir. Bundan maksad, toplanacak meclisin ayrı bir meclis olmadığı, İstanbul Meclis-i Meb'usan'ının işgal sebebiyle çalışmaması yüzünden Ankara'da toplanmaya mecbûriyet hâsıl olduğu fikrinin herkesçe anlaşılmasını temindi. Bu tamim de şudur: (Örnek olarak merkeze yapılmış olan tamimi kaydediyoruz.)

Anadolu ve Rumeli **Ankara**
Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti **22.3.36**
Hey'et-i Temsiliyyesi
(ZATA MAHSUSTUR)

YİRMİNCİ KOLORDU KUMANDANLIĞINA

İstanbul fâciasını müteâkib Anadolu'da çalışmak üzere istihlâs-ı nefse muvaffak olan meb'uslardan bir kısmiyle temas hâsıl olmuştur. 21-22 Mart gecesi vâsıl olan ve şarka doğru yürüyüşe devam eden işbu zevat Yozgat Meb'usu **İsmail Fâzıl Paşa**, Meclis-i Meb'usan Reisi **Celâleddin Ârif**, Kırşehir Meb'usu **Rıza**, Saruhan Meb'usu **Reşid Bey**'lerdir. Fevkalâde bir meclisin içtimaa dâvet olunduğu hakkında verdiğimiz malûmata karşı âtideki cevabı i'ta eylemiştir.

«Tertibatınız mahz-ı isâbettir. Cenab-ı Hak milletimizin selâmeti namına muvaffakiyet ihsan buyursun; bununla beraber zaten bizim oraya gelişimiz ancak böyle bir meclis-i kübra-yi millete iştirak ile son vazifemizi ifâ eylemekten ibarettir. Muvaffakiyeti Cenab-ı Hak'tan temenni eyleriz.»

Arkadaşların emin bir mıntıkaya vusulüne kadar işbu malûmâtın hafî (gizli) tutulmasını temenni eyleriz.

Heyet-i Temsiliyye Nâmına
M. Kemal[252]

Bir taraftan yeni seçilen meb'uslar, diğer taratan da İstanbul'dan kaçabilenler Ankara'ya gelmeye başladılar. Bunlara, "Yüksek Muallim Mektebi" binası yatakhane olarak tahsis edildi. 23 Nisan'a yetişebilenlerin adedi sadece 115'ti. Bunların ellisi kalpaklı, kırk biri fesli, yirmi dördü de sarıklı idi. Tabiatiyle kalpaklı ve fesliler içinde de sarıklılar kadar dinî bilgilere vâkıf insanlar vardı. Fakat böyleleri meslek olarak ilmiyeyi seçmiş bulunmadıkları için sarık sarmazlardı. Muallim Mektebinde vilâyet tarafından tutulmuş bir müezzin günde beş kere ezan okuyordu. Koridorda cemaat hâlinde namaz kılıyorlardı.

Ulemâdan olan meb'uslar, 20 Nisan'da **Hacı Bayram**

252 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi: Sayı 13 Ankara 1955, 340 numaralı vesika.

Şeyhi Tayyip Efendi'nin odasında toplandılar. Bu toplantıya Mevlevî Dergâhı Şeyhi **Abdülhalim Çelebi** riyâset etti. Uzun müzâkerelerden sonra Meclis'in Ankara'da açılışına muvâfakat edip etmediği hususunun Padişahtan sorulması kararlaştırıldı. Fakat **M. Kemal Paşa**, bunu haber alınca, çeşitli aracılar ve telkinlerle onları bu fikirlerinden caydırdı.

Tabiatiyle Padişah, İstanbul'un işgal altında bulunması sebebiyle:

"-Aferin, iyi yapıyorsunuz!.." diyemezdi.

Düşman tazyikine mâruz kalmamak için mecburen cephe alacaktı. Bu işten cayılmasma böyle bir düşüncenin telkini sebep olmuştur.

Meb'uslar ve şehrin ileri gelenleri ile vilâyette istişârî bir toplantı yapan **M. Kemal Paşa,** Ankara'da toplananların fikirlerini birer birer yokladı. 16 Mart'ta İngilizlerin Saraçhane başındaki karakolumuzu basarak, bu sırada uykuda bulunan erlerimizi şehid etmelerinden itibaren Mcclis'in Ankara'da toplanmasını neticelendiren hâdiseleri nakletti. Bu sûretle Ankara'da çalışmaya başlamanın lüzum ve fâideleri üzerinde durdu. Bu toplantıda meclisin vaktiyle **Enver Paşa** tarafından İttihad Terakki kulübü olarak yaptırılan binada açılması kararlaştırıldı. Bu bina en kısa zamanda işe yarar hâle getirildi. Dâru'l-Muallimîn'den sıralar alınarak salona şekil verildi. Ortaya bir de kürsü yapıldı. Kürsünün arka duvarına **"Ve şâvirhüm fi'l-emri" (İşte onlarla istişâre et!..) yazılı bir levha ve ayrıca salonun bir duvarına da Kur'ân-ı Kerîm'in Şuarâ Sûresi'nden şu âyet-i celîle asıldı. "Müslümanların işleri, istişareye ehil insanlarla istişâre sûretiyle yürütülür."** (Meâlen)

Hazırlıklar ikmal olunduktan sonra yapılacak merâsimin mâhiyeti hakkında her tarafa bir tamim gönderilmiştir ki, bu tamim Kurtuluş Savaşının nasıl bir hava içinde başladığını göstermek bakımından oldukça alâka çekicidir. Bu itibarla onu kelimesi kelimesine aynen sütunlarımıza alıyoruz:

T.B.M.Meclisi'nin birinci devresinde büyük bir yekûn tutan sarıklı meb'uslardan iki sima:
Kastamonu Meb'usu **HULÛSİ EFENDİ** (sağda) ile
Konya Meb'usu **RIFAT EFENDİ** (solda)

MEVKİ KUMANDANLIĞINA

1- Bi-mennihi'l-kerîm. Nisanın yirmi üçüncü cum'a günü cuma namazını müteâkıb Ankara'da Büyük Millet Meclisi küşad edilecektir.

2- Vatanın istiklâli, Makam-ı Refi-i Hilâfet ve Saltanat'ın istihlâsı (kurtarılması) gibi en mühim ve hayatî vezâifi ifa edecek olan Büyük Millet Meclisi'nin yevm-i küşâdını cumaya tesadüf ettirmekle yevm-i mezkûrun mebrûkiyesinden istifade ve kable'l-küşad bil'umum Meb'usîn-i Kiram Hazerâtiyle Hacı Bayram-ı Velî Câmi-i Şerifinde cum'a namazı eda olunarak Envar-ı Kur'an ve Salâttan istifaza olunacaktır. Bades-

salât Lihye-i Saadet (Sakal-ı şerîf) ve Sancak-ı Şerîfi hâmilen Daire-i Mahsûsaya kadar Kolordu Kumandanlığınca kıtaât-ı askeriye ile tertibât-ı mahsûsa alınacaktır.

3- Yevm-i mezkûrun te'yid-i kudsiyeti için bugünden itibâren merkez-i vilâyette Vâli Beyefendi Hazretleri'nin tertibiyle hatim ve Buharî-i Şerif tilâvetine bed' olunacak ve Hatm-i Şerifin aksamı teberrüken cum'a namazından sonra Daire-i Mahsusa önünde ikmal edecektir.

4- Mukaddes ve mecruh vatanımızın her köşesinde aynı sûretle bugünden itibaren Buharî ve Hatemât-ı Şerîfe kıraat edilerek cum'a günü ezandan evvel minarelerde Salâvat-ı Şerife okunacak ve esna-yı hutbede Hilafet-meâbımız Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nin nâm-ı nâmî-i Hümâyunu zikredilirken Zat-ı Şevket-simât-ı Padişâhîlerinin ve memâlik-i şahaneleriyle bilumum teb'a-i mülûkânelerinin bir an evvel nâil-i felâh ve saadet olmaları duası ilâveten tezkâr olunacak ve, cuma namazının edasından sonra da ikmal-i hatm edilerek Ma-kam-ı Muallâ-yı Hilâfet ve Saltanat'ın ve bilcümle aksâm-ı vatanın halâsı maksadiyle vuku bulan mesai-i milliyenin ehemiyet ve kudsiyeti ve her ferd-i milletin kendi vekilinden mürekkep olan Büyük Millet Meclisi'nin tevdî eyleyeceği vezâif-i vataniyyeyi îfâya mecburiyeti hakkında mev'izeler îrad olunacaktır. Ba'dehu halife ve Pâdişâhımızın, din ve Devletimizin, Vatan ve Milletimizin hâlâsı, selâmeti ve istiklâli için duâ edilecektir. Bu merâsim-i diniyye ve vataniyyenin ifasından ve câmilerden çıkıldıktan sonra, bılâd-ı Osmaniyenin her tarafında makam-ı hükümete gelinerek Meclis'in küşadından dolayı resmen tebrikât icra edilecektir. Her tarafta cum'a namazından evvel münâsip sûrette mevlid-i şerif okunacaktır.

5- İşbu tebliğin hemen neşr ü tamimi için her vasıtaya müracaat olunacak ve serian en hücra köylere, en küçük kıtaât-ı askeriyeye, memleketin bil'umum teşkilât ve müessesatına iblâğı te'min edilecektir. Ayrıca büyük levhalar hâlinde

Birinci devre T.B.M.M. albümünden iki sarıklı kahraman:
Eskişehir Meb'usu **HALİL İBRAHİM EFENDİ** (sağda) ve
Gaziantep Meb'usu **ABDURRAHMAN LÂMİ** (solda)

her tarafa ta'lik ve mümkün olan mahallerde tabı ve teksir ve meccanen tevzi edilecektir.

6- Cenâb-ı Hak'tan muvaffakıyet-ı kâmile tazarru' olunur.

Hey'et-i Temsiliye Namına
M. Kemal[253]

Herşey, **"Gâyet müsta'celdir"** kaydiyle her tarafa telgrafla ulaştırılmış bulunan bu tamimdeki gibi cereyan etti. 23 Nisan 1920 Cum'a günü bütün ahâliden sonra hocalar, evvelce indirilmiş üç hatm-i şerifin son sûrelerini okudular. Bu hatimlerin duâlariyle **"Buharî-i Şerîf"**in Meclis'te okunması karar-

253 **Harb Tarihi Vesikaları Dergisi- s**: 14, Ankara 1955'de yer alan 363' No'lu vesika.

laşmıştı. Türbeden Hacı Bayram-ı Veli'nin sancağı çıkarıldı. Kafilenin önüne bu sancak geçirildi.

Onun hemen arkasından yürüyen Sinop Meb'usu **Hoca Abdullah Efendi** üzerine yeşil çuha açılmış bir rahleyi başında tutuyordu. Bu rahlenin üzerine **"Kur'ân-ı Kerîm"** ve **"Sakal-ı Şerif"** konmuştu. Halk **"tekbirlerle"** yürümeye başladı. Bir manga asker, rahlenin sağında ve solunda yer almışlardı. Bu rahleyi yarı yoldan itibaren de Yozgat meb'usu sâbık müftü **Hulûsî Efendi** taşımıştır.

Meclis'in önüne gelindiğinde tekbir sesleri âfâkı inletiyordu. Burada üç kurban kesildi. Müteakiben Bursa Meb'usu **Hoca Fehmi Efendi**'nin yapmış olduğu veciz bir duaya **"âmin"** diyen meb'usların ve halkın heyecanlı sesleri ortalığı çınlatıyordu.

Meclise ilk olarak Yozgat Meb'usu **Süleyman Bey** girdi. Herkes yerini aldıktan sonra hocalar, hep bir ağızdan nakarat hâlinde duâ âyetlerini okuyorlardı. Bir kısmı da **"Buharî-i Şerif"** okuyordu. Câmide indirilen hatimlerin duaları da burada yapıldı. Yaşlı ve vatan endişesiyle kalpleri elemnâk olan mübârek hocalar, hem okuyor, hem de heyecan ve gözyaşlarını zaptedemiyorlardı. **Hacı Bayram-ı Veli** türbesinden alınan sancak kürsüye dikildi. Rahle üstünde getirilen **"Kur'an-ı Kerim ile Peygamber Aleyhissalatü Vesselam Efendimizin mübarek Sakal-ı Şerifleri"** de kürsüye kondu.

Bu dualar ve Meclis'e hâkim olan mâbed havası zafere kadar devam etmiştir. Meselâ: **Bünyanlı Âlim Hoca** muntazaman her beş günde, bir husûsî olarak hazırladığı veciz bir duâyı okur ve bütün meb'uslar cephede döğüşen yiğit mehmetçiğin parıltılı süngüsüyle Cenab-ı Hakk'ın nusrat ve zafere âid lütuflarına imân ve ümidin heyecaniyle gözyaşları akıtarak **"Âmin!.."** dedikten sonra çalışmaya başlarlardı.

Meb'uslar mazbatalarını aldıktan sonra birer birer kürsüye gelerek yemin ettiler. **"Makam-ı Hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletin istiklâl ve istihlâsından başka bir gaye**

İŞE BÖYLE BAŞLANDI!.

tâkip etmeyeceğime Vallahi..."

İşte bu sûretle açılmış olan Meclis'de, zaferden sonra ne kadar değişik ve zıt fırtınalar estiği mâlûmdur.

Şimdi zafere kadar büyük ölçüde hizmet ifâ etmiş sarıklı kahramanlardan bazılarıyla bir kaç dinî müessesenin kurtuluşa son derece müessir hizmetlerinden bir kaçını örnek olarak dikkatlerinize arz etmek istiyoruz.

Şurası hatırda tutulmalıdır ki, hizmetlerini belirtebildiğimiz, din adamlarının bu nakledilen hizmetleri, bu istikâmetteki çalışmaların heyet-i umûmiyesi muvâcehesinde ummandan bir katre mesabesindedir. Esasen bu mevzu böyle bir cildlik bir incelemeye sığmayacağı gibi, pek çok hizmetin tesbitine de artık imkân kalmamıştır. Bunların bir çoğu târihimizin meçhul kahramanlarına katılmayı tercih ederek ölünceye kadar susmuşlardır.

II - BİR KAÇ SARIKLI KAHRAMAN:

HÂFIZ İBRAHİM DEMİRALAY

Türk Kurtuluş Savaşı'nın en kahraman simalarından biri olan **Hâfız İbrahim Demiralay** İzmir'in Yunan palikaryaları tarafından işgali anına kadar muhitinde mütevâzi bir hayat süren ve Fâtih dersiamlarından olduğu hâlde **"Hâfız Efendi"** diye anılan bir insandı.

Esâsen zengin ve nüfuzlu bir âilenin evlâdı olan merhum, mahallî ve âilevî meseleler içinde haşrolup giderken, birdenbire İzmir'de başlayan Yunan fecaat ve şenâyii O'nu derinden sarsmıştı. Hâdiseler geliştikçe, İzmir ve daha sonra vatanın diğer bölgelerinin düşman istilâ ve işgallerine mâruz kalması dolayısiyle her tarafta olduğu gibi "Isparta'da da bir heyecan kasırgası esmeğe başlamıştı. Antalya'dan itibaren bu bölgeyi işgal etmeye başlayan İtalyanlar işgallerini yukarıya doğru yavaş yavaş genişletmeye başlamışlardı. İşte o zaman Isparta'daki galeyanın başında bulunan **Hâfız İbrahim Bey'in**

Harbiye Nezâreti'ne çekilmek üzere bir telgraf ile postaneye koştuğunu görüyoruz:

HARBİYE NEZÂRETİ'NE

Mahreci	Numarası	Kelimesi	Tarih	Adet
Konya	1780	100	1/18	13

24 Haziran 1335

Isparta gönüllü mücâhidlerinden mevrud telgrafnâme sûreti bervechi-zir arz olunmuştur. Mülhakatta dahî, İtalyan ileri harekâtının sükûn dâiresinde protesto edilmekte olduğu mâruzdur.

İkinci Ordu Müfettişi
Cemal

SÛRET

Vezâif-i Medeniye ve insaniyesini bihakkın müdrik ve aynı zamanda hiçbir milletin hukukuna tecâvüz etmeyerek namus ve asâyişine mâlik olan Isparta'mıza doğru İtalyanlar'ın muntazaman ve seferî bir harekâtla ilerlemeleri ne gibi bir maksad-ı siyâsiye müsteniddir? Hükümetimizden izahat istiyoruz. Vatanımızın selâmeti, vekâr ve itidalimizi muhâfaza etmekte ise, kabul ediyoruz. Yoksa zillet ve meskenetle yaşamaya mesûdâne şehâdeti tercih edeceğiz. Ol babta...

Isparta Gönüllü Mücâhidleri nâmına
Tâhir Paşazâde Hâfız İbrahim[254]

İşte bu sûretle İtalyan ileri harekâtı karşısında evvelâ hükümetten istizahta bulunan İsparta gönüllü mücâhidlerinin lideri **Hâfız İbrahim Bey**, bu mukavemet teşebbüslerine İzmir işgalini müteâkıben başlamıştı. İzmir'in işgali sırasında

254 **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**- s: 6, Ankara, 1953, Vesika Nu. 125.

orada bulunarak Isparta'ya kaçan **Uşkurcuoğlu Ali** adında bir Isparta'lının gördüğü fâciaları anlatması, **Hâfız İbrahim Demiralay**'ın ruhuna ilk isyan ve intikam tohumlarını atmıştı.

Isparta da **"Gençler Birliği"**nde anlatılan bu Yunan fecâyî **Hâfız İbrahim Bey**'in asîl ruhunu mağdur ve mazlum kardeşlerinin yardımına koşmak azim ve kararıyla tutuşturmuştu. Bilâhare birkaç arkadaşıyla birlikte **Hâfız İbrahim Bey**'in evine gelen **Uşkurcuoğlu Ali Efendi** burada da şâhid olduğu bu fâciaları bir kere daha nakletti. **İbrahim Bey** anlatılanları dinledikçe renkten renge giriyordu. Oturduğu minderden kalkarak odanın içinde asabî asabî dolaşmağa başladı.

"-Çocuklar, başka çâre yok silâha sarılmak lâzım! Cihad lâzım cihad! Fî-sebîlillah cihad."[255] diyerek o gece kararını verdi.

Gâyet çalışkan ve enerjik bir insan olan **Hâfız İbrahim Bey** kısa zamanda gereken teşkilâtı kurarak faaliyete geçti. O zaman Isparta'da Şube reisi bulunan **Nurullah** ve Jandarma Kumandanı **Mustafa Bey**'lerin de yardımlarıyla "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" kuruldu. **Hâfız İbrahim Bey**'i başa geçirdiler. Toplantılar askerlik dâiresinde yapılıyordu. Husûsî sûretle yapılmış "siyah bayraklar altında" kasaba ve köylerde toplantılar tertib edildi.

Bu toplantıların coşkun hatibi **Hâfız İbrahim Bey** her gittiği yeri heyecana garkediyor ve gönüllülerin akın akın Isparta'da toplanmalarını temin ediyordu. Bu sûretle kurulan gönüllü alayına "Demiralay" ismi konmuştur. Sonradan bu kendisine de soyadı olacaktır.

Teşkilâtını kurup gönüllülerini toplamaya başlayınca civar vilâyetlerde de temasla müşterek hareket imkânları aramıştır. **"Nazilli Heyet-i Merkeziyesi"**ne murahhas olarak gönderdiği **Turgut Akyavaş** O'nun kendisine şöyle direktif verdiğini bildirmektedir.

255 **Turgut Akyavaş- İbrahim Demiralay**'a Âid Hâtıralar, Ün Dergisi, c: V, sh. 61.

İBRAHİM DEMİRALAY
Birinci Devre Isparta Meb'usu iken

"-Evlât, bütün arkadaşlara selâm söyle. Cephe için ne lâzımsa hepsini bulup yetiştireceğiz. Biz aç duracağız fakat onları doyuracağız. İnşallah yakında ben de gelirim."[256]

Hâfız İbrahim Demiralay, bu sözünde durarak on onbeş bin kişilik **"Güney Cephesi"** nin bütün yükünü muntazam ordu kuruluncaya kadar omuzlarında taşımıştır. O'nun, geceli gündüzlü çalışmak, her yere ve işe yetişmek sûretiyle ifâ ettiği bu hizmet, Kurtuluş Savaşı'nın Kuvâ-yı Milliye safhasına âid en şaşaalı ve dasitanî vak'alarındandır.

Nihayet Büyük Millet Meclisi'nin teşekkülü üzerine Isparta Meb'usu seçilen **İbrahim Demiralay**'ın Isparta'dan ayrılıp Ankara'ya gideceği gün bir veda merasimi yapılmış-

256 **Turgut Akyavaş**- a.g. makale.

tı. Halk **"Pirî Efendi Sultan"** Türbesi önünde toplandı. Önce **Mutasarrıf Tal'ât Bey** bir konuşma yaptı. Ondan sonra o zaman **"Tâhir Paşazâde Hâfız İbrahim Bey"** diye anılan bu kahraman din adamı kürsüye çıktı. Başında alnı gibi ak sarığı, sırtında hâki renkte bir ceketi, kilot pantolon ve çizmeleriyle yarı asker yarı ulemâ bir kıyafette şu nutku irad etti:

"Bekâ-yı satveti milletlerin seyf-i şehâmettir.
Cihanın nâzım-ı iclâli ancak hûn-i gayrettir.
Vatan aşkiyle ifnâ-yı hayattır gâyemiz şimdi.
Gıdâ-yı ruhumuz, âmâlimiz, zevk-i şehâdettir."

"Etrafımız ne kadar karanlık, vaziyetimiz ne derece mühlik olursa olsun İslâmiyet'e has olan feyz-i mânevî ve azm-i kavî bütün düşmanlarımızın azamet ve ceberrutunu kıracak, "Makam-ı Hilâfet ve Saltanat'a karşı yaptıkları haksızca taarruz, kendilerine elim bir âkıbet hazırlayacaktır. Ezeliyet ve Ebediyetle mübeşşer din-i mübînimizin vekar u izzetine böyle sefilâne taarruzlarla hiçbir hâlel gelmez. Âlem-i İslâm şimdiye kadar olduğundan fazla bir kuvvetle çiğnenen izzet-i nefsini müdafaa edecek, namus u vekar-i İslâm'ı ayaklar altında bırakmayacaktır.

Çünkü kıyâmete kadar bekası, zımân-ı ilâhîde (Allâh'ın kefâleti altında) **bulunan müslümanlığın imhası mümkün değildir.**

Hulefâ-yı Râşidîn'den sonra teâlî-i İslâmiyet'e en büyük hizmet eden ve İslâm'a İstanbul gibi bir şehir bahşeden Hanedan-ı Al-i Osman'dır.

Peygamberimizin hadis-i şerifle tekrim ve takrir buyurduğu İstanbul fâtihliği şerefi bu muazzam âileye nasib olmuştur. Bugün bu muhterem ailenin vekili mukaddes Halifemiz, sevgili Padişahımız, İngilizler'in taht-ı esâretinde bulunuyor.

Biz vekilleriniz Hilâfet'in etrafını saran bu gaddar elleri kıracak ve Anadolu'yu halifesine ve Padişahına kavuşturacağız. Hiç bir kuvvet bizi bu hanedandan ve O'nun nâmuskâr birer tâbii olmaktan ayıramaz. Din-i muazzamı mübeşşirimize

lâyık bir azim ve kuvvetle müdafaa edeceğimiz birinci esas budur. Tevfikât-ı Rabbaniyyeye ve Ruhâniyet-i Peygamberiyeye istinâden atıldığımız bu mücâdelede muvaffakun-bi'l-hayr olmamızı temenni eder, cümlenize arz-ı vedâ ederim."[257]

Bundan sonra Ankara'da Isparta Meb'usu sıfatıyla hizmetlerine devam eden **Hâfız İbrahim Demiralay** altıncı devre Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçildiğinin akabinde 29.3.939 Çarşamba günü hayata vedâ eylemiştir. Meb'usluğu oldukça sâkin geçen **İbrahim Demiralay** sonraki menfi icraata karşı ehemmiyetli bir mukavemet gösterememiştir. Bu yüzden şeflik idaresinin hışmına uğramayarak **"Altıncı Devre"**ye kadar meb'us seçilebilmiştir.

İstanbul'da **"Arpacılar Mescidi"** tekke sayılarak, kapatılmış sonra da satılığa çıkarılmıştı. **İbrahim Demiralay**, bunu binbir güçlükle durdurarak, bu câmii şerifi kurtarmıştır. Sonraki uysallığının yegâne faydası bu olmuştur.

ŞÜKRÜ ÇELİKALAY

Türk Kurtuluş Savaşı'nın en kahraman simalarından biridir. Bizzat teşkil eylediği Alaya kumandanlık etmiş ve Dumlupınar'da Yunan harekâtını 9 ay durdurarak ordunun hazırlanmasına imkân sağlamıştır. Gösterdiği fevkalâde yararlıklar sebebiyle alayına **"Çelikalay"** adı verilmiştir. Ayrıca kırmızı-yeşil kurdelâlı İstiklâl Madalyası ile de taltif edilmiştir. Malûm olduğu üzere kurtuluş savaşında fiilen cephede çalışanlara **"kırmızı"**, cephe gerisinde çalışanlara da **"yeşil"** kurdelâlı madalya verilmiştir. Hem cephede hem de cephe gerisinde çalışanlara ise, "kırmızı-yeşil" kurdelâlı madalya verilmiştir. **Merhum Şükrü Hoca** İstiklâl madalyasının bu en kıymetlisi ile taltif edilmiş nâdir kahramanlardan biridir.

257 Afyon'da çıkan "İkaz Gazetesi"nin 15 Nisan 1920 tarih ve 204 nolu nüshasında yayınlanan **K. Nuri** imzalı haberden naklen: **Kemal ÜNAL-İbrahim Demiralay**'a Âid Hâtıralar, Ün Dergisi, Isparta, 1939, c: V, sh. 62,

Birinci B.M.M. de Afyonkarahisar Milletvekili olarak da vazife görmüş bulunan **Şükrü Çelikalay**, Meclis'in en faal âzâsıydı. Belki hâlâ bile kırılamamış olan bir rekor tesis ederek Birinci Meclis'in üç sene dört ay süren müddeti içinde 103 istizah takriri vermiştir.

Gayet kudretli bir hatip ve gerçekten âlim bir insan olan **Şükrü Çelikalay** inandığı prensiplere hayatının sonuna kadar sâdık kalarak asla bükülmemiş ve İslâm Şeriatinden başka bir otorite tanımamıştır.

"Hilâfet" ve **"Saltanat"**ın birbirinden ayrılarak saltanatın ilga edileceği dedikoduları devam ederken bu kararın gerçekleşmesinden 8 gün evvel Hilâfet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi" adiyle bir broşür yayınladı.[258]

Bu broşürde **"Saltanat, Hilâfettir"** tezini müdâfaa etti. Yani Halife'nin "mârufu emretmek, "münker 'den nehyetmek salâhiyet ve iktidarı ile mücehhez olması lâzım geldiğini, iktidarsız halife olamayacağı fikrini" dinî, ilmî esaslar dâiresinde ve cesurâne bir sûrette müdâfaa etti.

Bir hafta sonra Hilâfet ve Saltanat ayrılarak **"millî hâkimiyet prensibi"**, **"Saltanat"** yerine ikâme olununca en ziyâde, her yapılana kavuk sallayan sarıklı meslekdaşlarının hücumuna mâruz kaldı. Siirt Meb'usu **Hoca Halil Hulki**, Muş Meb'usu **Hoca Elhâc İlyas Sâmi** ve Antalya Meb'usu **Hoca Rasih** (Kaplan) müştereken **Şükrü Hoca** aleyhinde **"Hâkimiyet-i Milliye ve Hilâfet-i İslâmiye"** adıyla -tâlimâtla yazılmış olduğu anlaşılan-[259] bir cevabî broşür yayınladılar.[260]

---

258 **Hoca Şükrü Çelikalay**- Hilâfet-i İslâmiye ve B.M.M., Ankara, 1923, **Ali Şükrü** Matbaası.

Eşref Edip Bey merhum, bu satırların yazarına, bahsi geçen eseri kendisinin yazdığını, **Şükrü Hoca**'nın teşriî masuniyeti (dokunulmazlığı) olduğu için O'nun adıyla yayınlandığını söylemiştir.

259 Zira **M. Kemal Paşa**'nın **Şükrü Çelikalay**'ın bu hacmi küçük (23 sahife), fakat mânâ ve müessiriyeti büyük eserin neşrinden hayli rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz: **M. Kemal Paşa**, a.g.e., sh. 428 vd.)

260 Hâkimiyet-i Milliye ve Hilâfet-i İslâmiye- Ankara, 1941, Yenigün

ZAFERİN TEMELİNE İLK HARCI KOYAN BİR SARIKLI
ŞÜKRÜ ÇELİKALAY
Birinci devre Karahisar-ı Sâhip Meb'usu iken

Bu broşürün üzerinde **"Şükrü Efendi'ye reddiye"** olduğu yazılıdır.

Ayrıca inkılâbı benimseyen muhtelif muharrirlerin makalelerini ihtiva eden **"Hilâfet ve Millî Hâkimiyet"** isimli kitapları da **Hoca Şükrü Efendi** ile O'nun gibi düşünenlerden eski Dersim Meb'usu **Lütfi Fikri Bey** ve Çankırı Meb'usu **Tevfik Efendi**'ye hücum eden birkaç makale yer almaktadır.[261]

Bu fikirleri yüzünden, ikinci devre, diğer muhâfazakâr

Matbaası.

261 Hilâfet ve Millî Hakimiyet - Ankara 1339, sh. 187 ve devamı.

Bu eserin yayınlandığı hengâmda **M. Kemal Paşa** "halife" olmak düşüncesinde olduğundan bunda sonradan Kemalistlikle iştihâr etmiş olan bir çok kimsenin makalesi mevcuddur. Bunların "Hâkimiyet-i Milliye" ile "Hilâfet"i bağdaştırmaya çalıştıkları açıkça görülmektedir.

meb'uslar gibi seçilmesine mâni oldular. Hayatının sonuna kadar fikirlerine sâdık kalarak yaşadı. Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetleri hakkında Sebilürreşâd muhabiri tarafından sorulan sualleri şu şekilde cevaplandırmıştır:

"-Her taraf ateş içinde, kan gövdeyi götürüyor. Yunanlılar ilerliyor. Girdikleri kasabaları, köyleri yakıyorlar, idamlar, katliâmlar birbirini takip ediyor. Irz ve namus ayaklar altında. Zulüm ve şenaat kasırgası memleketi kasıp kavuruyor.

Diğer taraftan ingiliz işgal kuvvetleri bütün müdâfaa imkânlarını demir çember içine almış, milletin elini kolunu kıskıvrak bağlamışlar. Hiç bir ümid yıldızı yok. Memleketin bütün âfâkını simsiyah izmihlâl bulutları kaplamış. Gönüller yeis ve fütura düşmüş. Hükümet acz ve zillet içinde kıvranıyor, halk perişan, başsız, muhâfazasız, iki ateş arasında kalmış, ne yapacağını bilmiyor. Düşman gazeteleri bağırıyor:

"-Türkiye ölmüştür!.. Mezar taşına ne yazılırsa yazılsın. Artık onun için ba'sü bade'l-mevt yoktur!.."

Bu zulüm ve şenaat kasırgalarını yararak Ankara'ya geldiğim zaman ilk işim **Mustafa Kemal**'le görüşmek oldu.

"-Nerede kaldın hocam?" dedi "Dört gözle bekliyorduk!.."

"-Paşam, teşkilâtımızı kuruyorduk. İngilizler'in muhâfazası altında bulunan silâh depolarını, cephânelikleri boşalttık. Geceleri köylere naklettik. Hind askerlerini iknâ ettik. İngilizler'in bizi tâkip emrine itaat etmediler. Dağlarda soba borularından bataryalar kurduk. Bunu gören İngilizler, müsellâh imdad kuvvetleri geldiğine zâhip olarak **"Afyon"**u tahliye ettiler. **"Eskişehir"**e doğru çekilmeğe başladılar. Yunanlılara karşı 'da **"Binbir Tepeler"** mevkiinde mukavemet hattı tesis ettik."

"-Varolunuz hocam!.. Sizin gibi din âlimlerinin bu hususta millete önayak olması, memleketin, Din ve Şeriat'ın muhâfazası için elzemdir. Afyon'da sizin nasıl çalıştığınızı, evlerde, câmilerde, köylerde halkı düşmana karşı mukaveme-

Birinci devre sarıklı meb'uslardan:
Ankara Meb'usu **ŞEMDEDDİN EFENDİ** (solda) ve
Muş Meb'usu **HACI İLYAS SÂMİ EFENDİ** (sağda)

te nasıl hazırladığınızı işittim. Memleket ve din uğrundaki bu mücâhedeniz şâyân-ı takdirdir. Çok memnun oldum hocam!.. Yine sizin gibi bir din âlimi olan arkadaşımız **Nebil Dehşetî Efendi**'nin mesâîsini de takdir ederim."

"-İltifatınıza teşekkür ederim, paşam. Biz vazifemizi yaptık. Dinimizin bize emrettiğini yerine getirmeğe çalıştık."

"-Din ve vatan sizler gibi ulema ile iftihar eder."

"-Paşam, şimdi ne yapacağız? Tamamiyle bir hükümet teşkilâtı mı kuracağız? Yoksa bir müdalaa hazırlıkları mı yapacağız? Bu toplantıdan maksad nedir?"

"-Hocam, millî hükümet teşkilâtı yapılmadıkça müdafaa tertibatı noksan kalır."

"-Ben de öyle düşünüyorum paşam!"

23 Nisan'da toplandık, duâlar, senâlarla Meclis'i açtık. Fakat, Ankaralılar bize kongreci diyor, tamamiyle ısınamıyorlardı. **Mustafa Kemal** yanıma geldi:

"-Haydi hocam, dedi. Afyon'da yaptığın gibi burada da halkı irşad et. Maksadımızın memleketi, Din ve Şeriatı kurtarmak olduğunu onlara anlat. Dâvamızın samimî ve kudsî olduğuna inansınlar, itimat etsinler."

"-Mutmain olunuz paşam, Ankaralılar bizim memleket ve dinî müdafaa hususundaki samimiyetimize inanınca bize müzâheret edeceklerdir. Düşmanlar çok fena propaganda yapmışlar, bizi dine düşman göstermişler. Din müesseselerini yıkacağımızı, mekteplerden din dersini kaldıracağımızı, ulemanın sarıklarını başlarına dolayacağımızı söylemişler."

"-Ne münasebet hocam? Biz buraya memleket ve dinin müdafaası için geldik."

"-Öyledir, paşam, ama halkı inandırmak lâzım."

"-Bunu sizden rica ederim hocam. Ev ev, dükkân dükkân, câmi câmi dolaşarak halka bunu anlatmaya himmet ediniz!.."

Evvelâ **"Zincirli Câmii"**nde, sonra da **"Hacı Bayram"**da halkı toplayıp dâvâmızı anlattım. Düşmanın istilâ ettiği yerlerdeki mezâlimi gözler önüne koydum. Elbirliğiyle mukaddes davamızın müdâfaasına ahd ü peymân ettik. Birkaç gün sonra Paşa'ya tebşir ettim:

"-Paşam, müsterih olabilirsiniz, Ankara halkı bizimle beraberdir."

O sırada düşman kuvvetleri **"Binbir Tepeler"**e taarruz ederek millî kuvvetleri mağlûp etmiş, Alaşehir'e girmişti. **Mustafa Kemal** ve **İsmet Paşa**'ların hazır bulunduğu hafî (gizli) celsede uzun münakaşalar oldu. Sür'atle silâh ve para tedârikine karar verildi. Erkân-ı Harbiye Reisi **Fevzi Paşa** ile görüştüm.

"-Hocam, vaziyet tehlikelidir!.." dedi.

"-Evet, tehlikelidir, ama son nefesimize kadar savaşmayı

dinimiz bize emreder."

"-Hocam, vaziyet tehlikelidir, dedi.

Düşmana karşı beş ay muhâfaza edilmedikçe Ankara'da tutunmağa imkân yoktur. Askerî bir cephe kurabilmek için bize beş ay zaman lâzım."

"-Paşam bana kırk atla kırk silâh verilirse, ben Ankara'dan kırk gönüllü mücâhid alır, bir çete teşkil ederim. Yollarda, köylerden toplayacağım silâh ve mücâhidlerle beş ay değil, dokuz ay düşmanı oyalarım."

Bu teminatımdan dolayı paşa çok memnun kaldılar. Ne kadar silâh ve cephane varsa derhal bana teslim edilmesi için Ankara silâh deposuna emir verdiler, depoya gittim. Ne göreyim: 14 adet martinden, muaddel tek ateşli bekçi silâhlarından başka tek silâh yok. Bunları aldım. Kırka iblâğını istedim. Ankara Kolordu Kumandanı ve Vâli Vekili **Nûri Bey**'in bunu bulacağını ümid ediyordum. Maalesef buna imkân olmadığını söyledi.

Resmî makamlardan ümid kesilince Allah'a dayanarak bir çâre düşündüm. Hemen bir gün içinde bir asker elbisesi diktirdim. Başımdaki sarığı muhâfaza ederek bu asker elbisesini giydim. **Hacı Bayram Camii**'nde cuma namazından sonra kürsüye çıktım.

"-Ey cemaat-i müslimîn!" dedim. "Kapıları kapayınız. Hiçbiriniz câmiden dışarı çıkmasın. Sizinle görüşecek mühim meseleler var.".

Câmi baştanbaşa dolu idi. Bütün müslümanlar kürsünün etrafını aldılar. Coştum, söyledim. Evde duvarlarda asılı duran harb silâhları boşuna asılı kalırsa ev sahibine lânet edeceğini anlattım. Memleket ve din tehlikede kalırsa yedisinden yetmişine kadar bütün müslümanların cihâdla mükellef olduğunu anlattım. **Mustafa Kemal Paşa**'nın teminatını söyledim. Cemaat ağladı. Ben ağladım. Nihayet arkamdaki ilmiye cübbesini çıkararak asker elbisesiyle başımda sarık olarak kürsüde ayağa kalktım:

"-Ey cemaat-i müslümîn! dedim. İşte ben asker kıyafetine girdim, cepheye gidiyorum. Memleket ve din kurtuluncaya kadar cephelerde düşmanla çarpışacağım. Memleketi, dinini seven benimle beraber gelsin." dedim.

Halk hüngür hüngür ağlıyordu. Ben hıçkırıklar içinde kendimden geçmiştim. Gözyaşlarım sakallarımdan dökülüyordu. Bu cûşuhuruş içinde câmiden çıktık. Halk müthiş heyecan içinde idi. Hiç bir fert cemaatten ayrılmıyordu. Sokakları dolduran halk kütleleriyle birlikte Belediye binası'na geldik. Herkes sağa sola koştu. O gün akşama kadar 700 silâh, 600 mücâhid, 120 at toplanmıştı. Bir taraftan da mücâhid ve silâhlar geliyordu. Ben miktarı kâfi silâhşör mücâhidlerle Ankara'dan ayrıldım.

Gelecek silâhların Ankara kolordusuna teslim edilmesini söyledim.

Bu sırada Isparta Meb'usu ulemâdan **Hâfız İbrahim Bey** yanıma geldi, mâiyetimde bir nefer olarak cihada iştirakini rica etti. Hayır, dedim, sen Isparta taraflarında teşkilât yaparak bir cephe kuracaksın. Ona iki yüz elli müsellâh mücâhid verdim. Ben Afyon'a hareket ettim.

Afyon'a gelir gelmez düşman bir taarruz daha yapmış, Uşak'a girmişti. Acele cepheye koştum. **"Uşak Cephesi"**ne **İzzeddin Bey** kumanda ediyordu. Silâh ve mühimmatsızlık yüzünden düşman orada galebe etmişti. Ben hemen o tarafta bir müdafaa hattı tesis ettim. Az zaman sonra cephede silâhlı mücâhidlerin adedi bini bulmuştu. Cepheyi daha esaslı bir mevkie naklettik. Diğer alaylarda da sağda solda tahaşşüt (yığınak) ediyordu. Ben alayımla düşmana çok yakın yerlere kadar sokuldum. **Çerkes Ethem**'le sağdan irtibat temin etmiştim.

Bir gün **Ethem**'in beni haberdar etmeksizin düşmanın taarruzuna dayanamıyarak "Efendi Köprüsü"ne kadar geri çekildiğini, mevkiinin tehlikeli olduğunu **Ali Fuad Paşa** Eskişehir'den bildiriyordu.

-Unutulan hizmetler-
ŞÜKRÜ ÇELİKALAY o günkü hâliyle

Bununla beraber yirmi dört saat mevziimde kaldığım takdirde **Ethem**'in bıraktığı topların düşman eline geçmekten kurtulabileceğini bildiriyordu. Kırk sekiz saat bile kalırım, diye cevap verdim. Düşmanın iki alay tahmin olunan bir takviye kuvveti **Ethem**'in üzerine gelmekte iken bu kuvveti pusuya düşürerek mağlûp ettim. Ordu beni takdir ve tebrik etti. Alayımın ismine **"Çelikalay"** nâmı verildi. Ben de sonradan soyadımı **"Çelikalay"** olarak aldım.

Bu sûretle beş ay ordumuza vakit kazandırmaklığım istendiği hâlde ben dokuz ay düşmanı "**Dumlupınar**"da oyaladım. İstanbul'dan İnebolu'ya dağlar gibi silâh ve mühimmat yetişmesiyle ordumuz düşmanı tepelemeye kudret kazanmış oldu.

Bundan başka daha pek çok hocaların İstiklâl Harbi'nde mühim tesirleri vardır. Nazilli'den merhum **Hacı Süleyman Efendi**, ismini unuttuğum Denizli Müftüsü,[262] Uşak'tan **İbrahim Efendi** yani bugün Kütahya milletvekili bulunan **Ahmed Tahtakılıç**'ın peder-i âlilerinin zikre değer pek meşkûr mesâileri vardır. Allah cümlesini ganî rahmetlerine mazhar etsin."[263]

Şükrü Çelikalay son nefesine kadar **"İslâm Davası"** uğrundaki mücâdelesine devam etmiştir. 25 Aralık 1950'de mübârek hac farizasını ifadan birkaç gün sonra bu fânî âleme veda etliği zaman Büyük Doğu Cemiyeti Umûmî İdare Heyeti âzâsı bulunmaktaydı.

AFYON MÜFTÜSÜ HÜSEYİN (BAYIK) EFENDİ

Kurtuluş Savaşı sırasında Afyon müftüsü bulunan **Hüseyin Bayık**, Kuvâ-yı Milliye'ye en çok hizmet eden din adamlarımızdan biridir.[264] Bu hizmet ve faaliyetini bizzat yazıp bıra-

262 Hizmeti nakledilmiş olan Denizli Müftüsü **Ahmed Hulûsi Efendi**'dir.

263 Sebilürreşad- c:2, s: 46.

264 1874 yılına Afyon'da doğmuştur. Rüştiyeden sonra **Musa**

kan[265] nâdir sarıklı mücâhidlerdendir. O'nun kendi notlarından biraz kısaltmak sûretiyle nakledilen bu fedakârâne çalışmalar aynı zamanda Afyon Bölgesi'ndeki faaliyetlerin de en bâkir gerçeklerini dile getirmektedir.

Bir gün (müftülük) dâireme haber geldi:

"-Seni Belediyeden isterler!"

Gittim, **Turunçzâde Yusuf Bey, Ethemzâde Hacı Hüseyin Bey, Akosmanzâde Hacı Hüseyin Efendi** ve evlâtları, **Nebil Efendi** (Sivas Kongresi'ne katılmıştır), **Turunçzâde İsmail Bey** ve daha bazı kimseler oradalardı. **Akosmanzâde**'yi ağlar hâlde, diğerlerini de derin bir düşünce içinde gördüm.

"-Hayır ola!" dedim. Cevap verdiler:

"Ne olacak, Yunan İzmir'i işgal etmiş!.. Bu acı haber geldi." dediler.

"-Çâre neyse, onu yapalım!.." denildi.

Bir miting yapılması düşünüldü. Derhal ahâliye ilân ile memleket halkına bu keyfiyetin haber verilmesine hep bir ağızdan karar verildi.

"-Bizim çâremize bakın büyükler!.. Bizim işimizi sizler düşünün!.." sadâları halkdan yükseldi.

Bunun üzerine bir miting tertip edildi. Bu sırada memleketimizde bulunan işgal ordularından İngiliz, Fransız, İtalyan askerî kumandanlarına verilmek için üç kıt'a protestonâme hazırlandı. O güne kadar hiçbir memleketten böyle bir protesto hareketi gelmemişti. Hazırlanan protesto evrakını evvelâ İngiliz Kumandanı'na götürdük.

Kumandan şimdiki Maârif Otelinde karargâh kurmuştu.

Amcazâde Ali Efendi Medresesi'nde okuyarak 1902 yılında icâzet almış ve Afyon Câmi-i Kebir Medresesi'nde müderris olmuştur. 1912 senesinde, Afyon Müftü Müsevvidliği'ne 1916 yılında da Afyon Müftülüğüne tayin edilerek kırk dokuz yıl hizmet etmiştir. Kendi isteği ile tekâud olduktan bir müddet sonra 1965 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Yayınlanmış bazı ilmî eserleri de vardır.

265 Merhûmun kendi el yazısı ile yazılmış bulunan bu hâtıra ve notların tamamı arşivimizde mahfuzdur.

Kumandanın bize ilk sözü:

"-Siz Afyonlular, Ermenileri nasıl kestiniz?" demek oldu.

Yusuf Bey:

"-Bizim memlekette hiç bir kimsenin burnu bile kanamadı, hatta onlara hükümet on gün müsâade etti. Onlar da mallarını güzel, güzel ve rahatlıkla sattılar. Hoşnutlukla memleketten çıktılar. Bunlar, Hükümetin siyaseti icabıydı. Biz şimdi ermeni hesabını görmeye gelmedik. İngiliz Hükümeti büyük bir hükümet olduğundan onlara hâlimizi bildirmek ve sonra yapacağımız işin mes'uliyetini kabul etmemek için size bu protestoyu getirdik." dedik.

Fakat kumandan tekrar:

"-Sizden istediğimiz başka memleketlerde ne kadar ermeni kesildiğini bildirmenizdir!" demesi üzerine biz de:

"-Bizim vazifemiz hesap görmek değil, şu protesto kâğıdını size vermektir. İster kabul ediniz, isterseniz etmeyiniz!" dedik. Ben:

"-Kalkın arkadaşlar!" dedim.

Kâğıdı bırakarak kumandanın odasından ayrıldık.

Ondan sonra **Sarı Hacı Alizâde Hacı Mehmed**'in evinde karargâh kuran Fransız işgal kumandanının yanına gittik. Bunlar bizi çok güzel karşıladılar, sigara ve şerbet ikram ettiler. Çıkarken:

"-Asıl mümessil İzmir'dedir. Yunan harekâtını gözüyle görmek için İzmir'e gitti, biz O'na protestonuzu bildiririz." sözleriyle bizi teşyi ettiler.

Ertesi gün Hükümet Konağı'na çağrıldık. Fransız kumandanı gelmişti.

"-Dün bizim karargâha bir kaç kişi gelmiş. Ben İzmir'deydim vekilimin durumu bana yazması üzerine bilhassa geldim, dün karargâha gelenlerin hepsi buradalar mı?" diye sordu.

Biz:

Afyon Mütüsü **HÜSEYİN (Bayık) EFENDİ**

"-Hayır, bâzımız burada, bir kısmımız da yok." dedik.

Bunun üzerine:

"-Yarın saat on ikide karargâha gelenlerin hepsinin topluca tekrar gelmelerini rica ediyorum." dedi.

Ertesi gün hepimiz toplandık. Fransız işgal orduları karargâhına gittik. Kumandan bizi tâa kapı önünde karşıladı, makat minderine oturttu.

"-Bizim hükümetimize verilmek üzere bir protesto getirilmiş, memleket namına yazılmış, sizler memleketi temsil ediyorsunuz. Yunan Hükümeti, İzmir'e kendi ihtiyarı ile çıkmamıştır, büyük devletlerin istemesiyle işgal etmiştir. Sizin bu hususta ki ısrarınızın sebebi nedir?" diye sordu.

Biz:

"-Burası, Anadolu'nun ticarî bakımından bir çıkış şehridir, bu cihetten tıpkı ağız ve burun mesabesindedir, ağız ve burun kapatılırsa bir adam ölür." misâliyle cevap verdik.

Kumandan:

"-Siz bir mağlûp milletsiniz, Yunanlılar İzmir'den çıkmazsa ne yaparsınız, bir defa ellerinizden silâhınız alınmıştır,

onları nasıl çıkarırsınız?" dedi.

Biz hiddetli bir tavır ile:

"-Biz mağlûp değiliz, eğer mağlûp olsaydık boğazlarımızdan harp gemileriniz geçer, İstanbul'umuzu zaptederdi. Biz geçirtmedik. Elimizden silâh alındıysa bu Yunan gibi küçük bir devlete teslim olup idaresi altına girmemizi gerektirmez." dedik.

Kumandan:

"-Ne yapabilirsiniz, tekrar ediyorum, siz mağlûp milletsiniz, böyle ateşli sözler söylemeyin, soğukkanlı konuşalım" deyince biz tekrarladık:

"-Mağlûbiyeti kabul etmeyiz, şâyet büyük devletler bizim işimizi görmez, sözümüzü dinlemezlerse biz kendi işimizi kendimiz görür, çıkacak hadiselerden mes'uliyet kabul etmeyiz" dedik.

Kumandan:

"-Rica etmiştim soğukkanlılıkla konuşalım demiştim, şimdi Yunan Hükümeti her türlü silâhla mücehhezdir. Böyle müsellâh bir orduya karşı ne yapabilirsiniz?" deyince biz:

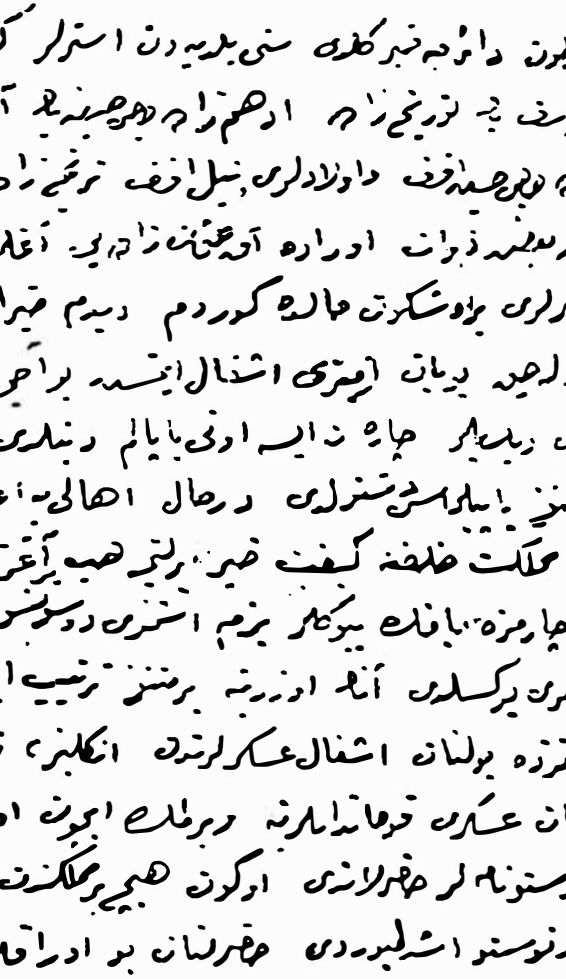
"-Yunan idâresi altına girmekten ise Türk'e has bir şerefle ölmeyi tercih ederiz. Ellerimize sopa, balta, çapa hâsılı her ne bulursak her birimiz bunlarla Yunanlılara karşı çıkar dişimizle başlarını koparırız." dedik.

Kumandan:

"-Sizler akıllı adamlarsınız, bu türlü hareket divâneliktir, ben size bir yol göstereceğim bu yol bir büyük devletin "manda"sı altına girmeniz olacaktır" dedi.

Biz hep birlikte büyük bir hiddetle kalkıp kumandanın odasını terk etmek istedik ise de kumandan, kapıya gerildi bizi bırakmadı, yine yumuşak ve tatlı bir dille:

"-Biraz sâkin olunuz!. Manda usûlü ne demektir bilmiyorsunuz. Sanırım bu türlü idare çok güzel bir şeydir. Meselâ Amerika, İngiltere, İtalya veya Fransız mandasını kabul edin. Sizin için neticesi çok iyi olur."

Afyon Müftüsü **HÜSEYİN EFENDİ**'nin bizzat kaleme aldığı ve arşivimizde mahfuz olan hatıralarının ilk sahifesi

"-Biz buraya manda kabul etmek için gelmedik, protestomuzun hükümetinize gönderilmesini ricaya gelmiştik, yoksa biz kabul etsek dahî memleket halkı teklif ettiğiniz hâl çaresini asla kabul etmeyecektir ve edemez de. Biz bunu söylüyoruz, sonucunu hesaplamak size düşer" dedik, karargâhdan ayrıldık.

Bir kaç gün sonra bir gece yarısı, telgraf başına isteniyorsunuz diye bir haber aldım. **Mollazâde Süleyman Bey, Nebil Hoca, Şeyh Râşid Efendi, Çoban Salihoğlu İsmail Efendi** ve ben Belediye'de toplandık. Telgrafhâneden kimlerin istenildiğini ve niçin istenildiğini sormak üzere **Süleyman Bey**'i gönderdik. Ne kadar, top, tüfek ve cephaneniz var diye **Zâhid Molla** tarafından bizden soruluyordu. **Zâhid Molla** Alaşehir'de hâkimdi.

"-Bu işe kalkan memleketin elbette bir düşüncesi vardır, her şey tedârik olunur diye cevap verdim geldim" diye **Süleyman Bey** geri geldi, dağıldık.

Bir Ramazan gecesinde reji müdürü **Nâil Bey**'in evine çağrıldık, bir misâfirle görüşülecekti. **Turunçzâde Yusuf Bey, Ethemzâde Hacı Hüseyin Bey** ve ben çağrıldığımız yere gittik, orada Fırka Kumandanı (Tümen Kumandanı) **Ömer Lütfü Bey** vardı. Gelen misafir **Küçük Cemal Paşa** idi. Bizlerden memleketimiz için lâzım gelen tedbirleri alarak basiret üzere olmamızı ve bu hususta **Ömer Lütfü Bey**'e yardımda bulunmamızı tavsiye ediyordu. Bundan sonra **Ömer Lütfü Bey** fırka dâiresini terk ederek Erkmen, Çakır Köyü İnas Tepeleri'ne çadırlar kurup, kendisi Erkmen Tepesi'nde oturmağa başladı.

Bu ana kadar çalışan cemiyetin adı **"Redd-i İlhak Cemiyeti"** idi. Birgün **Ârif Bey** memleket halkını İmâret Câmii'nde topladı.

"-Bundan sonra çok gayretler sarfedeceğiz, bu işi başaracağız, onun için yeniden **«Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti»** nâmıyla bir cemiyet teşkil edeceğiz!.." dedi ve halkın reyine başvurdu.

Beni bu cemiyetin reisi, **Koçzâde Şükrü Bey**'i, **Gümüşzâde Bekir Efendi**'yi, **Turunçzâde Ali Bey**'i âzâ ola-

rak halk ittifakla seçti. Böylece cemiyet Afyon'da teşekkül etmiş bulundu.

Bir taraftan **Ömer Lütfü Bey**, dağda geceleri **Nebil Efendi** başta olduğu hâlde, gazhâne deposunda dolu olan cephâne sandıklarını erkek-dişi halk yardımıyla çalıp kucakla memleket dışına ve oradan Erkmen'e taşıttırıyorlardı. İngiliz nöbetçileri ses çıkaramıyordu. Böylelikle birçok silâh ve cephane taşınmış oldu. Yine bu sırada Yunanlılar **"Alaşehir"**e kadar gelmiş olduğundan ahvali tetkik etmek üzere **Ömer Bey**'in Alaşehir'e gittiğini haber alan İngiliz Kumandanı, Erkmen'i basarak orada bulunan ve göze görünen silâh ve cephaneleri bir odaya koydurdu, kapısını da mühürletti. İki topun da kamalarını alıp giderken **Ömer Bey** vak'ayı haber aldı. Derhal atlarını koşturttu. Kızılburun'da kumandanın önüne geçti, zorla kamaları geri aldı. O gece cephânenin kapatıldığı odanın bacasından bir adam indirtildi, bütün silâh ve cephâneler bacadan çektirildi, başka tarafa aktarıldı ve saklandı.

Düşman "Salihli"deyken, iâşe merkezi **"Uşak"**da idi. Karahisar nâmına sâbık Müftü **Yunus Efendi**'nin mahdumu **Ömer Efendi,** iâşeyi idâre eden komisyona âzâ olarak gönderildi. Lâzım gelen erzak v.s. buradan gönderilmekteydi. İâşe azaları Alaşehir kadısı **Zâhid Molla, Nazmi Bey,** Alaşehir namına ve Sâlihli'den **Abdullah Bey**, Gediz'den **Fâik Bey**, Demirci'den **Mazhar Bey**'lerdi. Bunlara riyâset eden **Uşaklı İbrahim Bey**'di. Bu sıralarda Ankara'da hükümetimiz de teşekkül etmiş, Afyon'dan meb'us isteniyordu. **Hoca Şükrü, Nebil Efendi, Koçoğlu Şükrü Bey** Ankara'ya meb'us olarak gönderildiler. Yavaş yavaş millî hükümet işe başlamış bulunuyordu.

Bir gün **Gâzi Paşa Hazretleri, Fevzi Paşa Hazretleri** ve mâiyetleri Karahisar'a geldiler. Uşak'ta oturan iâşe heyeti de Afyon'a gelmişti. Hükümet konağının idâre meclisi odasında müzâkereler başladı. **Çerkez Ethem**'in millet âmâline aykırı hareket ettiği, **Fahreddin Paşa**'ya sûikastta dahi bulunduğu söylendi. Bunun için Kuvâ-yı Milliye'nin lağvı teklifi ileriye sürüldü. Hükümet içinde hükümet gibi ve Kuvâ-yı Milli-

ye içinde muhtelif cerayanlar olabileceği, **Çerkez Ethem**'in harekâtından anlaşılmaktadır, deniliyordu. Bu teklif hükümetten verilen bir emirden ibaret olduğu düşünüldüyse de Hükûmet'i Kuvâ-yı Milliye reisleri olması ve Kuvâ-yı Milliye'nin hükümete muâvenete devam etmesi ve bu sûretle bir müddet daha Kuvâ-yı Milliye'nin lâğvedilmemesi mukabil bir teklif olarak ileriye sürüldü.

Bu sıralarda "Uşak" Yunanlılar tarafından işgal olunmuştu. **Hoca Şükrü** Ankara cihetinden topladığı iki-üçyüz askerle Oturak ve Dumlupınar tarafında bulunuyordu.

Bir gün Kolordu Kumandanı **Fahreddin Bey** memleket ahâlisini cepheye dâvet etti. Biz de askerlere hediye etmek üzere birçok ekmek, erzak sandıklarıyla tütün, askerlerin giymesi için bin kadar kepenek ve bin kadar yemeni (pabuç) hazırlayarak ertesi gün İzmir istasyonundan (Afyon'un iki istasyonundan birinin adıdır) trenle gitmek üzere istasyona vardık. Ahâli vagonlara yerleştiler. Dumlupınar'a varıldı. Orada evvelce hazırlanan hayvanlarla Eyüp Camii'ne kadar gidildi. Evvelâ zâbitânla görüşüldü, sonra bir de askerimizle görüşmemizi kumandan tavsiye etti. Beraberce askerlerin yanına vardık. Burada iki saf hâlinde duran asker tahminen, üç, dört yüz neferden ibâret görünüyordu. Ben, kumandana:

"-Askerin hepsi bu kadar mı?" dedim.

"-Evet" dedi.

Ben ve **İzzet Ulvi Bey** askerlere hitaben ufak bir nutuk irad eyledik. Önce **Ulvi Bey**, sonra ben başladım:

"-Ey kahraman evlâtlar! Biz sizin bilhassa ziyaretinize geldik, sizlerden çok ve pek çok rica ederiz ki, firar etmeyip sebat ediniz. Çünkü firar ederseniz genç kızlarımızı, taze gelinlerimizi ve ihtiyar anne ve ninelerimizi, masum yavrularımızı, düşman, ayakları altında çiğneyecektir. Bunun önlenmesini sizlerin demir gibi göğüsleri ve çelik kalplerinden bekliyoruz" deyince askerden birisi:

"-Pekâlâ söylüyorsunuz, ama buraya demiri geldi, çeliği yok!" deyince evvelden tanımadığım Fırka Kumandanı **İzzed-**

din Bey:

"-Ne demek istiyorsun?" diye askere tektirde bulundu.

Biz buraya görüşmek için geldiğimizden, konuşmak üzere müsaadelerini istirham ederek, bu sözden maksad ne olduğunu askerden sordum.

"-Burası dağın başı olduğundan bu yaz gününde dahi soğuktan durulmuyor, karnımız aç, sırtımız çıplak!.." diye maksadını açıkladı, dedim ki:

"-Evlâtlar sizleri çuha elbiselerle giydirip ayaklarınıza çizmeler yaptıracağız, ama şimdilik sizleri soğuktan muhâfaza için bin tane kepenek ve iki bin yemeni ve vagonlarla erzak getirdik. Sizlerden sebat ricâ ediyoruz." sözüme karşı o asker tekrar edip:

"-Pekâlâ, fakat, topumuz silâhımız var, ama mermi ve cephanemiz yok." dedi.

Fırka Kumandanı:

"-Ne biliyorsun?" diye sert bir tavırla karşılayınca yine müsaadesini rica ettim. Kolordu ve fırka kumandanının elinden tutup:

"-Bunlarla yalnız görüşelim!.." diyerek yanımızdan bir parça ayırdım. Askerlere hitaben dedim ki:

"-Ey arslan gibi evlâtlar! Bizim ricamız sizin burada sebatınızdır. Geri tarafını sizler hiç hatırınıza getirmeyin, çünkü biz vagonlarla silâh, cephane, top, mermi getirdik. Herşey hazırlanmıştır. Sizden beklediğimiz buradan kaçmamanızdır."

Askerler:

"-Öyle ise, biz de Allah ile ahdediyoruz ki, bu canlar (göğsünü işaret ederek) burada olduğu müddetçe bu dağdan düşmanı geçirmeyiz ve sebat edip burada kalırız" diye söz verdiler.

Oradan trenle **Hoca Şükrü**'nün yanına gittik. **Hoca Şükrü** Oturakta tam cephedeydi. O'nunla da görüşüp geri memlekete geldik.

Bundan sonra dağlarda dolaşan ve mütemadiyen mücâdele eden bir takım kabadayıları birbirleri ile barıştırarak adamları ile birlikte cepheye sevk ettik.

Bunlardan Emirdağı'na sığınan **Balçamlı Yusuf, Çukurcalı İbrahim** vardı. Onlara haber gönderip hep birlikte cepheye gidileceğini, aksi takdirde kendilerinin üzerlerine asker sevkederek Yunan'dan evvel kendilerinin kökü kazanılacağına dâir haber gönderdik. Akın, akın ellişer yüzer atlı süvarilerle gelmeye başladılar. Diğer taraftan Yazılı'da bulunan **Osman Bey,** Bavurdu'da bulunan **Yörük Eyüp** ve Bayat tarafından bulunan **Sinan Bey** başlarına topladıkları süvarilerle akın akın gelmekte idiler. **Osman Bey**'in getirdiği insanlar içinde 101 yaşında **Arslan Bey** namında bir ihtiyar vardı. Bu ihtiyar yaşça büyük, vücutça zinde idi.

Bunlar toplandıkları zaman firarî olanlarına nasihat için içlerine girdim. Bunları teşci için bazı sözler esnasında içlerinden birisi:

"-Hoca Efendi pek güzel söylüyorsun amma sizler kasap keçisinin koyunların önüne düşüp kanareye kadar götürüp döndüğü gibi bizleri kurşuna karşı sürüp de kendiniz geri çekileceksiniz!" dedi.

"-Evlâtlar, bizler düşmanı memleketimize sokmamak için ahd ü peyman etmişiz. Çünkü biz cesur ve gayretli kumandanlarımızı yalnız bırakmamak için hep beraber gideceğiz. Eğer beni en önde görmezseniz evvelâ beni katledin" diye söz verdim."

Hep bir ağızdan:

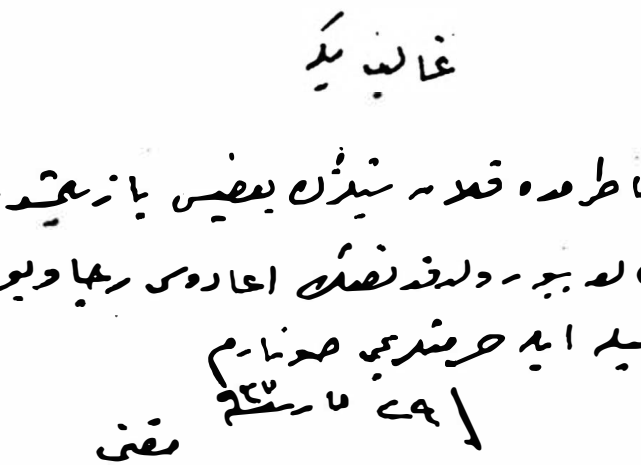
"-Bizler de öleceğiz, azmimizden geri dönmeyeceğiz!.." diye söz verdiler...."

Bu minval üzere devam eden Afyon Müftüsü **Hüseyin Bayık Hocaefendi**'nin hâtıraları şu notla nihâyet bulmaktadır:

"Gâlip Bey'e:

Hatırımda kalan şeylerin bazısı yazılmıştır. Mütalaa buyrulduktan sonra iâdesi ricâ ve bu vesîle ile hürmetlerimi sunarım."

29 Mayıs '937
Müftü
(İmzâ)

Afyon Müftüsü **Hüseyin Bayık Hocaefendi**'nin
hâtıralarının son sahifesi

ÖZBEKLER TEKKESİ

Üsküdar'da "Sultan Tepesi"nin "Bülbülderesi"ne bakan yamacında hâlâ mevcud olan bu tekke, İstanbul'un işgal altında bulunduğu senelerde, Anadolu harekâtının başarılmasına büyük ölçüde faydası dokunan muazzam fedâkârlık ve kahramanlıklara sahne olmuştur. Tekkenin aşk ve imân adamı olan şeyhi **Atâ Efendi** (1883-1936) Kurtuluş Savaşının meçhul kalmış büyük kahramanlarından biridir. Bu mübarek din adamı, İstanbul'dan Anadolu'ya kaçacak kimseler için en emin bir toplanma merkezi hâline getirdiği tekkesinden kimleri hayır duâ ile sırtını sıvazlayarak yola koymamıştır!.

Şâir ve kendisi gibi bir iman adamı **Mehmed Âkif**'ten tutun da **"Vurun Kahpeye"** isimli eseriyle din adamlarını, Kurtuluş Savaşı aleyhinde gösteren **Hâlide Edib**'i (Adıvar) bile, O Anadolu'ya geçirtmişti.

Gündüzleri Üsküdar'ın çarşı ve kahvelerinde dolaşır, tesbit edilmiş parola ile Anadolu'ya kaçacak kimseleri bulup

dergâhına toplardı.

Sonra da bunları on beşer yirmişer kişilik kafileler hâline koyar, gerekli emniyet tedbirlerini aldıktan sonra, Çamlıca'nın eteklerinden işgal mıntıkası dışına çıkarırdı. O, sabahtan akşama kadar Üsküdar'ın kahve ve çarşılarında böyle dolaşırken şeyhlik alâmeti olarak başına sardığı **"Beyaz Destâr"**ı ve sırtındaki cübbesiyle ruhanî görünüşte olduğundan, dikkati çekmiyordu.

Hâlbuki O'nu bir de, gece görmeliydi. Tamamen silâhlı olarak sabahlara kadar çalışıyor ye bir Kuvâ-yı Milliye merkezi hâline getirdiği Tekke'sinin çeşitli hizmetlerini idare ediyordu. Her gün Üsküdar'da dolaşırken kurduğu şebeke vasıtasiyle çeşitli haberler toplardı. Silâhların ve cephanelerin Tekke'ye büyük bir sükûnetle ve hemen Üsküdar meydanında bulunan **"Nakkaştepe Karakolu"**nu işgal etmiş bulunan İtalyan Jandarmalarının dikkatlerini çekmeden taşınmasını temin ederdi.

Tekke, bir **"Posta merkezi"** gibiydi. İstanbul'dan, Anadolu'ya ve Anadolu'dan, İstanbul'a en ehemmiyetli haberler, bu kanaldan ulaşıyordu. Bilhassa Anadolu'ya kaçmış bulunan mücâhidlerin İstanbul'daki âileleriyle irtibatları en ziyâde bu posta vâsıtasiyle temin ediliyordu. İstanbul'da Anadolu harekâtının adam ve silâh ihtiyacını karşılamak üzere çeşitli mahallî mukavemet ve faaliyet merkezleri teessüs ettiğini biliyoruz. **Şeyh Atâ Efendi,** bunların hepsiyle temasta bulunuyordu. Gönderdikleri adamları da kurduğu teşkilât sayesinde her gece Anadolu'ya kaçırıyordu.

Bundan başka **"Üsküdar Özbekler Tekkesi"**nin kahraman dervişleri Çamlıca eteklerine kadar sokulan çetecilere yardım etmek, icâbında onları saklamak ve yaralılarına gerekli ihtimamı göstermek sûretiyle de faydalı oluyorlardı.

Bu tekkenin Anadolu'ya kaçırdığı büyük vatanperverlerden **Mehmed Akif Bey**'in kaçırıldığı geceye aid bir hadiseyi nakledelim.

"1336 yılı Nisan'ının bir akşamı idi. Havada tatlı bir ba-

har şenliği ve serinliği vardı. Hafif hafif esen rüzgâr, her yana bahar kokularını serpiyor ve seriyordu. Özbekler Tekkesi de benzeri sık sık görülen müstesna gecelerinden birini daha yaşıyordu. Bütün odaları biraz sonra Anadolu yolculuğuna çıkacak misafirlerle dolmuştu. Bu misafirler arasında, işgalciler tarafından kapattırılan Meb'usân Meclisi'nin bir kısım azaları ile rahmetli **Şâir Mehmed Akif** de bulunuyordu.

İki rahmetli, **Mehmed Akif**'le **Şeyh Atâ**, Tekke'nin bahçesinde, çadırlaşmış ve çiçeklerle donanmış bir akasya ağacının altında baş başa oturuyorlardı. Tatlı tatlı konuşuyor, arasıra da karşılıklı şiirler okuyorlardı. Sanki; kendilerini çemberleyen ve dinleyen yolcuları bu şiirle oyalıyor, ne de olsa yüreklerine çöken ayrılık acıları, gariplik duygularını unutturuyorlardı.

Bu esnada; Üsküdar câmilerinde de yatsı ezanları okunmağa başlanmıştı. **Mehmed Akif** ile **Şeyh Atâ** susmuş, gözlerini yummuş, okunan ezanları; huzur ve huşu içinde dinlemeğe koyulmuşlardı ki, Fıstıkağacı ile Tekke arasındaki yol üzerinde gözcülük yapan bir derviş, soluk soluğa bahçeye girdi. Yanına sokulduğu şeyhinin kulağına eğildi. Ve fısıldadı:

"-Aman Şeyhim!.. Üsküdar'daki İtalyan Polis Kumandanı, yanında birkaç İngiliz zabit ve polisi olduğu hâlde buraya doğru geliyorlar!.. Bilmem ki!.."

Şeyh Atâ; müridinin sözünü bitirmesine meydan bırakmadı. Hemen yerinden fırladı. Bahçede ve odalarda kümelenen ve dertleşen misafirlerine koştu; yaklaşan tehlikeyi kulaklarına koydu ve alınması gereken tedbirleri de hepsine ayrı ayrı sundu.

İki dakika bile geçmemişti aradan. Bahçede sessiz bir hareket başlamıştı, misafirler, kendilerine öncülük eden dervişleri takip ile Tekke'den Setbaşı'na doğru sarkan ağaçlık ve fundalıklı yamacın üzerindeki dip patikalardan aşağıya akıyor, sağa sola sapıyor, tarlaların kenarlarındaki çalılıklara sokulup saklanıyorlardı.

Böylece; adetleri otuzu geçen misafirler, tamamiy-

le dağılmış, Tekke ve bahçe de her vakitki ıssız hâlini almıştı artık. Tekke kapısından içeri dalan işgalci zabitlerle mâiyetindekilerden bir kısmı, bahçe ve mezarlığa saldırmışlardı. Oda kapılarını tekmelerle açıyor, yük ve dolapları bile arıyorlardı. Nihayet; Tekke'nin büyük âyin odasına dalmışlar, karşılaştıkları manzara karşısında şaşırmışlar daha doğrusu aptallaşmalardı.

Şeyh Atâ; gerisinde saf duran dervişleri ile birlikte namaz kılıyorlardı. Aralarında yabancı kimselerin bulunmadığını gören ve biraz sonra bahçe ve mezarlıkta kimsenin görünmediğini öğrenen işgalci zabitleri, uğradıkları muvaffakiyetsizlik karşısında; hırs ve hayretlerinden dudaklarını kemire kemire Tekke'den uzaklaşmak mecburiyetinde kalmışlardı.

O gece yarısı; **"Özbekler Tekkesi"**nden; hiç şüphesiz ki, atlattıkları büyük tehlike dolayısıyle sevinerek ayrılan yolcular, ertesi günün akşamı geç vakit **"Çal Köyü"**nü tutmuşlar ve selâmete kavuşmuşlardı, misafirlerini Çal'a kadar uğurlayan **Şeyh Atâ** herbiri ile ayrı ayrı öpüşüp koklaşarak veda ederken **Şâir Mehmed Akif**, O'nu bir kenara çekti. Takdirkâr bakışları ile uzun uzun yanaklarını okşadığı muhatabının alnından öperken:

"-Ne mutlu sana şeyhim!., dedi. "Kurtuluş Savaşçılarına yaptığın bu büyük hizmetler inan ki, hiç bir zaman unutulmıyacak ve milleti istiklâle kavuşturacak yıldızlar arasında. **Şeyh Atâ** adı da dâima hürmetle anılacak. İmreniyorum bu mazhariyetine ve seni bekleyen şerefli istikbaline."[266]

Şimdi de, din adamlarını, **"Vurun Kahpeye"** isimli eseriyle, Kurtuluş Savaşı'nın karşısında gösteren **Hâlide Edib**'in hatıralarından şu satırları nakledersek **"Özbekler Tekkesi"**nin gerçek hizmeti üstelik din adamlarının aleyhinde bir şâhidin ifadesiyle de bir kere daha anlaşılmış olur:

"... Sultantepesi'ne, oraya giden küçük ve dar yokuştan çıktık. Orada yalnız İngiliz polisi değil, hırsız da bulunur. Ele-

266 **Râzi Yalkın**- Tarih Hazinesi, c. 5, sh. 218, İstanbul, 1951.

Üsküdar Özbekler Tekkesi'nin kahraman şeyhi **ATA EFENDİ** merhum, Türk Kurtuluş Savaşı'nın, unutulan büyük ve fedâkâr elemanlarından biri. İşgal altındaki İstanbul'da kelle koltukta hizmet eden mübârek bir din adamı

le vererek, yolunu kaybetmiş iki çocuk gibi yürüyorduk. Ekseri, bohçayı o taşıdığı gibi, elimi de O tutuyordu. Çünkü, yokuş çıkmak, tâ o günlerden beri dâima kalbime dokunur.

Baba evinin çam ormanını ve orada geçen çocukluğumu düşünmek ne garip idi. Nihayet en yüksekte olan Tekke'ye vardık.

Kapının önüne gelince, ipi çekip çıngırağı çaldık. Yukarıdan biri seslendi:

"-Kim o?"

"-Bizi **İsa** yolladı."

Yukarıdan ip çektiler, kapı açıldı. Bizi, bir derviş karşıladı. Elindeki feneri indirerek yüzüme baktı. Bu çocuklarımın adını koymuş olan ihtiyar Şeyhin Damadı **Kahraman** idi. Dedi ki:

"-Ah **Dr. Adnan**, şükür geldin. O kadar fena bir hazımsızlık çekiyorum ki..."

Ne garipti! Adetâ bir doktor sıfatıyla gelmiş gibiydik. **Adnan, Kahraman**'ın omuzunu okşadı:

"-Haydi yukarıya gidelim de, hastalığına orada bakarım!.." dedi.

Merdivenlerden çıkarken, şeyhin damadı diyordu ki:

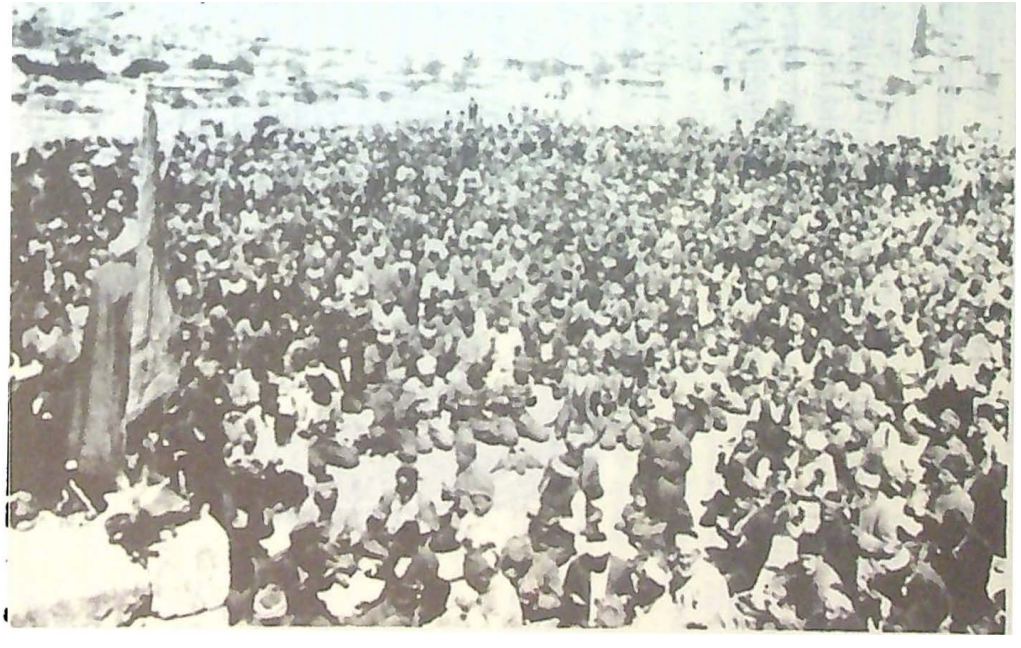
"-Sizi salıdan beri bekliyoruz. Dün, adetâ yakalanmış olduğunuza hükmettik!.."

Bu aralık Şeyh de koşarak gelip bizi karşıladı.

Orada, Anadolu'ya gitmek isteyen dört tane daha meb'us vardı. Şeyh bizi, Boğaziçi'nin parlak manzarasına bakan bir odasına götürdü. Hemen hareket etmemiz gerektiğini söylüyordu. **Celâleddin Ârif**, bir gün önce, **Miralay İsmet Bey** de iki gün önce birkaç zabitle birlikte hareket etmişti. **İsmet** adı, bize büyük bir sevinç verdi. Karekteri ve zekâsı gelecek için herhangi bir mücâdelede insana ümit ışığı veriyordu.

Artık **Dr. Adnan**'ı bu tarafa geçirdikten sonra, ertesi gün tekrar İstanbul'a giderek birkaç kişi daha beraberimize almaya karar verdim.

Şeyh, bizim adımızı kadınlardan sakladı. Sadece **Kah-**

Ankara halkı her vesile ile namazgâh denilen meydanda toplanıyor ve Cenâb-ı Hakk'dan zafer istiyordu.
Bu resim Bursa'nın istirdâdını müteâkıben yapılan böyle bir duayı tesbit ediyor.

raman ile Şeyhin Küçük kardeşi **Necmeddin** biliyordu.

Aynı gün, bütün şehirde İngilizce ve Türkçe olarak, herhangi milliyetçiye yardım edenin ölüme mahkûm edileceğini ilân eden afişler asılmıştı. İstasyonda, bu afişlerin birinde **"Ölüm"** kelimesinin muazzam harflerle yazılmış olduğunu gördüm. Buna, **General Wilson** imza atmıştı. Eğer, sırf bize yardım edecekler ölümle tehdid ediliyorsa, acaba bizlere ne ceza vereceklerdi?

Biraz sonra dört mülteci yanımıza geldi. Bunlardan biri meşhur **Çerkes Ethem**'in kardeşi **Binbaşı Reşid** idi. Kendisi, Anadolu'da millî hareketin en kudretli şeflerinden biri olduğu gibi, aynı zamanda Saruhan Meb'usu idi. Mâvi gözlü, çok zeki

Birinci Büyük Millet Meclisi'ne halk nazarında
en çok kredi sağlayan din adamlarından:
Konya Meb'usu **ABDÜLHALİM ÇELEBİ HAZRETLERİ**

ve iyi tavırlı bir adamdı. Dedi ki:

"-Bize şimdi lâzım olan şey, adamakıllı bir harita, bir de kılavuz."

Ben kendi kendime:

"-İşte aklı başında bir adam" dedim.

İkincisi, Kayseri'ye yakın olan Keskin Meb'usu **Rıza Bey**'di.[267] Tam oranın şivesiyle konuşuyordu:

267 Millî Mücâdele'de –müstakillen yazılmaya değer derecede- pek büyük hizmetler îfâ etmiş bulunan bu **Rıza Bey** (Silsüpüroğlu) hakkında **Rıza Nur** şu bilgileri vermektedir:

*"...Kırşehir Meb'usu **Rıza** da, İstanbul'dan kaçıp gelmişti. Ahbâbız. Bu adamı seviyorum. Uzun boylu, kemikli, çatık kaşlı. Türkmen sîmâlı. Babayiğit. Yalnız okuyup yazıyor; fakat yüksek zekâsı, hele Türk'de aslî bir haslet hâlinde olan akl-ı selîmi var. Lâkırdıları hoşuma gidiyor. **Mustafa Kemal**'in pek aleyhinde...*

*Evet, **Mustafa Kemal** şahsî birtakım kusurlar içinde: Gece gündüz içiyor, bol ve açık fuhşiyât yapıyor. Hırçın, kimse ile geçinemiyor. **Rıza** gibi herkes de zâten bundan şikâyette. **Rıza Bey**, Kırşehir'in eşrâfından, çiftlikleri var. Âilesi çok. İsterse beş yüz atlı yapar. Nitekim sonra Yunanlılar'a karşı gönüllü gitti, bin atlı topladı.*

*Bizden evvel **Mustafa Kemal**, Sivas'tan Ankara'ya geleceği vakit **Mustafa Kemal**'i kumandan Ali Fuad himâye etmiş, fakat vâli olan **Refî Cevat**'ın babası **Ferid Paşa (Muhiddin Ali** Paşa olacak), İngilizler'in adamı olduğundan onu kaldırmak lâzım gelmiş. Vâli şehirde gezmeye çıkarmış. Çankırı kapısının yanlarında pusu kurmuş, vâliyi yakalayıp götürmüş. Bunun üzerine **Mustafa Kemal** gelebilmiş. Bu adam bu kadar hizmet etmiş, ama **Mustafa Kemal** yine O'nun şiddetle aleyhinde. Ağzını açıp neler söylüyor. Zavallıya iftirâ edip İngiliz casusu diyor. Münâsebeti yok. Ben, **Rıza**'nın yüreğinin içini öğrendim. Bilakis pek vatansever. O da bunları işitiyor, **Mustafa Kemal**'in aleyhinde söyleniyor.* (**Dr. Rıza Nur**- a.g.e., C. I, sh. 449)

*"...Bu vesîle ile eski Kırşehir Meb'usu **Rıza**'yı hareket-i milliyede hizmetleri olan birkaç kişiyi de astı. Bunların «**Salâhiye**» ile de münâsebetleri yoktu. **Rızâ**'nın imhâsının sebebi, O'nun Kırşehir'de eski büyük bir âileden olup, çok adamı bulunmasıdır. İcabında beşyüz atlı toplardı. Nitekim Yunanlılar'la harpte topladı ve harbe iştirâk etti. Bundan dolayı Çankara'yı basıverir diye korkardı. Sâbıkası da vardı. Ankara'yı basıp **Damad Ferid**'in vâlisini dağa kaldırarak, **Mustafa Kemal**'in Ankara'ya gelmesine, bu sûretle hareket-i milliyeye hizmet etmişti. O'nu, sırf bunun*

"-Bende beş bomba, üç tabanca var. Çantamın içinde, harbe hazırız." dedi.

Ben de kendi kendime:

"-Bu o kadar zeki değil!.." dedim. Bu silâhla koca bir orduya karşı gelmek imkânı olmasa gerek. Ama, bu uzun boylu ve esmer adam o kadar saf ve iyi yürekli bir adamdı ki, ona karşı bir yakınlık hissetmekten kendimi alamadım.

Biz konuşurken, kapının çıngırağı çalındı ve çok geçmeden odaya, kısa boylu, zayıf, sinirli hâlli bir adam girdi. Şeyh onu "**Manavoğlu Nevres**" diye tanıttı bize.

Eğer aramıza bir bomba düşmüş olsaydı, bundan daha çok şaşırmazdık. Bu adam hakkında bütün duyduklarım bir bir aklımdan geçti. O'nun, Kıbrıs'ta bir İngiliz ajanı olduğunu[268] ve Mısır'da Türkler aleyhine yayında bulunduğu söyleniyordu. Acaba doğru muydu? **Kemâleddin Sâmi** de şöyle demişti:

"-Kısmen kaçık, kısmen bir evliyâ, kısmen de kanlı bir adamdır. Bir an olur ki, memleketi için ölmeğe hazırdır. Başka bir an, memleketi beş para için satar. Morfinmandır. Şimdi bize katılmağa çalışıyor. O'nun fikrince, İttihatçılar ortadan kalkmadan Türkiye kurtulmaz. Vaktiyle de garplıların adâletine çok inanırdı. Şimdi, hayal kırıklığına uğramış. Her şeyi yapmaya hazır görünüyordu. Fakat insan aramıza girip, sırlarımızı satmayacağından emin olamıyor."

---

için harcadı.

Rıza'yı severdim. İri, Türk sîmalı, câhil, ama pek zekî, hele akl-ı selîmi pek gâlip, Türk huylu ve âdetli biri idi. Dağ gibi adamı, serçe gibi sallandırdı, bitirdi. Kılıç Ali hapishâneye gidip, Rıza'ya nasihat etmiş:

"-Gâzi'den bir mektupla aʃ dile!.." demiş. Koca Türk, o hâlde bile celâdet göstermiş, ikisine de küfretmiş. Şu adam pek havadan harcanmıştır. Rıza asılırken de Mustafa Kemal'e birçok küfretmiştir." (**Dr. Rıza Nur**- a.g.e., c:III, sh. 1171)

268 **Manavoğlu Nevres Bey** hakkındaki bu ithamı **Dr. Rıza Nur** da kat'î bir lisânla ifade etmektedir. (Bkz: **Dr. Rıza Nur**- a.g.e., sh. 442 vd; Tafsîlât için bkz: **Hakan Özalp, Manavoğlu Nevres Bey,** Müteferrika Dergisi, S. 18, İstanbul 2000, sh. 55 vd.)

İşte, bütün bunlar zihnimden geçerken, **Rıza** ve **Reşid Beylerin** O'na büyük bir hınçla baktıklarını gördüm. **Manavoğlu Nevres**, şaşırdı ve bana O'nun bu durumu çok dokundu. Hele onların ellerini uzatıp da elini sıkmamaları bütün bütün beni üzdü. Elleri birdenbire yanına düştü.

Ben içimden ona karşı duyduğum acımayı saklayarak elimi uzattım. O da bana garip bir minnetle bakarken yüzündeki üzüntü biraz geçti.

"-Nasılsınız **Nevres Bey**!"

"-Ben Anadolu'ya kaçmak istiyorum, **Atâ Efendi**!.." diye şeyhe hitab etti.

"-Gel beni yarın gör, bir çâresine bakarız!.."

Zavallı şeyh, o adamın samimiyetine inanıyor ve ötekilerin aldığı vaziyetten fena hâlde sıkılıyordu. Gerçi, o evden çıkınca, benim de içim rahat etmedi ama bu ruhen acı çeken bir adamla bir bağ kurmuş olmakla beraber, bütün selâmet ve emniyetimizin onun durumuna bağlandığını düşünmekten de kendimi alamıyordum.

Şeyhin odasına **Adnan**'la bana yere yatak serdiler. Ötekiler hemen çekildi. O gece hareket ettiklerini haber aldım. Ben kendim İstanbul'da bir gece daha kalmak tehlikesini göze alıyordum..."[269]

"Özbekler Tekkesi" ve oranın muhterem Şeyhi **Atâ Efendi**'nin Türk Kurtuluş Savaşı'ndaki rolünü başka görgü şahidlerinin de belirttiklerini biliyoruz. Bunlardan birini diğer birçok emsaliyle birlikte **"Şahâdetler"** kısmında dercettik. Bu müşâhidler, umûmiyetle işgal altındaki İstanbul'da vazife gören gizli teşkilât mensuplarıdır.

Zaferden sonra, kelle bahasına ifâ edilen bu hizmet nasıl mükâfatlandırılmıştır, biliyor musunuz? Tekkeyi kapatmak ve târihî kitabesini çimento ile sıvamak sûretiyle!.. **Sultan II. Mahmud** zamanından kalma bu târihî kitabe öyle sıvanmıştır

269 **Hâlide Edip Adıvar**- Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1962, sh. 64 vd.

ki, bugün bile sökülemiyor. Sökmek için uğraşılsa yazılar bozulacak... İsteyenler gidip görebilirler!..

Bu Tekkenin kuruluşu şöyle olmuştur: **"Özbekistan"**dan kalkıp hacca gitmek üzere yola çıkan birkaç Türkistanlı, Halife'yi görmek için İstanbul'a gelmişler. Çünkü eskiden hacca gidecekler **"izn-i sultan"** almak maksadıyla böyle İstanbul'a gelirler, **"cuma selâmlığı"**nda Halife'yi görürlerdi. Bu, bir nevi izin almaktı. Bunlar da ilk cuma selâmlığında Halife'yi görmek üzere Sultantepe'sinde bir çadır kurup yerleşmişler.

Bir gün mâiyyetiyle oradan geçen **Sultan II. Mahmud,** çadırların şeklinden onların yabancı olduğunu anlayarak kim olduklarını merak eder. Önce bir adamını göndererek durumu öğrenir; sonra da atını sürerek yanlarına gider. Durumlarını anladıktan sonra:

"Halife emretse burada kalır mısınız?" deyince hepsi birden:

"Hay, hay, emr u ferman Padişahımız Efendimiz Hazretlerinindir!.." derler.

Bunun üzerine:

"Öyleyse ben Halifeyim, emrediyorum. Hacdan sonra dönünüz ve burada kalınız. Size münâsip bir tekke yapıla ve siz de gelecek hemşehri hacılarımızın hizmetini ifâ edesiniz!.." diyerek onların el etek öpmesine meydan vermeden atını sürüp gider.

Hac dönüşüne kadar, tekke ve iki odalı bir ev yapılır. O günden itibaren **"Özbekler Tekkesi"** diye anılan bu tekke böylece ortaya çıkarak Türkistanlı hacıların hizmetlerinde kullanılmıştır.[270]

---

270 Özbekler Tekkesi'nin teessüsü, umûmen böyle bilinmekle beraber **İsmail Ayvansarâyî**'nin ünlü eseri **"Hadîkatu'l-Cevâmî"**ye göre, bu tekke ilk olarak 1752 yılında Maraş vâlisi **Abdullah Paşa** tarafından yaptırılarak Özbekistanlı şeyh **Abdullahu'l-Ekber**'i buraya tâyin etmiştir. Bu demektir ki, tekkenin aslı –belki de küçük olarak- **Sultan III. Mustafa** zamanında

Fakat bugün maalesef çok harap ve bakımsız bir hâldedir. Bırakınız tâ **Sultan Mahmud** devrinden kalma bir hâtıra olmasını da hiç olmazsa Kurtuluş Savaşı'ndaki muazzam rolünü düşünerek, burasını tamir edecek bir erbâb-ı hamiyyet yok mudur? Vakıflar İdâresi'nin dikkatini celbetmek isteriz. "Zafer" için en hayatî hizmetlerden birini ifa eden bu tekkenin böylesine harabîye terkolunması cidden çok üzücüdür.[271]

HÂTUNİYE DERGÂHI

Kurtuluş Savaş'ında birçok tekke ve zâviyenin en tehli-

yapılmış ve ihtimal **Sultan II. Mahmud** tarafından genişletilmiştir.

271 Kırk sene evvel izhâr edilmiş bulunan bu temennîler, bugün gerçekleşmiş bulunmaktadır. Ama nasıl?! Âileden biri olan **Münir Ertegün,** Lozan müzâkerelerinde **"müşâvir"** olarak vazife görmüştü. Sonra Türkiye'nin ABD'deki büyükelçisi oldu.

1945 yılında bu vazifede iken vefât etti. O sıralarda Türkiye, Rusya tarafından tehdit edilmekteydi. Doğu Avrupa'yı Sovyetler'e peşkeş çekmekte bir beis görmeyen Amerika, Türkiye'yi fedâ etmek istemedi. **Münir Ertegün**'ün cenâzesini **"Missouri"** zırhlısı ile İstanbul'a gönderdi. Ayrıca Rus tehditlerine karşı Türkiye'nin yanında olduğunu bildirdi.

İşte bu **Münir Ertegün**'ün oğlu olan, Amerika'ya yerleşmiş ve plâkçılık yaparak zenginleşmiş bulunan **Ahmed Ertegün**'ün delâletiyle Türk-Amerikan Dostluk Derneği, 1983 yılında **"Özbekler Tekkesi"**ni iğneden ipliğe tâmir ettirip yenileştirdi. Fakat O'nun mâneviyâtını resmen katletti. Zira bu maksatla kurduğu vakfa, âileden hiç kimseyi almadığı gibi orada yapılagelen an'anevî toplantılara da yasak koydu. Böylece orası şimdi maddeten mâmur, fakat mânen ölü bir hâlde bulunmaktadır.

2006 sonlarında **Ahmed Ertegün**'ün ölümü üzerine tekke artık büsbütün sâhibsiz kaldı. Lâkin gerek bu vesîle ile yazılan yazılarda ve gerekse henüz yayınlanmış -desteksiz atışlarla yazılan- bir kitapta öyle akla hayâle gelmedik iddialar ortaya atılmıştır ki, evlere şenlik!. Son zamanlarda kafayı yahudilik ve sabataistlikle bozmuş bir kaç hayret avcısı tâcir yazar, Özbekler Tekkesi'nin kuran âilenin sabataist, **Şeyh Atâ Efendi**'nin de 33 deredeli mason olduğunu iddia edecek derecede ileri gittiler.

Bu yalan kumkuması iddiaların teferruatını merak edenler, **Soner Yalçın**- Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı (İstanbul 2006, sh. 48 vd.) isimli esere bakabilirler.

keli hizmetleri ifâ ettiklerini ve buraların mütevekkil, inanmış ve kâmil müntesiplerinin nasıl canla başla çalıştıklarını evvelki bahislerde yeri geldikçe umûmî bir mülâhaza ile beyan etmiştik. Bunlara bir misal olmak üzere Üsküdar **Özbekler Tekkesi**'ni anlattık. Hakikatte pek çok başka örnekleri de bulunan bu hizmet ve faaliyetlere merkezlik eden tekke ve zaviyelerin hepsinden gereği veçhile bahseylemeye imkân yoktur. Bu itibarla en büyük ve tehlikeli hizmet ve faaliyetleri ifâ etmiş olan **"Eyyub Hâtuniye Dergâhı"**ndan da bir nebze bahsetmek sûretiyle bu bahse nihayet vermek istiyoruz.

Silâh ve cephane depolarına gayet yakın bir mıntıkada, Eyüb sırtlarında bulunan **"Hâtuniye Dergâhı"**, Türk Kurtuluş Savaşı'na silâh ve cephane kaçırmak sûretiyle en ziyade hizmet eden merkezlerden biri olmuştur. Bu dergâhın dindar ve vatansever müntesipleri, merhum **Şeyh Saâdeddin Ceylan Efendi**'nin sevk ve idaresi altında, ecnebi askerlerin kontrolündeki silâh depolarını boşaltarak İnebolu'ya nakle muvaffak olmuşlardır.

Saâdeddin Ceylan Efendi aslında **"Kâdirî Tekkesi"** Şeyhi idi. Fakat bu sırada "**Hâtunîye Dergâhı**" şeyhliğine de vekâleten bakıyordu.

Bu faaliyete bilfiil, iştirak etmiş ve **Şeyh Saâdeddin Ceylan Efendi**'nin, hâlen hayatta bulunan oğlu **Nazmi Ceylan Efendi**, vâki ısrarlı taleplerimizi kırmayarak -son derece mahfiyetkâr olmasına rağmen- bize aşağıda hulâsa edeceğimiz malûmatı vermek lütfunda bulunmuşlardır.[272]

"Merhum pederim **Saâdeddin Ceylan Efendi**, Kadirî şeyhi olduğu gibi, bütün ecdadı da bu tarikatın şeyhliğini yapmış bulunan bir âilenin mensubu idi. "Kâdirî Tarikatı" içinde

272 **Nazmi Ceylân Efendi**'nin kendi sesiyle tesbit, ayrıca, kısmen de el yazısı ile tevsik edilen bu malûmat husûsî arşivmizde mahfuz bulunmaktadır. Merhum, bu eserin ilk basımını gördükten az bir müddet sonra vefât etmiştir. Mevlâ rahmet eyleye!.

Mustafa Ahî Hazretleri'nden gelen bir kolun son muktedir mümessillerindendir. Bu sebeple, pederimin temsil ettiği tarikata Kadirî'nin **"Ahî Kolu"** ismi verilir.

Sultan Selîm-i Sâlis devrinde **"Hâtuniye Dergâhı"**nın şeyhliğini yapmış bulunan **Selim Efendi**, mûsikiye gayet âşinâ olduğundan o zaman Sultan da oraya gelir ve mûsikî âlemleri yapılırmış. Orada gayet berrak ve iyi evsaflı bir su vardır. Şeyh Efendi, bu suyun başında semâveri kurar, **Sultan Selim-i Sâlis** de hazır bulunduğu hâlde dinî mûsikî parçaları icra edilirmiş.

İşgal zamanında buranın idâresi, uhdesinde bulunan merhum pederim **Şeyh Saâdeddin Ceylân Efendi**, bu hizmet ve fedakârlıkların yazılıp çizilmesine, herkese ilân edilmesine hiç bir zaman taraftar olmamıştır. Hakikaten ben de, O'nun bu arzu ve hissiyatına uyarak bu faaliyetten şimdiye kadar hiç kimseye bahsetmedim. Bazı gazete ve yazarların müracatlarını da is'af etmedim. Fakat sizin buraya kadar birkaç defa teşrif ederek ısrar etmeniz karşısında bugüne kadar hassasiyetle takip ettiğim bu prensipten ayrılmağa mecbur kaldım.

Merhum pederim, zaferden sonra tekkemiz mensuplarının düşman tehdidi altındaki hizmetlerinin tesbit ve yazılmasına ve hatta bunlardan birçoğunun 'İstiklâl Madalyası" almasına da şiddetle muhâlefet etmişti. Zaferden sonra bir gün, İstiklâl Madalyası'na hak kazananları tâyin ve tesbit maksadıyla, böyle bizim gibi gizli çalışanları arayıp bularak kaydeden Bahriye Kaymakamı (Yarbay) **Tevfik Bey**, ziyâretimize gelerek bazı suâller sordu. Kendisine verdiğim cevapları yazmakta bulunduğu bir sırada, içerdeki odadan konuşmalarımızı duyan merhum pederim yanımıza geldi, ikindi namazına gitmek üzere abdest almış, kollarını kuruluyordu.

"-Oğlum! Bu yaptığınız nedir, ne yazıyorsunuz?" diye sordu.

Ona durumu anlattık. Bunun üzerine:

"-Oğlum biz bu işi, madalya almak için yapmadık. Biz derviş adamlarız. Bize, din ve vatan yolunda vâcib olan, bir

hizmetin karşılığı olarak madalya almak yakışmaz. Lütfen o yazdıklarınızı yırtınız!.." dedi.

Tevfik Bey'in ısrarlı ricalarına rağmen, kararından dönmedi!.. Notları gözünün önünde yırttırdı. İşte bu vak'a dolayısiyle bu güne kadar Eyüb'deki Kuvâ-yı Milliye çalışmalarının birçok noktaları sır hâlinde kalmıştır. Esasen aradan çok zaman geçti. Artık bu işleri bilen de kalmadı. Hepsi bir bir Hakk'ın rahmetine kavuştular. Ben de bu yıl yetmiş yaşına bastım. Bu sebeble o fedakârâne hizmetlerin artık birçoğunu hatırlamama imkân kalmadı.

Biz Eyüp grubunda çalıştık. O zaman İstanbul'da bu silâh kaçırma işini, idare etmek üzere **"Mim Mim Grubu"** adiyle gizli bir cemiyet vardı. Bizim tekke ile bu gizli teşkilât arasında irtibat sağlayan ve Eyüb'deki faaliyetin reisliğini yapan edebiyat muallimi **Hâfız Kemal Bey**'di.[273]

Bu zât sonradan Bilecik meb'usu olmuştur. Bâyezid'de şimdi yıkılmış bulunan bir kahvehanede herhangi bir müşteri gibi oturur ve teşkilâtı idare ederdi. Ben de gazete satmak bahanesiyle, o kahvehaneye girer, kendisine istediği bir gazeteyi verirken içine iliştirilmiş veya bir kenarına şifreli olarak not edilmiş bulunan haberi böylece O'na ulaştırırdım. Gazete satarak bir müddet dolaştıktan sonra tekrar yanına geldiğimde:

"-Al oğlum, bu gazeteyi okudum. Sen bunu tekrar satarsın" diyerek bana iade ederdi.

Bu iâde edilen gazetenin iç sahifelerinin münâsib bir yerine cevabını veya yeni emirlerini not etmiş bulunurdu.

"Hatuniye Dergâhı" dört-beş dönümlük geniş bir arazinin içinde idi. Bu saha, aşağıda dere içinden başlayıp, yukarıda Piyerloti'ye kadar devam ederdi. Bu sebeple orası etrafında ev vesâire olmayan ıssız bir yerdi. Bu yüzden size hikâye etmeye çalıştığım hizmetler burada nisbeten kolaylıkla ifa edilebilmiştir.

Ne hazindir ki, Kurtuluş Savaşı'nda bu kadar büyük

273 Bkz. **Kemal Koçer**- a.g.e., sh.

hizmet ve fedakârlıklara sahne olan bu Dergâh, bugün bakımsızlık yüzünden, birçok emsali gibi harab ve yıkılmış bir durumdadır. Arazisi tekkenin ilk kurucusunun vârislerine âid bulunduğundan burasını parça parça satmışlardır. Şimdi ise, gördüğünüz gibi etraf tamamen bina dolmuştur. İstanbul'un birçok semtlerinde olduğu gibi burada da binaların bir kısmı, mezarlıklara tecâvüz edilerek birçok meşhur ulemâ ve meşâyih kabirleri üzerine kurulmuştur.

Civar sırtlardaki silâh depolarından kaçırdığımız silâh ve cephâneleri önce dergâhın bitişiğindeki küçük câmiin minâresine doldurup saklardık. Aşağıda Haliç kenarında ise **"İplikhâne Askerî Kışlası"** vardı. Oradan **İsmail Çavuş** adında bir asker dergâha gelerek bize silâh kullanmasını ve bomba atmasını öğretirdi.

Bu silâhları etrafı gözetleyerek tenha bir zamanda ve ekseriya geceleyin arka tepeye geçip **"Kaşgarî Tekkesi"**nden aşağıya doğru indirirdik. O zaman orada İplikhâne Hastahânesi vardı. Pederim **Saâdeddin Ceylan Efendi,** aynı zamanda oranın da imamıydı. Onun bu vazifesi işimize çok yarıyordu.

Esâsen ben de Harb-i Umûmî'de tabur imamı olarak vazife görmüştüm. Bu hastahaneden temin ettiğimiz tabutlar içine silâhlar yerleştirir, gûyâ birisinin cenazesini taşıyormuş gibi tekkenin bitişiğindeki câmie getirirdik. O zaman oranın **Reksek Recep** adında bir muhtarı vardı ki; evi yol kenarındaydı. Bu evin **Hakkı Efendi** adında bir bekçisi vardı. Bu zâtın arab asıllı olan **Seniha Hanım** adındaki âilesini gözcü olarak kullanmak, sûretiyle, hastahâneden aldığımız silâhları tabut içinde önce bu eve getirir, sonra da Reşâdiye Mektebi'ne taşırdık. Orada sandalcı **Osman Ağa** vardı. O gelir, Bostan İskelesi'nden bu silâhları kayık veya motora yükletirdi. Hemen bitişikte bir de imâret vardı. Bu imâretin ambarından alınan mısır v.s. gibi zahireyi dökmek sûretiyle silâhların üzeri örtülürdü.

Silâhları depolardan çalabilmek için tatbik ettiğimiz çe-

şitli usûller vardı. Bunlardan biri de o zaman boş olan bu tepelerde çobanlık yapmaktı. Şimdi **"Taşlıtarla"** denilen yerde **"Kanlıçınar"** adında büyük bir çınar ağacı vardı.

Mahallenin çobanı **Kel Şükrü** ile orada buluşuyordum. Bu zât gayet fakirdi. Yegâne azığım olan katıksız ekmeğimi onunla bölüşüyordum. Bu sûretle kısa zamanda O'nunla ahbaplığı ilerleterek; kendisinden istifade imkânını sağladım.

Kel Şükrü, gayet güzel kaval çalardı. Kaval çala çala hayvanları otlatmak bahanesiyle silâh depolarına yaklaşıyorduk. **Kel Şükrü**'de bir Bulgar kasaturası vardı. Silâh depolarının kerpiç duvarlarını bu kasatura ile delerek içerdeki silâh ve cephâneyi boşaltmaya başlardık. Bir de merkep tedârik etmiştik. Depolardan aşırdığımız silâhları çuvallara doldurarak bu merkebe yüklerdik. İçinde silâh bulunduğunun anlaşılmaması için de tırnav kökü çıkararak çuvalların üzerine sarardık. Bu kök odun gibi yakmak için kullanmaya yarardı.

Bu sûretle civardan odun toplamış gibi bir tavır alarak Tekke'nin yolunu tutardık. Bu depoların başında ekseriya **"Hindli"** askerler bulunurdu. Bazen çamaşır v.s. yıkamak için dereye inerlerdi. Bu vaziyette onların şüphelerini celbetmeden yanlarından geçebiliyorduk. Bir müddet sonra işi geliştirerek merkep yerine bir atla taşımaya başladık. Bir gün bu depoda açtığımız gedik çöktü. **Şükrü**, bir akşam depoda mahsur kaldı. Ertesi gün binbir korku içinde **Şükrü**'yü çıkardık. Buna rağmen **"Keçesuyu"** denen yerdeki bu cephânede ne var ne yoksa hepsini çıkardık.

Bir defasında da Ramazan münâsebetiyle, ramazan davulu çalıyormuş gibi bir mânâ vererek davulun içinde el bombalarını kaçırdım.

Bu faaliyeti bir hayli devam ettirdikten sonra fiilen cephede çalışmak üzere, silâh kaçıran motorlardan biriyle Anadolu'ya geçmeye teşebbüs ettik. Fakat yakalanarak Arabyan Han'a götürülüp hapsedildik. Burada husûsî sûretle feryadımızın dışarıdan duyulmasını önleyecek bir tertibat alarak

Kurtuluş Savaşı'nın meçhul kahramanlarından biri
Hâtuniye Dergâhı Şeyhi **SAÂDEDDİN EFENDİ** merhum

günlerce kırbaç altında inletildik. Teşkilâtın binbir güçlükle temin edebildiği husûsî bir tavsiye ile buradan kurtulduksa da bu sûretle Anadolu'ya geçememiş olduk. Fakat kurtulur kurtulmaz, eski vazifeme daha hırslı olarak yeniden başladım.

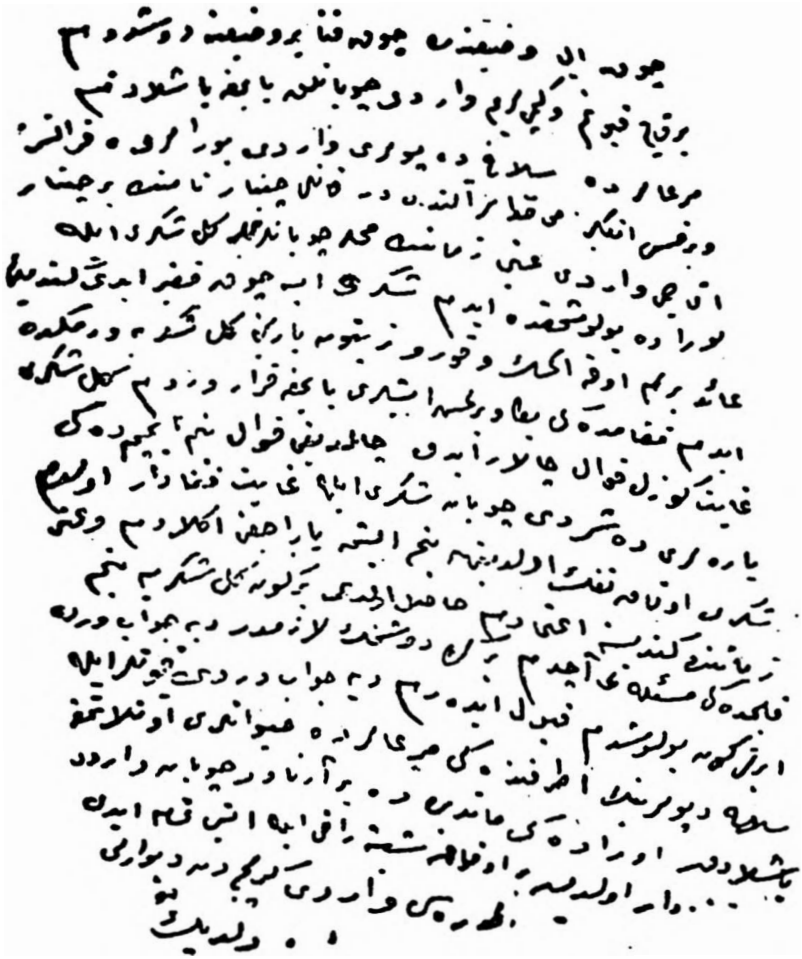
Bu hizmeti sevk ve idâre ettiği için merhum **Sâdeddin Ceylân Efendi**'yi vazifesinden attılar. Zaferden sonra aslen Eyüblü olan Ankara valisi **Yahya Gâlib**'in tavassutu ve ilk Diyânet İşleri Reisi **Rifat Hoca**'nın delâleti ile tekrar vazifesine dönebilmiştir. Epey bir müddet açıkta kaldığı için bir hayli sıkıntı çektik. Fakat hamdolsun hizmeti aksatmadan yürütebildik.

Zaferden sonra tekke ve zâviyelerin seddine (kapatılmasına) dâir kanun çıkınca birçoklarıyla birlikte **"Hâtuniye Dergâhı"**nı da mühürlediler. Bitişiğindeki câmii ileri sürerek burasının tekke olmadığını iddia ettikse de dinletemedik. Gerek bu hususta ve gerekse tekke mensuplarının ifâ ettikleri hizmetlere müteâllik elimizde pek çok vesâik vardı. Fakat zaferden sonra en normal dinî faaliyetlerimiz esnâsında dahî dehşetli bir tâkib ve tazyike mâruz kaldığımızdan birçok dinî kitaplarla birlikte bunları tavan aralarında saklamaya mecbur olduğumuzdan hepsi de zâyi olup gitmiştir."

Merhum **Saadeddin Ceylân Efendi** 1931 yılında irtihâl-i dar-i beka eyleyerek Eyüb'de defnolunmuştur.

EN BÜYÜK MÂNEVÎ DESTEK FETEVÂ-YI ŞERİFE

Anadolu'da başlayan "Millî Kıyam" İstanbul'daki işgal kuvvetlerini rahatsız ediyordu. Bu yüzden ellerindeki bütün tazyik unsur ve imkânlarını harekete geçirmek sûretiyle, İstanbul Hükûmeti'ni sıkıştırıyorlardı. Tâ ki; en büyük dinî makam olan Şeyhülislâm'dan Ankara'dakileri kötüleyen bir fetva alarak Anadolu'ya dağıtsınlar ve halkın onlara itimadını sarssınlar.

NAZMİ CEYLÂN EFENDİ'nin Hâtuniye Dergâhı mensublarının hizmetlerini anlatan ve husûsî arşivimizde bulunan notlarından bir sahife

Çünkü müslüman Türk Milleti, asırların yerleştirdiği itikad ve an'aneleri icâbı Makam-ı Hilâfet ve Saltanata son derece bağlı ve her meseleyi dinen izah edilmedikçe kabul etmeyecek bir hissiyat içinde bulunuyordu.[274]

274 Bugün dindar insanların mâhiyeti hâlâ münakaşa mevzuu olan **"lâiklik"**le neden anlaşamadıklarını anlayamayan veya anlamak istemeyen kemailstlere ibret olacak bir vak'a zikredelim:

Bir İslâm Devleti'nde âmme selâhiyet ve iktidarını kullanmak hakkı münhasıran Müslümanlar'a âiddir. Bu durum, 1839 tarihli **"Tanzimat Fermanı"**nın kabul ve ilânına kadar bizde de böyle idi.

İslâm'dan resmen inhirâfın başlangıç noktasını teşkil eden bu hâdise, kadîm islâmî kâideye riâyeti bertaraf etmiş ve böylece gayr-i müslimlere de devlet kadrolarında yer verilir olmuştur.

Bu yeni siyâsetin bir neticesi olarak, devlette vazife alanlardan biri de Sava Paşa'dır. Hâriciye Nâzırlığı'na kadar yükselmiş bulunan (1885) ve daha evvel de pek çok mevkîleri işgâl etmiş bulunan bu zât, **"İslâm Hukûku Nazariyâtı Hakkında Bir Etüd"** ismiyle iki cild bir eser yayınlamıştır.

Âllâme şeyhülislâm **Mustafa Sabri Efendi** merhumun bile takdirlerine mazhar olmuş (Bkz: **Mustafa Sabri Efendi**- a.g.e., c: I, sh. 483) bulunan bu eserin önsözünden aktarılan şu satırlarda ifâde edilmiş olan gerçeklere lütfen dikkat edelim:

"Teb'aları arasında bir çok müslüman bulunan siyâsî devlet ricâli bu kitapta, İslâm içtimâî teşkilâtının bütün esaslı kaidelerini muhtevî bulacaklardır:

Bugün Fransa'nın mukadderâtını idâre edenler, meşgalelerinden vakit ayırarak bu kitaba bir göz atacak olurlarsa, Muhammedî olan akvamın idâresi için lâzım olan sırrı, iki hakikat şeklinde tebârüz etmiş bulacaklardır ki, bu iki hakîkât, Cezâyir Müslümanlarının ne sûretle idâre edilmeleri lâzım olduğu yolunda umûmî efkârı ve matbuatı işgal etmeye başlayan meselenin çözülmesine yol açacaktır.

Bu hakîkatlerin nelerden ibaret bulunduğu şu sûretle telhîs (hulâsa) olunabilir:

1- Müslüman, ne kadar itikadı zayıf olursa olsun, din değiştirmediği takdirde, hiçbir hâdisenin sıhhata mıkarin olup olmadığına o hâdise, islâmîleştirilmedikten sonra inanmaz. Zira müslümana göre, bir şeyin sıhhate mukarin bulunması ve onun doğru telâkki edilebilmesi için muhakkak sûrette dinen emredilmiş bulunması, Allah'ın kelâmına veya Peygamber'in sünnetine, yani dinin bu iki temel taşından birisine istinad ettirilmiş olmaları lâzımdır.

Her vesile ile belirttik ki; Ankara'da toplanan Millî Mecliste, müftü, vâiz ve müderris gibi din adamları büyük bir yekûn teşkil ettiklerinden, halk onların tesiriyle kısa zamanda Ankara'ya büyük bir teveccüh göstererek bağlanmış ve millî gaye etrafında birleşmişti.

İşte bu birliği parçalamak isteyen düşman kuvvetleri, halkın dinî hislerine hitab eden yanıltıcı bir vesika elde etmek arzusuna kapıldılar. Bunun için bir taraftan, Makam-ı Hilâfet ve Saltanat'a diğer taraftanda Hükûmet'e çeşitli yollardan tazyikte bulunmaya başladılar. İstanbul'daki bütün idârecilerin Halife de dâhil olmak üzere tam mânâsiyle kendi irâdesiyle hareket etmek imkânından mahrum olup, işgal kuvvetlerinin ceberutî tazyikine mâruz bulunduğunu yukarıda **Fevzi Paşa (Çakmak)**'ın Meclis'teki beyanatı dolayısiyle belirtmiştik. O'nun Meclis huzurunda alenen ve sarâhatle ifâde etmiş olduğu üzere **"o fetvâ, İngiliz süngüsü ile alınmış"**tır.

Gerçekten işgal kuvvetlerinin arzu ve israriyle mecbûriyet altında birçok hareketler vukû bulmuştur. Bunlardan biri de, İstanbul'da Şeyhülislâmlık Makamı'nı işgal eden **Dürrîzâde Abdullah Efendi** tarafından Anadolu harekâtına girişenlerin katli vâcip olduğuna dâir bir fetva verilmiş olmasıdır.

Şurasını belirtmek gerekir ki, bu kolay olmamış **Dürrîzâde**'nin selefi olan **Haydarîzâde İbrahim Efen-**

2- Bütün kaziyelerin islâmileştirilmek sûretiyle dînî temellere istinad ettirilmesi ve binnetice bu hakikatlerin yalnız kabulü değil, aynı zamanda riâyet olunması mecburiyeti altına sokulması da, Muhammedî kanun'daki menbâların mebzûliyeti dolayısıyla güç bir mesele değildir.

Müslüman da sâir fertler gibi günahkâr olabileceği gibi, cürüm işlemek sûretiyle insanların en bayağı derecesine de düşebilir. Fakat bütün bunlara rağmen yine müslüman olarak kalır. İslâmiyet'te hakikî sûretle din değiştirmek âdeta meçhuldür. Müslüman, islâmileştirilmemiş olan bir kanuna mutavaat ederek, kendi kudret ve kuvvetini gösteremediği müddetçe bu kanuna zâhirî şekilde mutavaat edebilir. Kanunun esâslı bir kaidesine göre, bu cebir altında bulunma keyfiyeti, din değiştirme keyfiyetini tamamen ortadan kaldırır. Kudretlendiğini hisseder etmezdir ki, Allah'ın kelâmına ve Peygamber'in sünnetine istinad ettiği isbat edilememiş bulunan bir kanuna

di çetin bir mukavemetten sonra bu fetvayı vermemek için Şeyhülislâmlık Makamı'nı terke mecbur olmuştur. O'nun yerine bu iş için **Dürrîzâde** bulunup getirilmişti. Esasen bu durumda o da, istenilen bu fetvayı vermekte bir dereceye kadar mâzurdur. Zira aksine hareket ettiği takdirde işgal kuvvetlerinin zaten haddi aşmış bulunan zulüm ve baskıları daha da artabilirdi. Bu sebeple zamanın hükûmetinin de tasvibi alınarak tanzim edilen bu fetvadan dolayı **Dürrizâde**'nin de ittihamı pek öyle sanıldığı kadar haklı bir görüş değildir.

Dürrizâde'nin fetvasını eline geçiren işgal kuvvetleri bunu teksir ederek Anadolu dâhilinde dağıttılar. Bu sûretle Millî Mücâdele'yi arkadan vurmağa kalkıştılar. Bu tehlikeli durumu düzeltmenin ehemmiyetini kavramakta gecikmeyen vatansever din adamları, mukabil bir fetva tanzimi için harekete geçtiler. Bunların başında Ankara Kuvâ-yı Milliye'sinin Reisi, Ankara Müftüsü **Hoca Rifat Efendi** bulunuyordu.

Bir tek imzalı **"Dürrîzâde Fetvâsı"**na mukabil yüzü aşan müftünün imzasını taşıyan bu yeni **"fetvâ-yı şerif"** bütün Anadolu'ya yayılarak millî birlik ve beraberliğin korunup kurtarılmasında en büyük rolü oynamıştır. Şöyle ki; esbâb-ı mûcibe olarak İstanbul mahreçli fetvanın ikrah yâni cebir altında ve düşmanın zoruyla kaleme alınmış olduğu cihetle hiç bir hükmü bulunmayacağı, buna mukabil, Anadolu Millî Mücâdelesi'ni dînen bir **"Cihad-ı Mukaddes"** sayılmak lâzım geldiği izhar ve ifâde ediliyordu.

---

itaatten uzaklaşmak müslüman için farz olur.

Cebir kaidesiyle müslüman vicdanı her nevî şiddete karşı himâye edilmiş, sâir dinlerde olduğu gibi din uğrunda ölüm, asgarî hadde indirilerek din değiştirme husûsu da imkânsız bir hâle konulmuştur.

İşte bütün bunlar içindir ki, bu mütevâzî mesâîyi, yeni bir görüş ufku açacağından iftihar duyarak, Avrupa ulemâsının ıttılâına arz ediyor ve bununla dikkat nazarlarını, Muhammedî Hukuk'un menâbiine (menbalarına) ve bu hukukun ne sûretle vücûda geldiği hususuna çekebileceğimizi ümid ediyoruz." (Bkz: **Sava Paşa**- İslâm Hukûk Nazariyatı Hakkında Bir Etüd, Diyânet Yayını, Ankara, 1955, sh: 14-15)

Memleketin o buhranlı günlerinde bütün millet muvâcehesinde böyle bir fetva tanzim eden muhterem din adamlarımızın birçoğu zaferden sonra teessüs eden, yeni zihniyetin haknâşinaslığına uğrayarak hayatlarını sefalet içinde nihayete erdirmişlerdir. Artık hiç biri yaşamayan bu din adamlarının hizmetleri gereği veçhile takdir edilmemiş ve bugüne kadar Millî Mücâdele'nin târihini yazanlar tarafından da bu büyük hizmet hakkıyle belirtilip değerlendirilmemiştir.

Hâlbuki eğer bu fetva, böylesine geniş bir âlimler kitlesi tarafından yazılıp imza edilmemiş olsaydı, halkın bu harekete inandırılması mümkün olmayacaktı ve tabiatiyle zafer de kazanılmayacaktı.

Kurtuluş Savaşı'nı zafere ulaştıran güç, bu fetva ile temin edilmiştir. Düşman elinde esir Şeyhülislâm'ın fetvası Anadolu'da heyecan uyandırmış iken halkın tereddüd ve heyecanını bu vesika bertaraf edebilmiştir. Bu bakımdan "**Sarıklı Mücâhidler**"in imzalarını taşıyan bu şerefli vesika, vatanın kurtuluşunda bir numaralı âmil olmuştur. İşte bu târihî vesika şudur:

FETEVÂ-YI ŞERİFE

Sebeb-i nizam-ı âlem olan Halife-i Müslimîn, edâmullahû hilâfetehu ve şevketehû ilâyevmiddin Hazretleri'nin Makam-ı Hilâfet ve Makarr-ı Saltanatı olan İstanbul; Emîrülmü'mininin hilâf-ı marazîsi olarak âdâ-yı müslimîn olan düvel-i muhasama tarafından fiilen işgal edilerek asâkir-i islâmiye eslihasından tecrid ve bazıları bigayri hak katl ve Makarr-ı Hilâfet'in muhâfazasını kâfil bilcümle istihkâmat ve kılâ (kaleler) **ve vesâit-i sâire-i harbiyeyi zapt ve muâmelât-ı resmiyeyi tedvire, cüyûş-i müslimîni teçhize memur olan Babıâli ve Harbiye Nezâreti'ne vaz-ı yed edilerek Halifeyi, menâfi-i hakîkiye-i milleti zâmim tedâbir** (garanti eder tedbirler) **ittihazından fiilen men' ve idâreyi örfîye ilân ve divân-ı harpler teşkili ile İngiliz kavânini**

tatbikan muhâkeme ve tecziye etmek sûretiyle Halife'nin hakk-ı kazâsına müdâhale ve kezâlik hilâf-ı marazai-i Hilâfetpenâhî olarak eczâ-i memâlik-i Osmaniye'den İzmir ve Adana ve Maraş ve Antep ve Urfa ve havâlisine düşmanlar tarafından tecâvüz edilerek tebea-i gayri müslime ile biliştirak katliam ve mallarını nehb ü gâred ve mukadderatına tecâvüz mukaddesat-ı müslimîni tahkir eder olduklarında berveçh-i meşruh mâruz-i hakaret ve esâret olan Halife-i müslimînin istihlâsı hususunda kudreti mümkinelerini sarfetmek bilûmum müslimîne farz olur mu?! Beyan buyurula!...

El-cevap Allahü Teâlâ a'lem: Olur!..

Bu sûrette hukuk-i meşruasını ve Halife'nin kudret-i mânevîyesini istirdat ve bilfiil mâruz-i tecâvüz olan "memâlik-i mezbâreyi düşmandan tathîr için mücâdele ve mücâhede eden cumhur-i müslimîn şer'an bağî olurlar mı?! Beyan Buyrula!...

El-cevap Allahü Teâlâ a'lem: Olmazlar!..

Bu sûretle düşmanlara karşı açılan mücâdelede vefat edenler şehid ve berhayat olanlar gâzi olurlar mı? Beyan buyurula!..

El-cevap Allahü Teâlâ a'lem: Olurlar!..

Bu sûrette mücâhede ve vazife-i diniyesini ifâ eden cumhur-i müslimîne karşı düşman tarafını bililtizam müslimîn beyninde îka-ı fitne ederek istimal-i silâh eden müslimîn şer'an ekber-i kebâiri mürtekip ve sahibü'l-fesat olurlar mı? Beyan buyrula!...

El-cevap Allahü Teâlâ a'lem: Olurlar!..

Bu sûrette düvel-i muhasamanın ikrah ve iğfali ile vâkıa ve hakikate gayr-ı muvâfık olarak sâdır olan fetvalar cumhur-ı müslimîn için şer'an muta' ve ma'mûlün-aleyhâ olur mu? Beyan buyrula!..

El-cevap Allahü Teâlâ a'lem: Olmaz!..

İMZALAR:

Vekilimüfti bimedîneti Samsun (Samsun Müfti vekili) **Bahri**

Elmüfti bimedîneti Kütahya (Kütahya Müftüsü): **Fevzi**
Elmüfti bimedîneti Sinop: **Sâlih**
Elmüfti bimedîneti Eskişehir: **Mehmed Sâlih**
Elmüfti bimedîneti Gümüşhâne: **Mehmed Fehmi**
Elmüfti bimedîneti Bursa: **Ahmed Hamdi**
Elmüfti bimedîneti Bilecik: **Mehmed Nuri**
Eddâilmüfti bimedîneti Ankara: **Mehmed Rifat**
Elmüfti bimedîneti Denizli: **Ahmed Hulûsî**
Elmüfti bimedîneti Tokat: **Elhac Ömer**
Elmüfti bimedîneti Diyarbekir: **Elhac İbrahim**
Elmüfti bimedîneti Çerkeş: **Mustafa**
Elmüfti bimedîneti Taşköprü: **Mehmed Emin**
Elmüfti bimedîneti Ayancık: **İsmail Hakkı**
Elmüfti bimedîneti İnebol: **Ahmed Hamdi**
Elmüfti bimedîneti Boyabat: **Ahmed Şükrü**
Elmüfti bimedîneti Daday: **Rüştü**
Elmüfti bimedîneti Tosya: **Bahâeddin**
Elmüfti bimedîneti Araç: **Hasan Tahsin**
Elmüfti bimedîneti Tirebolu: **Ahmed Necmeddin**
Elmüfti bimedîneti Bünyan: **İbrahim Hakkı**
Elmüfti bimedîneti İnegöl: **Fehmi**
Elmüfti bimedîneti Yenişehir: **Hüseyin Hüsnü**
Elmüfti bimedîneti Narman: **İsmail Hakkı**
Elmüfti bimedîneti İspir: **Ahmed**
Elmüfti bimedîneti Akdağ: **Mehmed Edip**
Elmüfti bimedîneti İskilip: **İsmail**
Elmüfti bimedîneti Urfa: **Hasan**
Elmüfti bimedîneti Hizan: **Mustafa Sırrı**
Elmüfti bimedîneti Maçka: **Kâmil**
Elmüfti bimedîneti Gemlik: **Ahmed Vasfı**
Elmüfti bimedîneti Mihalıççık: **Abdülğafür**

Elmüfti bimedîneti Kirmasti: **Osman**
Elmüfti bimedîneti Söğüt: **Mustafa**
Elmüfti bimedîneti Tortum: **Elhac Ali**
Elmüfti bimedîneti Gümüşhacıköy: **Ali Rıza**
Elmüfti bimedîneti Merzifon: **Vehbi**
Elmüfti bimedîneti Yusufeli: **Ahmed**
Elmüfti bimedîneti Hınıs: **Şeyh Bahâeddin**
Elmüfti bimedîneti Bayezid: **Abdülhâdi**
Elmüfti bimedîneti Diyadin: **Ömer**
Elmüfti bimedîneti Sivrihisar: **Mehmed Ali Niyâzi**
Elmüfti bimedîneti Orhaneli: **Yusuf Ziya**
Elmüfti bimedîneti Yenice: **Ahmed**
Elmüfti bimedîneti Erbaa: **Abdullah Fehmi**
Elmüfti bimedîneti Yozgat: **Mehmed Hulusi**
Elmüfti bimedîneti Gürün: **İsmail Vehbi**
Elmüfti bimedîneti Boğazlayan: **Abdullah**
Elmüfti bimedîneti Bayburt: **Fahreddin**
Elmüfti bimedîneti Havza: **İsmail**
Elmüfti bimedîneti Bünyan: **Mehmed Tevfik**
Elmüfti bimedîneti Siverek: **Osman**
Elmüfti bimedîneti Devrek: **İskender Kâzım**
Vekilülmüfti bimedîneti Çaymane: **Ahmed Vehbi**
Elmüfti bimedîneti Devrek: **Abdullah Sabri**
Elmüfti bimedîneti Bozdoğan: **Hasan Tâhir**
Elmüfti bimedîneti Mudanya: **Mehmed Niyâzi**
Elmüfti bimedîneti Simav: **Mehmed Ârif**
Elmüfti bimedîneti Karacusu: **Mustafa Hulûsî**
Elmüfti bimedîneti Kedus: **Süleyman**
Elmüfti bimedîneti Demirci: **İbrahim Hakkı**
Elmüfti bimedîneti Kayseri: **Nuh**
Elmüfti bimedîneti Maraş: **Hacı Mehmed**
Elmüfti bimedîneti Bahçe: **Mehmed Sâlim**
Elmüfti bimedîneti İncesu: **Mahmud**
Elmüfti bimedîneti Bitlis: **Abdülmecid**

بروجه بالافتاوای شرعیه شرع شریف موافقدر

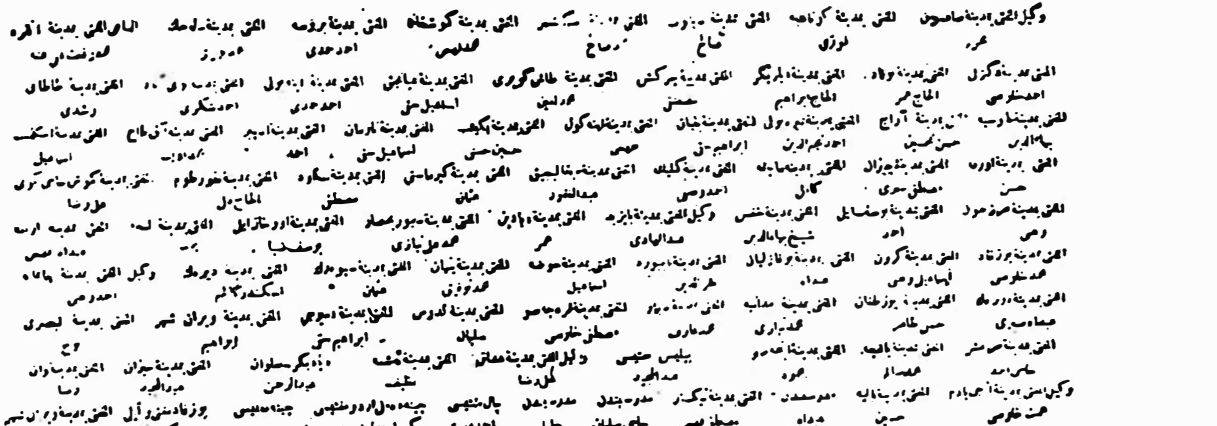
Türk Kurtuluş Savaşı'nın temeli olan **"Fetevâ-yı Şerîfe"**nin altındaki ulemâ imzaları...
Bütün din adamları ve hatta bütün müslümanlar için gerçek bir iftihâr vesikası

Elmüfti bimedîneti Uşak: **Ali Rıza**
Elmüfti bimedîneti Eşme: **Nazif**
Elmüfti bimedîneti Diyarbekir-Silvan: **Abdurrahman**
Elmüfti bimedîneti Hizan: **Abdülmecid**
Elmüfti bimedîneti Van: **Rıza**
Elmüfti bimedîneti Acıpayan: **Hikmet Hulusi**
Elmüfti bimedîneti Bâliye: **Hüseyin**
Müderrisin'den: **Abdülaziz**
Elmüfti bimedineti Niksar: **Mustafa Fehmi**
Müderrisîn'den: **Hacı Süleyman**
Müderrisîn'den: **Halil**
Çal Müftüsü: **Ahmed İzzet**
Çine'de Dumlu Müftüsü: **Gümülcineli Esad**
Çine Müftüsü: **Ahmed Hadi**
Yozgat Müftü vekili: **Şükrü**
Elmüfti bilmedineti Viranşehir: **İbrahim**

Bu fetvayı tasdik eden diğer ulemânın isimleri:

BERVEÇHİ BÂLÂ FETEVÂ-YI ŞERİFE ŞER'-İ ŞERÎFE MUVÂFIKTIR

Meclis-i Millî âzasından Isparta Müfti-i Sabıkı: **Hüseyin Hüsnü**
Karahisar-ı Sahip Meb'usu, Müderris: **Mehmed Şükrü**
Sivas Meb'usu Ulemâdan: **Mustafa Takî**
İsparta Meb'usu Ulemâdan: **Hâfız İbrahim**
Karahisarı Sahip Meb'usu Ulemâdan: **Nebil**
Silifke Meb'usu Kuzattan: **Hacı Ali**
Kırşehir Meb'usu ve Müfti-i Sâbıkı: **Müfid**
Bursa Meb'usu Karacabey Müfti-i Sâbıkı: **Mustafa Fehmi**
Bursa Meb'usu Ulemâdan: **Abdulahad Servet**
Kayseri Meb'usu Müfti-i Sâbıkı: **Ahmed Remzi**
Kayseri Meb'usu Ulemâdan: **Mehmed Âlim**
Ankara Ulemâsından Kocabey Medresesi Müderrisi: **Beynâmeli El hâc Mustafa**

Vatansever ulemânın bahsi geçen fetvâdaki şerefli imâlarının devâmı

Hacı Bayram Medresesi Müderrisi Müsevvid: **Hacı Süleyman**
Molla Büyük Medresesi Müderrisi: **İsmail**
Şahabiye Medresesi Müderrisi: **Sâdullah**
Sariyye Medresesi Müderrisi: **Mehmed Şevki**
Haneka Medresesi Müderrisi: **Ahmed Şefik**
Zeynel Âbidin Medresesi Müderrisi: **Hamza**
Yeşil Ahî Medresesi Müderrisi: **Âbidin**
Sarı Kadı Medresesi Müderrisi: **Abdullah Hilmî**
Bayezit dersiamlarından: **Rıfat**
Reisülkurra: **Hüseyin Hilmî**
Bursa Ulemasından Reisü'l-Müderrisin: **Hacı Yusuf**
Bursa Müfti-i Sâbıkı ve Çelebi Sultan Medresesi Müderrisi: **Ömer Kâmil**
Murad-ı Sanî Medresesi Müderrisi: **Elhâc Sâdık**
Câmi-i Kebir Mahallesi Şeyhi: **Elhâc Ahmed Efendi**
Hüseyin Çelebi Medresesi Müderrisi: **Mehmed Kâmil**
Havz Paşa Medresesi Müderrisi: **Sâdık**
Mekteb-i Sultani Ulûm-i Diniyye Muallimi: **Celâleddin**
Müderrisin'den ve Medrese Muâvinlerinden: **Mustafa Rıfat**
Kurşunîzâde Medrese Müderrisi: **Ali Rıza**
Dersiam ve Medrese Muallimlerinden: **Mehmed Hayatî**
Ulumadan: **Tayyar**
Kazan Ulumasından: **Elhâc Yahya**
Ulemâdan: **Abdurrahman**
Darü'l-Hilâfetü'l-Ulya Medresesi Muallimlerinden: **Hâfız Mahmud**
Dâr-ı Mezkûr Muallimlerinden: **Ahmed**
Dersiamdan: **İlyas**
Müderrisin'den Muallim: **Mehmed Nâci**
Müderrisin'den: **Mehmed**
Müderrisin'den: **Abdülaziz**
Müderrisin'den: **Hâfız Hüseyin**
Müderrisin'den: **Ahmed Hamdi**

Darü'l-Hilâfetü'l-Ulya Medresesi Muallimlerinden: **Elhâc Ziya**
Müderrisinden, Muallim: **Ahmed Şükrü**
Esâtize-i Ulemâdan ve Meşâyih-i Sa'diyeden Erzurumlu: **İsmail Hakkı**
Bursa Müftüsü Müsevvidi: **Ahmed İzzet**
Darü'l-Hilâfetü'l-Ulya Medresesi Muallimlerinden: **İbrahim Hakkı**
Mut Kadı-i Sâbıkı: **Mustafa Kasım**
Burhaniye Müfti-i Sabıkı: **Hoca Mehmed**
Hamzabey Medresesi Müderrisi: **Abdurrahman Zühtü**
Müderrisin'den: **Ahmed Rüştü**
Gümüşhâne Ulemâsından: **Azmi**
Gümüşhâne Ulemâsından: **İmam Mustafa**
Cisman Ulemâsından: **Osman Nuri**
Cisman Ulemâsından: **Osman Şemseddin**
Balıkesir Kadısı: **Mehmed Şükrü**
Balıkesir Kadı-i Sâbıkı: **Âlim**

Bu fetva ve imzalar zamanında **"Hâkimiyet-i Milliye"** Gazetesi ile birçok taşra gazetesinde yayınlanmıştı.[275] Lâtin harfleri ile ilk defa Haziran 1948 tarihli ve üç sayılı Sebîlürreşad'da tekrarlanınca Seydişehir Müftüsü **İsmail Hakkı Efendi** bir mektup göndermiş ve bu mektup, adı geçen mecmuanın on numaralı nüshasında yayınlanmıştır.

Bu mektupta, kendisinin de bu fetvayı imza edenler arasında bulunduğunu bildirmekte ve Ankara müftüsü **Rifat Efendi** tarafından nakilsiz olarak verilmiş olan fetva sûretlerinin nakillerini yirmi dört saat içinde kütüb-i mûteberenin tetkikiyle bizzat yazdığını bildirmiştir.

275 Bu fetvâ; 5 Mayıs 1920 tarihli **"Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi"**nden maâda Anadolu'da yayınlanan **"Öğüt"** (Konya), **"İrâde-i Milliye"** ve **"Açıksöz"** (Kastamonu), **"Ertuğrul"** (Bilecik) ve **"İzmir'e Doğru"** gibi gazetelerde de yayınlanmıştır.

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSÎ

Bediüzzaman Said Nursî'nin vatan müdâfaasında fiilen silâhlı olarak hizmete koşması Birinci Cihan Harbi devrelerinde başlamıştır. O zaman Van'da ilimle meşgul olmaktaydı. Van ulemâsının ileri gelenlerinin hemen hepsi fiilî mücâdeleye katılmışlardı. Ulemâdan **Abdülhakîm Efendi** (Arvasî), **Taha Efendi** (Eski Diyanet İşleri Müşavere Hey'etinden), Van Müftüsü **Sıddîk Efendi**, Gevar Müftüsü **Kasım Efendi** gibi ulemâ ve meşâyihten olan kimseler bu mücâdelenin içindeydiler. Hattâ bunlardan **Müftü Sıddîk Efendi** şehid olmuştur.

Bu meyânda **Said Nursî** de okutmakta olduğu talebelerden bir çete kurarak başlarına geçmişti. Bu çete, **"Hamidiye Alayları"** ile birlikte Rus ve Ermenilere karşı kahramanca çarpışmıştı. Hattâ bu savaşların birinde **Said Nursî** yaralanarak Ruslar'a esir düşmüş ve Rusya'ya götürülmüştür. Daha sonra da imkânsız denecek şartlar içinde kaçmaya muvaffak olarak İstanbul'a gelmişti. Maksadımız İstiklâl Savaşı devresini anlatmak olduğu için bu mücâdelenin teferruatına girişmiyoruz.[276]

Kurtuluş Savaşı başladığı zaman **Said Nursî** İstanbul'da bulunuyordu. **Mareşal Fevzi Çakmak** tarafından ısrarla Ankara'ya çağrıldığını Millî Müdâfaa İmamı **Osman Nûri Efendi** teyid etmektedir.[277] Yalnız **Fevzi Çakmak** değil, **M. Kemal Paşa** da bu ısrarlı dâvete iştirak ile kendisine bir şifreli dâvetnâme göndermiştir. **Bediüzzaman** buna şu cevabı vermiştir:

"-Ben tehlikeli yerde mücâdele etmek istiyorum. Siper arkasında mücâdele hoşuma gitmiyor. Anadolu'dan ziyâde burayı daha tehlikeli görüyorum."[278]

Bu dâvet şifre ile üç kere tekrar olunduğu ve eski Van

276 Fazla bilgi için bkz. **Bediüzzaman Said Nursî**- Tarihçe-i Hayatı, Eserleri, Meslek ve Meşrebi, Ankara, 1958, sh. 60 vd.

277 **Mehmed Süleyman Teymuroğlu**- Muhterem **Said Nursî**'nin Doldurduğu Boşluk, Hilâl Dergisi, s: 13, Şubat 1960.

278 **Bediüzzaman Said Nursî**- Tarihçe-i Hayat, sh. 90.

Vâlisi meb'us **Tahsin Bey** araya girdiği için kalkıp Ankara'ya gitmiş, Meclisçe kendisine resmen hoşâmedî ifâ edilmiştir. 9 Teşrinisani 1338 perşembe gününe âid in'ikadın zaptında şu satırlara rastlıyoruz:

"Ulemâdan **Bediüzzaman Said Efendi** Hazretleri'ne beyan-ı hoşâmedî:

Reis- Efendim, Bitlis Meb'usu **Arif Bey**'le rüfekâsının takriri var.

RİYÂSET-İ CELİLİYE

Vilâyât-ı şarkıyye ulemâ-yı benâmından olup Anadolu gâzilerini ve Meclis-i Âli'yi ziyaret etmek üzere İstanbul'dan buraya gelerek sâmiin locasında bulunan **Bediüzzaman Molla Said Efendi** Hazretleri'ne beyan-ı hoşâmedi edilmesini teklif eyleriz

Bitlis	Bitlis	Muş	Muş
Arif	**Derviş**	**Kasım**	**Okunamadı**

Siirt	Bitlis	Ergânî
Salih	**Resul**	**Hakkı**

(Alkışlar...)

Râsih Efendi (Antalya) - Kürsüye, teşriflerini ve duâ etmelerini rica ederiz.."[279]

Bu celsenin zabıt hülâsasında beyan-ı hoşâmedi'nin ifâ edilmiş olduğu bildirilmektedir. Zabıtlarda bir kayıt olmamakla beraber Meclisin hâlen sağ olan âzâları **Said Nursî**'nin kürsüye gelerek dua ettiğini bildirmektedirler.

Bu samimî ve candan karşılamaya rağmen **Bediüzzaman** Ankara'da umduğunu bulamamıştır. Meb'usların büyük çoğunluğunun namaz gibi en önemli bir farz ile alâkasızlığını görmek O'nu ziyâdesiyle üzmüştür. Bu yüzden onları ikâz ve irşad mâhiyetinde olmak üzere derhal bir beyânnâme tanzim

279 Zabıt Ceridesi: Cild 24, sh. 457

ederek neşretmiştir. O beyânname şudur:

Ya eyyühe'l-meb'ûsûn inneküm le-meb'ûsûne li-yevmin azîm.

Ey mücâhidîn-i İslâm, ey ehl-i hall ve'l-akd!..

Bu fakirin bir mes'elede on sözünü birkaç nasihatini dinlemenizi rica ediyorum:

Evvelen: Şu muzafferiyetteki hârikul'âde ni'met-i ilâhiye bir şükür ister ki, devam etsin ve ziyâde olsun!.. Yoksa ni'met şükrü görmezse gider. Madem ki; Kur'an'ı, Allah'ın tevfikiyle düşmanın hücumundan kurtardınız, Kur'ân'ın en sarih ve en kat'î emri olan salât ferâizine imtisal etmeniz lâzımdır. Tâ onun feyzi böyle hârika sûretinde üstünüze tevâlî ve devam etsin!..

Sâniyen: Âlem-i İslâm'ı mesrur ettiniz, muhabbet ve muhabbetin idâmesi şeâir-i islâmiyeyi iltizam ile olur. Zira müslümanlar İslâmiyet hesabına sizi severler.

Sâlisen: Bu âlemde evliyaullâh hükmünde olan gâzi ve şehidlere kumandanlık ettiniz. Kur'ân'ın evâmir-i kâfîsine imtisal etmekle, öteki âlemde de o nûranî güruha refik olmaya çalışmak sizin gibi âlî himmetlilerin şânıdır. Yoksa burada kumandan iken orada bir neferden istimdad-ı nûr etmeğe muztar kalacaksınız. Bu Dünya-yı deniyye şan ve şerefiyle öyle bir meta değil ki, aklı başındaki insanları işba etsin, tatmin etsin ve maksûdun bizzat olsun!..

Râbian: Bu millet-i İslâm'ın cemaatları içinden bir cemaat namazsız kalsa, fâsık da olsa yine başlarındakini mütedeyyin görmek ister. Hattâ umûm Kürdistan'da umûm memurlara dâir en evvel sordukları bu imiş:

"-Acaba namaz kılıyorlar mı?" derler.

Namazı kılarsa mutlak emniyet ederler. Kılmazsa ne kadar muktedir olsa nazarlarında müttehemdir. Bir zaman "Beytü'ş-şebap" aşâirinde isyan var idi. Ben gittim sordum:

"-Sebep nedir?"

Birinci devrenin sarıklı meb'uslarından:
Siirt Meb'usu **MUSTAFA SABRİ EFENDİ** (sağda) ve
İzmit Meb'usu **HÂFIZ ABDULLAH EFENDİ**

Dediler ki:

"-Kaymakamımız namaz kılmıyordu!.." hem de eşkiya idiler.

<u>Hâmisen:</u> Enbiyanın ekseri Şarkta ve hükemânın ağlebi Garbda gelmesi kader-i ezelînin bir remzidir ki; Şark'ı ayağa kaldıracak din ve kalptir, akıl ve felsefe değil. Madem Şark'ı intibaha getirdiniz, fıtratına muvafık bir cereyan veriniz. Yoksa sa'yiniz ya hebâen gider veya muvakkat ve sathî kalır.

<u>Sâdisen:</u> Hasmınız ve İslâmiyyet düşmanı olan İngiliz'i lâin dindeki kayıtsızlığınızdan pek fazla istifade etti ve ediyor. Hattâ diyebilirim ki, Yunan kadar İslâm'a zarar veren

dinde ihmalinizden istifade eden insanlardır. Maslahat-ı İslâmiye ve selâmet-i millet nâmına bu ihmali amele tebdil gerekir. Görülmüyor mu ki; İttihatçılar'ın o kadar harika azm, sebat ve fedakârlıklarıyla, hattâ İslâm'ın şu intibahına da sebep oldukları hâlde bir derece lâubalilik tavrını gösterdikleri için dâhildeki milletten nefret ve tezyif gördüler. Hâriçdeki islâmlar dindeki ihmallerini görmedikleri için onlara lâyık olan hürmeti verdiler ve veriyorlar.

Sâbian: Âlem-i küfür, bütün vesâitiyle, medeniyetiyle, felsefesiyle fünûnu ile, misyonerleriyle, Âlem-i İslâm'a hücum ve maddeten uzun zamandan beri galebe ettiği hâlde Âlem-i İslâm'a dinen galebe etmedi ve dahilî bütün fırak-ı İslâmiyye birer kemiyet-i kelile-i muzirra sûretinde mahkûm kaldığı ve İslâmiyyet metânetini ve salâbetini sünnet ve cemaatla muhâfaza eylediği bir zamanda lâübaliyâne Avrupa medeniyet-i habîsesinden bir cerayan-ı bid'atkârâne sinesinde yer tutamaz: Demek Alem-i İslâm içinde mühim ve inkılâpvârî bir iş görmek İslâmiyet'in desâtirine (düsturlarına) inkıyad ile olabilir. Başka olamaz, hem olmamış. Olmuş ise de, çabuk ölüp sönmüş.

Sâminen: Za'f u dine sebep olan Avrupa medeniyet-i sefihânesi yırtılmaya yüz tuttuğu bir zamanda ve medeniyyet-i Kur'ân'ın zaman-ı zuhuru geldiği bir anda lâkaydâne ve ihmalkârâne müsbet bir iş görülmez. Menfîce tahripkarane iş ise, bu kadar rahnelere ma'ruz kalan İslâm, zaten muhtaç değildir.

Tâsian: Sizin muzafferiyetinizi ve âli hizmetinizi takdir eden ve sizi cân u dilden seven cumhur-ı mü'minîndir. Ve bilhassa tabaka-ı avamdır, sağlam müslümandırlar. Sizi ciddî sever ve sizi tutar ve size minnettardır. Ve fedakârlığı takdir ederler ve intibaha gelmiş en cesîm bir kuvveti size takdim ederler. Siz dahî evâmir-i Kur'ân'a imtisal ile onlara ittisal ve istinad etmeniz maslahat-i İslâm namına zarurîdir. Yoksa İslâmiyet'ten tecerrüd eden bedbaht milliyetsiz Avru-

Zaferden sonraki menfi tutumların eseri olan iman buhranına karşı
azimli çalışmaları ile zamanın icabına göre mücâdelenin
en iyi örneğini veren
merhum **SAÎD NURSÎ** son günlerinde

pa meftunu firenk mukallidlerini, avâm-ı müslimîne tercih etmek maslahat-ı İslâm'a münâfî olduğundan Âlem-i İslâm nazarını başka tarafa çevirecek ve başkasından istimdad edecektir.

Âşiren: Bir yolda dokuz ihtimal helâket, bir ihtimal necat varsa hayatından vaz geçmiş mecnun bir resul lâzım ki, o yola sülûk etsin, şimdi yirmi dört saatten bir saati işgal eden namaz gibi zaruriyât-ı diniyyenin imtisalinde yüzde doksandokuz ihtimal necat var. Yalnız gaflet, tembellik haysiyetiyle bir ihtimali zarar-ı dünyevî olabilir.

Hâlbuki ferâizin terkinde doksan dokuz ihtimal var, yalnız gaflete istinad eden bir ihtimal necat olabilir. Acaba dine ve Dünya'ya zarar olan ihmal ve ferâizin terkine ne bahâne bulunabilir. Hamiyet nasıl müsaade eder. Bâhusus bu güruhu mücâhidîn, kumandanlar ve bu büyük Meclis'in efâli taklid edilir. Kusurlarını millet ya taklid veya tenkid edecek, ikisi de zarardır.

Demek onlar da hukûkullah, hukuk-i ibadı tazammun ediyor. Sırr-ı tevâtür ve icmâı tazammun eden hadsiz ihbârâtı ve delâili dinlemeyen ve safsata-i nefis, vesvese-i şeytanından gelen bir vehmi kabul eden adamlarla hakikî ve ciddî iş görülmez. Şu inkılâb-ı azîmin temel taşları sağlam gerek, Meclis-i âlînin şahsiyet-i mânevîyesi sahip olduğu kuvvet cihetiyle ma'nâ-yı saltanatı deruhte etmiştir. Eğer şerâir-i İslâmiye'yi bizzat imtisal etmek ve unutmayan milletin hâcât-ı diniyyesini Meclis tatmin etmezse hayat için dört şeye muhtaç, fakat an'ane-i müstemirre ile günde lâekal beş defa dine muhtaç olan şu fıtratı bozulmayan ve lehviyatı ile ihtiyacât-ı ruhiyyesini unutmayan milletin hâcât-ı diniyyesini Meclis tatmin etmezse bilmecburiye ma'nâ-yı Hilâfet'i tamamen kabul ettiğiniz isim ve lâfız verecek o ma'nâyı idame etmek için kuvveti dahî verecek. Hâlbuki meclis elinde bulunmayan ve Meclis tarikiyle olmayan böyle bir kuvvet inşikak-ı asâya sebebiyet verecektir. İnşikak-ı asâ

ise "Va'tesimû bihablilâhî cemîan" âyetine zıttır.

Zaman, cemaat zamanıdır. Cemaatın ruhu olan şahs-ı mâ'nevî daha metindir. Ve tenfîz-i ahkâm-ı şer'iyyeye daha ziyâde muktedirdir. Halife-i şahsî ancak ona istinad ile vezâifi deruhte edebilir. Cemaatın ruhu olan şahs-ı mânevî eğer müstakim olsa, ziyade parlak ve kâmil olur. Eğer fena olsa pek çok fena olur. Ferdin iyiliği de fenalığı da mahduddur. Cemaatın ise gayr-i mahduttur. Hârice karşı kazandığınız iyiliği dâhildeki fenalıkla bozmayınız.

Bilirsiniz ki, ebedî düşmanlarınız ve zıtlarınız ve hasımlarınız İslâm'ın şeâirini tahrip ediyorlar: Öyle ise, zarurî vazifeniz şeâiri ihyâ ve muhâfaza etmektir. Yoksa şuursuz olarak şuurlu düşmana yardımdır. Şeâirde tehâvün, za'f-ı milliyeti gösterir. Zaaf ise düşmanı tevkif etmez, teşcî eder.

Hasbunellahu ve ni'mel vekil!.."[280]

Bu beyannâmeden sonra namaz kılan meb'usların adedi 50 - 60 kişi kadar artmıştır. Hattâ bu yüzden mevcud mescid kâfi gelmediği için başka bir odaya nakledilmiştir.

Fakat bu beyannâme yüzünden **M. Kemal Paşa** ile arasında sert bir münâkaşa geçmiştir. Bu yüzden **M. Kemal Paşa**, kendisine Muş Meb'usluğu ve hattâ **Şeyh Sunûsî** Hazretleri gibi bir nevi umûmî vâizlik teklif etmişse de, her ikisini de kabul etmeyerek Van'a gitmiştir. Bundan sonra **"Erek Dağı"** eteğinde **"Zernebat Suyu"** başında bir mağarada ikâmete başlamıştır. Şark isyanından sonra elemli sürgün ve mücâdeleleri başlayıncaya kadar da burada kalmıştır.

ABDÜLHAKÎM ARVÂSÎ

Son devirde yetişen ulemâ ve meşâyihin en büyüklerinden biridir. **"Seyyid"** olan ve bir dağ adına izafetle **"Arvâsî"** diye adlandırılan bir âileye mensuptur. Bu âile, zahirî ve bâtinî ilimlerde yükselmiş pek çok büyük şahsiyet yetiştirmiştir.

280 **Bediüzzaman Said Nursî**- Hübbâb, Ankara, Ali Şükrü Matbaası, 1339, sh. 17.

Abdülhakîm Arvâsî, bu ilim ve hâl ehli zevâtın en sonuncusu olmuştur.

Hâlen Van vilâyetine bağlı **"Başkale"** Kasabası'nda doğmuş ve bu muhitte yetişmiştir. İran tesiriyle umûmiyetle **"Şia"**ya kayan Van'ın doğu kısımlarında **"Sünnî"** itikadını takviye için talebe yetiştirmekle meşgulken **"Harb-i Umûmî"** denilen o meş'ûm bâdire gelip çatmıştı. Kendi parasiyle yaptırdığı bir medresede her türlü ihtiyaçlarını da bizzat deruhte etmek üzere yüzlerce güzide talebe yetiştiriyordu.

Cihan ve İslâm Târihi'nin en büyük devleti olan **"Osmanlı İmparatorluğu"**nun idâresi, bir avuç **"Makedonya Sergerdesi"**nin eline geçmişti. Bunlar, milleti tam mânâsiyle bir mâcera mantığı içinde harbe sokarak helâke sürüklemişler ve milyonlarca "Mehmetçik"in mübârek kanı pahasına kurulup yaşatılan azîz devletimizi, yine O'nun milyonlarca evlâdının kanını hesapsız bir şekilde harcayarak ciddî bir inkiraz tehlikesiyle karşı karşıya getirmişlerdi.

Bu hesapsızlıklardan biri olan **"Sarıkamış Harekâtı"** yetmişbeş bin mehmetçiğin, daha düşmanın yüzünü bile görmeden soğuktan donmak, açlıktan kıvranarak ölmek gibi tahammül edilmez ezâ ve cefâlarla şehid edilmesi, ezelî düşmanımız **"Moskof"**a Doğu Anadolu'nun müdafaasız kalan mâmur şehir ve kasabalarını birer birer işgal etmek fırsatını vermişti.

Bu sebeple 15-16 Şubat 1916 tarihinde Serhad şehrimiz **"Erzurum"**a giren Ruslar, sür'atle Kuzey ve Güneye sarkarak **"Van Gölü"**nün güneyinden Kuzeyde Karadeniz'e dökülen **"Harşit"** ırmağına kadar geniş bir bölgeyi işgalleri altına almışlardı. Bu moskof harekâtı asırlarca bu vatanın nimetleriyle beslenen Ermeniler'in teşkil ettikleri "Gönüllü Alayları"n kılavuzluğu sâyesinde gerçekleşmişti. Hele o Ermeniler'in masum sivil halka, bunların çocuk, kadın ve ihtiyarlarına karşı irtikâb ettikleri akıllara durgunluk verecek mezâlimin tasviri

imkânsızdır.[281]

Bu müşterek **"Moskof - Ermeni Mezâlimi"**nin tüyleri ürpertecek fecî sahnelerine şâhid olanlar, meslek itibariyle asker olmasalar bile, bu hunhar düşmana karşı hiç olmazsa **"Milis Teşkilâtı"** kurarak elden geleni yapmak ihtiyacını ruhlarının tâ derinliklerinde hissediyorlardı.

İşte bu sebepledir ki; birçok yerlerde olduğu gibi Van'da da **"Tekke"** ve **"Medrese"** mensupları, silâhlı çeteler teşkil ederek düşmana karşı müessir bir müdafaa imkânı aramışlardır. Bunlar Van Müftüsü **Sıddîk Efendi**, Gevar Müftüsü **Kasım Efendi, Bediüzzaman Said Nursî, Seyyid Abdülhakim Efendi** ile O'nun kardeşi **Seyyid Hacı Baba Şeyh** ve diğer kardeşi **Seyyid Tâhâ Efendi** ve emsali kimselerdi.

Bunlar, talebelerini kendi paraları ile silâhlandırarak düşmanla fiilen çarpışmış vatan müdafaasında büyük hizmetler ifâ etmişlerdir. Hattâ bu milis harekâtı esnasında **Müftü Sıddık Efendi** şehid olmuş, **Said Nursî Efendi** de Ruslar'a esir düşmüştü.

Bu **"Sarıklı Mücâhidler"**den **Seyyid Abdülhakîm** ile kardeşi **Seyyid Hacı Baba Şeyh**'in vatan yolundaki gayret ve fedakârlıklarını tevsik eden iki resmî telgraf, husûsî arşivimizde mahfuzdur:

BİRİNCİ TELGRAF:

ŞEYHÜLİSLÂM MUSA KÂZIM EFENDİ HAZRETLERİNE!

İran'daki mücâhede-i islâmiyeleriyle temâyüz eden Van muteber meşâyih-i Nakşîbendiyesinden olup nüfuz-i mâneviyeleriyle emr-i cihadda bilfiil hizmetleri sebkeden Zeynel Şeyhi **Seyyid Abdülhâkim** ile biraderi **Seyyid Hacı Baba Şeyh**'in ilmiye tertibinden birer maaş ve birer rütbe-i âliyye ile taltifleri taraf-ı sâmi-i meşihatpenâhilerinden niyaz ederim.

Grup Kumandanı Vekili
Ömer Nâci

İKİNCİ TELGRAF:

ŞEYHÜLİSLÂM MUSA KÂZIM EFENDİ

281 Tafsilât için bkz: **Prof. Dr. Veysel Eroğlu**-Ermeni Mezâlimi, Sebil Yayınevi, müteaddid baskılı eser.

Zeynel Tekkesi Postnişini **Seyyid Abdülhâkim** ve birâderi mücâhid-i muhterem **Hacı Baba Şeyh** Hazretleri hakkında sebkeden istirhamımı teyid ve tekrar ederim.

Grup Kumandan Vekili
Ömer Nâci

Bu **Ömer Nâci**, İttihadcıların sakallı ve şâir olan bir kumandanıydı. Bu sırada Süleymaniye Grup Kumandan Vekiliydi. Van'ın doğusunda İran ve İrak arasındaki sahada Ruslar'la yapılan muhârebelerde bulunmuş ve **Seyyid Abdülhâkim Efendi**'nin hizmetlerine bizzat şâhid olmuştu. Bu telgrafları alan **Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi, "Baş Kitâbet"** vasıtasıyla Padişaha müracaat ederek **Abdülhâkim Efendi** ile birâderinin taltiflerini **"İrâde-yi Seniyye"**ye arz etmiştir. O mürâcaat da şudur.

Atûfetlû Efendim Hazretleri

İran'daki mücahedeleriyle temâyüz eden Van muteber meşâyih-i nakşibendiyyesinden olup emr-i cihadda hizmetleri sebkeyleyen Zeynel Şeyhi Seyyid Abdülhâkim Efendiyle biraderi Seyyid Hacı Baba Şeyh'in taltifleri beynelaşâir hüsn-i te'sir edeceği. Süleymaniye Grup Kumandanı vekâletinden çekilen telgrafnâmede işar olunmuş ve mumaileyhima'nın "İzmir" pâye-i mücerrediyle taltifleri, şan-ı mekârim-nişan-ı âliye muvafık görülerek tanzim edilen irâde-i seniyye lâyihası leffen arz ve takdim edilmiş ise de emr u fermân-ı hümâyun-ı bazret-i penâhî ne veçhile şeref müteâllik buyrulur ise hükm-i âlîsinin infazına müsâreat olunacağı derkârdır efendim. **(Tarih)**

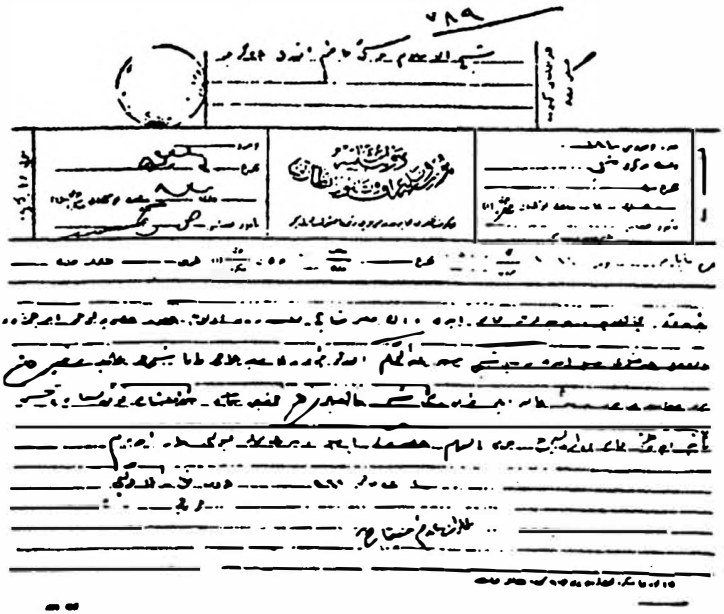
Şeyhülislâm
Musa Kâzım

Bu müracaat üzerine takdim edilen İrâde-i Seniyye lâyihası **Sultan Reşad** tarafından imza edilerek "Makam-ı Meşîhat"e iâde edilmiştir. Bu irâde de şöyledir:

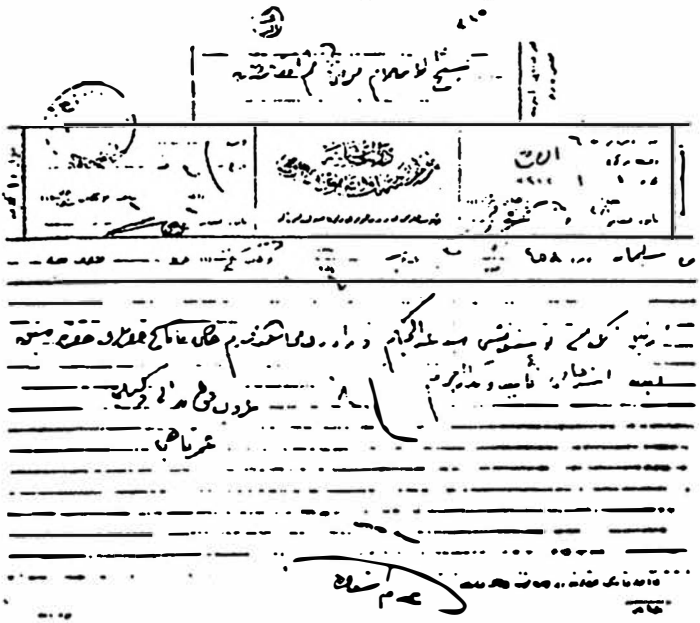
Zeynel Şeyhi Seyyid Abdülhakim Arvâsî ile biraderi Seyyid Hacı Baba Şeyh'e İzmir Pâye-i mücerredi tevcih olunmuştur.

Bu irâde-i seniyyenin icrasına Makam-ı Meşihat me'murdur. **(Tarih)**

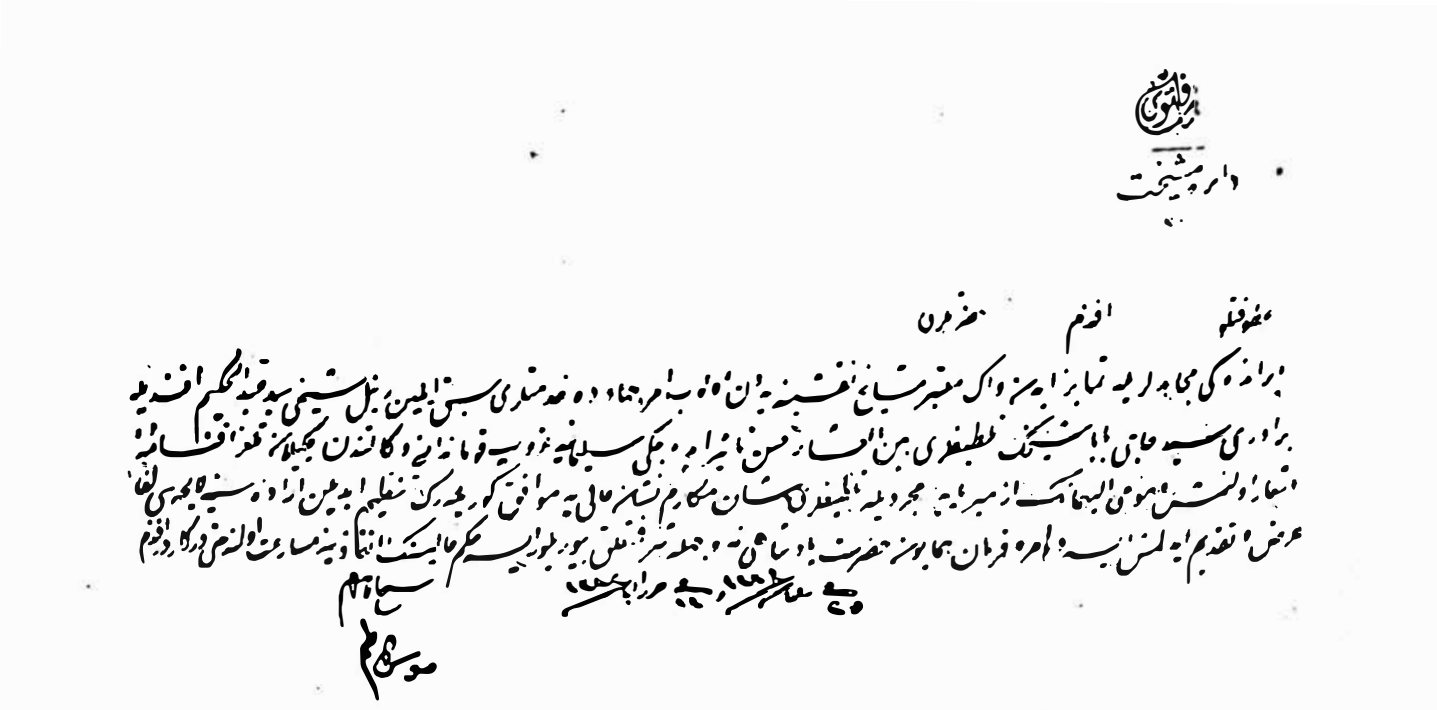
Mehmed Reşad

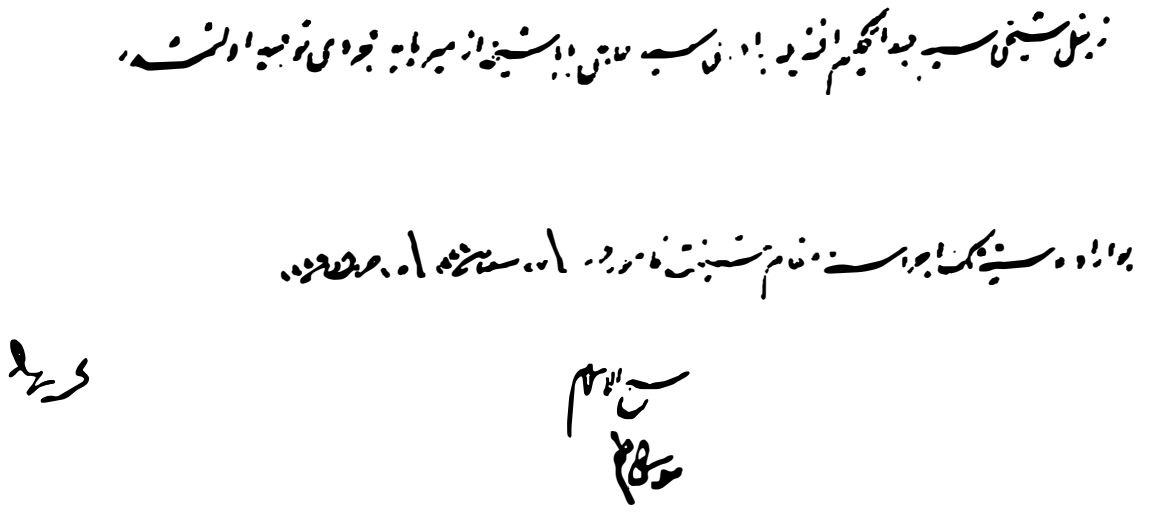
Birinci Telgrafın Aslı

İkinci Telgrafın Aslı

Seyyid Abdülhakim Arvâsî ile biraderi **Seyyid Hacı Baba Şeyh**'in "İzmir" pâye-i mücerredi ile taltifleri için Padişah'ın "Başkitâbeti"ne yazılan tezkerenin aslı

Seyyid Abdülhakim Arvâsî ile biraderi **Seyyid Hacı Baba Şeyh**'in "İzmir" pâye-i mücerredi ile taltiflerini gösterir irâde-i seniyyenin aslı

Seyyid Abdülhakim Arvasî, Rusya'da **"Bolşevik İhtilâli"** çıkıp da Ruslar, kendi başlarının derdine düşünce bu bölgeden çekilmeleri üzerine çileli bir yolculuktan sonra 1919 yılında İstanbul'a gelmişlerdi. Eyüb sırtlarındaki **"Kâşgârî Dergâhı"** şeyhliğine tâyin olunan merhum **"Harb-i Umûmî"** musibetlerinden manen ve maddeten yorgun düşmüş olduğundan ve yavaş yavaş ahvalin menfiye gittiğini gördüğünden burada yıllarca münzeviyâne bir hayat geçirmiştir.

1943 yılında hiç bir suç isnad edilmeden bir **"hükm-i karakuşî"**[282] hâlinde örfî idare kararıyle İzmir'e sürgün edilmiş, sonra oradan Ankara'ya nakledilmiştir. Merkeze bağlı **"Bağlum"** köyünde vefât edip oraya defnedilmiştir. Rahmetullâhi aleyh...

NURŞİNLİ ŞEYH ZİYÂEDDİN EFENDİ

Birinci Cihan Harbi esnâsında, aziz vatanımızın doğu bölgesinde gâyet bol olan şeyh ve âlimlerin hemen hepsi, milletçe mâruz kalınan elim fâciaları görünce **"tekke"** ve **"medrese"**lerini bırakarak dersi kesip talebeleriyle birlikte fiilî mücâdeleye atılmışlar ve pek çok muhârebelere iştirâk etmişlerdir. Bunların hepsini bilebilmek artık kabil olmadığı gibi bilinebilenlerin tamamına da böyle bir kitapta yer vermeye imkân olmadığından, bunlardan birinden daha kısaca bahsederek bu bahse son vereceğiz. Bu muhterem zat da **Şeyh Ziyâeddin Efendi**'dir.

Bu muhterem şeyh ve âlim, öteden beri uyanık din âlimi yetiştirmekte şöhret yapmış olan "Nurşin"lidir. Bütün Harb-i Umûmî boyunca silâhı elden bırakmamış, talebeleri ve akra-

282 **Hükm-i Karakûşî** şudur:

Vaktiyle Mısır'da **"Karakuş"** nâmıyla mâruf bir hâkim varmış. (İsmine göre bu bir Türk olmalı.) Meselâ bir berber cinâyet işlemiş. Fakat kaçıp kurtulmuş. **Karakuş**:

"-Herhangi bir berberi yakalayıp O'nun yerine asın!.." dermiş.

İşte böyle hükümlere **«hükm-i karakûşî»** denilir.

NURŞİNLİ ŞEYH ZİYÂEDDİN EFENDİ

balarıyla birlikte Ruslar ve Ermeniler'e karşı muharebeden bir an geri durmamıştır. Bu mücâdelelerde birçok talebesiyle birlikte **Muhammed Said** ve **Muhammed Eşref** adındaki iki kardeşi şehid olmuş, kendisi de bir mermi isâbeti sonunda bir kolunu kaybetmiştir. Mahallî kumandanlarca yakînen bilinen hizmetleri fevkalâde takdir olunarak kendisine İstanbul'dan hükümetçe bir **"takma kol"** gönderilmiştir. Bununla da iktifa olunmayarak, mahallî kumandanlığın müracaatı uygun görülerek **Sultan Reşad** tarafından bir madalya ile de taltif edilmiştir ki, bunun berâtı husûsî arşivimizdedir.

Şeyh Ziyâeddin Efendi, topladığı milis askerleri bizzat silâhlandırıyordu. Esâsen O, öteden beri resmî salnâmelere[283] kadar geçmiş olan hayrat ve hasenâtıyla mâruftu.

Bediüzzaman Said Nursî'nin eserlerinde birkaç yer-

283 Bkz: 1310 tarihli Bitlis Vilâyeti Salnâmesi.

de kerâmet ve fâziletlerine temas olunan[284] bu mübârek mücâhid'in hizmetleri **M. Kemal Paşa**'nın kendisine gönderdiği ve O'nun mâhud nutkunda yer alan bir mektupta da ifâde edilmiş bulunmaktadır:

NURŞİNLİ MEŞÂYİH-İ İZAMDAN
ŞEYH ZİYÂÜDDİN EFENDİ HAZRETLERİNE

Zat-ı fâzilânelerinizin Harb-i Umûmî'nin imtidadınca Osmanlı Ordusu'na ifâ eylemiş olduğunuz hıdemât-ı bergüzidelerine ve Makam-ı Muallâ-yı Hilâfet ve Saltanat'a göstermiş olduğunuz revâbıt-ı kalbiyelerine yakından muttali bulunuyorum. Bu sebeple zât-ı âlinize kalben pek büyük hürmetim vardır.

Bugün Makam-ı Hilâfet'in, Saltanat-ı Osmaniye'nin ve vatan-ı mukaddesemizin düşmanlarımız tarafından nasıl rencide edilmekte ve vilâyât-ı şarkıyyemizin Ermeniler'e hediye edilmesinde ısrar olunmakta olduğu mâlum-i ârifâneleridir. Millete istinad etmeyen İstanbul'daki Hükümet-i Merkeziye bütün bu düşman taaddîleri karşısında âciz ve nâçiz kalarak hukuk-ı millet ve memleketi müdafaa edememekte olduğu tahakkuk etmiştir. Bu sebeple milletimizin mevcudiyetini ve vahdetini bütün cihana göstermek ve hukukumuzun indî ve şahsî kararla imhasına müsaade edemeyeceğimizi anlatmak maksadıyla senâverleri resmî makam ve sıfatımdan tecerrüd ederek Millet'in içinde ve Millet'le beraber çalışmaktan başka çâre görmedim ve derhal askerlikten istifa ettim.

Vekâyi-i elîme tesiriyle her tarafta teşekkül eden millî ve vatanî cemiyetlerin murahhaslarından mürekkeb olmak üzere Erzurum'da in'ikad eden bir kongre ile "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" teşekkül etti. Ve vahdet-i milliyemizi dâhil ve hârice karşı temsil eylemek üzere bir "Hey'et-i Temsiliye" kabul edildi. Bu husûsa

284 Bkz: Mektûbât, sh. 533; Emirdağ Lâhikası, sh. 53.

dâir beyanname ve nizâmnâmelerden zât-ı âlinize takdim ediyorum. Zât-ı fazilâneleri cemiyetimizin en muhterem âzâsından bulunduğunuz cihetle istihsal-i maksad-ı mukaddes için cümleye müsellem olan hamiyyet ve gayretlerinin teşkilâtımızın o havalide tesrî-i husulüne ve muzır düşman telkinatının izâlesine masruf olacağına mutmainim. Bir kaç güne kadar Garbî Anadolu ve Rumeli'nin bilcümle vilâyatından gelmekte olan murahhaslarla da umûmî bir kongre Sivas'ta akdolunacaktır. Cenab-ı Hakk'ın avn ü inâyeti ve Peygamber-i zişanımızın feyz ve şefaati ile umum Milletimizin bir noktada müttehid olduğunu ve hukukunu muhâfaza ve müdafaaya kaadir bulunduğunu cihana göstereceğiz.

Kariben Meclis-i Meb'usan'ımızı açtırmak ve Millet'e müstenid kuvvetli bir hükümeti mevki-i iktidara geçirerek selâmet-i vatanı te'min eylemek müyesser olacaktır.

Muhabbet ve hürmetlerimin kabulünü rica ve o havalideki bilcümle vatandaşlarıma selâmlar ithaf eylerim. Efendim Hazretleri.

Sâbık Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal[285]

MEHMED ÂKİF ERSOY

Kurtuluş Savaşı'nda halkın dinî hislerini galeyana getirerek bunu zafer için en müessir bir vasıta olarak kullanabilen mücâhidlerin hepsi de **"sarıklı"** yani ilmiye mensublarından değildi. Bu meslekten olmadığı hâlde ulemânın bütün husûsîyetlerini hâiz öyle insanlar vardı ki, bunlardan bazıları -çoğu kere- ilmiyeden olanlardan daha fazla dinî heyecanı harekete getiren hizmetler ifâ edebilmişlerdir. Balıkesir Meb'usu **Hasan Basri Efendi (Çantay)** gibi birçok emsali olan bu

285 Bkz: Nutuk (vesikalar kısmı) Ankara 1927 sh. 38

insanların başında **"İstiklâl Marşı[286] şâiri" Mehmed Âkif Bey**'i zikretmek gerekir. Gerçekten asıl mesleği **"baytarlık"** olan **Mehmed Âkif Bey**, aynı zamanda ilmiyenin bütün meziyetlerini sinesinde toplamış nâdir vatanseverlerden biriydi.

O, daha Balkan Harbi'nden itibaren bir yanardağ indifâının âfâkı sarsan ihtişamlı gürültüsünü andıran mısralarıyla bu yola girmiş bulunuyordu. Yazık ki, vatanın mâruz bulunduğu felâket **"Balkan Harbi"** merhalesinde kalmayarak her perdede biraz daha hâileleşen bir gelişme kaydetti. Böylece 15 Mayıs 1919'dan itibaren de Yunan işgaliyle vatanın harîm-i ismetine girilmiş olması, bıçağı kemiğe dayamıştı.

İşte o zaman bu müthiş hadisenin sızlattığı vatansever vicdanlar bir araya gelerek kurtuluş için ilk adımı attılar. Bu safhayı Şarkta Erzurum, Garpta da Balıkesir Kongreleri'nin teşkil ve temsil ettiğini yukarıda anlatmıştık, işte bu kongrelerin akdi sırasında **Mehmed Âkif Bey** İstanbul'da **"Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye"** âzâlığında bulunmakta idi.

Şarktan ve Egeden gelen bu mesud haberler O'nu heyecanlandırdı. Sebilürreşad Mecmuası sahibi **Eşref Edip Bey**'i yanına alarak derhal Balıkesir'e koştu.[287] Oradaki mücâhidleri tebrik etti. Halkın gösterdiği' azmi, takviye için, **"Zağnos Paşa"** Câmii'nde heyecanlı bir vaaz verdi. Yer yer en tesirli şiirleriyle süslediği bu heyecanlı vaaz, halkın azmini bir kat daha arttırdı.[288] Bu vaaz O'nun millî kurtuluş yolunda ilk adımı

286 Biz şahsan ne bu marşa "İstiklâl Marşı" ve ne de Millî Mücâdele'ye "İstiklâl Harbi" denilmesine taraftarız. **Âkif Bey**'in bu şiirine "Millî Marş" denilmesi kanâatimizce daha muvâfık olur. Zira istiklâl, esâreti mutazammın bir muâhedenin imzalanmasıyla kaybedilir, aksi muhtevâda bir muâhede ile kazanılır. Bu arada "Sevr"i hatırlayanlara onun sâdece bir teklif ve "proje" olarak kaldığını hatırlatalım. Bu husus **M. Kemal Paşa**'nın nutkunda bile tasrih edilmiştir.

287 **Eşref Edip- Mehmed Akif**, Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1962, sh. 129.

288 Bu vaazın tam metnî için bkz: Sebilürreşad 1336, Sayı 458; **Ömer Rıza Doğrul**- Kur'an'dan Âyetler, İstanbul, 1943, sh. 193.

MEHMED ÂKİF BEY
Burdur Meb'usu iken

oldu. Kısa zamanda hâdiseler gelişti. İstanbul'a dönünce böyle faaliyetleri dikkatle takip eden İngilizler'in korkusuyla Hükümet, kendisini sıkıştırdı.[289] Bu yüzden **"Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye"** âzâlığından istifa etti.

Kurtuluş Savaşı'nın merkezi olarak Ankara belirmeye başlamıştı. İstanbul Meclis-i Meb'usânı'nın meb'usları birer birer oraya gidiyorlardı. İşgal altındaki İstanbul'da ciddî bir iş yapmaya imkân yoktu. Bunu gören **Mehmed Âkif Bey** İstanbul'dan Ankara'ya kaçmaya karar verdi. Kendisinin kaçmasına tavassut eden evvelce temas edilmiş olduğu üzere **"Üsküdar Özbekler Tekkesi"** şeyhi, **Şeyh Atâ Efendi** idi. Hattâ O'nun kaçacağı gece Üsküdar'ı işgalleri altında bulunduran

289 **Eşref Edip**- a.g.e., sh. 130.

İtalyanlar tarafından Tekke basılmış, fakat şeyhin aldığı tedbir sayesinde kimse yakalanmamış olduğu evvelce nakledilmişti.[290]

Bir kış günü sırtında eski bir palto bile mevcud olmadığı hâlde yanında aziz dostu Türk Kurtuluş Savaşının en büyük şehidi **Ali Şükrü Bey**[291] ile birlikte uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Ankara'ya vasıl olmuştur.

Ankara'da **"Tâceddin Dergâhı"**na yerleşen **Mehmed Âkif**, Erzurum Meb'usu **Gözübüyükzâde Ziyâ Hoca**, Ankara Meb'usu **Abdülğafur Hoca** ve **Hasan Basri Bey** gibi sevenlerinin yardımıyla Tâceddin Dergâhı'nda yeni bir düzene kavuşmuştu. Buraya yerleştikten sonra da halkı cepheye ve birliğe dâvet için henüz işgal edilmemiş bulunan vatan parçalarında seyahatlere çıkmıştı. Her gittiği yerde heyecanlı vaazlarıyla halkı irşad eden merhum, bu seyahatlerin ilkinde Eskişehir'e kadar gidip dönmüştür.

Ankara'da 15 gün kadar kaldıktan sonra Meb'us seçildiği **"Burdur"**a gitmek üzere tekrar yola çıkmıştı. Burdur'lular kendisini görmek için ısrarla dâvet edip durmaktaydılar. Bu seyahatte, Antalya Meb'usu **Hacı Süleyman Efendi** de kendisine refakat etmiştir.

Burdur ahâlisi O'nu hasret ve muhabbetle bağrına bastı. Eşraf kendisini paylaşamıyorlardı. Burada da vaaz ve irşadlarına devam etti. Dinleyiciler arasında bulunan oğlu **Emin Akif**, O'nun Burdur'lulara hitâbesini şöyle nakletmektedir:

"...Babamı ilk defa Burdur'da Hükümet Konağı'nda gördüm. Fazla bağırdığı zaman sertleşen gür sesiyle konuşuyor. Çok heyecanlı olduğu, bütün hareketlerinden belli oluyordu. İzmir havalisinden sızan kara haberleri, vatandaşlarımıza yapılan işkence ve hakaretleri, mülevves çizmeler altında çiğnenen tarihî ve ilâhî mâbedlerimizi öyle yanık bir dille ifâde

290 **Râzi Yalkın**- Tarih Hazinesi, s: 5, İstanbul, 1951.

291 **Emin Âkif Ersoy**- Safahat Şâirini Oğlundan Dinleyiniz, Millet Mecmuası, s: 106, İstanbul, 1948.

ediyor, bu fecâyiin yürekler acısı avâkıbını öyle acı bir dille tarif ediyordu ki... Ben de dinleyiciler arasına sıkışmıştım.

O muazzam kalabalık derin bir sükûta dalmıştı. Lâkin bu öyle bir sessizlik, öyle bir hava idi ki, kasırgalar kopacak, ruhların, kellesini koltuğa almaya niyetlenen başların son ve kat'î kararından doğuyordu. Bir de şurada burada hissiyatına mâlik olamıyarak hıçkırıklarını tutamayan vatanseverlerin iniltileri duyuluyordu."[292]

Buradan harekede **"Dinar"**a gitti. Orada da yatsı namazından sonra halka vaaz etti.[293] Yoluna devamla Antalya'ya varan merhum, orada Antalya Meb'usu **Hacı Süleyman Efendi**'nin evinde misafir kaldı.

İtalyanlar Antalya Bölgesini 5 Temmuz 1337 (1921)'de boşaltarak çekilmişlerdi. Burada da gerekli vaaz ve irşadlardan başka **Hacı Süleyman Efendi**'nin başkanlığında bir komite kurularak faaliyete geçirildi. Silâh ve cephâne nakli ve gönüllüler toplamak için bir teşkilât vücûda getirildi.[294]

Ankara'ya geldikten birkaç gün sonra, halkın kuvve-i mâneviyesini takviye için uyudurulmuş veya en azından abartılmış olan **"Birinci İnönü Zaferi"** vukû buldu. **Mehmed Âkif** merhum bir çocuk gibi seviniyordu.

Ankara'da on-onbeş gün dinlenmeden tekrar seyahate çıktı. Bu sefer Konya'ya gidiyordu. Afyon'da meşhur **Şükrü Hoca (Çelikalay)** kendisini zorla trenden indirerek evinde misafir etti. Afyon'da da irşadla geçen dört günden sonra yoluna devam ederek **"Konya"**ya geldi.

Burada gündüzleri câmilerde vaaz etmek, geceleri evlerde toplananlarla hasbihalde bulunmak sûretiyle hizmetlerine devam etti. Bunlar hep aynı heyecanlı konuşmalardı. Bu sohbet ve vaazlarda beraberinde getirdiği dostu veteriner Hekim **Mahmud Karındaş**, Üstad'ın ruhlara bir kat daha heyecan

292 Millet Mecmuası, Nu. 107 a.g. tefrika
293 Millet Mecmuası, Nu. 108 a.g. tefrika
294 Millet Mecmuası, Nu. 109 a.g. tefrika

veren konuşmalarından sonra şu kasideyi güzel sesiyle okuyordu:

İlâhî! Dîn için, feryâd eden bir âh için olsun,
Bu dînin gurbetiyçün yükselen "Eyvâh!..." için olsun.
Gazâsında seni tekbîr eden "ervâh" için olsun.
Uyandır sen bizleri, bundan gerû, âgâh için olsun!...
Gözet namûsu Kur'ân'ı Rasûlullâh için olsun!...
Revâ mı şan-ı imanı sefâhetle heba kılmak,
Revâ mı mümine böyle hakaretle sefil olmak,
Revâ mı bağ-ı tevhide, hazân-ı küfr ile solmak,
Uyan ey Âlem-i İslâm!... Uyan!... Allah için olsun!...
Gözet namûsu Kur'ân'ı Rasûlullâh için olsun!...
Revâ mı hetkedilsin zulm ile namusu İslâm'ın
Revâ mı yitursûn o kâfir, ridâ-yı bikr-u erhâmu
Revâ mı hilye-i akdes yerinde görmek esnamı,
Revâ mı mâbed-i dinin tebdil eylesûn nâmı
Uyan ey Alem-i İslâm!... Uyan!... Allah için olsun!...
Gözet namûsu Kur'ân'ı Rasûlullâh için olsun!...
Revâ mı râyet-i küfrü takınsın kal'a-yı îman
Revâ mı kardasın, oğlun, kerimen ola der zindan
Revâ mı Sırb ile Bulgar, Karadağ kâfiri, Yunan
Kese sübyân-i nisvânı, ede masumları püryan
Uyan ey Âlem-i İslâm!... Uyan!.. Allah için olsun!...
Gözet namûsu Kur'ân'ı Rasûlullâh için olsun!...
Revâ mı bunca mescidler olâ küffâra meyhâne
Revâ mı türbe ü tekke ola umum hâne
Revâ mı kızlar oğlanlar ola teslim Yunâne
Revâ mı bunca İslâmlar sükût etsin mehînâne
Uyan ey Âlem-i İslâm!...Uyan!... Allah için olsun!...
Gözet namûsu Kur'ân'ı Rasûlullâh için olsun!...
Reva mı ak sakallı, ehl-i tevhîd ihtiyar bir pîr,
Tutulsun pençe-i zulme, urulsun boynuna zincir...
Gelini dest-i düşmende, hem oğlu tu'me-i şimşir
Edildi ehl-i tevhidin harîm-i ismeti tahkir,

Uyan ey Alem-i İslâm!.. Uyan!.. Allah için olsun!..
Gözet namûsu Kur'ân'ı Rasûlullâh için olsun!..
Revâ mı mescide dolmuş nice bin ehl-i îmanı,
Zebâniler gibi yaksın, kül etsün kavmi Yunanı
Revâ mı mahv olup gitsin bu dinin gül-i gülistanı
Revâ mı şâd edip durduk bugün biz kâfiristanı
Uyan ey Âlem-i İslâm!.. Uyan!.. Allah için olsun!..
Gözet namûsu Kur'ân'ı Rasûlullâh için olsun!..
Revâ mı pây-i tahtın babını düşman gelip ursun,
Hilâfet mülkünü küffâr mülevves eyleyüp dursun,
Gözetsin Fâtih'in ruhu bu bahsi bizlere sorsun.
Mezarından çıkıp şimdi ânı Sultan Selim görsün,
Uyan ey Âlem-i İslâm!.. Uyan!.. Allah için olsun!..
Gözet namûsu Kur'ân'ı Rasûlullâh için olsun!...
Revâ mı bu Şeriat haşre dek bâki iken böyle
Bize bir söyliyen var mı Kitâbullahı terk eyle
Hisar eylerken o kâfir temelsiz dinini şöyle,
Neden fahr-i cihana biz tevessül etmedik söyle?
Uyan ey Âlem-i İslâm!.. Uyan!.. Allah için olsun!..
Gözet namûsu Kur'ân'ı Rasûlullâh için olsun!..
Bu miskinlikle bizi ecdadımız tel'in eder sonra,
Hüdâ hıfz eyleye küffar, bizi tedfin eder sonra,
Mezarda bizleri kimler acep telkin eder sonra,
Mezemmetle bize ahfâdımız nefrin eder sonra.
Uyan ey Âlem-i İslâm!.. Uyan!.. Allah için olsun!..
Gözet namûsu Kur'ân'ı Rasûlullâh için olsun!..[295]

Günlerce süren vaaz, irşad ve nasihatlardan sonra Ankara'ya döndü. Âilesi İstanbul'da kalmıştı. **Halil Ağa** adındaki eski bir adamlarını göndererek onları getirmeğe teşebbüs etti. On beş gün sonra âile efrâdını da karşılamak üzere **"İnebolu"**ya gitti. Fırtınadan yolcularını karaya çıkaramayan

295 **Mustafa Fevzi Bin Numan- Şumûsü's-Sefa fî-Evsâfi'l-Mustafa,** Dersaadet, 1331, sh. 65 vd.

"Bahr-i Cedid" vapuru Sinop'a doğru yoluna devam etti.[296] **Âkif** de **"İneboIu"**dan ayrılarak **"Kastamonu"**ya geldi.

İşte Kurtuluş Savaşına gönüllü alaylar kazandıran ve tab edilerek orduya dağıtılan en kudretli konuşmalarını burada **"Nasrullah Câmii"** ile civar kasabalarda yaptı. Bunlardan birini (kısaltarak) naklediyoruz:

"... Ey müslümanlar, sizin için bu âyet-i celileye ittibadan başka selâmet yolu yoktur. Takip edilecek hatt-ı hareket, düstur-i siyâset tamamiyle bu âyet-i celilede mündemiçdir. Binâenaleyh meal-i ulvîsini bir kere de toplayıp ifâde edelim. Cenab-ı Hak buyuruyor ki:

"-Ey müminler, size ellerinden gelen fenalığı yapmaktan çekinmeyen, bu hususta hiç bir fırsatı kaçırmayan, dininize yabancı kimseleri kendinize mahrem-i esrar, dost, arkadaş, ittihaz etmeyiniz!.. Bunların sûret-i hakdan görünerek size güler yüz göstermelerine, hayrınızı ister gibi tavırlar takınmalarla asla kapılmayınız. Onların gece gündüz isteyip durdukları sizin felâketinizden, izmihlalinizden, esâretinizden başka bir şey değildir. Baksanıza size karşı kalplerinde besledikleri düşmanlık o kadar dehşetli ki bir türlü zaptedemiyorlar da ağızlarından kaçırıyorlar. Hâlbuki yüreklerinde kök salmış olan husûmet, ağızlarından taşan ile kaabil-i kıyas değildir, ondan çok fazladır, çok şiddetlidir.

İşte bütün hakikatleri, âyât-ı celilemizle sizlere açıktan açığa tebliğ ediyoruz, bildiriyoruz. Eğer aklı başında

296 O gün fırtınadan yolcularını karaya çıkarmayan bu gemiden sadece meşhur casus **Mustafa Sağîr** inebilmiştir. Bu vesile ile belirtelim ki, Ankara'da **Mehmed Âkif Bey**'in ikamet etmekte olduğu **Tâceddin Dergâhı**'nı adres göstererek muhabere eden bu Hindli İngiliz casusunun yakalanmasını **Mehmed Âkif Bey** temin etmişti. (Bkz: Millet Mecmuası, Sayı 112, a.g. tefrika)

Fakat hakikatte İngilizler de O'nun yakalanıp itiraf ettirilmesini istiyorlardı. Zira hiç bir casusa açık mektup gelmez. Ancak bunun izahı uzun olup burası yeri değildir.

insanlarsanız, eğer dâreynde (Dünya ve Âhirette) zelil olmak, hüsranda kalmak istemezseniz âyât-ı celilemizin gereğince hareket ederek felah bulursunuz."

Bu âyet-i celîle Sûre-i Âli İmran dadır. Sûre-i Tevbe'de de:

"-Ey Müslümanlar, Cenab-ı Hak içinizden hak yolunda mücâhededе bulunanları, Allah ile O'nun Rasûl-i muhtereminden bir de mü'minlerden kendisine dost ittihaz etmeyenleri görmedikçe sizler öyle başı boş bırakılacak mısınız, zannediyorsunuz?"

Bu iki âyet-i celileden başka diğer âyât-ı kerime daha vardır ki, hep aynı ruhtadır.

Ey cemaat-i müslimîn! İnsan için kendi aleyhine bile çıksa hakkı, hakikati söylemek lâzımdır. Ben de bir zamanlar Kitabullahı tilâvet ederken bu gibi âyât-ı celileye geldikçe:

"-Acaba sâir milletlere karşı biraz şiddetli davranılmıyor mu? Yabancılar hakkında daha merhametli olmak icabetmez mi idi." gibi düşüncelere dalardım.

Vâkıa bu hâtıraların sırf şeytanî vesveselerden başka bir şey olmadığını bilirdim. Lâkin velev şeytanî olsun, o düşünceleri içimden söküp atıncaya kadar hayli mücâhedelere mecbur kalırdım. Acaba bu vesvesenin menşei ne idi?

Burasını araştıracak olursak işi biraz tabiî görürüz. Öyle ya, gözümüzü açtık, Avrupa medeniyeti, Avrupa irfanı, Avrupa adâleti, Avrupa efkâr-ı umûmiyesi nakaratından başka bir şey işitmedik. Kiminin adâleti kiminin hamiyyeti, kiminin terakkiyâtı kulaklarımızı doldurdu. Lisan bilenlerimiz doğrudan doğruya bu heriflerin eserlerini, bilmeyenlerimiz, tercümelerini okuduk, edebiyatları, hele edebiyatlarının ahlâkî, insanî, içtimaî mevzuları pek hoşumuza gitti.

Müelliflerin kıymet-i ahlâkiye ve insaniyelerini, eser-

leriyle ölçmeye kalkıştık. İşte bu mukayeseden itibaren aldanmaya, hatadan hataya düşmeye başladık. Bu adamların sözleriyle özleri arasında asla münâsebet, müşâbehet olamıyacağını bir türlü düşünmedik. İşte okuyup yazanlarımızın çoğuna ârız olan bu hata bir zamanlar bana da oldu. Bereket versin ki, yaşım ilerledi, tecrübem arttı. Husûsiyle Avrupa'yı, Asya'yı, Afrika'yı dolaşarak Avrupalı, dediğimiz milletlerin esâret altına tahakküm altına aldıkları biçâre insanlara karşı reva gördükleri zulmü, gadri, hareketi gözümle görünce artık aklımı başıma aldım. Demin söylediğim şeytanî vesveselere kapılmış olduğumdan dolayı, Cenab-ı Hakk'a tövbeler ettim."

"...Bunların bütün insanlara, bilhassa Müslümanlar'a karşı öyle kinleri, öyle husûmetleri vardır ki, hiç bir sûrette teskin edilmek imkânı yoktur. Sûreta dinsiz geçinirler, "hürriyet-i vicdan" diye Kâinat'ı aldatıp dururlar. Hele biz müslümanları, biz şarklıları taassubla itham eder dururlar! Heyhat. Dünya'da bir müteassıb millet varsa, Avrupalılar'dır, Amerika'lılardır. Taassubdan hiç haberi olmayan bir millet isteseniz o da bizleriz.

Harp esnasında bilirsiniz ki, Almanya İmparatoru İstanbul'a gelmişti. Biz safderun müslümanlar Halife'nin müttefiki sıfatıyla o misafire karşı nasıl hürmette, nasıl ikramda bulunacağımızı şaşırdık. Bu şaşkınlıkta o kadar ileri gittik ki; Darülhilâfe'nin yani İstanbul'un minarelerini kandil gecesi imiş gibi kandillerle donattık. Alman dostluk yurdu binası kurulacak denildi, bol keseden bir kaç câmimizi heriflere peşkeş çektik.

Hâ!.. Gelelim bizim bu gibi fedakârlıklarımıza karşı gördüğümüz mukabeleye! Düşmanlar "Kudüs"ü bizim elimizden gasbettikleri zaman bu felâket, Harb-i Umûmî üzerine büyük bir tesir ikâ etmişti. Yani "*Filistin Cephesi*" nin bozulması muharebe terazisini düşmanlarımızın tarafına epeyce eğdirmişti. Binaenaleyh müttefikimiz

Mehmed Âkif Bey'in en yakın arkadaşı
HASAN BASRİ BEY (ÇANTAY)

olan Almanlar'a yine Alman'dan başka bir şey olmayan Avusturyalılar'ın bu işten bizim kadar müteessir olmaları icab ederdi.

Ey cemâat-i müslimîn! İşe bakın ki:

"-Kudüs, velevki İngilizler'in eline geçmiş olsun, velev ki, bu memleketin düşman eline geçmesi, bu cephenin bozulması yüzünden muhabere bizim hesabımıza kaybolsun, tek Müslümanlar'ın elinde Türkler'in elinde kalmasın, hasmımız da olsa dindaşımız olan İngilizler'in eline geçsin!.." diyerek Viyana'lılar şehrâyin yaptılar. Evlerini donattılar. Bu maskaralığı men edip yakılan elektrik fenerlerini söndürünceye kadar Avusturya Hükûmeti'nin göbeği çatladı. Artık taassubun hangi tarafta, hürriyet, müsamahakârlığın hangi tarafta olduğunu bu misallerle de anlamazsanız kıyamete kadar anlayacağınız yoktur!..."

"... Bu heriflere karşı olan duygumuzu hiç bir vakit onların ilimlerine, san'atlarına sıçratmamalıyız. Çünkü medeniyetin bu kısımlarında onlara uymazsak yaşamamıza, milletimizi yaşatmamıza imkân yok."

"Biz müslümanlar, bin tarihinden itibâren çalışmayı bıraktık. Atâlete, ahlâksızlığa döküldük. Avrupalılar ise gözlerini açtılar, alabildiğine terakki ettiler. Görüyorsunuz ki; denizlerin dibinde gemi yüzdürüyorlar. Havalarda ordular dolaştırıyorlar. Mademki vatanın müdafaası farz-ı ayndır, bu farzın mütevakkıf olduğu esbabı elde etmek farzdır. O hâlde onların kuvvet namına neleri varsa hepsini elde etmek için çalışmak hepimize farz-ı ayndır. Ne hâcet!

"-Düşmanlara karşı ne kadar kuvvet tedârik etmeye, hazırlamaya imkân bulursanız derhal hazırlayınız" emr-i ilâhîsi sarihdir.

Şüpheye, düşünmeye, taşınmaya mahal yoktur. O hâlde ne yapacağız? Aramıza sokulan fitneleri, fesatları, fırkacılıkları, komitecilikleri, daha bin türlü ayrılık gayrılık sebeplerini ebediyen çiğneyerek el ele, başbaşa vereceğiz. Hep birden çalışacağız. Çünkü bugün Dünya'nın, Dünya'daki hayatın tarzı büsbütün değişmiş. Yalnız başına çalışmakla bir şey yapamazsın. Toplar, tüfekler, zırhlılar, şimendüferler, limanlar, yollar, tayyareler, vapurlar, elhasıl düşmanları bize üstün çıkaran, yarım milyar müslümanın bir kaç milyon frenge esir olmasını temin eden esbab-ı vesâit ancak cemiyetler, şirketler tarafından meydana getirilebilir.

Demek, müslümanlar Allah'ın, Kitabullah'ın, Rasulullah'ın, emrettiği, tavsif ettiği vahdete, birliğe, cemaate sarılmadıkça âhiretlerini olduğu gibi dünyalarını da kurtaramazlar. Herşeyden evvel vahdet, cemaat, teâvün... Bir kere bunu elde edelim, alt tarafı Allah'ın inâyetiyle kolaylaşır..."

"Bununla beraber icabında Avrupalılarla birleşe-

Her yerde hocalar öne çıkıyor ve Cenâb-ı Hakk'dan zafer niyâz ediliyordu.
Yukarıdaki resim bunların binlercesinden birini gösteriyor.

biliriz. Ancak bu birleşmek bize hiç bir vakit onların iç yüzünü unutturmamalıdır. Yani vatanımızın, dinimizin menfaati, ticaretimizin, servetimizin, refahımızın terakkisi namına icap ederse mümkün olursa mütekabil, müşterek menfaatler üzerine bunlarla çekişe çekişe pazarlık ederek ittifak ederiz. Ancak bu pazarlıklarda son derecede açık gözlü bulunmamız lâzım gelir..."

" Âyât-ı kerime var, nâmütenahî ehâdis-i şerife var. Bunlara göre: Müslümanlar'dan biri diğer dindaşlarını kendi öz kardeşi bilmedikçe, onların meserretiyle mesrur, musibetiyle mâtemiyle mahzun olmadıkça tam müslüman olamaz. İmanın kemali cemaat-i müslimîne sımsıkı sarılmakla kâimdir."

"-Müslümanların derdini, kendine dert etmeyen müslüman değildir!..." buyuran Resûl-i Hakîm Sallallahü Aleyhi Vesellem Efendimiz Hazretleri diğer bir hadis-i şeriflerinde buyuruyor ki:

"-Dünya'nın öbür ucundaki bir müslümanın ayağına bir diken batacak olsa ben onun acısını kendimde duyarım. Bütün müslümanlar bir araya gelerek tek bir vücudu meydana getiren muhtelif uzuvlara benzerler, insanın bir uzvuna bir hastalık, bir acı isabet etse, diğer uzuvların kâffesi o hasta uzvun elemine ortak oldukları gibi bir müslüman da diğer dindaşlarının acısına musibetine mâtemine kaabil değil, bigâne kalamaz. Kalabiliyorsa demek ki; müslüman değil..."

"...Ey cemaat-i müslimin! Milletler topla, tüfekle, zırhlı ordularla, tayyarelerle yıkılmıyor ve yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki râbıtalar çözülerek herkes kendi başının derdine, kendi havasına, kendi menfaatini temin etmek sevdasına düştüğü zaman yıkılır."

Atalarımızın:

"-Kale içinden alınır." sözü kadar büyük söz söylenmemiştir.

Evet, Dünya'da bu kadar sağlam, bu kadar şaşmaz bir düstur yoktur. İslâm tarihini şöyle bir gözümüzden geçirecek olursak, cenupta, şarkta, şimalde, garpta yetişen ne kadar, müslüman hükümetleri varsa hepsinin tefrika yüzünde aralarında hâdis olan fitneler, fesadlar, nifaklar, şikaklar yüzünden istiklâllerine veda ettilerini, başka milletlerin esâreti altına girdiklerini görürüz. Emevîler, Abbasîler, Fâtimîler, Endülüsler, Gazneliler, Moğollar, Selçuklular, Mağribîler, İranîler, Faslılar, Tunuslular, Cezâyirliler... hep bu ayrılık gayrılık hislerine kapıldıkları için saltanatlarını kaybettiler."

"Biz Türkiye Müslümanları, Dünya'nın üç büyük kıt'asına hâkimdik. Koca Akdeniz, koca Karadeniz hükmümüz altında bulunan cesîm cesîm memleketlerin ortasında birer göl gibi kalmıştı. Ordularımız Viyana önlerinde gezerdi. Donanmalarımız Hind Okyanuslarında yüzerdi. Müslümanlık râbıtası ırkı, iklimi, lisânı, âdâtı, ahlâkı büsbütün başka olan bir çok milletleri yekdiğerine sımsıkı bağlamıştı. "Boşnak" islâvlığını, "arnavut" lâtinliğini, "pomak" bulgarlığını, elhasıl her kavim kendi kavmiyetini bir tarafa atarak "İslâm Câmiası" etrafında toplanmış, Kelimetullahı i'lâ için canını, bütün varını güle güle, koşa koşa feda etmişti."

"Fakat sonraları aramıza Avrupalılar tarafından türlü türlü şekiller, türlü türlü isimler altında ekilen fitne, tefrika tohumları bizim haberimiz olmadan filizlenmeğe, dallanmağa, budaklanmağa başladı. O demin söylediğim râbıta gevşedi. Artık eski kuvveti, eski tesiri kalmadı. Kalemizin içinden sarsılmaya yüz tuttuğunu gören düşmanlar kendi aralarında birleşerek, yani biz müslümanların memur olduğumuz vahdeti onlar vücuda getirerek birer hücumda yurdumuzun birer büyük parçasını elimizden alıverdiler. Bugün bizi Asya'nın bir ufak parçasında bile yaşayamayacak hâle getirdiler..."

"... Ey Cemaat-i müslimîn!"

"-Gözünüzü açınız, ibret alınız!. Bizim hani senelerden beri kanımızı, iliğimizi kurutan dâhilî meseleler yok mu, "Havran Meselesi", "Yemen Meselesi", "Şam Meselesi", "Arnavutluk Meselesi", bilmem ne meselesi... Bunların hepsi düşman parmağiyle çıkarılmış meselelerdir. Onlar öyle olduğu gibi bugünkü "Adapazarı", "Düzce", "Yozgat", "Bozkır", "Biga", "Gönen, "Konya" isyanları da hep o mel'un düşmanların işidir. Artık kime hizmet ettiğimizi, kimin hesabına birbirimizin gırtlağına sarıldığımızı anlamak zamanı zannediyorum ki, gelmiştir. Allah rızası için olsun aklımızı başımıza toplayalım. Çünkü böyle düşman hesabına çalışarak elimizde kalan şu bir avuç toprağı da verecek olursak, çekilip gitmek için arka tarafta bir karış yerimiz yoktur. Şimdiye kadar düşmana kaptırdığımız koca koca memleketin halkı hicret edecek yer bulabilmişlerdi. Neûzübillah biz öyle bir âkıbete mahkûm olursak başımızı sokacak bir delik bulamayız.

SEVR MUÂHEDESİ

"Zaten düşmanlarımızın tertip ettikleri sulh şartları, bizim için Dünya yüzünde hayat hakkı, hayat imkânı bırakmıyor. Bu sefer Anadolu'nun bir hayli kısmını yeniden dolaştım, halkın fikrini yokladım. Baktım ki; zavallıların bir şeyden haberi yok. Vâkıa nisbeten havas geçinen takım, bu şartların pek ağır olduğunu biliyor, lâkin ilimleri son derece icmalî. Avam ise hiç bir şeyden haberdar değil. Zannediyorlar ki, memleketin kenarı, yani "Hicaz" gibi "Bağdat" gibi, bir iki yer elimizden çıkmakla iş olup bitecek; "Rumeli", 'İstanbul", "Anadolu", "Suriye" yine bizde kalacak, artık çiftçi çiftiyle çubuğuyle, esnaf sân'atiyle dükkânıyle, ulemâ medresesiyle mektebiyle, tüccar alışiyle verişiyle meşgul olacak!"

"Heyhat! Düşmanlarımız bizi ne hâle getirmek için

geceli gündüzlü çalışıyorlar, biz ise, hâlâ ne gibi hülyalarla kendimizi avutuyoruz!.. Allah rızası için olsun, şu muâhedenâmenin bizim hakkımızdaki maddelerini okuyunuz. Okumak bilmiyorsanız birisine okutunuz da dinleyiniz."

"...Bizi mahv için tertip edilen muâhede-i sulhiye paçavrasını mücâhidlerimiz şark tarafından yırtmaya başladılar. Şimdi beri taraftaki dindaşlarımıza, kardeşlerimize düşen vazife Anadolu'muzun diğer cihetlerindeki düşmanları denize dökerek o murdar paçavrayı büsbütün parçalamaktır. Zira o parçalanmadıkça İslâm için, Türk için bu diyarda beka imkânı yoktur."

"-Ey cemaat-i müslimîn!

Hepiniz bilirsiniz ki, buhranlar içinde çırpınıp duran bu dîn-i mübin, bu mübârek yurt bizlere vediatullahtır. (Allah'ın emânetidir.) Kahraman ecdadımız bu sübhânî vediayı siyânet uğrunda canlarını feda etmişler, kanlarını seller gibi akıtmışlar, muharebe meydanlarında şehid düşmüşler; râyet-i İslâm'ı yerlere düşürmemişler. Mübârek naaşlarını çiğnetmemişler; yurdun harîm-i pâkine yabancı ayak bastırmamışlar. Babadan evlâda, asırdan asıra intikal ede ede bize kadar gelen bu emânet-i kübrâya hıyânet kadar zillet tasavvur olunabilir mi? Yoksa bizler o muazzam ecdadın ahfâdı değil miyiz?"

"Ağyar eline geçen Müslüman yurtlarının hâli bizim için en müessir bir levha-i ibrettir. "Endülüs Diyârı"nı gözünüzün önüne getirin. Cihanın en mamur, en medenî, en mütefennin iklimi vaktiyle sinesinde on milyon müslüman barındırırken bugün baştan başa dolaşsanız, tek dindaşımıza rast gelemezsiniz. Allah'ın vahdâniyetini garbın âfakına yetiştiren o binlerce minarenin yerlerindeki çan kulelerinden bugün teslis velveleleri aksediyor. Şevketi, medeniyetin, irfanın, ümranın müntehasına varmışken birbirlerine düşerek vatanlarını üç buçuk İspanyol'a karşı müdafaadan âciz kalan bu zavallı dindaşlarımızdan olsun

ibret alalım da İslâm'ın son mültecâsı olan bu güzel toprakları düşman istilâsı altında bırakmayalım. Yeisi, meskeneti, ihtirası, tefrikayı büsbütün atalım; azme, mücâhedeye, vahdete sarılalım. Cenab-ı Kibriya hak yolunda mücâhede için meydana atılan azim ve iman sahipleriyle beraberdir!."

Yâ ilâhî bize tevfîkini gönder!
- Âmin!
Doğru yol hangisidir, millete göster!
- Âmin!
Ruh-i İslâmı şedâid sıkıyor, öldürecek.
Zulm u tedib ise, maksud-i mehibin gerçek,
Nâre yansın mı beraber bu kadar mazlûmîn?
Bîgünâhız çoğumuz, yakma ilâhi!
- Âmin!
Boğuyor Âlem-i İslâmı bir azgın fitne;
Kıt'alar kaynayarak gitti o girdap içine,
Mahvolan âileler bir sürü mâsûmundur;
Kalan âvârelerin hâli de mâlûmundur.
Nasıl olmaz ki, tezelzül veriyor arşa enîn?
Dinsin artık bu hazin velvele yârab!
- Âmin!
Müslüman yurdunu her yerde felâket vurdu;
Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu.
O da çiğnendi mi, çiğnendi demek dîn-i mübin.
Hâkisâr eyleme yârab onu olsun!
- Âmin!
Ve'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn[297]

Âile efradını Kastamonu'da ev kiralayarak yerleştiren **Mehmed Âkif Bey**, kendisi yalnız olarak Ankara'ya döndü. Çünkü Ankara'da çoluğu çocuğu için ev temin etmesi zordu. Üstelik sık sık vaaz ve nasihat maksadıyla seyahate çıktığın-

297 **Ömer Rıza Doğrul**- Kur'ân'dan Âyetler, İstanbul, 1943, sh. 204 vd.

dan Ankara'da pek oturamıyordu.

Kastamonu'dan Ankara'ya döndüğünde **"Bursa'nın Yunan sürüleri tarafından işgâli"** haberini alarak derinden sarsılmıştı. Gelen haberler hakikaten yürek parçalayıcıydı. Bursa'ya giren işgal kuvvetleri kumandanı **Sofokles, Osman Gâzi Hazretleri**'nin sandukasına tekme ile vurarak:[298]

"-Kalk da milletini kurtar!" diye küstahça hakaret etmişti.[299]

Bu acı haberlerin paraladığı hassas kalbinin sızılarını karargâh hâline getirdiği **"Tâceddin Dergâhı"**nda **"Bülbül"** şiiriyle ifade etmiştir.

ŞEYH AHMED EŞ-ŞERİF ES-SUNÛSÎ

Kuzey Afrika'nın İtalyan ve Fransız istilâ hareketlerine karşı müdafaasındaki çetin mücâdelelerle şöhret yapmış olan **"Sünûsîlik"** hareketinin büyük mücâhid liderlerinden biridir. Birinci Dünya Harbi içinde kendi aslî vatanı olan **"Trablusgarb"** (Libya)'da düşman taarruzuna uğradığı hâlde Türk Milleti'nin yardımına koşmak sûretiyle "Makam-ı Hilâfet"e bağlılık ve İslâm birlik ve kardeşliğinin en mükemmel örneğini vermiştir.

"Sünûsîlik", İslâm Dünyası'nın yeni bir uyanışla işgal ve istilâlardan kurtularak kendine gelmesini gerçekleştirmeyi gâye edinen bir tarikattır. Kurucusu **Ahmed Es-Sünûsî**'nin ceddi **Sidi Muhammed İbni Ali Es-Sünûsî**'dir. 1787 yılında **"Cezâyir"**de çevrenin en asil âilesinin çocuğu olarak doğmuştur. Tahsilini Fas Üniversitesi'nde yapmış ve daha sonra

298 Bkz: **Kadir Mısıroğlu**- Yunan Mezalimi, İstanbul, 1968, sh. 209.

299 Türk Milleti'nin af ve müsâmahasını, ahmaklık ve hiyânetleriyle havsalaya sığmaz şekillere sokan bazı idareciler, zaferden sonra **Osman Gâzi**'nin mezarında Türk Milleti'ne bu hakareti reva gören ve aynı zamanda **Venizelos**'un oğlu olan bu Yunan palikaryası **Sofokles**'e, üstelik de hiçbir mecbûriyet mevcud olmadığı hâlde parlak bir istikbal ile diplomasi misafiri kabul ederek kollarını açmışlardır.

da genç yaşta **"Mekke"**ye gitmiştir.

Bu tarihte **"Hicaz Bölgesi"** bir başka inkılâp hareketi olan **"Vehhâbî"**lerin hâkimiyeti altında idi. **Sidi Muhammed, Vehhâbî** hareketinin inkılâpçıları ile olduğu kadar Hac dolayısiyle İslâm Dünyası'nın her tarafından gelmiş olan müslümanlarla da görüştükten sonra İslâmiyet'i menşeindeki sâfiyete çevirmek ve müslüman memleketlerin içine düştükleri esâretin batağından kurtarmak için bir tarikat kurmaya karar verdi.

Bu kararla 1848 yılında Cezâyir'e döndü. O sırada Fransa silâh zoru ile Cezayir'e yerleşmek için faaliyete başlamıştı. **Sidi Muhammed "Derne"** civarında dağlık bir arazide Zâviye-i Beyza adını verdiği ilk tekkesini tesis etti. Ateşli telkinlerle kısa zamanda muhitinde geniş bir alâka topladı, her taraf **"Sünûsî Tekkeleri"** ile doldu.

Harekete intisap edenler evvelâ şahsî ahlâk ve inançları bakımından mükemmel bir seviyeye getirilir, sonra da aynı üstünlüğü etraflarına yaymak üzere faaliyete geçirilirlerdi. Fakat Sünûsîlik hareketinin hedefi yalnız Kuzey Afrika değil, bütün İslâm Dünyası'ydı. Müslüman milletlerin içtimaî, iktisadî ve ilmî seviyelerinde muazzam bir inkılâp vücûda getirerek, îslâm Dünyası'nı uyandırıp kalkındırmak ve birleştirmek istiyorlardı.

1895 yılında kurucusu ölünce yerine O'nun oğlu **Muhammed Mehdî-es-Sünûsî** geçti. Hareket alabildiğine genişliyordu. Bütün sahra kontrol altına alındı. Kısa zamanda bütün Afrika'da milyonlarca zencinin sistemli bir şekilde müslüman olmasını sağladılar. Arabistan'a, Malezya'ya ve hattâ Hindistan'a tarikatlarının mümessillerini göndererek, İslâm Dünyası çapında bir uyanış sağlamağa çalıştılar. Sünûsî tarikatı âdeta hakikî bir devlet hâline gelmişti.

Her tarafa yayılan **"ihvan"** (kardeş)lar örnek iktisadî teşkilâtlara girişerek müşterek ziraî, sınaî ve ticarî teşebbüsler kuruyorlardı. Her yerde mektepler açarak metin bir ahlâkın yenilmez imanlı fertlerini yetiştiriyorlardı.

ŞEYH AHMED EŞ-ŞERİF ES-SUNÛSÎ

1902'de **Muhammed el Mehdî**'nin yerine geçen **Ahmed-es-Sünûsî** Hazretleri daha büyük bir azimle dâvayı eline aldı.

AT ÜSTÜNDE BİR VELÎ

1911 yılında italyanların Trablusgarb'ı ele geçirmek için giriştikleri büyük askerî harekâta kadar Sünûsîlik tamamen gayr-ı askerî bir hareket olarak sulhçu metodlarla çalışmaktaydı. Fakat bu sırada **"Trablusgarb"**ı müdâfaa etmek mevkiinde bulunan Türk Kuvvetleri'nin kifayetsizliği sebebiyle Sünûsîler vatanlarını müdâfaa mecburiyeti dolayisiyle askerî ve siyasî bir mâhiyet iktisap ettiler. Türk askerlerinin gerilemeğe mecbur olmasından sonra da memleketlerini dağlık mıntıkaya çekilerek azimle müdâfaa ettiler.[300]

Bu mücâdelelerde kuvvetleri düşman kuvvetine asla kıyaslanamayacak bir durumda olduğu hâlde cihan tarihinin en büyük

300 **Kaddâfî**'nin parasını vererek âmil olduğu **"Ömer Muhtar"** filminde Sünûsîler'in işgalci İtalyanlar'la birlikte gösterilmesi kuyruklu bir yalandır.

kahramanlık örneklerini verdiler. Birinci Dünya Harbi'nde, İtalya müttefikleriyle birlikte harbe girince, Sünûsîler mecburî olarak O'nun karşısında yer aldılar. Harb bitip de müttefikler gâlip gelince Sünûsîlik hareketinin büyük lideri İslâm Dünyası'nın kaderi bakımından daha ehemmiyetli saydığı Türkiye'ye faydalı olması için İstanbul'da bulunuyordu.

Son derece bağlı bulunduğu **"Osmanoğulları"**na ve Türk Milleti'ne, İslâm Dünyası üzerindeki nüfuz ve itibârından istifâde ederek faydalı olmak istiyordu. Fakat bir müddet sonra **"Mondros Mütârekenâmesi"**nin imzalanmasiyle son müstakil İslâm devleti olan Türkiye'nin de Garp emperyalistlerinin taksimine mâruz kalmak tehlikesi ile karşı karşıya geldiğini elem ve dehşetle gördü.

On dokuzuncu asır, Müslümanlar'ın en ümitsiz ve bitkin oldukları bir devredir. Birçok müslüman memleketleri düşman istilâsına uğramış, hayat ve kültür seviyeleri hemen her yerde çok geri ve basit bir seviyede kalmıştı.

Asırlarca Hıristiyan Garp Dünyasına karşı İslâm Dünyası'nı, Türk Milleti temsil etmişti. Bu sebeple onlara gâlib gelindiği zaman bu galebe Türklük adına değil, Müslümanlık adına olduğu gibi onların galebesi de Türk'ün şahsında İslâm'a karşı idi. Bu yüzden bütün İslâm Dünyası, İslâm'ın son ve en büyük müstakil devleti olan Osmanlı Türk Devleti, Garbın taarruzuna uğrayınca derin aksülameller göstermişlerdir.

Birinci Dünya Harbi'nde İngilizler, İslâm Dünyası'nı parçalayıp yutmak için çok kesif bir casusluk ve propaganda faaliyetine girişmişlerdi. Bu çalışmalar neticesinde, Hind Müslümanları'nın aşırı dostluk ve bağlılıklarına mukabil Arap Dünyası'nda bazı çözülmeler başlamıştı. Birçok Arap liderlerine Osmanlı Devleti'nin yıkılmasiyle kurulacak devletlerden **"tâc"**lar vâdedilerek ayrılık telkin edilmekteydi.

Bu yüzden sarsılan İslâm birliğini **"Hilâfet'i hâiz olan Türkler"** etrâfında yeniden tesis ve takviye için **Şeyh Sünûsî**

Hazretleri 1918 senesi başında İstanbul'a dâvet edildi. Müslüman âlemini dolaşarak Hilâfet etrafında bozulan birliği yeniden kurması isteniyordu. Gerçekten o devirde Müslümanlar'ın en fazla sözünü dinleyecekleri şahsiyet gayet haklı bir şöhrete mâlik olan **Şeyh Sünûsî** idi.

O sırada kendi aslî vatanı olan Kuzey Afrika'da İtalyan ve Fransızlar'la boğuşmakta olan bu mübârek mücâhid, İslâm âlim ve kumandanı, Türkiye'nin yardımına koşmayı daha lüzumlu sayarak emrine tahsis edilen Alman denizaltısı ile İstanbul'a geldi. Kendisine mesele anlatılınca derhal muvafakat ederek Türk Milleti'nin hizmetine âmâde bulunduğunu bildirdi. Tam İslâm Dünyası'nı dolaşmağa çıkacağı sırada kendisini İstanbul'a dâvet etmiş olan **Sultan Reşad** vefat etti.

Sultan Vahideddin'in cülûs merâsiminde bulunmak üzere seyahat ertelendi. İmparatorluk devrinde, padişahların tahta çıkışlarında **"cülus merâsimi"** denilen bir merâsim yapılır ve daha sonra da "Kılış Alayı" denilen bir merâsimle Padişah'a kılıç kuşandırılırdı. Bu merâsimde devrin mânen en değerli şahsı tarafından **Ebâ Eyyüb El-Ensarî** Hazretleri'nin türbesinde yeni padişaha umûmiyetle **Hazret-i Ömer**'in kılıcı kuşatılırdı. **Sultan Vahideddin**'in cülus merâsiminde O'na bu kılıç **Şeyh Ahmed es-Sünûsî** tarafından kuşatılmıştır. Şeyh Hazretleri, kılıcı padişaha takarken de:

"-Cenâb-ı Haktan zât-ı şahânelerine ömrü tavîl, (uzun ömür), ecr-i cemil (sevap) niyaz ederim, efendimiz!.." diye duâ etmişti.

Bilâhere yeni Padişah **Sultan Vahideddin** ile Başkumandan Vekili **Enver Paşa** arasında **Şeyh Sûnûsî** Hazretleri'ne tevdi edilecek vazife, anlaşmazlık mevzuu olmuş, Padişah kat'î olarak bundan sarfınazar etmişti.

Daha sonra Ankara'da kurulan Hükümet ile İstanbul Hükûmeti'nin daha doğrusu Halife'nin arasını bulmak için Ankara'ya gitmişlerdir. Bu eserin giriş kısmında anlatıldığı üzere, Kurtuluş Savaşı'nı son derece terviç eden ve yâverliği

zamanında tanıdığı **M. Kemal Paşa**'yı müttefiklerin gözünü boyayacak sunî bir memûriyetle Anadolu'ya göndermiş olan **Sultan Vahideddin**, daha sonra bu harekette Saltanat ve Hilâfet aleyhtarlığı sezince durumu düzeltmek için birçok teşebbüslerde bulunmuştur. Bu teşebbüslerden biri de **M. Kemal Paşa**'yı böyle fikirlerden vaz geçirtmek için **Şeyh Ahmed Es-Sünûsî** Hazretleri'ni Ankara'ya göndermek olmuştur.

Şeyh Sünûsî Hazretleri, biraz da bu maksadı temin için zafere kadar Türkiye'de kalmış ve Türk Kurtuluş Savaşı için canla başla çalışmıştır. Bir nevî **"umûmî vâiz"** mevkiindeydi. Anadolu'yu, daha ziyade Şark ve güney vilâyetlerimizi bir bir dolaşarak halkı Millî Mücâdele'ye katılmaya teşvik için pek çok çalıştı. Her gittiği yerde beyazlara sarılmış olarak **"mahallî kıyafetiyle"** kürsüye veya minbere çıkıyor, heyecanlı vaaz ve irşadlarıyla ordumuza gönüllüler kazandırıyordu.

Kalabalık bir grup hâlinde seyahat ediyordu. Hizmetinde bulunan bu zatlarla gittiği her yerde müstesna bir hürmet ve alâka ile karşılanıyordu. Her tarafta arabların bize isyan ettikleri şâyî olmuşken böyle asîl bir arabın dâvâmızı desteklemesi çok müspet tesirler hâsıl ediyordu.

Gerçekten **Şeyh Ahmed Es-Sünûsî** Hazretleri'nin pek çok meziyeti vardı. Seyyidliğinden başka, zahirî ilimlerde üstün bir mevkî sahibi olduğu gibi, mânevî bakımdan da velâyeti hususunda ittifak vardı. Üstelik bütün bu meziyetleri yanında içinde bulunduğu zamanın icabını kavrayarak eline kılıcını almış ve atına atlamış bulunmaktaydı. **"At üstünde bir velî"** hakîkaten efsânevî tesirler hâsıl etmekteydi.

Üstelik kendi aslî vatanı olan Libya'yı müdâfaa ederken Makâm-ı Hilâfet ve Saltanat için çalışmayı daha zarurî görerek, orayı bırakıp Türkiye'ye gelmişti.

O'nun Kurtuluş Savaşı'ndaki vaaz ve irşadlariyle halkı birliğe dâvet edişi yalnız Anadolu'da değil bütün islâm Dünyası'nda da çok derin akisler uyandırıyordu. Bu maksatla rastladığı gazetecilere, Türk Milleti'nin mücâdelesinin meş-

ŞEYH AHMED EŞ-ŞERİF ES-SUNÛSÎ

ruluğunu ve bütün müslümanların kendilerini desteklemelerini dinen vâcip olduğunu ifâde eden kat'î beyanatlar vermekteydi. Bu sûretle Türk Milleti'ne böylesine nâzik bir zamanda çok hayatî hizmetler ifâ etmiştir. Bu beyanatların bilhassa **"Hind Müslümanları"** üzerinde meydana getirdiği tesir muazzamdı.

Yunan eşkiyalarını desteklemiş olduklarından dolayı İngiliz Hükûmeti'ne karşı ayaklanan Hind Müslümanları'nın tâ Londra'ya kadar giderek mitingler tertib eylediklerini ve millî mücâdeleye milyarlarca nakdî yardımlar sağladıklarını düşünürsek gerçekten **Şeyh Sünûsî** Hazretleri'nin bu beyanatlarının İslâm Dünyası'nda lehimize ne büyük ölçüde müsbet tesirler husûle getirdiğini daha iyi kavrarız.

Halife Sultan Vahideddin ile **Mustafa Kemal** arasında başlamış bulunan burukluğu bütün gayretine rağmen

halledemeyen **Şeyh Sünûsî** Hazretleri, münkesir bir kalb ile Ankara'dan ayrılarak Arap memleketlerine gitmek üzere yola koyulmuştu. Hilâfet müessesesini, inandığı **"İslâm Birliği"** için son derece zarurî ve ehemmiyetli bir istinadgâh kabul eden **Şeyh Sûnûsî** Hazretleri bu müesseseye karşı ortaya çıkmaya başlayan menfi tavırlardan son derece müteessir olmuştu.

Kat'î olarak ifâde edilebilir ki, O'nun Türkiye'yi terkedişi bu yüzdendir. Henüz Türkiye'den ayrılmadan bu mevzudaki münâkaşalar başlamış bulunmakta idi. Afyon Meb'usu **Şükrü Hoca**'nın (**Çelikalay**) Hilâfeti müdâfaa eden ve yukarıda bahsi geçen Risalesi üzerine bütün ilerici (!..) kalemler tarafından O'na karşı, dehşetli bir yaylım ateşi açılmıştı. Bunların makalelerini bir araya toplayan **"Hilâfet ve Millî Hâkimiyet"** isimli eserde **Şeyh Sûnûsî** Hazretleri'nin **"Yeni Gün"** Gazetesi'nden iktibas edilmiş bir beyanâtına rastlıyoruz.[301]

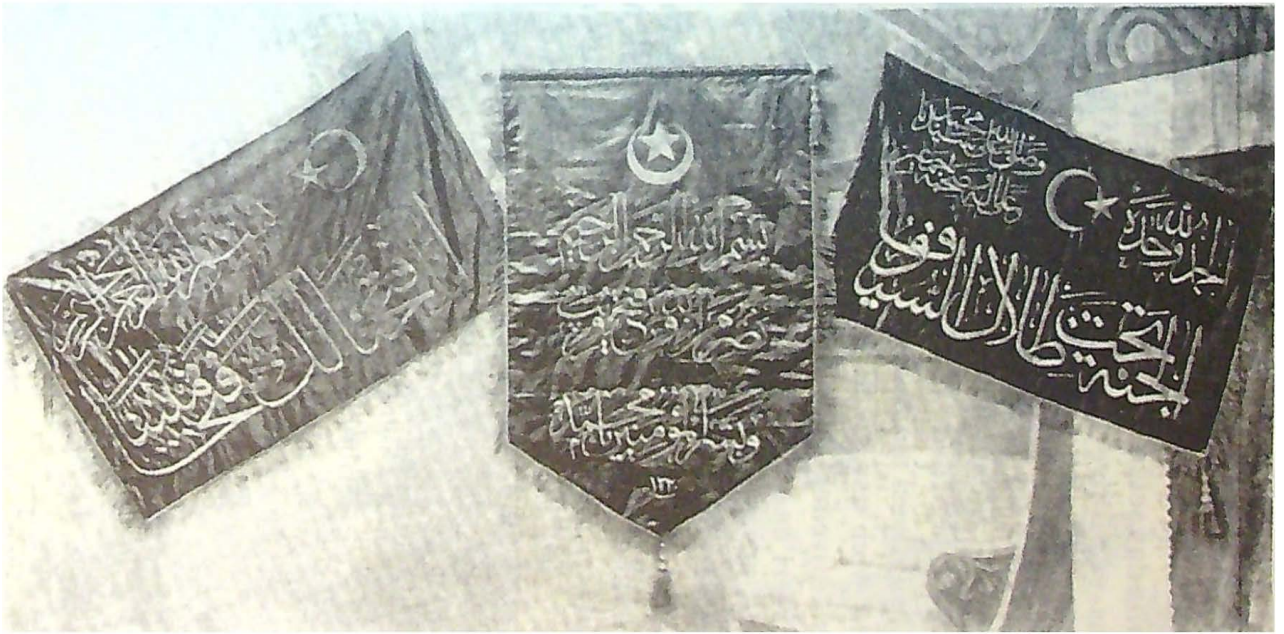
Bu kitap meşrû muhtevâlı bir Hilâfet aleyhinde muhtelif makaleleri ihtiva etmekte ve "Saltanatsız Hilâfeti" müdâfaa eden bir muhtevâ ile resmen neşredilmiş bulunmaktadır. Afyon Meb'usu **Şükrü Hoca**'nın münâkaşa edilen risâlesi dolayısiyle fikrini soran Gelibolu Meb'usu **Celâl Nuri Bey**'e **Şeyh Sünûsî** Hazretleri'nin buradaki beyanâtı hükümetin tutumunu destekler mahiyettedir. Bu O'nun aslî fikirlerine aykırı olmakla beraber düşmandan henüz kurtulmuş bulunan Türkiye'de idârecilerin ikiye ayrılarak birbirleriyle mücâdeleye girişmemeleri ve mevcud nisbî beraberliğin devamı için olsa gerektir. Üstelik belki de O, böyle söylemiş değildir!. Çünkü böyle kimselerin icâbında yalan söyleyebileceği onların hâtırât mâhiyetindeki eserleriyle sâbittir.

Bahsi geçen beyânât şöyledir:

ŞEYH SÜNÛSÎ HAZRETLERİ'NİN BEYÂNÂTLARI

"Cum'a günkü nüshamızda yazdığımız veçhile Şeyh

301 *Hilâfet ve Millî Hâkimiyet*- Ankara, 1939, sh. 239.

Şeyh Ahmed Es-Sünûsî Hazretleri'ne hediye edilen sancaklar

Ahmed Es-Sünûsî Hazretleri evvelsi gün El-Cezire mıntıkasında seyahat etmek üzere Tarsus tarikiyle Diyarbekir'e müteveccihen şehrimizden müfârakat etmişlerdi. Şeyh Hazretleri, İstasyonda bir Bando-Mızıka ve bir müfreze-i askeriye tarafından selâmlanmış ve heyet-i vekile reisi Rauf Bey, Müdâfaa-yı Milliye Vekili Kâzım Paşa, Afgan Sefiri Sultan Ahmed Han, Mısır Murahhaslarından Abdülheyâli Bey ve diğer birçok zevat tarafından teşyi edilmiştir.

Şükrü Hoca Efendi'nin mahud "Hilâfet-i İslâmiye ve Türkiye Büyük Millet Mecilisi" adındaki risâlesinin münderecât-ı şahsiyesi malûmdur.

Gelibolu Meb'usu Celâl Nuri Bey, bu risâle üzerine eâzım-ı islâmiyeden Şeyh Seyyid Ahmed Eş-Şerif Es-Sünûsî Hazretleri'ne mürâcaatla bu hususta ne düşündüklerini istifsar etmiştir.

Sünûsî Hazretleri cevaben demişlerdir ki:

"-Ehemm-i ferâiz-i şer'iyye namazdan sonra cihaddır. Hüküm, sâhib-i kuvvet olanındır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, âdâ-yı muhtelifeye karşı müdâfaada bulunup mülk-i İslâm'ı istilâdan kurtardığından meşrûiyeti her türlü şâibenin fevkindedir. Bütün hukuk ve vezâif meclisindir. (Yeni Gün gazetesinde okunmuştur).

Hatırlatmak gerekir ki, bu beyanât Hilâfetin ilgâsı değil, saltanattan ayrılmasının doğru olup olmayacağı hususundaki münâkaşalar üzerine verilmiştir. Çünkü **Şükrü Hoca**'nın adı geçen broşürü "Hilâfet, saltanatsız olmaz!.." tezini müdâfaa etmekteydi. Hattâ daha sonra ortaya çıkan Hilâfet'in ilgâsına âid şekil bile bazı ileri gelen müslümanlarca onun tamamen ilgâsı şeklinde değil de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce icra edileceği tarzında anlaşılmıştır. Meselâ bizi bütün kuvvetiyle desteklemiş olan Pakistan'ın kurucularından meşhur **İkbal**[302] buna iyi bir misâldir. Ona göre Hilâfet bir şahıstan alınmış, bir

302 Bkz: **Muhammed İkbal**- İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü, İstanbul, 1964, sh. 176.

Tarsus'un Yenice istasyonunda Türkiye'yi terketmek üzere bulunan
• **ŞEYH SÜNÛSÎ**'nin **M. KEMAL**'le karşılaşması

heyete verilmiştir. Bu heyet, Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Gerçekten Hilâfeti ilga eden kanunun bu tarzda anlaşılmaya müsâid bulunduğunu ifâde etmek gerekir.[303] Fakat arkadan gelecek "lâisizm" ile lâik kanunlar külliyâtı, adı geçen kanunun böyle anlaşılıp tatbikini imkânsız kılmıştır.

Her hâlükârda **Şeyh Sünûsî** Hazretleri'nin Hilâfet mes'elesindeki menfî tutum yüzünden Türkiye'yi terketmiş bulunduğu ve ayrılırken de Türk Milleti'nin millî birliği endişesi ile hareket ettiği muhakkatır.

Ankara'dan ayrılacakları zaman şereflerine verilen ziyafette **M. Kemal Paşa**, uzun bir nutuk irâd ederek Sünûsîliğin târihini ve **Şeyh Sünûsî**'nin hizmetlerini nakil ve hikâye etmiştir.

Şeyh Hazretleri de bu nutka mukabele ederek teşekkür ve teveccühlerini ifade etmişlerdir.

Şeyh Sünûsî Hazretleri, Türkiye'den ayrıldıktan sonra, önce **"Şam"**a gitti. Yaygın şöhreti ve hududsuz ziyâretçileri yüzünden, kendisinden korkan Fransızlar, O'nu Şam'ı terke zorladılar.

Buradan **"Filistin"**e geçti. Orada da İngilizler kendisinden kuşkulanıp, korktular. İngiliz baskısı yüzünden **"Mekke"ye** geçti ise de **İbn-i Suud**'la anlaşamadı. O da tahtından endişe etti ve kendisine rahat vermedi. **"Yemen İmamlığı"** ile **"Suud Krallığı"** arasında tampon bir devlet olan **"Asir"**e çekildi.

Burada Sünûsîlerin **"aziz"**lerinden **İdris El-Sünûsî**'nin torunu olan bir başka **İdris El-Sünûsî** hükümdardı. Ancak **"Asir"**de lâyık olduğu hüsn-i kabulü görebilen **Şeyh Ahmed Es-Sünûsî** vefâtına kadar burada kaldı.

1951 yılında âilesinin diğer fertleri "Libya İslâm Devleti"ni kurmağa muvaffak oldular. Nihayet **Kaddâfi**'nin

---

303 Hilâfet'in ilgasına ve Hanedan-ı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Hâricine Çıkarılmasına Dâir Kanun (Kanun Nu. 431).

Madde 1- Halife hal' edilmiştir. Hilâfet, Hükümet ve Cumhuriyet mânâ ve mefhumunda mündemiç olduğundan Hilâfet Makamı mülgâdır...

Ankara'da Bursa yurdunun âyetlerle süslü bayrağı.
Esas sancaklardan başka böyle flâma mâhiyetindeki bayraklar bile zafer âyetleriyle donatılıyordu.

gerçekleştirdiği bir ihtilâl sonunda **Nâsır**'ın paralelinde sosyalist (!) bir cumhuriyet (!) hâline gelen Libya'nın bugün, kendini kurtarmak üzere bir arayış devrini yaşadığı görülmektedir. Bu kurtuluş er veya geç mutlaka gerçekleşecektir. Çünkü bu beldenin halkı, **"Sünûsîlik Hareketi"** sayesinde gayet imanlı fertlerden teşekkül eden uyanık ve mücâdeleci bir topluluktur.

Türk Milleti'ni, İslâm'a yaptığı hizmetler dolayısiyle yürekten seven **Şeyh Sünûsî** Hazretleri gibi diğer Sünûsîler de; her şeye rağmen İslâm Dünyası'nın kurtuluşunu yine Türklerden beklemekte olduklarını her vesile ile ifade etmişlerdir:

"-Artık anlaşılmış oluyor ki; Müslümanlar bugün, her ne kadar parça parça bölgeler ve ayrı ayrı âileler hâlinde dağınık bir vaziyette iseler de, bunların fırsat tamamen elden kaçmadan bir vahdet hâlinde toplanmaları zarurîdir. Çünkü iman cephesinin kuvvetlenmesi ve şevket-i islâmiyenin yeniden kemal bulması, ancak bu muhteşem vahdeti beklemektedir.

Yeri gelmişken, şunu tam bir gerçek olarak arz ve itiraf etmemiz lâzımdır ki, bugün, İslâm milletleri arasında en kuvvetli ve haşmetlisi ve dinî vahdet ve idare yönünden en ümit vericisi Türk Milleti'dir. Binâenaleyh, bütün İslâmî harekât ve dayanışmanın kuvvet merkezi Türkiye olmalıdır. Kahraman Türk Milleti'ni bu yakın alâka ve müzâherete ve bu çok mühim vazifeye ehil kılan birçok tarihî ve stratejik imtiyazlar vardır. Hilâfet'i temsil etmiş olması, bütün İslâm âlemi'nin kalbgâhı olan Haremeyn ve civarının hâdim ve hâmîsi olmak şerefine sahip bulunması ve bütün emânât-ı mukaddeseyi hâlâ uhdesinde mahfuz bulundurması asırlar boyunca İslâm'ın alemdarlığını yapması ve onu, Rabbanî bir lütufla her türlü tehlike ve saldırıştan koruması ve nihayet hâl-i hâzırdaki tutumunun hâlâ ümid verici olması gibi sebepler, bu büyük milleti bugün de İslâmî hareket ve dayanışmanın ve İslâm âlemi için düşünüp çırpındığımız topyekûn bir kurtuluşun yegâne kuvve-

ti, rehberi ve lideri olmaya sevk etmektedir.

Türkiye'nin ve İslâm Âlemi'nin kurtuluşu Allah'ın izniyle, ancak Müslüman Türk Milleti sayesinde mümkün olabilir ve böyle olacaktır!..."[304]

KURTULUŞ SAVAŞI VE İSLÂM ÂLEMİ

Şeyh Sünûsî Hazretleri'nin Türkiye'deki faaliyet ve beyânâtlarının Dünya müslümanları üzerinde çok derin akisler vücûda getirdiğini söylemiştik. Bu vesile ile İslâm Dünyası'nda Türk Milleti'nin mukadderâtına karşı gösterilen hassasiyetten de bir parça bahsetmeden geçmeyelim. O zaman İslâm Dünyası, Türk'ün, şan ve şereflerle bin yıl devam ettirdiği İslâm temsilciliğinin unutulmaz hâtıralariyle doluydu. Bu yüzden Türk Kurtuluş Savaşı, İslâm Dünyası'nın her tarafından büyük bir alâka ve hassasiyetle takib edilmiştir.

Burada şu noktayı da belirtmek gerekir ki: Birinci Cihan Harbi sırasında ilân edilen "Cihâd-ı Mukaddes"in gereken alâkayı görmediği ve hattâ müslüman unsurlardan bir kısmının (Arapların) bizi kendi silâhlarımızla arkadan hançerlemiş oldukları hususundaki bir ifâde ile her zaman karşılaşırız. Aslında pek geniş olan ve asıl mevzumuzun biraz da dışında kalan bu mes'eleyi gereği kadar tafsil etmeğe burada imkân yok ise de[305] öteden beri her yerde karşılanan bu fikre dâir kısa bir izâhât vermek istiyoruz:

Evvelâ şunu belirtelim ki; **"Cihâd-ı Mukaddes"** azametli Osmanlı Devleti'ni mâceradan mâceraya sürükleyen İttihatçıların iş başında bulundukları bir sırada ilân edilmişti. Bu itibarla ilk nazarda tamamen bir Alman tertibi idi. Cihâd-ı Mukaddes ilânı da Cihan Harbi'ne girişimiz gibi Alman men-

304 **Şeyh İbrahim Bin İdris Es-Sünûsî**- Parıldayan Nur (terc. **Ali Ulvi Kurucu**), Orhun Basımevi, 1963, sh. 110.

305 İslâm düşmanlarının dillerine pelesenk ettikleri bu **"Arap İhâneti"**nin bir palavra olduğunu kavramak için bkz: **Kadir Mısıroğlu**- Filistin Dramının Düşündürükleri, İstanbul, 2004, sh. 65 vd.

faat ve tesirlerinin ortaya çıkardığı bir hâdiseydi. Gerçi böyle bile olsa ihânet gerekmezdi. Fakat unutmamak gerekir ki, bize isyan etmiş olanlar, iddia edildiği gibi **"Arablar"** değil, sâdece **"taht"** vaadi almış bir âile, yani **"Şerifler"**di. Bunda da İngilizler'in döktükleri paraların ve Entellicense Servisinin çalışmalarının rolünü hesaba katmak gerektir.

Lavrens gibi çevirdiği fırıldaklar efsâneleşmiş bir İngiliz ajanının faaliyetlerini de unutmamak lâzımdır. Sâlim düşünülürse, bu mes'elede bütün Araplığı suçlamaya imkân olmadığı görülür. Şerifler, İngiliz menfaatlerine tâbi olmanın semeresini **"Hicaz"**, **"Irak"** ve **"Ürdün"** Krallıklarına âid üç **"Tâc"**a nâiliyetle elde etmişlerdir. Kendileri hesabına bu kadar büyük bir menfaat için bize karşı çıkmışlardır. Şüphesiz bu, yaptıklarını mâzur göstermez!.. Ancak insaf ile düşünürsek görürüz ki, isyan edenler arasında hâlis Türk olan yerler de vardır. Meselâ Bolu, meselâ Düzce... v.s. bunları kolayca unutan bizler, Arablar'ın hareketlerini hâlâ unutamıyoruz. Çünkü düşman böyle istiyor ve bizi bu tarzda bir düşünceye sevketmek için telkin yağmuruna tutuyor. Maksad Türkler'le İslâm Dünyası'nın arasını açık tutabilmektir. Oysaki bu isyanların Arabistandakileriyle Anadolu'dakileri arasında hiç bir fark yoktur. Hepsi de kısmen şahısların menfaati ve kısmen de içtihad farklarının eseridir.

Herşeye rağmen, ilân edilmiş bulunan "Cihâd-ı Mukaddes"in bütün İslâm Dünyası tarafından yekvücud bir hâlde desteklenmesi gerekirdi. Fakat yukarıda beyan edilen sebepler yüzünden bu destek kısmî olmuştur. Yâni Cihâd-ı Mukaddes ilânının şimdiye kadar iddia edildiği gibi hiç bir akis uyandırmamış olduğu doğru değildir.

Bir kere İslâm Dünyası, Araplardan ibâret değildi.

Kaldı ki, Araplar'da dahî çeşitli karışıklıklar meydana gelmiş ve İngilizler bilhassa **"Mısır"**da âsâyiş ve hâkimiyetleri için büyük güçlüklerle karşılaşmışlardır.

Fakat Cihâd-ı Mukaddes ilânının en muazzam tesiri, yüz

milyonluk **"Hind Müslümanları"** üzerinde görülmüştü. Bize, Şerefli tarihimiz ve İslâm'a yaptığımız büyük hizmetlerin tesiriyle candan bağlı bulunan bu muazzam kitlenin, **"Cihâd-ı Mukaddes"** sebebiyle İngiliz Müstemleke İdaresine çıkardığı güçlükler, müstakil bir eseri teşkil edecek kadar geniş bir mevzudur. O kadar ki; İngiltere, Hind Müslümanları'nın idaresinde acze düşmüş ve yerleşmiş usûl ve an'anelerine rağmen müstemleke impartorluğunun yıkılmasına sebep olacak ilk ciddi mânialarla karşılaşmıştır. Hind kıt'asını baştanbaşa isyan ve ihtilâllere sahne kılan bu dalgalanmalar, Birinci Cihan Harbi'nden sonra da devam ederek Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Londra'ya kadar sirâyet etmiştir.

Gerçekten Hind Müslümanları, Yunan palikaryalarını destekleyen İngiliz idaresini protesto maksadıyla Hind Kıtasındaki nümayişlerle yetinmeyerek Londra'da dahî bir miting tertip etmiş, Türkiye'ye karşı bu tavrın müstemleke camiası hesabına ne derin ihtilâflara sebep olacağını göstermiştir.[306]

Mevlânâ Mehmed Ali Han adında bir büyük Türk dostu Hindli müslümanın riyâseti altında kurulan **"Hind Hilâfet Komitesi"**nin çalışmaları, Türk Kurtuluş Savaşı devresinde bize son derece müessir ve hayatî bir destek sağlamıştır. Milyonlarca liralık nakdî yardımlardan mâadâ İngiliz Devleti üzerindeki baskıları sebebiyle de Yunan palikaryalarının İngiliz desteğinden mahrum kalmalarını temin etmişlerdir. Bütün bu hizmet ve faaliyetlerin teferruatı bu eserin hacmi ile kabil-i telif değildir. Bu yüzden, Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Hindistan'a kadar uzanan bir seyahatle oralarda bize ve giriştiğimiz mücâdeleye karşı mevcud olan hissiyatı yerinde tespit eden bir Türk Gazetecisinin röportajından örnek olarak bir kaç satır nakletmek istiyoruz:

"... Ağustos'un birinci günüydü. Hindistan'ın her tarafında o günkü nümâyişe iştirak için ahâlî hazırlanmıştı.

306 Tafsîlât için bkz: **Kadir Mısıroğlu**- Geçmişi ve Geleceği ile Hilâfet, İstanbul, 1993, sh: 229 vd.

Bütün halk sokaklarda toplanıyor, İngiliz emtiasını yırtıyor, İngiliz elbiselerini tahkir ediyor:

"-Yaşasın Hilâfet!.." diye bağırıyorlardı.

Nümâyişi hazırlayan komitenin merkezi "Bombay"da bulunduğu sebeple Bombay'daki nümayiş pek büyük mikyasla yapılıyor, ahâli bilâ-tefrîk-i İslâm ve Hindu, "Türk Bayrakları" içtima ediliyor. Büyük meydanlarda İngiliz mâmûlâtından bulunan elbiseleri meydanlara yığıyor, gaz dökerek yakıyorlardı. Bombay'ın önündeki o günkü hâl görülmeğe değerdi.

Nümâyişe iştirak eden bütün otomobiller Türk bayraklarıyla tezyin edilmiş, halk heyecanlı tezâhüratta bulunuyordu. Cemiyetin maksadı ne idi. Mâlûm olduğu üzere ekseriyeti teşkil eden hindular, Hind istiklâli için 60 milyonu, mütecâviz müslümanların muâvenetine mürâcaat ettiklerinden müslümanlar, "Hilâfet Meselesi"nde kendilerine muâvenet edilmek şartlarını ileri sürmüş ve bu hususta hindularla ittifak-ı tam hâsıl olmuştur. Hindistan'da bulunan müslümanlar birkaç büyük simanın irşâdâtı ile şiî ile sünnî meselelerini bertaraf ederek ve hindularla bilittifak aşağıdaki iki maddeyi İngiltere Hükûmeti'nden istiyorlardı.

1- Hilâfet mes'elesinin Türkler lehinde hall ü faslı,

2- Anadolu arazisinde İngiltere'nin bîtaraflık ihtiyar etmesi.

Hind Müslümanları'nda nifak ve ittihadın tesisi için 20 milyonu mütecaviz şiîlerin muhterem müçtehidi Sıkatü'l-islâm Mirza Abdürrahim Hazretleri Hindistan'ın birçok merâkizinde (merkezlerinde) seyahatler ederek konferanslar vermiş, vaazlarda bulunmuş Şevket Ali ve Mehmed Ali vesâir rüesânın muâveneti ile ittihad-ı tam husûle gelmişti.

İslâm rüesâsı hinduların millî reisi meşhur Gandi ile ittifak ederek balâdaki iki maddeyi tespit ve İngilte-

re Hükûmeti'ne matluplarının adem-i is'afı neticesinde Ağustos'un Birinci günü bütün Hindistan'da nümâyişlere karar ve icraya teşebbüs ediyorlardı. Bombay'ın zenginlerinden olup "Hilâfet Meclisinin[307] kâtib-i umûmîsi bulunan Hacı Ahmed Sâdık Efendi Kühterî Cenapları tarafından açılan fabrikalarında[308] millî elbise için millî kumaşlar yapılıyordu. Mirza Abdürrahim Hazretleri ile mülâkatlarında diyorlardı ki: "Cenabı Hakkın derya-yı adâleti temevvüç ediyor ve yakında etrafı ihata edecek. Bütün itikadatımla Mustafa Kemal Paşa'nın mağlûp olamıyacağına eminim. Artık bundan fazla mezellete Cenab-ı Hak râzı olmaz!."

Şevket Ali ile görüşürken diyorlardı ki:

"-Biz Dünya veya şahsiyet için cihad etmiyoruz. Bizim cihadımız hakikat içindir. Bize İngilizler diyor ki: Türkler, Hindli değildir. Bu hatâ-yı mahzdır. Bence hak ve adâlet âleminden başka bir âlem yoktur. Bugün de o âlem bir merkezde içtima etmiş: Ankara... Ben ölünceye kadar bu uğurda çalışmaktan sarf-ı nazar etmem!.."

Bir öğle üstü idi. Ağustosun sonlarına doğru Hilâfet Meclisi'ne gittim. Azadan bazıları ağlıyordu. Cemiyetin kâtib-i umûmîsi Ahmed Sâdık Kühterî ile görüştüm. Yunan Ordusu'nun Ankara'ya girdiğini söyledi. Muhterem muhatabımın kederi pek büyüktü. Bu haberin İngiliz ajansının verdiğini ilâve etti. Ne yapacaksınız diye sordum:

"-Yapacağımız mâlûm, dedi. Sonuna kadar uğraş-

307 Bu mesele ile uğraşmak ve bütün Hindistan'ı bir merkeze cem etmek için **"Hilâfet meclisi"** nâmında Bombay'da bir cemiyet teşekkül etmiş, Roma'daki **Câmi Bey** vasıtası ile mücâhidîne muâvenette bulunuyorlardı.

308 **Hacı Ahmed Sadık Efendi**, Bombay'ın en büyük eshab-ı emlâkinden olduktan başka Avrupa ile büyük mikyasta muâmelede bulunur bir boya fabrikasının mâlikidir. Bu zat-ı muhterem Türk esirlerine ve muhâcir Türkler'e pek büyük muâvenetlerde ve cihad-ı âhirede fedakârlıklarda bulunmuştur.

mak."

O gün Şevket Ali Efendi Hazretleri ile mülâkatımda diyordu ki:

"-Ben İngiltere'yi yakında amana getireceğim. Biz İngiltere'yi silâhla değil, belki Âleme medenî olduğumuzu ve haklarını müsâlemet ve iktisat ile istihsale muktedir bulunduğumuzu ispat edeceğim!.."

Eylülden birkaç gün geçmişti. Ankara'nın istilâsı haberinin bir sânia (uydurma) **olduğu anlaşılmıştır. Hacı Ahmed Sâdık'ın Hindistan'da kalmamdaki ısrarına rağmen Şevket Ali ile veda için görüştüm. Bu muhterem zat artık son saatlerin yaklaştığını söylüyordu. Eylülün sonlarına doğru 15 günlük bir yolculuktan sonra "Süveyş"e çıkmış ve Mısır matbuâtından Hindistan ihtilâlinin başladığını öğrenmiştim.**

Teşrinievvelde İstanbul'da idim. Şevket Ali ile kardeşi Mehmed Ali'nin tevkif edildiklerini Avrupa gazeteleri yazıyordu.[309]

Burada yeri gelmişken bir başka Hindli müslümanın hizmet ve yardımından da birkaç cümle ile bahsetmek isteriz. Bu **Abbas Han** adında bir mücâhiddir. Tâ Kuvâ-yı Milliye safhasından itibaren fiilen Türk Mücâhidleri arasında bulunuyor ve düşmana karşı onlarla birlikte savaşıyordu. Ayrıca ordu dâhilinde bir gazete de çıkararak askerlerimizin mânevîyatını yükseltiyordu. Hattâ bu gazetenin imkânsızlıklara rağmen İngilizce nüshasını dahi tabetmek sûretiyle Hindistan'a kadar gönderiyordu. Bu sûretle Yunan vahşet ve mezâlimini Hind Müslümanları'na duyuruyor ve Yunanlılar'a en büyük desteği sağlamış bulunan Ingilizler'e karşı orada umûmî feverânı körüklüyordu.

Bu Hindli müslüman, Türk askerleri üzerinde son derece tesir hâsıl eden bir beyânname de neşretmişti.[310]

309 **Nâci Kasım**- Zafer Kitabevleri, İstanbul, 1341, sh. 161 vd.

310 **Albay Hüsâmeddin Ertürk**- a.g.e., sh. 435.

ESAD (İLERİ) HOCA

Aslen Gümülcinelidir. Fiilî mücâdeleye önce orada girişmiştir. Daha sonra Türkiye'ye hicret etmiştir. Vatan yolundaki hizmetine Kurtuluş Savaşı'ndan çok önce başlamıştır. Birinci Cihan Harbi'nde Cihâd-ı Mukaddes ilân edilince halkı irşad için **"Cihâd-ı Ekber"** adında bir broşür çıkarmıştır. Burada cihad hakkındaki âyet ve hadislerin zikir ve izahından sonra:

"... Ey din kardeşler!

Cümlenin malûmudur ki, Moskof, Müslümanlığın kadîm düşmanıdır. İngiliz ve Fransızlar da son zamanlarda Müslümanlık Âlemi'ne karşı bir cellât kesildiler. İngiliz ve Fransızlar, Rusya gibi gaddar ve müstebit bir hükümetle elele vererek idareleri altında bulunan müslüman kardeşlerimize yapmadık fenalık bırakmadılar. Geçen sene **"Rumeli fecâyii"** de onların zalimâne ve hâinâne tertibleri neticesinde idi. İşte onların mezâlimi bugün saha-i cihanda ve üç yüz milyon ehl-i İslâm'ın uyanmasını ve ayağa kalkmasını mûcip oldu. Hazâ min-fazli Rabbenâ!..

Bugün Rus, İngiliz, Fransız ahâlisi bir araya gelse, toplansa, hüküm ve esaretleri altında bulundurdukları ehl-i İslâm'ın yarısından azdır. İşte bugün Âlem-i İslâm'ın en müthiş ve mel'ânetkâr düşmanlarıyle muharebemiz var. Öyle düşmanlar ki; idaresi altında din kardeşlerimiz envai mezâlime duçar oluyorlar. Lâkin avn-i Hâk'la o din kardeşlerimizin göz yaşlan Hükûmet-i Muazzama'mızın ve şanlı ordumuzun tedâbir-i hakîmânesiyle ve Âlem-i İslâm'ın harekât-ı vatanperverânesiyle silinecektir.

Ehl-i İslâm'ın düşmanı ne kadar çok olursa olsun, Âlem-i İslâm'ı mahvedemezler. Muhâfaza-i din ve vatana âid şer'an mükellef olduğumuz vazifeyi lâyıkı ile ifâ edersek âkıbet galebe ve nüsrat bizimdir. Envâr-ı Din-i Muhammedî sönmez. Zâlim düşmanlar Din-i İslâm'ı mahvetmek için itilâf edip, bütün mevcudiyetleriyle meydana çıkıyorlar. Hâlbuki diğer taraftan bir ittifak çıkıyor. Âlem-i İslâm'a müfid ve muîn oluyorlar.

Bunlar hep tecelliyât-ı Haktır. Din-i Mübîn-i İslâm kıyamete kadar pâyidâr olacaktır!. Din-i Celîl-i İslâm'ın hâmîsi, Allahü Teâlâ ve Şefîi Resûl-i Mücteba Efendimiz hazretleridir.

Allahü Azimüşşanın ve Resûl-i Müctebâ'nın emirleri mucebince hareket ve böyle cihâd zamanında malımızı ve canımızı fedaya gayret edelim. Zira gördüğümüz felâketler, duçar olduğumuz musibetler artık cana dayandı. Lehülhamd Dünya yüzündeki Âlem-i İslâm uyandı.

Malûmdur ki; Dünya yüzünde üç yüz milyon müslüman kardeşlerimiz var. Makâm-ı Muallâ-yı Hilâfet'in şefkatli, merhametli sancağı altında mes'ud ve bahtiyar imrar-ı hayat eden yirmi milyon nüfus-i müslime bulunuyor: İran ve Efgân Hükûmetleri'nin idarelerindeki on altı milyondan mâada, iki yüz altmış dört milyonu ecnebilerin, düşmanların boyunduruğu, idaresi altındadır. Yazık değil mi? Allahu Teâlâ'yı bir, Peygamberân-ı İzam'ı hak tanıyan din kardeşlerimiz, hakkı yıkmağa çalışanların esâreti altında bulunuyor, inliyor.

İslâm memleketlerini birçok zamanlardan beri kaplayan felâketleri düşünelim. Koca **"Endülüs"** Devlet-i İslâmiyesi ne oldu? Bir fert kalmayıncaya kadar İslâmlar mahvoldu. Yüzü mütecaviz vilâyeti hâvî Makarr-ı Saltanat-ı İslâmiye olan o koca müslüman memleketi ne için İslâmlar'ın elinden çıktı? Üç yüz bin câmi-i şerifi olan ve üç yüz bin minberde hutbe okunan o kıt'a-i cesîmenin İspanyalıların eline düşmesi acaba nedendir?

Hindistan Müslümanları neden esaret altına girdi. Neden her kabza-i hâkinde ecdadımızın kanlarını dökerek aldıkları memleketler düşmanlar eline geçti. Neden olacak, *"Kişiye zulmeder mi hiç mevlâsı, kişinin çektiği kendi cezâsı..."*

Kur'ân-ı Kerim'de... buyurulmuştur. Meâl-i şerifi:

"-Bir millete, bir kavme ihsan olunmuş memleketi, nimeti Cenab-ı Hak ellerinden almaz, tağyir eylemez. Hattâ ki; o millet, o kavim, o niâm-ı ilâhiyenin kadrini bilmez kıymet-i hakikiyesini takdir etmez, sefâhâta gider,

ESAD HOCA

nefsini tağyir ederse, Hazret-i Allah ellerinden alır!..”

İşte şu sırr-ı celîl-i ilâhî müslümanlar hakkında zuhur etmiştir. Allahü Azimüşşan bize tarîk-i necatı göstermiştir. Kur’an Azimüşşan’da...” diyerek uzun uzun âyet ve hadisler zikredip halkı birliğe ve cepheye koşmağa dâvet etmekteydi.[311]

Esad Hoca:

“-Zafer İslâm’ındır!..” sözüyle tarih düşürüp zafer beklerken Cihan Harbi’nin fecî bir sûrette nihayetlenmesi hâdisesine şâhid oldu. İşte o zaman böyle vaaz etmek veya broşür neşretmekle iktifa edilemeyeceğini gören **Esad Hoca,** silâha sarılarak tâ Gümülcine’den beri tıynetlerini çok iyi tanıdığı Yunan palikaryalarının karşısına geçti. Aydın havâlisinde çarpışan Kuvâ-yı Milliyeciler içinde cidden çok mümtaz hizmetler ifâ etti. Muntazam ordu teşekkül ettikten sonra da

311 **Gümülcineli Esad Hoca**: Cihad-ı Ekber. İzmir 1332

millî ordunun **"fahrî müftü"**sü sıfatıyla zafere kadar hitabeti ve silâhıyla din ve vatan uğrunda fedâkârâne çalıştı. **Esat Hoca**'nın bu devredeki uzun ve teferruatlı mücâdelesinin bir kısmını aydınlatan millî mücâdele Aydın cephesi kumandanı ve Harekâtı Harbiye Reisi **Tâhir Özerk Bey**'in bir mektubunu nakledelim:

"... Millî Mücâdele'de, Aydın ve Ödemiş cepheleri harekât-ı harbiye reisi bulunduğum cihetle pek muhterem diğer bir hocamızdan da bahsetmek vacibedir. O da birinci Büyük Millet Meclisi'nde Aydın meb'usu olarak bulunmuş olan Hoca Esad Efendi'dir. Aydın'da sultanî mektebinde muallim ve Aydın Hilâl-i Ahmer (Kızılay) reisi iken işgal üzerine silâha sarılarak cephemize gelmiş, sûretini çıkartıp, takdim eylediğim fotoğrafta görüldüğü üzere hakikî bir muharip olarak bizimle muharebelere iştirak etmiştir.

Yunan, Ödemiş'in Mendegüme üstündeki bayıra açık ordugâh kurmuştu. Biz de Koçak Deresi ağzında yüz elli mevcudlu bir piyade taburu ve bu taburun sağında kırk kadar zeybek kızaniyle Mendegümeli Hasan Hüseyin Efe, sol cenahtaki tepede bir kudretli cebel topu ve benim mâiyetimde yedi süvari (Muhterem Hoca Esad Efendi de dâhil), buna mukabil düşman bir alay piyade ve dört toplu bir cebel bataryasından mürekkep idi. Fecirle beraber savaş başladı. Her neye mal olursa olsun Mendegüme Havzası'nı düşmandan geri almamız esas gayemiz idi. Bunu da taarruz emirlerimizde bildirmiştik.

Fecrin o ıssızlığı sırasında ordu müftümüz muhterem hocamız Esad Efendi kendisi ve topçu askerleri tekbirler getirerek ilk mermiyi biricik topumuzun namlusuna yerleştirtti. Harp kızıştı. Açıkça mevzi alan düşman topçusu Koçakderesi ağzına doğru dört mermi attı. İşaretimiz üzerine bizim topumuzu açıkta bulunan düşman topçusuna tekbirlerle endaht etti. Tekbirlerle yerleştirilen bu mermi tam düşman topunun bir tanesinin ağzına isabet etti. Buna

"CİHÂD-I EKBER" broşürünün kapağı

müteakip de bizim top düşman topları üzerine beş mermi daha yolladı. Düşman topları susup yalnız bizim topumuzun patlaması Yunanlıları sarstı, düşman topçusu mühim zâyiatla perişan bir hâlde geriye kaçtı, bozuldular, yüzlerce ölü bırakarak kaçtılar. Bizim zâyiatımız, biri mülâzım olmak üzere üç yaralıdan ibaret idi. İki buçuk saat sonra Başören, Küçükören, Mahmudlu köyleri tamamen düşmandan geri alındı. Biz de muzafferen cephe karargâhı olan Köşk'e döndük.

Muhterem hocamızın gerek muharebe ve gerek siyaset sahalarında büyük hizmetleri vardır. Aydın muharebesinden sonra Yunan mezâlimini İstanbul Hükûmeti'ne ve İ'tilâf Devletleri mümessillerine anlatmak üzere umum halkın mümessili olarak Aydın Belediye Reisi Reşad Bey'le birlikte Rodos tarikiyle İstanbul'a gitmesi ve beynelmilel bir tahkik heyetinin gelmesine ve lehimizde rapor verilmesine dâir büyük hizmetlerine paha biçilmez, takdir ve tebcili vecibedir.

Millî Mücâdele Aydın Cephesi Kumandanı ve Harekâtı Harbiye Reisi
Tâhir Özerk[312]

Esad Hoca, Birinci Millet Meclisi'ne **"Aydın Meb'usu"** olarak katıldığı zaman otuz üç yaşında idi. İkinci devrede Menteşe (Muğla) Meb'usu oldu. Harb esnasında cephelerde **"Millî Ordu Fahri Müftüsü"** sıfatıyla silâhı ve hitabetiyle bir nefer gibi her yerde yetişerek heyecanlı vaazlar ve veciz irşadlarla askerin mânevîyâtını yükseltmek sûretiyle çok mühim vazifeler ifâ eden **Esad Hoca**, Meclis içinde de son derece faal idi.

Tahakkuku için üç sene milletçe yekvücud birhalde ve fedakârca çalışılan Misak-ı Milliyeyi tescil ettiremeyen **"Lozan Muahedenâmesi"**ne karşı en haklı ve mukni tenkidi o yapmıştı. Bu muahedeye kırmızı rey veren on dört muhaliften biri de **Esad Hoca** idi. Bilhassa Yunan eşkıyalarının tıynetleri-

312 Sebilürreşad C. III, Sayı 71, sh, 334

Vatanın kurtuluşundaki iki aslî müessir:
"Sarık" ve "Silâh"
ESAD HOCA muhârip kıyâfetiyle

ni çok iyi tanıyan bir insan olması dolayısiyle savaş meydanında elde edilen başarının sulh masasında harcandığını meclis kürsüsünden en beliğ bir sûrette ifâde eden oydu.

"-Ben Yunan palikaryalarını bilirim. Onlara teslim ettiğiniz Türkler'den bir gün gelecek ki; bir torba kemik bile alamayacaksınız!.." diyor ve **"Mora", "Girid"** gibi bunun çeşitli misâllerini zikretmek sûretiyle **"Batı Trakya"** Türkleri'nin mukadderatı üzerindeki tavizkâr siyaseti kınıyordu.

Meğer Batı Trakya faciasına aradan otuz sene geçtikten sonra bir yenisi eklenecekmiş: **"Kıbrıs"**. **Esad Hoca**'nın, mukadderatı Yunan eşkiyasına teslim edilmiş bulunan Türkler hakkındaki endişesini bugün bir de Kıbrıs için dikkate almalı ve tevali eden bu gafletten sıyrılarak artık Yunan "Megalo-İdea'sı karşısında kendimize gelmeliyiz. Yoksa O'nun Batı Trakya kaybedildiği zamanki acı tenkidiyle sıcak göz yaşlarını unutursak, yarın Kıbrıs karşısında bir başka vatanseverin aynı tenkid ve göz yaşına şâhid oluruz!..

Esad Hoca, Kurtuluş Savaşı devresinde yukarıda bahsi geçen broşüründen başka birkaç küçük kitab, daha çıkarmıştır. Bunlar **"Ah!! Aydın"** (Şiir hâlinde beyânname) **"Verin Zavallılara", "Hilâl-i Ahmer"** gibi çeşidi risalelerdir. Türk Milleti'nin Kuvâ-yı Millî devri gibi buhranlı bir zamanında halkı birliğe ve birbirine yardıma teşvik eden bu broşürler son derece faydalı olmuştur.

Soyadı kanunundan sonra **"İleri"** soyadını alan **Esad Hoca** 1921 Lozan Sulh Antlaşmasının üzerinden henüz altı sene geçtikten sonra 1930 Türk-Yunan Antlaşmasıyla hayalperest Yunan palikaryalarına yeniden tâviz üstüne tâviz verildiğini de görmek bedbahtlığına uğramaktan kurtulamamıştır.

Ömrünün son yıllarını, **"İzmir"**in, **"Torbalı"** kazasında münzeviyâne geçiren **Esad Hoca**, 15 Nisan 1957 tarihinde vuku bulan fecî bir trafik kazasında hayata gözlerini yummuştur. O gün Torbalı'dan otobüse binmiş, İzmir **"Kestane Paza-**

ESAD HOCA'nın muhârip kıyâfetiyle başka bir pozu

rı" Câmii'nde vaaz vermeye gidiyordu. **"Necip Baba"** mevkiinde vukûbulan trafik kazası, hayatının sonu oldu. Mevlâ Rahmet eyleye.

Esad Hoca, uzun seneler yaşayarak, her gelen Türk idâresinin **"Yunan"**a daha fazla tâviz verdiğini elemle gördü. İnşallah bizler, yakın zamanda Yunan palikaryalarına yeni tâvizler verildiğini görmeyecek ve Kıbrıs hadiselerinin uyandırmasıyla Türk'ün varlığına sûikast hazırlayan Yunan Megalo-İdeası'nın gerçek mânâsının kavrandığına şâhid olacağız.

ALİ RIZA (ACARA) EFENDİ

Birinci Devre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde **"Batum Meb'usu"** olarak vazife gören **Ali Rıza Efendi**, aslen Batum'a bağlı **"Acara"**lı olduğundan soyadı kanununda sonra bu adı almıştır. Hâlen Türkiye Büyük Millet Meclisinin hayatta bulunan birkaç âzasından biridir.[313] Büyük Millet Meclisi'ne iltihakından önce Batum havâlisinde çeşitli düşmanlarla, mücâdele etmekte idi.

Bu bölgede Ruslar ve İngilizler'e karşı Batum'un, Türklük ve Müslümanlığını kurtarıp, garantilemek için girişilmiş bulunan bu mücâdelenin teferruatına girmiyoruz. Talihsiz vatan parçalarından biri olan **"Batum"**daki bu faaliyetlere dâir birkaç kelime ile iktifa ediyoruz.

Burada Ruslar ve İngilizlere karşı girişilen mücâdele ile ün salan **Temur Paşa**, Rus idaresi zamanında Jandarma Albayı idi. Batum'un bize geçmesinden sonra Bâb-ı Âlîce kendisine **"Mîr-i Mîran"**lık rütbesi verilmiş ve İstanbul'a dâvet edilmişti. Buna dair bir hadiseyi **Sultan Vahideddin** meselesi dolayısiyle birinci bölümde zikretmiştik. **Temur Paşa** Saray'ın dâveti üzerine İstanbul'a geldiği zaman kendisine her türlü resmî işlerde rehberlik eden **Ali Rıza Efendi**'nin hizmetle-

313 Bu eserin ilk tab'ı sırasında hayatta olan **Ali Rıza Efendi**'ye maalesef ikinci tab'ı bile görmek nasib olmamış, 1969 Ağustos'unda Ankara'da rahmet-i Rahman'a kavuşmuştur.

ALİ RIZA ACARA
Birinci devre Batum Meb'usu iken

rinden son derece memnun olduğu için Batum'a döndüğünde O'nu her tarafta meth ü sena etmiş ve itibarını yükseltmiştir.

Ali Rıza Efendi 1332'de "Mekteb-i Kuzat"tan mezun olunca Batum'a gitmiş ve **Temur Paşa**'nın medh ü senası sebebiyle muazzam bir iltifat ve alâka görmüştü. O zaman mütâreke olmuş ve **"Cenubî Garbî Kafkas Hükümeti"** kurulmuştu. Bu hükümetin kurucu müteşebbisleri arasında bulunan **Ali Rıza Efendi** oradaki mücâdelelerde büyük ve şerefli hizmetler ifâ etmiştir. Hareketi, 1334-1336 (1918-1920) seneleri arasında bizzat idâre etmiş ve karşılarındaki on sekiz komiteye karşı parlak zaferler elde etmiştir.

Tamamen mahallî **"Acara"** elbisesi giydirilmiş bulunan milis askerlerle büyük muvaffakiyetler elde etmiştir. Gerçekten **Ali Rıza Efendi** kumandasındaki kuvvetler, bir savaşta se-

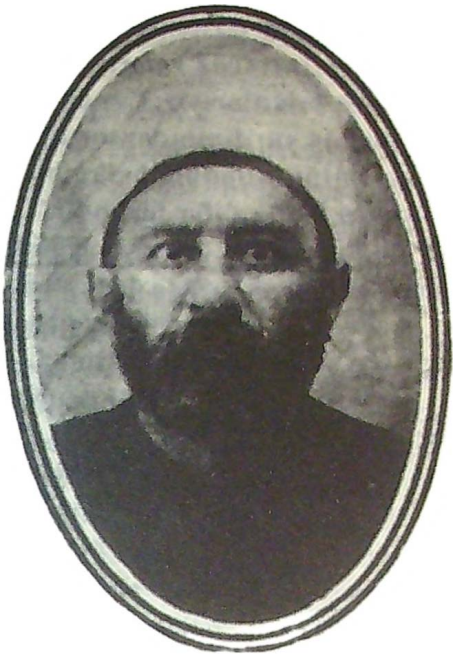
kiz bin esir ve birçok da silâh almışlardır. **Kâzım Karabekir Paşa** ile vâki muhabereleri üzerine, esirler serbest bırakılmış, malzeme de **Karabekir Paşa** emrindeki kuvvetlere intikâl ettirilmek üzere **"Hopa"**ya kaçırılmıştır.

Bu sırada artan İngiliz baskı ve sıkıştırması üzerine **Ali Rıza Efendi** buradan kaçmaya mecbur olmuştur. Esâsen Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Batum Meb'usu seçildiğinden Ankara'ya çağrılmaktaydı. Fakat Batum'daki mücâdele dolayısiyle Meclise dört ay geç iltihak etmiştir. Başından sarığını, sırtından cübbesini çıkararak kendine bir sarhoş tavrı verip paytonla Batum'dan kaçmıştır.

İlk olarak güzergâhta Trabzon'a uğramış ve burada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi **Barutçuzâde Ahmed** ve ulemâdan **İbrahim Cudî Efendi**'lerle görüşüp konuşmuş ve halka vaaz ve konferanslar vererek, onları Millî Mücâdele'ye ve birliğe teşvik etmiştir.

Bu vaaz ve konferanslarda Trabzon halkının Ankara'ya karşı itimad ve bağlılığını takviye eden **Ali Rıza Efendi** Meclis çalışmalarında da çok müspet hizmetler ifâ etmiştir. Ezcümle ilk **"Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu"**na Devletin resmî dininin **"İslâm"** olduğuna dair mâruf maddenin girmesini temin eden takriri **Ali Rıza Efendi** imzalayıp vermiştir.

Hem meclis dâhilinde parlamento faaliyetlerine iştirak etmek ve hem de cephede silâhlı mücâdeleye katılmak sûretiyle din ve vatan uğrunda fedakarâne çalışan **Ali Rıza Efendi**, Türk Kurtuluş Savaşının büyük sarıklı mücâhidlerinden biridir. Zira "deli" namıyla mâruf **Hâlid Paşa**'nın kuvvetleri meyanında gerek silâhı ve gerekse hitabetiyle emsalsiz hizmetler ifâ etmiştir. Yalova'dan Kars'a kadar "tekâlif-i harbiye" için dolaşıp şehir şehir, câmi câmi vaaz ve konferanslarla halkın Kurtuluş Savaşı'na teşviki istikâmetinde, teşbihte hata olmazsa bir nevî **Piyer Lermit** gibi azim ve sebatla çalışmıştır. On altı ay fiilen silâhı elinde cephede döğüşmüş ve bir defasında "Gemlik" dağlarında yaralanmıştır.

Birinci devre meb'uslarından Erzurum Meb'usu
NUSRET EFENDİ

Cephede bulunduğu bir sırada İkdam Gazetesi'nin muhabiri kendisine birkaç sual sormuştu. Bu suallere verdiği cevaplar O'nun Cenâb-ı Hakk'ın lütf u ihsaniyle tahakkuk edecek zafere ümit ve inancını belirtmektedir:

"-İleriyi nasıl görüyorsunuz?"

"-Çok iyi olacak."

"-İngilizler, İstanbul'dan giderler mi?"

"-Mecbûren."

"-Pek güç, bak Mısır'dan gitmediler."

"-Mısır'ın arkası Sudan, İstanbul'un arkası ise Anadolu'dur. Anadolu'daki azim ve iman, İngiliz'i İstanbul'dan kovacak bir kudrettedir."

"-Bunu nasıl anlıyorsunuz?"

"-Bu bir histir, böyle şeyler aklî hesaplara uymaz. Bu

millet ilâ-yı kelimetullah dâvasına bin yıl fedakarâne hizmet etmiş büyük ve emsalsiz zaferler kazanmıştır. Biz de o şehid ve gâzilerin evlâdlarıyız. Cenâb-ı Hak bizi onların hizmetleri hürmetine yardımından mahrum etmiyecektir. Benimle birlikte bütün Anadolu halkı, bu inancı taşımaktadır. İnanıyoruz, o hâlde zafer bizimdir."

"İznik" ile **"Mekece"** arasında **Hâlid Paşa** emrindeki bu kuvvetlere at üstünde vaaz eden **Ali Rıza Efendi,** burada vaaz ve irşadlarıyla erlerin mânevîyatlarını yükseltmek sûretiyle zaferin en müessir âmili olmuştur. O sırada bindiği at gayet aksi idi. Bir türlü zaptedilemiyordu. **Kumandan Hâlid Paşa,** O'na kendi atını gönderdi.

Evvelâ yoklama yapıldı. Bütün efrad oradaydı. **Ali Rıza Efendi,** efradı bir baştan bir başa at üstünde dolaşmak sûretiyle heyecanlı bir nutuk irâd etti. O zaman gayet genç ve gür sesli idi. Heybetli siyah sakalı ve ilim ve fazilet sembolü sarığıyla ruhlara mehâbet ve heyecan veriyor, erleri coşturuyordu:

"-Askerler! Mübârek dinimizin ana şartlarından biri de hacdır. Hacılar hac maksadiyle mübârek Kabe'ye gittikleri zaman orada **"Hacerü'l-Esved"**e yüzlerini, gözlerini sürmek sûretiyle onu öperler. Çünkü, Hacerü'l-Esved, Cenâb-ı Rabbülâlemin tarafından Cennetten gönderilmiş mübarek bir taştır. Siz de bugün öyle şerefli bir mücâdele ve hizmet üzerindesiniz ki; Cenab-ı Hakk'ın yardımıyla muvaffak olup, zafer müyesser olunca, bütün millet, ihtiyar analarımız, gün görmüş babalarımız, genç kızlar, çocuklar, hâsılı bütün arkada bıraktıklarımız Hacerü'l-Esved'i öpen hacıların heyecan ve iştiyâkiyle sizi sarılıp öpecek ve bağrına basacaktır.

Siz bu mücâdelede ölürseniz **"şehid"** kalırsanız **"gâzi"** olmak sûretiyle Cenneti A'lâ'dan gönderilmiş bulunan Hacerü'l-Esved gibi bu mazlum milletin mukaddesatına dâhil olacaksınız. Cenab-ı Hak, nurlu ve açık alınlarınız gibi bahtınızı da açık eylesin ve yarın rûz-i mahşerde Peygamber Aleyhissalâtü Vesselam Efendimizin iltifat ve şefaatlerine mazhar kılacak

zaferi lütfü ihsan buyursun!. Sizleri, İslâm'ın bin yıllık vatanı olan bu topraklarda ezan seslerini devam ettirecek bu savaşın gâlibiyetiyle şereflendirsin!.."

Ali Rıza Efendi'nin böylece devam eden heyecanlı vaazı sonunda erlerden yedi kişi fart-ı heyecan sebebiyle bayılmıştır.

Bundan sonra taarruz başladı. Erler, kükremiş arslanlar gibi, düşmana saldırıyorlardı. **Ali Rıza Efendi** de elinde silâhı olduğu hâlde onların arasında idi. Cenab-ı Hakk'ın yardımı ile düşman püskürtüldü.

Esir vatan parçalarından biri olan **"Batum"** Kurtuluş Savaşı'nda Ruslar'dan alınan bir parça hileli yardım karşılığında onlara terkedildi. Büyük ekseriyeti Türk ve müslüman olan bu belde de emsali gibi çabucak unutuldu.

Yakında yayınlanacak olan **"Moskof Mezâlimi"**[314] isimli eserimizde tafsilâtiyle anlatılmış olduğu üzere asılsız bir efsâne olan **"Rus yardımı"**nın yegâne kurbanı Batum değildir. Müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti de bu yardım bahanesiyle, Rus boyunduruğuna yeniden havale edilmiştir. Üstelik **"Rus yardımı"** adiyle verilen paralar da Rus parası değildir.[315]

HÂFIZ ŞEVKET (ÖZALP) EFENDİ

1288 yılında doğduğu Erğiri'de İbtidaî tahsilini gördükten sonra İstanbul'a gelerek Fatih Medresesini bitirmiş ve ilk olarak **"Geyve"**de dinî irşad vazifesine başlamıştır. Bu sırada Yunanlıların **"Geyve Boğazı"**na dayanmaları üzerine kurulan mahallî Müdafaa-i Hukuk heyetine dâhil olarak milis teşkilâtına girmiş ve daha sonra da bu teşkilâtın kumandanlığını yapmıştır.

Adapazarı'nda ve İzmit Çuhahâne semtinde emrindeki milis kuvvetleriyle Yunanlılarla çarpışarak büyük muvaffakiyet

314 Hamdolsun bu eser neşredilmiş ve kısa zamanda tükenerek bir kaç kere yeniden basılmıştır.

315 Bkz: **Kadir Mısıroğlu**- Moskof Mezâlimi, c. I., İstanbul, 1972, sh. 317.

elde etmiştir. **Mareşal Fevzi Çakmak** Meclis Kürsüsü'nden bu hizmeti şöyle ifade etmişti:

"Türkiye'nin kaderi Nazifpaşa'da çözülecekti. **Halil Nûri**, 9 Temmuz'da Pazarcık'a geldi. Kuvvetlerini, Nazifpaşa hattında mevzie soktu.

Geyveli Hâfız Şevket, tekbirler getiriyor, zafer âyetleri okuyor; mehter takımı cenk havaları çalıyor, vatan fedâilerini yüz binler önünde destanlar yaratmaya dâvet ediyordu.

Böylece, bu vatan için başını koymuş olanlar, misli görülmemiş bir inatla, düşman selini üç gün durdurdular ve Türk ordusunun, İnönü hattına ulaşmasını sağladılar.

Neticede memleketin düşmana teslim olmasına engel oldular."[316]

Hattâ **Mustafa Kemal Paşa** bile: "... Mâlum-i âliniz, kuvvetlerimizi İnönü havâlisinde toplamaya başladık, düşman, oraya kadar geldi. Fakat, Nazifpaşa mevkiinde ve sonra Pazarcık mevkiinde daima bir taburdan ibaret olan gayet küçük kuvvetler, bütün bu düşman ordusuna iki üç gün kadar vakit zâyî ettirdi"[317] diye ifade etmek sûretiyle bu hizmeti takdir etmiştir.

Yakınlarının kendisinden dinlediklerini naklettiklerine göre elli kişilik bir milis kuvvetiyle bir kaç bin düşman askerini teslim almıştır. Esir düşman askerlerine sorulduğunda karşılarında elli kişilik bir kuvvetin bulunduğunu ve bu kadar az silâh ve cephanesi olan bir kuvvete teslim olduklarını kabul etmemişlerdir.

İkinci defa olarak İzmit dolaylarında Çuhahâne üstü mevkiinde Tabur Kumandanı olarak düşmanla fiilen çarpışmıştır. Düşman kuvvetiyle yaptığı müsademede zahire dolu bir treni baskına uğramaktan kurtararak Karaçan'a (Doğan Çay) ulaşmasını temin etmişti.

316 **Sadi Borak**- Kurtuluş Savaşından Bir Sayfa, Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul, Temmuz, 1967.

317 Zabıt Ceridesi, c. 7, sh. 339.

GEYVELİ HÂFIZ ŞEVKET EFENDİ

Merhumun anlattığına göre, bu savaşlarda açlık ve cephânesizlikten o hâle gelmişlerdi ki bütün efrad tarlalardaki henüz olgunlaşmamış çiğ mısırları yiyerek yaşıyabilmişlerdir. Fiilen harb hattında hizmet görenlere mahsus olmak üzere verilen kırmızı kurdelalı istiklâl madalyasının 4352 numaralısı ile taltif edilen merhum, 1945 yılında dâr-ı bekaya intikal eylemiştir.

DİĞERLERİ

Bu bölümü bitirirken bir kere daha belirtmek isteriz ki, Türk Kurtuluş Savaşında hizmet ve fedakârlıkları görülen din adamları -hiç şüphesiz- bizim nakil ve hikâye ettiklerimizden ibaret değildir. Bilhassa Kuvâ-yı Milliye devri dediğimiz dev-

Sarıklı meb'uslardan
Karahisâr-ı Sâhib Meb'usu **MUSTAFA HULÛSİ EFENDİ** (sağda) ile
Karahisâr-ı Sâhib Meb'usu **NEBİL EFENDİ** (solda)

rede kurulmuş bulunan Ödemiş, Ayvalık, Alaşehir, Bergama, Soma, Akhisar, Salihli, Bozdağ, Karadeniz, Zonguldak, Toros, Kilis v.s. gibi çeşitli cephelerde hizmeti geçmiş din adamlarının tam kadro hâlinde değil hizmetlerini hikâye etmek, isimlerini eksiksiz olarak sıralamak bile imkânsızdır.

Bütün bu cephelerin hemen hemen hepsinin kurucusu ve yürütücülerinin din adamları olduğu hesaba katılırsa bunların hepsinin hizmetlerini nakletmek cildlerle eser telifini icab ettirir. Şunu da belirtmek gerektir ki, zaferden sonra dine ve din adamlarına karşı takınılan menfî tavır yüzünden sarıklı mücâhidlerin pek çoğu bir kenarda münzeviyâne bir sûrette ömürlerini tüketmişler, bu sûretle onların hizmet ve kahramanlıkları da unutulup gitmiştir: Bu itibarla hepsinin zikir ve

Ulemâdan meb'uslar
Kütahya Meb'usu **ŞEYH SEYFİ EFENDİ** (sağda) ile
İçel Meb'usu **NÂİM EFENDİ** (solda)

tâdâdına imkân yoktur. Bununla beraber birkaç isim daha vermekle bu bahsi kapıyoruz.

MUSTAFA FEHMİ (GERÇEKER) EFENDİ

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde **"Bursa Meb'usu"** olarak bulunmuştur. 1284 (1868) tarihinde Mihalıççıkta (Karacabey) doğmuştur. Klâsik medrese tahsilini İstanbul'da tamamladıktan sonra 1313 yılında **Alasonyalı Hoca Ali Efendi**'den icazet almıştır. 1326'da Karacabey Müftüsü olmuştur. Bu vazifede bulunurken Kuvâ-yı Milliye için o derece müessir bir çalışma göstermiştir ki; İstanbul'daki Birinci Örfî İdare Divanı, idamına karar vermiştir. İstanbul, o zaman sûretâ muahedeye sâdık görünmek ve millî mücâdeleye zaman ka-

Şer'iye Vekili
MUSTAFA FEHMİ EFENDİ

zandırmak mecbûriyetinde idi.

Bu sebeple böyle tatbik kabiliyeti olmayan kararlarla işgal orduları mensuplarının gözleri boyanmaya çalışılıyordu. **Mustafa Fehmi Efendi,** Bursa Meb'usu olarak vazife gördüğü Büyük Millet Meclisi'nde 1 Mayıs 1336 tarihinde **"Şer'iye ve Evkaf Vekili"** seçilmiştir. 1921'de **Mareşal Fevzi Çakmak**'ın cepheye gitmesi üzerine onun yerine hey'et-i vekileye reislik de etmiştir. Meclis önündeki duâlı merasimlerde öne dâima o sürülür ve duâ O'na yaptırılırdı. Âlim ve şâir bir zattı. 1944'te **"Hilye-i Fahr-i Âlem"** adında bir şiir kitabı çıkmıştır. 1950 yılında Ankara'da vefât etmiştir. Cebeci Asrî Mezarlığı'nda medfundur. "Hilye-i Fahr-i Âlem" adında manzum bir eseri vardır.

KUMBASARZÂDE SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ

Ayan Reisi **Âsım Efendi**'den icazet almış bulunan **Süleyman Sırrı Efendi,** Kurtuluş Savaşı boyunca cepheden cep-

SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ ile birlikte çete savaşına katılan Lâzistân Meb'usu **HOCA NECÂTİ EFENDİ**

heye koşmuş ve emsalsiz hizmetler ifâ etmiştir. Ulemâ kisvesini çıkararak, Karadeniz Millî kıyafetine girmiş ve lâalettayin bir nefer gibi zafere kadar canla başla çalışmıştır.

1296 tarihinde "Hemşin"e bağlı "Çimil" Nâhiyesi'nde doğmuştur. Bu nahiyeye bağlı bulunan Başköy'den **Hacı Kadir Ağa**'nın oğludur.

Önce Erzurumlu meşhur **Yetim Hoca**'dan okumuş, sonra ruus imtihanına girerek İstanbul'a gelmiş, **Âsım Efendi**'den okumuş ve dersiam olmuştur. Bir ara son şeyhülislâmlardan **Mustafa Sabri Efendi**'den de muhtelif İslâmî ilimler okumuştur.

Bilhassa Doğu Karadeniz ve Erzurum havalisindeki Rus işgali ve Ermeni harekâtı sırasında emsalsiz hizmetler ifâ etmiştir. Birinci devre Lâzistan meb'usu **Necati Efendi** ile kur-

نومرو ۵۸ — جمعه رسی — برنجی سنه

۱ محرم ۱۳۳۸

۲۷ ایلول ۱۳۳۵

صدای ملت

جنوب غربی قفقاس جمعیت اسلامیه‌سنك واسطه‌سیله نشر افکاریدر

شمدیلك هفته‌ده اوچ دفعه نشر اولنور

حسنزك سلکده‌کی موافق یازیلر قبول اولنور
کوندریلدیکی تقدیرده عدالت آچیق بر کلمه یازیلیدر
درج اولنمیان اوراق اعاده اولنمز
کوندریلان یازیلرك اداره‌طرفندن اولجسی مشروطدر
مخابرات آدرسی : باطوم صدای ملت

نسخه‌سی ۲ مناطردر

تحریر ادارهسی
میخائیلوفسکی جادهسی نومره ۱۰
آبونه شرائطی
باطوم شهری ولواسی ایچون بر آیلغی ۵۰
ایکی آیلغی ۱۰۰ اوچ آیلغی ۱۵۰ مناطر
ایالتلره ایکی اداره‌ده قرارلاشدیریلمشدر
نسخهسی ۲ مناطردر

خلافت معظمهٔ اسلامیه‌نك حمایه‌سنده قارص، باطوم، اردهان یکوجود بر مختاریت ایچون هم فکردرلر!

سال جدید وعرض تبریکات

تاریخ هجریه نقطه کائنات اقدمز حضرتلرینك اسرا یلك اوچیوز اوتوز یدنجی سنهسی ذی‌الحجه‌سنك عمده کونی ختام بولنه

حضرات مالك بولندقدن دولایی باطوم ولواسی اسلامیهسی بیشارلیهاه جان کده براق وهدیه لشکرات ایلر .
محترم اسلام قردشلر !
حسن طرفدن منتظر هیچبابده جریان ایتمکده اولدیغی ایچون محاکمات قسم خصوصیه‌سنده شدیدجه . دونی

ولری وفاه کورجی پوپاغاندجیلری چوقدر . چونکه بزم‌اهالیمز ! بشاق حقلرینی کسب ایتدك . دونك ایچون هر وآسوده محافظه‌ریت اداره‌یه تبدیل‌ایچون ایجاب ایدرسه مختلطلرله سازیده اولهجق والسلام .

Hoca Necâti Efendi'nin Batum'da çıkardığı "Sadâ-yı Millet" Gazetesi

dukları çete, bölgeye ün salmış ve düşmana aman dedirtmiştir. Hele bir defasında Ruslar'ı dar bir boğazda, adamakıllı sıkıştırıp, hırpalayarak çekilmeğe mecbur etmiştir. Hâlbuki 800 piyade 200 süvari ve dört toptan ibaret düşman kuvvetine karşılık kendisinin sadece otuz arkadaşı vardı. 1960 yılında kulak kanserinden vefat etmiştir. Mevlâ rahmet eyleye!..

YOZGAT MÜFTÜSÜ MEHMED HULÛSÎ EFENDİ

Birinci M. M. Meclisinde Yozgat Meb'usu idi. Fakat büyük vatansever **Ali Şükrü Bey**'in câniyâne bir sûrette şehid edilmesi üzerine meb'usluktan nefretle, istifa eylemiştir.

Türk-Yunan harbinde zafer için köy köy dolaşarak halkın cepheye koşmasını temin edecek vaazlar vermiştir. Ankara'da tanzim edilen meşhur fetvayı imza edenlerdendir. Meclisin açılışında Hacı Bayram'dan, Meclis'e kadar baş üstünde taşı-

MEHMED HULÛSÎ (AKYOL) EFENDİ

nan **"Lihye-i Saâdet"**i bir müddet de O, taşımıştı.

1961 yılında Diyânet İşleri Başkanlığı Müşâvere Heyeti âzası iken vefat etmiştir.

MÜFTÜ HÂFIZ İBRAHİM (AKGÜN) EFENDİ

1885 tarihinde Kütahya'da doğmuştur. İlk tahsilini Kütahya medreselerinde okuduktan sonra İstanbul'a gelerek, Medresetü'l-Kuzat'a (Hukuk Fakültesi'ne) girmiştir.

Birinci Dünya Harbi çıkınca tahsili bırakarak ihtiyat zabiti olmak üzere Harbiye'ye girmiş ve kısa bir müddet sonra cepheye gönderilmiştir.

Birinci Dünya Harbi'ne iştirak eden **Hâfız İbrahim Efendi**, bu hizmet ve faaliyetlerine, Kurtuluş Savaşı esnasında da devam etmiştir. Temmuz 1920'de Kütahya Millî Alayı'na katılmış, daha sonra bu alayın lâğvı üzerine Birinci Ordu Dinar Menzil Mıntıkası'nda bulunarak zafere kadar fiilen çarpışmış ve İstiklâl madalyasıyla taltif olunmuştur.

Zaferden sonra sırasiyle Dârü'l-Hilâfe Medresesi müderrisliği, Kütahya İmam Hatip Mektebi muallimliği Kütahya Müftülüğü gibi vazifelerde bulunarak 1959 yılında tekaüde ayrılmıştır. 17 Nisan 1966 tarihinde Kütahyada irtihâl-i dâr-ı beka eylemiştir.[318]

REFAHİYE MÜFTÜSÜ ŞEVKİ (YURTBAŞI) EFENDİ

1296 tarihinde Refahiye'de doğmuştur. İlk medrese tahsilini doğduğu şehirde ikmal ettikten sonra, önce Kayseri'ye giden ve sonra da İstanbul'a geçen **Şevki Efendi**, Süleymaniye Medresesini **"Aliyyü'l-alâ"** derecesiyle bitirerek icazetname almıştır.

Önce Refahiye'de açtığı bir medresede ders okutmaya

318 Fazla bilgi için bkz: Diyanet İşleri Reisliği Dergisi- Ankara, Hazian 1966 tarihli sayı.

başlamış, sonra Kuruçay Müftülüğü'ne tâyin edilmiştir.

Millî Mücâdele devrinde Sivas Kongresi'ne dâvet edilmiş ve bizzat iştirak ettiği bu kongreden sonra Refahiye'ye gelerek kadılığa başlamıştır. Bilâhare ortaya çıkan **"Koçgiri İsyanı"**nda Refahiye kaymakam vekili sıfatiyle çok faydalı hizmetler ifâ ederek isyancıların yatışıp dağılmalarını temin etmiştir. Bundan sonra muhtelif yerlerde kadılık, hâkimlik ve müftülük vazifeleri ifâ eden **Şevki Efendi** 1949 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.[319]

TİREBOLU MÜFTÜSÜ AHMED NECMEDDİN EFENDİ

Millî Mücâdele'ye ilk olarak katılan hoca efendilerden biridir. 1859 yılında Tirebolu'da doğmuş, 1933 yılında yine orada vefât etmiştir.

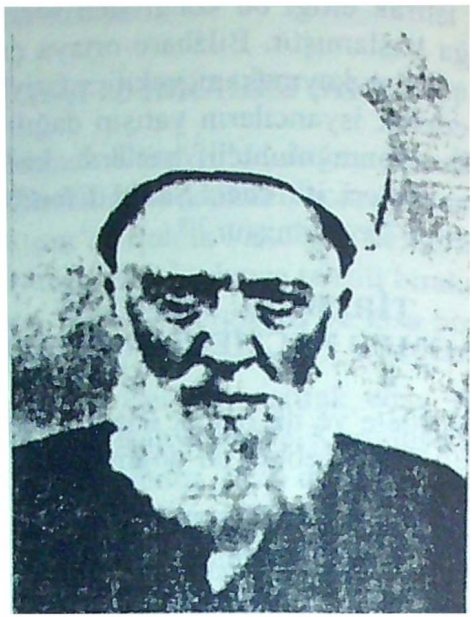
15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan palikaryalarından işgâli üzerine her tarafta uyanan millî galeyâna Karadeniz Bölgesi'nde öncülük edenlerdendir. 17 Mayıs 1919'da Giresun'da yapılan mitingin tertipçisi ve en gözde hatibi o idi. **Necmeddin Efendi** iki gün sonra Tirebolu'da yine aynı mâhiyette bir miting daha tertip etmiştir. Burada da Giresun müftüsü **Ali Fikri Efendi** ve Görele Müftüsü **Ali Şevki Efendi**lerle birlikte halkı Yunan işgâllerine karşı mukâvemete teşvik etmiş. Sevr Sulh Projesi'nin mâhiyetini îzah etmişlerdir.

Az bir zaman sonra da bu mukâvemet hareketlerinin müesseseleşmekte olduğunu görünce vaaz ve irşadları ile halkı bu harekete katılmaya teşvik etmeye başlamıştır.

İstanbul hükümeti tepesindeki işgâl kuvvetlerinin zorlamasıyla -evvelce îzah edildiği üzere- kuvâ-yı milliyeyi takbih eden bir fetva yayınlayınca Ankara müftüsü **Rıfat Börekçi**'nin öncülüğünde bir "karşı fetva"çıkarılmıştı. **Necmeddin Efendi** bunu öğrenince telgrafla tasvîbini bildirmiştir.[320]

319 Fazla bilgi için bkz: Diyanet İşleri Reisliği Dergisi- Ankara, Haziran 1966 tarihli sayı.

320 Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 5 Mayıs 1336 (1920) târihli nüsha

TİREBOLU MÜFTÜSÜ AHMED NECMEDDİN EFENDİ

Bütün Karadeniz Bölgesi'nde bu fetvayı imzalayan sadece Maçka Müftüsü **Kâmil Efendi** ile **Necmeddin Efendi**'dir.[321]

Aynı zamanda şâir olan **Ahmed Necmeddin Efendi** Millî Mücâdele'yi zafere kadar vaaz ve irşadları ile desteklemiştir. Müftülük vazîfesine devam ederken 1933 yılında vefât edip Tirebolu'da defn olunmuştur.[322]

SÂLİM (YÜKSEL) EFENDİ

1876 yılında Akseki'de doğmuştur. Buranın tanınmış âilelerinden birine mensup olup **Hacı Hâfız Osman Zeki**

321 Doç. Dr. Ali Sarıkoyuncu – a.g.e. C.2 sh.169

322 Bkz. Ayhan Yüksel-Müftü Ahmed Necmeddin Efendi, **Târih ve** Medeniyet Dergisi, Ocak 1998 sh.49 vd.

Efendi'nin oğludur. Tahsîline Akseki'de başlayıp İstanbul'da ikmâl etmiştir.

Uzun zaman medrese hocalığı ve hâkimlik yaptıktan sonra Akseki Müftüsü olmuş ve vefâtına kadar bu vazîfede kalmıştır. Arapça ve Farsça bilen ve şiirler de yazan Müftü **Sâlim Efendi**, torunu **Serdengeçti Osman Yüksel** gibi gayet nüktedandı.

Vatan yolundaki hizmetlerine "Balkan Harbi" ve "Birinci Cihan Harbi" esnasında başlamış, vaaz ve irşadlarıyla cephelere gönüllüler sevk etmiştir.

Fakat O'nun bu hususdaki faaliyeti asıl Millî Mücâdele esnâsındadır. Akseki'de "Müdâfaa-yı Hukuk Cemiyeti" ni kurup başına geçen Müftü **Sâlim Efendi**, bu bölgenin mâruz kaldığı İtalyan işgâl felâketine karşı gerekli protesto hareketlerini gerçekleştirmekle kalmamış halkı fiilî mukâvemete teşvîk etmiş, topladığı gönüllüleri cephelere sevk ederek zafere kadar yılmadan ve yorulmadan hizmetine devam etmiştir.

GİRESUNLU HACI HÂFIZ MUSTAFA ZEKİ HOCA

Gözü kara bir Karadenizli olan **Mustafa Zeki Hoca** vatan uğrunda fiilî mücâdeleye, Kurtuluş Savaşı'ndan pek çok zaman önce başlamıştır. Gerçekten; mâhud "31 Mart Hâdisesi" nde İstanbul'da kargaşa çıkaran Avcı Taburları arasına katılarak, heyecanlı konuşmaları ile onların birçok taşkınlıklarını önlemiş ve bu sebeple Divân-ı Harb kararlarıyla onun bu hizmeti takdir edilmiştir. Daha sonra zuhûr eden "Balkan Harbi" ve "Birinci Cihan Harbi" esnâsında "Alay Müftüsü" olarak askerlerin savaş azmini takviye eden heyecanlı konuşmalar yapmıştır.

Karadeniz Bölgesi'nde "Pontuscu Çeteler"in zuhûru üzerine memleketi olan Giresun'a giderek bu yerli hâin Rumlarla savaşmak üzere gönüllüler toplamış, öz yurdunu çetelerden temizleninceye kadar fiilen elinde silâhı olduğu halde mücâdele etmiş, sonra da Ankara'ya gitmiş ve "Cephe Vâizi" olarak vazifelendirilmiştir. Tâ zafer müyesser oluncaya kadar hem silâhı ve

GİRESUNLU HACI HÂFIZ MUSTAFA ZEKİ HOCA

hem de lisanı ve ilmiyle hizmete devam etmiştir.

Gerçekten onun çok müessir söz söyleyen bir hatip olduğunu Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ndeki şu haber anlamaya kâfîdir:

"Dünkü Cuma namazını müteâkip Hacı Bayram-ı Velî Camii şerifinde, Giresunlu benâm ulemâ ve vâizlerimizden **Hacı Hâfız Mustafa Zeki Efendi** Hazretleri tarafından irâd edilen hutbe ve mev'izenin tekrarlanmak üzere şehir ve kasabalara irsâli Şer'iyye Vekaleti'nce kararlaştırılmıştır. Hey'et-i Vekîle'nin de hazır bulunduğu merâsim-i dîniyeyi tâkip eden Afgan sefîr-i kebiri **Ahmed Han** Hazretleri iki buçuk saat devam eden bu hutbe ve mev'ize için "Müddet-i hayâtımda dinlediğim en müessir dinî hitâp idi." tâbirini kullanmıştır.[323]

Merhûm 3 Mayıs 1954 târihinde Giresun'da vefât etmiştir.

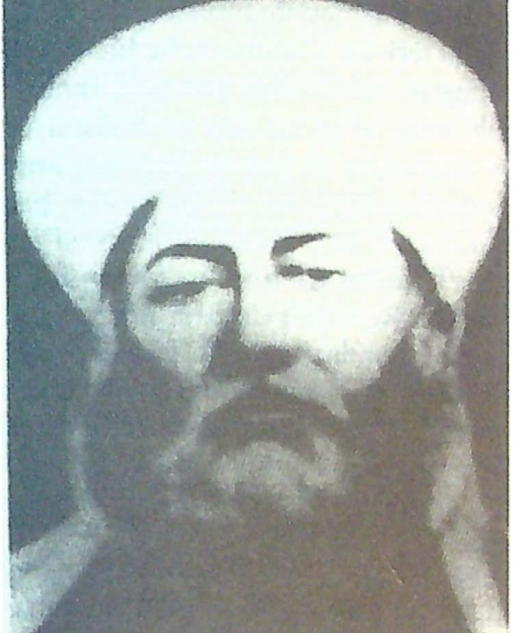
323 13 Ağustos 1337 (1921) tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi

ŞEYH ŞERÂFEDDİN EFENDİ

1876 yılında Dağıstan'da Dünya'ya gelen **Şeyh Şerâfeddin Efendi** tahsilinin bir kısmını orada yapmış fakat Ruslar'ın, **Şeyh Şâmil** sonrası Kafkaslar'da giriştiği halkı yıldırma istikametindeki zulümlere tahammül edemeyerek Türkiye'ye göç etmek mecbûriyetinde kalmıştır.

Sultan Reşad, Şeyh Şâmil'le İstanbul'a gelen Dağıstan muhâcirlerine Yalova'daki bir kısım hazine emlâkini tahsis etmiş ve orada "Reşâdiye" adıyla bir köy kurulmuştu. Şimdi Güney Köyü denilen bu köye yerleşen **Şerâfeddin Efendi, Muhammed Medeni Efendi** adındaki şeyhe intisab etmiş ve bilâhere O'nun damadı olmuştur.

Tasavvuf vâdisinde çok büyük bir sür'atle ilerleyen **Şerâfeddin Efendi, Muhammed Medeni**'den sonra şeyh olmuş ve Ledünn İlmi'ndeki vehbî ilerleyişi sonunda genç yaşta

Nakşi Şeyhi Dağıstanlı **ŞERÂFEDDİN EFENDİ**

"kutup"luğa yükselmiştir.

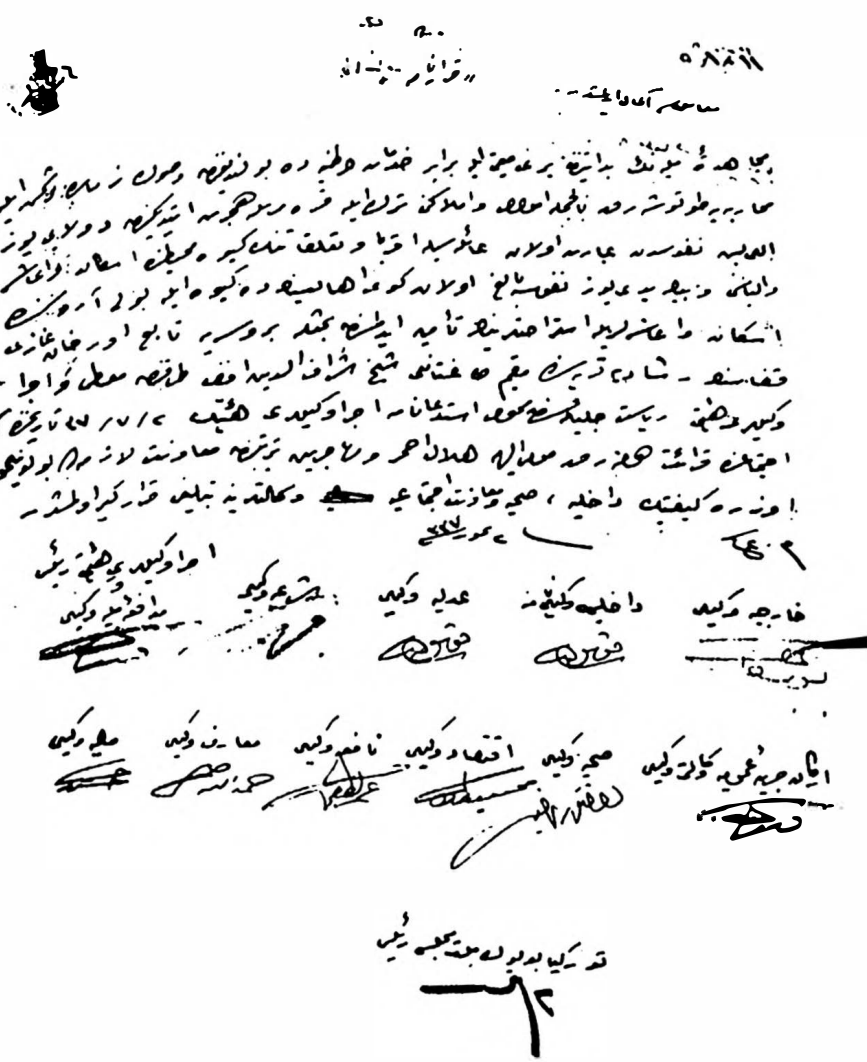
Anadoluda'ki Yunan işgal ve istilâsı Bursa havâlisine dayandığında O, müridlerini silâhlandırarak çete muhârebeleri ile düşmanı tâciz hareketi yapmıştır fakat maalesef düşman ilerleyişi durdurulamamış, Şeyh Efendi köyünü terkederek biraz daha batıya çekilmeye mecbur kalmıştır. Reşâdiye Köyü'ne giren Yunan askerleri köyü baştan başa yakıp yıkmıştır. Bu âkıbeti önceden gören **Şeyh Şerâfeddin Efendi,** bütün köy halkı ile birlikte Kara Mürsel'de bulunuyordu. Buradan Ankara Hükûmetine müracaat ederek âilesi ve köy halkının Geyve civârında iskânını taleb etmiştir. O'nun bu müracaatı üzerine Hükûmet'çe tanzim olunan karamâme, O'nun Yunanlılara karşı vâkî hizmetlerini tevsik eden bir ifâde taşımaktadır:

KARARNÂME

Mücâhede-i Milliye'nin bidâyetinden beri mâiyyeti ile beraber hıdemât-ı vataniyede (vatan hizmetinde) bulunduğundan ve son zamanda düşman ile muhârebeye tutuşarak bilcümle emvâl ve emlâkini terk ile Karamürsel'e hicret ettiğinden dolayı yüz elli beş nüfustan ibâret olan âilesiyle akraba ve taallukatının Geyve muhitinde iskân ve iâşe ve ilbâsını ve 1700 nüfusa bâliğ olan köy ahâlisinin de Geyve ile Bolu arasında iskân ve iâşeleriyle istirahatlerinin temin edilmesinden bahisle Bursa'ya tâlî Orhan Gazi Kazası'nın Reşâdiye Karyesi'nde mukim Dağıstanlı **Şeyh Şerâfeddin Efendi** tarafından mûtı (verilmiş) ve İcra Vekilleri Heyeti Riyâset-i Celilesi'nden....."

Bu vesikanın altında, başta **M. Kemal** olmak üzere o günün bütün bakanlarının imzası olduğu halde sonra ne oldu tahmin edebilir misiniz?! **Şeyh Şerâfeddin Efendi** de zafer sonrası hayal kırıklığına uğrayan âlimler kafilesine katıldı ve 1930 yılında Menemen'de ortaya çıkan "Kubilay Meselesi" ile ilgilendirilerek hapsedildi.

Bir seneden fazla, oraya ülkenin dört bucağından celbedilen 1200 din âlimi ile birlikte çok kötü şartlar altında hapis yattıktan sonra berâet etmiştir. Menemen mahpesindeki kader arkadaşlarından biri de **Abdurrahman Gürses Hocaefendi** idi.

Şeyh Şerâfeddin Efendi'nin Millî Mücâdele'deki hizmetlerini tevsik eden hükûmet kararnâmesi

O'ndan bizzat **Şeyh Şerâfeddin Efendi**'nin bu hapislik devresine âid pek çok şey dinlemişimdir ki bunlardan sadece birini buraya nakletmekle iktifa ediyorum:

Hâfız Abdurrahman Efendi o vakıt pek genç olduğundan tahammül edemediği hapishane şartlarından şikâyet edip geleceği hakkında endişeli konuşunda Merhum **Şerâfeddin Efendi** O'nu teselli ve teskin maksadıyla demiş ki:

"- Korkma!. Sana birşey olmayacak!. Burada on ay yatar çıkarsın!."

Hakıkaten **Hâfız Abdurrahman Efendi,** Menemen'de on ay hapis yattıktan sonra berâet edip tahliye olunmuştur. Fakat **Şeyh Şerâfeddin Efendi** yukarıdaki beyânına devamla:

"- Bana da birşey olmayacak!. Sadece biraz sıkıntı çekeceğim!." demiş.

Hâfız Abdurrahman Efendi:

"- Bundan nasıl emin olabiliyorsunuz?!." diye sorunca Merhum Şeyh Efendi şu karşılığı vermiş:

"- Ben şehid olacak olanları da biliyorum. Ayrıca ben Resûlullah (a.s.)dan söz aldım. O'nu hayatta beşyüz kere göreceğim!. Henüz O'nun nur cemâlini görüşüm yüz bile olmadı!."

Şeyh Şerâfeddin Efendi'nin İlm-i Ledün'deki dirâyetini gösteren bir menkıbesini henüz yayınlanmamış bulunan **"İslâm Dünya Görüşü"** isimli eserimizde nakletmiş bulunmaktayız.

Şeyh Şerâfeddin Efendi 1936 vefât ederek Güney Köyü mezarlığında **Muhammed Medeni** Hazretlerinin yanına defnedilmiştir. Mevlâ cümlesine rahmet eylesin!.

Birçok defâlar ifâde etmiş olduğumuz halde "Din Sınıfı" na mensup olup da Millî Mücâdele esnâsında vatanın kurtuluşu için çalışmış olanları eksiksiz yazıp nakletmeye imkân yoktur!..

Zîrâ bu geç kalmış bir çalışmadır. Üstelik zaferden sonraki "inkâr fırtınası" hesaba katılırsa pek çok hizmetin neden ve nasıl nisyâna terk edildiğini anlamak kolaylaşır. Bununla beraber nakil ve hikâye edilebilen hizmetlerin bile bu hususta gerçeği kavramaya kâfî gelebileceği söylenebilir!.. Elverir ki bakışlarında tarafgirlik zehri bulunmasın!..

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZAFER VE SONRASI

"İnkılâb ümmetinin şânı yakıp yıkmaktır,
Size çılgın demiyen varsa kuzum, ahmaktır."

Mehmed Âkif

I- ARAYIŞ VE TEREDDÜDLER DEVRİ: İLK TAVIRLAR

Yukarıdan beri hikâye edilenler, Türk Kurtuluş Savaşı'nda zaferin bir numaralı âmilinin din olduğunu göstermiştir. Toptan tüfekten ziyade, halkın imânı sâyesinde çetin bir mücâdele, muvaffakiyetle neticelenmiş ve düşman, Ege sahillerinden denize dökülmüştür.[324]

---

324 Burada Yunan askerleri için bizim de meşhura itibar ederek kullandığımız **"denize dökülme"** tâbiri aslında yerinde değildir. Hakîkatte Anadolu ortalarına kadar sokulan Yunan askerine karşı ciddi bir imhâ muharebesi yapmaya muvaffak olunamamıştır. Meselâ Dumlupınar Meydan Muharebesi'nin bir imha muharebesi hâlinde gerçekleştirilmemesi şâyân-ı dikkattir. Bunun askerî olmaktan ziyâde siyasî olan sebebleri üzerine eğilmek burada mevzu hâricidir. Fakat şu kadarını söyleyelim ki, kaçırılan ve imha edilemeyen bu düşman askerleri, Lozan Sulhu boyunca bize karşı bir tehdid vasıtası olarak kullanılmak üzere Trakya hududumuzda bekletilmiştir. (Bkz: **Dr. Rıza Nur**- a.g.e., sh. 1052 vd.)

O âna kadar harekâtı idâre edenler bütün konuşmalarında Cenâb-ı Hak'tan yardım niyâz etmek sûretiyle umûmî hissiyâta hem tâbî oluyor ve hem de tercümanlık ediyorlardı. Kongre ve toplantıların açılış ve kapanış konuşmaları tetkik edilince, sözlerin dâima Cenab-ı Hakk'a niyaz ile bitmekte olduğu görülmektedir. Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi açılış ve kapanış konuşmalarıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında **M. Kemal Paşa** tarafından yapılmış olan ilk konuşmanın sathî bir sûrette tahlili bu hakikati ortaya koyar.[325]

Gerçekten Yunan ordusu İzmir'i 7 Eylül'de terk etmiş; biizm ordumuz ise oraya ancak 9 Eylül'de ulaşabilmiştir. İzmir'in sahipsiz kaldığı bu iki gün zarfında Ermeniler bir çok yerde, aynı anda yangınlar çıkarmış ve her tarafı harabeye çevirmişlerdir. Bu durum Fransız asıllı itfâiye müdürünün kendi hükümetine sunduğu rapor ile sâbittir.

Kurtuluş Savaşı'nın bugüne kadar kiralık kalemler tarafından yürütülen meddah edebiyatını bir tarafa bırakarak yeniden değerlendirilmesinde geç kalınmıştır. Büyük Türk tarihi içinde Kurtuluş Savaşının iddia edildiği gibi çok ehemmiyetli bir yeri yoktur. Kuvvetlerin aşağı yukarı müsâvî bulunmasına, arazi, ahali ve ikmal şartlarının düşmanın aleyhine bizim lehimize olmasına rağmen harbin üç sene sürmesi bu hükmümüzü doğrulayan fiilî vâkıalardır.

Kurtuluş Savaşının tarihimizde binlerce büyük ve cihanşümul muharebelerden daha büyük ve şerefli gösterilmesi için girişilen sunî ve resmî gayretler, bilâhare yapılacak olan inkılâpların âmillerine mitolojik bir şahsiyet ve otorite sağlamak içindi.

Kanaatimizce **M. Kemal Paşa**'nın şuur altı da Kurtuluş Savaşı'na âid bu gerçekle dolu bulunduğundan hilâfetin ilgası, lâiklik ve harf inkılâbı gibi -müsbet veya menfî- çapı askerî vak'aları çok aşan bir takım teşebbüslere girişmiştir.

325 Bu eserin muhtevâsında zikredilmiş olan böyle beyânlara ilâvetenburada sadece bir-iki misale daha dikkatinizi celbedelim:

"Aşırı maddecilik züppelerine bir defa daha söyleyelim ki, İstiklâl Savaşı dinsiz, imansız, Allahsız bir sürü tarafından değil; dinine, diyânetine bağlı, geleneklerine dört elle sarılmış, ya gâzi, ya şehid olacağım diye ateşe atılmış müslümanlar tarafından kazanılmıştır. İstiklâl Harbi'nin bütün zaferlerinde İslâm Dini'nin en dehşet verici ve en mübârek hamle kaynağı olduğuna aslâ şüphe edilmemelidir.

Şüphe eden, sadece kendini aldatır.

Zaferden sonra bu hava çok kısa bir müddet daha devam etmiştir. Filhakika Büyük Millet Meclisi'nin bünyesinde muhâfazakâr tutumlu insanların **M. Kemal Paşa**'dan şüphe

---

O devri yaşadık, biliriz:

Birinci Büyük Millet Meclisi'nin açılışında en büyük irşâd din olmuştur. Vatandaşların yeni bir ordu kurulmasını kabul edişlerinde dinin dahli büyüktür.

Zaferden sonra beliren başka siyâsî şartların, hâllerin ve hâdiselerin estirdiği rüzgârlar belki bazı gerçekleri bir zaman için unutturmuştur. Fakat Sakarya'nın, Dumlupınar'ın "Allah, Allah!.." uğultularını bizim kulaklarımızdan hiçbir fanfar silemez." (Bkz: **Nizâmeddin Nazif Tepedelenlioğlu**- Din ve İstiklâl Sonrası, Yeni İstiklâl Gazetesi, 19 Ekim 1966, s: 271)

*"**«Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücâhidler»** lise yıllarımda hayretle, dikkatle okuduğum bir kitaptı. Okulda onca tarih dersi vardı, ama kahramanlarımız hiç değişmezdi. Sanırdık ki, üç-beş asker tek başlarına kurtarmışlardı ülkeyi... Sarıklı mücâhidler, Türkiye için cihâda girmiş dindar insanlardı. Sonraları, Diyânet Vakfı iki citlik **«Kurtuluş Savaşı'nda Din Adamları»** kitabını yayınladı. Resmî bir ünvânı bulunan -genelinde müftü efendiler- kişilerin Türkiye'ye yaptığı kurtuluş hizmetlerini anlatıyor. Türünün üçüncü örneği olarak nefis bir kitap yayınlandı: **«Kurtuluş Savaşı'nda Bektâşîler»**...(İstanbul 2003) Kitabı **Hülya Küçük** doktora tezi olarak hazırlamış. Tamamen resmî belgelere dayanarak o günleri âdeta gün gün, gün yüzüne çıkarıyor. Hayretle okuyoruz kitabı. Her bir belge ile, her bir bilgi ile daha bir aydınlanıyor o yılların esrârı... Alevî, Bektâşî şeyhleri, dedeleri, **Atatürk**'ün onlarla münâsebeti, Millî Mücâdele'ye arka çıkanlar, sırt dönenler... Zor zamanda gerilen, kopan, sağlamlaşan ilişkiler yumağı. Alevî-Bektâşî akl-ı selim ile hareket edince, bu topraklarda İslâm'dan başka din, Türkiye'den başka vatan aramamış insanlar... Yazar, böyle hassas bir meselede insafı elden bırakmadan, herhangi bir resmî tarih görüşüne yaslanmadan belgelerle dönemin şartlarını değerlendiriyor, kişileri ve olayları artı ve eksileriyle birlikte anıyor.*

Yakın tarih sır perdesini ne zaman üzerinden atıp, gerçekleri açığa vurursa diken üstünde tutulmak istenen insanlara güven gelir, emniyet gelir. İşte kitaptan ilgimizi, ilk anda çeken birkaç cümle:

"Her şeyden önce, en kuvvetli motif olan Hilâfet, Millî Mücâdeleciler tarafından halkı heyecana getirmek için kullanılmıştır."

"Büyük Taarruz'dan önce câmi, medrese ve tekkelerde her fırsatta Kur'ân ve mevlid okunuyor, duâlar ediliyordu."

"Millî Mücâdele sırasında, Bektâşî şeyhlerinin askerlik hizmetleri, diğer

ettiklerini ve fiilen O'nun karşısında bir grup teşkil eylediklerini biliyoruz. Fakat **M. Kemal Paşa** da sırasında onlardan daha muhâfazakâr ve dindar gözükmekte idi.

Dinin, zaferden sonra günümüze kadar mâruz kaldığı muâmelenin hikâyesi bu eserin hacmini çok aşacağı gibi bugünkü mevzuat muvâcehesinde hakkiyle belirtilmesi de imkânsız bir keyfiyettir. Çünkü zaferden hemen sonra dine ve din adamlarına karşı değişen bakış, Türkiye'de çok partili hayata geçinceye kadar gitgide şiddetlenen bir menfilik kazanmış ve bu tutum kanunlar ve cezaî müeyyidelerle de takviye olunmuştur. Fakat, Kurtuluş Savaşındaki dinî havanın aynen

---

tekkelerin şeyhleri gibi ertelenmişti."

*"**Mustafa Kemal**, 22-23 mart 1919'da Bektâşî ve Alevîler'in açık desteklerini kazanmak için Hacıbektaş'ı ziyâret etti."*

*"Türkiye dışındaki, özellikle Hindistan'daki Müslümanlar, **Mustafa Kemal**'i hilâfeti kaldırmamaya ikna edemeyince, kendisinin halife olmasını teklif ettiler."*

Kısacası böyle... Resmî görüş yerine, resmî belge!.." (Bkz: Millî Gazete'de yayınlanan **"Kurtuluş Savaşı'nda Bektâşîler"** isimli imzâsız yazı.)

"Samsun'da başlatılan Anadolu harekâtı Ankara'da noktalanana kadar uğradığı her yerde yörenin en saygın din adamlarıyla temasa geçti ve onların dostluğunu kazanmayı önemsedi. Kimi müftüleri not hâlinde kaleme aldığı, siyâsî programın kitlelere mâl edilmesi için hutbe okumaya teşvik ederken, kimi din adamlarının desteğini onlara sonraki yıllarda da «Baba» diye hitap edecek kadar yakınlık tesis ederek sağladı.

*Kur'ân ve hadis kaynaklarına atıf yaptığı kendi konuşmaları o denli etkiliydi ki, örneğin Konya Mevlevî dergâhı Kurtuluş Savaşı'na dervişlerin kendilerine has özel kisveleriyle katılmasını örgütledi. Anadolu'nun pek çok yerinde müftüler direniş hâreketinin öncülüğünü yaptılar. Bu müftüler arasında savaş sırasında hem din adamı vazifesini yapıp, hem de cephede çarpıştığı için sonradan **Atatürk**'ün emriyle iki istiklâl madalyasıyla ödüllendirilenler vardır.*

***Gâzi Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara'nın en bunlaımlı günlerinde dînî duyguları kamçılayan heyecan dozu yüksek demeçler verdi, konuşmalar yaptı. Bu nitelikteki sözlerinin afiş-bildiri hâline getirilip câmi avlularına asılmasını temin etti..."* (Bkz: **Avni Özgürel**-Din ve Siyâset Hep İçiçe, Radikal Gazetesi, 22 Eylül 2002)

Bursa'nın düşmandan temizlendiği gün kurbanlar kesilirken bir din adamı heyecan ve sevincini ifâde ediyor.

devam ettiği kısa devre için de denilebilir ki, savaş esnasında olduğundan daha ziyâde ve hattâ ifratkâr dindarlık tezâhürleri görülmüştür. Bunun sebebini anlamak gerçekten kolay değildir. Çünkü çok kısa bir zaman fasılasıyla öyle zikzaklar çizilmiştir ki, bunları **M. Kemal Paşa**'nın ard düşünce ve plânlı hareket edişiyle dahî izah mümkün değildir. Gerçi inkılâpçılar hep böyle iddia edegelmişlerdir.

Saltanat'ın ortadan kaldırılması bahis mevzuu edildiği zamanlarda bile dinle alâkası yönünden saltanata kabil-i kıyas olmıyan Hilâfet müessesesi aksine şiddetli bir sûrette müdâfaa edilmiştir. Bu sırada umûmîyetle telkin ve tesis edilen nokta-i nazar Erzurum Kongresi'nden itibaren ortaya çıkmış bulunan **"Hâkimiyet-i Milliye"** fikri ile Hilâfet'i telif etmekti. Yani Saltanat mefhumunda mündemiç olan siyasî iktidarı Millet'e ve O'nun vekilleri bulunan Meclis'e mâletmek sûretiyle Hilâfet ve Saltanat'ı birbirinden ayırmak ve Hilâfet'i devam ettirmekti.

Bu sırada **"Meşrutî"** bir idareyi terviç eden birçok kimse de mevcuttu. Kuvvetli şahsiyetiyle, İstanbul Baro Reisi **Lütfi Fikri Bey** bunların başındaydı. Bununla beraber bu grup, böyle bir düşünceyi de şiddetle reddedecek kadar kesin bir muhalefetle karşılamak lüzumunu duymamışlardır.

Nihayet Osmanoğulları **"Halife"** sıfatiyle Meclis'in de üstünde ve İslâm Âlemi'ne şâmil bir iktidara sahip bulunacaklar ve Meclis de eskisi gibi vazifesini ifâ edip gidecek diye düşünülmüştü. Filhakika **Rauf Bey** gibi:

"-Benim babam, Padişah'ın nân ü nimetiyle yetişmiş, Osmanlı Devleti'nin ricâli asırasına geçmiştir. Benim de kanımda o nîmetin zerrâtı vardır. Ben nankör değilim ve olamam. Padişah'a muhâfaza-i sadâkat borcumdur. Halîfe'ye merbûtiyetim ise terbiyem icabıdır!.."[326] demiş olan bir kimse bile nihayet bu mülâhazalara inanıp saltanatın ilgasını hükümet teklifi olarak Meclis'e getirmiştir.

326 **Mustafa Kemal Paşa**-a.g.e., sh: 418.

Hocaların arasında ve aynı kıyafette **M. Kemal Paşa**, üzerinde de O'nun el yazısıyla yazılmış **"Mefkûre Hâtırası"** yazısı

Filhakika muhâfazakâr meb'usların böyle düşünmeleri ve ortaya atılan fikre inanıp güvenmeleri çok normaldi. Çünkü en çok korktukları **M. Kemal Paşa**, kâh iyilikle kâh da tehdidle bu fikri, tamamen yayıp yerleştirmişti. Evvelce de nakledilmiş olduğu üzere bu tehdidler, "Saltanat'ın İlgâsı" görüşülürken had safhaya ulaşmıştır... **M. Kemal Paşa**:

"... Burada toplanmış olanlar, Meclis ve herkes meseleyi tabiî görürse fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde yine hakikât, usûl-i dâiresinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir."[327] dediğini bizzat ifâde etmektedir.

Bir taraftan da saltanatı ilga etmekle beraber, Hilâfeti muhâfazakârlardan daha mutaassıbâne bir sûrette müdâfaa

327 **Mustafa Kemal Paşa**- a.g.e., sh: 421

ediyordu. O'nun bu mevzuda söyledikleri ortadoğunun hâlâ yegâne büyük devleti olan bu günkü Türkiye bakımından tekrar hatırlanmağa değer bir vasıf taşımaktadır.

"... Arkadaşlar! Yine mâlûmdur ki: Dünya yüzünde yüz milyonluk bir Arap kütlesi vardır ve bunların asyaî kısmı Cezîretülârabda mütekâsif olarak arz-ı mevcûdiyet eder.

Mazhar-ı nübüvvet ve risâlet olan Fahriâlem Efendimiz bu Kütle-i Arab içinde, Mekke'de Dünya'ya gelmiş bir vücud-i mübârek idi.

Ey Arkadaşlar! Tanrı birdir, Büyüktür. Âdât-ı ilâhiyenin tecelliyatına bakarak diyebiliriz ki; insanlar iki sınıfta, iki devirde mütalâa olunabilir. İlk devir, beşeriyetin sabâvet ve şebâbet devridir, ikinci devir, beşeriyetin tıpkı bir genç gibi yakından ve maddî vasıtalarla kendisiyle iştigâl edilmeyi istilzam eder. Allah, kullarının lâzım olan nokta-i tekemmüle vusûlüne kadar içlerinden vasıtalarla dahî kullarıyla iştigâl-i lâzime-i ulûhiyetten addeylemiştir. Onlara Hazret-i Âdem Aleyhisselâm'dan itibaren mazbut ve gayri mazbut nâmütenahi denecek kadar çok nebiler, peygamberler ve resuller göndermiştir. Fakat; Peygamberimiz vasıtasıyla en son hakayık-ı diniye ve medeniyeyi verdikten sonra artık beşeriyetle bilvasıta temasta bulunmağa lüzum görmemiştir. Beşeriyetin derece-i idrâk, tenevvür ve tekemmülü her kulun doğrudan doğruya ilhâmât-ı ilâhiyye ile temas kabiliyetine vâsıl olduğunu kabul buyurmuştur ve bu sebepledir ki, Cenab-ı Peygamber, Hatemülenbiyâ olmuştur ve kitabı ekmeldir. Son peygamber olan Muhammed Mustafa (Sallâllahü Aleyhi Ve Sellem) **1394 sene evvel rumî Nisan içinde Rebiülevvel ayının on ikinci Pazartesi gecesi sabaha doğru tanyeri ağarırken doğdu, gün doğmadan...**

Bugün o gündür, İnşaallah büyük tesâdüftür (İnşallah! sesleri) **Filhakika arabî tarihiyle bu akşam yevmi velâdetin**

sene-i devriyesine tesâdüf ediyor. Hazret-i Muhammed eyyâm-ı sabâvet ve şebâbeti geçirdi. Fakat henüz peygamber olmadı. Yüzü nuranî, sözü ruhânî, rüşt ve reviyette bî-bedel, sözünde sâdık ve halim ve mürüvvetçe sâire fâik olan Muhammed Mustafa, evvelâ bu evsaf-ı mahsusa ve mütemâyizesiyle kabilesi içinde "Muhammedü'l-Emîn"oldu.

Muhammed Mustafa, Peygamber olmadan evvel kavminin muhabbetine, hürmetine, itimadına mazhar oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında nübüvvet ve kırk üç yaşında risâlet geldi. Fahriâlem Efendimiz nâmütenahi tehlikeler için, bî-pâyan mihnetler ve meşakkatler karşısında yirmi sene çalıştı ve Din-i İslâm'ı tesise âid vazife-i peygâmberiyesini ifâya muvaffak olduktan sonra vâsıl-i a'lâ-yi illiyyîn oldu.

Kendisinin mazhar-ı irşadâtı olan bütün müslimîn ve bilhassa ashab-ı güzin birçok gözyaşları döktüler. Fakat mukteza-yı beşeriyet olan bu hâl-i teessürün bîfâide olduğunu derhal idrak eden erbâb-ı fetânet, Peygamberin arkasından ağlamak değil, mesâlih-i ümmeti bir an evvel hüsn-i temşiyete mazhar edecek tedbir almak kanaatiyle toplandılar.

Resul-i Ekrem'e Halife olacak bir emir intihabı mevzu-i bahis edildi. Zât-ı Risâletpenâhi, yârigârı olan Hazret-i Ebubekir'den şahsen hoşlanırdı ve enfâs-ı vâpesîni (son nefeslerini) yaşarken Ebubekir'in kendisine hâlef olması muvafık olacağını muhtelif tarzlarda işaret dahî buyurmuşlardı. Buna nazaran toplanıp resmen bir intihap yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükmolunabilir.

Hâlbuki bu intihap keyfiyeti o kadar basit olmadı. Bilâkis mescle çok müzâkerelere, çok münâkaşalara ve çok esaslı ihtilâflara mâruz kaldı. Emr-i intihapta mühim olarak, üç muhtelif nokta-i nazar tebârüz etti. Bu nokta-i nazarlardan birisi Makam-ı Hilâfet'e istihkak, mesâlih-i ümmete rüyet edebilmek için lâzım olan kudret ve kifâyetin

kaide ittihazı idi. Buna nazaran Makam-ı Hilâfet en kuvvetli ve en nüfuzlu ve en reşid kavmin olacaktı. Bu nokta-i nazar cumhur-i sahâbenin idi.

İkinci nokta-i nazar; o güne kadar nusret-i İslâm'a hizmet eden kavmin Hilâfet'e müstahak addedilmesiydi. Bu, ensarın nokta-i nazarıydı.

Üçüncü fikir ise kuvvet-i karabeti iltizam etti. Bu da Haşimîler'in nokta-i nazarı idi. Bu üç nokta-i nazardan ittifak-ı ârâ ile birini tercih etmek ve emr-i intihabı intaç eylemek mümkün olmadı. En nihayet teşettü ve fetretin derhal önüne geçmek lüzumuna kaani olan Hazret-i Ömer'in tesiriyle Hazret-i Ebubekir'e bîat olundu. Görülüyor ki, ilk Halifenin intihabına temâyülât-ı umûmîyenin tabiî temerküzünden ziyâde şahsî tesir, tesbit-i şekl etmiştir.

Efendiler! Bu muhâlefet ve münâkaşâtın nâbemahal (gereksiz) olduğunu zannetmeyelim. Hakikatte emr-i Hilâfet-i nebeviye, İslâm arasında bir rabıta olan bir emârettir. Ve ehl-i İslâm'ın kelime-i vâhide üzere içtimalarını temin eden bir emârettir. Emâret ise, Cenab-ı Hakk'ın bir sır ve hikmetidir ki, teessüsü, daima satvet (güç) ve kuvvetle meşruttur. Ve ondan maksad-ı aslî de def'-i fesat ve hıfz u asâyiş-i bilâd ve tanzim-i umur-i cihad ile mesâlih-i âmmeyi hüsnü tanzim ve tesviyeden ibârettir. Bu dahî ancak satvet ve kuvvete menuttur. Âdetullah bu veçhile câri ola gelmiştir.

Buna nazaran yukarıda izah ettiğim üç muhtelif nokta-i nazardan birincisinin -ki kuvveti ve nüfuzu olan kavmin, milletin vâris-i Hilâfet olması noktasıydı- diğer nukât-ı nazara (nokta-i nazarlara) müreccah (tercih edilmiş) ve gâlip olması tabiîdir ve Hazret-i Ebûbekir'in bi't-tesir Makâm-ı Hilâfet'i işgal etmesi isabet oldu. İşte bu sûretle Zaman-ı Saadetten sonra Hilâfet ünvaniyle bu emâret-i İslâmiye teşekkül etti.

Fakat efendiler, Peygamberin vefâtiyle derhal her ta-

Sarıklı Meb'uslardan:
Sivas Meb'usu **MUSTAFA TÂKİ EFENDİ** (solda) ve
Adana Meb'usu **MEHMED HAMDİ EFENDİ**

rafta irtidat başladı, irticâ başladı, isyan başladı. Hazret-i Ebubekir bunları bertaraf etti. Vaziyete hâkim oldu. Bir taraftan da tevsi-i hudud-i emâret-i islâmiyeyeye tevessül eyledi.

Ebubekir son demlerine yaklaşınca, kendi intihabındaki müşkülâtı tahattur etti ve Hazret-i Ömer'i vasiyetnâme ile bizzat intihap ve millete takdim eyledi.

Hazret-i Ömer'in zaman-ı hilâfetinde memâlik-i islâmiye fevkalâde denecek derecede sür'atle tevessü etti. Servet çoğaldı. Hâlbuki; bir milletin içinde servet ve gına husûlü beynennâs ağraz-ı dünyeviyenin hudusunu ve bu da ihtilâl ve fitnenin zuhurunu bâis olmak bu âlem-i kevn ü fesadın mukteza-yı ahvalindendir. İşte bu nokta; Hazret-i

Ömer'in zihnini tahdiş ediyordu. Bir de Hazret-i Ömer tahattur ediyordu ki; Resul-i Ekrem, mahrem-i esrarı olan havas-ı ashabına şunu demişti:

"-Ümmetim, düşmanlarına galebe edecek. Mekke, Yemen, Kudüs ve Şam'ı fethedecek, Kisra ve Kayserin hazinelerini taksim eyliyecektir ve fakat ondan sonra aralarında fitne ve ihtilâl ve nefsâniyetler hâdis olarak mülûk-i sâlife mesleğine gireceklerdir."

Hazret-i Ömer, birgün Huzeyfe İbni Yeman (Radiyallahü anh) Hazretleri'ne deniz gibi temevvüç edecek fitneyi sorduğu zaman aldığı cevapta:

"-Senin için andan beis yok, senin zamanında anın arasında kapalı bir kapı vardır." dedi.

Hazret-i Ömer sordu:

"-Bu kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?"

Huzeyfe:

"-Kırılacak!" dedi.

Hazret-i Ömer:

"-Öyle ise artık kapanmaz" dedi.

Ve izhar-ı teessüf etti. Hakîkaten kapı kırılmak mukadderdi. Çünkü memâlik-i islâmiye vüs'at bulmuştu, iş çoğalmıştı. Bu şekl-i emâret ve bu tarzı idare ile her yerde adâlet-i kâmile icrası müşkül olmuştu. Hazreti Ömer, bunu idrak ediyor ve sıkılıyor ve Allah'ına yalvararak diyordu ki:

"-Yâ Rab! Ruhumu kabzet!"

Ömer bir gün ağlarken sebebi soruldu:

"-Nasıl ağlamayım ki, Fırat kenarında bir oğlak zâyi olsa korkarım ki, Ömer'den sorulur." diye cevap verdi.

Evet; Hazret-i Ömer (radiyallahü anh) artık, Hilâfet unvanı altındaki tarz-ı emâretin bir devlet idaresine nâkâfi olduğunu, bir zatın kendi faziletinde, kendi kudretinde ve hattâ kendi mehabetinde olsa dahî bir devletin idaresine nâ-kâfi olduğunu bütün mânâ-yi şâmiliyle idrak eylemişti.

Diyarbekir Meb'usu **HAMDİ EFENDİ** (solda) ile
Koçgiri (Çankırı) Meb'usu **TEVFİK EFENDİ**

Hattâ bu endişe ile idi ki; Ömer, kendisinden sonra artık bir Halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman:

"-Bir hâneden bir kurban yetişir" dedi.

Abdurrahman bin Avf'ı çağırdı.

"-Ben, seni veliahd eylemek istiyorum." dedi. O da:

"-Bana kabul et, deyu rey ve nasihat eyler misin?" dedikte Ömer:

"-Edemem yâ Avf!" dedi.

Abdurrahman:

"-Vallahi ben de ebediyen bu işe giremem!.." dedi.

En nihayet Ömer, en mâkul noktaya temas etti. Emânet, devlet ve millet işini meşverete havale etti. Ömer'den sonra eshab-ı şûra ve bütün halk, mescidi lebâlep doldurmuştu.

Ve orada bazı şâyân-ı dikkat vaziyetlerle yine idare-i ümmeti intihab ettikleri bir halîfeye tevdi ettiler.

Hazret-i Osman, halife oldu. Fakat kırılmağa mahkûm olan kapı artık kırılmıştı. Memâlik-i İslâmiye'nin her tarafında bin türlü kıyl u kal ve adem-i hoşnudî başladı. Zavallı Osman, âciz ve nâçiz bir vaziyete düştü. O kadar ki, Şam Vâlisi Muâviye, O'nun hayatını muhâfaza etmek için nezd-i himâyekârîsine dâvet etti. Buna muvafakat edemiyen Hazret-i Osman, taraf-ı vilâyetpenâhîden, muhâfaza-i nefs için asker göndermeyi teklif etti. Bunların hiç birisine meydan kalmadı. Her tarafta isyan eden muhtelif mıntıkalar halkı Medine'de evinin içinde Hazret-i Osman'ı taht-ı muhasaraya aldı. Ve zevce-i muhteremesinin yanında şehid oldu. Birçok gürültü ve kanlı vekâyiden sonra Hazret-i Ali (kerremallâhü vecheh) **Makam-ı Hilâfet'e getirildi. Tekrar edelim ki, kapı kırılmıştı.**

Aynı ırktan olmakla beraber, Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey ve Hıtta-i Hicaziye de bambaşka bir şeydi. Hicaz'da bir Halife, Suriye'de kuvvete istinaden bir vâli ile Sıffin'de karşı karşıya gelmeğe mecbur oldu. Muâviye, Hazret-i Ali (Kerremallâhü veche)'nin hilâfetini tanımıyor ve bilâkis O'nu hun-i Osman ile itham ediyordu..."[328]

Hılâfet'i saltanattan ayırarak saltanatı lâğvetme ve aksine Hılâfet'i muhâfaza maksadıyla vâki olan bu konuşmasında daha sonra Hilâfet'in tarihî seyrini uzun uzun anlatan **M. Kemal Paşa**, nihayet bu meselede asıl üzerinde durmak istediği noktaya gelmiştir:

"... Beyanâtıma mukaddeme olarak izah etmiştim ki; bundan 1500 sene evvel, yani Hicret-i Nebevî'den iki buçuk asır evvel, Orta Asyada muazzam bir Türkiye Devleti mevcuddu. Kablelislâm mevcud olan bu devletlerin sahibi Türkler, bundan bin sene evvel İslâm'ı kabul ettiler.

328 **Atatürk**'ün Söylev ve Demeçleri- c. I, İstanbul 1945, sh. 261 vd.

Evvelâ şarka doğru tevsi-i memâlik ederek Çin hududuna kadar icra-yı nüfuz eylediler. Hulefa-yı Abbasiyenin taht-ı idaresinde bulunan yerlerde iktisab-ı nüfuz ettiler. En yüksek idâre ve emr-i kumanda makamâtına irtika eylediler.

Dördüncü asr-ı hicrîde idi ki: «Selçuk Hükümeti» nâmı altında muazzam bir Türk Devleti teşekkül etti. Bu devletin nâmı altında icra-yi faaliyet eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya diğer taraftan cenubî İran ve Irak'a ve Suriye'ye ve Garba, Anadolu'ya nüfuz eyledi. Bağdat'ta oturan Hulefa-yi Abbasiye, bu Türk Devlet-i Muazzaması'nın dâire-i nüfûzuna girmişti.

Filhakika bu Türk devleti beşinci asır evâsıtında (ortalarında) Mâveraünnehr ve Harezm'i, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıtasının çoğunu ve birçok memâliki zapt ile hududunu Kâşgardan ve Seyhun Mecrası'ndan Akdeniz ve Bahri Ahmer'e ve Bahri Umman'a kadar tevsi etti ve Bağdat'ta bulunan Hulefa-yi Abbasiye'yi, yed-i ihtiyar ve idaresine aldı.

Bağdat'ta, aynı merkezde Melikşâh namında Türk hâkimiyetini temsil eden bir zatla Halife nâmını taşıyan Muktedibillah yan yana oturdular ve akraba oldular.

Bu vaziyeti ve bu manzarayı biraz tahlil etmek isterim:

Türk Hakanı ki, muazzam bir Türk Devleti'nin hâkimiyet ve saltanatını temsil ediyor, yanında bir Hilâfet Makamı'nın ayrıca mahfûziyetinde bir beis görmüyor. Eğer böyle bir mahzur görseydi zaten yed-i idaresine aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama âid sıfat ve salâhiyatı kendi makamında memzuç (dâhil) bulundurmak mümkündü. Hazret-i Selim'in takriben beş asır sonra Mısır'da yaptığını eğer isteseydi Melikşâh, daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu.

Müşârünileyhin belki yanlış düşündüğü birşey varidiyse, o da Türkiye Selçuklu Devleti'ne daha sâdık ve Makam-ı

Hilâfet'e elyak diğer birinin Halife Muktedibillâh'a halef olmasını temindi.

Filhakika Muktedibillâh'ın veliahdı olan oğlunu azil ve O'nun yerine kendi torununu ikame için halifeyi tazyik etti. Melikşâh ölmeseydi bu, böyle olacaktı.

Şimdi efendiler, Makâm-ı Hilâfet mahfuz olarak O'nun yanında hâkimiyet ve saltanat-ı milliye makamı ki, -Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün kuvâsiyle o Makam-ı Hilâfet'in istinadgâhı olmayı doğrudan doğruya yalnız ve dinî bir vazife olarak taahhüd ve tekeffül ediyor..."[329]

M. Kemal Paşa, bundan sonra Sultan Vahideddin'e ve Makâm-ı Saltanat'a tarizkâr beyanlarda bulunarak tekrar din ve Hilâfet'e avdet etti:

"Efendiler! Hulefâ-yı Abbasiye devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da Hilâfet Makamı'nın, asırlarca müddet Saltanat Makamı'yla yan yana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahî saltanat ve hâkimiyet makamiyle Makâm-ı Hilâfet'in yan yana bulunabilmesi en tabiî hâlâttandır. Şu farkla ki, Bağdat'ta ve Mısır'da Saltanat Makamı'nda bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor. Makâm-ı Hilâfette dahî Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi bî-kudret veya mülteci bir şahs-ı âciz değil, istinadgâhı Türkiye Devleti olan bir şahs-ı âlî oturacaktır.[330]

Bu sûretle bir taraftan Türkiye halkı asrî bir devlet-i mütemeddine hâlinde hergün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak, eşhasın himâyeti tehlikesine kendisini mâruz bulundurmayacak ve diğer taraftan Makâm-ı Hilâfet de bütün Âlemi İslâm'ın ruh ve vicdanının ve ima-

329 a.g.e., sh. 266 vd.

330 Bu "şahs-i âlî"nin kendisi olacağı çok kısa bir zaman sonra ortaya çıkmıştır. Bunu anlamak için bkz. **Kâzım Karabekir**- Paşaların Kavgası, İstanbul 1995, sh. 77 vd.

nının nokta-i rabıtası, kulûb-i İslâmiyenin bâdi-i inşirahı olabilecek bir izzet ve ulviyette tecelli edecektir.

Efendiler! Türkiye Devleti'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve O'nun hükümeti mefhumlarının millet ve memleketimiz için ne kadar kuvvet ve feyz-i halâs-ı saâdet vaad ettiğini izaha lüzum görmem. Üç senelik tecârib-i fiiliye ve bunun semerât-ı mes'udesi kâfi fikir ve kanaat verebilir itikadındayım. Bundan sonra Makam-ı Hilâfet'in dahî Türkiye Devleti için bütün Âlem-i İslâm için ne kadar feyizkâr olacağını da istikbal bütün vuzuhiyle gösterecektir. (İnşallah sadaları).

Türk ve İslâm Türkiye Devleti iki saâdetin, tecelli ve tezâhürüne memba ve menşe olmakla Dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır." (İnşallah sadaları)"[331]

M. Kemal Paşa bununla da iktifa etmeyerek daha da ileri gitmiştir. Bunu İzmir İktisad Kongresi'ne giderken (Şubat 1923) Balıkesir **"Paşa Câmii"** minberinden halka hitaben yaptığı konuşmadan aldığımız şu satırlar, daha bariz bir sûrette göstermektedir:

"Ey millet, Allah birdir! Şanı büyüktür! Allâh'ın selâmeti, âtıfeti ve hayrı üzerinize olsun!. Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri, Cenab-ı Hak tarafından insanlara hakâyık-i dîniyeyi tebliğe memur ve Resul olmuştur. Kanun-i esâsîsi, cümlemizce mâlûmdur ki, Kur'an-ı Azimüşşan'daki nususturdur (nasslardır). İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz, son dindir. Ekmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikate tevâfuk etmemiş olsaydı, bununla diğer kavânin-i tabiiye-i ilâhiye beyninde tezat olması icab ederdi. Çünkü bilcümle kavânin-i kevniyeyi yapan Cenâb-ı Haktır."[332]

M. Kemal Paşa, bu hutbeyi îrâd ettiği zaman İzmir'e gitmek üzere yolda bulunuyordu. İzmir'de İktisad Kongresi

331 a.g.e., sh. 270.

332 a.g.e., c: II, sh. 94.

toplanacaktı. Bu sırada Lozan Konferansı kesintiye uğramış ve **Hayım Naum Efendi**, meş'ûm rolünü oynamaya başlamıştı. **İsmet Paşa**'dan evvel Türkiye'ye gelerek **M. Kemal Paşa**'ya İzmir'de mülâkî oldu. O'na her ne söyledi ise, **Paşa**, İzmir'e gelirken her yerde yapageldiği **"Hilâfet Müdâfiliği"**nden vazgeçerek -âdeta- tersyüz edilmiş bir plâk gibi aksine şeyler söylemeye başladı.[333]

333 **M. Kemal Paşa**'nın bu seyahat esnasında vâkî beyânâtlar, **"İzmir Yollarında"** isimli bir eserde toplanmıştır. (Ankara, 1339)

Bu eser, resmî bir yayındır. Ondaki bu değişiklik **"İzmir İktisad Kongresi"**nde yapmış olduğu uzun târihî konuşma ile sâbittir. Bundan aşağıya alınan şu birkaç satır bile bu gerçeği ispâta kâfidir sanırız:

*"Osmanlı tarihinde bütün gayretler, bütün mesâî, milletin arzusu, âmâli ihtiyâcât-ı hakîkiyyesi nokta-i nazarından değil, belki şunun bunun âmâl-i mahsûsanın, ihtirâsâtını tatmin nokta-i nazarından vukû bulmuştur. Meselâ **Fâtih** İstanbul'u zaptettikten sonra, yani Selçuk saltanatiyle Şarkî Roma İmparartorluğu'nu da zaptederek azametli bir saltanat kurmak istedi. Böyle vâsî bir emel tâkip eyledi. Böyle bir emeli tâkip ve tatbik edebilmek için bütün milleti, unsur-ı aslîyi arkasından bu hedefe doğru sevketti. Meselâ **Yavuz Sultan Selim, Fâtih**'in açtığı garb cephesini tesbit etmekle beraber bütün Asya'yı birleştirerek büyük bir imparatorluğuğu vücuda getirmek üzere böyle bir meslek-i siyâsî tâkip etti. Unsur-i aslîyi bunun arkasından dolaştırdı. **Kanunî Süleyman** her iki cepheyi âzamî derecede tevsî etmek, bütün Bahr-i Sefidi bir Osmanlı havuzu hâline getirmek, Hindistan üzerinde nüfûzunu tesis eylemek gibi çok azametli, şâhâne bir siyâset tâkip etti. Bu siyâsetin tatbiki için unsur-i aslîyi kullandı.*

Arkadaşlar, bütün bu etvâr ve harekât, tahkik olunursa, görülür ki, bu azametli, kudretli padişahlar tâkip ettikleri siyâset-i hâriciyede kendi emelleri, hırsları ve arzularına istinat etmişlerdir." (Bkz. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II., Ankara, 1959, sh: 101)

"...Millet-i ashâb-ı hayatiyesiyle iştigâlden memnû olarak diyar diyar dolaştırılıyor ve bu yeni diyarlar halkı bir çok istisnâlara, bir çok imtiyazlara mâlik olarak çalışıyordu. Yani fâtihler, unsur-i aslîyi peşine takarak kılıçla fütuhat yaparken, kılıç sallarken zaptolunan memâlik ahâlisi kazandıkları istisnalar, mümtaziyetlerle sabana yapışıyorlar; toprak üzerinde çalışıyorlardı. Arkadaşlar, kılıç ile fütuhat yapanlar, sabanla fütuhat yapanlara mağlup olmaya ve binnetice terk-i mevkî etmeye mecburdurlar. Nitekim Osmanlı saltanatı da böyle olmuştur. Bulgarlar, Sırplar, Macarlar, Romenler sabanlarına yapışmışlar, muhâfaza-i mevcûdiyet etmişler, kuvvetlenmişler; bizim

Acaba **M. Kemal Paşa**, Saltanat'ı kötülerken, Hilâfet'i neden bu kadar şiddetle müdafaa ediyordu. Bu üzerinde durulup değerlendirilmesi lâzım gelen bir noktadır. Çok kısa bir zaman önce Meclis'te Müdafaa-i Hukuk Grupunu kurduğu zaman Erzurumlular kendisine cephe alarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni Ankara'dan ayırıp, yeni bir şekle sokmak istemişlerdi. Cemiyetin unvanına **"Muhâfaza-i Mukaddesât"** ilâve ederek, Ankara'ya cephe alıyor ve Erzurum'u tamamen Erzurumlulara mahsus bir idâre altında yürütmek istikâmetinde bir arzu ortaya koymuş bulunuyorlardı.

Bu teşebbüsün başında bulunan **Kadı Raif Efendi**, bir beyannâme neşrederek Ankara'daki kadronun Erzurum ve Sivas Kongreleri'ne zıd istikâmetlere doğru gitmelerinden dolayı kendilerinden ayrıldığını beyân ediyordu. Bu beyannâmenin ana fikirlerini hülâsa etmek sûretiyle bir yazıya ekleyip Ankara'ya bildirmiş olan **Kâzım Karabekir**'e **M. Kemal Paşa**'nın gönderdiği cevapta:

"Hilâfet ve Saltanat mesele-yi esâsiye olarak mevcud değildir. Türkiye'nin başında Halife-i İslâm olacak ve bir hükümdar sultan bulunacaktır. Mevzubahis olan mes'ele, hükümdarın hukuku olup, tâyin ve tahdidi için son birkaç asrın tecrübe ve devlet mefhumundaki millet hukukunun mânâ-yi hakikîsi âmil olmalıdır. Bu esas üzerinde henüz tesbit edilmiş kat'î bir düsturumuz yoktur."[334] diyordu.

Lâkin az bir sonra :

"Bursa'da 23 Ocak 1923'de "Hilâfet'in yalnız Türkiye halkına değil bütün İslâm Âlemi'ne şümûlü olması hasebiyle *bu makam hakkında bir karar vermek Türk Milleti'nin selâhiyeti hâricindedir*" diyecektir.[335]

---

milletimiz de böyle Fâtihlerin arkasında serserilik etmiş ve kendi ana yurdunda çalışmamış olmasından nâşî bir gün onlara mağlup olmuştur." (Bkz: Gazi Paşa İzmir Yollarında, Ankara 1339, sh: 102-103)

334 **Kâzım Karabekir**- a.g.e., sh. 984.

335 **Kâzım Karabekir**- Paşaların Kavgası, İstanbul 1995, sh. 117

Kadı Raif Efendi'nin beyannâmesinde ise:

"Büyük Millet Meclisi'nde teşekkül eden mezkûr grupun maksad ve gâyesi, Devlet'in şekl-i idâresini büsbütün değiştiren siyasî bir gâyeyi istihdaf etmekte ve Sivas Kongresi'nin tesbit ettiği esasâta nazaran Hilâfet ve Padişaha âid hiçbir kaydı mevzubahis etmeyen Teşkilât-ı Esâsiye Kanununu, rehber-i faâliyet olarak kabul eylemektedir. **"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grupu"** ismini takınan bu fırkanın şahsiyet-i mânevîye ve hukukiyesi mezkûr cemiyet unvanının sahib-i hakikîsi olan Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtlarının vaziyet-i umûmiyeleri ile bir tezat teşkil eder. Bu itibarla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı'nın mensupları kendilerinin hiçbir reyi, muvafakati alınmadan Ankara'da vücuda getirilen bir heyet-i idarenin mukarreratına adem-i ittibâda mâzurdur.

Velhasıl bu ıslâhâtı halk idaresinin hâkimiyet ve inkişafına müsâid sûrette Kanun-i Esasî'de yapılacak tâdilât ile temin ve hukuk-i padişahîyi tahdid edecek tarzda yaparak, memleket ve âlem-i İslâm'ın hayat-ı hâzıra ve müstâkbelesi için azim teşeddüd ve mahzurlar dâvet edecek Cumhuriyet şeklinden kat'iyyen sakınmak lâzımdır."[336]

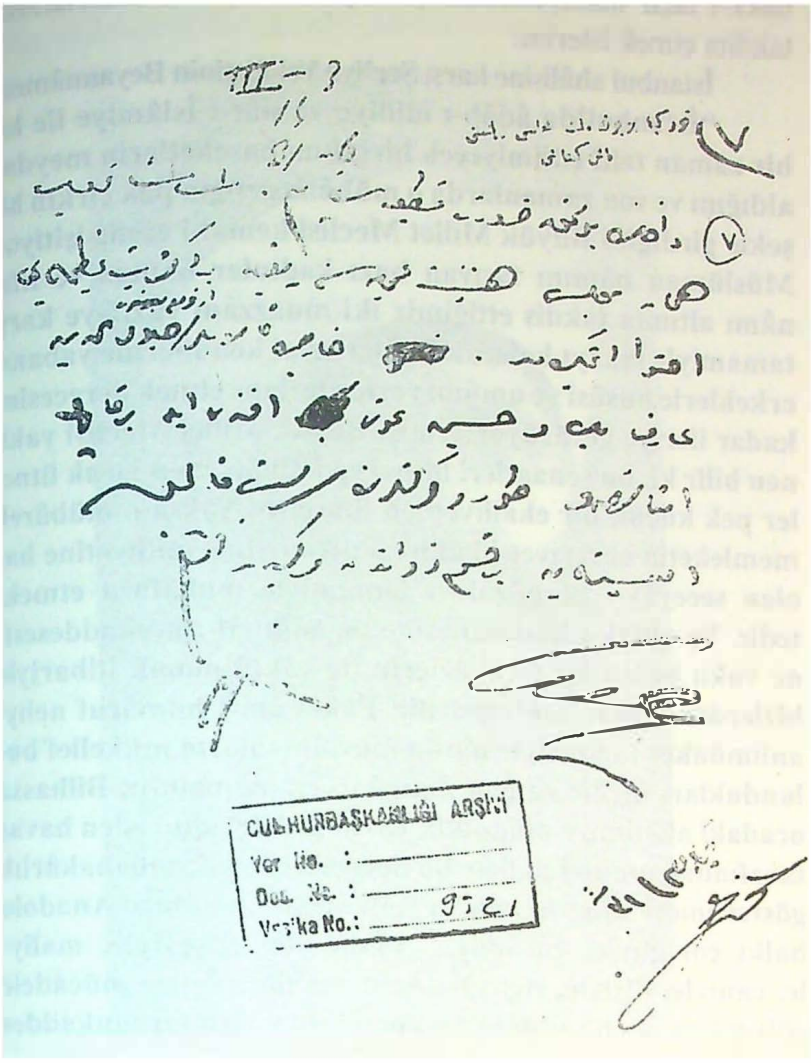
Buna cevap olarak **M. Kemal Paşa**'nın, **Kâzım Karabekir Paşa**'ya gönderdiği yukarıda bahsi geçen yazıda:

"... Bu kanunda mânâ-yi cumhuriyet ifâde eden hiç bir şey mevcud olmadığı gibi Müdafaa-i Hukuk grupunun maksad-ı esasîsinde de kat'iyyen böyle bir netice mevcud değildir.

Binâenaleyh Raif Efendi'nin Saltanat şeklinin Cumhuriyetçiliğe kalbi mahsus olduğu hakkındaki fikri bir vehm-i mahzdan başka bir şey olamaz..."[337] deniliyordu.

Kısa zamanda bu değişikliğin sebebi ne idi? Bu mesele üzerinde imâl-i fikretmeden önce bu düğümün çözülmesine yarayacağı için zaferden sonra İstanbul ahâlisine karşı "Şer'iye

336 **Kâzım Karabekir**- a.g.e., sh. 980-81
337 **Kâzım Karabekir**- a.g.e., sh. 983

Hoca Raif Efendi'nin, Cumhûriyet ilân edileceği endişesiyle **Kâzım Karabekir**'e başvurması üzerine **M. Kemal**'in **Kâzım Karabekir**'e gönderdiği mektubunun son sayfası
(Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-III-3, D-14, F-91, vesika no: 9321)

Vekâleti" tarafından neşredilen ve "Halife"ye mahsus olan hakk-ı tâzir mâhiyetindeki şu beyânnameyi de nazarlarınıza takdim etmek isterim:

İstanbul ahâlisine karşı Şer'iye Vekâletinin Beyannâmesi:

"İstanbul'da âdâb-ı milliye ve şiâr-ı İslâmiye ile hiç bir zaman telif edilmiyecek birtakım hareketlerin meydan aldığını ve son zamanlarda o mübâlâtsızlığın pek çirkin bir şekle girdiğini Büyük Millet Meclisi kemâl-i esefle işitiyor. Müslüman nâmını taşıyan bazı kadınlar namus ve iffet nâmı altında takdis ettiğimiz iki muazzam vazifeye karşı tamamiyle lâkayt kalarak fezâletlerini kendilerine yabancı erkeklerle husûsî ve umûmî yerlerde dans etmek derecesine kadar ileriye götürüyorlarmış. Büyük Millet Meclisi yakinen bilir ki, bu şenaatleri bî-perva irtikâb eden alçak fitneler pek küçük bir ekalliyetden ibârettir. Yoksa o mübârek memleketin ekseriyet-i kâhiresi diyanetine, milliyetine has olan seceyây-ı bergüzideyi tamamiyle muhâfaza etmektedir. Ve ahlâk-ı kerimânesine ve an'anât-ı mukaddesesine vuku bulan bu tecâvüzlerin de vâkıfı olmak itibariyle bizlerden ziyâde müteessirdir. Fakat emri bilmâruf nehyi anilmünker farîzasiyle bütün müslümanların mükellef bulundukları hiçbir zaman hatırdan çıkmamalıdır. Bilhassa oradaki ahâlimize mürşidlik vazifesini deruhte eden havas tarafından umur-i millete bu derecelerde müsamahakârlık gösterilmesi elbette mâzur görülemez. Bütün Anadolu halkı çoluğuyle, çocuğuyle, kadınıyla, erkeğiyle, maliyle, caniyle, dişiyle, tırnağiyle düşmanlara karşı mücâdele ediyorken İstanbul'daki halkın hiç olmazsa bu mukaddes cihada kalben iştirak etmesi icab etmez mi?

Milletimizin istikbali olan gençler ve istikbali kurtarmak için hayırlı evlâtlar yetiştirecek kız ve kadınlar düşünmelidir ki; bugün kendilerinin Anadolu'daki dindaşları onların hayatını, namusunu, şerefini, istiklâlini kurtarmak azmiyle uğraşıyorlar. Karların altında, ça-

"Kurtuluş Savaşı'nın teneli Erzurum Kongresi"nin toplanmasına sebeb olan ve mukaddesatçı beyanlarıyla Ankara'yı titretip sigaya çeken, ulemâdan **KADI RAİF EFENDİ**

murların üstünde, sarp dağların tepesinde, engin ovaların içerisinde, mübârek kanlarını döküyorlar. Bu mukaddes gâye uğrunda canlarını feda ediyorlar. Namusunu şerefini her şeyden üstün selâbet-i imanına azamet-i vicdanına Dünyaları hayran eden milletimiz arasında bu fezâhetler ve bu fezâhati irtikâb edecek kadar sefil fıtratlar acaba nasıl oluyor da bulunuyor. Hiç şüphe yoktur ki; bu şenaatler bizim ruh-i milliyetimizden bizim terbiye-yi millîmizden doğmamış, bunlarda yabancı bir ruh, zehirnâk bir terbiye âmil olmuştur. Bu yabancı ruhu ve zehirnâk terbiyeyi öldürmek büsbütün vücudunu kaldırmak için bütün millet rehberlerinin bütün millet matbuâtının el birliğiyle çalışmaları en mukaddes vazifeleridir. Zira ahlâksız bir millet için imkân-ı hayat tasavvur olunamaz. Ahlâkın sukutu bünyan-ı milliyenin inhizamıdır. Millet şahıslar gibi türlü türlü ukbelere uğrar.

Lâkin bütün bu ıstırapları, bütün bu ukbeleri muvaffakiyetle atlayanlar ancak ahlâkını sukuttan muhâfaza edenlerdir. Binâenaleyh mekârim-i ahlâkı itmam için gönderilmiş bir dinin muhâfaza-i esâsiyesini kendilerinde umde ittihaz eden, bu hisle İstanbul'daki sukut-ı ahlâ kîden son derece müteessir bulunan Büyük Millet Meclisi bütün ruhuyle temenni eder ki; inâyet-i Hak'la İstanbul'u tahlis ettiği zaman orada velev pek küçük bir ekalliyet tarafından irtikâb edilmiş olsun bütün bir ekseriyetin namusunu lekeliyebilecek bu kabil fezahatleri görmesin, bilâkis necâbet-i milliye ve İslâmiyemizin her türlü ilcaâtı mühâcemâta rağmen saffet-i ezelîyesiyle pâyidar olduğunu müşahade etsin!.

Bununla beraber Büyük Millet Meclisi İstanbul'un namuslu, hamiyetli, faziletli evlâdına iştiyaklarını iblâğ ederken şunu da ilâve ederiz ki; kadın olsun erkek olsun milletin mukaddesatını hiçe sayan namusunu lekeleyen nefsi hevâsına esir bir takım erâzil emin olsunlar yakında

hareketlerinin hesabını vermekten kurtulamayacaklardır. Veyl o kimselere ki, mevcudiyet-i milliyede elîm rahneler açarak cezâ-yı sezâlarını Dünya'da, ezlan-ı ukbada sermedî bir hüsran sûretinde görürler. Febeşşirühüm ibâdellezine yesmeûne'l-ükûl feyettebiûne ahsenehû.

Büyük Millet Meclisi Nâmına
Umuru Şer'iye Vekili
Mustafa Fehmi[338]

Kısa fâsılalarla ortaya çıkan bu beyân ve hareketlerin mânâsı nedir? Acaba **M. Kemal Paşa**, Saltanat ve Hilâfet meselesinde nasıl bir tavır alması lâzım geldiğinde tereddüd mü etmektedir? Veyahud da adım adım bir plân üzerinde mi yürümektedir. Bizce birinci tez daha kuvvetlidir.

Yukarıya dercettiğimiz beyannâme bile tek başına bunu ıspata yeter. Çünkü -âdeta- bir halife namzedinin "hakk-ı tâzîr" kullanışıdır.

Filhakika Saltanat'ın ilgasını temin eden başlıca âmil milletvekillerine Hilâfet'in muhâfaza edileceği zannı olmuştur. Fakat sonradan şiddetle aleyhe geçmek hesapta olsaydı, sırf muvakkat bir zan hasıl etmek için, Hilâfeti mutaassıbâne müdafaa mevkiine geçmezdi. Bunun mantıken böyle olması gerekir. Şu hâlde Hilâfet'e dâir bu devredeki müdafaaları, samimî telâkki etmek lâzımdır. Şu şartla ki: Hilâfet'in **"Hânedân-ı Âl-i Osman"**da değil kendinde devam etmesi bahis mevzuudur. Çünkü yukarıda mevzubahis ettiğimiz **Kâzım Karabekir Paşa**'ya gönderilmiş bulunan cevapta: **"Türkiye'nin başında Halife-i İslâm olacak ve bir Hükümdar Sultan bulunacaktır."** diyor. Fakat bu sıfatların veya hiç olmazsa sırf Hilâfet'in Âl-i Osman'da devam edeceğini söylemiyordu: Bu meseleye zihni takılan **Kâzım Karabekir Paşa**:

"Mustafa Kemal Paşa'nın cevabındaki **"Cumhuriyet olmayacak, Türkiye'nin başında Halife-i İslâm olacak ve bir Hükümdar Sultan bulunacaktır."** kaydı beni düşündür-

338 **Kâzım Karabekir**- a.g.e., sh. 1058.

dü. İstanbul Cumhuriyet yapıyorlar diye endişe ederek, propaganda yapıyordu. Padişah ve taraftarları bundan ürküyordu. Benim bugün anladığım ise, daha korkunçtu. O da **Mustafa Kemal**'in bir muzafferiyet neticesi Hilâfet ve Saltanat'ı alması idi. Bu ibâreyi bir kaç kere okudum. Hânedân-ı Osmandan bahis yok. "Türkiye'nin başında Halife-i İslâm olacak ve bir Hükümdar Sultan bulunacak" diyor. Herhalde yeni fikirden Cumhuriyet tesisi daha az korkuludur. Bakalım istikbal ne gösterecektir."[339] diyor.

Kâzım Karabekir Paşa yukarıda dercettiğimiz beyânnâmeyi naklettikten sonra bu husûsu ayrıca şu iki dipnotla da tavzih etmektedir:

1- "Mustafa Kemal Paşa'nın Hilâfet'in lüzumu hakkındaki Balıkesir'deki hutbesi ve Meclisdeki nutku ve bu beyannâme bir araya getirilir ve başlarına da mefkûre hatırası hocalar grupu ortasında ve aynı kisvede Mustafa Kemal Paşa'nın resmi konursa vaziyet daha iyi anlaşılır. Gâzi'nin büyük bir taassupla Hilâfet ve Saltanatı şahsına almak istediği görülür. Buna muvaffak olamayınca da 180 derece aksine yürüdüğü müthiş garâbetdir. İfrat ve tefritten bir türlü kurtulamıyoruz. Bu tamim ne kadar lüzumsuz ve hattâ zararlı ise sulhden sonra mütezâyiden giden içtimaî tahribat da o kadar felâketdir. İhtarnameyi yazan Mustafa Fehmi Efendi'nin de reyi ile melon şapka ve lâtin hurufatiyle İstanbul'un asrî plâjlarında medeniyet yolunun yolcularını ara sıra seyrederek bu sâbık yazılarına mı yoksa hâle mi acır acaba? Bilmek pek meraklı bir şeydir."[340]

2- "Gâzinin vakit vakit yaptığı emrivâkileri de kabul ile İstiklâl Harbi pek şanlı ve şerefli kabul edildi. Fakat sonrası hiç de böyle olmadı. Mustafa Kemal Paşa bir zaman hocalardan mutaassıp bir hâlde hutbe ve nutuklarla

339 **Kâzım Karabekir**- a.g.e., sh. 978
340 **Kâzım Karabekir**- a.g.e., sh. 978

Hilâfet ve Saltanat'ı almağa uğraştı. Muvaffak olamayınca müthiş sola kaydı. Dinî ve an'anevî varlıkları kanla yıktı. Terakki ve tekâmül taraftarı olan arkadaşları bu sağa sola hareketlerde artık birlikte yürümediler, hattâ muhalefete geçtiler. Bunları kaybetmekle sukut da başladı ve devam ediyor."[341]

Gerçekten **M. Kemal Paşa** ve etrafındakiler bu devrede Saltanat'ı kötülemişlerse de Hilâfet'i var kuvvetleriyle müdâfaa etmişlerdir. Saltanatın ilgâsı kararından sonra kendisi hakkında Ankara'nın iyi düşünmediğini anlayan **Sultan Vahideddin**, Türkiye'den ayrılınca yerine **Veliahd Abdülmecid Efendi**'yi Halife seçtiler. Bununla Meclis daha doğrusu **M. Kemal Paşa** arasındaki yazışmalar hayli câlib-i dikkattir. Bunlar da Hilâfet'in muhâfaza edilmek istendiğine delil teşkil edecek bir üslûp taşımakta idi. Fakat...

LOZANIN GETİRDİĞİ DAR GEÇİT

Bütün tavırlar ve beyanlar Hilâfet'in muhâfazası istikâmetinde gelişirken "Lozan Konferansı" açıldı. Bu konferansın başarısızlığa uğrayarak kesilmesine kadar süren birinci devresinde de bu hissiyat devam etti. Hattâ Lozan zabıtlarında açıkça görüldüğü üzere **İnönü** bile, mesele Hilâfet'e taallûk ettikçe celâdetle müdafaalarda bulunuyordu. Ve hele **"Müslim Standart Gazetesi"**nin muhabiri **Abdülkerim Efendi**'ye verdiği cevapta:

"... Türkiye'de Hilâfet masundur ve iktidara sahiptir." demiş ve yukarıda Saltanat'ın ilgâsı dolayısiyle naklettiğimiz **M. Kemal Paşa**'nın müdafaasına eş bir ifâde kullanmıştır. Fakat konferans çıkmaza girip isteklerimiz reddedilince, başka bir eserimizde[342] tafsilâtını verdiğimiz üzere meşhur

341 **Kâzım Karabekir**- a.g.e., sh. 978

342 **Kadir Mısıroğlu**- Lozan Zafer mi, Hezimet mi? c. I, İstanbul, 1971 ve c. III, İstanbul, 1977.

Yahudi Hahambaşı **Hayim Naum Efendi** sahneye çıkmıştır.

Hayim Naum Efendi, öteden beri Hilâfeti yıkmağa uğraşan **"İngilizler"** ve hattâ **"Papalık"** ile **"Ankara"** arasında mekik dokumaya başlayınca **M. Kemal Paşa**, Hilâfeti almak kadar, yıkmanın da bir kuvvet gösterisi olabileceğini düşünmüş ve Hilâfet'i ortadan kaldırmadığı takdirde sulhun gerçekleşmeyeceği endîşesiyle yurt gezilerinde Hilâfet'in aleyhinde konuşmaya başlamıştır.

Gerçekten Hilâfet'i kaldırmak bahasına başarılı bir sulh muâhedesi ortaya çıkarılabilseydi bu da önemli bir nüfuz gösterisi imkânı sağlayabilirdi. Fakat henüz muâhede imzâ edilmeden Türk Ordusu'nun büyük bir kısmını terhis etmek ve açıkça Makâm-ı Hilâfet aleyhine konuşmak sûretiyle tâvizler peşin verilmiş olduğundan, hiç olmazsa buna mukabil olarak herhangi bir tâviz de ne yazık ki, alınamamıştır! **İnönü**, muârızlarından bir tâviz koparmak şöyle dursun kendisi tâviz üstüne tâviz vermek sûretiyle ortaya **"Misak-ı Millî"**den birçok noktalarda feragati ifâde eden çarpık bir sulh muâhedesi çıkarmıştır. Çünkü batılıların bizim İstiklâl hakkımızı dahî tanımayacakları zannına kapılarak iki de bir Türkiye'nin İstiklâlinden söz açmak sûretiyle bütün zaafını açığa vurmuştur.

Bu konferansın uzun ve teferruatlı hikâyesine girmiyoruz. Yalnız Kuvâ-yı Milliye ruhundan dönüşün burada başladığına işaretle iktifa ediyoruz. O derece ki, **İsmet Paşa**, Lozan'ın getirdiği şartlar muvâcehesinde ve gizlice verilmiş olan taahhüdler istikâmetinde yeni bir Türkiye vücûda getirmek için kendisi baş mimar olmak üzere hamarat bir sûrette Başvekillik Makamı'na oturmuştur. **M. Kemal Paşa** da -tabiatiyle- kendisini Lozan'a şahsen göndermiş olmak dolayısiyle O'nu ve getirdiği kötü neticeleri müdafaa mevkiinde kalmıştır.

Fakat Nutkun, Lozan'ı müdafaa eden sayfalarında bu müdâfaanın ancak ölü doğmuş bulunan **"Sevr Sulh**

Ayrıca **"Geçmişi ve Geleceği ile Hilâfet"** (İstanbul, 1993) isimli eserimize bakılabilir.

Projesi"ne kıyasen yapılabildiği dikkatten kaçmamaktadır. Burada **M. Kemal Paşa**, diğer birçok müdâfiler gibi Lozan Muahedenâmesi'nin ancak Sevr'e nazaran üstün olduğunu söyleyebilmektedir. Hâlbuki bu kıyas bâtıldır. Sevr Sulh projesi tanzim edilirken kimse bize fikrimizi sormamış, Lozan ise, karşılıklı uzun münakaşalardan sonra ortaya çıkmıştır. Üstelik bir de Sevr hukuken tekemmül etmemiş gayri mûteber bir **"muâhede projesi"**dir.[343] Onu sadece Yunanistan tasdik etmiştir. Sevr'le Lozan'ın kıyası bir kelimeyle söylemek gerekirse **"câiz"** değil, abestir!..

Müstakbel Türk çocuklarının iki ayağımızı bir pabuca sokan Lozan Muâhedenâmesi'ni bir gün reddecekleri muhakkaktır. Türk Millî Şuuru, artık, kayıp topraklarını Musul, Batı Trakya, Adalar v.s.'yi yâd ellerde esir, mahkûm ve zillet içinde bırakmayacak bir uyanıklık göstermek üzere dinî ve millî hüviyetine dönüş devresine gelmiştir!..

Unutmamak gerektir ki, bugün beynelmilel siyaset arasında ne kadar başımızı ağrıtan mes'ele varsa, bunların hepsinin kaynağı Lozan'dır: Kıbrıs ve Ege'deki ihtilâf!. Musul-Kerkük ve Batı Trakya gibi!..

II - İNKILÂBLAR DEVRİ

Lozan Muahedenâmesi'nin imzalanmasından sonra başlayacak olan bu yeni devrin, Türkiye'yi kurtarmış ve ekseriyeti dindar meb'uslardan müteşekkil bulunan Birinci Meclis'in kadrosuyla yürütülmesine imkân görülmüyordu. Bu yüzden **M. Kemal Paşa**, önce Meclisi yenilemek hususunda bir karar istihsaline muvaffak oldu. Çünkü Birinci Meclis'in Lozan'ı ve ikinci devrede gerçekleştirilen inkılâbları tasvib etmesine fiilen ve mantıken imkân yoktu. İkinci Meclis, yeni kurulan **"Halk Fırkası"** mensupları arasından **M. Kemal Paşa**'nın

343 Bkz: **Dr. Charles Grozat**-Devletler Umûmî Hukuku, İstanbul, 1950, c: I, sh. 399.

Dine ve Din müesseselerine karşı tutumuyla şöhret yapan bir sanklı meb'us: Antalya Meb'usu **RASİH HOCA (KAPLAN)**

şahsen tâyin ve tercihi ile aday olmuş meb'uslardan teşekkül etti. Bu meclisin Hilâfet'in ilgasından şapkaya[344] ve Lâtin harf-

344 Bütün bu değişikliklerin sırf şeklen de olsa Batılı'ya benzemek maksadıyla yapılmış olduğuna şu şapka meselesi tipik bir misâldir. Bir çok şehirlerimizde isyan çıkmasına ve bir çok mâsumun –üstelik şapka kanununun hiçbir müeyyide ihtivâ etmemesine rağmen- asılmasına, Rize'nin denizden topa tutulmasına sebep olan **"Şapka Meselesi"**ne dâir **İnönü** diyor ki:

"Şapka İnkılâbı'ndan sonra, diğer bir arkadaşımızın, Ankara Vâlisi **Yahya Gâlip Bey**'in bir ziyâretini hatırlarım. Aynı zamanda meb'us bulunan **Yahya Gâlip Bey** de çok yakînimizdi. Bir teklifi vardı.

"-Nedir?" dedim.

"-Şapkanın orta yerine bir ayyıldız koyalım. Diğer milletlerden **farkımız** belli olur." dedi.

Teklifi bu. **Yahya Gâlip Bey**'e:

"-Canım, biz bunları farkımız olmasın diye yapıyoruz. Sen ne teklif edi-

یارین

١٣٤٦

ΓΙΑΡΗΝ

صاحب امتیاز: ح. فهمی

جمعه ١٠ جمادی الاخری — ١٣٤٧

سنت مسئله‌سی

[١]

Hıristiyan Garblılara benzemek hususundaki inkılâbcı temâyül, işi, çocuklarımızın sünnet olmalarını yasaklamayı plânlamaya kadar vardırmıştı. Ancak o devrin hürriyetsizliğine bakınız ki bu menfî cereyâna ancak yurt dışından karşı çıkılabiliyordu. Şeyhülislâm **Mustafa Sabri Efendi**'nin Batı Trakya'da çıkardığı "Yarın" isimli gazetenin bu gerçeği tevsik eden bir yazısının klişesi.

lerine kadar bütün inkılâplar etrafındaki faaliyetleri mevzuumuzun dışındadır. Fakat sadece bu yeni devir ve âmillerinin kısa bir tahliliyle iktifa etmek istiyoruz.

Lozan'dan sonra, Hilâfet'in ilgasından başlamak sûretiyle yavaş yavaş dinle alâkalı her mes'elede ondan uzaklaşıp kaçmayı ifâde eden tavır ve hareketlere tevessül edilmiş

---

yorsun?!.." tarzında çıkıştım. (Bkz: **İnönü**'nün Hâtıraları, 5 Nisan 1969 tarihli Ulus Gazetesi)

Buna bir de 1930'larda –teşebbüs safhasında kalmış olsa bile- çocuklarımızın sünnet edilmelerini yasaklamak istenmesine âid faaliyetleri ekleyecek olursanız, derûnî gâyeyi daha sarîh bir sûrette kavrayabilirsiniz.

ve eğitim ve öğretimi yasaklanarak İslâm -âdeta- imhâ edilmek istenmiştir. Bu nasıl bir zihniyetse diğer dinlere en küçük bir müdâhalede bulunulmamıştır. Bu durum, Türkiye'de çok partili hayatın başladığı devre kadar mutaassıbâne bir sûrette devam etmiştir.

Şâyân-ı teessürdür ki; din şuuruna zıd olan inkılâp hareketlerinin baş mürevvici olan bazı adamlar maâlesef Sarıklı Hoca Efendiler arasından çıkmıştır. Bunlara bir iki misâl vermek gerekirse Hilâfet'in ilgasını teklif eden sözüm ona, ulemâdan Urfa Meb'usu **Şeyh Saffet Efendi** olmuştur. Eskişehir Meb'usu **Abdullah Azmi Efendi** ile Konya Meb'usu **Musa Kâzım Efendi**'ler de Şeriye Vekâleti yani din hükümlerini yürütmekle mükellef vekâlet kaldırılırken teklifin baş müdâfii kesildiler. Dini, hükümet ve idare hayatından tardeden bu kararı -daha ziyâde- ona karşı çıkması gereken kimseler destekliyordu!. Din aleyhine olan bu gibi icraat için baş aktör olarak bazı müfsid hocaların seçilmesi halk nezdinde gûyâ yapılan işlerin İslâm'ın özüne aykırı olmadığı vehmini hâsıl etmek içindi.

Meselâ Hılâfet'in ilgâsına dâir kanun lâyihasının altında da bazı sarıklıların imzası vardı: Meselâ Siirt Meb'usu **Halil Hulki Efendi**. Bu menfî tutumlu hocalar içinde en ileri gidenlerden birisi de Antalya Meb'usu **Rasih Hoca** (Kaplan) idi. Buna muhâfazakâr meb'uslar -evvelce zikredilmiş olduğu üzere- alay için **"Parsik Efendi"** diyorlardı. Bunlar Siirt Meb'usu **Halil Hulki Efendi**'ye **"Hayik Efendi"** derlerdi. Bu kadroya bir de Şebinkarahisar Meb'usu **Surûrî Efendi**'yi ilâve etmek lâzımdır. Buna mukabil Hilâfetin ilgasında celâdetle müdafaada bulunan ve asla bükülmeyen Gümüşhâne Meb'usu **Zeki Bey**, ulemâdan değildi. Galatasaray Lisesi mezunu idi. Hattâ Meclise dâhil olmadığı hâlde Hilâfeti cesurâne bir sûrette müdafaa etmiş ve bu yüzden bir hayli ezâ ve cefâya uğramış bulunan Baro Reisi **Lütfi Fikri Bey** de ulemâdan sayılmazdı. Paris'te okumuştu.

Dini müdafaa etmesi lâzım geldiği hâlde, onu söndürme-

ye mâtuf kararların baş mürevvici kesilen sarıklılar bunlardan ibâret değildir. Fakat hepsinin zikrine de lüzum yoktur. Ancak 1928 senesinde câmilere org ve sıralar koymağa kadar varan reform lâyihası hazırlanmış ve ilâhiyat fakültesi profesörlerinin isimleri ile gazetelere -ihtimal bir nabız yoklaması için- sızdırılmıştır. Bu lâyiha aynen şöyledir:

1928 yılında İlâhiyat Fakültesi profesörlerinden bir grupun adıyla birlikte gazetelerde yer alan "**İslâmiyet'i Islah (!) Proje ve Beyannâmesi**":

"1- Demokrasi sahasında tecelli eden muazzam Türk inkılâbı; lisanî, ahlâkî, hukukî, iktisadî bütün içtimaî müesseleriyle başlıca iki manzara gösteriyor. Birincisi: Bütün içtimaî müesseselerin ilmîleşmesi; ikincisi: Bütün içtimaî müesseselerin millîleşmesi... Binâenaleyh cemiyetimizin hayatında ilme ve makulâta âid olan bütün mevzular aklın ve ilmin salâhiyeti ile idare edildiği gibi millî hayata âid olan bütün faaliyetler de infiratçılıktan kurtulmakta ve millî tesânüde dâhil olmaktadır.

Türk inkılâbı lisanda, ahlâkta, hukukta, iktisatta, sanatta yaptığı bütün tahavvüllerin mebdeini ilmin mâkuliyetinden ve millî hayatın feyzinden almıştır.

2- Din de içtimaî bir müessesedir. Diğer içtimaî müesseseler gibi hayatın zarûretlerine katlanmak, tekâmülün seyrini kovalamak mecburiyetindedir.

Bu tekâmül gerçi dinimizin tabiat-ı esâsiyesi hâricinde olmayacaktır. Fakat bununla her ne olursa olsun, bütün eski şekillere ve eski örflere merbut ve tekâmül kudretinden mahrum kalacağını düşünmek hatadır. Binâenaleyh Türk demokrasisinde din de muhtaç olduğu inkişafı ve hayatiyeti göstermelidir.

3- Böyle bir ıslâhat imkânı mevcud olmakla beraber; bunu sırrîlerin lâaklî ve fevrî olan teessürlerinden beklemek bugünkü cemiyetlerin şartlarına göre bir imkânsızlıktır. Dinî hayat da ahlâkî ve iktisadî hayat gibi ancak ilmî te-

fekkürler ve ilmî usûllerle hemâhenk bir sûrette husûsî ve şahsî feyzini verebilsin. Bu ıslâhat için encümenimizin tasavvur ettiği tedbirler şunlardır:

İbâdetin şeklinde:

Mâbedlerimiz temiz, muntazam, kabil-i ziyâret ve kabil-i iskân bir hâle getirilmelidir. Mâbedlerde sıralar, elbiselikler tesis edilmeli ve temiz ayakkabılarla mâbetlere girilmesi tercih edilmelidir. Bu, dinî ıslâhatın ibâdete aid olan sıhhî şartıdır.

İbâdet dilinde:

İbâdet lisanı Türkçe olmalıdır. Âyetlerin, duâların, hutbelerin Türkçe şekilleri kabul ve istimal edilmelidir. Bunlar, yalnız hâfızanın sermâyesi olarak değil, mektup ve muharrer olarak dahî istimal edilmelidir ve mâbedlerde bu esasta teşkilât yapmalıdır.

İbâdet sıfatında:

İbâdetlerin son derece bedîî, müheyyiç bir şekilde yapılması temin edilmelidir. Bunun için usûl dairesinde teganniye müsâid müezzinler, imamlar yetiştirmek lâzımdır. Ayrıca mâbetlere musikî âletlerinin kabulü dahî lâzım gelir. Mâbedlerde ilâhî mâhiyetinde asrî ve (enstrümantal) **mûsikiye kat'î ihtiyaç vardır.**

İbâdetin fikriyâtında:

Hutbelerin matbû şekilleri kâfi değildir. Hitâbet kıraatten ayrı bir şeydir. Hutbelerde mühim olan mâhiyet doğrudan doğruya ilmî, yahud iktisadî fikirler değil, doğrudan doğruya dinî olan kıymetler ve muâkaledir.

Bunu verebilecek olan insanlar, hitâbete muktedir din filozoflarıdır (!..) **Bu mertebede hatiplerimiz İlâhiyat Fakültesi vasıtasiyle kâfi miktarda yetişinceye kadar hâriçte mevcud olan din mütefekkirlerinden ve din filozoflarından** (!..) **istifâde etmek lâzımdır. Bunlar hâricinde yapılacak hizmet, din edebiyatının ve din felsefesinin tesisidir.**

Bu maksadı eski şekli ile ne doğrudan doğruya ilm-i

Levhada yazılı olan: Nasrun minellah yâni ALLAH'TAN YARDIM
22 Haziran 1921'de Ankara'da Zonguldak'ın kurtuluşundan
dolayı yapılan şenlik!.

kelâm, ne doğrudan doğruya tasavvuf temin edemez. Asıl mühim olan şey ne Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçesi ne de bu Türkçenin tasnif ve tensik edilmiş şeklidir. Mühim olan şey Kur'ân'ın ve İslâm Dini'nin beşerî ve mutlak mâhiyetini gösteren felsefî bir rûyettir. Şimdiye kadar bu yapılmamıştır. Kur'ân-ı Kerîm bu gözle görülüp kuvvetli bir zekâ ile anlaşılmadıkça akl-ı mahz ve mantık-i mücerret ile anlaşılamaz.

Bütün ıslâhatın tahakkuku için ilmî bir merkez tarafından vücûde getirilecek olan tatbikat projesinin ihzarı lâzım gelir. Bu ilim merkezi İlâhiyat Fakültesi'dir.

Türk inkılâbı bu Fakülteyi vücûde getirmekle bu ihtiyacı tesbit etmiş oluyor. Fakültemiz, üç senelik ilmî tedris tecrübeleri neticesinde Türk Cemiyeti için hayırlı ve şerefli olacağına kaani bulunduğu bu ıslâhat kanaatine vâsıl olmuştur.

Ezcümle âyinlerin sıhhîleşmesi, türkçeleşmesi, bediîleşmesi, felsefîleşmesi (!..) hususundaki tekliflerin cihet-i tatbikiyesini ve ameliyesini tafsil edeceğiz.

Bu sûrette yeni Türkiye, din sahasında yalnız yeni bir vicdan intihabının değil, bütün esir ve geri olan İslâm kavimlerinin hürriyet ve terakkisinin de bir mürşidi olabilecektir.

İlân olunan şahsiyetlerin isimleri de şöyledir:

İmzalar

Prof. Köprülüzâde Fuad,

Prof. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu)

Prof. İzmirli İsmail Hakkı

Prof. Halil Hâlid

Prof. Halil Nimetullah

Prof. Mehmed Ali Aynî

Prof. Şerâfeddin (Yaltkaya)

Prof. Arapkirli Hüseyin Avnî

Prof. Hilmi Ömer

Prof. Yusuf Ziya

Bu lâyihanın[345] 1947 yılında Büyük Doğu Dergisi'nde yayınlanmasından sonra **Eşref Edib Bey**, bunun doğru olup olmadığını tahkîke koyulmuş ve lâyihanın altında ismi bulunan **Yusuf Ziya Bey**'le görüşmüştür.[346]

Yusuf Ziya Bey, Eşref Edib Bey'e:

"...Efkâr-ı umûmiyeye izahat vermek gerekirse, bu, daha ziyâde **Köprülüzâde**'ye düşer. Çünkü O, Fakülte reis vekili idi."[347] demiştir.

Bundan sonra aralarındaki mükâleme şöyle devam etmiştir:

"-Fakat o lâyihada sizin imzanızın da olduğu yazılı!.."

345 Bkz. Bunun, Büyük Doğu Dergisi'nde ikinci defa olarak yayını: 08.05.1950 tarih ve Nu: 10, sh: 8-9.

346 İslâm-Türk Mecmuası- c: II, Nu: 73, (15.6.1947), sh: 9-10.

347 a.g. dergi, sh. 9

"-Hayır!.. Benim imzâm yoktur. Yalnız benim değil, hiçbir arkadaşın da imzası yoktur. Böyle bir lâyiha, ne müderrisler meclisinde, ne de başka bir komisyonda müzâkere bile edilmedi. Arkadaşlardan biri, müderrisler meclisinde müzâkere edilmek üzere böyle bir şey kaleme almış, müderrislere birer sûret vermiş, aynı günde bir sûret de gazetelerden birine göndermiş. Bir emr-i vâkî karşısında bırakılmak istenildiği anlaşılınca hepimizin çok canımız sıkıldı. Hiçbirimizin meselenin esâsından haberimiz yokken bütün müderrisler nâmına işin gazetelere aksetmesi pek tuhaf bir şeydi. **"Bunun bir müzâkere mevzuu yapılması doğru değildir."** denildi ve müderrisler meclisi toplanmadı. Binâenaleyh lâyiha denilen bu şey imzâ edilmek şöyle dursun, müzâkere bile edilmedi.

"-Fakat lâyihanın baş tarafında dînî ıslahat esâslarının bir komisyon tarafından tesbit edildiğinden bahsediliyor!.."

"-Hayır, böyle bir komisyon da teşkil edilmemiştir. Esâsen böyle bir komisyon da olamazdı. Çünkü o tarihlerde fakülte meclisi iki, hatta üç sene içinde bir defa dahî içtimâ etmemişti ki; içinden bir komisyon ayrılmış olsun!.."

"-O hâlde bu lâyiha nereden çıktı?"

"-Efendim, biz o sıralarda fakülte meclisini toplamak ve bir reis seçmek için her türlü kanunî yollara başvuruyorduk. Bir gün üç-dört arkadaş reis vekili **Fuad Köprülü**'yü ziyâretle müderrisler meclisini toplamasını kendisinden isterler. Sebep olarak bir çok müzâkere mevzuu gösterirler. **Fuad Bey**:

"-Bunlar ehemmiyetsiz şeylerdir. Sizden mühim şeyler, dînî bir ıslahat beklenmektedir. Siz buna dâir bir şey hazırlayın, toplanalım. Onu müzâkere edelim!.." demiş.

Bunun üzerine Perşembe günü içtimâ etmek ve o zaman kadar da müzâkereye zemin olmak üzere bir müsvedde hazırlanması bir arkadaşa havâle edilmiş. İki gün sonra bu müsveddeden bir sûret bize verildi. Bir sûret de Vakit Gazetesi'ne gönderilmiş. Meselenin daha müzâkere edilmeden gazeteye aksettiği görülünce reis vekili:

"-Bu ne iştir? Henüz müzâkere edilmeden nasıl gazeteye verilmiş? Artık içtimâ edemeyiz, böyle bir mevzuu müzâkere edemeyiz." diye haber gönderdi. Bu sûretle bu iş kaldı. İşte meselenin hakîkati bundan ibârettir."[348]

Eşref Edib Bey'in yaptığı bu mülâkâttan anlaşılan şudur:

Alâkadarlar raporun varlığını inkâr etmiyorlar. Bunu arkadaşlarından birisinin yazdığını itiraf ediyorlar. Sadece bir usûl hatası yüzünden bunun Fakülte'de ismi geçen profesörlerce müzâkere ve imzâ edilmiş olmadığını söylüyorlar. Hem de bu kadarcık bir yan çizmeyi, ancak 1947 yılında -o da bir müracaat üzerine- yapabiliyorlar. Mâdem gerçek bu, raporun 1928 yılında Vakit Gazetesi'ndeki neşrinin akabinde neden yapmadılar? Bu duruma **Eşref Edip Bey** de hayret ederek diyor ki:

"-Bu zevâttan **Halil Hâlid, İsmail Hakkı İzmirli, Mehmed Ali Aynî, Şerâfettin Yaltkaya** vefât etmiş, diğerleri hayatta... Fakat hiçbiri bu hususta bir şey söylemedi. Kabahatli gibi sükût ettiler. Herkes o lâyihayı bunların kabul ve imzâ ettiklerine kaanî. Böyle iken bunların cevap vermeye lüzum görmemeleri şaşılacak bir şey!.."[349]

Bunda şaşılacak ne var?! Raporun yayınlanma tarihi 28 Haziran 1928!.. yani hocaların asılıp kesildiği ve Kur'ân-ı Kerîm'in aslının yerine Türkçe Meâli'nin ikame edilmek istendiği bir zaman!.. Korku dağları beklemektedir.[350]

---

348 a.g. dergi- sh: 9-10.

349 a.g. dergi- sh: 9

350 Bu korkunun ne ölçüde mevcud olduğunun anlaşılması için bir hâtıramı nakledeyim:

Üniversite'de okuduğum yıllarda Cuma namazlarını, imâmete Osmanlı zamanında tâyin edilmiş kimselerin arkasında kılmaya dikkat ederdim. Çünkü onlar bu makama **"Halîfe"** sıfatını hâiz bir zât tarafından tâyin edilmiş olduklarından, bunu o namazın bir şartı gibi telâkkî ediyordum.

Bu sebeple ekseriyâ Yeraltı Câmi-i Şerifi'ne giderdim. Oranın imamı **Üsküdarlı Ali Efendi**'nin, bu vasfı hâiz olduğu biliniyordu. Sonra bir ar-

Şimdi biraz da Kur'ân'ın aslının yerine Türkçe meâlinin ikame edilmesi ve ibâdet esnâsında onun okunmasının mecbu-

---

kadaşım, Şehzâdebaşı Câmi-i Şerifi imamının da aynı durumda olduğunu söyledi. Bunun üzerine yakınlığı sebebiyle Cuma namazlarını orada kılmaya başladım. Oranın da ihtiyar bir imamı vardı.

Bir gün bu imam, çocuk aldırmanın aleyhinde bir hutbe îrâd etti. Hiç gereği yokken:

"-O ana rahminde öldürdüğün çocuk, belki de bir **M. Kemal Paşa** olacak ve gerektiğinde vatanı düşmandan kurtaracaktır..." gibi sözler söyledi.

Namazı terk ettim. Sonra o imamın C. Halk Partili olduğunu öğrendim. O yıllarda İstanbul İmam Hatip Mektebi'nin ilk müdürü **Celâl Hoca (Celâleddin Ökten)** ile pek sık görüşmekte idim. Kendisi uzaktan akrabamızdı. Bu vak'ayı O'na anlatarak sordum:

"-Cumhuriyet'in o ilk devirlerini görüp yaşamış olduğu hâlde bir hoca nasıl C. Halk Parti'li olabiliyor?!"

Şöyle cevap verdi:

"-Olur, evlâdım olur!.. Arasanız bendenizin bile Halk Partisi'nde kaydını bulabilirsiniz!.."

Hayretim daha fazla artmıştı. Tekrar sordum:

"-Sizin de mi? Bu nasıl olur?!.."

"-Bak anlatayım!.." dedi ve şu izahatı verdi:

"-Sanırım 1930 yılında idi. İstanbul milletvekillerinden, şimdi ismini unuttuğum iyi niyetli birisi, câmileri dolaşarak bütün din adamlarını partiye kaydetti. Gerekçesi de şuydu:

O diyordu ki:

"-Siz hocalar, C. Halk Partisi'ne kızgınsınız!.. Yapılan inkılâpları beğenmiyor, aleyhinde konuşuyorsunuz. Bu hâl de karşı tarafın dine ve din adamlarına daha fazla sertleşmesi neticesini doğuruyor. Halbuki partiye kaydolsanız, İstanbul'a gelişlerinde **M. Kemal Paşa**'yı karşılamaya gelseniz, iki taraf arasında bir yumuşama olur!.."

Bu ve benzeri sözlerle hepimizi bu partiye kaydetti. Bir gün de, **M. Kemal Paşa**'nın İstanbul'a geleceğini, belli bir saatte Haydarpaşa Garı'nda O'nu karşılamak üzere hazır olmamızı bildirdi. Söylenilen gün ve saatte oraya gittik. Biraz sonra tren geldi. Vazifeliler koşuşturdular. Bir kompartımanın kapısı açıldı. **M. Kemal Paşa**, daha ayağını dışarıya atmadan meydana bir göz gezdirdi. Orası bir papatya tarlası gibiydi. Çünkü henüz sarık yasaklanmamıştı.

Biliyorsun, Şapka 1925'te kabul edilmekle beraber sarıklar 1932'ye kadar devam etti.

Ben, trene yakın bir mesâfede olduğum için şu sözler harfiyen kulakla

ri hale konulmasını için yapılmış olan çalışmalardan bahsedelim:

Yeni Türkiye siyâsî rejiminde resmen telâffuzu daha sonra (1937'de) olmakla berâber, baştan itibaren bir iman umdesi sadâkatiyle benimsenmiş bulunan **"lâiklik"**, şümulü itibariyla hâlâ münâkaşa edilmekteyse de, üzerinde ittifak edilmiş mânâsıyla **"dinin devlete"** mukabeleten **"devletin de dine"** müdahale edememesidir.

Hâl böyleyken devlet, dine bugüne kadar hep müdâhale edegelmiştir. Çünkü Yahudi güdümlü **"Fransız İhtilâli"**nin piçi olan **"Lâiklik"**ten bunların anladıkları **"lâdînîlik"**tir. Lâiklik, devleti dine yabancılaştırmaktır. Dünyanın her yerinde böyle anlaşılıp tatbik edilir. ABD ve bir çok lâik ülkede devlet başkanları ve milletvekilleri inandıkları kitap üzerine yemin ederek işe başlarlar. Çünkü onlar ferttir. Ferd, lâik olamaz!.. Dinli veya dinsiz olur!..

Lâdînîlik ise, hayatın tamamını dinin tesir sahası dışına taşımak demektir. Bir nevî üniforma demek olan dînî kisve-

---

rımdadır:

Paşa bağırdı:

"-Bu ne rezâlet?! Kim bunlar? Bunların burada işi ne?!"

Bizi partiye kaydeden milletvekili mahcubiyetle:

"-Efendim!.. Bunlar, İstanbul'un hademe-i hayrâtı (din adamları) dır. Partimize kaydoldular ve Zât-ı âlinizi istikbâle geldiler!.." diyebildi.

Paşa hiddetle kapıyı çekip içeri girerken:

"-Defedin bunları!.." diye bağırdı.

O milletvekili yanımıza gelerek:

"-Hocalar!.. Kusura bakmayın!.. Bir iş yapmak istedik, fakat başaramadık. Süratle sağa-sola dağılıp, meydanı boşaltınız!.." dedi.

Denileni yaptık. Fakat bu hakarete mâruz kalan hocalardan herhangi birisi C. Halk Partisi'ne giderek:

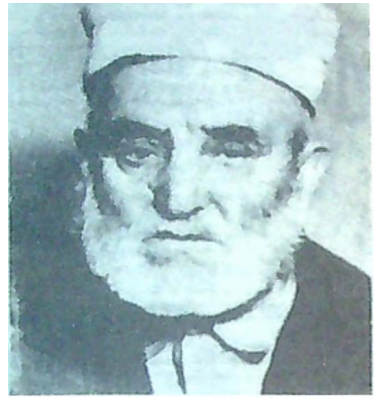
"-Benim kaydımı siliniz!.." nasıl diyecekti!. Tabiî hiç kimse diyemedi. Dolayısıyla o kayıtlar da orada kaldı. İşte evlâdım!.. C. Halk Partili'dir denilen ve bugün pek azı hayatta kalmış olan hocalar üzerinde bu itham böylece kalmıştır. O günler bin hoca kellesinin beş para etmediği bir zamandı."

Bunca hizmetlerin mükâfatı(!) bu oldu!. Boğazlarından birbirlerine zincirli hocalar!..
Konyalı âlimler boyunlarından birbirlerine zincirlenmiş olarak Sivas İstiklâl Mahmesi'ne götürülürken...
-İzahı arka sayfada-

nin yasaklanması, din eğitimi veren medreselerin kapatılması ve hele halk için mânevî bir eğitim kulübü demek olan tekkelerin kapatılması, ecdâd türbelerinin kapısına kilit vurulması, ziyâretlerinin men edilmesi, soyadlarındaki, dînî makam veya mevkî ifade eden "Müftüoğlu, Kadıoğlu" gibi kelimelerin yasaklanması ilh... Bugünkü başörtüsü zulmü dâhil hep bu ferdi lâikleştirme gayret ve zihniyetinin neticesi olarak ortaya çıkmıştır.

Fakat bunların en çirkini ibâdete müdâhaledir. Bu da Ezân ve Kur'ân'ın türkçeleştirilerek aslının yerine ikame edilmek istenmesinde tezâhür etmiştir. Bunların birincisi fiilen gerçekleştirilmiş ve 1950 yılında demokrasiye geçişe kadar da devam etmiştir. İkincisinde ise, pek çok uğraşılmasına

İzahat: Bu resim vatanın kurtuluşunda en büyük fedâkârlıklarda bulunan din âlimlerine revâ görülen alçakça muâmelenin sayısız örneklerinden biridir. Ortada, uzun boylu ve boynundan zincirli hoca yanda resmini gördüğünüz **Ömer** (Tekin) **Efendi** (1881-1967)'dir. Hocalar bu şekilde yaya olarak Sivas'a götürülmüş ve orada İstiklâl Mahkemesi'nde muhâkeme edilmişlerdir.

Ömer Efendi, önce Antalya'da okumuş, daha sonra Mısır'a giderek Ezher'i bitirmiştir. **"Ezherî"** mahlası ile dinî makaleler yazan **Ömer Efendi** "Islah-ı Medâris" programı gereğince Konya'ya getirtilmişti. Harb-i Umûmî'nin zuhuru üzerine yedek subay olarak askere alınan **Ömer Hoca**, tam dört yıl Irak Cephesi'nde askerlik yapmış bilâhere Konya'daki medrese hocalığına dönmüştü. Resimdeki şekilde diğer Konya âlimleriyle Sivas'a götürüldüğü esnâda talebe yetiştirmekle meşgul bir müderristi. 1938 yılında afva nâil (!.) olarak memleketi olan Beyşehir'in fahrî vâizi olmuş, daha sonra Beyşehir ve Konya Müftüsü olmuştur. 1960 İhtilâli'nde Diyânet'in başına getirilen **General Saâdeddin Evren** tarafından Tefenni'ye sürülmüşse de 1966'da buradan emekli olmuştur. 1967'de vefât eden **Ömer Efendi**, Beyşehir 'de medfundur.

rağmen[351] başarı elde edilememiştir. Bize göre, Allah'ın vaadi gerçekleşmiş ve O Kur'ân'ı korumuştur. İnşallâh kıyamete kadar da koruyacaktır.

Peki ama Allah'ın men ettiği her şeyi yapan, emrettiği hiçbir şeyi de yapmayan bu adamlar, kendileri lâik -daha emin bir tâbirle- lâdini oldukları halde dinle (İslâm'la) bu derecede ilgilenmekten asıl maksatları acaba neydi? Bunu da **M. Kemal Paşa**'ya lehdarlık veya aleyhtarlıktan beri olması icab eden bir ecnebîden, ABD Büyükelçisi **Sherrill**'den dinleyelim. O **M. Kemal Paşa** ile görüşmesini anlatırken:

"Şeyhülislâm'ı, medreseleri, Mahkeme-i Şer'iyyeleri ve bu mahkemelere riyâset eden kadılar, hocalar ve muhtelif dervişler dahil olmak üzere bütün ruhban sınıfını lağv etmeyi gerekli bulduğunu söyledi. Osmanlı imparatorluğu altında geçerli olan bu ruhban yapıdan geriye kalan, müezzin olarak minârelerden halkı ibâdete çağıran ve câmilerde namaz kıldıran imamlardı...."[352]

*"...Türkçe'ye tercüme edilmesi için nasıl ve neden telkinde bulunduğu konusunda konuşmasına sebep oldu ve bu mevzuda yepyeni bir ufuk açtı. Türk halkının uzun zamandan beri ezberden okuduğu bazı Arapça duâların gerçek mânâsını anladığı zaman tiksineceğini söylüyor. Kur'ân'dan alınan bir Arapça bölüm okudu. Bu duâda **Hazret-i Muhammed**'in amcası ile amca kızının yaptıkları bir şeyden ötürü cehenneme gitmeleri için bedduâ eder. Düşünen bir Türk'ün böylesi bir duâyı okumaktan elde edeceği dînî ilhâmı veya dine ilgi göstermesini tahayyül edebilir misiniz?" dedi.*

Bu fikrini geliştirdikçe ben de gitgide Kur'ân'ın Türkçe okunmasını teşvik etmesinin sebebinin Kur'ân'ın Türkler arasın-

351 Bu mesele hakkında geniş bilgi edinmek isteyenler şu esere bakabilirler: **Dücâne Cündioğlu**- Türkçe Kur'ân ve Cumhuriyet İdeolojisi, İstanbul, 1998.

352 Bkz: **Rıfat N. Balı**- Amerikan Büyükelçisi **Charles H. Sherrill**'in Raporu, Toplumsal Tarih, s: 153, Eylül 2006.

da gözden düşmesi olduğu neticesine varıyorum."[353] demektedir.

Asıl niyetin böyle olduğuna bir de yerli şâhid gösterelim:

Kâzım Karabekir Paşa diyor ki;

"... Bu bekleyişim uzun sürmedi. Hemen bu akşam (14 Ağustos) heyet-i ilmiyye şerefine Türk Ocağı'nda verilen çay ziyâfetinde İLK TEHLİKELİ HAMLE göründü.

Şöyle ki: Ziyâfete **Mustafa Kemal Paşa** da, Ben de dâvet edilmiştik. Vekillerden kimse yoktu. Hayli geç gelen **Mustafa Kemal Paşa**, heyet-i ilmiyyenin şimdiye kadarki mesâisi ile ilgili görünmeyerek "Kur'anı Türkçe'ye aynen tercüme ettirmek" arzusunu ortaya attı.

Bu arzusunu ve hatta mücbir olan sebebini, başka muhitlerde de söylemiş olacaklar ki, bugünlerde bana Şer'iye Vekili Konya Meb'usu **Hoca Vehbi Efendi** vesâir sözüne inandığım bazı zâtlar, şu malûmatı vermişlerdi:

"Gâzi Kur'an-ı Kerim'i bazı İslâmlık aleyhdarı zübbelere tercüme ettirmek arzusundadır. Sonra da Kur'an'ın Arapça okunmasını, namazda bile yasaklayarak bu tercümeyi okutacak! Ve o zübbelerle işi alaya boğarak, güya Kur'an'ı da, İslâmlığı da kaldıracaktır!.

Etrafındaki böyle bir muhit kendisini bu tehlikeli yola sürüklüyor." Bazı yeni kişilerden de söz ettikleri gibi, bu akşam da bu fikre ayak uyduran bazı kimseler görünce, bu tehlikeli yolu önlemek için **Mustafa Kemal Paşa**'ya şöyle cevap verdim:

"-Devlet Reisi sıfatiyle din işlerini kurcalamaklığınızın içerde ve dışardaki tesirleri, çok zararımıza olur. İşi alâkadar makamlara bırakmalı. Fakat rastgele şunun-bunun içinden çıkabileceği basit bir iş olmadığı gibi, kötü politika zihniyetinin de işi karıştırabileceği göz önünde tutularak, içlerinde Arapça'ya ve dinî bilgilere de hakkiyle vakıf değerli şahsiyetlerin de bulunacağı yüksek ilim adamlarımızdan mürekkep bir heyet toplamalı ve bunların kararına göre tefsir mi,

353 Bkz: a.g.dergi.

tercüme mi yapmak muvafıktır, ona göre bunları harekete geçirmelidir."

"- Din adamlarına ne lüzum var, dinlerin tarihi mâlumdur. Doğrudan doğruya tercüme edivermeli!.." gibi bazı hoşa gider bir fikir ortaya atılınca buna karşı:

"- Müstemlekeleri İslâm halkıyla dolu olan büyük milletler kendi siyâsi çıkarlarına göre Kur'an'ı dillerine tercüme ettirmişlerdir. İslâm Dini'ne ve Arapça Dili'ne hakkıyla vâkıf kimselerin bulunmayacağı herhangi bir heyet, tercümeyi meselâ Fransızcasından da yapabilir. Fakat bence, burada Maârif programımızı tesbit için toplanmış bulunan bu yüksek heyetten, vicdânî olan din bahsinden değil, müsbet ilim cephesinden istifâde hayırlı olur. Kur'an'ın yapılmış tefsirleri var, lâzımsa yenisini de yaparlar. Devlet otoritesini bu yolda yıpratmaktansa, Millî kalkınmaya hasretmek daha hayırlı olur." dedim. **Mustafa Kemal Paşa** beyânâtıma karşı hiddetle bütün içini ortaya döktü:

"- Evet Karabekir; Arapoğlunun yâvelerini Türk oğullarına öğretmek için Kur'an'ı Türkçe'ye tercüme ettireceğim ve böylece de okutturacağım! Tâ ki budalalık edip de aldanmakta devam etmesinler!."

İşin bir heyet-i ilmiye huzurunda berbat bir şekle döndüğünü gören **Hamdullah Suphi** ve **Ruşen Eşref** Beyler:

"- Paşam çay hazır, herkes sofrada sizi bekliyor." diyerek bahsi kapatabildiler. Bizler de husûsî masadan kalkarak sofraya oturduk ve yedik-içtik. Fakat heyet-i ilmiyenin bütün azası üzgün görünüyordu. Şüphe yok ki, yakın günlere kadar Kur'an'ı ve Peygamber'i her yerde medh ve senâ eden ve hattâ hutbe okuyan bir insandan bu sözleri beklemek insana ezâ veriyordu."[354]

354 Bkz. **Kâzım Karabekir**- Paşaların Kavgası, İstanbul 1995, sh. 158 vd. veyâ **Uğur Mumcu- Kâzım Karabekir** Anlatıyor, Cumhuriyet Gazetesi, 19 Haziren 1990 tarihli nüsha veya bkz. **Uğur Mumcu- Kâzım Karabekir** Anlatıyor, İstanbul 1994, sh. 94.

İş bu kadarla da kalmadı. Resmen İslâmiyet'i imha ile Hıristiyanlığı kabul ve bunu Anayasaya yazmaya kalkışmaya kadar vardırıldı!. Bunun daha iyi anlaşılabilmesi için bir hâtıramı nakledeyim:

Millî Mücâdele'nin gerçek kahramanlarından **Cafer Tayyar Paşa** (Eğilmez)'nın Salacık'ta sahil yolu yapılmazdan evvel yalı olan bir evi vardı. Bu ev O'nun vefatından sonra satılmış ve **Yahya Kiğılı** tarafından satın alınmıştır. **Yahya Kiğılı**, artık harabe olmaya yüz tutmuş olan bu evi 1975 yılında yeniden inşa etmek üzere yıkınca, sökülen döşemelerin altından yığınla Osmanlıca el yazısı notlar çıktığı söylenerek haberdar edilmem üzerine oraya gittim. Kısa bir tedkikten sonra bu notların **Kâzım Karabekir Paşa**'nın "İstiklâl Harbimiz" isimli eserinin istinsah edilmiş bir nüshası olduğunu gördüm.

Bu eserin bir özeti **Kâzım Karabekir Paşa**'nın sağlığında, 1930'lu yılların başında basılmış fakat hükûmet tarafından matbaada el konularak Topkapı surlarının dibinde yakılmıştı. Daha sonra 1961 yılında Türkiye Yayınevi'nin sahibi **Tahsin Demiray**, O'nun gayet mufassal olan orjinalini basmış, o da dâva mevzuu olmuştur.

Cafer Tayyar Paşa'nın yalısının döşemeleri altından çıkan bu müsvedde, **Tahsin Demiray**'ın neşrettiği eserin kelimesi kelimesine aynıydı. **Kâzım Karabekir Paşa, M. Kemal Paşa**'nın vefatına kadar Erenköyü'ndeki evinde menkûb yaşamıştı. Kendisini ziyarete cür'et edebilen bir kaç insandan biri de **Cafer Tayyar Paşa'**ydı. Anlaşılmaktaydı ki **Kâzım Karabekir Paşa**, eserine el konulması tehlikesine binâen müsveddesini çoğaltmış, bunlardan bir tanesini, saklamak üzere **Cafer Tayyar Paşa'**ya vermişti.

Cafer Tayyar Paşa, kendisi de üç defa hâtıralarını yazmış ve bunlar, evine hırsız sûretinde giren sivil polislerce çalınmıştı. Bu hâtıraları defaatle dikte ettirdiği yâveri Binbaşı **Hidâyet Dönmez Bey**'le o sırada görüşmekte idim. **Cafer Tayyar Paşa'**nın hatıratının başına gelenleri O'ndan dinlemiş-

tim. **Hidâyet Bey**, Paşa'nın dikte ettirdiği hâtırattan aklında kalanları bana peyderpey nakleden bir seri mektup göndermiştir ki bunlar hâlâ şahsî arşivimde mahfuzdur.

Anlaşıldığına nazaran **Cafer Tayyar Paşa** yaşadığı bu tecrubeden ders alarak, **Kâzım Karabekir Paşa**'nın kendisine tevdî ettiği bu müsveddeyi evinin döşemelerini sökerek altına saklamış ve bu durumu vefatından evvel hiç kimseye ifşâ etmek imkânını bulamamıştı.

Tamamen yayınlanmış bir kitabın müsveddesi olduğundan bunun **Kâzım Karabekir Paşa**'nın vârisleri elinde bulunmasının daha doğru olacağı düşünerek damadı **Fâruk Özerengin**'le temasa geçtim ve müsveddeleri kendisine tevdî ettim. Bu hareketimden memnun kalan **Fâruk Bey, Kâzım Karabekir Paşa**'nın o zaman henüz yayınlanmamış eserlerinin müsveddelerini bana göstermek lütfunda bulundu. Fazladan olarak bazı istinsahlarda bulunmama müsaade etti. O zaman Sebil Dergisi'ni çıkarmaya hazırlanmaktaydım. Bu derginin ilk sayısından itibaren "**Kâzım Karabekir Paşa**'nın Hatıratı" ünvanıyla tefrika halinde yayınladım. Bu tefrikanın ilkinin serlevhası şöyleydi: **"Nasıl Hıristiyan olacaktık?!."**

Şimdi size o tefrikadan çok kısa bir bölümü aktararak o gün İslâmiyet hakkındaki resmî tavrın ne olduğunu göstermek istiyorum.

".....

18 Temmuz 1923'te Ankara İstasyonu'ndaki binada Teşkilât-ı Esâsiyenin tâdili müzâkeresinde vaziyet tamamiyle aydınlandı.

Teşkilât-ı Esâsiyede yapılmasını muvâfık gördükleri tâdillerin ikinci günkü müzâkeresi imiş... Bana haber verilmemişti... Bugün ben tesâdüfen hazır bulundum...

M. Kemal Paşa'nın reisliğinde şu zatları bu işle meşgul gördüm...

Fethi Bey, Dahiliye Vekili; **Mahmud Esad Bey**, İktisad Vekili; **Tevfik Rüştü Bey**, Sıhhıyye ve Muâvenet-i İçtimaîye

Vekili; **Fevzi Bey**, Nâfia Vekili; **Hasan Fehmi Bey**, Mâliye Vekili; **Sabri Bey**, Ziraat Vekili; **Ağaoğlu Ahmed Bey**, Matbuat Umum Müdürü; Meb'uslardan, **Ziya Gökalp, İhsan,** Sivas Meb'usu **Râsim** vardı... Erzincan Meb'usu **Saffet Bey** kâtiplik vazifesini görüyordu... Başvekil **Rauf** ve Maarif Vekili **Safa Bey**ler esasen intihap komitesinde dahi bulunmamışlardı.

Ben geldiğim sırada, **Tevfik Rüştü Bey** söz söylüyordu...

"- Ben kanaatimi millet kürsüsünden dahi haykırırım!.. Kimseden korkmam!... Teşkilât-ı Esâsiyemizde dinimiz apaçık yazılmalıdır!.."

Ben, söz aldım ve sordum:

"- Teşkilât-ı Esâsiyede Dinimizin İslâm olduğu yazılıdır. **Tevfik Rüştü Bey**!. Hangi kanaati haykıracaksın?.. Teşkilât-ı Esâsiyeye apaçık hangi dini yazdıracaksın?... Hıristiyanlığı mı?..."

Mahmud Esad Bey söz aldı ve sertçe cevap verdi:

"- Evet, Hıristiyanlığı!.. Çünkü İslâmlık terakkiye mânidir!... Bu dinle yürünemez, mahvoluruz!.. Ve bize, kimse de ehemmiyet vermez!.."

Ben, söz alarak dedim:

"- İslâmlığın terakkiye mâni olduğu Avrupalılar'ın uydurmasıdır. Bu mes'eleyi istediğiniz kadar münâkaşa edebiliriz. Fakat münâkaşaya tahammül olmayan bir mes'ele varsa, din değiştirmek gayretidir!.. Netice, İslâm kalırsak, mahvolmayız; fakat, bu din değiştirme oyunuyla bizi, kolay mahvedebilirler!.. Hıristiyan Bizans'ı İslâm - Türk yıkmış ve yerine geçmiştir. İngilizler, Fransızlar 1853'te İslâm Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak yaparak, Hıristiyan Rus İmparatorluğu'na karşı harb ettiler. İçinden yeni sıyrıldığımız Cihan Harb'inde Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan Hıristiyan Devletleri yine İslâm-Türk'le ittifak yaptı ve İtilâf Devletleri'ne karşı birlikte harb etti... Yüzümüze kimse bakmazmış, ne demek?..."

Fethi Bey söz alarak, bana gayet sert, kat'î cevap verdi:

"- **Karabekir**!... Türkler İslâmlığı kabul ettiklerinden böyle kaldılar!.. Ve İslâm kaldıkça da bu halde kalmaya mahkûmdurlar... Bunun için, İslâm kalamayacağız!.."

Ben de aynı sertlikle şu cevâbı verdim:

"- **Fethi Bey,** bu yabancı fikri şiddetle reddederim!... Geri kalmaklığımıza âmil olan şey, bir değildir.. Fütuhatçılık temsil kudreti göstermemek, Avrupa'nın ilim ve irfan cephesiyle temassızlık, idarede istibdat gibi mühim sebebler vardır... Aynı yanlışlıkları yapan Hıristiyan devletlerin de yıkılıp gittiğini bilmez değilsiniz... Bir zelzelenin hakiki sebeblerini araştırmayıp, onu gülünç bir sebebe bağlamak kadar, bu İslâmlık terakkiye mânidir fikrinizi, garip bulurum... Bu yabancı ve tehlikeli fikrin aramızda da ilmî münâkaşaya tahammül edemeyecek kadar taraftar bulmasından çok mütessir oldum. Fakat ben iddia ediyorum ki, Türk Milleti ne dinsiz olur, ne de Hıristiyan olur!. Hakikat budur!... Bir milletin asırlardan beri en mukaddes duygularım bir hamlede atabileceğine inanışınız objektif bir görüş değil, hayalinizdir... Böyle bir harekete cür'et, memlekette kanlı bir istibdat ile başlar!. Ve İstiklâl Harbi'nin samimi birliğini de birbirine katar!. Nasıl bitebileceğini de söyleyebilirim!.. Düşmanlarından kanı pahasına istiklâlini kurtaran Türk Milleti, hürriyetini kendi evlâdlarına boğdurmayacak; buna cür'et edeceklerin, de hakkından gelecektir **Fethi Bey**!."

Mustafa Kemal'e hitâben de sözlerime şöyle devam ettim:

"- Paşam!... Maddî cephemiz zaten zayıftır... Güvenebileceğimiz mânevî cephemizi de düşmanlarımızın yaldızlı propagandasına kurban edersek, dayanabileceğimiz ne kalır?. Bizi silâh kuvvetiyle parçalayamayan düşmanlarımız, görüyorum ki, bizi fikir kuvvetiyle mahvedeceklerdir!. Buna müsâade edecek misiniz?... Siz ki, Millete karşı, bizi bu hale getiren belânın istibdat olduğunu, zaferden sonra milletin tamamiyle

irâdesine sahip olarak yürüyeceğini, millet kürsüsünden dahi defalarca haykırdınız!.. Millet Meclisi'ni tekbirler, salâtlar arasında açtınız!.. İslâmlığın en yüksek bir din olduğunu hutbelerle de ilân ettiniz!.. Hepimiz de aynı imân ve kanaatle aynı yoldan yürüdük. Şimdi ne yüzle ve ne hakla bir kanlı maceraya atılacağız?!."

Mustafa Kemal sözümü burada keserek, dedi ki:

"- Müzâkere çok hararetlendi... Burada kesiyorum!."[355]

Bu sırada inkılâbın ikinci adamı **İsmet Paşa** ise, din değiştirmeye ilâveten bir de **"Hocaları topyekün imha edip ortadan kaldırmak"** düşüncesindeydi. Bunu da **Kâzım Karabekir Paşa**'dan dinleyelim:

"16 Ağustos'ta **İsmet Paşa** ile görüştüm. 18 Temmuz'da teşkilât-ı esasiyye münâsebetiyle **Fethi Bey** ve arkadaşlarıyla yaptığımız *"İslâmlık terakkiye mânidir."* münâkaşasını ve **Gâzi**'nin yakın zamanlara kadar her yerde *İslâm Dîni'ni, Kur'an'ı ve Hilâfeti meth ve sena ettiği* ve hatta pek fazla olarak Balıkesir'de minbere çıkıp aynı esaslarda *Hutbe* dahi okuduğu halde, dün gece heyet-i ilmiye karşısında Peygamberimiz ve Kur'an'ımız hakkında hatır ve hayale gelmeyecek biçimde konuştuğunu anlattım ve bu tehlikeli havanın Lozan'dan yeni geldiği, hakkındaki kanaatin umûmi olduğunu da söyledim.

İsmet Paşa, Macarlar, Bulgarlar aynı saflarda *İtilâf Devletleri*'ne karşı harp ettikleri ve mağlup oldukları halde, istiklâllerini muhâfaza etmiş olmaları Hristiyan olduklarından, bize istiklâl verilmemesi de İslâm olduğumuzdan ileri geldiğini; bugün kendi kuvvetimizle yıllarca uğraşarak kurtuldukça da İslâm kaldıkça müstemlekeci devletlerin ve bu arada bilhassa

355 Bkz. Sebil Dergisi, 20 Ocak 1976 tarih ve 1 numaralı nüsha.

Bu mes'ele -aşağı yukarı- aynen daha sonra yayınlanan şu eserde de mevcuddur. **Kâzım Karabekir** - Paşaların Kavgası, İstanbul 1995 sh. 142 vd.

Bu eseri okuyanlar **M. Kemal Paşa**'nın etrâfındaki insanların bu söylediklerine ilâveten kendisinin de benzer sözler söylediğini hatta:

"- Dini ve namusu olanlar aç kalmaya mahkumdurlar!." demiş olduğunu hayretle göreceklerdir!. (sh. 142)

5 Şubat 1932 tarihinde **Hâfız Saâdeddin Kaynak** frak üzerine palto giymiş, baş açık ve papyonlu olarak Süleymâniye Câmii'nde hutbe okuyor.

İngilizler'in dâima aleyhimizde olacaklarını ve istiklâlimizin dâima tehlikede kalacağını bana anlattı. Ben de O'na bu fikre iştirâk etmediğimi şu mütâlâalarıma dayanarak söyledim:

"Böyle bir fikrin doğuracağı hareket, milletin başına yeniden daha korkunç ve daha meş'um bir istibdat idâresi getirecektir. Daha kazanamadığımız millî neşe kaçacak, birçok emekle kurulan millî birliğimiz de bozulacaktır! Biz içerde birbirimizi boğarken, bize bu kurtuluş yolunu gösteren politikacılar *"Türkler, Hristiyan oldular"* diye bütün İslâm Âlemi'ni bizden nefret ettireceklerdir.

Bu sûretle bizi cezalandırmak için İslâm Âlemi ruhlarında isyan duyacaklardır. Artık İtilâf Devletleri Yunan ve Ermeni kuvvetleriyle başaramadıkları, emellerini, İslâm ordularını hele hele Arapları, *"Salli âlâ Muhammed"* diye üzerimize saldırtmakla elde etmeye kalkışacaklardır. **Sultan Mahmud** devrinde, *"Türkler Hristiyan oluyor"* diye Arap ordularını Anadolu içlerine sevk eden ve bu orduları idâre eden, Fransızlar değil miydi? Türk donanmasının Mısır'a teslimine sebep olan politika oyunu, aynı değil miydi? Öteden beri bir taraftan hükümete *"Avrupalı olun; Batı hayatını aynen alın, başka kurtuluş yolunuz yoktur."* derler; diğer taraftan da attığımız adımlara çelme takmak için içerde halkı isyanlara teşvik ederler ve İslâm Âlemi'nde de *"Türkler Hristiyan oluyor"* diye aleyhimize nefretler uyandırırlar.

Esasen imkânsız olan bir işi yapıyor görünmek bile maddî-manevî bütün kudret kaynaklarımızı mahv ve harap eder. Neticesi bu işi benimseyeceklerin hayatları ve prestijleri de kâfi gelemeyeceğinden, kendi elimizle Milleti anarşiye sürükleriz. Neticede *Bolşeviklik cereyanları arasında mahv olmak veya müstemleke olarak* istiklâlimizi kaybetmek de çok uzun sürmez! **Mustafa Kemal Paşa**'nın son beyanatı, bütün ilim adamlarımızı hayret ve korku içinde bırakmıştır! Çok vahim neticeler doğurabilecek olan bu fikri, hep bir arada müzâkere ve münâkaşa etsek, millet ve memleketin çok hayrı-

na olur. Lozan bize istibdat ve tehlike göndermesin!"

"..... **İsmet Paşa** iyi dinledi, fakat hiç cevap vermedi. Bunu, **Mustafa Kemal Paşa**'nın arzusuyla yaptığına benim şüphem yoktu. Nitekim bir müddet sonra, onu bu arzularından ebediyen uzaklaştıracak bir teşebbüste bulunmaya mecbur kaldım. Az aşağılarda gelecektir.

19 Ağustos Pazar akşamı **Mustafa Kemal** ve **İsmet Paşalar -Lâtife Hanım** ile birlikte- bana akşam yemeğine geldiler. Keçiören'e giderken sağ tarafta kubbeli köşk denen mevkide, bol suyu ve büyücek havuzu olan bir köşkte kira ile oturuyordum. **İsmet Paşa**, Lozan'da iken **Mustafa Kemal Paşa, Lâtife Hanım**'la birlikte, bir kere daha bana akşam yemeğine gelmişlerdi.

Münâkaşayı, **İsmet Paşa** ile ben yaptım. **Mustafa Kemal Paşa** sükûnetle bizi dinledi. **Mustafa Kemal Paşa**[356], Lozan'dan da aldığı hızla, ne İktisat Kongresi'nin ve ne de heyet-i ilmiyenin hazırladığı programlara ilgi göstermeyerek müthiş bir inkılâp hamlesi teklif etti:

-"Hocaları toptan (ortadan) kaldırmadıkça hiç bir iş yapamayız. Bugünkü kudret ve prestijimizle bugün bu inkılâbı yapmazsak, başka hiç bir zaman yapamayız." İlk **Fethi Bey** Grupu'ndan sonra da **Mustafa Kemal Paşa**'dan işittiğim bu yeni inkılâp zihniyetini **İsmet Paşa** bir çırpıda tamamlıyordu. Aradaki zaman fasılaları kendiliğinden ortadan kalkarak, bu şahsiyetin üç maddelik programları kulaklarımda tekrarlandı:

1- İslâmlık terakkiye manidir; 2- Arapoğlunun yâvelerini Türklere öğretmeli. 3- *Hocaları toptan kaldırmalı!"*[357]

M. Kemal Paşa, sanki saltanatı ilga ederken şu sözleri söylemiş olan adam değildi:

---

356 Burada isim **İsmet Paşa** olacak. Zira aynı müsveddeleri okuyarak eserini yazan **Uğur Mumcu** (bkz. a.g.e. sh.97) sarahaten:

"İsmet Paşa müthiş bir inkılâp hamlesi teklif etti:

"- Hocaları toptan (ortadan) kaldırmadıkça hiç bir iş yapamayız!.."

357 **Kâzım Karabekir**, a.g.e. sh. 162 vd.

"... Bundan sonra Makam-ı Hilâfet'in dahi Türkiye Devleti için ve bütün Âlem-i İslâm için ne kadar feyizkâr olacağını da istikbal bütün vuzûhiyle gösterecektir (inşallah sedâları..)

Türk ve İslâm Türkiye Devleti, iki saâdetin tecelli ve tezâhürüne menbâ ve menşe olmakla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır." (İnşallah sedaları)

18 Aralık İzmit'deki nutuklarından: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin şer-i şerif ahkâmından ibâret olan *şûra, adâlet,* ve *ulûlemre* itaat esasına tevfîkan teşekkül ettiğini ve Türkiye Devleti için Hilâfet mevzuu bahis olmayıp, ancak bu *Âlem-i İslâm* nazar-ı dikkate alındığı zaman var olabileceğini, çünkü *Makam-ı Hilâfet'in yalnız Türke değil yüce âlemî İslâm'a âittir. Âlem-î İslâm* elyevm *hal-i esârette* bulunmasına binâen *Hilâfet meselesini* hâl ve tesbit edecek seviyeye vâsıl oluncaya kadar *"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Makam-ı Hilâfet'i bir nokta-i ümit olarak muhâfaza edecektir."*

Bursa'da 23 Ocak 1923'de "Hilâfet'in yalnız Türkiye halkına değil bütün İslâm Âlemi'ne şümûlü olması hasebiyle *bu makam hakkında bir karar vermek Türk Milleti'nin selâhiyeti hâricindedir."*

İzmir'de: 3 Şubat 1339'da "Bizim dinimiz en mâkul ve en tabiî bir dindir ve ancak bundan dolayıdır ki; son din olmuştur. *Bir dinin tabiî olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetâbuk etmesi lâzımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen mutâbıktır."*[358]

"Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile medreselerin kaldırılmasını ve bunu takiben de dinî bir havanın devamına medar olacak herşeyin değiştirilmesine âid teferruattan kat'annazar inkılâbın ruhî ve fikrî istikametine dair birkaç söz söylemek sûretiyle bu bahsi kapamak istiyoruz: Zira inkılâbların kronolojik muhtevası bilinen bir şeydir ve burada tâdâdı (sayılıp dökülmesi) gereksiz, tahlil ve değerlendirmeleri ise -hacmen ve

358 **Kâzım Karabekir**, a.g.e. sh. 117 vd. veya **Uğur Mumcu** a.g.e. sh. 71

kanûnen- imkânsızdır.

Kemalist inkılâplar, serbest düşünceye ve tenkide imkân vermediği için bugüne kadar onların sağlam bir tenkidi yapılabilmiş değildir.[359] Çünkü aradan yarım asra yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen (1967'de yarım asır), bugün bile gerek **M. Kemal Paşa** ve gerekse inkılâplar üzerindeki taassup devam etmektedir. Hatta bu taassub şimdi **M. Kemal Paşa** zamanındakinden bile şiddetlidir.[360]

Bir kere **M. Kemal Paşa**'yı, her türlü tenkid ve târizden korumak için 25.7.1951 tarih ve 5816 numaralı husûsî bir kanun çıkarılmıştır.[361] Bu da yetmiyormuş gibi 1961 Anayasasına, inkılâplarla alâkalı kanunların Anayasaya mugâyereti iddia

---

359 İlk defa biz haftalık Sebil Dergisi'nde **"Kemalist İnkılâbın Anatomisi"** adıyla bir tahlil teşebbüsünde bulunduk. (Bkz: Sebil Dergisi, 2 Ocak 1976 tarihli 1. sayı ile 52. sayı arası)

Fakat bu tefrikaya dört ayrı dâvâ açılmasıyla yarım bırakmak mecburiyetinde kaldık.

360 Bkz. **Mete Tunçay**, "Günümüz Kemalistleri geçmiştekilerden çok daha dogmatik", Yeni Şafak Gazetesi, 5 Mart 2007

361 **ATATÜRK ALEYHİNE İŞLENEN SUÇLAR HAKKINDA KANUN**

Kanun No: 5816 **Kabul tarihi: 25/7/951**

MADDE 1- **Atatürk**'ün hâtırasına âlenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve âbideleri veyahut **Atatürk**'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan üç yıla kadar ağır hapis cezâsı verilir.

Yukarıki fıkralarda yazılı suçları işlemeğe başkalarını teşvik eden kimse asıl fâil gibi cezalandırılır.

MADDE 2 - Birinci maddede yazılı suçlar: iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumî veya umuma açık mahallerde yahut basın vasıtasiyle işlenirse hükmolunacak ceza yarı nisbetinde arttırılır.

Birinci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlar zor kullanarak işlenir veya bu suretle işlenmesine teşebbüs olunursa verilecek ceza bir misli arttırılır.

MADDE 3 - Bu kanunda yazılı suçlardan dolayı Cumhuriyet Savcılıklarınca res'en takibat yapılır.

MADDE 4 - Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 5 - Bu kanunu Adalet Bakanı yürütür.

(26/7/951 tarih ve 5816 sayılı kanun. Neşri: 31 Temmuz 1951 R.G. No: 7872. 3. T. D. C. 32. S. 1842.)

olunamaz diye bir madde ilâve edilmiştir.[362]

Gerçekten mezkûr kanunun 153. maddesi (şimdi 174) inkılâplarla alâkalı kanunları sıralamak sûretiyle bunların Anayasa'ya mugâyeretinin iddia edilemeyeceğini bildirmektedir. Bu beyân kanun vâzıı tarafından, bu kanunların anayasaya mugâyir olduğunu tescil demektir. Böylesine peşin bir tedbir bundan başka bir mânâ taşımaz.

Hâlbuki orada zikrolunan kanunlardan bazılarını yeni kânunlar değil, hayatın kendisi ilga etmiştir. Buna misâl vermek gerekirse mezkûr maddenin yedinci fıkrasını teşkil eden:

"26 Teşrinisânî 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi lâkab ve unvanların kaldırıldığına dâir kanun"u zikredebiliriz. Ne dersiniz, bu kanun kabul edildiği zaman başvekil olan **İsmet İnönü**'ye bugün sözümona mer'iyette bulunan bu kanun muvâcehesinde **"Paşa"** demek suç mudur? Hattâ **M. Kemal Paşa**'ya bile!.

Türk Kanun-i Medenîsi Esbab-ı Mûcibesinde, Türk Milleti'nin mutekid bulunduğu İslâmiyet'e açıkça hakaret

362 1982 Anayasası'nda **"İnkılâp Kanunlarının Korunması"** başlığı altında 174. madde olarak yine aynen muhâfaza edilmiştir. Şöyle ki:

"MADDE 174- Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyeti'nin lâiklik niteliğini koruma amacı güden, aşağıda gösterilen inkılâp kanunlarının, Anayasa'nın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz:

1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrîsât Kanunu;
2. 25 Teşrinisânî 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisâsı Hakkında Kanun;
3. 30 Teşrinisânî 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zâviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedârlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgâsı'na Dair Kanun;
4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenîsi'yle kabul edilen evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medenî nikâh esâsı ile aynı kanunun 110'uncu maddesi hükmü."
5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun;
6. 1 Teşrinisâni 1928 tarihli Ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun;
7. 26 Teşrinisâni 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lâkap ve Ünvanların Kaldırılmasına Dâir Kanun;
8. 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dâir Kanun.

edildiği gibi[363] bugüne kadar birçok resmî ve husûsî beyânlar da bu istikâmette, İslâm'ı rencide edegelmiştir. Hattâ, daha dün, Allah'a ve Peygambere küfredenler hakkında cezalar derpiş eden bir kanunla, Allah ve Peygamber'e inanıp muhabbetle bağlı bulunanların vicdanlarını dinsizlerin taarruzundan korumak istikametinde ortaya atılmış olan temenniler -esefle belirtmek gerekir ki- Türk Parlamentosunda mâkes bulamamıştır.[364] Buna rağmen **M. Kemal Paşa**'nın da bir gün her fâni gibi mutlaka afakî (objektif) olarak tahlil edilecek olan şahsiyetini kanunla zırhlandırmaktan içtinap etmeyen Parlamento, Müslüman halkın inançlarını korumak hususunda her nedense kıskanç davranmıştır.

Cumhuriyet tarihinin objektif (âfâkî) bir tahlili yapılmadıkça bugün ve hattâ yarını anlamaya ve hatasız bir sûrette istikâmetlendirmeye imkân yoktur. Fakat resmî otorite bugüne kadar böyle bir tahlile imkân vermeyecek bir görünüş arzetmiştir. Ancak bundan sonra yeni Dünya şartları itibariyle böyle sakîm(ağır hatalı) bir yolda devam edemeyecektir.

Şimdi **Mehmed Kaplan**'ın Cumhuriyet sonrası zihniyeti tahlil eden **"Nesillerin Ruhu"**[365] adlı eserinden alınmış şu

---

363 *"...Mecelle'nin kaidesi ve ana hatları dindir..."* (Medenî Kanun Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası)

"...Esaslarını dinlerden alan kanunlar, tatbik edilmekte oldukları câmiaları, nâzil oldukları iptidâî devirlere bağlarlar ve terakkîye mânî belli başlı müessir ve âmiller sırasında bulunurlar." (a.g. yerde)

"...Muâsır Medeniyetin Türk câmiasıyla kabil-i telif olmayan noktaları görülüyorsa da, bu Türk Milleti'nin kabiliyet ve istîdâdındaki noksandan değil, onu fuzûlî bir sûrette ihâta eden Kurun-i Vustâî (Ortaçağ'a âid) teşkilât ve dinî müdevvenât (dinî tanzimler, kaideler) ve müessesâttandır." (a.g. yerde)

"...Türk Kanun-i Medenî lâyihası mevki-i mer'iyyete vaz edildiği (yürürlüğe girdiği) gün, milletimiz on üç asrın kendisini çeviren itikâdât-ı sekîmesinden (ağır bir sûrette yanlış olan inanışlarından) ve tezebzübünden (karışıklıklarından) kurtulmuş, eski medeniyetin kapılarını kapayarak..." (a.g. yerde)

364 Bu teklif DP milletvekili **Münip Hayri Ürgüplü** tarafından yapılmış, fakat maalesef kabul olunmamıştır.

365 **Mehmed Kaplan**'ın eski makalelerini ihtiva eden bu eserdeki birçok fikir ne yazık ki, O'nun daha sonra neşredilen **"Büyük Türkiye Rüyası"** isimli yeni eserinde tamamen nakzedilmiştir. Eskiyi de az çok tak-

satırlarla sizi başbaşa bırakıyoruz:

"...Ölmek üzere olan bir adama bakarak, bu adam bütün hayatınca böyle hasta ve bitkindi demek ne kadar yanlış ise, imparatorluğun çökme anını görerek, işte sizin mâzi dediğiniz budur, demek de o kadar yanlış olur. Her millet gibi bizim mâzimizin de iyi ve kötü tarafları vardır. Her millet gibi, bizim de asirlarca yaşanmış hayatımızın bir mânâsı ve değeri olmak icap eder. O ana has tarihî şartlar, Cumhuriyet neslinin bu basit hakikati görmesine mâni oluyordu.

Düz ve çıplak sahada yeni bir yapı kurulmak isteniyordu. **"Issız bozkırlar ortasında küçük bir Amerikan şehri gibi yükselen Ankara"** bu zihniyeti çok güzel temsil eder. Ankara, sun'î bir şehirdir. Değil harap köy ve köylülerden ibâret Anadolu ile, kendi dar tabiî muhiti ile bile münâsebeti yoktur. Bu şehir, tarihî, coğrafî ve içtimâî şartların dışında bir tasavvurun sembolü gibidir. Bunda kahramanca bir şey olduğu inkâr olunamaz. Tarihe, coğrafyaya ve içtimaî şartlara meydan okumak, onların empoze ettiği zarûretler dışında bir âlem kurmağa çalışmak, eşine ancak masallarda rastlanan bir tahayyül ve irâdenin ifadesidir. Bu zaman zarfında Türkiye'de yapılan hareketler derinlik ve genişlik bakımından ölçülürse, hayal edilen ve istenilenin yanında çok dar ve sığ kalır.

Bütün hareketleri, mâziye karşı toptan bir reaksiyon olan Cumhuriyet nesli'nin yaşama, düşünme ve duyma tarzlarında derin tezadlar bulunur. İlk Cumhuriyet nesli, **"İstibdat ve Meşrûtiyet"** devrinde yetişmiş insanlardan mürekkepti. Maziye aid kıymetler, onların şahsiyetlerinin temelini teşkil ediyordu. Şimdi onlar inkılâp yapmak için bu kıymetleri inkâr etmek ve yıkmak mecburiyetinde idiler. Bu ancak zorla olabilirdi. Fakat zorlamanın da bir hududu vardı. Bu hududa gelince, alınan yeni istikâmetten dönülmek istenilmezse kendi kendini mahvetmek veya aldatmaktan başka çâre yoktur.

---

dir etmekle beramer **"Tanzimat"**tan itibaren bizi **"biz"** olmaktan çıkaran inkılâb hamlelerinin âmillerini göklere çıkaran bu yeni ve şaşırtıcı eseriyle **Kaplan** -her ne tesirle ise- bütün bu eski söylediklerini geri almış gibidir.

İçtimaî hayatta ve bizzat inkılâpçı neslin bünyesinde yaşayan mâziye âid kıymetlerse, kurulmak istenilen yeni hayata âid kıymetler, zorlama neticesi, gizli veya açık bir çatışma vücûda getirdi. Bu çatışmanın neticelerini siyâset ve kültür sahasında sivrilmiş şahsiyetlerimizin en küçük hareketlerinde dahî görebilirsiniz. **Atatürk** alaturka mûsikiyi sever, fakat alafranga musikiyi yerleştirmek için kendini, radyo ve mektepleri zorlar. **Atatürk**, Osmanlı tarihini çok iyi bilir, eski kahramanlarımızdan bir çoğuna hayrandır; fakat saraya karşı nefreti dolayısiyle ve yakın tarihin milleti geriye çekeceğinden korkarak, Sümerler devrine aid çok eski bir mazi hayali yaratır. **Eski harflerle dokuz asırlık bir Türk edebiyatı vardır; fakat bunların hepsi mâziye âid kıymetleri ihtiva ettiği için, harf inkılâbı ile araya kalın bir perde çekilir. Boşalan millî kütüphâne tercüme eserlerle doldurulur. Daha ileriye gidilir: Asırların mahsulü olan Türkçe beğenilmez, yepyeni bir dil vücûda getirilmek istenilir. Mâziye karşı bu kadar şiddetli ve bu kadar cesâretli bir teşebbüse başka yerlerde rastlanmaz.**

Millî hayatımız için çok mühim olan bu merhale, bu zaman hakkında serbest sûrette düşünmenin zamanı gelmiştir. Birkaç yıldan beri, 1918'den önceki kıymet hükümlerinden yavaş yavaş ayrıldığımızı kimse inkâr edemez. Eğer tuttuğumuz yeni istikâmette esaslı adımlar atmak istiyorsak, şimdiye kadar yapılanları tarafsız ve dikkatli bir gözle tetkik etmemiz lâzımdır. Nesiller arasında mevcud olduğunu söylediğimiz reaksiyon prensibi, zarurî olarak bizi gün geçtikçe önceki nesillere karşı bir tavır almağa zorlayacaktır. İtiraf edilsin, edilmesin bu hareket şimdiden başlamıştır.

Tenkitsiz devirler yaşadık. Bunu tenkid devrinin takip etmesi gayet tabiîdir. Unutmayalım ki, dâima bir ideal olarak öne sürdüğümüz Batı medeniyeti, tenkid sayesinde gelişmiştir. Descartes:

"-En bedihî olan şeylerden dahî, prensip itibariyle şüphe etmek ve onları dikkatle yoklamak lâzımdır." der.

İçinde yaşadığımız devrin tezatlarını belirtmek maksadı ile, büyük Fransız tarihçisi, mütefekkiri **Andre Siegrifd**'in Garp medeniyetinin esaslarına dâir ortaya koyduğu çok vâzıh düşünceleri ölçü olarak ele alacağım.

Andre Siegfrid, Garp medeniyetini üç temel üzerine istinat ettiriyor:

1- Eski Yunan'dan intikal eden akıl (serbest tenkid),

2- Hıristiyanlık'tan gelen insan şahsına hürmet duygusu (Roma bunu hukukîleştiriyor; Fransız ihtilâli siyasî umdeler hâline getiriyor),

3-Onsekizinci ve Ondokuzuncu asırda gelişen büyük Sanâyî.

Bu prensiplere dayanarak yirmi beş senelik garplılaşma hareketimize bakarsak, Cumhuriyet nesillerinin Garbı, asla garplıların anladığı şekilde anlamadıklarını görürüz.

Fransız mütefekkirinin Garb'ın temellerinden biri saydığı akıl ki; serbest tenkidi icap ettirir ve ancak serbest tenkid sayesinde yaşar, bu devirde hiç de yüksek bir değer olarak tanınmamış ve sevilmemiştir. **Bilâkis aklın inkişâfına engel olan kuvvetli bir sansür bu devri karakterize eder.** İtiraf etmek lâzımdır ki, Meşrûtiyet devri, bu bakımdan Cumhuriyet devrine nazaran çok ileridir. Serbest tenkid olmayan yerde aklın hâkim olduğunu kim iddia edebilir? Her şeyi yoklayan **Sokrat**'ı ortadan kaldırın, eski Yunan medeniyetinden değerli olarak ne kalır? Dikkat edilirse, **Cumhuriyet devrinde gerçekten mütefekkir adını alacak hiç bir büyük şahsiyet yetişmemiştir.**

Andre Siegfrid'in Hristiyanlıktan geldiğini söylediği insan şahsiyetine hürmet duygusu, eskiden hâlis İslâmiyeti'n hâkim olduğu çağlarda, bizim cemiyetimizde de vardı. İslâmiyet'e göre insan şahsiyetine hürmet duygusunun ne olduğunu öğrenmek isteyenler, **Yunus Emre**'nin şiirlerini oku-

Sayı 28

İdeal Türkiye İÇİN

Mart 1960

DİNİMİZ de

Reform - Kemalizm

Aylık güzel yazılar dergisi — Çıkaran: Osman Nuri Çerman

Fiatı 1 lira	yıllık abone 10 lira	Müracaat Kadıköy P. K. 48	Dizgi ve Baskı Hüsnütabiat Matbaası

Şeyden evvel Allahı bir kral, Kur'an-ı da bu kralın emir ve kelâmı sanmak gafletinden kurtulmak lâzımdır. Aklı selim Kur'an-ı inceleyenlere şu hakikatı haykıracaktır: 1300 yıldır devam eden, düşünce lerimize vicdanlarımıza yapılan Arap baskısı bir yana bırakılırsa Kur'an Hz. Muhammed'in Atatürk gibi bir devlet kurabilmesi için Allah adına söylediği demeçlerdir. Cebrail adına söyleyen melegi, Allah'tan yalnız denilen (ilham Hz. Muhammed'in Hz. Muhammet'-berler getirmiştir. Ve Hz. Muhammet'-te ve ne gelen vahilerden başka bir yahı getirtememiştir.

Atatürk ve ... (Yaşar)

Şaraben Tahura (...)

Adnan Menderes ve Avni Doğ... demeçleri

Tanımıyanlara Şiir (İhsan Kayabaş)

Üç güzel koku (Ayten Eti)

Haberler Olaylar : (Ölüm vasiyeti) - Büyükdoğu Kitabüreğin mahkumiyeti

Ofarüşçüler

Kur'an öz Türkçe olmalıdır (Dr. Asım Engin)

Emekli coğrafya muallimi ve diş tabibi **O. N. Çerman** tarafından 1957 yılından itibaren çıkarılmış derginin 28. sayısının kapağı ve 5. sayfasında aynı adama âid yazıdan bir parça

sunlar. Orada insanın ulviyetini bulacaklardır. Fakat, İran ve Bizans'tan gelen istibdat an'anesi, İslâmiyet'in cevherinde olan bu asil ışığı karatmış ve bu nur sadece gerçekten dindar olan kalplerde kalmıştır.

Cumhuriyet devrinde, dinî duygular, yine tarihî zarûretler dolayısiyle ihmâl edildiği ve bilhassa Garb'ı taklid ederken bu fikre değer verilmediği için, insan şahsına hürmet duygusu, çok zaafa uğramış, içtimaî hayatımızda otoriteler hakikî şahsiyetler olmaktan ziyade, hiç bir şahsiyeti olmayan köle ve dalkavuklar bulmaktan hoşlanmışlardır. Bu devirde, korkunç bir "aydınlar ihâneti"ne rastlarız. Kalbini ve kafasını yitiren, etten robotlar etrafı sarar.

Garb medeniyetinin temellerinden üçüncüsü olan büyük sanâyi meselesi üzerinde fazla durmağa lüzum görmüyoruz. Zira henüz yollarını yaptırmamış, iptidaî ziraat tekniğinden kurtulmamış bir milletin böyle bir dâvâya kalkması gülünç olur.

Bütün bu tezatların en fecîi şüphesiz, yaptıklarımızı serbest bir şekilde tenkid etmekten korkarak kendi kendimizi aldatmaya çalışmamızdır. Garplı asla bunu yapmaz. Zira bu bir milleti hayal kırıklığına doğru götüren en kısa yoldur. Serbest tenkid olmayan bir memlekette işlerin iyi gittiğinden yüzde yüz şüphe edebilirsiniz."[366]

Mehmed Kaplan gibi "Din"le sadece kültür milliyetçiliği dolayısıyla cüz'î bir alâkası olan bir kimseye bile yukarıdaki gibi bir değerlendirme yaptıran gerçekler, çok hazin ve çok tafsîlâtlıdır. Onların, böyle bir vesile ile sırf ibretli bir tablo ortaya koymaya yetecek derecede bir bilgi ile anlatılması, gerçeğin özünü kavramaya yeter. Lâyıkı ile anlaşılması içinse yeniden böyle bir eser telifini gerektirir. Biz bunu –inşaallâh- ileride "İnkılâb Mezâlimi" adıyla yazacağımızdan, burada kısa bir umûmî değerlendirme ile iktifâ etmek istiyoruz.

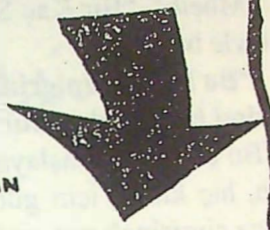
Bununla beraber, cumhuriyetle başlayan bu İslâm aleyhtarı resmî tutumun bir de neşriyat faslı vardır ki, bu eseri biti-

366 **Mehmed Kaplan**- Nesillerin Ruhu, İstanbul, 1967. sh. 15 vd.

TÜRKİYE CÜMHURİYETİ DEVLETİ

VE HALİKI

GAZİ MUSTAFA KEMAL

Yazan :

SUAT TAHSİN

Mustafa Kemalin bütün bunlardan başka yepyeni esaslara müsteniten olarak halkettiği yeni Türk devletini ve Türkler için madamülhayat üssülhareke olacak büyük içtimai programı, yani büyük Türk inkılâbını gözönünde bulundurmak ve onun içindir ki Mustafa Kemali bir Fevkaddeha olarak tanımak lâzımdır.

Muhammet büyük bir mürşit,
Aristo âlemşümul bir filozof,
İskender muhteşem bir asker,
Bismark yaman bir siyasi,
Lenin dehhaş bir inkılâpçı,
Danton sehhâr bir hatip,

Ve fakat Mustafa Kemal bir Fevkaddehâdır.

Çünkü o Muhammetten ve Aristodan, İskenderden ve Bismarktan, Lenin ve Dantondan vücut bulmuş ve bütün bunlardan başka da kadmı ve mucizekâr Türk milletinin sulbünden halkolunmuş bir varlıktır.

AKŞAM MATBAASI
1 9 3 3

-Bir efsâne böyle doğdu-

Binlerce dalkavuknâmeden birinin kapağı ve içinden bir pa

rirken bir nebze de ondan bahsetmek istiyoruz.

Aslında resmen yazılan veya yazdırılan[367] bu hezeyannâmelerin değerlendirilmesi de, cildlerle yazılması gereken bir ehemmiyet ve tafsîlâtı hâizdir. Biz bunlardan sadece bir-ikisine şöylece hafif bir temasla iktifa etmek istiyoruz.

"Din yok, Milliyet vardır!." isimli, yazarı bir milletvekili olan (**Ruşeni Barkın**) bir eserin ilk cümlesini buyurun beraber okuyalım:

Müellif, "Bir Kaç Söz" başlığı ile yazdığı önsöze şu ilk cümleyle başlıyor:

"Bu kitabı dinlerin iç yüzünü milletime göstermek ve milletimi bu belâdan kurtarmak için yazdım!."

Bu cümle ile başlayan bir eserin nasıl devam edeceğini tahmin, hiç kimse için güç olmasa gerektir. Zira, ecdâdımız anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az demişlerdir!

Bu arada o zamanki mekteb kitablarının (bilhassa tarih kitablarının) böyle cümlelerle lebâleb olduğunu sadece hatırlatmakla iktifa edelim. Nasıl başka türlü olabilirdi ki... Büyük şef, bu herzenâmenin üzerine kendi el yazısı ile "Bravo!. Aferin!." yazdıktan sonra!.

Çünkü müellifin ilham kaynağı ve mürşidi oydu!.

Bu gerçeği kavramak için yine bir solcu derginin (2000'e Doğru) Şubat 1987 tarih ve 8 sayı numaralı nüshasına bakılabilir. Sayfalar dolusu olan bu yazılardan sadece küçük bir kıs-

---

367 Bunlara dâir bir iki misal zikredelim:

1933 senesinde basılıp ilk okulların beşinci sınıfında okutulan "Tarih" kitabının 24. sahifesinde:

"**Mehmed** koyduğu esasların toplu olduğu kitaba "Kuran" denir."

91. sahifesinde ise:

"**Muhammed** uzun zaman yaptığı tefekkürâtının mahsulü olan âyetleri lüzum gördükçe halka anlatırdı." gibi hezeyanlar mevcuddu.

Lise tarih kitapları ise böyle hezeyanların âdeta müteaffin bir çöplük mesâbesindeydi.

دین بیوه ملیت وار
بر نجی قسم
دیوانك تحلیلی

اسماعیل حقی بالکچیلردن . بالکچی بالکده یاشیوردم .
بالکه‌ده‌کی جرنوتاریه‌دم .

برقاچ سوز

برکتاب ، دیوانك ایکی یوزیکی‌ملی کوسترمك اولمق بوجهتله دوقوتایوجه ایچون یازدم
بکنیلوب بیکنیلمه‌سی دیوانك بوده‌کی اثرلرینك اولدیغی قیمتله دکیشه‌جکدر .
یازن . سلانیك اثر برقسمان قصایدی کوره‌جکم حالده ، فلسفه و عرفان قاریشمه‌سی بولیلی
توصیفی یاپمق کیچ اختیار ایدم .
بیلدك اثر مختلف صوره‌لره یاپلمشده و بونه قاریشی یاپمق حالده بو بدیعه واردقدر ؟
نه‌دیمك ؟ ، دیکه جرأت ایده‌یکه بوصوره یاپمادم . آکر بوصیغه ، اکثریتله یاپیلسه‌یدی
استطاعم اشاعتی دیوانك ده اسراریله ماسکسز یاپیلسه‌یدی ، شبهه‌سز
دها اویغون اولمادیغی حالده بیلمکه دیوانك آکلاشیلمه‌سی کوره‌جکدم .

Bahsi geçen eserin müellifinin kendi el yazısı ile ilk sahifesi

mı dikkatlerinize arzedelim:

"...**Muhammed** de başlangıçta diğer Araplar gibi cinlere inanıyordu. "Cinlerin şâirlere şiir ilham ettikleri kanısında idi. **Muhammed**'in **İsa** ve **Musa** dinlerine dair öğrendikleri de bu inancını kuvvetlendirmişti. **İsa**'ya atfolunan mucizelerin çoğu cinleri tardetmekten ibaretti. **Muhammed** dahi bütün cinleri ... şeytanlarla bir tuttu. Fakat **Muhammed** diğer yandan doğanın üstünde bir kuvvetin ilhamlarına mâruz kaldığına inandı." **Atatürk**, devamla "**Muhammed** ilhamlarını cinlerden almadığını ve fakat cinlerden yüksek olan Allah'tan aldığını söyler" diyor. "**Muhammed**" **Atatürk**'e göre, "Herhalde şiddetli bir heyecana uğramıştı." "Kuran sûrelerine" gelince, **Atatürk**'e göre onların da bir açıklaması vardı. Bu sûreler, "**Muhâmmed**'e açık semada peyda olmuş bir şimşek gibi günün birinde, birdenbire bir taraftan inmiş değillerdi. **Muhammed**'in söylediği sureler uzun bir devirde dini düşüncelerinin ürünü olmuştu.

Muhammed bu sûrelere birçok çalıştıktan ve incelemeler yaptıktan sonra edebi bir şekil vermişti." **Atatürk**, İslâmiyet'in doğuşunu araştırırken, yalnız **Muhammed**'in kişiliği üzerinde durmayı yeterli bulmuyor, asıl toplumsal gelişmeye, kendi deyişiyle "**Muhammed**'in faaliyet alanını oluşturan kavmin durumuna" dikkat yöneltiyordu. "Toplum, **Muhammed**'in ilk telkinlerini ağır bir gelişmeyle düzeltmiş ve genişletmişti."

Görüldüğü gibi **Atatürk**, Kuran sûrelerini, Allah kelamı olarak değil, **Hazreti Muhammed**'in inceleme ve düşüncelerinin ürünü, söylediği edebi sözler olarak görüyordu. İslâmiyet de gökten inmemiş fakat toplumsal bir gelişmenin sonucunda doğmuştur."[368]

M. Kemal Paşa'nın bu değerlendirmeyi te'yid eden başka pek çok beyânı vardır. Bunlardan sadece birini zikredelim:

Ankara Hukuk Fakültesi'nin açılışında yaptığı konuşmada:

368 a.g.d., sh. 15-16

(İçinde "Bravo!.." ve "Aferin!.."in klişeleri vardır.)
-Şubat 2000 s.68-

"-... Fakat bu prensipleri (C.H.P. prensipleri) Gök'ten indiği sanılan kitapların dogmalarıyla (nass) asla bir tutmamalıdır. Biz ilhâmımızı Gök'ten ve gâibden değil, doğrudan doğruya hayattan ve tabiatten almış bulunuyoruz."[369] demiştir.

Şu eserin hacmi müsâid olsaydı İslâm'ı imhâ gayretlerinin mahsûlü olan faâliyetlere daha tafsilâtlı bir sûrette temas etmek isterdim. O kadar çok fiil ve fikir hezeyânı var ki bunlardan sadece bir ikisine temas etmekle iktifâ ettim.

Gerçekten böyle hezeyannâmeler, **M. Kemal Paşa**'dan sonra da -hatta günümüze kadar- devam etmiştir.[370]

O derecede ki; bu istikamette yazılıp söylenenlerin lâyıkı ile anlatılabilmesi yeniden böyle bir eser te'lifini îcab ettirmektedir. Biz burada, zafer sonrası hocaları ve hatta bütün müslümanları hüsrana uğratan İslâm aleyhtarı faâliyetlerle onların âmillerine sadece basit bir mantık fiskesi vurmakla ihticâc edeceğiz. Zira yerimiz fazlasına müsâid değildir!.

"Şeflik Devri" de denilen tek parti dönemine âid faâliyetleri bu eserde kısaca nakletmiş bulunmaktayız. Bunun çok partili hayata geçişten sonraki devâmını da bir başka eserimizde[371] -zuhur sebebi itibariyle- hulâsaten nakletmiştik. Bu sebeple bu hâinâne faâliyetlerin günümüzdeki tezâhürlerine sâdece bir kaç cümle ile işâret etmekle iktifa edeceğiz.

---

369 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, İstanbul 1945, c.I, sh. 389.

370 Böyle eserler saymakla bitmezse de biz birkaç misal zikredelim:

Böyle din aleyhtarı yayınlar Osmanlılar'ın son döneminde başlamış ve bunlar Cumhuriyet döneminde tekrâren yayınlanmışlardır. **Buchner**'in "Madde ve Kuvvet"i ile **Rahip Meslier** takma adı ile **Voltaire** tarafından yazılan "Akl-ı Selim" gibi. Bu sonuncusu, dinsizliğin âdeta âmentüsü gibidir. Biz burada yenilerden de bir ikisini kaydedelim:

A.İbrahim- Millî Din Duygusu ve ÖzTürk Dini, İstanbul 1934; **Besim Atalay**- Türk Dili İle İbâdet (Nebioğlu Yayınevi, tarihsiz); **Prof. Dr. İlhan Arsel**- Arap Milliyetçiliği ve Türkler, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, Şeriat ve Kadın, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997; **Nil Gün**, Sünnet, Kuraldışı Yayınevi, İstanbul 2005; **Muazzez İlmiye Çığ**, Bereket Kültü ve Mabet Fahişeliği, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.

371 **Kadir Mısıroğlu**, Geçmiş Günü Elerken 2, İstanbul,1995, sh. 74'te yer alan 20 numaralı dipnot.

Bahsi geçen solcu derginin kapağı

ASRÎLİK

Celâl Nûri Bey'in Âmentü'sü

Celâl Nûri Bey birkaç gün evvel *İleri (Gazetesin)*'de **Müştak Bey**'e bir sual sormuş, Halk Fırkası'nın siyasî âmentü'süne **Müştak Bey**'in imân edip etmediğini öğrenmek istemişti. Bir arkadaşına bu vesile ile şöyle söyledi:

"- Bu suali her mü'mine sormak vâcip oldu! Ancak böyle âmentü'ye de bir şekil vermek lâzımdır. Fikrimce bu şekil şöyle olmalıdır:

"İnandım, imân getirdim Halk Fırkası'na, Halk Fırkası'nın meb'uslarına, meb'usların yapacağı kanunlara, nâşir-i efkârı olacak (fikirlerini yayacak) gazetelere, inanıp inanmayanlar için er geç bir yevm-i suâl (sual günü) geleceğine, inandım..." Şekil belki düzgün değildir. Her halde **Gökalp Ziyâ Bey** bunu vecîz bir manzûme ile daha iyi ifâde eder. Bu âmentü, fikrimce, mü'min ile münkiri kat'iyyen ayıracak, bîsud (faydasız) münâkaşatı (münâkaşaları) kökünden kesecektir!."

(Kelebek, Sayı 25, Sahife 11)

Hikmet Çetinkaya diyor ki:

"Türkiye'de devletin hâkim sistemi iki şeyi aradı durdu. Mümkünse İslâm'ı değiştirmek, ona gücü yetmezse Müslümanların din anlayışını değiştirmek. Kemalizmin en önemli özelliklerinden biri dinde reformu amaçlaması idi."[372]

Bunda muvaffak olunamadı. Çünkü İslâm'ın temel kaynakları muharref Tevrat ve İncil misalinde olduğu gibi deforme olmuş (bozulmuş) değildi ki reforme olunmak ihtiyacı duyulsun!.

Buna rağmen sakim bir **"Lâiklik"** anlayışını İslâm'ın yerine ikaame ederek - Dünya'da emsali görülmemiş bir sûrette

372 www.angelfire.com/ms/siyaset/index.html

İmparatorluktan cumhûriyete geçişin resmidir!.

- fertleri lâikleştirmek[373] isteyenlerin gayretleri son bulmadı.[374] Siyaset sahnesine çıktığı günden beri müslüman halkın

373 Fert "lâik" olmaz!. Ya dinli ya da dinsiz olur. Çünkü Dünya'nın her tarafında anlaşılan manasına göre lâiklik, bir devletin herhangi bir dinin ahkâmına tâbi olmaması demektir. Yani devlet için icad edilmiştir, fert için değil!.

374 Geçmişte bu hususta vâki birçok teşebbüse evvelce temas etmiş olmamıza rağmen burada bunun bir iki tezâhürüne daha temas edelim:

KAMÂLİZM: C. H. Partisi Programının İzahı sh.15'de: "Kamâlizm bir dindir ki, onun en büyük ve ana sıfatlarından birisi de devrimci olmasıdır; sh.79'da da: "Bu sebepledir ki, onu (gençliği) Kamâlizm dininden hiç şaşmıyan orunçlu ve coşkun tapkanı yapmak, ona bu kudsal, ulusal ve kurtarıcı dini olanca derinliği ve inceliğiyle oydamlamak ister.. Tâ ki Kamâlizm dinine inanı artsın. İşte disiplin altında gençlik böyle olacaktır. Parti bunu amaçlamış, hazırlamıştır." gibi ifadeler yer aldığı gibi (bkz. **Şeref Aykut**, Edirne Saylavı, *KAMÂLİZM: C. H. Partisi Programının İzahı*, İstanbul 1936)

T.D.K. tarafından hazırlanan *Türkçe SÖZLÜK* sh. 153'de de :"Kemalizm Türkün dinidir." ibaresine yer verildiğini görmekteyiz (bkz. T.D.K. *Türkçe SÖZLÜK*,İstanbul 1944)

desteğine nâil olan ve hatta bir kısım nurcularla gayri samimi olan alâkasından dolayı **İsmet Paşa** tarafından nurcu olmakla (!.) itham edilmiş bulunan **Süleyman Demirel**'in cumhurbaşkanı olduğu sırada gazetelerde şöyle bir haber çıktı:

"YÖK'ün İslâm Atağı."

Ve haber şöyle devam ediyordu:

" Türk toplumunun Müslüman kimliğinde 'Hoşgörüyü' esas kılmayı amaçlayan târihî proje kapsamında, (Cumhurbaşkanı) Demirel'in talimatı üzerine, altı bilim adamı, yalnız Kur'ân'ı esas alan 'İslâm Gerçeği' adlı bir kitap hazırladı. Toplumun her kesiminin anlayabileceği bir dille kaleme alınan kitap, din eğitiminin yeniden şekillendirilmesi için kullanılacak."[375]

Maâlesef yerimizin müsâid olmaması sebebiyle tahliline girişemediğimiz bu kitapçık, müslümanların İslâm'ı telâkki tarzlarını değiştirmeye mâtuf bir ihânet vesikasından ibârettir.

Fakat günümüzde bu ihânet tezgâhı millî hududlarımızı aşmış ve beynelmilel bir hüviyet kazanmıştır. Bunların biri **"Tevhid-i Edyan"** yani semâvî dinlerin birleştirilmesi diğeri ise **"Dinlerarası Diyalog"** ihânetidir.

Amerika'da Başkan **Bush**'un talimatıyla teşekkül eden bir ilmî heyet 12 cildde tamamlanması plânlanan **"el-Fürkan'ul-Hak"** isimli bir eser üzerinde çalışmaktadır. Daha önce **Enis Soros** adındaki bir soytarı aynı adla bir dalâletnâme yayınlayarak bu heyete İslâm'ı tahrif husûsunda -âdeta- yol göstericilik yapmıştır. Hazırlanmakta olan eserde, Yüce Kur'ânımız Tevrat'ın imbiğinden geçirilmek istenmektedir. Böylece Kur'ân-ı Kerim târih boyunca -haşa- mâruz kalmış olduğu tahriften kurtarılacakmış!.

Ebubekir Sifil arkadaşımızın dediği gibi:

Son çeyrek yüzyılda tartıştığımız meselelere bir bakın:

Kur'an'ın normatif hükümleri tarihsel midir, değil midir; hadisler ilim bildirir mi, bildirmez mi; Sünnet'in bağlayıcılığı ve Din'deki konumu nedir; mütevâtir hadis var mı-

375 Hürriyet Gazetesi, 13 Haziran 1995

dır, yok mudur; Ehl-i Kitap (hatta sadece onlar değil, "Lâ ilahe illallah" diyen herkes) cennete gidecek mi, gitmeyecek mi; Sahabe'nin ve ulemanın otoritesi nedir ve nereden kaynaklanır; İslam'da kadının yeri nedir...

Bütün bunlar ve daha pek.çok benzeri mesele **İslam dünyasının** önüne şu veya bu kişi/çevre tarafından birer "problem" olarak konmuşsa, karşı karşıya bulunduğumuz projenin köklerini ve boyutlarını görmemiz gerekiyor. **Sünnet'ten, Sahabe'den, ulema ve sulehadan "arındırılmış" bir Kur'an, "kurtarılmış" bir Kur'an mıdır, "kuşatılmış" bir Kur'an mıdır?**

Evet, **"Kitab'ı kendi elleriyle yazanlar"** şimdi tarihin -belki de "son" olan- bu dönemecinde yerli ve yabancı bütün figürleri devreye sokmuş olarak **İslam dünyasının** kitabını yazıp defterini dürmenin peşindeler...

"Kur'an'ın korunması ilâhî garanti altındadır, kim ne yaparsa yapsın O'nun bir harfini bile değiştiremez" deyip işin içinden sıyrılmak bir tavırdır. Ama "çözüm" müdür?

Abdülmuttalip haklıydı; nitekim **Kâbe'nin Rabbi Kâbe**'yi **Ebrehe**'nin fillerinden korudu. **Kur'an** elbette "masun" ve "mahfuz"dur; sonsuza kadar da öyle kalacaktır. Peki, **Kur'an**'a yönelen bu küstahça tavırlar karşısında sessizliğimizi sürdürmekte ısrar edersek bize bir belânın dokunmayacağının garantisi var mıdır?"[376]

İslâm Târihi'nin ilk devirlerinde zuhur eden "Bâtınîler ve Karmatîler"[377]den bile baskın bir tahrif ve yanıltmanın zamanımızdaki ikinci tezâhürü **"Dinlerarası Diyalog"**tur. Bunun şampiyonu da -herkesin bildiği üzere- **Fetullah Gülen** nam şahıstır. Ah böyle daracık bir yerde bu işi ele almak mecbûriyetinde bulunmasaydık da bu ihânetin mâhiyyetini kâfî bir vuzuh ve delâil ile anlatabilseydik ne iyi olurdu.[378]

---

376 **Ebubekir Sifil**-Kutsal Kitabın Son Versiyonu ya da Kendi Kitabını Yazanların Öyküsü adlı makale, Millî Gazete 15 Mayıs 2004

377 Tafsilât için bkz. **Muhammed Hammadî**- Bâtınîler ve Karmatîlerin İç Yüzü, İstanbul 2004.

378 Kâfî olmamakla beraber "Gurbet İçinde Gurbet" (İstanbul 2005)

Bir internet sitesinde[379] ermeni asıllı olduğu iddia edilen, kulağı delik bir yazarın[380] da "gizli bir kardinal" olduğunu îmâ ettiği **Fetullah Gülen**'in teşhis ve teşhiri -burada- mümkün olmadığından "anlayana sivrisinek saz!." diyerek sadece bir iki cümlesini dikkatlerinize arz edelim. Hem de şâkirtlerinden **Harun Tokak**'ın:

"Kendisine **'Siz nesiniz?'** diye sorduğunuzda **'Ben Hıristiyanım'** diyecektir. Şimdi siz **Maroviç**'e **'Hıristiyanım'** dediği sürece **'Hayır, Müslüman değilsin'** diyebilir misiniz? Şahsen bunu diyemeyeceğimizi düşünüyorum."[381] dediği Papa'nın İstanbul'daki mümessili **Marovitch**'in ağzından:

" (...) **Marovitch**, ifâdesinde **Gülen**'in yazdığı *'Fasıldan Fasıla'* isimli kitaptan alıntılar yaparak:

'O Katolik cemaatimizi çok etkiledi. Sevgi ve hoşgörü esaslarına dayalı gerçek İslâmiyet'i O'nun sayesinde tanıdık' dedi. **Fetullah Gülen**'in söylemlerinden hem kendisinin hem de cemaatinin etkilendiğini vurgulayan **Marovitch** şunları söyledi:

'**Gülen**'in kitabında yer alan 'herkes Kelime-i Şehadet'i esas alarak, etrafındaki insanlara bakış açısını yeniden ayarlamalı. Çünkü hadîslerde anlatıldığına göre Allah'ın o engin rahmeti Âhiret'te öyle tecellî edecektir ki; şeytan bile 'Acaba ben de istifade edebilir miyim?' diye ümide kapılacaktır. Şimdi böyle bir rahmet enginliği karşısında cimrilik yapmak ve o cimriliği temsil etmek bize yakışmaz. Hem bize ne, mülk O'nun, hazine O'nun, kul O'nun... Öyleyse herkes haddini bilmeli' ifadeleri cemaati-

---

isimli eserimizde bu hususta oldukça bilgi bulunduğuna işâret edelim.

Ayrıca "Dinlerarası Diyalog"un Müslümanları, İsevî 3. binyılda hıristiyanlaştırma hareketinin bir maskesi olduğunu anlayabilmek ve bu hususta tafsilâtı öğrenmek için şu eserlere bakılabilir:

Aytunç Altındal-Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri, Ankara 2002

Mehmed Oruç- Dinlerarası Diyalog Tuzağı, İstanbul,2003

379 http://www.platformturk.com/read.aspx?rid=119 (10-05-2007)

380 **Aytunç Altındal**, Papa'nın "Gizli" Kardinalleri, Yeni Şafak Gazetesi, 23-3-1998

381 Vakit Gazetesi, 6-11-2006

AKSİYO
10
ÖZEL SAYI
İNSANLIK O'NU BEKLİYOR
HZ.
TERÖR
AKTÜALİTE

-YAZISIZ!.-

mizi çok etkilemiştir."[382]

Hayfa ki, ne O'ndan ne de O'nun *"Ehl-i Kitapla Âmentüde İttifakımız Var!"*[383] başlıklı yazılar yazan **Ahmed Şahin** gibi şâkirtlerinden bahsetmek şansımız yok. Hatta aynı ihânet zincirinin halkalarından olup kendi web sitesinde sapık Mooncuların çıkardığı *World Scripture* dergisinde editörlük yaptığını bizzat bildiren **Yaşar Nuri Öztürk**'ten[384], Tevrat ve İncil'in tahrif olunmadığı iddiasının ilk sahibi sapıkların ağa babası **Ömer Fevzi Mardin**'in[385] muâkıbı ve bâtıl Darvinizm'i İslâm'la bağdaştırmaya uğraşan[386] **Süleyman Ateş** ve **Mehmed Aydın, Yümnü Sezen,** ilh gibi saymakla bitmeyecek kadar çok olan fırka-i dâlle mensupları hakkında birer cümlecik olsun söyleyememek ıztırarında kalınca acaba bu işi ileride yazılacak mufassal bir esere mi bırakmalıydım diye düşünmekten kendimi alamıyorum.

Bari, Ankara İlâhiyat Fakültesi'nde zümreleşerek mülhid **Fazlurrahman**'ın[387] ardından yürüyen ve Kur'an'da "Tarihsellik" diye bir başka bâtıl görüşün tezgâhtarlığını yapan gürûhun, sarhoş kusmuğundan farksız birkaç cümlesi ile bu bahse nihâyet vereyim:

"Buraya kadar verdiğim misallerin dışında Kur'an-ı Kerim'de toplumun hukuki yapısıyla ilgili daha pek çok hüküm

382 Zaman Gazetesi, Jun 4-10/2001

383 Zaman Gazetesi, 17-4-2000

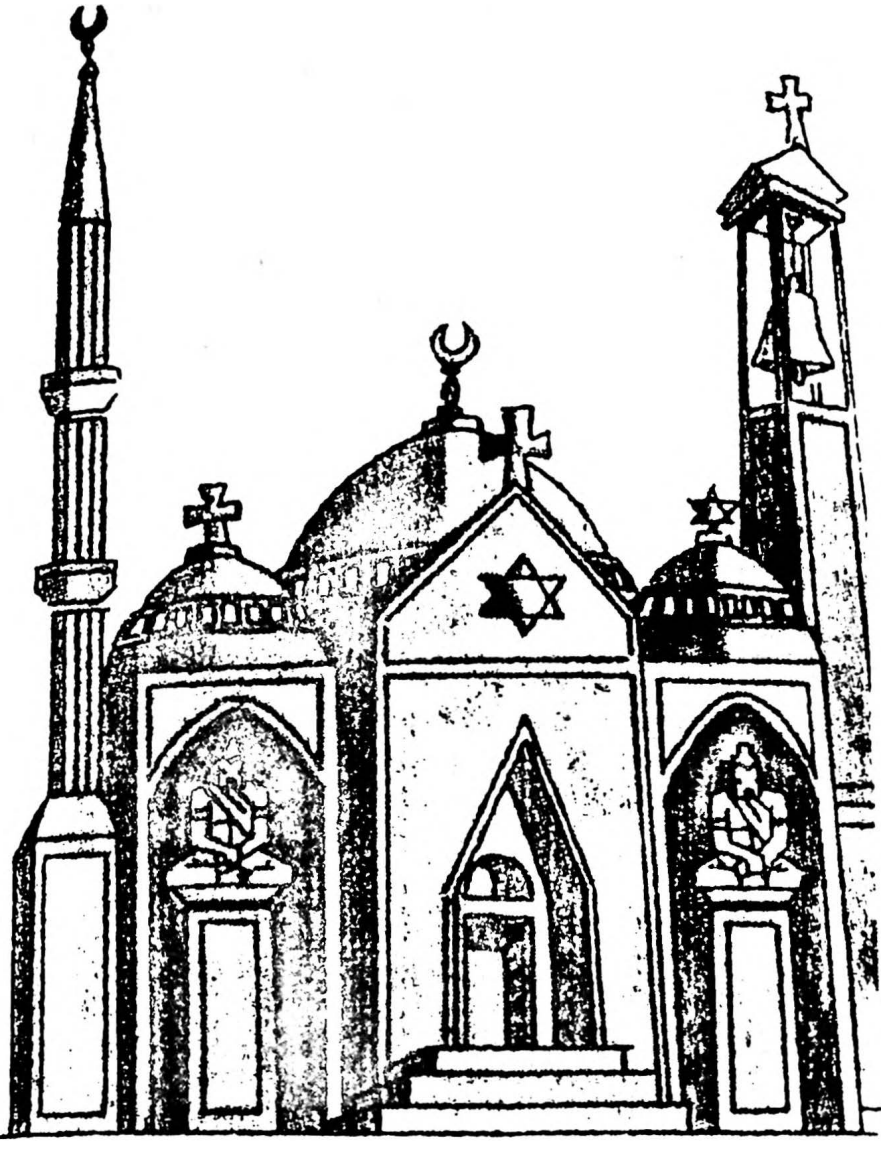
384 O'nu anlamak için "iki **Mustafa**'yı dışlamak"la (**M. Kemal** ve Peygamber a.s.) itham ederek hükûmete târizde bulunmuş olması ve şu iki cümle kâfî gelse gerektir:

"- Pratik hayat bakımından bizim için Allah, tabiat kuvvetlerinden ibârettir. Allah'ın emrini dinlemenin bir mânâsı da zaten tabiat kuvvetlerini dikkate almaktır." (**Hulusi Turgut**, Sabah Gazetesi, 16-3-1998)

385 **Ömer Fevzi Mardin**- Müslüman Olamayanların Din Durumları, İstanbul 1952

386 Tafsilât için **Süleyman Ateş**'in *Ankara İlâhiyat Fakültesi Dergisi*'nin 20. sayısında yayınlanan "Kur'an-ı Kerim'e göre Evrim Teorisi" isimli makaleye bakılabilir.

387 **Fazlurrahman** nam mülhidin mâhiyetini merak edenler şu esere bakabilirler: *İslâm ve Modernizm-Fazlurrahman Tecrûbesi*, İstanbul 1997

30 yıllık savcı 35 yıllık karikatürist **Mete Göktürk**'ün "hoşgörü" temalı 6. **Nehar Düblek** Karikatür Yarışması'nın birincisi ve **Fetullah Gülen**'i destekleyen karikatürü

yer almakta ve devrimizin gelişmiş toplumlarında bunların bazen harfiyyen kabulleri hemen hemen imkânsız hâle gelmiş bunlunmaktadır.

Meselâ günümüzün aydın, yüksek tahsilli hanımından, Kur'an'da var diye, kendi câhil biraderinin yarısı değerinde şahid sayılmasını bekleyemezsiniz.

Meselâ, kızlara erkek kardeşlerinin yarısı kadar hisse tavsiye eden âyete, Müslüman toplumun doktor, mühendis, şirket patronu... olmuş kadını râzı etmeniz mümkün değildir. Onların adâlet adına yapılmış bu isyanları acaba Kur'an'a mı yöneliktir denecek olursa, biz bu kanaatte olmadığımızı söylemek durumundayız. Kur'an-ı Kerim'in 14 asır önceki mahallî değerlerini birer tarihî gerçek olarak saklayıp asıl âlemşümul prensiplerini geçerli hâle getirebilmeliyiz."[388]

Ne dersiniz bu profesör ünvanlı adamları "Hikmet-i Teşrî" ilminden habersiz kabul ederek sâdece "câhil" veya "gâfil" kabul edebilir miyiz? Ama herhalde tereddüde mahal yoktur ki; "müslüman" kabul edemeyiz!.

Bu safsatalara şimdi bir de **M. Kemal Paşa**'yı dindar gösterme modası eklendi ki evlere şenlik!.Televizyon ve gazetelerde buna me'mur edilen bazı zavallı müslümanlara şâhid olundukça, onların böylece heba ettikleri geçmiş emeklerine mi yoksa mahvettikleri Âhiret'lerine mi acımak gerektiğini tâyinde âciz kalıyor ve şu âyet-i kerimeyi okuyarak Allah'a sığınıyorum:[389]

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ
رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

388 Bkz. Kur'anda tarihsellik iddiasının kadrolaştırdığı profesör ünvanlı bâtıl yolcularının çıkardığı "İslâmiyat" isimli derginin Ocak-Mart 2004 tarihli nüshasında yayınlanan "Kur'an-ı Kerim'de Mahallî Hükümler Meselesi" isimli **Prof. Mehmed Said Hatipoğlu** imzalı makale (sh.12)

389 Meâli: "Ey Rabbimiz! Bizlere hidâyet buyurduktan sonra kalplerimizi (haktan) saptırma ve kendi cânib-i izzetinden bizlere bir rahmet bağışla. Şüphe yok ki vehhâb olan ancak Sen'sin." (Âl-i İmran Sûresi 8. âyet)

ŞAHIS İSİMLERİ İNDEKSİ

-A-

A.İBRAHİM 476
ABDULAHU'L-EKBER (Özbekistanlı, Şeyh) 302
ABDULBAKİ (Efendi, Şeyh) 34,36
ABDULHALİM (Çelebi) 298
ABDULLAH (Efendi, İzmit Meb'usu, Hâfız) 327
ABDULLAH (Efendi, Boğazlıyan Müftüsü) 318
ABDULLAH (Efendi, Dürrizâde, Şeyhülislâm) 313,314
ABDULLAH (Efendi, Hacı) 208
ABDULLAH (Paşa) 226
ABDULLAH (Bey, Sâlihli'den) 287
ABDULLAH (Efendi, Sinop Meb'usu) 264
ABDULLAH (Paşa, Maraş Vâlisi) 302
ABDULLAH AZMİ (Efendi, Eskişehir Meb'usu) 442
ABDULLAH EDİB (Efendi, Antepli Bülbül Hoca) 217
ABDULLAH FEHMİ (Efendi, Erbaa Müftüsü) 318
ABDULLAH HİLMİ (Efendi, Müderris) 322
ABDULLAH SABRİ (Efendi, Devrek Müftüsü) 318
ABDURRAHMAN (Efendi, Ulemadan) 322
ABDURRAHMAN (Efendi, Silvan Müftüsü) 320
ABDURRAHMAN (Kadı, Sindî, Thattai) 103
ABDURRAHMAN B. AVF 423
ABDURRAHMAN GÜRSES 408,410
ABDURRAHMAN LÂMİ (Efendi, Gaziayıntap Müftüsü) 263
ABDURRAHMAN ZÜHDÜ (Müderris) 323
ABDÜLAHAD SERVET (Efendi, Bursa Meb'usu, Müderris) 320
ABDÜLAZİZ (Efendi, Müderris) 320,322
ABDÜLAZİZ (Sultan) 49,63
ABDÜLGAFUR (Efendi, Giresun Murahhası) 170
ABDÜLGAFUR (Efendi, Mihalıççık Müftüsü) 317
ABDÜLGAFUR (Efendi, Müftü, Balıkesir Meb'usu) 169,172,173
ABDÜLGAFUR (Hoca, Ankara Meb'usu) 344
ABDÜLHÂDÎ (Efendi, Bayezit Müftüsü) 318
ABDÜLHAKÎM (Efendi, Arvasî) 324,331,332,333,334,336,337,338
ABDÜLHAMİD (Efendi, Müftü) 135,136,137,138
ABDÜLHAMİD (Sultan, II.) 30
ABDÜLKADİR (Efendi, Hoca) 215
ABDÜLKERİM (Efendi) 437

ABDÜLMECİD (Efendi, Hizan Müftüsü) 320
ABDÜLMECİD (Son Halife) 58,60,70,71,98,209,437
ABDÜLMECİD (Efendi, Bitlis Müftüsü) 318
ABDÜLMECİD (Efendi, Özfırat, Bahçe Müftüsü) 217
ABDÜLMECİD (Şeyh) 104
ABDÜLMUTTALİP (Peygamberimizin Dedesi) 483
ABDÜRRAUF (Efendi, Sivas Müftüsü) 180
ABDÜRREZZAK (Efendi, Kepkep) 215
ABİDİN (Efendi, Müderris) 322
ÂDİL (Bağdatlıoğlu) 211
ÂDİL (Menemenli) 216
ADNAN ADIVAR (Dr.) 296,301
AHMED (Ağa, Dayı) 215
AHMED (Barutçuzâde, Hacı) 226,227,390
AHMED (Bey, Ağaoğlu) 458
AHMED (Efendi, Arabzâde) 240
AHMED (Efendi, Çil, Antalya Müftüsü) 217
AHMED (Efendi, Hacı, Şeyh) 322
AHMED (Efendi, Hocazâde) 148
AHMED (Efendi, İnebolu Müftüsü) 235
AHMED (Efendi, İspir Müftüsü) 317
AHMED (Efendi, Müftü) 172
AHMED (Efendi, Saray Müftüsü) 241,242
AHMED (Efendi, Yenice Müftüsü) 318
AHMED (Efendi, Yusufeli Müftüsü) 318
AHMED (Ertegün) 303
AHMED (Hacı) 191
AHMED (Hoca, Hâdimli) 217
AHMED (Kayyum) 223,228,229,230,231,
AHMED (Muallim) 322
AHMED (Mumcu) 61
AHMED (Tahtakılıç, Kütahya Meb'usu) 282
AHMED BAKİ (Efendi) 191
AHMED BERZENCİ (Efendi) 224
AHMED CEVDET (Bey, Baytar) 192
AHMED HÂDİ (Efendi, Çine Müftüsü) 320
AHMED HAMDİ (Efendi, Bursa Müftüsü) 317
AHMED HAMDİ (Efendi, İnebolu Müftüsü) 231,232,317
AHMED HAMDİ (Efendi, Karatova Müftüsü) 192
AHMED HAMDİ (Efendi, Müderris) 323
AHMED HAN (Afgan Sefiri) 406
AHMED HULÛSİ (Efendi, Denizli Müftüsü) 127,186,187,188,189,190,
191,194,197,200,201,202,280,317

AHMED İZZET (Bey, Kanbur) 124,186
AHMED İZZET (Efendi, Bursa Müftü Müsevvidi) 323
AHMED İZZET ÇALGÜNER (Çal Müftüsü) 198,199,204,205,206,320
AHMED MÂHİR (Efendi, Hâfız) 217
AHMED MUHTAR (Paşa, Gâzi) 45
AHMED NECMETTİN (Efendi, Tirebolu Müftüsü) 317,403,404
AHMED NÛRİ (Seyyid, Birincioğlu) 138
AHMED REMZİ (Efendi, Kayseri Meb'usu, Sâbık Müftü) 320
AHMED REŞİD (Rey, H. Nazım) 50,57,106
AHMED RÜŞTÜ (Efendi, Müderris) 323
AHMED SADIK KUHTERİ 377
AHMED ŞAHİN 486
AHMED ŞEFİK (Efendi, Haneka Medresesi Müderrisi) 322
AHMED ŞÜKRÜ (Efendi, Müderris, Muallim) 323
AHMED ŞÜKRÜ (Efendi, Boyabat Müftüsü) 317
AHMED VASFİ (Efendi, Gemlik Müftüsü) 317
AHMED VEHBİ (Efendi, Çaymane Müftü Vekili) 318
AKİF (Efendi, Hoca, Ankara Müftüsü) 245
ALEKSİ KOMMENOS 119
ALFONS XIII. (İspanya Kralı) 114
ALİ (Bey) 200
ALİ (Bey, Kel, Çetinkaya) 133,134
ALİ (Bey, Küçükzâde) 191
ALİ (Bey, Turunçzâde) 286
ALİ (Efendi, Hacı, Tortum Müftüsü) 318
ALİ (Efendi, Hoca, Alasonyalı) 397
ALİ (Efendi, Müderris) 141
ALİ (Efendi, Müderris, Hâfız, Gözlüklü) 134
ALİ (Efendi, Üsküdarlı) 448
ALİ (Genceli) 104
ALİ (Hacı, Hâfız) 226,227
ALİ (Hacı, Silifke Meb'usu) 320
ALİ (Hoca, Hancıoğlu) 211
ALİ (Kılıç) 300
ALİ (Sarıkoyuncu, Doç. Dr.) 123,191
ALİ (Uşkuroğlu) 268
ALİ EFE (Sökeli) 194,196
ALİ EFE (Yörük) 190
ALİ FİKRİ (Efendi, Giresun Müftüsü) 403
ALİ FUAD (Paşa, Cebesoy) 181,245,278,299,
ALİ FUAD (Türkgeldi) 46,49,50,52,55,58,60,97,100,101,105,106
ALİ HİMMET (Efendi, Kadı, Berki)152

ALİ İHSAN (Paşa) 86,204,
ALİ KEMAL (Dâhiliye Nâzırı) 107,108,109,110,125
ALİ KEMÂLÎ 240
ALİ NÛRİ (Bey) 62
ALİ NUTKÎ (Baba) 223
ALİ RIZA (Efendi, Gümüşhacıköy Müftüsü) 318
ALİ RIZA (Efendi, Uşak Müftü Vekili) 320
ALİ RIZA (Acara, Batum Meb'usu) 101,388,389,390,392,393
ALİ RIZA (Efendi, Kurşunluzâde Medrese Müderrisi) 322
ALİ SEZÂÎ (Efendi, Hoca) 211,212,214
ALİ ŞEVKİ (Efendi, Görele Müftüsü) 403
ALİ ŞÜKRÜ (Bey, Trabzon Meb'usu) 178,179,344,401
ALİ ULVİ KURUCU 373
ÂLİM (Efendi, Hoca, Bünyanlı) 264
ÂLİM (Efendi, Manisa Müftüsü) 129,130,131,132,135,136
ÂLİM (Efendi, Sabık Balıkesir Kadısı) 323
ÂLİM (Efendi, Kayseri Meb'usu)
ANDRE SİEGFRİD 470
ARAP ŞEYH 183
ÂRİF (Bey, Bitlis Meb'usu) 325
ÂRİF (Efendi, Hâfız) 170
ÂRİF (Efendi, Müftü, Bulaşıkzâde) 214
ÂRİF (Bey) 286
ÂRİF (Şişman) 212
ARSLAN (Bey) 290
ÂSIM (Efendi, Âyan Reisi) 398,399
ASLAN (Bektâşî) 250
ATÂ (Efendi, Şeyh) 291,292,293,294,295,301,303,343
ATAULLAH (Efendi, Dürrizâde, Şeyhulislâm) 95
ATSIZ 63,105
AVNİ (Özgürel) 414
AVNİ (Öztürk) 242,243
AVNİ (Paşa) 68,69,70,116
AYHAN SONGAR 18
AYTUNÇ ALTINDAL 484
AZİZ REİS (Hacı Ömeroğlu) 227
AZMİ (Efendi, Gümüşhane Ulemasından) 323

-B-

BAHÂEDDİN (Efendi, Keşkekzâde, Hacı) 170
BAHÂEDDİN (Efendi, Şeyh, Hınıs Müftüsü) 318
BAHÂEDDİN (Efendi, Tosya Müftüsü) 317
BAHÂEDDİN (Efendi, Hoca) 152

BAHRİ (Efendi, Samsun Müftü Vekili) 317
BAYRAM (Con, Havzalı) 152
BEDRİ (Noyan, Doç. Dr.) 251
BEDRİ ALPAY 209
BEHÇET (Bey, Yazar, Şâir) 233,234
BEHÇET (Efendi, Gazeteci) 222
BEKİR (Efendi, Ballızâde) 240
BEKİR (Efendi, Gümüşzâde) 286
BEKİR (Efendi, Hoca) 243
BEKİR SÂMİ (Bey) 164,184
BESİM (Bey) 215
BESİM (Bey, Hâfız) 229
BESİM ATALAY 478
BUCHNER 478
BÜLEND (Ecevit) 44

-C-

CÂFER TAYYAR (Paşa, Eğilmez) 456,457
CÂMİ BEY 377
CELÂL (Bayar, Gâlip Hoca) 12,26,122,173,174,175,176,177,194,197
CELÂL NURİ (Bey, İleri, Gelibolu Meb'usu) 366,478
CELÂLEDDİN (Bey, Müderris, Muallim) 322
CELÂLEDDİN ÂRÎF (Bey, Erzurum Meb'usu) 88,257,258,259,296
CELÂLEDDİN ÖKTEN 449
CEMAL (Bey, Boşnak) 228
CEMAL (Bey, II.Ordu Müfettişi) 267
CEMAL (Efendi, Hâfız, Edremit Müftüsü) 128
CEMAL (Paşa, Küçük) 286
CEMAL EFE 240
CEMAL KUTAY 10,11,97,122
CEMÂLEDDİN (Efendi, Şeyh) 152
CEMÂLEDDİN (Efendi, Çelebi) 246,247,248,249,250,256
CEMÂLEDDİN (Şehzâde, Miralay) 40
CEMİL (Efendi, Hâfız, Siirt Murahhası) 162
CEMİL BİLSEL (Prof.) 149
CEVAT (Bey, Yüzbaşı) 156
CEVAT (Bey. Meb'us) 159
CEVAT DURSUNOĞLU 147,148,155
CEVAT RİFAT ATİLHAN (Milis General) 219,222
CHALES GROZAT 54,439
CİHAN (Efendi, Hâfız) 148

-D-

D'ESPERE (General) 242
DAMAR ARIKOĞLU 216
DEDE EFE 200
DERVİŞ (Bey) 204
DERVİŞ (Efendi, Fatmalıoğlu) 212,214
DESCARTES 469
DEŞTEBAN (Paşa) 176
DİMİTRİ (Kitsikis) 120
DURMUŞ (Bey, Eski Kırklareli Vâlisi) 220
DÜCÂNE CÜNDİOĞLU 453

-E-

EBÛ EYYÛB-EL-ENSARÎ 57,363
EBÛBEKİR SİFİL 482,483
EBREHE 483
EMANUEL KARASU (Efendi) 30
EMANULLAH HAN (Afgan Kralı) 114
EMİN (Efendi, Hâfız) 234
EMİN (Efendi, Hâfız, Keşan) 241
EMİN (Efendi, Ortaköylü) 199
EMİN (Efendi, Osmanoğlu) 190
EMİN ÂKİF (Ersoy) 344
EMİN ALİ (Bey, Piyâde Yüzbaşısı) 71
EMİNE (Çalgüner) 204
EMİR (Paşa) 180
ENİS (Hoca, Alpaytaç) 216
ENİS SOROS 482
ENVER (Paşa) 31,32,46,97,98,225,260,363
ENVER (Efendi, Şeyh) 228,230
ENVER BEHNAN (Şapolyo) 100,149,151,152,154,181,248,252
ERKAN (Boyacı) 20
ESAD (Bey) 168
ESAD (Efendi, Geralizâde) 192
ESAD (Paşa, Dr.) 225
ESAD İLERİ (Hoca, Gümülcineli) 320,379,381,382,384,385 386,387,388
EŞREF EDİP 272,342,343,446,448
ETHEM (Bey, Miralay, Çallı) 203
ETHEM (Çerkes) 278,280,287,288,298
EYÜB (Efendi, Hacı, Serezli) 214
EYÜB (Yörük) 290

-F-

F. MİLNE (İngiliz Generali) 83
FAHREDDİN ALTAY 12,61,204,287

FAHRETTİN (Efendi, Bayburt Müftüsü) 318
FÂİK (Bey, Gediz'den) 287
FÂİK (Paşa) 141
FAİK ÖZTIRAK 187,200
FALİH RIFKI ATAY 17,61
FARUK ÖZERENGİN 17,457
FÂTİH SULTAN MEHMED 428
FÂZIL (Paşa) 91
FAZLI (Bey, Güleç) 198,204
FAZLULLAH MORAL (Efendi) 157,161,162,178
FAZLURRAHMAN 486
FEHİM (Efendi, Hacı) 148
FEHİME (Sultan) 97
FEHMİ (Efendi, Hoca, Bursa Meb'usu) 264
FEHMİ (Efe, Yağcıoğlu) 251
FEHMİ (Efendi, İnegöl Müftüsü) 317
FERİD (Bey, Hocazâde) 215
FERİD (Paşa, Damad, Sadrazam) 43,51,52,54,56,97,109,130,131,133, 147,199,200,299
FETHİ (Bey, Okyar) 457,459,460,463
FETHİ SÂMİ (Bey) 107,116
FETULLAH GÜLEN 483,484
FEVZİ (Bey, Nâfia Vekili) 458
FEVZİ (Efendi, Hoca) 180
FEVZİ (Efendi, Kütahya Müftüsü) 317
FEVZİ (Efendi, Şeyh) 162,164,165,182
FEVZİ (Müftüler) 191
FEVZİ (Paşa, Çakmak) 87,88,91,95,204,276,287,313,324,394,398
FEYZİ (Müftüzâde) 191
FEYZİ (Bektâşî) 250
FRO (Papaz) 224,225
FUAD (Hâfız, Geyveli) 243
FUAD (Paşa) 145,
FUAD (Vilâyet Mektupçusu) 239
FUAD KÖPRÜLÜ 446,447

-G-

GÂLİP (Bey) 290
GANDİ 376
GEORGE W. BUSH (Amerika Başkanı) 482
GOTTHARD JAESCHKE 74,84,117
GUSTAV LE BON 207

-H-

HACI (Efendi, Hâfız) 148
HACI (Efendi, Hakkızâde) 148
HACI (Efendi, Kahraman) 215
HACI (Kel) 209,210
HACI (Kısakürek) 212
HACI (Molla) 151
HACI BABA (Şeyh, Arvâsî) 333,334,336,337
HACI BAYRAM-I VELİ 252,264,276,277
HACI BEKTAŞ-I VELİ 32,246,247,249,251,252
HACİM MUHİTTİN ÇARIKLI 128,167,168,169,170,171,172,173,177
HAKAN (Özalp) 300
HAKKI (Bey, Binbaşı) 189
HAKKI (Efendi, Havran Müftüsü) 133
HAKKI (Efendi, Bekçi) 307
HAKKI (Efendi, Hacı Ali Hâfız'ın) 226,227
HAKKI (Müftüzâde) 240
HAKKI ŞENKON 207
HÂLİD (Efe) 252
HÂLİD (Molla, Pehlivan) 242,243
HÂLİD (Paşa, Deli) 390,392
HÂLİD AKMANSÜ (Dadaylı, Albay) 227,228
HÂLİD EŞREF (Efendi) 243
HÂLİDE EDİB ADIVAR 58, 142,144,145,146,291,294,301
HALİL (Efendi, Müderris) 320
HALİL (Topaloğlu) 218
HALİLAĞA (Âkif'in Adamı) 347
HALİL HÂLİD (Prof.) 446,448
HALİL HULKİ (Efendi, Siirt Meb'usu) 272,442
HALİL İBRAHİM (Efendi, Eskişehir Meb'usu) 263
HALİL NİMETULLAH (Prof) 446
HALİL NÛRİ 394
HALİL POLAT 216
HAMDİ (Efendi, Diyarbakır Meb'usu)
HAMDİ (Paşa, Yaver) 97
HAMDULAH SUBHİ (Tanrıöver) 78,455
HAMDULLAH (Efendi) 246
HAMİD (Efendi, Hâfız) 171
HAMZA (Efendi, Hacı, Tarsuslu) 217
HAMZA (Efendi, Müderris) 322
HARRİNGTON (İngiliz Generali) 97
HARUN TOKAK 484

HASAN (Bektâşî) 250
HASAN (Efendi, Müftü) 162,166
HASAN (Efendi, Hoca) 215
HASAN (Efendi, Urfa Müftüsü) 317
HASAN BASRÎ (Efendi, Turgutlu Müftüsü) 132
HASAN BASRÎ (Bey, Çantay) 341,344,351
HASAN FEHMİ (Bey) 458
HASAN HÜSEYİN EFE (Mendegümeli) 382
HASAN KÂMİL (Demirbaş) 218
HASAN RÂGIB (Dr. Erensel, Baba) 251
HASAN TÂHİR (Efendi, Bozdoğan Müftüsü) 318
HASAN TAHSİN (Efendi, Araç Müftüsü) 236,317
HASAN TAHSİN (Efendi, Müderris) 244
HASBİ (Efendi, Kadı) 157,178,183
HAYİM NAUM (Efendi, Hahambaşı) 428,438
HAZRET_İ MUÂVİYE 424
HAZRET-İ ALİ 248,424
HAZRET-İ EBÜ BEKİR 248,419,420
HAZRET-İ İSA 476
HAZRET-İ MUSA 476
HAZRET-İ OSMAN 248,424
HAZRET-İ ÖMER 248,363,421,422,423
HİDÂYET DÖNMEZ 456,457
HİKMET ÇETİNKAYA 480
HİKMET HULÛSİ (Efendi, Acıpayan Müftüsü) 320
HİLMİ (Efendi, Hacı) 215
HİLMİ (Efendi, Tekirdağ Müftüsü) 241
HİLMİ (Hacı, Müderris) 138,139
HİLMİ ÖMER (Prof.) 446
HRISOSTOMOS (İzmir Metropolidi) 120,124,136,186
HULÛSİ (Bey, Kapancızâde) 191
HULÛSİ (Efendi, Kastamonu Meb'usu) 261
HULÛSİ (Efendi, Müftü, Yozgat Meb'usu) 264
HULÛSİ TURGUT 486
HULÛSİ YETKİN 207,215
HUZEYFE İBN-İ YEMÂN 422
HÜDÂÎ TAHSİN (Efendi) 212
HÜLYAKÜÇÜK 413
HÜSÂMEDDİN (Karadağ) 209
HÜSÂMEDDİN ERTÜRK (Albay) 31,71,73,174,223,224,226,248,249, 250,378
HÜSEYİN (Bayık, Efendi, Afyon Müftüsü) 280,283,285,290,291

HÜSEYİN (Bey, Hacı, Edhemzâde) 281,286
HÜSEYİN (Çanakoğlu) 211
HÜSEYİN (Efendi, Abonozzâde) 155,227
HÜSEYİN (Efendi, Akosmanzâde, Hacı) 281
HÜSEYİN (Efendi, Baliye Müftüsü) 320
HÜSEYİN (Efendi, Hâfız, Kuru) 233
HÜSEYİN (Efendi, Hâfız, Müderris) 322
HÜSEYİN (Efendi, Müderris) 170
HÜSEYİN (Efendi, Müderris, Beycumalı) 221,222
HÜSEYİN (Efendi, Urfalı, Şeyh) 214
HÜSEYİN AVNİ (Prof, Arapkirli) 446
HÜSEYİN AVNİ ULAŞ 159
HÜSEYİN HİLMİ (Efendi, Reis-ül Kurrâ) 322
HÜSEYİN HÜSNÜ (Efendi, İsparta Müftüsü, İsparta Meb'usu) 320
HÜSEYİN HÜSNÜ (Efendi, Yenişehir Müftüsü) 317
HÜSEYİN MAZLUM (Baba, Denizli Meb'usu) 251,253
HÜSEYİN RAGIB 142
HÜSNÜ (Efendi, Şeyh) 224

-İ-

İBNİ SUUD 370
İBRAHİM (Bey, Uşaklı) 287
İBRAHİM (Bey, Vali) 234
İBRAHİM (Çukurcalı) 290
İBRAHİM (Efendi, Hacı) 227
İBRAHİM (Efendi, Hacı, Diyarbakır Müftüsü) 317
İBRAHİM (Efendi, Haydarîzâde, Şeyhulislâm) 95,313
İBRAHİM (Efendi, Müderris) 170
İBRAHİM (Efendi, Tahtakılıç) 280
İBRAHİM (Efendi, Viranşehir Müftüsü) 320
İBRAHİM (Efendi, Zonguldak Müftüsü) 222
İBRAHİM (Hâfız, Akgün) 402
İBRAHİM AK (Efendi, Hacı) 227
İBRAHİM CEBECİ 152
İBRAHİM CÛDİ (Efendi) 390
İBRAHİM DEMİRALAY (Hâfız, Isparta Meb'usu) 266,267,268,269,270, 271,278,322
İBRAHİM HAKKI (Efendi, Demirci Müftüsü) 318
İBRAHİM HAKKI (Efendi, Müderris) 323
İBRAHİM HAKKI (Erzurumlu) 148
İBRAHİM HAKKI (Efendi, Bünyan Müftüsü) 317
İBRAHİM HİLMİ (Efendi, Sinop Müftüsü) 235
İBRAHİM TÂLİ (Bey, Miralay) 180

İBRAİM (Güveçli)256
İLHAN (Arsel) 478
İLHAN (Selçuk) 44
İLYAS (Efendi, Müderris) 322
İLYAS SAMİ (Efendi, Muş Meb'usu) 272,275
İLYAS SAMİ KALKAVANOĞLU 227
İPEK ÇALIŞLAR 18
ÎSÂ (Bey, Yüzbaşı) 220
İSKENDER KÂZIM (Efendi, Devrek Müftüsü) 318
İSMAİL (Efendi, Çoban Sâlihoğlu) 286
İSMAİL (Efendi, İskilip Müftüsü) 317
İSMAİL (Ayvansarayî, Hadikatü'l-Cevâmî Müellifi) 302
İSMAİL (Bey, Turunçzâde) 281
İSMAİL (Çavuş) 307
İSMAİL (Efendi, Hâfız) 235
İSMAİL (Efendi, Havza Müftüsü) 318
İSMAİL (Efendi, Müderris) 322
İSMAİL FÂZIL (Paşa) 181,182,184,245,259
İSMAİL HAKKI (Baltacıoğlu) 446
İSMAİL HAKKI (Efendi, Ayancık Müftüsü) 317
İSMAİL HAKKI (Efendi, Gördes Müftüsü) 173
İSMAİL HAKKI (Efendi, Narman Müftüsü) 317
İSMAİL HAKKI (Efendi, Seydişehir Müftüsü) 323
İSMAİL HAKKI (Efendi, Soma Müftüsü) 170
İSMAİL HAKKI (Efendi, Ulemadan, Meşâyıhdan, Erzurumlu) 323
İSMAİL HAKKI (İzmirli) 446,448
İSMAİL HÂMİ (Danişmend) 50,51,71,103
İSMAİL VEHBİ (Efendi, Gürün Müftüsü) 318
İSMET (Paşa, İnönü) 54,109,184,227,276,296,428,437,438,440,441,460, 463,466,482
İZZEDDİN (Bey) 278,288
İZZET (Paşa, Sadrazam, Harbiye Nâzırı, Müşir) 42,62,184,225
İZZET (Bey, Eyüboğlu) 164,178
İZZET ULVİ (Bey) 288

-K-

KADDAFÎ 361,370
KADİR (Mısıroğlu) 13,14,44,67,81,91,126,359,373,375,393,437,478
KADİR AĞA (Hacı) 39
KAHRAMAN (Şeyh Atâ'nın Damadı) 296
KAHRAMAN SEYFİ (Efendi, Kadı) 196
KÂMİL (Efendi, Hâfız) 152,153,154
KÂMİL (Paşa) 45,46

KANÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN 428
KARA VASIF 184
KAROL II (Romanya Kralı) 114
KASIM (Efendi, Gevar Müftüsü) 324,333
KÂZIM (Efendi, Müftüzâde) 190
KÂZIM (Bey, Binbaşı) 155
KÂZIM (Efendi, Gümrük Mütevellisi) 148
KÂZIM (Efendi, Hoca) 215
KÂZIM (Paşa, Karabekir) 17,40,42,62,93,149,151,155,156,157,167,177, 184,390,426,429,430,431,435,436,437,454,455,456,457,459, 460, 463,464
KÂZIM ALİ (Bey, Dr. Samanlı) 191
KEMAL (Arıburnu) 81
KEMAL (Bey, Hâfız, Muallim) 229
KEMAL (Hâfız) 240
KEMAL (Hâfız, Edebiyat Muallimi, Eyüblü) 306
KEMAL KOÇER (General) 228,229,230,231,306
KEMAL ÜNAL 271
KEMALETTİN SÂMİ 300
KERİM (Bektâşî) 249
KERİM REİS (Lahanaoğlu) 227
KILLI EFE 190
KOSTANTİN I (Yunan Kralı) 114

-L-

LÂTİFE (Hanım) 18,463
LAVRENS 374
LLOYD GEORGE (İngiliz Başvekili) 102,117
LUİ XVI. 113
LÜTFÜ FİKRİ (Bey, Dersim Meb'usu, Baro Başkanı) 273,416,442
LÜTFÜ MÜFTÜLER 186,188,192
LÜTFÜ SİMAVÎ (Bey, Mabeyinci) 50,51,98
LÜTFÜ TÜRKER 154

-M-

M. ÇAĞATAY (Ulusoy) 131
MAHİR (Fethi, Hoca, Trabzon Müftüsü) 226,227
MAHMUD (Efendi, Hâfız, Müderris) 322
MAHMUD (Efendi, İncesu Müftüsü) 318
MAHMUD (Gologlu) 156,166,177,184
MAHMUD (II. Sultan) 247,301,302,303
MAHMUD (Karındaş) 345
MAHMUD (Paşa, Çürüksulu) 58
MAHMUD BÜDEYRÎ (Efendi) 215

MAHMUD ESAD (Bozkurt) 457,458
MAHMUD KEMAL (İnal, İbnülemin) 132
MAHMUD ŞEVKET (Efendi, Şehzâde) 63,65,67,74
MAHMUD ŞEVKET (Paşa) 46,106
MAKSUD (Efendi, Hacı) 243
MAROVİTCH (Papalık İstanbul Temsilcisi) 484
MAZHAR (Bey, Demirci'den) 287
MAZHAR GERMEN (Doktor) 191
MAZHAR MÜFİD (Kansu) 72,73,254,255
MEDİHA SULTAN 52,107,116
MEHMED (Bey, Hoca) 170
MEHMED (Efendi, Hâfız) 170
MEHMED (Efendi, Hâfız, Halepli, Şeyh) 247
MEHMED (Efendi, Hoca, Karaîsâlı Müftüsü) 216,240
MEHMED (Efendi, Kara Hâfız) 243
MEHMED (Efendi, Maraş Müftüsü) 318
MEHMED (Dedeoğlu) 211
MEHMED (Efendi, Arabacızâde, Hacı, Hâfız) 170
MEHMED (Efendi, Bülbülzâde) 169
MEHMED (Efendi, Hacı, Sarı Hacı Alizâde) 282
MEHMED (Efendi, Hâfız, Beypazarızâde) 170
MEHMED (Efendi, Müderris) 212,322
MEHMED (Hacı, Çuhadar) 211
MEHMED (Hoca, Burhâniye Müfti-i Sâbıkı) 323
MEHMED ÂKİF (Bey, Ersoy) 291,292,293,294,341,342,343,344,345, 348,358,411
MEHMED ALİ (Bey, Dâhiliye Nâzırı) 65
MEHMED ALİ (Efendi, Hacı Ömerzâde) 215
MEHMED ALİ (Efendi, İmam) 243
MEHMED ALİ (Kısakürek) 210
MEHMED ALİ (Paşa, Kavalalı) 49
MEHMED ALİ AĞA (Çorbacızâde) 202
MEHMED ALİ AYNÎ 231,446,448
MEHMED ALİ HAN (Mevlâna) 375,378
MEHMED ALİ NİYÂZİ (Efendi, Sivrihisar Müftüsü) 318
MEHMED ÂLİM (Efendi, Kayseri Meb'usu) 320
MEHMED ÂRİF (Efendi) 129
MEHMED ÂRİF (Efendi, Simav Müftüsü) 318
MEHMED AYDIN 486
MEHMED CEMİL (Efendi, Hâfız, Siirt Murahhası) 162,165
MEHMED EDİB (Akdağ Müftüsü) 320
MEHMED EFE (Demirci) 190,192,194,196,202,204

MEHMED EMİN (Taşköprü Müftüsü) 317
MEHMED EMİN (Bey, Şâir, Yurdakul) 142
MEHMED EMİN (Efendi, Müderris, Çörekçioğlu) 240
MEHMED EMİN (Bey, Hâfız, Keçecizâde) 170
MEHMED FEHMİ (Efendi, Gümüşhane Müftüsü) 317
MEHMED HAMDİ (Efendi, Adana Meb'usu) 421
MEHMED HAYATİ (Efendi, Müderris) 322
MEHMED HULÛSİ (Efendi, Yozgat Müftüsü) 318,401
MEHMED KÂMİL (Efendi, Müderris) 322
MEHMED KÂMİL (Efendi, Müderris, Maçka Müftüsü) 218,219,317,405
MEHMED KAPLAN (Prof.) 467,472
MEHMED LÜTFÜ (Efendi, Salihli Müftüsü) 173
MEHMED MUHİB (Bey, Burhaniye Müftüsü) 127,128
MEHMED NÂCİ (Efendi, Müderris) 322
MEHMED NİYÂZİ (Efendi, Mudanya Müftüsü) 318
MEHMED NÛRİ (Efendi, Bilecik Müftüsü) 317
MEHMED ORUÇ 484
MEHMED RÂGIB (Bey, Hâfız) 223
MEHMED REŞAD (Sultan, V.) 50,100,334,339,363,407
MEHMED RİFAT Efendi, Ankara Müftüsü) 317
MEHMED SAİD HATİPOĞLU 488
MEHMED SALİH (Efendi, Erzurum Meb'usu) 253
MEHMED SALİH (Efendi, Eskişehir Müftüsü) 317
MEHMED SALİM (Efendi, Bahçe Müftüsü) 318
MEHMED SÜLEYMAN TEYMUROĞLU 324
MEHMED ŞEVKİ (Efendi, Müderris) 320
MEHMED ŞÜKRÜ (Efendi, Balıkesir Kadısı) 323
MEHMED ŞÜKRÜ (Efendi, Müderris, Karahisar-ı Sahip Meb'usu) 320
MEHMED TEVFİK (Efendi, Bünyan Müftüsü) 318
MEHMED VAHİDEDDİN (Sultan) 13,15,16,18,21,42,43,44,45,47,49,50, 51,52,53,54,56,57,60,61,63,64,65,68,69,70,71,72, 73,74,75,77,82, 84,87,95,96,101,102,103,104,105,106,107,108,109,110,111,112, 114,115,116,117,118,156,157,176,224,363, 364,365,388,426,437
MELİK ŞAH 425
MEMDUH (Bey) 220
MESLİER (Râhib) 478
MESTAN (Efendi, Edirne Müftüsü) 241,243
METE TUNÇAY 465
MEVLÂNA (Celâleddîn-i Rûmî) 36
MİHRİDÂD (Pontus Hükümdârı) 119
MİLNE (General) 157
MİRZA (Bey) 168

MİRZA ABDÜRRAHİM 377
MİTHAT (Selânikli) 222
MOJEN (Miralay) 109
MUAZZEZ İLMİYE ÇIĞ 478
MUHAMMED EŞREF 339
MUHAMMED HAMMADÎ 484
MUHAMMED İKBAL 368
MUHAMMED MEDENÎ (Efendi, Şeyh) 407,410
MUHAMMED NÛREDDİN CÂFER (Ağa) 104
MUHAMMED SAİD 339
MUHARREM (Efendi, Hacı) 169
MUHARREM (Efendi, Müftü) 217
MUHİB (Efendi, Şeyh) 223
MUHİDDİN (Hâfız) 227
MUHİDDİN (Paşa) 232,299
MUHTAR (Bektâşî) 250
MUKTEDİBİLLÂH (Halife) 426
MURAT (Vural) 19
MURAT SERTOĞLU 65
MURTAZA (Efendi, Hacı, Falcızâde) 215
MUSA (Bey, Hacı, Mutki Aşireti Reisi) 164,256
MUSA KÂZIM (Efendi, Konya Meb'usu) 442
MUSA KÂZIM (Efendi, Şeyhulislâm) 117,334
MUSTAFA (Arslanoba, Albay) 240
MUSTAFA (Bey, Isparta Jandarma Kumandanı) 268
MUSTAFA (Bey, Tavsalıoğlu) 191
MUSTAFA (Beynameli, Hacı, Müderris) 320
MUSTAFA (Efendi, Çerkeş Müftüsü) 317
MUSTAFA (Efendi, Hacı Ahmedzâde) 218
MUSTAFA (Efendi, Hacı) 151
MUSTAFA (Efendi, Hacı) 217
MUSTAFA (Efendi, Hacı, Hâfız, Giresunlu) 228
MUSTAFA (Efendi, Hacı, Kırıklıdan) 240
MUSTAFA (Efendi, Hacı, Müftüzâde) 215
MUSTAFA (Efendi, Hamâmizade) 190
MUSTAFA (Efendi, Müderris) 172
MUSTAFA (Gebeş) 242
MUSTAFA (Hacı, Karaküçük) 212
MUSTAFA (III. Sultan) 302
MUSTAFA (İmam, Gümüşhâne Ulemâsından) 323
MUSTAFA AHÎ (Hazretleri) 305
MUSTAFA ÂSİM (Efendi) 241

MUSTAFA FEHMİ (Efendi, Nikar Müftüsü) 320
MUSTAFA FEHMİ (Gerçeker, Karacabey Müftüsü) 320,397,398,435
MUSTAFA FEVZİ B. NUMAN 347
MUSTAFA HULUSİ (Efendi, Karacasu Müftüsü) 318
MUSTAFA HULÛSİ (Efendi, Karahisar-ı sâhib Meb'usu) 396
MUSTAFA KASIM (Efendi, Mut Kadısı) 323
MUSTAFA KEMAL (Paşa) 10,11,15,16,17,18,26,41,42,43,54,60,61,62, 63,64,65,66,68,69,70,71,72,73,74,75,76,77, 78,82,83,84,87,89, 95, 96,100,107,112,113,115,116,148,149,150,151,152,153,154, 155,15 6,157,159,160,164,166,167, 177,178,180,181,182,197,204, 211,24 0,246,247,248,249,250,251,252,253,254,256,257,258,260,263,272 ,273,274,276, 277,299,300,324,331,340,341,342,364,365,370,377, 394,412,413,414,416,417,424,426,427,428,429,430,431,435,436,4 37, 438,439,449,453,454,455,456,457,459,460,461,462,463,465,4 66,467,476,478,486,488
MUSTAFA REİS (Hâfız) 227
MUSTAFA RİFAT (Efendi, Müderris) 322
MUSTAFA SABRİ (Efendi, Siirt Meb'usu) 327
MUSTAFA SABRİ (Efendi, Şeyhulislâm) 62,65,70,83,112,312,399,441
MUSTAFA SAĞİR (Hintli, İngiliz Casusu) 348
MUSTAFA SIRRI (Efendi, Hizan Müftüsü) 317
MUSTAFA TAKİ (Efendi, Sivas Meb'usu) 320,421
MUSTAFA ZEKİ (Efendi, Hacı, Hâfız, Giresunlu) 405,406
MÜ'MİN (Efendi, Hacı) 235
MÜFİD (Efendi, Hoca) 10
MÜFİD (Efendi, Kırşehir Meb'usu) 320
MÜMTAZ (Kısakürek) 211
MÜNİB HAYRİ (Ürgüplü) 467
MÜNİR (Bey, Vâli) 156
MÜNİR (Ertegün) 303

-N-

NÂCİ (Eldeniz) 62
NÂCİ (Hacı, Kocabaş) 212
NACİ KASIM 378
NÂCİYE (Sultan) 97
NÂDİR (Paşa) 124,186
NÂİL (Bey, Reji Müdürü) 286
NÂİM (Efendi, İçel Meb'usu) 397
NÂSIR 372
NASUH (Bey) 169
NÂZIM (Paşa) 46
NAZİF (Çelebi) 173

NAZİF (Efendi, Eşme Müftüsü) 318
NAZİF (Efendi, Hacı) 172
NAZİF (Hoca, Tarsuslu) 217
NAZMİ (Bey) 287
NAZMİ (Ceylân, Efendi) 304,311
NEBİL (Efendi, Akosmanzâde) 281,286,287
NEBİL (Efendi, Karahisar-ı Sahip Meb'usu) 320,396
NEBİL DEHŞETÎ (Efendi) 275
NECÂTİ (Albayrak Gazetesi Sâhibi) 147
NECÂTİ (Efendi, Hoca) 162
NECÂTİ (Efendi, Hoca, Lâzistan Meb'usu) 399
NECÂTİ (Efendi, İmam) 223
NECİP (Bey) 201,203,204
NECİP (Küçükzâde) 191
NECİP FAZIL (Kısakürek)18,62
NECMEDDİN (Efendi, Özbekler Tekkesi Son Şeyhi) 298
NEDİM (Boşnak) 228
NEDİM (Kilislioğlu) 211
NERMİN (Sultan) 63
NEVRES (Manavoğlu) 300,301
NİKOLA (II., Rus Çarı) 114
NİL GÜN 478
NİYÂZİ (Baba) 246,247,248,249,250,
NİZÂMEDDİN NAZİF (Tepedelenlioğlu) 113,114,254,256,413
NUH (Efendi, Kayseri Müftüsü) 318
NÛREDDİN (Paşa) 107,108,109,110,111,120,121,122,124,125,130,134, 141,185,186
NÛREDDİN PEKER 233,235,236,238,239,240
NÛRİ (Bey, Ankara Kolordu Kumandanı) 277
NÛRİ (Bey, Pazarbaşı) 215
NÛRİ (Hacı, Beşenoğlu) 211,212
NÛRİ (Hâfız) 223
NÛRULLAH (Isparta'da Şûbe Reisi) 268
NUSRET (Efendi, Hoca) 147,221,222,391

-O-

ORHAN VURAL 198
OSMAN (Ağa, Sandalcı) 307
OSMAN (Ağa, Topal) 18
OSMAN (Bey, Dinar Eşrâfından) 202
OSMAN (Bey, Yazılı'dan) 290
OSMAN (Beyefendi, Kumandan) 239
OSMAN (Efendi, Erzincan Müftüsü) 240

OSMAN (Efendi, Hâfız, Müftü) 234
OSMAN (Efendi, Hoca, Hâfız, Müftü) 218
OSMAN (Efendi, Hoca, Müderris) 140
OSMAN (Efendi, Kirmasti Müftüsü) 318
OSMAN (Efendi, Müftü) 162
OSMAN (Efendi, Siverek Müftüsü) 318
OSMAN (Efendi, Soma Müfti-i Sâbıkı) 170
OSMAN (Efendi, Hâfız, Deremahalleli) 148
OSMAN (Gâzi) 78,171,359
OSMAN FUAD (Efendi, Şehzâde) 97
OSMAN NÛRİ (Çerman) 471
OSMAN NÛRİ (Efendi) 243
OSMAN NÛRİ (Efendi, Cisman Ulemasından) 323
OSMAN NÛRİ (Efendi, Hâfız) 236
OSMAN NÛRİ (Efendi, Millî Müdâfaa İmamı) 324
OSMAN ŞEMSEDDİN (Efendi, Cisman Ulemasından) 323
OSMAN YÜKSEL (Serdengeçti) 405
OSMAN ZEKİ (Hacı, Hâfız) 404

-Ö-

ÖMER (Efendi, Diyadin Müftüsü) 318
ÖMER (Efendi, Hacı, Tokat Müftüsü) 317
ÖMER (Efendi, Hacı, Yüzbaşızâde) 215
ÖMER (Efendi, Müderris, Tekin) 452
ÖMER (Efendi, Yunus Efendi'nin Mahdumu) 287
ÖMER (Hacı Ali Hâfız'ın) 227
ÖMER (Paşa, Yâver) 58
ÖMER FÂRUK (Efendi, Şehzâde) 74,45,76,115
ÖMER FEVZİ (Bey, Sürmene Murahhası) 155
ÖMER FEVZİ MARDİN 486
ÖMER KÂMİL (Efendi, Bursa Müfti-i sâbıkı, Müderris) 322
ÖMER LÜTFÜ (Bey, Tümen Kumandanı) 286,287
ÖMER MUHTAR 361
ÖMER NÂCİ 46,333,334
ÖMER NASÛHÎ (Efendi, Bilmen) 17
ÖMER RIZA (Doğrul) 342,358

-P-

PETEN (Mareşal) 115
PÎRÎ EFENDİ SULTAN 270
PİYER LERMİT 390

-R-

RÂGIB (Bey, Baytar) 191
RÂGIB (Bey, Tahrirât Müdürü) 215

RÂGIB (Mehmed, Hâfız, Hacıoğlu) 227
RAHMETULLAH (Efendi, İzmir Müftüsü) 121,122,124,125,126,130,135
RAİF (Efendi, Kadı) 148,155,159,162,164,180,182,429,430,431,433
RASİH (Efendi, Kaplan, Antalya Meb'usu) 10,272,440,442
RÂSİM (Bey) 180,458
RÂŞİD (Efendi, Şeyh) 286
RAUF (Bey, Orbay) 56,149,150,155,156,159,160,164,180,181,182,257, 368,416,458
RAUF (Efendi, Müftü) 157
RÂZİ (Yalkın) 294,344
RECEP (Çelik, Dr.) 122
RECEP (Reksek) 307
RECEP (Vahyi) 218
RECEP DALKIR 218
RECEP ZÜHTÜ (Bey) 255
REFET (Hoca) 211,217
REFET (Paşa) 114,117,204
REFİİ CEVAD (Ulunay) 105,299
REFİK (Bey) 52,98
REMZİ (Refikoğlu) 191
REŞAD (Paşa, Dr.) 96,112
REŞAD EKREM (Koçu) 115
REŞİD (Binbaşı, Çerkes Ethem'in Kardeşi) 398,301
REŞİD (Bey, Saruhan Meb'usu) 259
REŞİD (Efendi, Hacı) 169
REŞİD (Paşa, Hâriciye Nâzırı) 98
REŞİD (Paşa, Sivas Vâlisi) 178,180
REŞİD ÂKİF (Paşa) 58,98
RIFAT N. BALI 453
RIZA (Bey, Kırşehir Meb'usu) 259,299,300,301
RIZA (Efendi, Van Müftüsü) 318
RIZA (Paşa, Sadrazam) 93
RIZA (Paksoy, Taşköprülü) 242
RIZA HAN (Pehlevî) 114
RIZA NUR (Dr.) 12,108,109,110,111,299,300,411
RİCHARD VAGNER 17
RİFAT (Efendi, Hacı, Bartın Müftüsü) 220,221,222
RİFAT (Efendi, Hacı, Kırkağaç Müftüsü) 132
RİFAT (Efendi, Börekçi) 245,246,251,253,254,255,310,314,323,403
RİFAT (Efendi, Konya Meb'usu) 261
RİFAT (Efendi, Müderris) 322
RİFAT (Efendi, Müftü) 215

RİFAT (Hoca) 242,243
RİFAT (Selânikli) 222
RİFAT (Yüce) 243
RONALD BURROWS (Dr.) 120
RUKNEDDİN SÂMİ (Bey) 115
RUŞEN EŞREF 71,455
RUŞENİ BARKIN 474
RÜŞDÜ (Efendi, Daday Müftüsü) 317

-S-

SAADETTİN (Ceylân, Efendi, Şeyh) 304,305,307,309,310
SAADEDDİN EVREN (General) 452
SAADEDDİN KAYNAK (Hâfız) 461
SABAHADDİN (Selek) 65,68
SABİHA (Sultan) 103
SABİHA ZEKERİYYA (Sertel) 143
SABRİ (Bey) 458
SADIK (Efendi, Solakzâde) 148
SÂDIK (Efendi, Hacı Halil Ağa'nın oğlu) 215
SADIK (Efendi, Murâd-ı Sâni Medresesi Müderrisi) 322
SADIK (Efendi, Müderris) 322
SÂDİ (Borak) 394
SADULLAH (Efendi) 164
SADULLAH (Efendi, Müderris) 322
SAFA (Bey) 458
SAFFET (Efendi, Şeyh, Urfa Meb'usu) 442
SAFFET Bey, Erzincan Meb'usu) 458
SAHİR ÖZEL 207
SAİD (Çakmakçı) 209,210
SAİD HALİM (Paşa, Prens) 32
SAİD MOLLA 225
SAİD NURSİ (Bediüzzaman) 324,325,329,331,333,339
SAKİR GİRİTLİOĞLU (Hacı)
SALİH (Efendi, Müftü) 235
SALİH (Efendi, Sinop Müftüsü) 317
SALİH (Paşa. Sadrazam) 93
SALİH KEÇECİ 103
SÂLİM (Efendi, Yüksel) 404,405
SÂMİ (Bey) 52,115
SAMİ N. (Özerdim) 43
SANDAL HOCA 217
SAVA PAŞA 312
SELÂHADDİN (Tansel, Dr.) 120,133,134

SELÂHATTİN (Bey, Prof.) 142
SELİM (Sultan III) 305
SELİM (Efendi, Hâtuniye Dergâhı Şeyhi) 305
SENİHA (Hanım) 307
SERVET (Efendi, Şeyh) 164
SEYFETTİN (Efendi, Şehzâde) 63
SEYFİ (Efendi, Şeyh, Kütahya Meb'usu) 397
SHERİLL H. 61,453
SIDDIK.(Efendi, Van Müftüsü) 324,333
SITKI (Hacı, Belediye Reisi) 211
SİNAN (Bey) 290
SOFOKLES (Yunan Kumandanı, Venizelos'un Oğlu) 359
SONER (Yalçın) 303
SUN'ULLAH (Efendi, Tire Müftüsü) 129
SURÛRİ (Efendi, Şebinkarahisar Meb'usu) 442
SUŞON (Paşa, Alman Amirali) 31,32
SÜLEYMAN (Bey, Mollazâde) 286
SÜLEYMAN (Bey, Yozgat Meb'usu) 264
SÜLEYMAN (Efendi, Hacı Bayram Müderrisi) 322
SÜLEYMAN (Efendi, Hacı, Antalya Meb'usu) 344,345
SÜLEYMAN (Efendi, Hacı, Ayanzâde) 169
SÜLEYMAN (Efendi, Hacı, Müderris) 320
SÜLEYMAN (Efendi, Hacı, Nazilli Meb'usu) 280
SÜLEYMAN (Efendi, Kedus Müftüsü) 318
SÜLEYMAN (Efendioğlu) 190
SÜLEYMAN ATEŞ 486
SÜLEYMAN DEMİREL 482
SÜLEYMAN DOĞAN 11
SÜLEYMAN NAZİF (Bey) 71,142,147
SÜLEYMAN SIRRI (Efendi, Kumbasarzâde) 398,399
SÜLEYMAN ŞEFİK (Paşa) 112
SÜNUSÎ (İbrahim B. İdris) 373
SÜNUSÎ (İdris) 370
SÜNUSÎ (Muhammed İbn-i Ali) 359,360
SÜNUSÎ (Muhammed Mehdi) 360,361
SÜNUSİ (Şeyh, Ahmed Şerif) 57,88,331,359,361,362,363,364,365,366, 367,368,369,370,372,373
SÜTÇÜ İMAM 209,210

-Ş-

ŞÂBAN EFENDİ (Mülâzım) 106
ŞAHAP (Kısakürek) 210
ŞÂKİR (Ağa, Hacı) 215

ŞÂKİR (Efendi, Hacı, Dişgören Hocazâde) 215
ŞÂKİR (Hacı, Giritlioğlu) 227
ŞÂLÎ (Efendi, Şeyh) 252
ŞARL (Avusturya - Macaristan İmparatoru) 114
ŞEFİK (Emekli Albay) 134,196
ŞEMSEDDİN YEŞİL 253
ŞEMSETTİN (Efendi, Ankara Meb'usu) 275
ŞERÂFEDDİN (Efendi, Şeyh, Dağıstanlı) 407,408,409,410
ŞERAFETTİN YALTKAYA 446,448
ŞEREF AYKUT (Edirne Meb'usu) 481
ŞERİF GÜRALP (Albay) 223
ŞEVKET (Hâfız, Özalp, Geyveli) 393,394,395
ŞEVKET ALİ HAN 377,378
ŞEVKET TURGUT (Paşa) 84,100
ŞEVKİ (Efendi, Müftü) 162
ŞEVKİ (Efendi, Yurtbaşı) 402,403
ŞEYH ŞÂMİL 407
ŞÜKRÜ (Bektâşî) 250
ŞÜKRÜ (Efendi, Hoca, Eski Meb'us) 235
ŞÜKRÜ (Efendi, Yozgat Müftü Vekili) 320
ŞÜKRÜ (Bey, Karahisâr-ı Sâhib Meb'usu) 82
ŞÜKRÜ (Bey, Koçzâde) 286,287
ŞÜKRÜ (Çelikalay) 271,272,273,279,280,287,288,289,345,366,368
ŞÜKRÜ (Efendi, Hoca, Müderris) 135
ŞÜKRÜ (Hacı) 117
ŞÜKRÜ (Kel, Çoban) 308
ŞÜKRÜ (Paşa) 45
ŞÜKRÜ DALAMANLIOĞLU 191

-T-

TAHA (Efendi, Arvasî) 324,333
TÂHİR (Efendi, Şeyh) 196
TÂHİR (Efendi, Evliya Hocazâde) 215
TÂHİR (Efendi, Fâzıl oğlu) 215
TAHİR ÖZERK 382,384
TAHSİN (Bey) 190
TAHSİN (Bey, Van Meb'usu) 325
TAHSİN (Efendi, Hoca) 256
TAHSİN DEMİRAY 17,42,456
TALÂT (Paşa, Sadrazam) 46,105
TALÂT (Bey, Mutasarrıf) 270
TALİP (Efendi, Hacı) 148
TARHAN (Toker) 197

TAYYAR (Ulemadan) 322
TAYYİB (Efendi, Hacı Bayram Şeyhi) 260
TAYYİB (Gökbilgin, Prof.) 133,142
TAYYİB (Topkapı Polis Merkezi'nde) 231
TEMUR (Paşa) 101,388,389
TEVFİK (Efendi, Müftü, Hacı) 152,153,182
TEVFİK (Bey) 169
TEVFİK (Bey, Bahriye Yabayı) 305,306
TEVFİK (Bey, Kalem Reisi) 201
TEVFİK (Bıyıkoğlu) 241,242
TEVFİK (Efendi, Aksaray'da Câmi İmamı) 223
TEVFİK (Efendi, Çankırı Meb'usu) 273
TEVFİK (Efendi, Çorum Müftüsü)
TEVFİK (Efendi, Hâfız) 217
TEVFİK (Efendi, Muhâsebecizâde) 158
TEVFİK (Efendi, Sofuzâde, Hoca) 234
TEVFİK (Efendi, Zennecizâde) 192
TEVFİK (Hâfız) 230
TEVFİK (Paşa, Sadrazam) 42,51,62,102,113,116
TEVFİK FİKRET 30
TEVFİK RÜŞDÜ (Aras) 457,458
TİRİKOPİS (Yunan Başkumandanı) 227
TOPÇU (Efendi, Şeyh) 252
TURGUT AKYAVAŞ 268,269
TURGUT ÖZAKMAN 13,15,16,20

-U-

UĞUR MUMCU 455,463,464

-V-

VECİHE (Hanım) 18
VEHBİ (Efendi, Hoca, Konya Meb'usu) 454
VEHBİ (Efendi, Merzifon Müftüsü) 318
VEHBİ CEM AŞKUN 160,162,180,182,
VELED (Efendi, Çelebi, İzbudak) 35,36,38
VENİZELOS 54,120,124,359
VEYİS (Hâfız) 240
VEYSEL (Eroğlu, Prof. Dr.) 333
VEZİR HOCA (Mehmed Alparslan) 212,213,214
VOLTAİRE 478

-W-

WİLHELM (II.,Alman Kayzeri) 114
WİLSON (General) 145,298

-Y-

YAHYA (Efendi, Hacı, Müderris) 322
YAHYÂ GÂLİB (Ankara Vâlisi) 310,440
YAHYA KEMAL BEYATLI 101,109
YAHYA KİĞILI 456
YÂKUB CEMİL 46
YÂKUB ŞEVKİ (Paşa) 86
YAŞAR (Akbıyık, Yard. Doç. Dr.) 211
YAŞAR NURİ ÖZTÜRK 486
YÂVER (Paşa) 72,73,100,101
YAVUZ SULTAN SELİM 29,47,425,428
YETİM HOCA (Erzurumlu) 399
YORGİÇ (Paşa) 152
YUMNÜ SEZEN 486
YUNUS (Efendi) 162
YUNUS (Efendi, Eski Müftü) 287
YUNUS EMRE 470
YUSUF (Balçamlı) 290
YUSUF (Bey, Turunçzâde) 281,282,286
YUSUF (Efendi, Hacı, Reisü'l-müderrisîn) 322
YUSUF (Efendi, Hoca) 215
YUSUF (Efendi, Şeyh Muhiboğlu) 223
YUSUF ZİYA (Efendi, Orhaneli Müftüsü) 318
YUSUF ZİYA (Prof.) 446

-Z-

ZÂHİD MOLLA 286,287
ZEKİ (Bey, Kadirbeyoğlu) 156,177,442
ZEKİ (Bey, Seccâdecibaşı) 71
ZERGA (Şeyh) 214
ZEYNEL (Bektâşî) 250
ZİHNİ (Bey, İstimat) 191
ZİYÂ (Paşa) 245
ZİYÂ (Bey, Evkaf Başkâtibi) 158,161
ZİYÂ (Efendi, Gözübüyükzâde, Hoca, Erzurum Meb'usu) 344
ZİYÂ (Efendi, Hacı, Müderris) 322
ZİYÂ GÖĞEM (Dr.) 227,228
ZİYA GÖKALP 458,480
ZİYÂEDDİN (Efendi, Şeyh) 235
ZİYÂEDDİN (Efendi, Şeyh, Nurşinli) 338,339,340
ZÜHDÜ (Mülâzım) 156